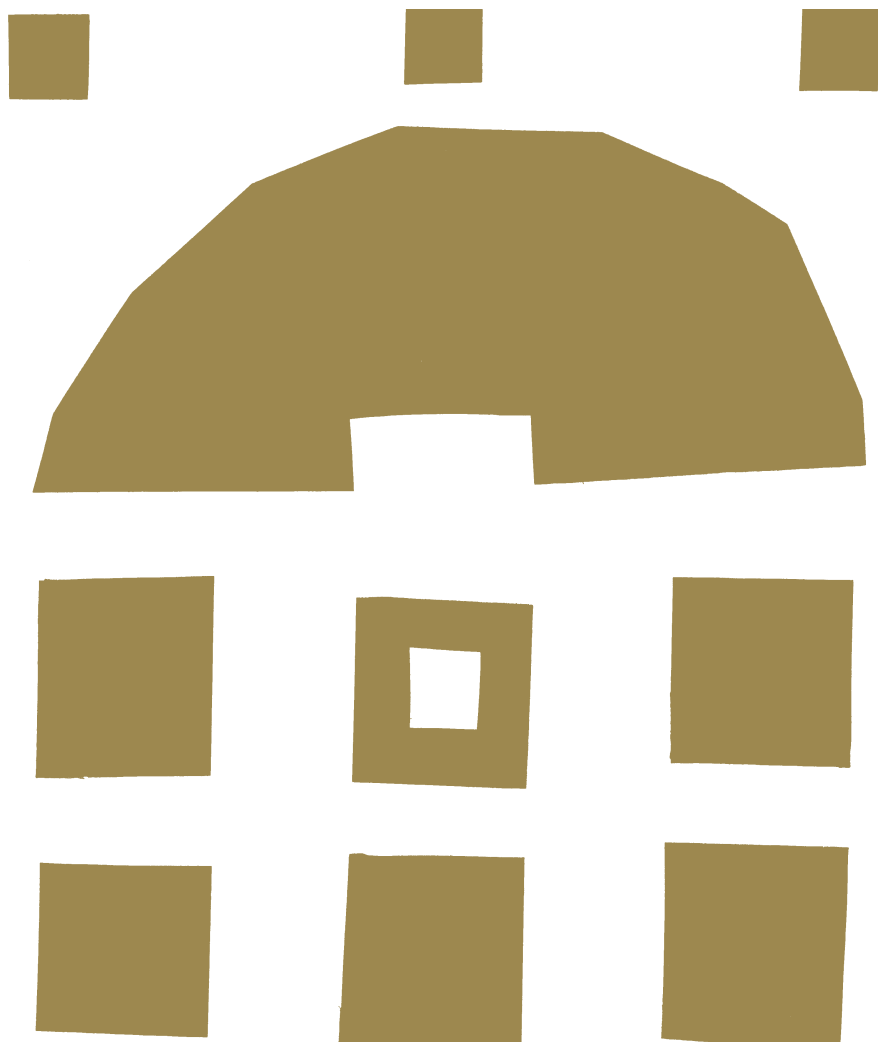

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU
I ZIEMIACH POGRANICZNYCH
W LATACH 2001–2002

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU
I ZIEMIACH POGRANICZNYCH
W LATACH 2001–2002

ŚLĄSKIE CENTRUM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W KATOWICACH

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU
I ZIEMIACH POGRANICZNYCH
W LATACH 2001–2002

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY
V HORNÍM SLEZSKU
A NA JEHO POMEZÍ
V LETECH 2001–2002

Katowice 2004

Redaktor tomu *Eugeniusz Tomczak*

Redaktor naukowy części czeskiej *Vratislav Janák*

Recenzent *Krzysztof Wachowski*

Adiustacja stylistyczna części polskiej *Gabriela Bożek*

Adiustacja stylistyczna części czeskiej *Milada Písková*

Tłumaczenia czeskie *Vratislav Janák*

Tłumaczenia niemieckie i polskie *Janusz Murczkiewicz*

Autorzy zdjęć:

M. Krawczyk – ryc. 9 na s. 39, *M. Masojć* – ryc. 3 na s. 111, ryc. 4 na s. 112, *D. Rozmus* – ryc. 2 na s. 147, ryc. 3 na s. 279, *P. Janczewski* – ryc. 5 i 6 na s. 161, *A. Tarasiński* – ryc. 3 i 4 na s. 207, ryc. 5 na s. 208, ryc. 6 na s. 209, ryc. 7–11 na s. 210, ryc. 4 i 5 na s. 216, ryc. 6 i 8 na s. 218, ryc. 6 na 274, *P. Stabrava* – ryc. 2 na s. 231, ryc. 3 na 233, *J. Pietrzak* – ryc. 3 na s. 284, ryc. 5 na s. 286, *B. Chorąży* – ryc. 1 na s. 301, ryc. 2 i 3 na s. 302

Mapy lokalizacyjne ze zbiorów Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Warszawie

Opracowanie materiału ilustracyjnego i kartograficznego *Jerzy Kubica, Eugeniusz Tomczak*

Projekt graficzny *Józef Holard*

Redakcja techniczna i skład komputerowy Firma Poligraficzno-Wydawnicza „Compal” w Bielsku-Białej

Książka ukazała się dzięki pomocy finansowej:
Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, Urzędu Gminy w Żarnowcu

© Copyright by Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach
Katowice 2004

ISBN 83-85871-33-0

Wydawca

Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach
40-036 Katowice, ul. Juliusza Ligonia 7
tel./fax (32) 2517-104, e-mail: pocza@scdk.pl

Wyd. I. Ark. druk. 23

Druk

Ośrodek Wydawniczy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP
„AUGUSTANA” sp. z o.o.,
pl. ks. M. Lutra 3, 43-300 Bielsko-Biała

SPIS TREŚCI OBSAH INHALTSVERZEICHNIS

BADANIA WYKOPALISKOWE TERÉNNÍ VÝZKUMY AUSGRABUNGEN

Michaela Z e z u l o v á: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou ve Slavkově, okres Opava	15
Osada kultury ceramiki wstęgowej klutej w Slavkovie, powiat opawski Die Siedlung der Stichbandkeramik in Slavkov, Bezirk Opava	
J i ř í J u c h e l k a: Sídlištní objekt hornoslezské lengyelské skupiny ve Velkých Hošticích, okres Opava	20
Obiekt osadniczy górnośląskiej grupy kultury lendzielskiej w Velkých Hošticach, powiat opawski Ein Siedlungsobjekt der oberschlesischen Gruppe der Lengyel-Kultur in Velké Hoštice, Bezirk Opava	
Michaela Z e z u l o v á, Ondrej Š e d o: Výsledky záchranného archeologického výzkumu ve Vávrovicích, okres Opava	22
Wyniki ratowniczych badań archeologicznych w Vávrovicach, powiat opawski Ergebnisse der archäologischen Notgrabungen in Vávrovice, Bezirk Opava	
J i ř í J u c h e l k a: Záchranný archeologický výzkum ve Slavkově, okres Opava ...	32
Archeologiczne badania ratownicze w Slavkovie, powiat opawski Archäologische Notgrabungen in Slavkov, Bezirk Opava	
Mariusz K r a w c z y k: Badania ratownicze na cmentarzysku i osadzie kultury łużyckiej w Radzikowicach, województwo opolskie	34
Záchranný výzkum na pohřebišti a sídlišti lužické kultury v Radzikowicach, opolské vojvodství Notgrabungen auf dem Gräberfeld und der Siedlung der Lausitzer Kultur in Radzikowice, Woiwodschaft Opole	
Marek K i e c o Ń: Záchranný výzkum na náměstí Republiky v Opavě	42
Badania ratownicze na Placu Republiki w Opawie Notgrabungen auf dem Platz der Republik in Opava	
Małgorzata K u r g a n - P r z y b y l s k a, Teresa K o s m a l a: Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 12 w Raciborzu-Studziennej, województwo śląskie	44
Zpráva o záchranném výzkumu na lokalitě 12 v Ratiboři-Studzienné, slezské vojvodství Bericht von den Notgrabungen auf dem Fundplatz 12 in Racibórz-Studzienna, schlesische Woiwodschaft	

Wiktor W i t k o w s k a, Joanna W ó j c i k: Wyniki badań na stanowisku 8 w Truskolasach, województwo śląskie	53
Výsledky výzkumu na lokalitě 8 v Truskolasích, slezské vojvodství	
Ergebnisse der Forschungen auf dem Fundplatz 8 in Truskolasy, schlesische Woiwodschaft	
Anita S z c z e p a n e k, Paweł J a r o s z, Wojciech S u d e r: Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku z epoki brązu w Opatowie, stanowisko 1, województwo śląskie	60
Zpráva o záchranném výzkumu na pohřebišti z doby bronzové v Opatově, lokalita 1, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Notgrabungen auf dem bronzezeitlichen Gräberfeld in Opatów, Fundplatz 1, schlesische Woiwodschaft	
Marek G e d l: Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku z epoki brązu w Zbrojewsku, województwo śląskie	67
Výsledky výzkumu na pohřebišti z doby bronzové ve Zbrojewsku, slezské vojvodství	
Ergebnisse der Grabungsforschungen auf dem bronzezeitlichen Gräberfeld in Zbrojewsko, schlesische Woiwodschaft	
Mariusz K r a w c z y k: Badania ratownicze w Rychnowie, województwo opolskie .	78
Záchranný výzkum v Rychnově, opolské vojvodství	
Notgrabungen in Rychnów, Woiwodschaft Opole	
Jarosław B r o n o w i c k i, Artur S t a n i s ł a w s k i, Tymon W o j n i c k i: Badania archeologiczne na trasie budowy autostrady A4 na wielokulturowym stanowisku 41 w Zakrzowie, województwo opolskie	85
Archeologický výzkum na trase stavby dálnice A4 na polykulturní lokalitě 41 v Zakrzově, opolské vojvodství	
Archäologische Forschungen an der Baustrecke der Autobahn A4 auf einem mehrschichtigen Fundplatz 41 in Zakrzów, Woiwodschaft Opole	
Aleksandra R o g a c z e w s k a: Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na Górze św. Doroty w Będzinie-Grodźcu, województwo śląskie	91
Zpráva o výzkumu na Hoře sv. Doroty v Będzině-Grodźci, slezské vojvodství	
Ein Bericht aus den Grabungsforschungen auf dem Berg der heiligen Dorota in Będzin-Grodziec, schlesische Woiwodschaft	
Mariusz K r a w c z y k: Badania ratownicze na osadzie kultury łużyckiej w Białej, województwo opolskie	95
Záchranný výzkum na sídlišti lužické kultury v Białé, opolské vojvodství	
Notgrabungen auf der Siedlung der Lausitzer Kultur in Biała, Woiwodschaft Opole	
Jiří J u c h e l k a: Sídliště z období lužické kultury a z mladší doby římské ve Velkých Hošticích, okres Opava	99
Osady kultury łużyckiej i z młodszego okresu wpływów rzymskich w Velkých Hošticach, powiat opawski	
Siedlungen aus der Zeit der Lausitzer Kultur und der jüngerer römischen Kaiserzeit in Velké Hoštice, Bezirk Opava	
Mariusz K r a w c z y k: Badania ratownicze na osadzie kultury przeworskiej w Wójcicach, województwo opolskie	102
Záchranný výzkum na sídlišti převorské kultury ve Wójcicach, opolské vojvodství	
Notgrabungen auf der Siedlung der Przeworsk-Kultur in Wójcice, Woiwodschaft Opole	

Lidia K a m y s z e k, Mirosław M a s o j ć: Badania ratownicze na stanowisku 10 (autostrada A4) w Jaryszowie, województwo opolskie	109
Záchranný výzkum na lokalitě 10 (dálnice A4) v Jaryszově, opolské vojvodství	
Notgrabungen auf dem Fundplatz 10 (Autobahn A4) in Jaryszów, Woiwodschaft Opole	
Mariusz K r a w c z y k: Badania ratownicze na osadzie kultury przeworskiej w Domaszowicach, województwo opolskie	120
Záchranný výzkum na sídlišti převorské kultury v Domaszowicích, opolské vojvodství	
Notgrabungen auf der Siedlung der Przeworsk-Kultur in Domaszowice, Woiwodschaft Opole	
Marcin B i b o r s k i: Dalsze ratownicze badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów w Mokrej, województwo śląskie	125
Další záchranný výzkum na pohřebišti převorské kultury z pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů v Mokré, slezské vojvodství	
Weitere Notgrabungen auf dem Gräberfeld der Przeworsk-Kultur aus der späten römischen Kaiserzeit und der frühen Stufe der Völkerwanderungszeit in Mokra, schlesische Woiwodschaft	
Aleksandra R o g a c z e w s k a: Wyniki badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku na Górze Zamkowej w Będzinie (stanowisko 1), województwo śląskie	140
Výsledky výzkumu na raněstředověkém hradisku na Zámeckém vrchu (Góra Zamkowa) v Będzině (lokalita 1), slezské vojvodství	
Ergebnisse der Grabungsforschungen auf dem frühmittelalterlichen Burgwall auf dem Schloßberg (Góra Zamkowa) in Będzin (Fundplatz 1), schlesische Woiwodschaft	
Dariusz R o z m u s, Robert B o d n a r: Badania archeologiczne na wielokulturowym stanowisku 8 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, województwo śląskie	146
Archeologický výzkum na polykulturní lokalitě 8 v Dąbrowě Górnické-Łośni, slezské vojvodství	
Archäologische Forschungen auf dem mehrschichtigen Fundplatz 8 in Dąbrowa Górnicza-Łosień, schlesische Woiwodschaft	
Cezary B u ś k o, Jerzy N i e g o d a, Ratownicze badania archeologiczno-architektoniczne w kaplicy św. Wojciecha w Opolu	158
Záchranný archeologický a architektonický výzkum v kapli sv. Vojtěcha v Opoli	
Archäologisch-architektonische Notgrabungen in der Vojtěch-Kapelle in Opole	
Aleksandra R o g a c z e w s k a: Wyniki badań wykopaliskowych na stanowisku 2 w Dąbrowie Górniczej-Strzemieszycach Wielkich, województwo śląskie	166
Výsledky výzkumu na lokalitě 2 v Dąbrowě Górnické-Strzemieszycích Wielkých, slezské vojvodství	
Ergebnisse der Grabungsforschungen auf dem Fundplatz 2 in Dąbrowa Górnicza-Strzemieszyce Wielkie, schlesische Woiwodschaft	
Cezary B u ś k o, Jerzy N i e g o d a, Piotr J a n c z e w s k i, Badania archeologiczno-architektoniczne przy ul. Szpitalnej 13/15 w Opolu	173
Archeologický a architektonický výzkum na ul. Szpitalné 13/15 v Opoli	
Archäologisch-architektonische Forschungen in der Szpitalna-Straße 13/15 in Opole	
Mariusz K r a w c z y k: Ratownicze badania archeologiczne przy ul. Wyzwolenia w Nysie, województwo opolskie	188
Záchranný archeologický výzkum na ul. Wyzwolenia v Nise, opolské vojvodství	
Archäologische Notgrabungen in der Wyzwolenia-Straße in Nysa, Woiwodschaft Opole	

Wiesław Kuś: Wstępne rozpoznanie archeologiczne rejonu bramy wjazdowej zamku górnego w Cieszynie, województwo śląskie	196
Úvodní archeologická zjištění v okrsku vstupní brány horního hradu v Těšíně, slezské vojvodství Archäologische Vorerkennung des Einfahrttores ins obere Schloß in Cieszyn, schlesische Woiwodschaft	
Hana Teryngerová: Zjišťovací výzkum na zámku v Hlučíně, okres Opava	201
Badania rozpoznawcze na zamku w Hlučynie, powiat opawski Suchforschungen auf dem Schloß in Hlučín, Bezirk Opava	
Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocuń, Badania archeologiczno-architekto- niczne zamku w Kamieńcu, województwo śląskie	204
Archeologický a architektonický výzkum zámku v Kamieńci, slezské vojvodství Archäologisch-architektonische Forschungen des Schloßes in Kamieniec, schlesische Woiwodschaft	
Jarosław Świącicki, Arkadiusz Tarasiński, Badania archeologiczne rynku w Pilicy, województwo śląskie	214
Archeologický výzkum náměstí v Pilici, slezské vojvodství Archäologische Forschungen des Marktplatzes in Pilica, schlesische Woiwodschaft	
Hana Teryngerová: Archeologický výzkum opevnění města Hlučína (bašta č. 8), okres Opava	221
Badania archeologiczne umocnień Hlučína (baszta 8), powiat opawski Archäologische Untersuchungen der Stadtbefestigungen in Hlučín (Bastei Nr. 8), Bezirk Opava	
Jiří Juchelka: Zahloubený objekt z druhé poloviny 16. století z Opavy, Beethovenovy ulice	224
Obiekt wziemny z drugiej połowy XVI wieku z ulicy Beethovena w Opawie Ein eingetieftes Objekt aus der zweiten Hälfte des 16. Jh. in Opava, Beethoven-Straße	
Pavel Stabrava: Archeologický výzkum na zámku ve Štáblovicích, okres Opava	229
Badania archeologiczne na zamku w Štáblovicach, powiat opawski Archäologische Untersuchungen auf dem Schloß in Štáblowice, Bezirk Opava	
Mariusz Krawczyk: Ratownicze badania archeologiczne przy ul. Bielawskiej w Nysie, województwo opolskie	236
Záchranný archeologický výzkum na ulici Bielawské v Nise, opolské vojvodství Archäologische Notgrabungen in der Bielawska-Straße in Nysa, Woiwodschaft Opole	
Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocuń: Badania archeologiczno-architekto- niczne zamku w Chudowie, województwo śląskie	245
Archeologický a architektonický výzkum zámku v Chudově, slezské vojvodství Archäologisch-architektonische Untersuchungen des Schloßes in Chudów, schlesische Woiwodschaft	
Jiří Juchelka: Doklady drátenictví v archeologických nálezech z Opavy, Ostroňné ulice	253
Dowody na druciarnstwo w znaleziskach archeologicznych z ulicy Ostrożnej w Opawie Belege für Topfbindung in den archäologischen Funden aus Opava, Ostrońná-Straße	
Mariusz Krawczyk: Ratownicze badania archeologiczne przy ulicy Celnej w Nysie, województwo opolskie	257
Záchranný archeologický výzkum na ulici Celné v Nise, opolské vojvodství Archäologische Notgrabungen in der Celna-Straße in Nysa, Woiwodschaft Opole	
Arkadiusz Tarasiński: Badania archeologiczne rynku w Mysłowicach, woje- wództwo śląskie	269
Archeologický výzkum náměstí v Mysłowicach, slezské vojvodství Archäologische Forschungen des Marktplatzes in Mysłowice, schlesische Woiwodschaft	

Dariusz R o z m u s, Jerzy R o ś: Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 2 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, województwo śląskie	277
Zpráva o záchranném výzkumu na lokalitě 2 v Dąbrowě Górniczé-Łośni, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Notgrabungen auf dem Fundplatz 2 in Dąbrowa Górnicza-Łosień, schlesische Woiwodschaft	
Wiktor D ł u g o s z e w s k a, Janusz P i e t r z a k: Badania nowożytnego dworu w Udorzu, województwo śląskie	282
Výzkum novověkého dvorce v Udorzi, slezské vojvodství	
Untersuchungen des neuzeitlichen Hofes in Udórz, schlesische Woiwodschaft	

BADANIA POWIERZCHNIOWE POVRCHOVÉ PRŮZKUMY GELÄNDEBEGEHUNGEN

Zuzana B ř í z o v á, Bogusław C h o r a ą z y, Emanuel G r e p l, Vratislav J a n á k: Výsledky projektu „Průzkum pravěkých výšinných sídlišť v Pobeskydí mezi Bečvou (Česká Republika) a Białou (Polská Republika)” v letech 2001–2002	297
Rezultaty projektu „Badania pradziejowych osiedli wyżynnych na Podbeskidziu między Beczwą (Republika Czeska) a Białą (Rzeczpospolita Polska)” w latach 2001–2002	
Ergebnisse des Projekts „Untersuchungen der Vorgeschichtlichen Höhensiedlungen im Beskiden-Vorgebirge zwischen Bečva (Tschechische Republik) und Biała (Republik Polen)” in den Jahren 2001–2002	

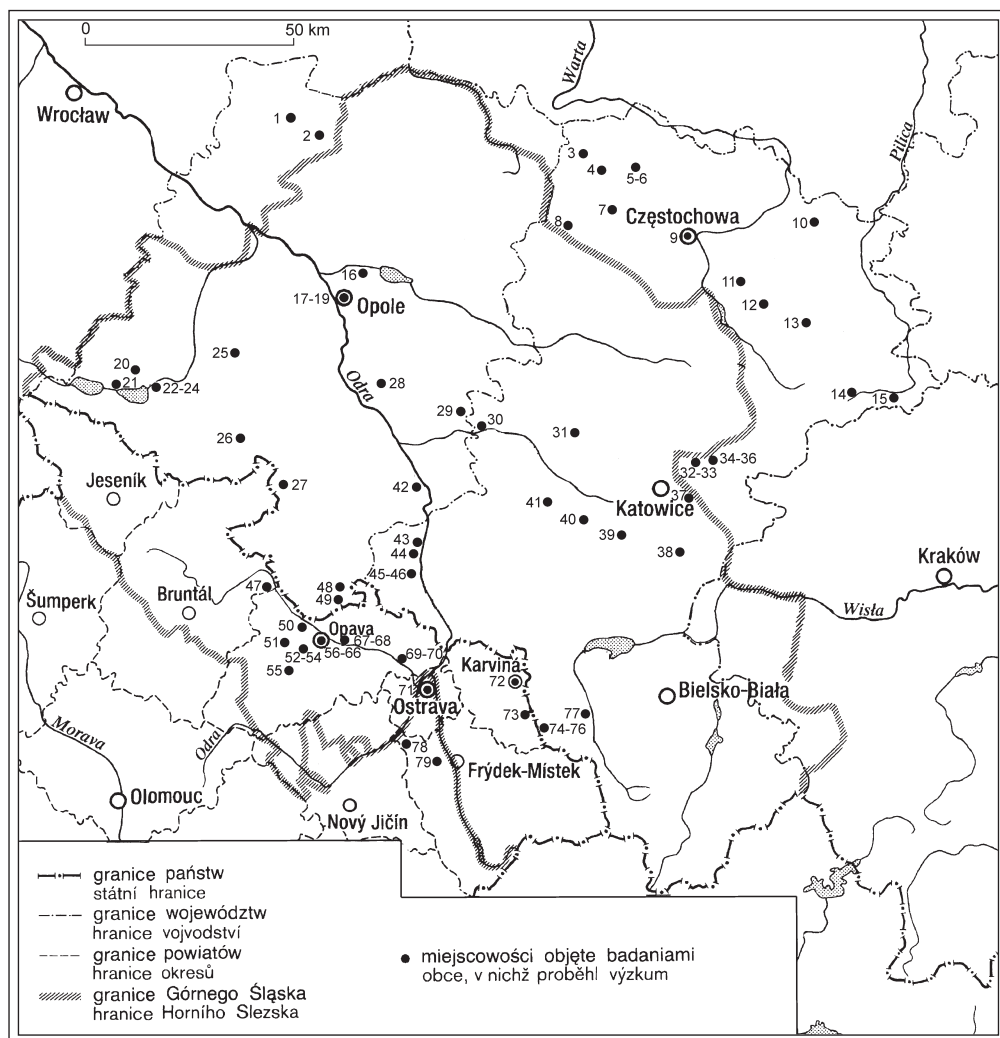
ROZPRAWY ČLANKY ABHANDLUNGEN

Piotr Ł a p k o w s k i: Dolnośląska baza danych o stanowiskach archeologicznych .	311
Dolnoslezská databáze archeologických lokalit	
Niederschlesische Datenbank von archäologischen Fundplätzen	
Eugeniusz T o m c z a k: Ratownicze badania wykopaliskowe na Górnym Śląsku w XX wieku związane z zagrożeniami stanowisk archeologicznych	323
Záchranné archeologické výzkumy ve 20. století na Górnym Śląsku v souvislosti s ohro•ením archeologických lokalit	
Notgrabungen in Oberschlesien im 20. Jh. im Zusammenhang mit Gefährdungen von archäologischen Fundstellen	
Autorzy	353

BADANIA WYKOPALISKOWE

TERÉNNÍ VÝZKUMY

Mapa 1. Badania wykopaliskowe na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002
 Mapa 1. Terénní výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí v letech 2001–2002

SPIS MIEJSCOWOŚCI GÓRNEGO ŚLĄSKA
I ZIEM POGRANICZNYCH, W KTÓRYCH W LATACH 2001–2002
PROWADZONO BADANIA WYKOPALISKOWE (MAPA 1)
SEZNAM OBCÍ V HORNÍM SLEZSKU A NA JEHO POMEZÍ,
V NICH• PROBĚHLY V LETECH 2001–2002 TERÉNNÍ VÝZKUMY
(MAPA 1)

1 – Rychnów, st. 7, 8, 2002	36 – Dąbrowa Górnicza-Strzemieszyce Wielkie,
st. 2, 2001–2002
2 – Domaszowice, st. 22, 2001	37 – Mysłówice, rynek i ul. Grunwaldzka, 2000–
2001
3 – Zbrojewsko, st. 3, 2001–2002	38 – Łędziny, Góra Klimont i św. Klemensa, 2001*
4 – Opatów, st. 1, 2001	39 – Mikołów, rynek, 2001*
5 – Mokra, st. 8, 2001–2002	40 – Chudów, zamek, 2001–2002
6 – Mokra, st. 1, 2002*	41 – Żernica, kościół p.w. św. Michała Archanio-
ła, 2002*
7 – Truskolasy, st. 8, 2001–2002	42 – Roszowicki Las, st. 29, 2001–2002*
8 – Dąbrowa, st. 1, 2002*	43 – Łubowice, st. 1, 2001–2002*
9 – Częstochowa-Raków, st. 4, 2001*	44 – Brzeźnica, st. 3, 2001–2002*
10 – Dąbrowa Zielona, st. 10/11, 2001–2002*	45 – Racibórz, ul. Rzeźnicza, 2001*
11 – Zrębice, st. 5, 2001*	46 – Racibórz-Studzienna, st. 12, 2001
12 – Ostreżnik, st. 1, 2002*	47 – Uvalno, Den Braven, 2002*
13 – Bobolice, st. 1, 2001–2002*	48 – Dzierżysław, st. 35, 2001–2002*
14 – Pilica, rynek, 2001	49 – Rozumice, st. C, 2001–2002*
15 – Udórz, dwór, 2001	50 – Vávrovice, U palhanské cesty, 2001–2002
16 – Kotórz Mały, st. 13, 2001–2002*	51 – Stěbořice, DOK, 2001
17 – Opole, ul. Zwierzyniecka, 2001*	52 – Slavkov, U srdečníka, 2002
18 – Opole, kaplica św. Wojciecha, 2001	53 – Slavkov, Černá cesta I, 2002
19 – Opole, ul. Szpitalna, 2001	54 – Slavkov, Černá cesta II, 2002
20 – Radzikowice, st. 2, 2001–2002	55 – Štáblovice, zamek, 2002
21 – Wójcice, st. 34, 2001	56 – Opava, Beethovenova ul., 2001
22 – Nysa, ul. Bielawska, 2002	57 – Opava, Ostro•ná 8, 2001
23 – Nysa, ul. Celna, 2001	58 – Opava, U pošty, 2001*
24 – Nysa, ul. Wyzwolenia, 2001	59 – Opava, Masarykova ul., 2001*
25 – Sowin, st. 7, 2001–2002*	60 – Opava, Hrnčířská, 2001*
26 – Biała, st. C, 2002	61 – Opava, Sady svobody, 2001*
27 – Kietlice, st. 14, 2001–2002*	62 – Opava, Pekařská 11, 2002*
28 – Zakrzów, st. 41, 2001	63 – Opava, Krnovská ul., 2001*
29 – Jaryszów, st. 10, 2001	64 – Opava, Pekařská, Kolářská (vnitroblok),
2002*
30 – Łany Małe, st. 16, 2002*	65 – Opava, Nám. Osvoboditelů, 2002*
31 – Kamieniec, zamek, 2001–2002	66 – Opava, Nám. Republiky, 2002
32 – Będzin-Grodziec, Góra św. Doroty, 2001	
33 – Będzin, st. 1, 2002	
34 – Dąbrowa Górnicza-Łosień, st. 2, 2001	
35 – Dąbrowa Górnicza-Łosień, st. 8, 2002	

67 – Velké Hoštice, ČOV (Za humny I), 2001–2002	74 – Cieszyn, Góra Zamkowa, budynek bramny, 2002
68 – Velké Hoštice (Pod akátovým léskem), 2002	
69 – Hlučín, bašta č. 8, 2001	75 – Cieszyn, Góra Zamkowa, dawna wozownia, 2002*
70 – Hlučín, zámek, 2001–2002	
71 – Moravská Ostrava, Masarykovo nám. (parovod), 2002*	76 – Cieszyn, Góra Zamkowa, Podzamcze, 2002*
72 – Karviná, Masarykovo nám., 2002*	77 – Międzywieć, st. 1, 2001*
73 – Chotěbuz-Podobora, hradisko, 2001–2002*	78 – Stará Ves n. O., zámek, 2001*
	79 – Staříč, Okrouhlá, 2001*

Gwiazdka umieszczona po roku przeprowadzonych badań oznacza, że nie przysłano z nich sprawozdania.

Hvězdička, umístěná za rokem výzkumu, označuje akce, o nichž nebyla redakci zaslána zpráva.

SÍDLIŠTĚ KULTURY S VYPÍCHANOU KERAMIKOU VE SLAVKOVĚ, OKRES OPAVA

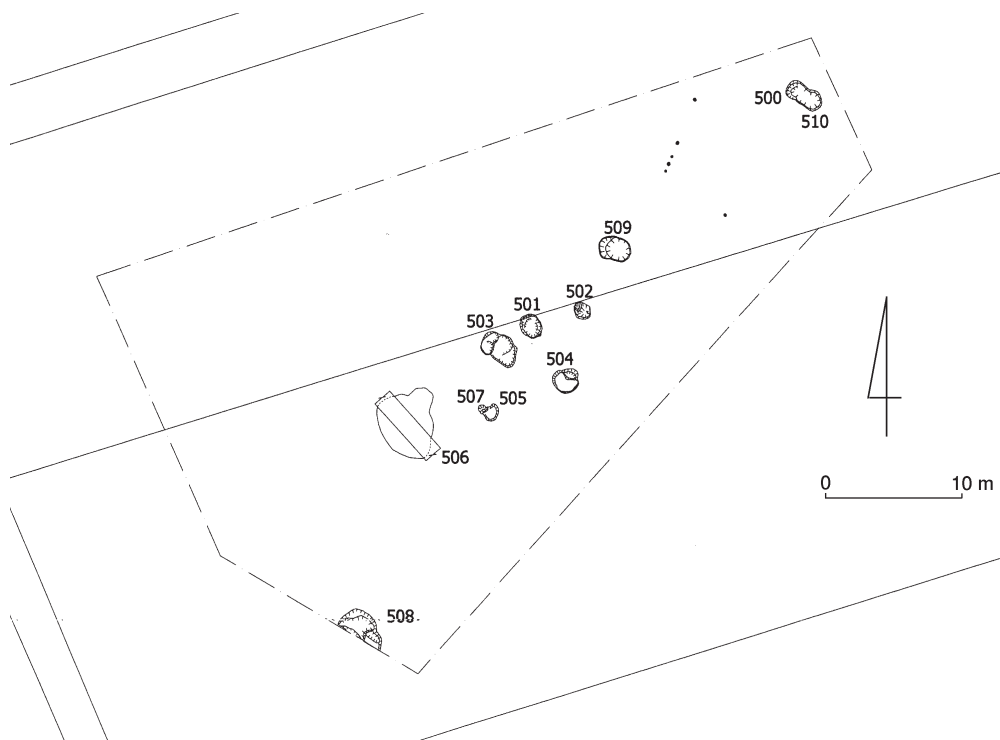
Záchranný archeologický výzkum části neolitického sídliště na katastru obce Slavkova, v poloze „U srdečníka“, realizovalo archeologické oddělení Státního památkového ústavu v Ostravě od 21. dubna do 15. května roku 2002. Podnětem k němu byla výstavba průmyslového objektu firmy Zahel a s ním spojené komunikace na pozemcích s parcelním číslem 1284/8 a 1284/9.

Lokalita se nachází jižně od obce, na levé straně od státní silnice Opava–Olo-

mouc ve směru od Opavy (obr. 1). Leží v nadmořské výšce cca 294–298 m n.m. na jižně orientovaném svahu klesajícím do inundace potoka Hvozdnice. Půdní podloží zde tvoří polygenetické hlíny (smíšené svahoviny). Zkoumaná plocha měla rozlohu zhruba 1600 m² a zachyceno zde bylo 11 zahloubených sídlištních objektů a 6 kůlových jamek (obr. 2). Podle keramických nálezů můžeme sídliště přiřadit kultuře s vypíchanou keramikou.

Obr. 1. Slavkov – „U srdečníka“. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

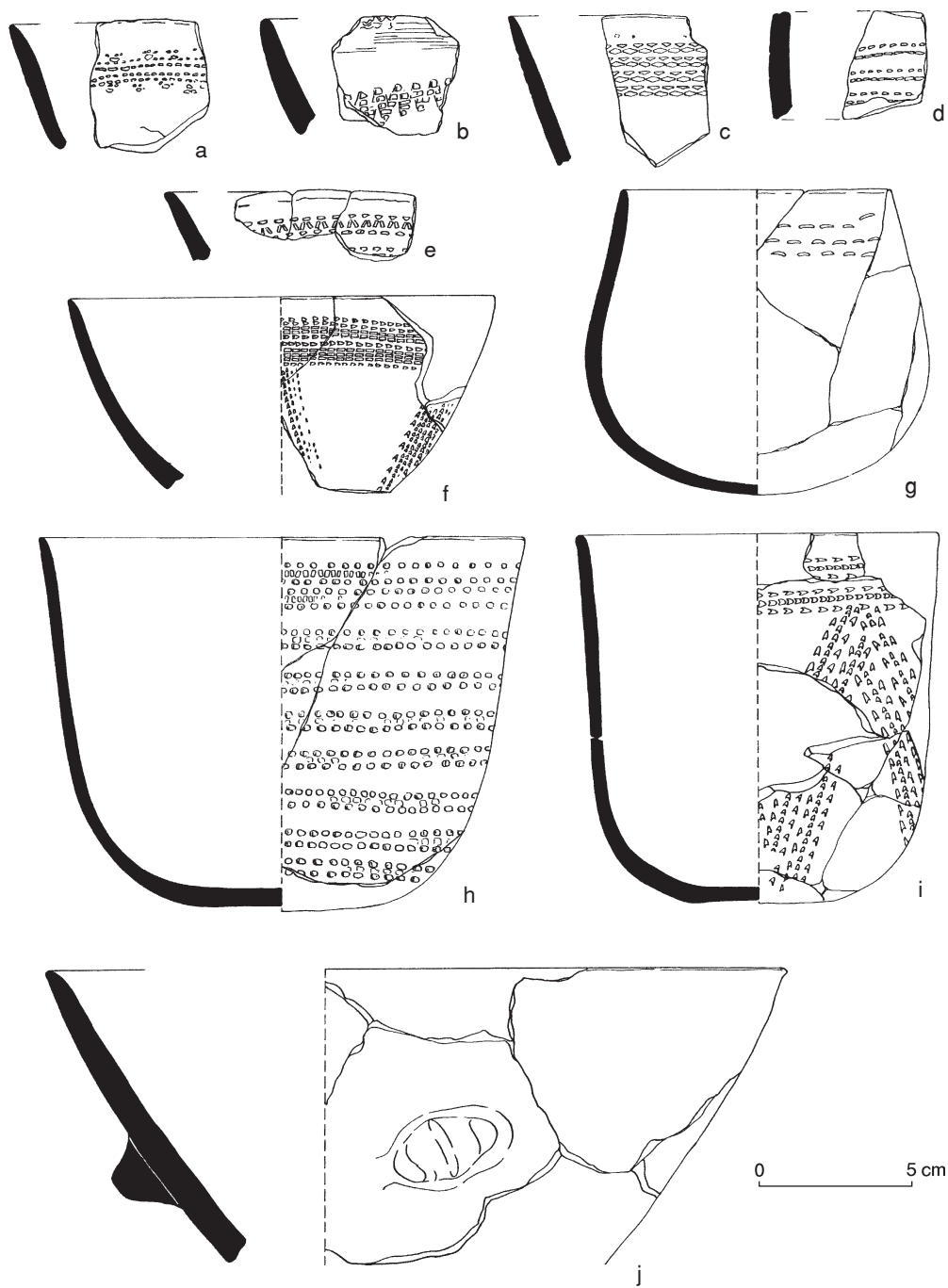

Obr. 2. Slavkov – „U srdečníka“. Celkový plán výzkumu

Stavební práce na lokalitě začaly bohužel bez archeologického dohledu, navíc byly neodborným zásahem částečně porušeny dva z objektů. Vzhledem k nekontrolované skrývce orniční a podorniční vrstvy těžkou mechanizací se podařilo zachytit pouze zahloubené sídlištní objekty, pozůstatky po kulových stavbách, jejich výskyt na lokalitě potvrzuje uspořádání zkoumaných kulových jamek, zaznamenané nebyly. Převážnou většinu odkrytých zahloubených objektů tvořily běžné sídlištní jámy neznámého účelu, dva objekty můžeme interpretovat jako hliníky.

V severovýchodní části zkoumané plochy bylo zachyceno osmičkovité soujámi se dvěma laloky k. 500 a 510. Oba laloky měly zhruba oválný půdorys, mísovitý profil a rozměry cca $1,5 \times 1,5$ m. Jejich míra zahloubení do podlaží byla cca 0,6 m. Většina objektů byla zjištěna ve středu zkoumané plochy. Objekty k. 501, 502, 503, 504

a 509 měly také více či méně oválný půdorys, mísovitý profil, rozměry $1,3\text{--}2$ m $\times$ $1,5\text{--}3$ m a zjištěné maximální zahloubení do podlaží od 0,2 do 0,6 m. Objekt k. 505 byla nevýrazná plytká jáma, pravděpodobně pouze zbytek spodní části objektu, porušená malou jámou k. 507, která pravděpodobně nevznikla v důsledku antropogenní činnosti. Objekt k. 506 byl značně porušen při neodborné skrývce a následných úpravách terénu. Vzhledem k této skutečnosti a z důvodu časové tísně byl v objektu dokumentován pouze řez o rozměrech $1,5 \times 5,4$ m. Objekt měl nepravidelný půdorys o rozměrech $5,5 \times 4,2$ m, profil v dokumentovaném řezu měl také mísovitý tvar, maximální zjištěná míra zahloubení do podlaží byla cca 0,8 m. Objekt můžeme interpretovat jako hliník, stejně jako jámu k. 508 zachycenou v jižní části zkoumané plochy. Tento objekt částečně zasahoval do neskrýtého a stavební činností nezasaženého terénu,

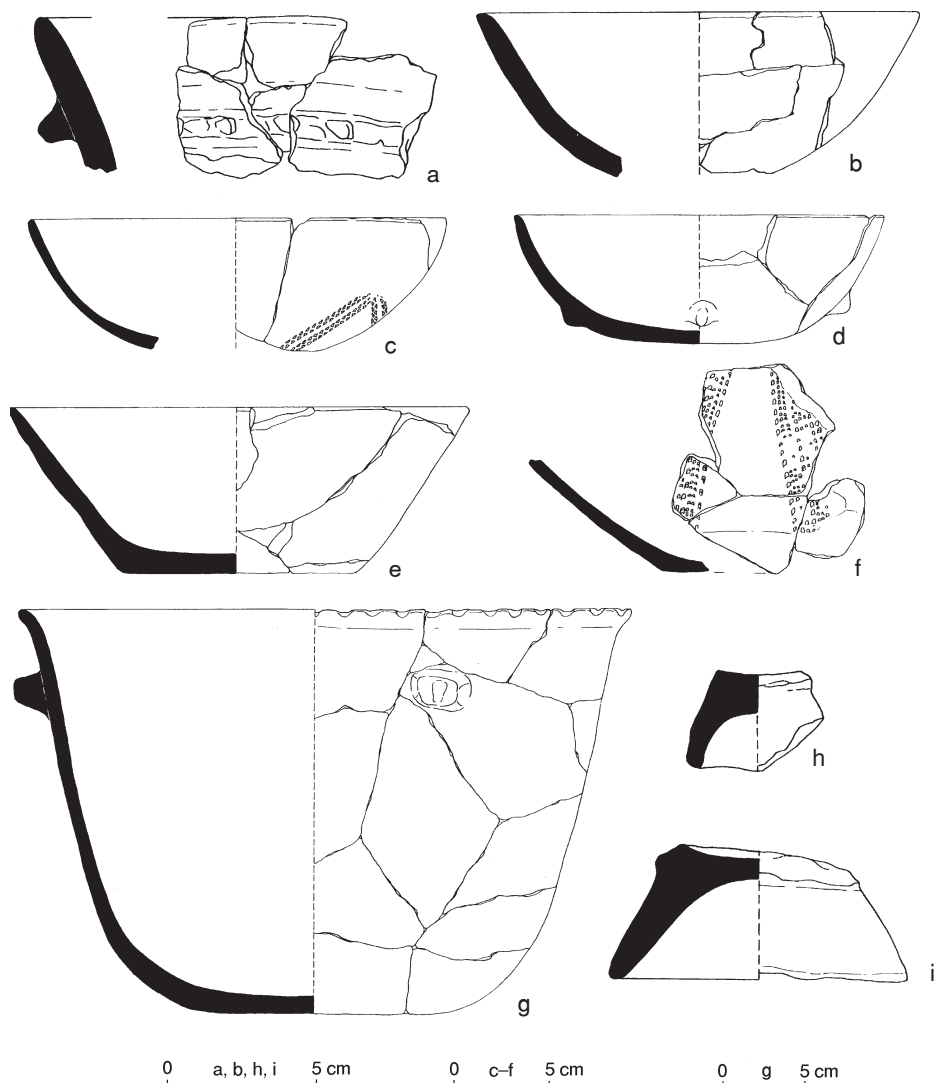

Obr. 3. Slavkov – „U srdečníka”. Výběr keramických nálezů

a proto byla dokumentována pouze jeho část. Ta měla rozměry cca $4 \times 2,2$ m a maximální zahloubení do podloží 0,6 m. V severovýchodní části plochy, zhruba mezi soujáním 500/510 a objektem 509, bylo zachyceno 6 kúlových jamek, pravděpodobně zbytek po kúlovém domu.

Výplně objektů obsahovaly hojně keramické nálezy (obr. 3 a 4), rozsáhlý soubor štípané industrie, zlomky broušené indu-

strie, fragmenty mazanice a nepočetný soubor zvířecích kostí. V keramickém souboru jsou výrazně zastoupeny misky, a to jak nezdobené, tak s výzdobou vypíchanou případně plasticou v podobě výčnělků. Misky na nože byly zjištěny ve dvou případech. Početně jsou v nálezech zastoupeny také hrškovité nádoby s vypíchanou výzdobou v podobě troj- a vícenásobných vpichů. Kotlovité nádoby byly určeny ve dvou

Obr. 4. Slavkov – „U srdečníka”. Výběr keramických nálezů

případech. Jeden zlomek měl výzdobu v podobě přesekávané lišty pod okrajem, druhý fragment měl přesekávaný okraj a pod ním umístěné plastické výčnělky. Předbě•ně mů•eme keramický soubor zařadit do mladšího stupně kultury s vypíchanou keramikou.

Kamenná industrie je reprezentovaná převá•ně štípanými nástroji, v nich• převa•ují čepele a jejich fragmenty. Broušená industrie je zastoupena pouze několika kusy, přičem• se v•dy jedná pouze u fragmenty.

Michaela Zezulová

OSADA KULTURY CERAMIKI WSTĘGOWEJ KLUTEJ W SLAVKOVIE, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

Archeologiczne badania ratownicze części osady neolitycznej w obrębie wsi Slavkova, na terenie zwanym „U srdečnika” (ryc. 1), zostały przeprowadzone przez oddział archeologiczny Państwowego Instytutu Ochrony Zabytków w Ostrawie wiosną 2002 roku. Przyczyną badań była budowa obiektu przemysłowego i związanej z nim drogi komunikacyjnej na gruntach parceli 1284/8 i 1284/9. Stanowisko znajduje się na południe od wsi, po lewej

stronie drogi państwowej Opawa–Ołomuniec w kierunku Ołomuńca i leży na wysokości ok. 294–298 m n.p.m. na południowo zorientowanym stoku opadającym ku rozlewisku potoku Hvozdnice. Przebadany obszar zajmuje powierzchnię około 1600 m². Odkryto 11 zagłębionych obiektów osadniczych oraz 6 jam posłupowych (ryc. 2). Na podstawie znalezionej ceramiki (ryc. 3) osadę możemy zaliczyć do kultury ceramiki wstępowej klutej.

Michaela Zezulová

DIE SIEDLUNG DER STICHBANDKERAMIK IN SLAVKOV, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

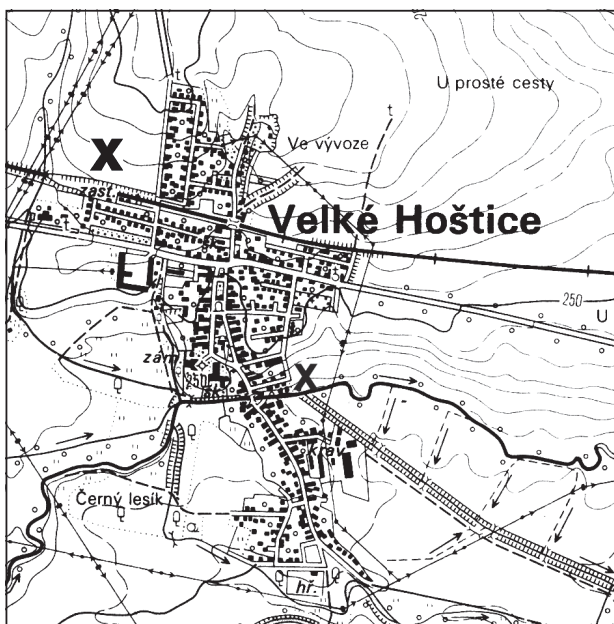
Die archäologischen Notgrabungen eines Teils der neolithischen Siedlung im Kataster des Ortes Slavkova, an der Stelle genannt „U srdečnika” (Abb. 1) wurden durch die archäologische Abteilung des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege im Frühling 2002 durchgeführt. Sie wurden durch den Bau eines Industrieobjekts und einer zusammenhängenden Zufahrtstraße auf den Grundstücken Nr. 1284/8 und 1284/9 verursacht. Der Fundplatz liegt südlich vom Dorf, auf der lin-

ken Seite der Landesstraße Opava–Olomouc in Richtung Olomouc in einer Höhe von etwa 294–298 m ü.d.M. an einer südlich orientierten Senke gegen das Überschwemmungsgebiet des Baches Hvozdnice. Das durchforschte Areal nahm eine Fläche von etwa 1600 m² ein und es wurden 11 eingetiefe Siedlungsobjekte sowie 6 Pfostengruben freigelegt (Abb. 2). Aufgrund der gefundenen Keramik (Abb. 3) dürfen wir die Siedlung der Stichbandkeramik zuweisen.

SÍDLIŠTNÍ OBJEKT HORNOSLEZSKÉ LENGYELSKÉ SKUPINY VE VELKÝCH HOŠTICÍCH, OKRES OPAVA

Ve dnech 6.–9. srpna roku 2002 proběhl v trati „Pod akátovým léskem” ve Velkých Hošticích (okr. Opava) záchranný archeologický výzkum zahloubeného sídlištního objektu (obr. 1). Akce byla spojena se stavbou příjezdové komunikace pro výstavbu nových rodinných domků. Jáma měla

v půdoryse kruhový tvar o průměru cca 1,60 m a hloubku cca 0,5 m. Stěny se mírně svažovaly k nepravidelnému dnu. Objekt obsahoval skromný inventář čítající pouze čtyři fragmenty málo typické keramiky, kterou můžeme snad připsat hornoslezské lengyelské skupině¹.

Obr. 1. Velké Hoštice. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

POZNÁMKY

¹ V. J a n á k, *Die Lengyel-Kultur in Oberschlesien*, in: „Actes du XIIe Congres International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques” (J. Pavúk ed.), II, Bratislava 1993, s. 553–556.

Jiří Juchelka

OBIEKT OSADNICZY GÓRNOŚLĄSKIEJ GRUPY KULTURY LENDZIELSKIEJ W VELKÝCH HOŠTICACH, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

W dniach 6–9 sierpnia 2002 roku przeprowadzono w Velkých Hošticach badania zagłębionego obiektu osadniczego, który na podstawie materiału ceramicznego możemy zaliczyć do kręgu górnośląskiej grupy kultury lendzielskiej.

Jiří Juchelka

EIN SIEDLUNGSOBJEKT DER OBERSCHLESISCHEN GRUPPE DER LENGYEL-KULTUR IN VELKÉ HOŠTICE, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

In den Tagen 6.–9. August 2002 wurden in Velké Hoštice die Untersuchungen eines eingetieften Objekts durchgeführt, das aufgrund des keramischen Materials dem Bezirk der oberschlesischen Gruppe der Lengyel-Kultur zugewiesen werden kann.

VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU VE VÁVROVICÍCH, OKRES OPAVA

Ve dnech 27.5.–3.8. 2001 a 8.–20.7. 2002 proběhl ve Vávrovicích u Opavy při výstavbě průmyslové haly firmy Prestar a s ní související komunikace a inženýrských sítí záchranný archeologický výzkum, který zachytil osídlení z eneolitu, pozdní doby římské a střední doby hradištní. Záchranný archeologický výzkum realizovalo archeologické oddělení Státního památkového ústavu v Ostravě ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR v Brně, který zajišťoval zejména labora-

torní zpracování a inventarizaci nálezů a bude vyhodnocovat objekty a nálezy z pozdní doby římské.

Lokalita se nachází jihovýchodně od obce Vávrovice, při místní komunikaci spojující obce Vávrovice a Palhanec (obr. 1). Leží na východně orientovaném svahu v nadmořské výšce 260–262 m n.m., ve vzdálenosti cca 500 m od pravého břehu řeky Opavy, přičemž severní okraj zkoumané plochy klesá do říční inundace a na východě ho ohraničuje meliorační rýha

Obr. 1. Vávrovice – „U palhanské cesty”. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1: 25 000

jdoucí po hranici parcely. Půdní podloží tvoří hlinité spraše uložené na terasových štěrcích. Můžeme předpokládat, že místo bylo využíváno vzhledem k velmi vysoké bonitě půdy a výhodné poloze po dlouhou dobu jako zemědělsky obdělávaná plocha. Tento fakt spolu s erozními vlivy zapříčinil, že vrchní části většiny objektů byly poškozeny hlubokou orbou a z objektů v severovýchodní části zkoumané plochy, která klesá do říční inundace, zůstaly zachovány pouze dolní části jam s výplní.

Zkoumaná plocha měla rozlohu kolem 1 ha. Po strojní skrývce orniční vrstvy a po ručním dočištění plochy byla na ploše výzkumu geodeticky rozměřena čtvercová síť o stranách čtverce 5 metrů, která byla alfanumericky označena. V obou dvou sezónách bylo prozkoumáno celkem 74 zahloubených objektů a 177 kúlových jamek (obr. 2). Podle převážně keramických nálezů můžeme 27 objektů datovat do eneolitu, 40 do pozdní doby římské a 3 do střední doby hradištní, 3 objekty byly bez nálezů a jeden představoval novověký zásah.

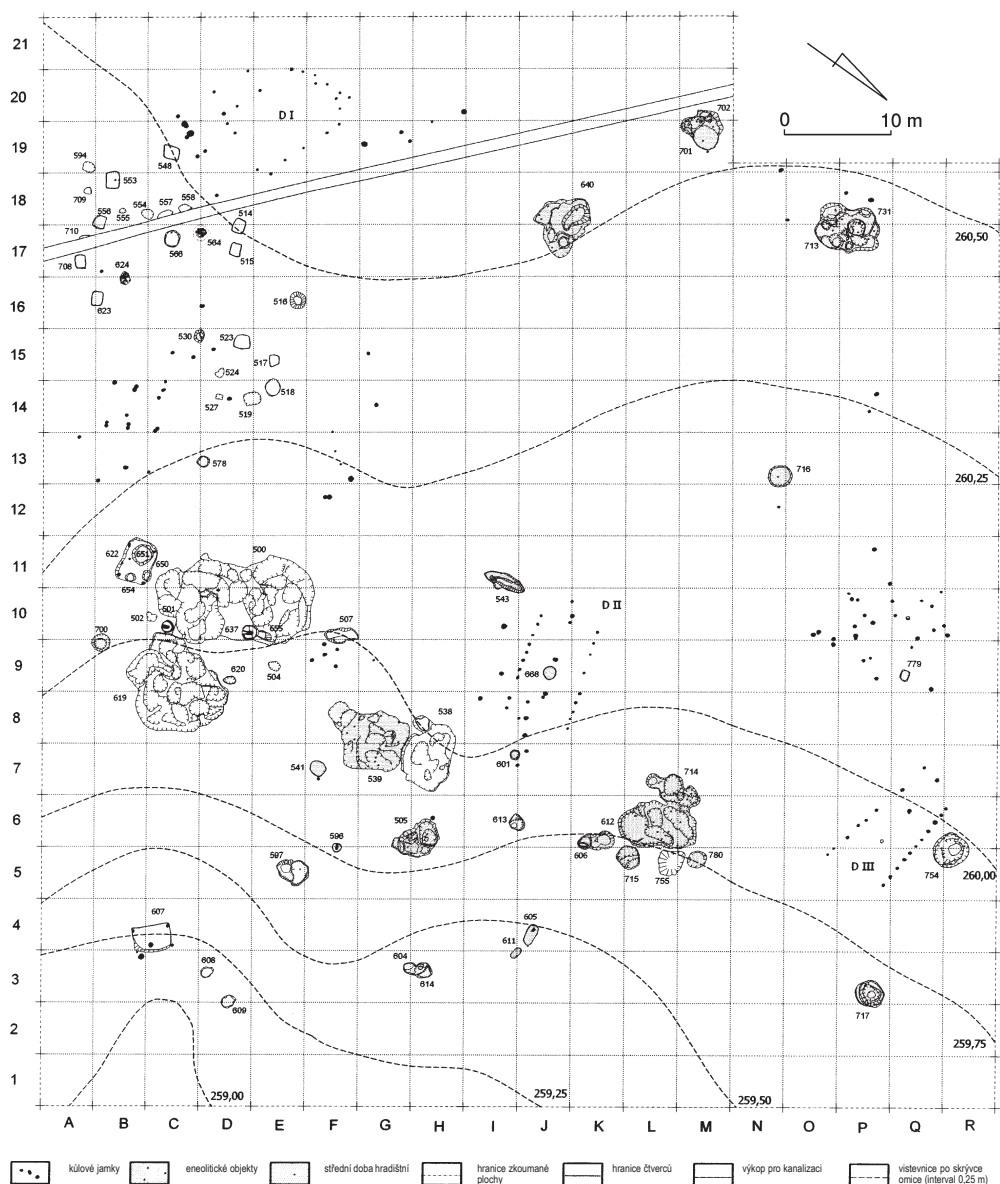
Eneolitickou fázi osídlení představovalo 27 zahloubených objektů a dva třířadé nadzemní kúlové domy. Podle keramických nálezů můžeme sídliště přiřadit kultuře kulovitých amfor, malá část keramických fragmentů patří také kultuře se šňůrovou keramikou a bošácké kulturní skupině.

Nejpočetnější skupinu 14 eneolitických objektů reprezentovaly sídlištní jámy s blíž nespecifikovanou funkcí. Tyto objekty měly kruhový, případně mírně oválný půdorys, víceméně rovné dno a vypracované stěny. Jejich orientační vnitřní objem se pohyboval od 0,20 do 1,42 m³ a zjištěná míra zahloubení do podloží od 0,15 do 0,52 m. Objekty k. 601 a 668 se od ostatních jam odlišovaly charakterem výplně, v obou případech byly výkopy zcela vyplněny malými a velkými fragmenty mazanice s otisky dřevěných konstrukcí. Bližší rozbor těchto zlomků ukazuje, že se s největší pravděpodobností jedná o zbytky přepálené omazávky ze stěn kúlového domu, i když nemůžeme vyloučit, že

menší část zlomků pochází z konstrukce pece či jiného otopného zařízení. Je jenom otázkou, jestli se jámy zaplnily samovolně při zániku poblíže stojícího kúlového domu, nebo byly záměrně vyplněny mazaniceovou destrukcí při obnově ohněm poškozené stavby. Jisté je, že obě byly v době zaplnění funkční, tedy „prázdné“ (v objektu k. 668 pod jednolitou mazaniceovou destrukcí ležela téměř kompletní nádoba). Obě jámy se nacházely v těsné blízkosti kúlového domu (objekt k. 668 ležel ve středové řadě kúlových jamek ve vnitřní ploše kúlového domu DII), jejich souvislost s ním je sice nejistá, vyloučit se ovšem nedá.

Objekty k. 605 a 611 vykazují určité znaky, které připouštějí jejich další možnou funkční interpretaci. Nedá se vyloučit eventualita, že se jedná o poškozené hrobové jámy. Oba objekty měly téměř obdélníkový půdorys o rozměrech 1,21 × 0,62 a 2,18 × 0,55 m, jasně se rýsující rovné dno, které bylo v současné době jenom 0,19 a 0,09 m zahloubené do podloží a téměř shodnou orientaci V–Z. Bohužel se ani v jednom nedochovaly lidské pozůstatky. Rozměry těchto objektů naznačují, že by se minimálně v jednom případě jednalo o dětský hrob, kde se kostěné pozůstatky hůře dochovávají. Ze sídliště ostatně pochází pouze několik málo osteologických nálezů, na celém sídlišti bylo nalezeno nemnoho velmi špatně dochovaných úlomků zvířecích kostí, povětšinou zuby nebo části rohu, tedy části, které nejvíce odolávají špatným půdním podmínkám. V objektech k. 605 a 611 mohla být tato skutečnost ještě umocněna tím, že byly značně porušeny orbou. Objekty ležely ve spodní části zkoumané plochy, kde všechny zjištěné objekty vykazovaly známky poškození hlubokou orbou. Pro funerální charakter objektů hovoří i ta skutečnost, že z jednoho pochází část amfory (byla také poškozena orbou), která mohla sloužit jako součást pohřební výbavy.

Mezi zásobní jámy můžeme na základě tvaru jámy, pečlivého vypracování stěn a dalších znaků zařadit pravděpodobně

Obr. 2. Vávrovice – „U palhanské cesty”. Celkový plán archeologického výzkumu

objekty k. 606, 701, 716 a 731. Všechny měly nepravidelný kruhový půdorys a vlnovitý profil s víceméně rovným dnem. Zjištěná míra zahloubení do podloží byla od 0,82 do 1,57 m a jejich orientační vnitřní objem od 0,93 do 6,19 m³. Výplně těchto objektů byly ve větší nebo menší

míře promíšené s přemístěným podložím. V objektu k. 716 byly nalezeny rozměrné říční valouny, které by mohly souviset s původním překrytím nebo uzavřením zásobní jámy. Objekt k. 606 částečně porušovalo jednoduché osmičkovité soujámí k. 612, u kterého nelze vyloučit, že mohl

sloužit také jako určitá forma přístupové cesty do zásobnicové jámy k. 606 nebo mohlo být využito i k nadzemnímu ukládání zásob. Zásobní jámy k. 701 a 731 byly porušeny hliníky, které nejspíše vznikly odebíráním hlíny z již nefunkčních a částečně zasypaných jam.

Dále bylo na sídlišti odkryto 9 hliníků, jejich vnitřní objem se pohyboval od 1,82 m³ do zhruba 27 m³ a míra zahloubení do sprašového podloží od 0,53 do 0,88 m.

Na ploše výzkumu byly zachyceny i půdorysy dvou nadzemních kulových domů (značených DII a DIII), které řadíme také ke kultuře kulovitých amfor. Obě stavby jsou třířadé konstrukce s delší osou orientovanou východ – západ. Dům DII měl rozměry 6 × 9,4 m, jeho vnitřní plocha byla 56,4 m². Delší stěny byly tvořeny řadou 10 a 9 kulových jamek, jejich průměr byl 15–30 cm a míra zjištěného zahloubení do podloží 7–20 cm. Středovou řadu představovaly 3 kulové jamky o průměru 30–40 cm a hloubce 25–30 cm. Ve vzdálenosti zhruba 2,6 m od delší jižní stěny byly zachyceny dvě kulové jamky, které by mohly souviset s vnějším přístřeškem kulového domu. Dům DIII měl mírně trapézovitý tvar, jeho nejúšší východní stěna měřila cca 4 m, o něco širší západní stěna měla rozměr cca 6 m, zjištěná délka domu byla necelých 13 m. Jeho vnitřní plocha byla cca 64 m². Delší stěny byly tvořeny 8 a 12 kulovými jamkami o průměru 30–40 cm a zahloubením 10–20 cm do podloží. Středovou řadu vytvářely 3 kulové jamky o průměru 30–40 cm a hloubce 15–20 cm.

Při archeologickém výzkumu byly získány zejména zlomky keramických nádob (obr. 3, 4), nepočtená kolekce štípané a broušené industrie a rozsáhlý soubor mazanice s četnými otisky dřevěných konstrukcí. Převážná většina keramických nálezů náleží kultuře kulovitých amfor. Četně jsou v nálezech zastoupeny amfory, a to nezdobené dvouuché amfory s úším i širokým hrdlem a zdobené amfory se širokým hrdlem, které je odsazeno a na něm jsou umístěny čtyři provrtané výčnělky. Mísy v nálezech reprezentuje

hned několik typů, např. mísy s plynulou esovitou profilací, kónické misky a jiné. Časté je odsazení hrdla od plecí řadou výčnělků případně nehtových vrypů. Zjištěné hrnce mají převážně plynulou esovitou profilaci, případně prohnuté nebo kónické hrdlo. V keramickém souboru je zastoupen také pohár s horizontální řadou polokulovitých výčnělků pod okrajem. 13% ze zjištěných keramických zlomků bylo zdobených, z toho 9% neslo vhloubenou výzdobu (nejčastěji nehtové důlky a vropy, vzory z otisků šňůry, kvadratických vpichů) a 4% mělo plastickou výzdobu (kulaté kuřelovité výčnělky, jazykovité výčnělky atd.). Pro keramiku kultury kulovitých amfor je charakteristická hrubá příměs v keramické hmotě, která hojně vystupuje na povrch. Ve Vávrovicích byl zjištěn při makroskopickém pozorování v 84% drcený bílý křemen a v 9% drcený kvarcit.

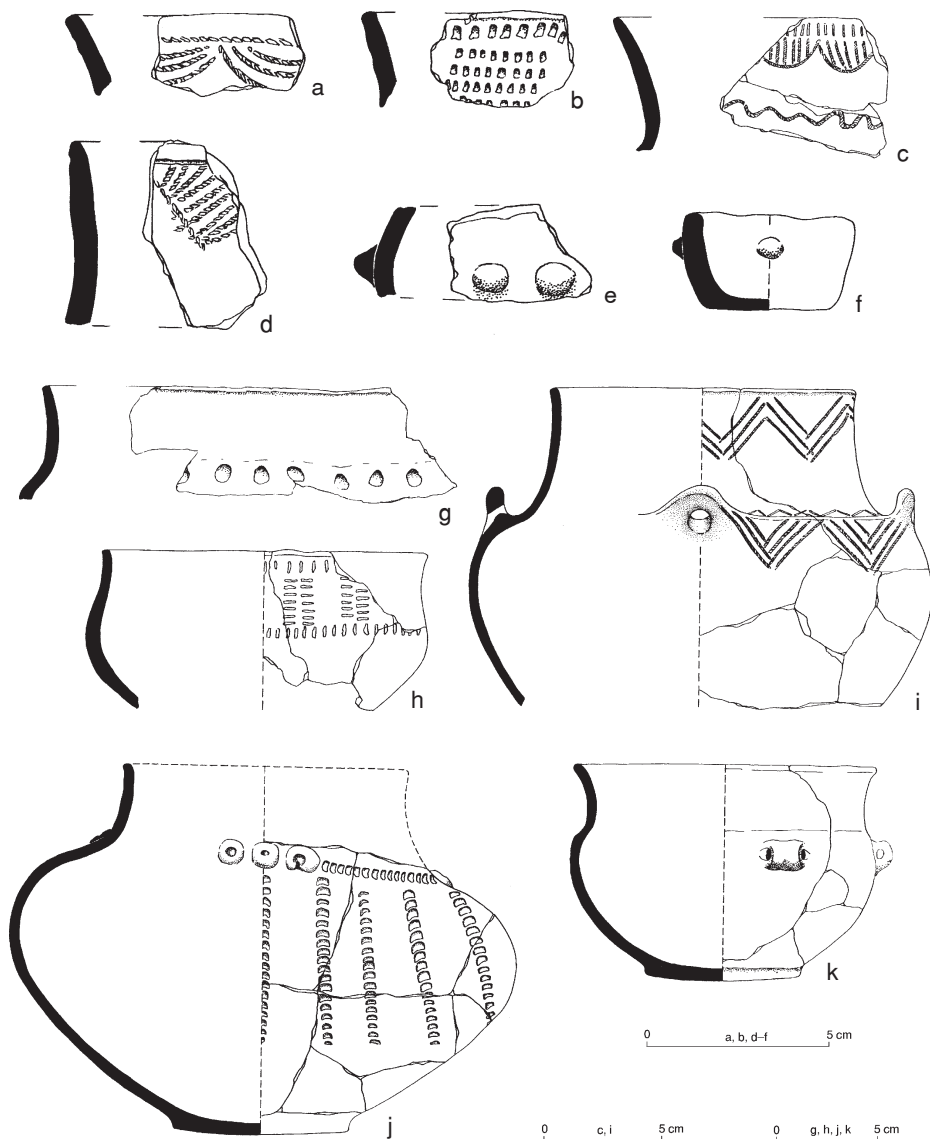
Z objektu k. 606 pochází spolu s početnou keramikou kultury kulovitých amfor také zdobená amforovitá nádoba s širokým hrdlem, kterou můžeme přiřadit bošácké kulturní skupině. Několik drobných keramických fragmentů náležejících kultuře se šňůrovou keramikou bylo zjištěno jako intruze v objektu z pozdní doby římské.

Osídlení datované do pozdní doby římské bylo zachyceno pouze v průběhu první sezóny výzkumu. V rámci zkoumané plochy se odpovídající nálezy koncentrovaly v jihovýchodní a severovýchodní části. Byly zde prozkoumány dvě zahloubené chaty s kulovou konstrukcí k. 607 a 622. Chata k. 607 měla obdélný půdorys o rozměrech cca 2,6 × 3,5 m, s delší osou orientovanou severozápad–jihovýchod. V rozích a u severovýchodní stěny byly patrné kulové jamky. Chata byla, stejně jako většina objektů v severovýchodní části zkoumané plochy, poškozena orbou, takže zjištěná míra zahloubení dosahovala pouze 5–14 cm. Druhá chata k. 622 měla také obdélný půdorys o rozměrech cca 2,9 × 4,1 m, s delší osou orientovanou východ–západ, v rozích a u stěny byly zjištěny kulové jamky. Navíc byly odkryty v podlaze objektu další tři jámy,

z nich• k. 651 patří kultuře kulovitých amfor a pouze jámy k. 650 a 654 jsou datované stejně jako chata. Není vyloučeno, •e k. 654 by mohl být pozůstatkem po rozměrné kúlové jámě.

Do stejného časového horizontu mů•e me zařadit 5 hliníků. Největší z nich, k. 500, měl zhruba obdélný půdorys o roz-

měrech zhruba 11 × 6,6 m a zjištěné maximální zahloubení do podlo•í 1,1 m. Do jeho stěny byly vestavěny dvě rozměrné vertikální dvoukomorové hrnčičské pece k. 501 a 637, s roštem podepřeným o jazykovitý výčnělek. Obě byly obsluhovány z prostoru hliníku, přičem• u pece k. 637 byla zachycena i samostatná předpecní

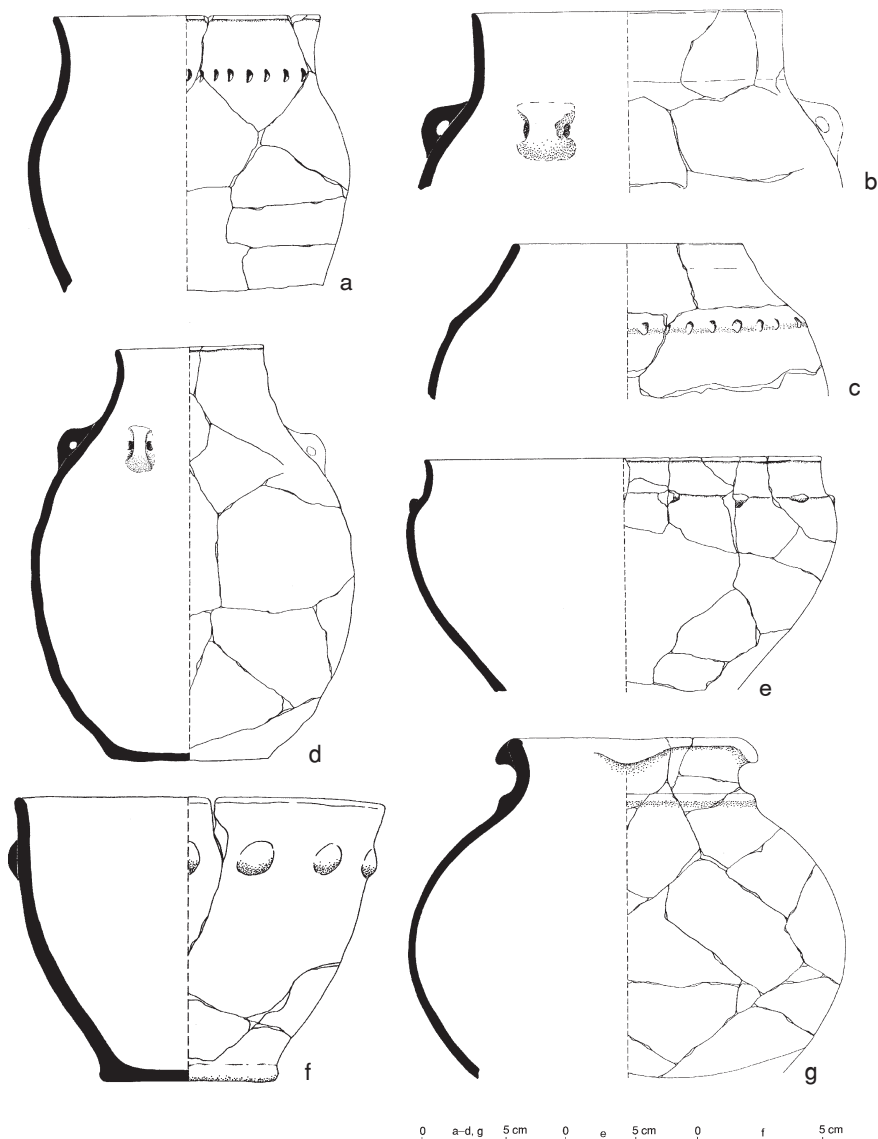

Obr. 3. Vávrovice – „U palhanské cesty“. Výběr eneolitické keramiky

jáma. Ve vzdálenosti asi 20 m od zmíněných pecí byla v úrovni skrývek identifikována třetí pec k. 596. Náležela ke stejnému typu, dosahovala však výrazně menších rozměrů.

Zejména v jižní části zkoumané plochy se nacházely zahloubené kvadratické objekty (celkem jich bylo zjištěno 25). Objekty

měly obdélníkový půdorys se zaoblenými rohy a rovným dnem, obvykle dosahovaly rozměry cca $1 \times 1,5$ m. Svislé stěny byly vypáleny, na dně ve všech případech ležela mocná vrstva uhlíků překrytá vrstvou říčních valounů se zřetelnými stopami po silném tepelném oáru. Výplně objektů pouze výjimečně obsahovaly nepočetné keramické

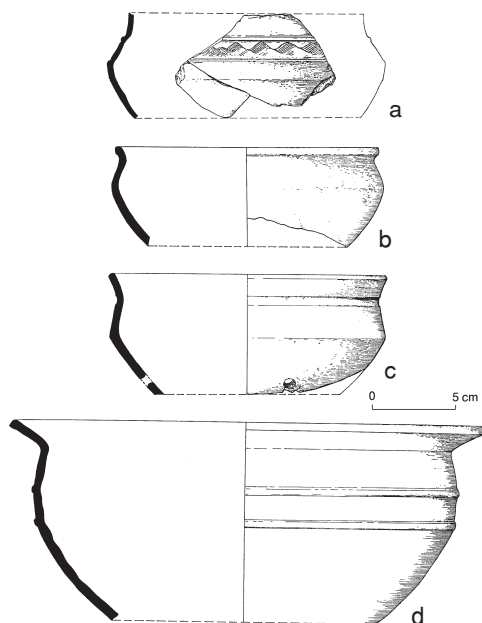

Obr. 4. Vávrovice – „U palhanské cesty”. Výběr eneolitické keramiky

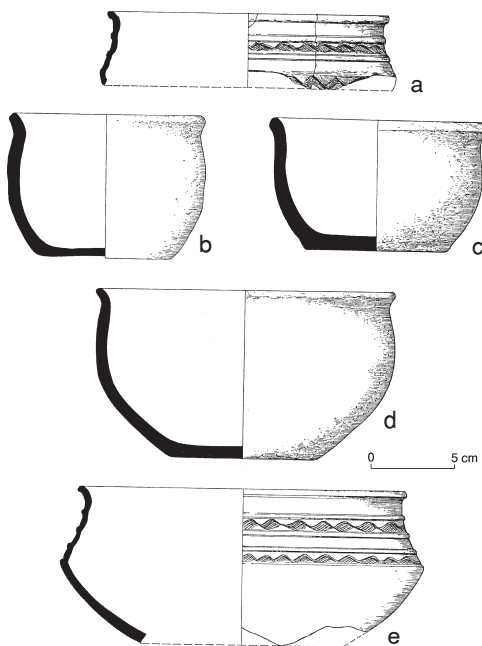
nálezy. Méně zahloubené objekty byly navíc poškozeny hlubokou orbou, jejich zařazení do této skupiny bylo možné spíše podle dochovaných fragmentů výplně než podle torzovitě zachovaného tvaru zahloubeniny.

Situace v jihozápadní části zkoumané plochy, kde byla rozpoznána koncentrace 30 kúlových jamek, nás vede ke konstatování, že zde byly zachyceny pozůstatky nadzemní kúlové stavby (označeno jako dům DI). Na základě poznatků o náleзовých poměrech na lokalitě se domníváme, že ji lze datovat do pozdněřímského období. Jedná se o stavbu obdélníkového půdorysu o rozměrech cca 7×14 m, s delší osou orientovanou zhruba východ-západ. Na kratší západní straně vymezovaly kúlové jámy půdorys ve tvaru kruhové výseče. Tři kúlové jamky v řadě, nacházející se zhruba ve vzdálenosti 2 m od delší jižní stěny, byly možná pozůstatkem po přístřešku v místech vchodu do domu. S úpravami v prostoru vstupu souvisí snad i kúlové jamky poblíž jihovýchodního nároží. Zbytky úpravy podlah nebo pozůstatky otopných zařízení zjištěny nebyly. Kúlové jamky měly průměr 14–20 cm a byly poměrně mělké, míra zahloubení se pohybovala od 7 do 25 cm. Není vyloučeno, že alespoň část kúlových jamek, zjištěných v okolí domu a v navazujících částech zkoumané plochy, je stopou dalších nadzemních staveb z pozdní doby římské. Dobře interpretovatelné půdorysy však u nich nebyly zjištěny.

Rozhodující část materiálu získaného v průběhu výzkumu objektů z pozdní doby římské tvoří zlomky nádob (obr. 5 a 6). V současnosti můžeme pouze předběžně stanovit nejvýraznější skupiny materiálu, definitivní rozdělení do keramických tříd bude možné až po všestranné analýze. Většina střepů pochází z nádob vytáčených na hrnčířském kruhu, pouze menší část byla tvarována v ruce. Na kruhu byly vytáčeny především mísy z jemného materiálu, vypalované do světle šedé barvy. Měly kónickou, široce rozevřenou spodní část, horní část zakončená ven vyhnutým nebo zesíleným okrajem byla členěna vo-

Obr. 5. Vávrovice – „U palhanské cesty“. Keramika z pozdní doby římské vytáčená na hrnčířském kruhu

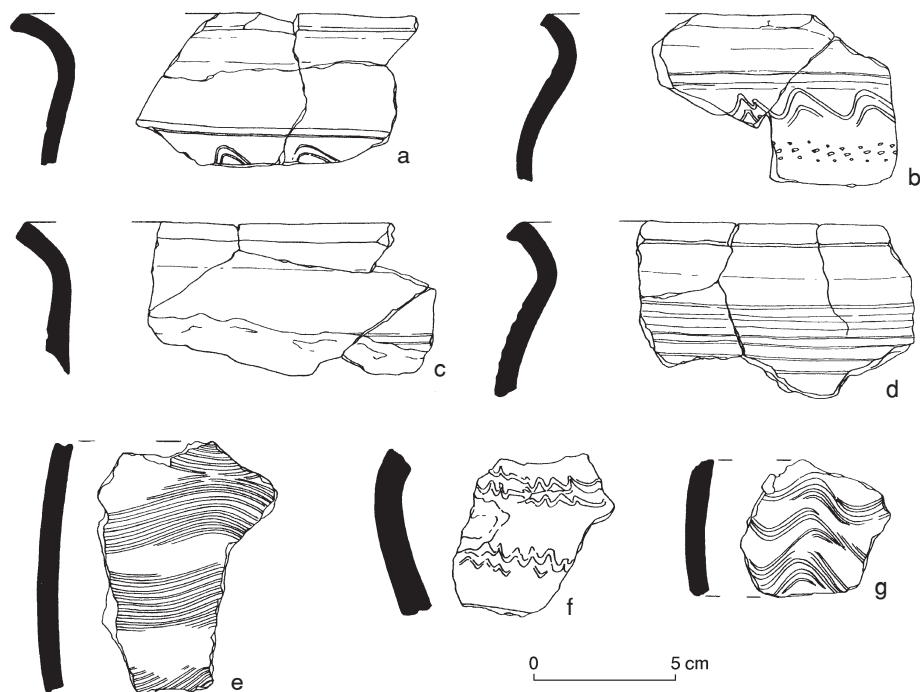
Obr. 6. Vávrovice – „U palhanské cesty“. Keramika z pozdní doby římské vytáčená na hrnčířském kruhu (a, e) a modelovaná v ruce (b–d)

dorovnými lištami, přičemž pásy mezi nimi vyplňovaly vícenásobné, popřípadě jednoduché vlnice. Produkce místních hrnčířských dílen byla zaměřena na výrobu tohoto zboží. Dokládají to kumulace střepů v blízkosti hrnčířských pecí, které představují odpad z nekvalitně vypálených a poté vyřazených kusů. Z podobného materiálu byly vyráběny rovněž pohárky a nádoby se stlačeným kulovitým tělem. Část produkce byla vytáčena z hlíny s jemným ostřivem, několik zlomků však dokládá produkci mís a vyšších tvarů z materiálu s výrazným podílem hrubého ostřiva. Zvláštní postavení má keramika z jemného materiálu, s lesklou černou povrchovou vrstvou, která je výsledkem kvalitního výpalu v redukční atmosféře. Při její výzdobě byla používána rytá vlnice a především vlešování. Ojedinelé je zastoupena technika zdobení, při níž byly na světlém okrovém a šedém podkladě vytvořeny tmavě hnědé a černé „malované“ linie.

V ruce modelované kusy jsou reprezentovány hrncovitými nádobami vejčitého tvaru s ven vyhnutými okraji, s velkým množství ostřiva. Doloženy jsou však i nižší tvary obdobných profilací, někdy s výrazně rozšířeným ústím.

Překvapující je přítomnost několika kusů keramiky, které odpovídají provinciální produkci. K nim náleží i zlomek poháru se zprohýbanými stěnami. Výjimečný je střep s výzdobou radélkem, u něhož byly využity geometrické motivy obvyklé na pozdní provinciální keramice datované do konce 4., popřípadě do začátku 5. stol. po Kr.

V průběhu výzkumu byly konstatovány rozdíly ve frekvenci jednotlivých keramických tvarů a výzdobných technik ve výplních jednotlivých objektů. Část těchto odlišností lze předběžně vysvětlit skutečností, že na zkoumané ploše vedle sebe existovaly výrobní a sídlištní objekty. Je však možné očekávat, že se v průběhu detailních analýz podaří rozeznat několik

Obr. 7. Vávrovice – „U palhanské cesty“. Keramika ze střední doby hradištní

fází osídlení tohoto místa v rámci pozdní doby římské.

Nálezy ze střední doby hradištní byly zaznamenány celkem v 3 objektech. Objekty k. 604 a 614 byly menší plytké jámy ve vzájemné superpozici s několika málo keramickými fragmenty. Rozsáhlejší keramický soubor pochází z objektu k. 779 (obr. 7). Keramické zlomky pochází z ná-

dob vypálených do světlých okrových odstínů, tvarově všechny náleží do kategorie bezuchých hrnců s vně vyhnutým a seříznutým okrajem. Ve výzdobě se uplatňují pásy horizontálních rýh v kombinaci s jednoduchou či vícenásobnou vlnicí, zastoupena je i hřebenová vlnice a hřebenové vpichy.

Michaela Zezulová, Ondřej Šedo

WYNIKI RATOWNICZYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH W VÁVROVICACH, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

W miesiącach letnich lat 2001 i 2002 w Vávrovicach koło Opawy przy okazji budowy hali przemysłowej i związanej z nią drogi komunikacyjnej oraz sieci infrastruktury przeprowadzono archeologiczne badania ratownicze na osadzie z eneolitu, późnego okresu wpływów rzymskich i środkowego okresu plemiennego. Badania prowadził oddział archeologiczny Państwowego Instytutu Ochrony Zabytków w Ostrawie we współpracy z Instytutem Archeologicznym Czeskiej Akademii Nauk w Brnie, zapewniającym zwłaszcza opracowania laboratoryjne oraz inwentaryzację zabytków, który ma wykorzystać obiekty i zabytki z późnego okresu wpływów rzymskich. Stanowisko znajduje się na południowy wschód od Vávrovic, obok lokalnej drogi łączącej Vávrovice i Palhanec (ryc. 1). Leży na stoku o wschodniej orientacji na wysokości 260–262 m n.p.m., w odległości ok. 500 m od prawego brzegu rzeki Opawy. Przebadany obszar zajmował powierzchnię ok. 1 ha. Po mechanicznym zdjęciu warstwy ornej i po ręcznym oczyszczeniu powierzchni została wyty-

czona metodą geodezyjną na powierzchni wykopu siatka ćwiartek o boku 5 m, oznaczona numeracją alfabetyczną. Podczas obu sezonów zbadano łącznie 74 obiekty zagłębione oraz 177 jam posłupowych (ryc. 2).

Eneolityczną fazę osadnictwa reprezentowało 27 obiektów zagłębionych w ziemię oraz dwa domy naziemne o trzech rzędach słupów. Na podstawie znalezisk ceramicznych możemy osadę zaliczyć do kultury amfor kulistych, niewielka część ceramiki należy również do kultury ceramiki sznurowej oraz boszackiej grupy kulturowej (ryc. 3, 4). Osadnictwo datowane na późny okres wpływów rzymskich zostało uchwycone jedynie podczas pierwszego sezonu badań (ryc. 5, 6). Odkryto 40 obiektów ziemnych oraz jeden naziemny dom słupowy. W ramach przebadanego areału odpowiadające im znaleziska koncentrowały się w częściach południowo-zachodniej i północno-zachodniej. Znaleziska ze środkowego okresu plemiennego wystąpiły w 3 obiektach (ryc. 7).

ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN NOTGRABUNGEN IN VÁVROVICE,
BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

In den Sommermonaten 2001 und 2002 wurden archäologische Notgrabungen im Zusammenhang mit dem Bau einer Industriehalle und einer dazu gehörenden Verkehrsstraße sowie eines Erschließungsnetzes durchgeführt, die eine Besiedlung aus dem Äneolithikum, der späten römischen Kaiserzeit und der mittleren Burgwallzeit nachgewiesen haben. Die Grabungen wurden durch die archäologische Abteilung des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege in Ostrava in Zusammenarbeit mit dem Archäologischen Institut der Tschechischen Akademie der Wissenschaften in Brno aufgenommen; das letztere sollte Laborbearbeitungen sowie Inventarisierung der Funde sichern und die Objekte und Funde der späten römischen Kaiserzeit auswerten. Der Fundplatz liegt südöstlich vom Ort Vávrovice, an der lokalen Straße, die die Orte Vávrovice und Palhanec verbindet (Abb. 1). Er liegt auf einer östlich orientierten Senke in einer Höhe von 260–262 m ü.d.M., in einer Entfernung von etwa 500 m vom rechten Opavaufer. Das durchforschte Areal nahm eine Fläche von 1 ha ein. Nachdem die Ackerschicht tech-

nisch abgetragen und geschaufelt worden war, wurde ein Viertelnetz von 5-Meter-Seiten auf der Grabungsfläche mit der geodätischen Methode vermessen und mit Buchstaben markiert. In den beiden Grabungskampagnen wurden insgesamt 74 eingetiefte Objekte sowie 177 Pfostengruben untersucht (Abb. 2).

Die äneolithische Besiedlungsphase vertraten 27 in den Boden vertiefte Objekte sowie zwei ebenerdige Häuser mit drei Pfostenreihen. Auf Grund der keramischen Funde dürfen wir die Siedlung der Kugelamphorenkultur zuweisen, ein kleiner Teil der Keramik gehört auch der Schnurkeramik sowie der Bošaca-Kulturgruppe (Abb. 3, 4). Die in die späte römische Kaiserzeit gesetzte Besiedlung konnte nur bei der ersten Grabungskampagne erfaßt werden (Abb. 5, 6). Es wurden 40 eingetiefte Objekte sowie ein ebenerdiges Pfostenhaus freigelegt. Innerhalb des durchforschten Areals konzentrierten sich die ihnen entsprechenden Funde im süd- und nordwestlichen Teil. Die Funde aus der mittleren Burgwallzeit traten in 3 Objekten auf (Abb. 7).

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM VE SLAVKOVĚ, OKRES OPAVA

Ve dnech 29.–30. července roku 2002 proběhl záchranný archeologický výzkum na stavbě rodinného domku v trati „Černá cesta“, a to na parcelách č. 1226/46 a 1226/54 (obr. 1). Byly zde zachyceny tři sídlištní objekty, které dle keramického materiálu můžeme datovat do období neolitu/eneolitu. Objekt č. 501, který plnil pravděpodobně funkci hliníku, pokračoval i mimo odkrytou plochu. Měl nepravidelný tvar a jeho maximální hloubka byla cca 1 m. Objekt č. 502 (kůlová jamka) měl

kruhový půdorys o průměru cca 0,25 m a hloubku, která se blížila 0,35 m. Objekt č. 503 se projevil jako nepravidelná oválná jáma o rozměrech 2 m × 1 m (delší osa ve směru severjih). Stěny objektu se mírně svažovaly k relativně rovnému dnu. Kromě keramického materiálu byla ze zásypu objektu vyzdvihnuta i sílicitová čepelka.

Z objektu č. 501 pocházejí keramické fragmenty kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. V jamce č. 502 nebyly žádné nálezy. Z objektu

Obr. 1. Slavkov. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

č. 503 byla získána výlučně keramika hornoslezské lengyelské skupiny¹. Prozkoumané objekty pravděpodobně souvisejí

s polykulturním sídlištěm zkoumaným v roce 1995 v blízkosti železniční trati asi o 200 m jižněji².

POZNÁMKY

¹ V. J a n á k, *Die Lengyel-Kultur in Oberschlesien*, in: „Actes du XIIe Congres International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques” (J. Pavúk ed.), II, Bratislava 1993, s. 553–556.

² V. J a n á k, *Záchranný archeologický výzkum ve Slavkově, okres Opava*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice 1998, s. 24–27.

Jiří Juchelka

ARCHEOLOGICZNE BADANIA RATOWNICZE W SLAVKOVIE, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

W dniach 29–30 lipca 2002 roku na terenie zwanym „Černá cesta” w Slavkovie (ryc. 1) przeprowadzono archeologiczne badania ratownicze, podczas których przebadano trzy objekty: obiekt 501 zawierał zabytki kultury ceramiki wstęgowej rytej i górnośląskiej grupy kultury lendzielskiej, obiekt 503 wyłącznie ceramikę górnoślą-

skiej grupy kultury lendzielskiej oraz ostrze krzemienne, w obiekcie 502 (jama posłupowa) nie znaleziono zabytków. Przebadane objekty związane były prawdopodobnie z wielokulturową osadą odkrytą w roku 1995 w pobliżu linii kolejowej, 200 m na południe od niej.

Jiří Juchelka

ARCHÄOLOGISCHE NOTGRABUNGEN IN SLAVKOV, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

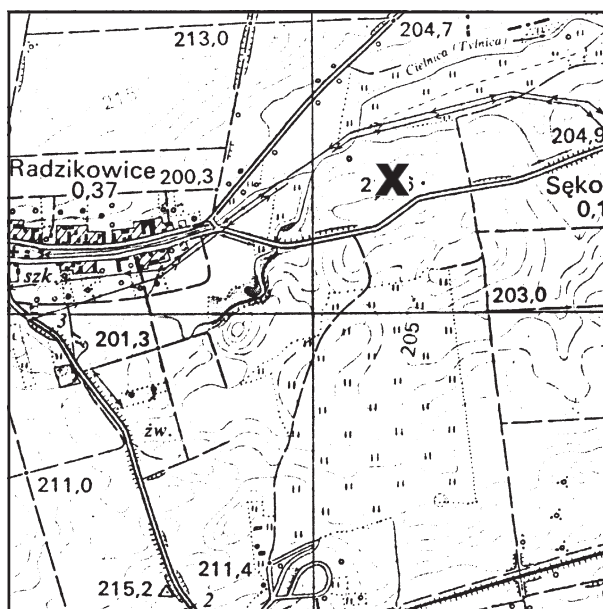
An den Tagen 29.–30. Juli 2002 wurden archäologische Notgrabungen in Slavkov, auf der „Černá cesta” genannten Flur (Abb. 1), durchgeführt, die drei Objekte brachten; das Ob. Nr. 501 enthielt die Funde der Bandkeramik und der oberschlesischen Gruppe der Lengyel-Kultur, das Ob. Nr. 503 ausschließlich die Keramik der

oberschlesischen Gruppe der Lengyel-Kultur sowie eine Silexspitze, das Ob. Nr. 502 (Pfundengrube) wies keine Funde auf. Die durchforschten Objekte sind wahrscheinlich mit der mehrschichtigen Siedlung verbunden, die 1995 in der Nähe der Eisenbahnlinie, 200 m südlich davon, entdeckt wurde.

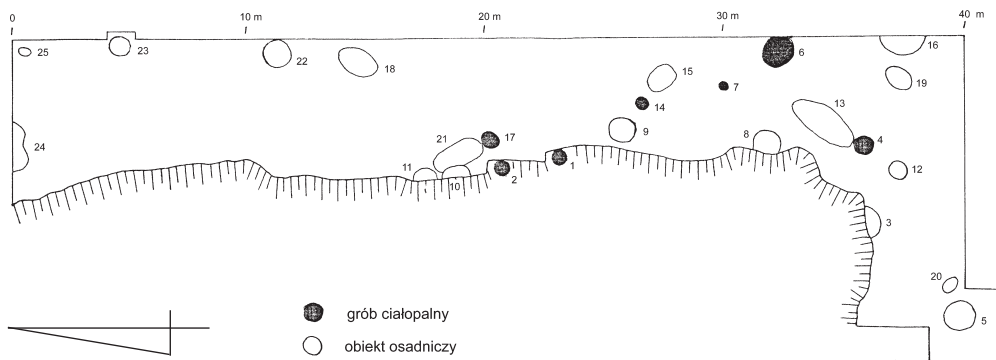
BADANIA RATOWNICZE NA CMENTARZYSKU I OSADZIE KULTURY ŁUŻYCKIEJ W RADZIKOWICACH, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Stanowisko 2 w Radzikowicach odkryto w 1969 roku. Jest to stanowisko wielokulturowe, usytuowane na wschód od wsi, na wyniesieniu zlokalizowanym na południe od rzeki Cielnica, między miejscowościami Radzikowice i Sękowice. Na rozległym terenie o powierzchni około 15 ha znajdowały się: neolityczna osada kultury pucharów lejkowatych, osada i cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, osada kultury przeworskiej i wczesnośredniowieczny punkt osadniczy. Zdecydowana

większość stanowiska to pola uprawne, natomiast skraj zachodni to nieużytki rolne (ryc. 1). W trakcie badań powierzchniowych prowadzonych wiosną 2001 roku w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski stwierdzono, że na terenie nieużytku znajdują się dzikie wysypisko śmieci oraz wybierzysko piasku, na którego ścianie zarejestrowano naruszone, częściowo zniszczone 2 groby ciałopalne kultury łużyckiej. Zostały one wyeksplorowane w dniu 12 marca 2001 roku przez Grzegorza Molen-

Ryc. 1. Radzikowice. Lokalizacja stanowiska 2. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Radzikowice, stanowisko 2. Plan wykopu z lokalizacją obiektów

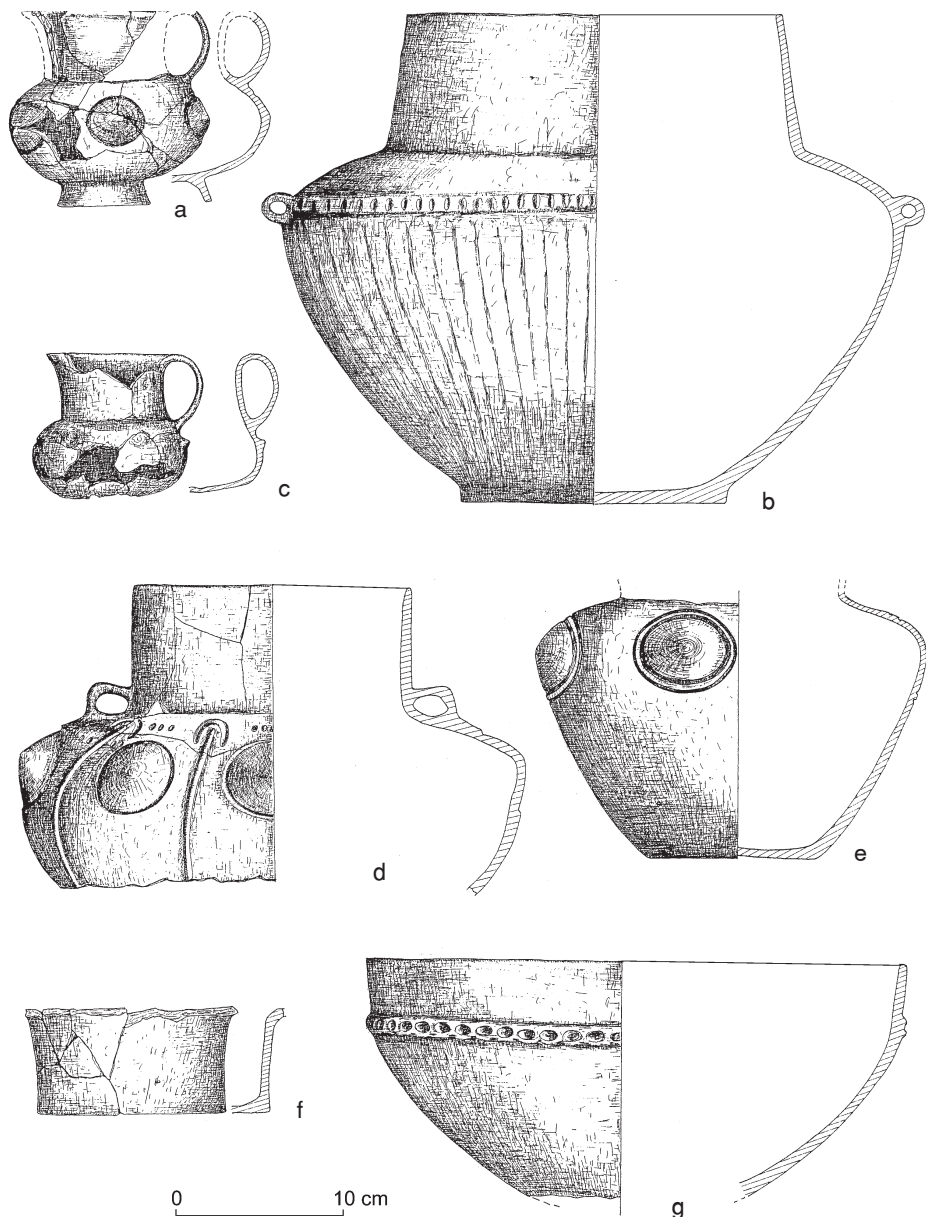
dę i Artura Rapińskiego – pracowników Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Opolu (ryc. 2, obiekty 1, 2). W wyniku interwencji opolskiej służby konserwatorskiej wstępnie uporządkowano ten teren poprzez usunięcie hałd śmieci i częściowe zasypianie dzikiego wybiezyska, którego krawędź nadal jednak była wyraźnie widoczna.

Celem prac wykopaliskowych było przebadanie terenu za czołem wybiezyska piasku i utworzenie pasa ochronnego części stanowiska archeologicznego, na wypadek naturalnego osuwania się krawędzi wybiezyska, bądź też dalszych nieformalnych działań związanych z pozyskiwaniem piasku. Badania wykopaliskowe w okresie od 12 do 24 sierpnia 2002 roku przeprowadzili archeolog i 5 pracowników fizycznych. Prace sfinansował Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Wykop założono za czołem długiego na około 38 m wybiezyska, przy wschodnim skraju nieużytku, w sąsiedztwie pola ornego. Miał długość 40 m, szerokość od około 4,5 do blisko 7 m. Ogółem przebadano teren o powierzchni 244 m² (ryc. 2). Wierzchnią warstwę humusu o miąższości około 15 cm zdjęto przy użyciu koparki. Wstępne prace na wytyczonym wykopie polegały na zdjęciu pozostałej części warstwy humusu i splantowaniu jego powierzchni. Większość obiektów odkryto bezpośrednio pod warstwą humusu. Po oczyszczeniu po-

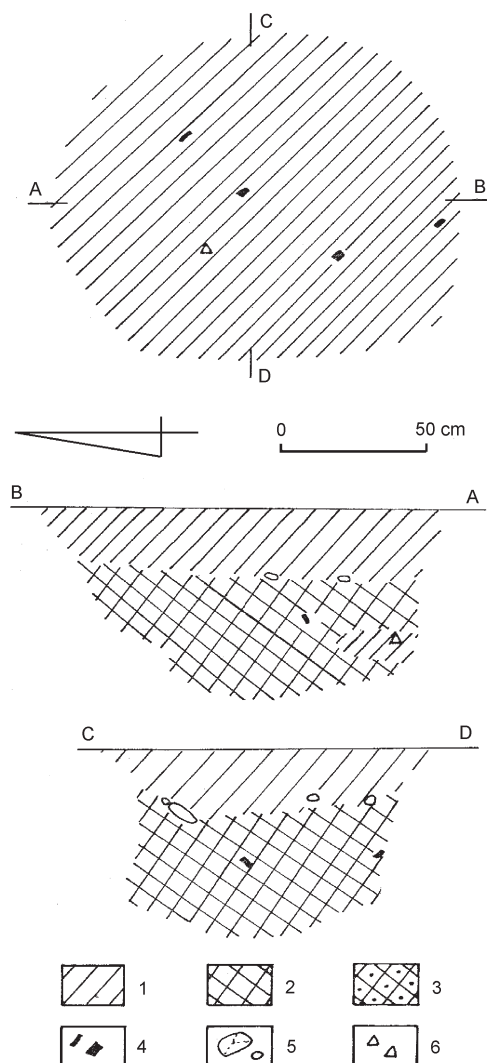
wierzchni wykopu i profilu wybiezyska zlokalizowano kolejne 4 obiekty, naruszone w wyniku prowadzonej eksploatacji piasku i osuwania się piaszczystej krawędzi wybiezyska (nry 3, 8, 10, 11). Ogółem odsłonięto 23 obiekty, które oznaczono numerami od 3 do 25. W celu całkowitego przebadania obiektów 5 i 23 w częściach południowo-wschodniej i północno-zachodniej dokonano poszerzeń opisanego wykopu. Obiekty 16 i 24, zlokalizowane przy krawędzi wykopu, przebadano jedynie w części. Wśród odkrytych obiektów wyróżniono 5 grobów ciałopalnych, w tym 4 popielnicowe (nry 4, 6, 7, 17) i grób jamowy (nr 14), oraz 18 obiektów osadniczych kultury łużyckiej. Groby popielnicowe były bardzo zniszczone, ich części stropowe tkwiły już w warstwie humusu wierzchniego. Grób 7 zachował się jako dolna część popielnicy ze spalonymi kośćmi. Wyposażenie pozostałych 3 grobów to kilka naczyń. W wyposażeniu grobowym znaleziono fragmenty przepalonych ozdób z brązu – fragmenty szpil i miniaturowe spiralki z drutu. Najlepiej zachowanym grobem był obiekt 6 – owalna jama z bardzo dużą ilością fragmentów ceramiki, wśród których wyróżniono relikty 6 naczyń, w tym: 3 amfor, misy, dzbanka, naczynia cylindryczne (ryc. 3). Funkcję popielnicy pełniła tu prawdopodobnie największa spośród amfor – naczynie o baniastym, chropawaconym brzuścu, z załomem w części górnej, podkreślonym pla-

styczną listwą (ryc. 3b). Najbardziej charakterystyczna forma ceramiki na tym cmentarzysku to amfora o brzuścu zdobionym wypychanymi guzkami, nadającymi naczyniu w rzucie poziomym kształt zbli-

żony do wielokąta. Naczynia tego typu wystąpiły w grobach 4 i 6 (ryc. 3a, d, e). W jedynym odkrytym grobie jamowym obok przepalonych kości zmarłego znaleziono tylko niewielki fragment ceramiki.

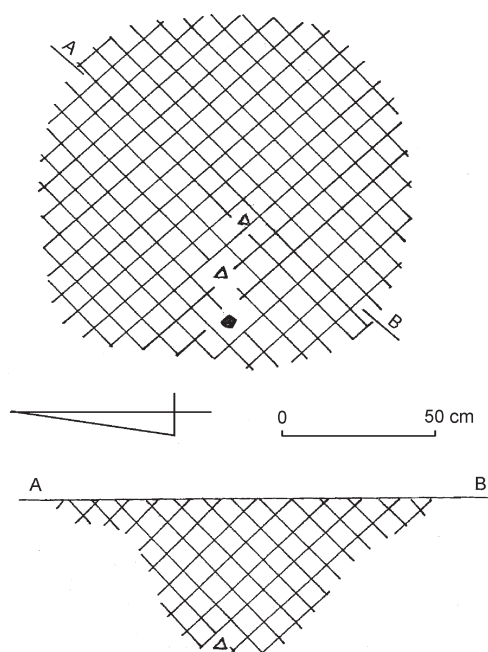
Ryc. 3. Radzikowice, stanowisko 2. Ceramika grobowa: a – obiekt 4; b–g – obiekt 6

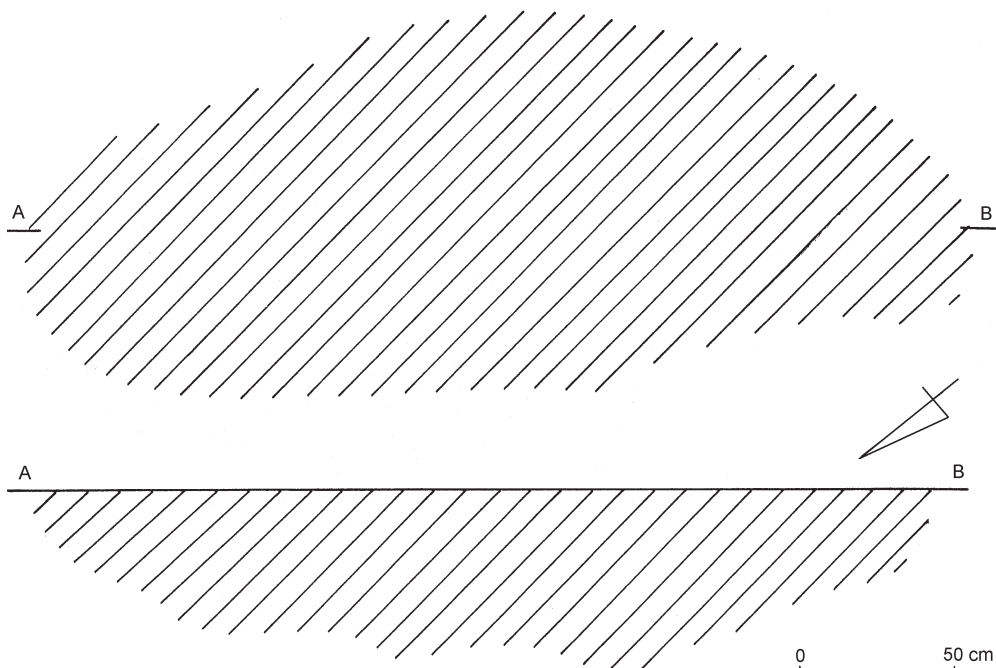
Ryc. 4. Radzikowice, stanowisko 2. Rzut i przekroje obiektu 5. Legenda do rycin 4–8: 1 – jasnoszary piasek, 2 – brunatnoszary piasek z domieszkami humusu, 3 – czarnobrunatny piasek z humusem, 4 – fragmenty ceramiki, 5 – kamień, 6 – grudki polepy

Wśród 18 obiektów osadniczych odkrytych w wykopie można wyróżnić kilka kategorii. Pierwsza to płytkie jamy z pojedynczymi fragmentami ceramiki we wnętrzu (obiekty 12, 19, 20, 25). Druga to głębokie na 30–50 cm jamy o nieckowa-

tym lub trójkątnym przekroju (nry 8, 9, 11, 15, 16, 18; ryc. 5) o wypełniskach bądź to humusowopiaszczystych, bądź piaszczystych, z niezbyt dużą ilością materiału zabytkowego we wnętrzach. Rozległe, znacznie wydłużone jamy o nieckowatym przekroju i lekko pofalowanym lub prawie płaskim dnie to najpewniej pozostałości częściowo wkopanych w ziemię zabudowań (nry 13, 21, 24). Wypełnisko obiektu 13 to prawie czysty piasek o odcieniu nieco ciemniejszym od otaczającego całca, z niewielką ilością fragmentów ceramiki (ryc. 6). Obiekty 21 i 24 zawierały szarobrunatny humus, w ich przekrojach natomiast wyróżnić można 2 segmenty – część płytszą obok większego zagłębienia, tworzące dwustopniowe dno wnętrza budowli. Ponadto w obiekcie 21 znaleziono elementy świadczące o paleniu w nim ognia – grudki polepy, a w części dolnej 5 splekanych termicznie kamieni otoczakowych (ryc. 7). Ostatnia kategoria obiektów osadniczych to głębokie jamy zasobowe.

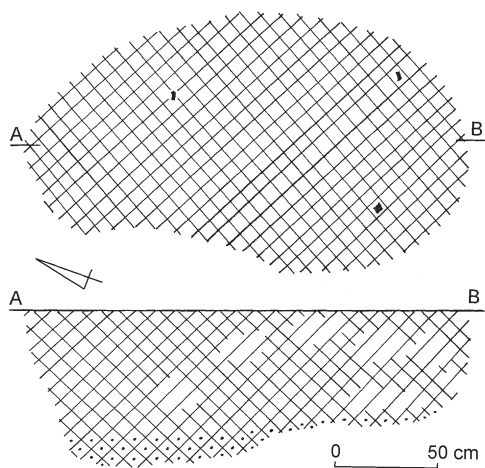

Ryc. 5. Radzikowice, stanowisko 2. Rzut i przekrój obiektu 9. Legenda – zob. ryc. 4

Ryc. 6. Radzikowice, stanowisko 2. Rzut i przekrój obiektu 13. Legenda – zob. ryc. 4

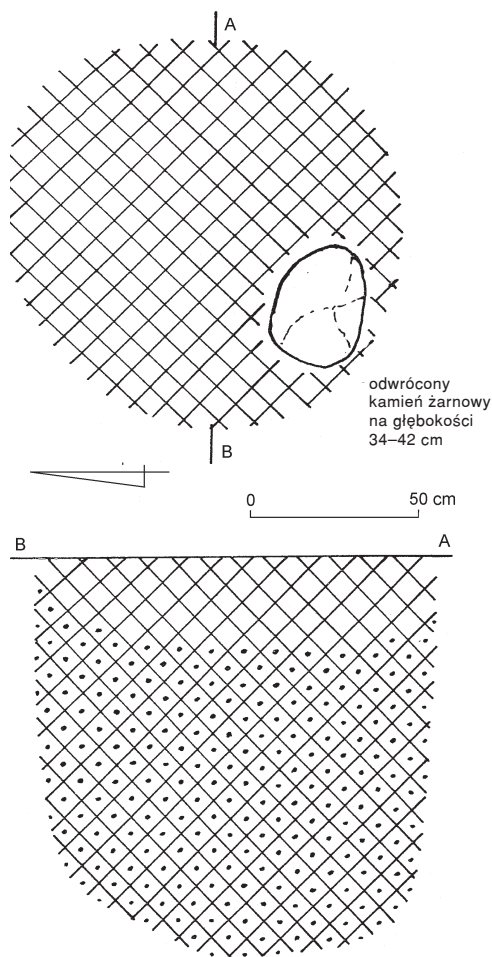
W rzucie poziomym okrągłe lub zbliżone do prostokąta o mocno zaokrąglonych narożach, o przekroju najczęściej workowatym, często poszerzone w części dolnej

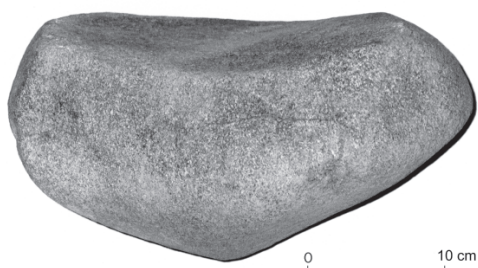
Ryc. 7. Radzikowice, stanowisko 2. Rzut i przekrój obiektu 21. Legenda – zob. ryc. 4

i o lekko zaokrąglonym dnie (nry 3, 5, 10, 22, 23). Wypełnisko tych obiektów stanowił najczęściej szary i brunatny piasek z domieszkami humusu i niewielkimi ilościami fragmentów naczyń ceramicznych (ryc. 4). Najgłębszy obiekt to workowata jama o prawie pionowych ściankach bocznych i nieco asymetrycznie zaokrąglonym dnie. We wnętrzu jamy, na głębokości 4 cm poniżej odsłoniętego stropu obiektu, znajdował się wierzchołek głazu narzutowego ze śladami wietrzenia eolicznego o wymiarach około $35 \times 25 \times 18$ cm. Był to odwrócony kamień żarnowy z wyraźnie wyodrębnioną niecką o łukowatym przekroju (ryc. 8, 9).

Wszystkie odkryte w trakcie badań ratowniczych obiekty łączą się z kulturą łużycką. Formy ceramiczne wskazują jednak wyraźnie na różnice chronologiczne pomiędzy znaleziskami grobowymi i osadniczymi, co wyklucza ich funkcjonalne powiązanie. Obiekty grobowe należy datować na III okres epoki brązu, natomiast

Ryc. 8. Radzikowice, stanowisko 2. Rzut i przekrój obiektu 22. Legenda – zob. ryc. 4

Ryc. 9. Radzikowice, stanowisko 2. Kamień żarnowy z wnętrza obiektu 22

zdecydowaną większość obiektów osadniczych udało się jednoznacznie określić jako pochodzące z okresu halsztackiego. Bezpośrednie sąsiedztwo pochówków oraz obiektów świadczących o istnieniu tu osady to najprawdopodobniej przypadkowa zbieżność związana z atrakcyjnością osadniczą tego terenu dla społeczności pradziejowych. Jak wspomniano na wstępie, badania przeprowadzono na części rozległego wielokulturowego stanowiska.

Kontynuacja badań na zachodnim skraju stanowiska 2 w Radzikowicach zależy od decyzji administracyjnych związanych z jego ewentualnym zagospodarowaniem. W przypadku pozostawienia tego terenu jako nieużytku konieczne są regularne inspekcje archeologiczne. Rozpoczęcie w tym miejscu planowej eksploatacji piasku będzie wymagało podjęcia etapowych, poprzedzających badań ratowniczych.

Mariusz Krawczyk

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA POHŘEBIŠTI A SÍDLIŠTI LUČICKÉ KULTURY V RADZIKOWICÍCH, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Lokalita 2 v Radzikowicích byla objevena v roce 1969. Na povrchu o rozloze asi 15 hektarů postupně fungovaly: neolitické sídliště kultury nálevkovitých pohárů; sídliště a čárové pohřebiště

lučické kultury; sídliště převorské kultury a byly zde také stopy osídlení z raného středověku. Během povrchového průzkumu na jaře roku 2001 byly registrovány 2 čárové hroby na stěně nepovoleného

písečníku; ty byly prozkoumány 12. března 2001 (obr. 1).

Cílem výzkumu v roce 2002 bylo prozkoumat terén za čelem písečníku a vytvořit ochranné pásmo pro část archeologické lokality. Celkem byla prozkoumána plocha o výměře 244 m² a odkryto 23 objektů, mezi nimi bylo 5 árových hrobů – 4 popelnicové (č. 4, 6, 7, 17) a 1 jámový (č. 14) a 18 sídlištních objektů (obr. 2). Popelnicové hroby byly velmi poškozené – úlomky keramiky se nacházely již v ornici.

Ve výbavě hrobů byly nalezeny části přepálených bronzových ozdob – úlomky z jehlic a z miniaturní drátěné spirálky. Nejlépe zachovaným hrobem byl objekt 6 – oválná jáma s velkým množstvím keramických fragmentů, z nichž byly vytrženy zbytky 6 nádob: 3 amfor, misky, džbánku a válcovité nádoby (obr. 3).

18 sídlištních objektů lze rozdělit do několika kategorií. První jsou mělké jámy

s ojedinělými fragmenty keramiky ve výplni (objekty 12, 19, 20, 25). Druhou jsou 30–50 cm hluboké jámy, na řezu dířovité nebo trojúhelníkovité (č. 8, 9, 11, 15, 16, 18) (obr. 5). Rozlehlé, silně protáhlé jámy s dířovitým profilem a lehce zvlněným nebo takřka plochým dnem jsou nejspíše pozůstatky částečně zahloubených staveb (č. 13, 21, 24) (obr. 6, 7). V objektu č. 21 byly nalezeny stopy, svědčící o tom, že v jeho vnitřku hořel oheň – hrudky mazanice a spečené kameny. Poslední skupinou jsou hluboké, vakovité zásobní jámy (č. 3, 5, 10, 22, 23) (obr. 4, 8). Uvnitř jámy 22 byla nalezena podlaha s výraznou prohlubní obloukovitého profilu a pracovními stopami v podobě otřelého povrchu (obr. 9).

Všechny objekty náleží lužické kultuře. Hroby je nutno datovat do III. periody doby bronzové, naopak rozhodující část sídlištních objektů jednoznačně pochází z halštatského období.

Mariusz Krawczyk

NOTGRABUNGEN AUF DEM GRÄBERFELD UND DER SIEDLUNG DER LAUSITZER KULTUR IN RADZIKOWICE, WOJEWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Der Fundplatz 2 in Radzikowice wurde 1969 entdeckt. Auf einem Gebiet von etwa 15 ha bestanden: eine neolithische Siedlung der Trichterbecherkultur, eine Siedlung und ein Brandgräberfeld der Lausitzer Kultur, eine Siedlung der Przeworsk-Kultur und ein frühmittelalterlicher Siedlungspunkt. Bei den Flurbegehungen vom Frühling 2001 wurden an der Wand einer wilden Sandgrube 2 Brandgräber verzeichnet. Sie wurden am 12. März 2001 ausgehoben (Abb. 1).

Die 2002 durchgeführten Grabungsarbeiten setzten sich zum Ziel Durchforschung des Geländes hinter der Stirn der Sandgrube und einen Schutzstreifen für einen Teil des archäologischen Fundplatzes zu bilden. Insgesamt wurde ein Areal von 244 m²

durchforscht und 23 Objekte freigelegt, unter denen 5 Brandgräber, darin 4 mit Urnen (Nr. 4, 6, 7, 17) und ein Grubengrab (Nr. 14) sowie 18 Siedlungsobjekte zutage kamen (Abb. 2). Die Urnengräber waren sehr zerstört; Gefäßfragmente gab es bereits in der oberflächlichen Humusschicht.

Unter der Grabausstattung konnten Elemente von durchgebranntem Bronzeschmuck geborgen werden – Fragmente von Nadeln und miniatürliche Drahtspiralen. Am besten ist das Objekt 6 erhalten geblieben – eine ovale Grube mit sehr zahlreichen Keramikfragmenten, unter denen Überreste von 6 Gefäßen unterscheidet werden konnten: von 3 Amphoren, Schüsseln, einer Kanne und einem zylindrischen Gefäß (Abb. 3).

Unter den 18 Siedlungsobjekten sind einige Kategorien zu unterscheiden. In die erste kamen flache Gruben mit einzelnen Keramikfragmenten drinnen (Objekte 12, 19, 20, 25). Die zweite besteht aus etwa 30–50 cm vertieften Gruben von beckenartigem oder dreieckigem Aufriß (Nr. 8, 9, 11, 15, 16, 18) (Abb. 5). Ausgedehnte, stark verlängerte Gruben von beckenartigem Durchschnitt und leicht welligem oder fast flachem Boden sind höchstwahrscheinlich Überreste von zum Teil in den Boden eingetieften Gebäuden (Nr. 13, 21, 24) (Abb. 6, 7). Im Objekt 21 wurde auf Spuren vom Feuerbrennen in seinem Inne-

ren gestoßen – Brocken von Lehmewurf und thermisch zerrissene Steine. Die letzte Kategorie bilden tiefe, sackförmige Vorratsgruben (Nr. 3, 5, 10, 22, 23) (Abb. 4, 8). Innerhalb der Grube 22 kam ein Mahlstein mit deutlich sichtbarem, im Schnitt bogenförmigem Becken und Gebrauchsspuren in Form einer abgeriebenen Oberfläche (Abb. 9).

Alle Objekte gehören in die Lausitzer Kultur. Die Gräber sind in die III. Periode der Bronzezeit zu datieren, die meisten Siedlungsobjekte konnten eindeutig der Hallstattzeit zugewiesen werden.

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA NÁMĚSTÍ REPUBLIKY V OPAVĚ

Ve dnech 16.–20. září roku 2002 proběhl na parcele č. 294/1 v prostoru náměstí Republiky záchranný výzkum vyvolaný stavbou podzemní technologické místnosti pro firmu OPAVANET, a. s. Místo, na kterém byl výzkum realizován, se nachází již vně hradeb původního středověkého města, v poměrně blízkosti hradebního pásu, západně od někdejší Jaktařské brány (obr. 1). Dřívější zástavba byla zničena za 2. světové války, od té doby zůstalo prostranství nezastavěno.

Stavební jáma z větší části zasahovala do dvou sklepních místností zničené zděné zástavby, v jedné z nich byl pod cihelnou podlahou zjištěn pozůstatek zahloubeného objektu. Vzhledem k nálezkové situaci nemohl být prozkoumán celý, zachycená část o šířce 3, dochované délce 0,5 a hloubce 0,7 metru měla pravidelný, obdélný tvar s nepatrně zkosenými stěnami a plochým dnem. Nečetný keramický materiál z výplně objektu lze zařadit na přelom 13. a 14. století.

Obr. 1. Opava, náměstí Republiky. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

Mimo sklepní prostory někdejší zástavby bylo odkryto intaktní středověké souvrství datovatelné do 14. a 15. století. Nasedalo na pravěkou vrstvu překrývající objekt, pravděpodobně kruhový, zachycený

opět jen zčásti. Keramika z vrstvy i z výplně objektu náleží lužickým popelnicovým polím. Podobná situace byla poprvé zjištěna při výzkumu v roce 2001, asi 150 m západním směrem, na Krnovské ulici.

Marek Kiecoň

BADANIA RATOWNICZE NA PLACU REPUBLIKI W OPAWIE

(Streszczenie)

W trakcie badań na parceli 294/1 w Opawie (ryc. 1) odkryto fragment osady kultury łużyckich pól popielnicowych. Przebadano jamę zasobową oraz fragment

warstwy kulturowej. Na tej samej parceli uchwycono także nawarstwienia średniowieczne oraz zagłębiony obiekt, który można datować na przełom XIII i XIV wieku.

Marek Kiecoň

NOTGRABUNGEN AUF DEM PLATZ DER REPUBLIK IN OPAVA

(Zusammenfassung)

Bei den Untersuchungen auf dem Grundstück 294/1 in Opava (Abb. 1) wurde ein Teil der Siedlung der Lausitzer Urnenfelder freigelegt. Es wurde eine Vorratsgrube sowie ein Fragment der Kultur-

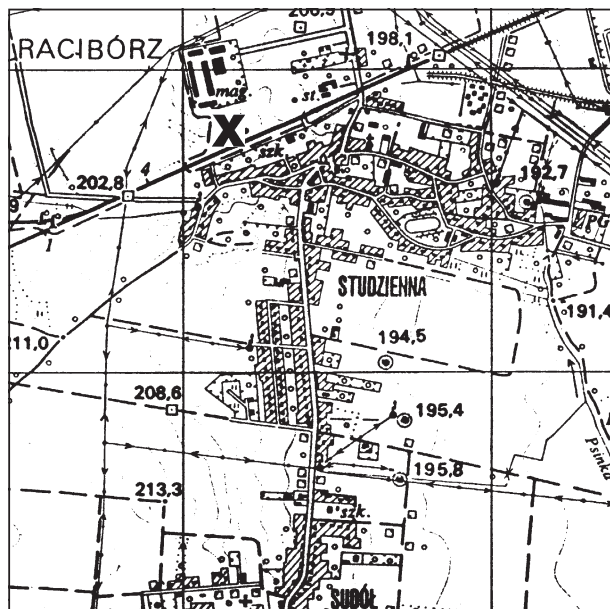
schicht durchforscht. Auf demselben Grundstück konnten auch die mittelalterlichen Schichten erfaßt werden und ein eingetieftes Objekt, das in die Wende des 13. und 14. Jh. zu setzen sei.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ RATOWNICZYCH NA STANOWISKU 12 W RACIBORZU-STUDZIENNEJ, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Stanowisko 12 w Raciborzu leży w zachodniej części dzielnicy Studzienna, na południe od dawnych zabudowań magazynowych i północny zachód od torów kolejowych relacji Głubczyce–Racibórz. Rozciąga się na niskim, cyplowatym wyniesieniu opadającym ku południowi i wschodowi (ryc. 1). W podziale na regiony fizyczno-geograficzne teren ten należy do Płaskowyżu Głubczyckiego¹.

W maju i czerwcu 2001 roku na zlecenie Miejskiego Konserwatora Zabytków

w Raciborzu prowadzono nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi, rozbiórkowymi i inwestycyjnymi w związku z budową hali 1 Centrum Logistycznego TBG POLSKA w Raciborzu-Studziennej. Nadzór sprawowała Teresa Kosmala. Teren inwestycji był w znacznej części zabudowany przez poprzedniego właściciela – Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną. W trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski w 1985 roku na południe od zabudowań od-

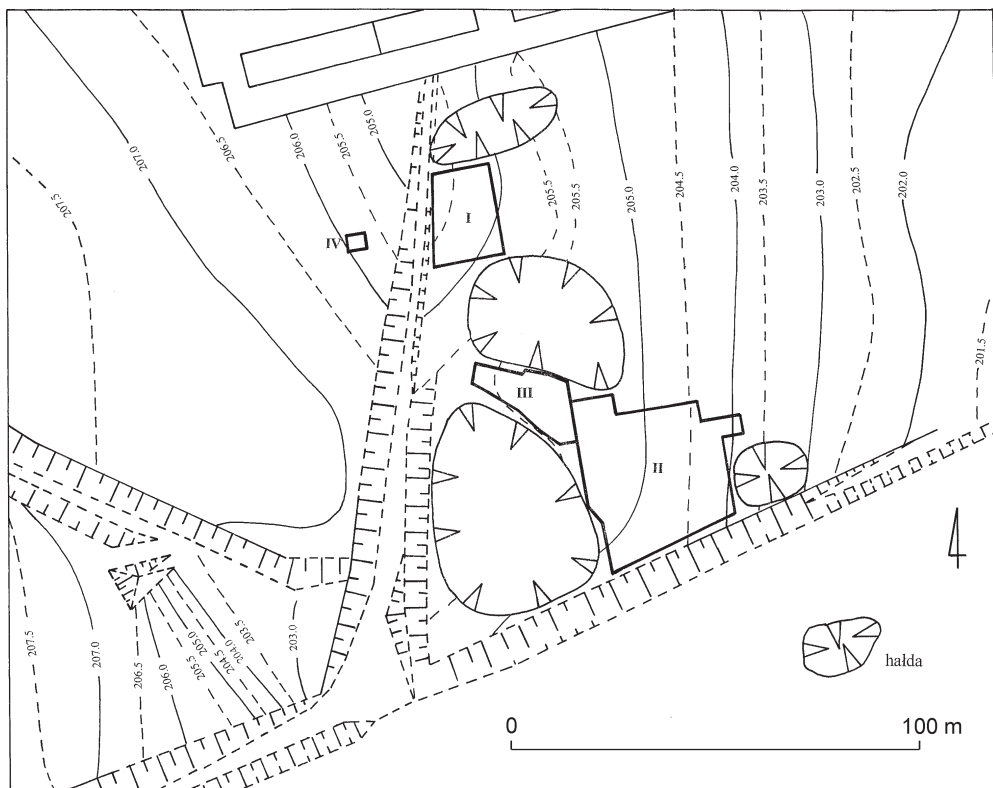

Ryc. 1. Racibórz-Studzienna. Lokalizacja stanowiska 12. Skala 1:25 000

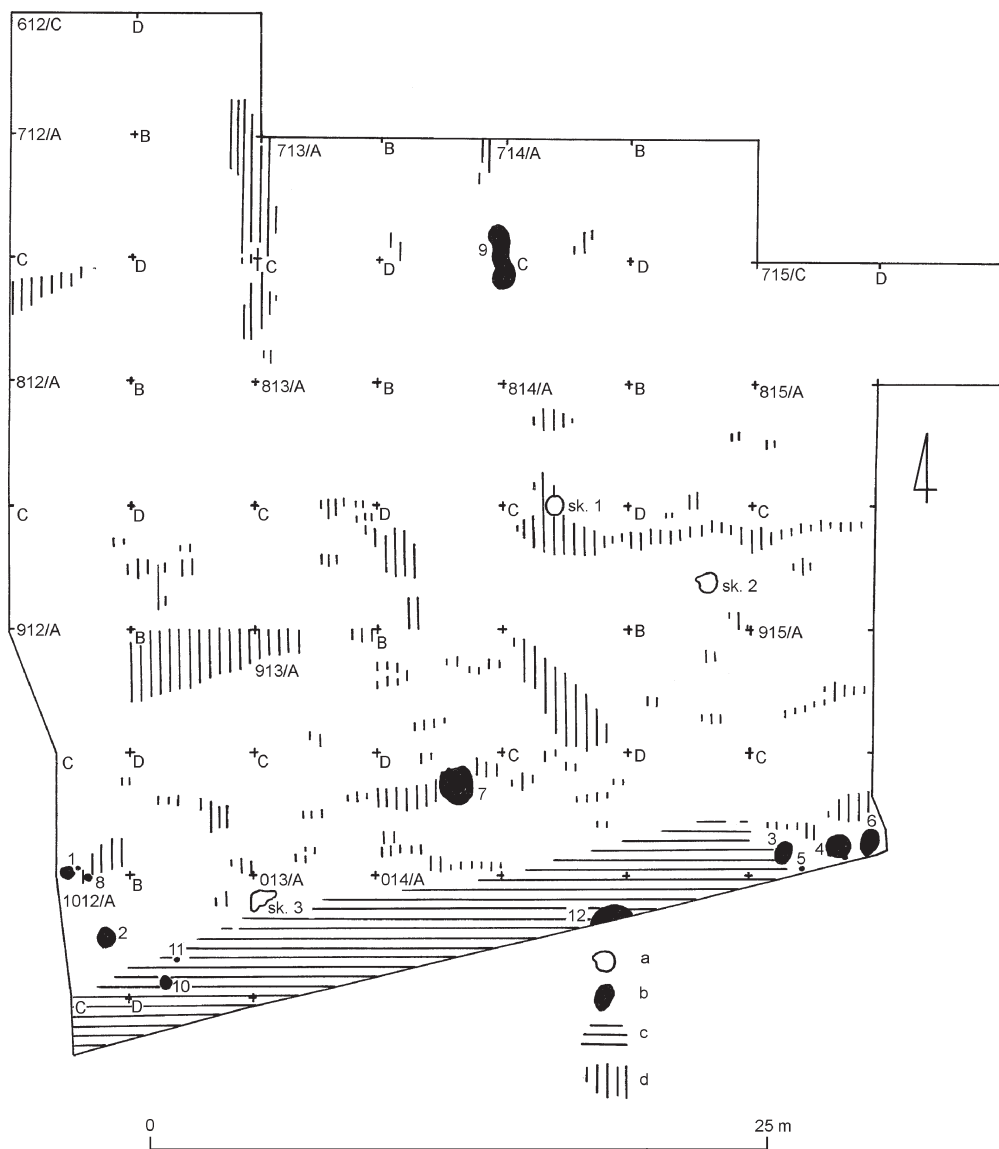
kryto stanowisko archeologiczne (obszar AZP – 102–39, numer stanowiska na obszarze – 79, numer stanowiska w miejscowości – 12). Teren stanowiska przewidziany był pod budowę w przyszłości hal 2 i 3 Centrum Logistycznego. W trakcie sprawowania nadzoru stwierdzono, że wykonawca budowy prowadzi tam prace niwelacyjne. Prace ziemne zostały wstrzymane przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a 15 czerwca 2001 roku firma ARCHEONTUS z Czeladzi przystąpiła do badań ratowniczych. Pracami kierowała mgr Teresa Kosmala z ramienia firmy, we współpracy z mgr Małgorzatą Kurgan-Przybylską z Muzeum Śląskiego w Katowicach. Prace terenowe trwały do 28 czerwca 2001 roku. Przebadano 17,52 ara (ryc. 2). Poza obszarem badań pozostał teren zajęty przez hałdy zalegające na części stanowiska.

Z uwagi na brak możliwości ich przesunięcia postanowiono, że obszar ten zostanie przebadany w terminie późniejszym, uzgodnionym z inwestorem i wykonawcą inwestycji.

W trakcie prac ratowniczych oczyszczono zniwelowany pod inwestycję teren (wykopy I–III). Ponadto założono mały wykop sondażowy w zachodniej strefie stanowiska (wykop IV). Odkryto 13 obiektów (tab. 1). Znajdowały się w południowej części stanowiska, w obrębie wykopu II. Może się to wiązać z większym stopniem zniszczenia wskutek niwelacji północnej, nieco wyżej położonej części stanowiska. Większość obiektów tworzyła 2 zgrupowania w południowo-wschodniej i południowo-zachodniej części wykopu II (ryc. 3). Przeważnie zachowały się jedynie przydenne partie obiektów. W siedmiu obiektach znaleziono materiał zabytkowy. Były to drobne fragmenty naczyń kultu-

Ryc. 2. Racibórz-Studzienna, stanowisko 12. Rozmieszczenie wykopów

Ryc. 3. Racibórz-Studzienna, stanowisko 12. Rozmieszczenie obiektów w wykopie II:
a – skupiska ceramiki, b – obiekty, c – podglebie, d – jasnobrunatne przebarwienia

ry łużyckiej, nieliczne wyroby krzemienne, pojedyncze okruchy kamienne, a także małe grudki polepy oraz okruszki węgla drzewnych (tab. 1).

Fragmenty naczyń, wyroby krzemienne i inne zabytki znaleziono także na powierzchni wykopów I i IV, na arach 813, 814, 912–915 i 1012–1015 wykopu II oraz

na hałdach (tab. 2). Zabytki znalezione na zniwelowanej powierzchni stanowiska występowały w rozproszeniu, jedynie w obrębie wykopu II stwierdzono w trzech miejscach ich nagromadzenie, które określono jako skupiska (tab. 3).

Łącznie pozyskano 1115 fragmentów naczyń, w tym: 2 fragmenty ceramiki neoli-

Wykaz obiektów odkrytych na stanowisku 12 w Raciborzu-Studziennej

Nr	Rzut poziomy	Profil	Dno	Wymiary (dł. × szer.; średnica) (cm)	Głębokość (cm)	Zawartość
1	kolisty	szczątkowy	płaskie	52	3	drobne okruchy polepy i rozmyte węgielki drzewne
1a	kolisty	szczątkowy	nieckowate	23	2	–
2	kolisty	trapezowaty	nieckowate	80	39	2 wyroby krzemienne, 54 fragmenty naczyń kultury łużyckiej, 8 okruchów polepy, okruch kamienny, węgiel drzewny
3	owalny	prostokątny	płaskie	70 × 89	40	16 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, 3 okruchy polepy, okruch piaskowca
4	kolisty z niszami	prostokątny	skośne	90	10–20	–
5	kolisty	nieckowaty	nieckowate	18	4	–
6	jajowaty	nieckowaty	nieckowate	78 × 110	23	okruch krzemienisty, fragment naczynia kultury łużyckiej
7	owalny	szczątkowy	płaskie	115 × 152	4–7	–
8	kolisty	nieckowaty	nieckowate	33	8	–
9	ósemkowaty	nieckowaty	nieregularne	260 × 68/104	18	5 fragmentów naczyń kultury łużyckiej
10	owalny	trapezowaty	płaskie	53 × 65	14–15	10 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, drobne okruchy polepy
11	kolisty	nieckowaty	nieckowate	17	6	3 fragmenty naczynia kultury łużyckiej, okruch polepy
12	kolisty	workowaty	nieckowate	182	74	13 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, okruch polepy, okruch kamienny, węgiel drzewny

tycznej, 494 fragmenty naczyń kultury łużyckiej i 601 fragmentów ceramiki związanej z historycznym osadnictwem w Studziennej, od średniowiecza po czasy współczesne². Ponadto znaleziono 18 fragmentów ceramiki o nieokreślonej chronologii. Jeden z fragmentów ceramiki neolitycznej został znaleziony w skupisku 2, drugi na hałdzie. W grupie ceramiki kultury łużyckiej 204 fragmenty odkryto na zniwelowanej pod inwestycję powierzchni oraz w warstwie ornej w wykopie IV i na krawędziach wykopów I oraz II, 126 fragmentów znaleziono na hałdach, 62 w skupiskach, a 102 w obiektach. Większość fragmentów naczyń jest bardzo rozdrobniona, mało charakterystyczna. Z obiektów

pozyskano między innymi drobne fragmenty garnków esowatych oraz fragment niewielkiej misy lub czerpaka o brzegu nachylonym do wewnątrz (ryc. 6f–i). Wśród ceramiki znalezionej poza obiektami natrafiono na pojedyncze skorupy zdobione listwą plastyczną z odciskami palcowymi, fragment brzuśca z dolepieniem guzka, drobne fragmenty zdobione żłobkami, fragment misy ornamentowanej na krawędzi wylewu odciskami palcowymi oraz fragment naczynia sitowatego (ryc. 6a–e, j–k). Oprócz fragmentów ceramiki zarówno z powierzchni stanowiska, jak i z hałdy pozyskano 31 wyrobów krzemienistych, w tym m.in. rdzeń, 3 łuszczenie i 3 drapacze. Po-

Tabela 2

Wykaz zabytków na powierzchni stanowiska 12 w Raciborzu-Studziennej

Wykop	Fragmenty naczyń					Wyroby krzemienne	Inne
	neolit	kultura łużycka	średniowiecze	nowożytność	chronologia nieokreślona		
Wykop I	–	18	4	107	2	–	okruch szkła, 8 fragmentów nowożytnych przedmiotów żelaznych, 3 fragmentykości zwierzęcych, okruch polepy
Wykop II	–	137	12	85	2	2 łuszczenie, 2 drapacze, wiór z retuszem tyłcowym, 2 fragmenty wiórów, 7 odłupków, 3 odłupki przepalone	fragment zęba zwierzęcego, fragment kości zwierzęcej, okruch żużla, fragment płytki kamiennej, 6 okruchów polepy
Wykop III	–	–	–	–	–	–	naturalna bryła krzemienia
Wykop IV	–	49	21	97	–	–	–
Hałdy	1	126	19	251	11	rdzeń, łuszczeń, drapacz, 2 fragmenty wiórów, 9 odłupków	fragment przedmiotu kamiennego, 2 fragmenty dachówek nowożytnych, 9 okruchów polepy, w tym 2 okruchy polepy konstrukcyjnej, o wygładzonej jednej powierzchni i odciskach prętów na powierzchni przeciwnej
Razem	1	330	56	540	15	31	36

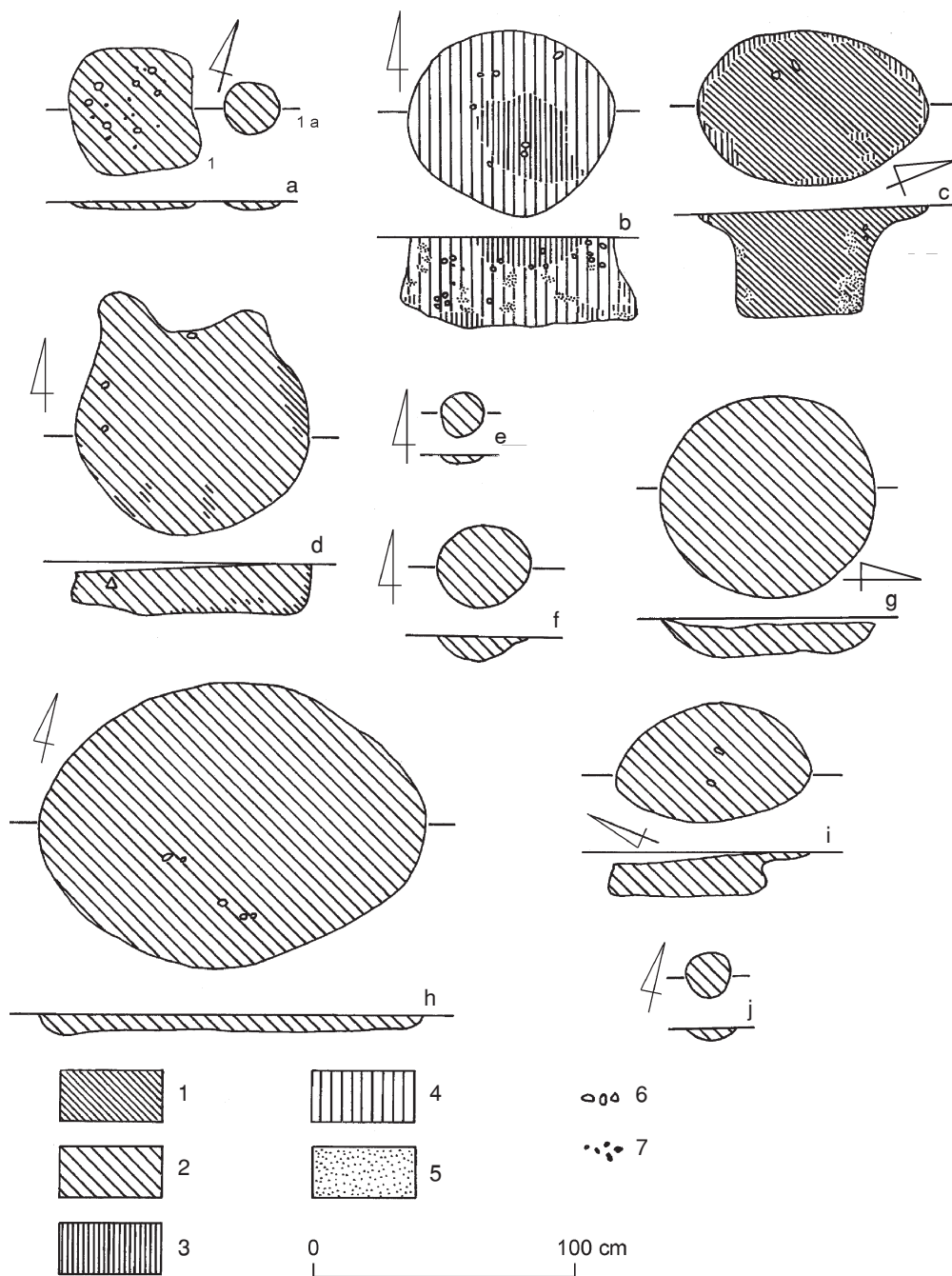
Tabela 3

Wykaz skupisk zabytków odkrytych na stanowisku 12 w Raciborzu-Studziennej

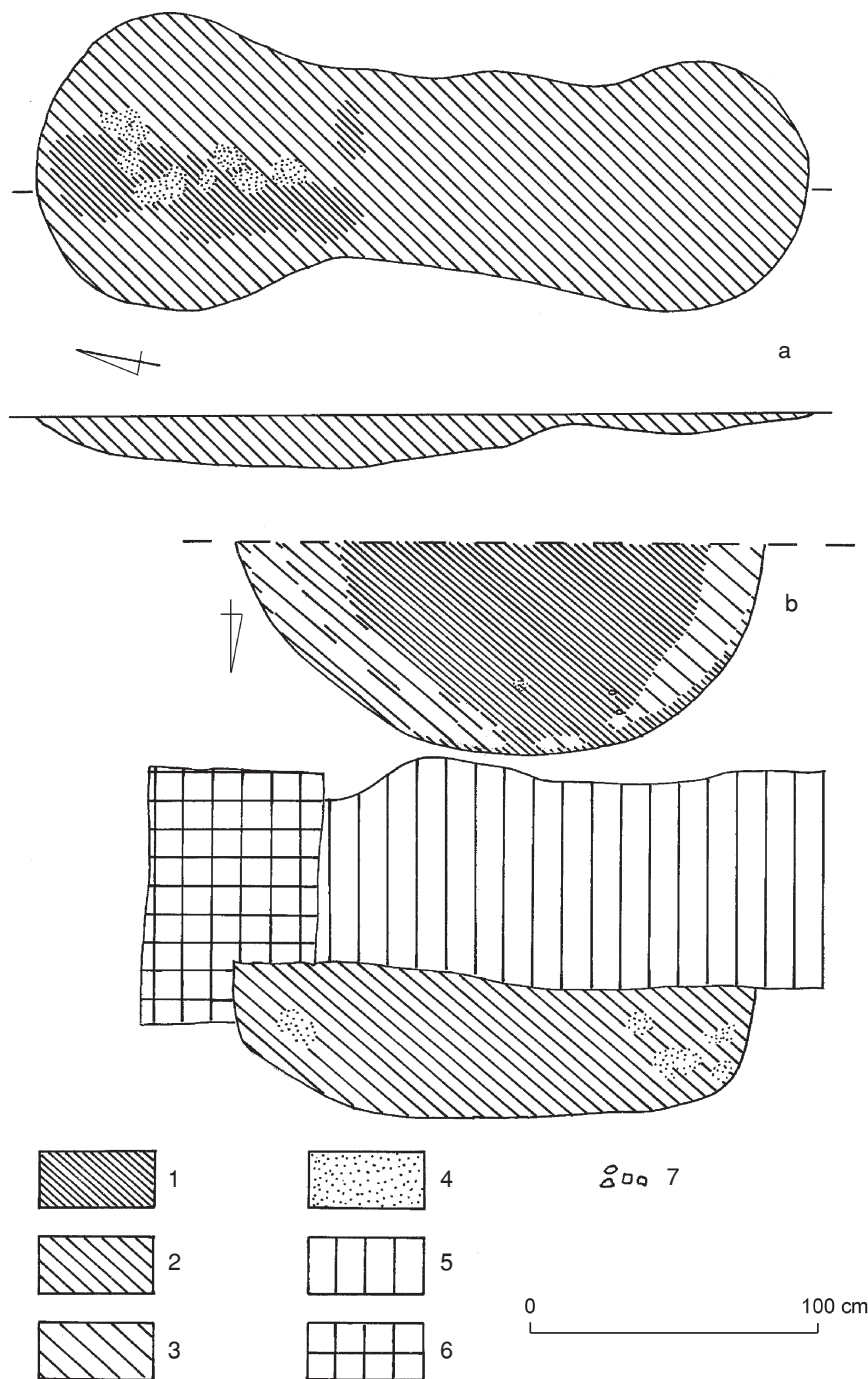
Nr	Rzut poziomy	Wymiary (dł. × szer.; średnica) (cm)	Wypełnisko	Zawartość
Skupisko 1	koliste	74	brunatne	5 fragmentów naczyń kultury łużyckiej
Skupisko 2	koliste	98	brunatne	fragment naczynia neolitycznego, 6 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, 2 fragmenty naczyń nowożytnych
Skupisko 3	nieregularny	70 × 110	brunatna	3 wyroby krzemienne, 51 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, 3 fragmenty naczyń nowożytnych, 3 fragmenty naczyń o nieokreślonej chronologii, okruch polepy, fragment przepalonej kości

nadto pojedyncze krzemienie znaleziono w obiekcie 2 (odłupek i okruch) i obiekcie 6 (okruch), a także w skupisku 3 (łuska, 2 odłupki). Na podstawie fragmentów ceramiki zdobionych koncentrycznymi żłobkami (ryc. 6c, d, k), nalepionym guzem (ryc. 6b), listwą plastyczną z dołka-

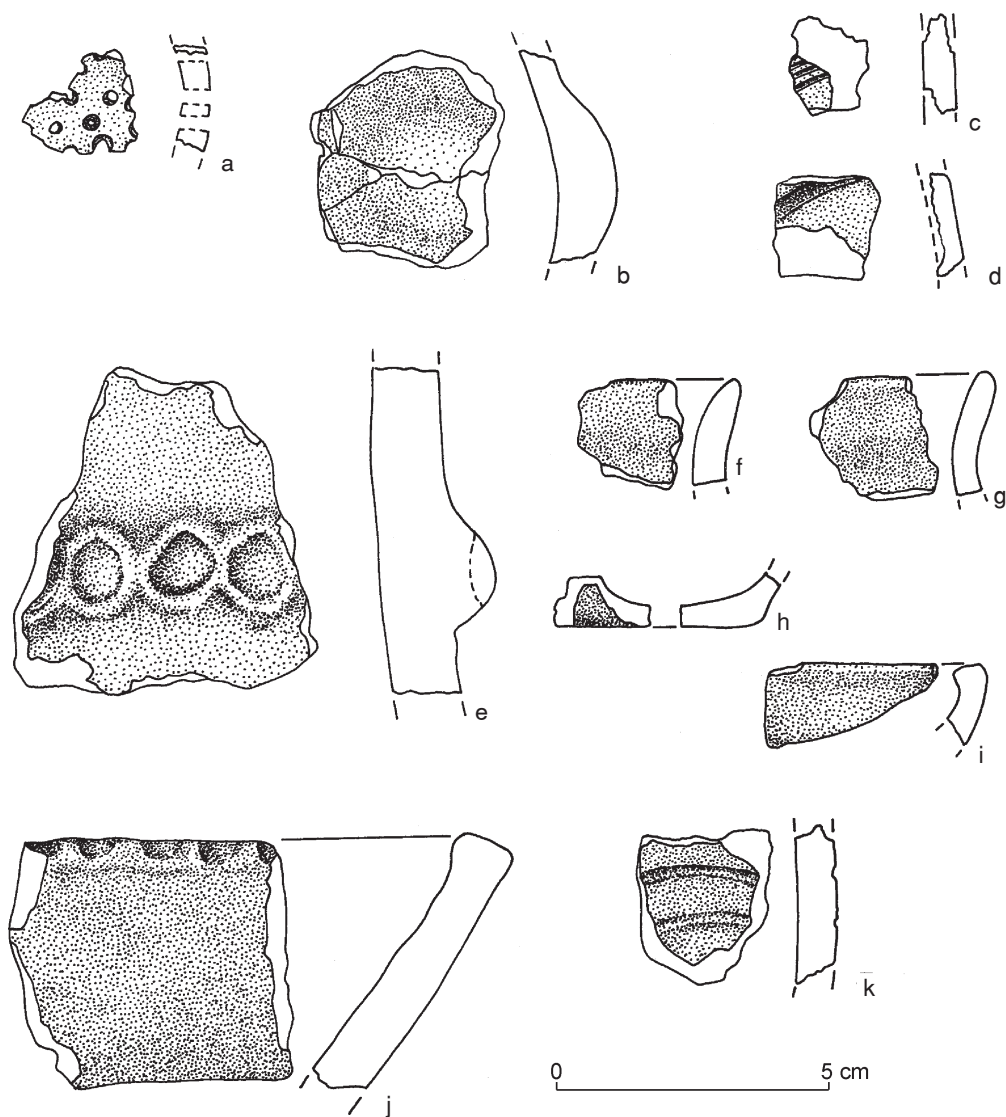
mi palcowymi (ryc. 6e), fragmentów brzegów misy półkulistej (ryc. 6g) oraz fragmentu brzegu misy stożkowej o karbowanej krawędzi (ryc. 6j) relikty odkrytej na stanowisku 12 w Raciborzu-Studziennej osady można datować na drugą fazę kultury łużyckiej na Górnym Śląsku³.

Ryc. 4. Racibórz-Studzienna, stanowisko 12. Rzuty poziome i profile obiektów: a – obiekty 1 i 1a, b – obiekt 2, c – obiekt 3, d – obiekt 4, e – obiekt 5, f – obiekt 6, g – obiekt 8, h – obiekt 7, i – obiekt 10, j – obiekt 11. Legenda: 1 – ciemnobrunatna próchnica, 2 – brunatna próchnica, 3 – czarna próchnica, 4 – szara próchnica, 5 – glina, 6 – polepa, 7 – węgle drzewne

Ryc. 5. Racibórz-Studzienna, stanowisko 12. Rzuty poziome i profile obiektów: a – obiekt 9, b – obiekt 12. Legenda: 1 – ciemnobrunatna próchnica, 2 – brunatna próchnica, 3 – jasnobrunatna próchnica, 4 – glina, 5 – ziemia orna, 6 – słup graniczny, 7 – polepa

Ryc. 6. Racibórz-Studzienna, stanowisko 12. Wybrane fragmenty naczyń kultury łużyckiej: a, b – z powierzchni stanowiska; c–e, j, k – z hałdy; f, h – z obiektu 3; g, i – z obiektu 2

PRZYPISY

¹ J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 1998, s. 169–176.

² Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca Studziennej pochodzi z 1241 roku. I. P a n i c, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992, s. 108, 113.

³ M. Gedl, *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 2–60, 115–118.

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA LOKALITĚ 12
V RATIBOŘI-STUDZIENNÉ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Během archeologického dohledu nad výstavbou logistického střediska TGB POLSKA v Ratiboři-Studzienné bylo konstatováno ničení lokality lučické kultury, známé z povrchového průzkumu v rámci projektu Archeologická topografie Polska (obr. 1). Záchranná činnost probíhala na této lokalitě ve dnech 15.–28. června roku 2001 (obr. 2). Bylo objeveno 13 objektů a 3 kumulace keramiky. Objekty se nacházely v jižní části lokality, kde většina z nich vytvořila 2 uskupení (obr. 3). To mohlo souviset s tím, že výše položená, severní část lokality byla více zničena. Ve většině případů byly zachovány jen zbytky,

dolní části objektů (obr. 4, 5). V sedmi objektech byly zjištěny nálezy – převážně šlo o málo typické úlomky nádob lučické kultury, nepočetné silicitové artefakty, jednotlivé úlomky kamene, mazanici a kousky dřevěného uhlí (tab. 1; obr. 6 f–i). Úlomky nádob lučické kultury byly nalezeny také na na povrchu urovnaného terénu stavby a na hromadách hlíny z planýrky (tab. 2, 3; obr. 6 a–e, j, k). Kromě toho byly na povrchu lokality a na hromadách objeveny četné úlomky nádob, související s osídlením Studzienné v historických dobách a ojedinělé silicitové artefakty. Sídliště lze datovat do II fáze lučické kultury v Horním Slezsku.

BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ 12
IN RACIBÓRZ-STUDZIENNA, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

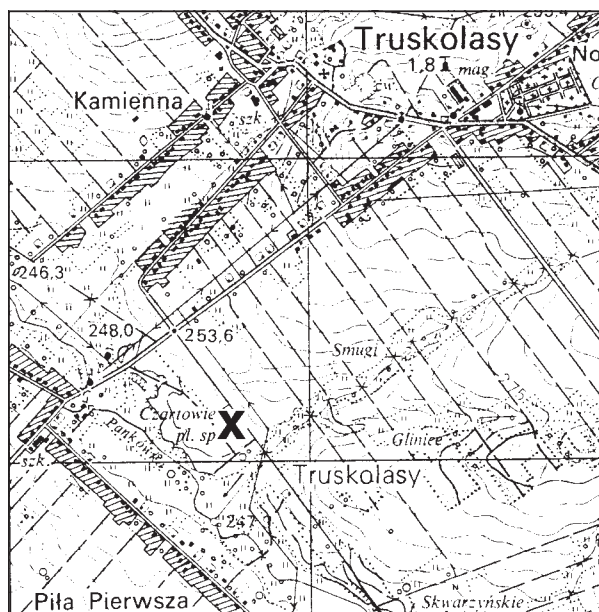
Bei der archäologischen Aufsicht über den Bau des Logistikzentrums TBG POLSKA in Racibórz-Studzienna wurde festgestellt, daß die von den Flurbegungen im Rahmen der Archäologischen Aufnahme Polens erkannte Fundstelle der Lausitzer Kultur zerstört wird (Abb. 1). Die Notgrabungen auf dieser Fundstelle wurden vom 15. bis zum 28. Juni 2001 geführt (Abb. 2). Es konnten 13 Objekte und 3 Anhäufungen von Keramik ermittelt werden. Die Objekte traten im südlichen Teil der Fundstelle auf, wo die meisten zwei Anhäufungen bildeten (Abb. 3). Es konnte mit einer größeren Zerstörung des Fundplatzes im nördlichen, ein wenig höher liegenden Teil zusammenhängen. In den meisten Fällen waren die Objekte nur restlich, in den Bodenteilen erhalten (Abb. 4, 5). In sie-

ben Objekten kam Fundmaterial zutage – vorwiegend wenig charakteristische Gefäßfragmente der Lausitzer Kultur, wenige Feuersteinartefakte, einzelne Steinbrocken, Lehmewurf und Holzkohlepartikeln (Taf. 1; Abb. 6f–i). Fragmente von Gefäßen der Lausitzer Kultur wurden auch auf der Oberfläche des für die Investition abgetragenen Geländes gefunden sowie auf den Halden der abgetragenen Erde (Taf. 2, 3; Abb. 6a–e, j, k). Überdies traten auf der Oberfläche des Fundplatzes und auf den Halden mehrere Fragmente von Gefäßen auf, die mit der Besiedlungsentwicklung in Studzienna in den historischen Zeiten in Verbindung standen, sowie einzelne Feuersteinartefakte. Die Siedlung wird in die II. Phase der Lausitzer Kultur datiert.

WYNIKI BADAŃ NA STANOWISKU 8 W TRUSKOLASACH, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Ratownicze prace wykopaliskowe na stanowisku 8 w Truskolasach (ryc. 1) prowadzone były w sierpniu 2001 i 2002 roku. Kierownikiem badań w obu sezonach była mgr M. Opalińska-Kwaśnica, a udział w nich wzięli: A. Kotarska, P. Miśko, P. Paruzel, B. Sykuła, W. Witkowska i J. Wójcik. Uczestnicy sami finansowali prace. Przebadano ponad 100 m², odkrywając 14 obiektów archeologicznych (nry 70–83) w obrębie arów: VIII, IX, XIII oraz XIV. Ary VIII i IX przylegają od pół-

nocy do wcześniej badanego obszaru, ar XIII – od zachodu, a ar XIV, którego większość znajduje się w obrębie terenu zniszczonego, od południa. Przeprowadzono również badania powierzchniowe na polu uprawnym, rozciągającym się na wschód od drogi, do której przylega obszar przebadany. Odkryto na nim fragmenty ceramiki łużyckiej oraz krzemienie. Koncentracja zabytków znajdowała się w części pola przy południowej partii cmentarzyska. Groby odkryte na arze XIV znajdowały się

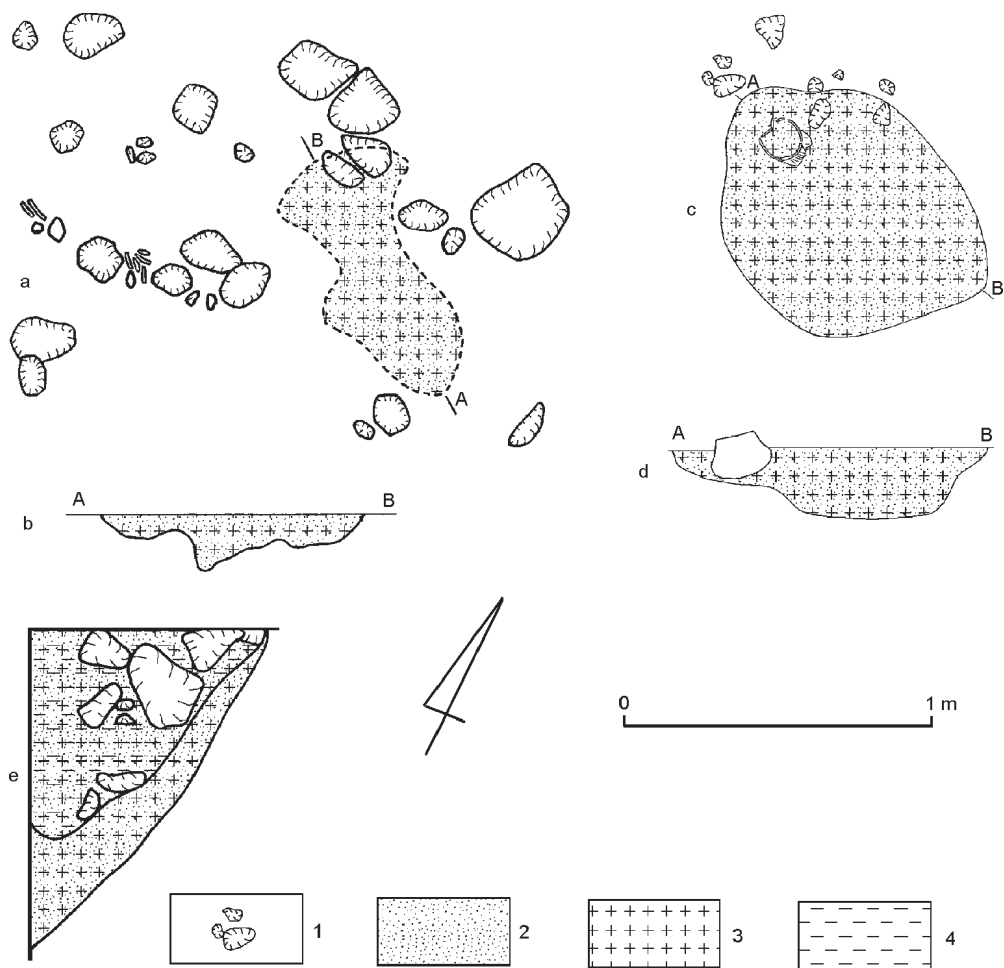
Ryc. 1. Truskolasy. Lokalizacja stanowiska 8. Skala 1:25 000

poniżej wkopów powstałych przy wybieraniu piasku. Dwa obiekty to groby szkieletowe, trzy – bezpopielnicowe, pięć – popielnicowe oraz dwa – ciałałpalne zniszczone. Wyeksplorowano także jedno palenisko i fragment obiektu nieokreślonego – być może również paleniska (ryc. 2e).

Groby szkieletowe znajdowały się w części południowej badanego obszaru. Zostały uszkodzone w partii stropowej przez wybieranie piasku. Jamy grobowe usytuowane były wzdłuż linii północny zachód-południowy wschód, a naczynia sta-

nowiące ich wyposażenie znajdowały się w części północnej. W związku z całkowitym rozkładem szkieletów nie udało się ustalić kierunku ułożenia głów zmarłych. Na poziomie zalegania wyposażenia znajdowały się luźne obstawy. Jako naczynia przystawne służyły misy, czerpaki oraz kubek lub garnek. Długość jam grobowych przekraczała 2 m.

Pochówki bezpopielnicowe znajdowały się w niewielkich jamach, których wypełnisko, poza kośćmi, stanowiły drobne fragmenty węgla drzewnego. W jednym obiek-

Ryc. 2. Truskolasy, stanowisko 8. Plany i przekroje obiektów: a, b – obiekt 72, c, d – obiekt 78, e – obiekt 80. Legenda: 1 – kamienie, 2 – piasek, 3 – węgiel drzewny, 4 – popiół

cie kości były rozrzucone w całej jamie grobowej, natomiast w dwóch – znajdowały się w zwartym skupisku. W żadnym grobie bezpopielnicowym nie odkryto wyposażenia (poza luźnymi fragmentami ceramiki) ani konstrukcji kamiennych.

Groby popielnicowe to najliczniejsza grupa obiektów na cmentarzysku truskolańskim. Popielnice były obsypane szczątkami stosu. Ich funkcję wszędzie pełniły naczynia wazowate. W dwu grobach była jedynie popielnica z przepalonymi szczątkami kostnymi, w pozostałych odkryto dodatkowe wyposażenie: czarkę, fragmenty nieokreślonego naczynia, niewielką bransoletę i kółka brązowe. Przystawki znajdowały się na różnych poziomach względem popielnicy. Ustawione były albo na tej samej głębokości, co ona (na dnie jamy grobowej), albo powyżej (przy wylewie). Ozdoby brązowe znajdowały się wewnątrz popielnicy. Dodatkowe wyposażenie odkryto w grobach, w których popielnice wyróżniały się rozmiarami lub ornamentyką (ryc. 2c, d). Dwie popielnice to naczynia duże, miały ponad 40 cm średnicy przy największej wydatości brzuśca. Najmniejsza popielnica miała 17 cm średnicy. W czterech grobach zachowały się konstrukcje kamienne w postaci bruku lub obstawy.

Groby zniszczone zawierały pochówki ciałaopalne. W jednym przypadku bezpośrednio pod humusem znajdował się bruk kamienny, w którym zalegały nieliczne kości i fragmenty ceramiki (ryc. 2a, b). Drugi grób w całości znajdował się w humusie. Oprócz przepalonych kości pozyskano z niego fragmenty grzechotki i ornamentowanego naczynia wazowatego.

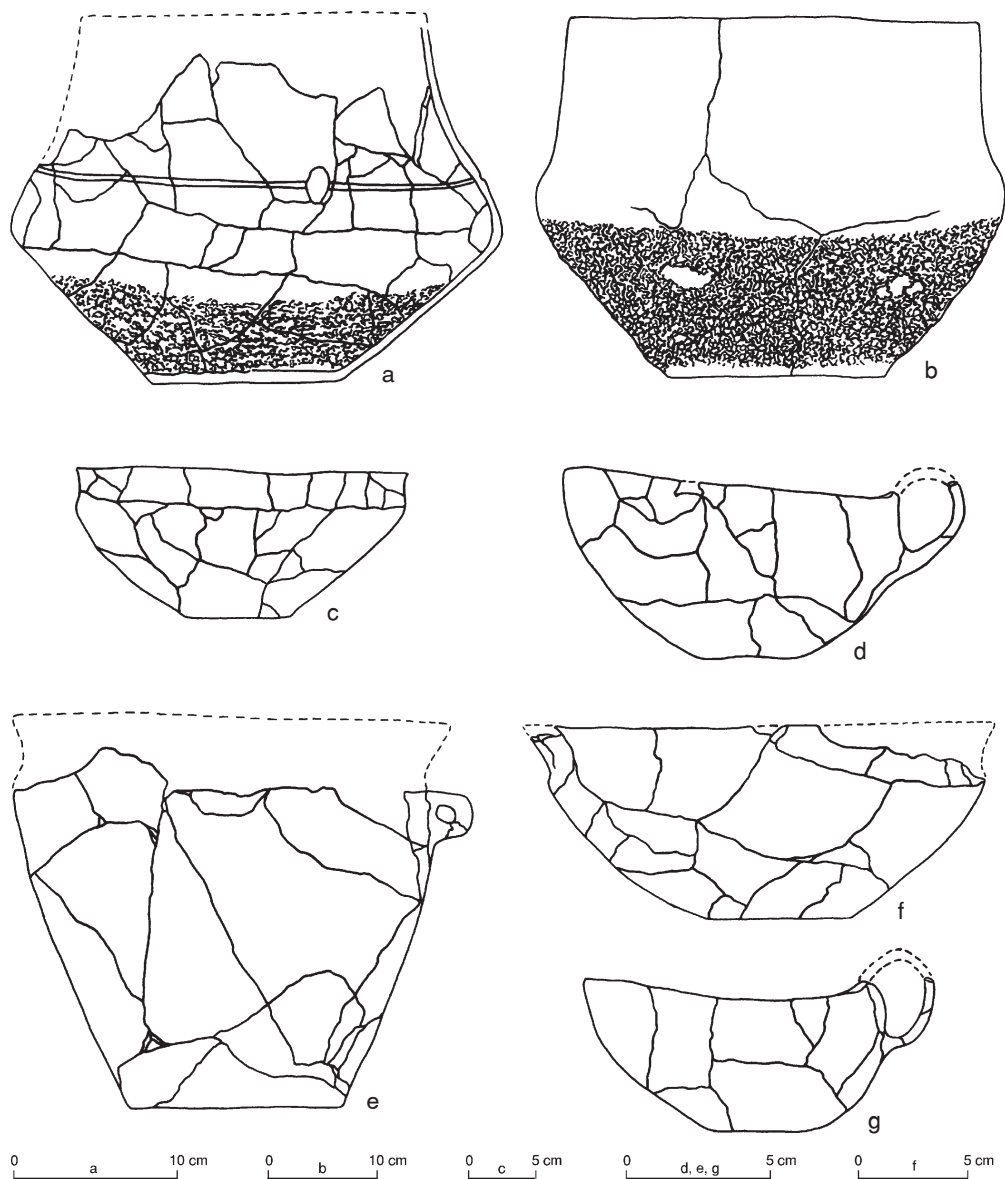
Duże naczynia wazowate odkryto w pięciu grobach (73, 74, 75, 76 i 79). W czterech były to popielnice, natomiast w przypadku obiektu 75 nie udało się określić funkcji naczynia. Trzy naczynia częściowo zrekonstruowane reprezentują różne odmiany w klasyfikacji J. Miśkiewicza¹. Są to naczynia bezuche, w górnej partii wygładzone, w dolnej obmazane. Popielnica z grobu 74 (ryc. 3a) ma szyję stożkową oddzieloną wyraźnie od brzu-

śca, natomiast szyja popielnicy z obiektu 79 (ryc. 3b) jest prawie cylindryczna, słabo wyodrębniona. Jedno naczynie (obiekt 73 – ryc. 4a) najprawdopodobniej nie było ornamentowane (zachowała się jedynie część do załomu), na jednym (grób 74) znajdował się ornament ryty i plastyczny u nasady szyi, natomiast na trzecim (obiekt 79) były guzy poniżej załomu brzuśca. Formy podobne do naczyń z obiektów 74 i 79 występowały najczęściej w V okresie epoki brązu i okresie halsztackim. Popielnicę z grobu 73 należy datować bardziej ogólnie na czas między IV okresem epoki brązu a okresem halsztackim².

Czarki (obiekty 73 i 78) to formy z dwoma uchami umieszczonymi na załomie lub nieco powyżej. Ich powierzchnie były wygładzone, a w górnej części brzuśca znajdował się rytym ornament. Jedną z nich pełniła funkcję popielnicy (obiekt 78 – ryc. 4g), a druga – przystawki (ryc. 4d). Oba naczynia miały szyje stożkowate, a czarka z grobu 73 dodatkowo lekko odchylony wylew. Załom znajdował się nieco poniżej połowy oraz w 1/3 wysokości naczyń. Obie czarki należy datować na IV–V okres epoki brązu.

Pozostałe typy naczyń odkryto w grobach szkieletowych. Misy (ryc. 3c, f) należą do odmiany profilowanej. Ich powierzchnie są wygładzone. Jedną z nich to forma bezucha, druga zachowała się we fragmentach. Czerpaki reprezentują odmianę półkulistą (ryc. 3d, g). W grobie szkieletowym 82 odkryto kubek lub garnek profilowany, o powierzchni gładkiej, z małym uszkiem umieszczonym nieco poniżej największej wydatości brzuśca (ryc. 3e).

Ornamenty zdobiące naczynia należą do czterech grup. Pierwsza to pojedyncze żłobki dookolne u nasady szyi. Taki motyw znajdował się na fragmencie naczynia z obiektu 72 i czarce z grobu 73. Druga grupa to pojedyncze żłobki dookolne u nasady szyi, na których umieszczono niewielkie guzki plastyczne. Ten rodzaj ornamentu wystąpił na popielnicy z grobu 74. Do trzeciej grupy zaliczono motyw pojedynczego żłobka dookolnego, pod którym są pasma żłobków ukośnych. Takie zdo-

Ryc. 3. Truskolasy, stanowisko 8. Zabytki z obiektów 74, 79, 81, 82: a – obiekt 74, b – obiekt 79, c, d – obiekt 81, e–g – obiekt 82

bień znajdowało się na popielnicy z grobu 78 i prawdopodobnie na fragmencie ceramiki z obiektu 72. Do grupy czwartej należą duże płaskie guzy umieszczone w dolnej partii naczyń. Taki ornament, charakterystyczny dla dużych naczyń wazowa-

tych, szczególnie w grupie górnośląsko-małopolskiej, znajdował się na popielnicy z obiektu 79.

Ozdoby brązowe odkryto wyłącznie w dwóch grobach popielnicowych (73 i 78). Kółko kilkuzwojowe pochodzące

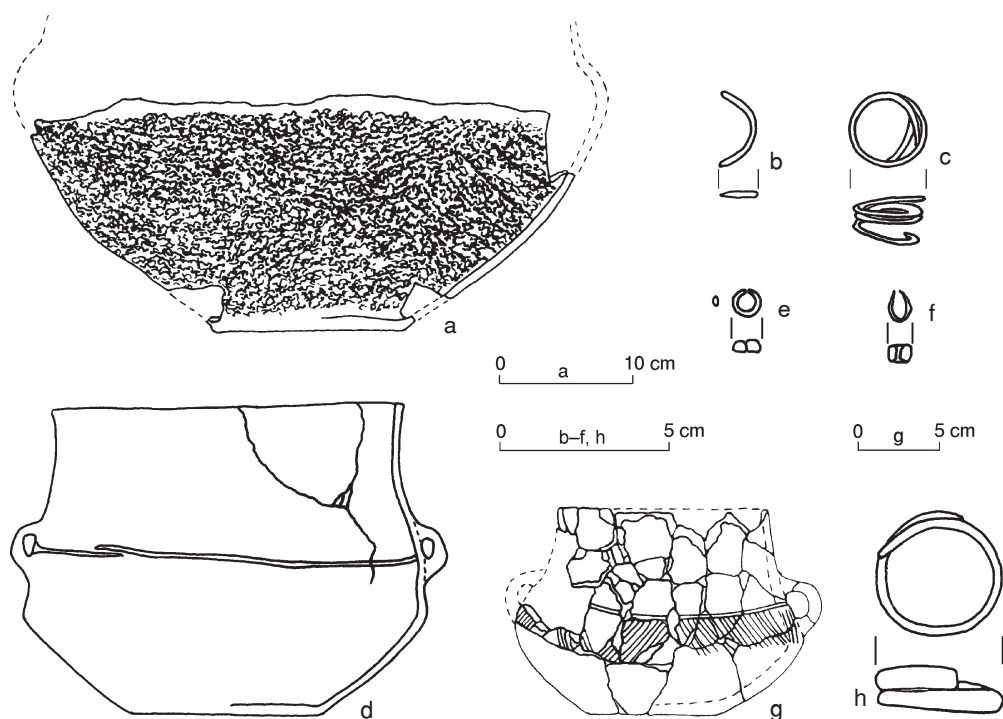
z obiektu 73 należy do typu I³. Prawdopodobnie jest to zawieszka czterozwojowa (zachowały się dwa pełne zwoje wewnętrzne, a zwoje zewnętrzne są na końcach uszkodzone), wykonana z drutu o przekroju okrągłym o średnicy około 2 mm. Średnica zawieszki wynosi 2,2 cm (ryc. 4c). Podobne zawieszki odkrywano także w poprzednich sezonach (np. w grobach 35 i 63). Szydłowska⁴ datuje ten typ zawieszek na V okres epoki brązu – wczesną fazę okresu halsztackiego. Rozpoznanie ozdób tego typu możemy zauważyć w obrębie podgrup: częstochowsko-gliwickiej i krakowskiej grupy górnośląsko-małopolskiej.

Z tego samego obiektu pochodzi fragment kółka brązowego, wykonanego z drutu o przekroju okrągłym i średnicy około 2 mm. Prawdopodobnie jest to fragment zniszczonej zawieszki o niemożliwym do określenia typie (ryc. 4b). Analogiczne zabytki znane są z wielu stanowisk tzw. kultury łużyckiej.

Dwa kółka o końcach stykających się, wykonane z taśmy brązowej, odkryto wewnątrz popielnicy w grobie 78. Ich średnice wynosiły około 8 mm (ryc. 4e, f). Funkcja nie została ostatecznie wyjaśniona. Być może, stanowiły paciorki lub ozdoby głowy.

Większe kółko, o średnicy 3,6 cm, z taśmą o przekroju płasko-wypukłym, o końcach zachodzących na siebie, prawdopodobnie pełniło funkcję bransolety (ryc. 4h). Znajdowało się w popielnicy-czarce w grobie 78. Jeden koniec jest zaokrąglony, drugi ułamany. Podobne ozdoby nie są przydatne przy ustalaniu chronologii.

Na podstawie form zabytków należy przyjąć, że obiekty 73, 74, 75, 78, 79, 81 i 82 pochodzą z tzw. klasycznej fazy grupy górnośląsko-małopolskiej. W grobach 72 i 77 wystąpiły drobne i mało charakterystyczne fragmenty ceramiki, w związku z czym obiekty te można datować jedynie ogólnie na czas funkcjonowania cmentarzyska, tj. od IV okresu

Ryc. 4. Truskolasy, stanowisko 8. Zabytki z obiektów 73 i 78: a–d – obiekt 73, e–h – obiekt 78

epoki brázu do okresu halsztackiego C. Podobnie datuje się dwa pozostałe groby ciałopalne (70 i 83), które nie zawierały materiału kulturowego. Nie można w sposób pewny połączyć z cmentarzyskiem paleniska (71) i obiektu nieokreślonego (80).

Szkieletowa odmiana pochówków, formy naczyń i przedmiotów brązowych odkrytych w Truskolasach są charakterystyczne dla skupiska osadniczego w dorzeczu Liswarty, a szerzej – dla podgrupy częstochowsko-gliwickiej grupy górnośląsko-malopolskiej kultury łużyckiej.

PRZYPISY

¹ R. M i k ł a s z e w s k a - B a l c e r, J. M i ś k i e w i c z, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule, pow. Łask, stanowisko 1*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 33: 1968, z. 1, s. 4–13.

² Tamże s. 99–101.

³ E. S z y d ł o w s k a, *Diademy i zawieszki skroniowe grupy górnośląsko-malopolskiej kultury łużyckiej*, „Archeologia Polski” t. 8: 1963, z. 1, s. 49.

⁴ Tamże, s. 63.

Wiktoria Witkowska, Joanna Wójcik

VÝSLEDKY VÝZKUMU NA LOKALITĚ 8 V TRUSKOLASÍCH, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Záchranný výzkum se prováděl v srpnu roku 2001 a v srpnu roku 2002. Vedoucím byla mgr. M. Opalińska-Kwaśnica. Účastníci financovali práce sami. Bylo prozkoumáno více než 100 m²; přitom bylo odkryto 14 archeologických objektů (č. 70–83) v rámci čtverců VIII, IX, XIII, XIV. Dva z objektů byly kostrové hroby, tři – •árové hroby bez popelnice, pět – popelnicové •árové hroby, dva •árové hroby byly zničené. Prozkoumáno bylo také ohniště a část neurčeného objektu – možná také ohniště (obr. 2e).

Kostrové hroby se nalézaly v jižní části zkoumané plochy. Hrobové jámy byly orientovány od severozápadu k jihovýchodu, nádoby, které tvořily jejich výbavu, byly objeveny v severní části. Na úrovni, na které byla hrobová výbava, se nalézaly jednotlivé kameny z obložení. Jako milodary sloužily mísy, šálky a pohár (obr. 3c–g).

•árové hroby bez popelnice se nalézaly v nevelkých jámách, jejich výplň, kromě kostí, tvořily drobné kousky dřevěného uhlí. V •ádném hrobě bez popelnice nebyla zjištěna ani výbava (nehledě k jednotlivým úlomkům keramiky), ani kamenná konstrukce.

Popelnicové hroby tvořily nejpočetnější skupinu objektů. Popelnice byly posypány zbytky pohřební hranice. Dva hroby obsahovaly pouze popelnici s přepálenými kostmi (obr. 3a), ve zbylých byla objevena další výbava: osudí, úlomky neurčené nádoby, nevelký náramek a bronzové kolečko (obr. 4b–f, h). Doplnková výbava byla objevena v hrobech, v nichž vynikaly popelnice rozměry nebo výzdobou (obr. 2c, d). Dvě popelnice byly velké nádoby (3b, 4a). Nejmenší měla 17 cm v průměru (obr. 4g).

Zničené hroby obsahovaly •árové pohřby. V jednom případě se hned pod or-

nicí nalézala kamenná vrstva, ve které byly nepočetné kosti a fragmenty keramiky (obr. 2a, b). Druhý hrob se nalézal v ornici.

Kostrová varianta pohřbů, tvary nádob a bronzových předmětů, objevených na lokalitě 8 v Truskolasích, jsou charakteri-

stické pro sídlištní kumulaci v povodí Liswarty a v širším pohledu pro čenstochovsko-hlivickou podskupinu hornoslezsko-malopolské skupiny lučické kultury od IV. periody doby bronzové do období HC.

Wiktoria Witkowska, Joanna Wójcik

ERGEBNISSE DER FORSCHUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ 8 IN TRUSKOLASY, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die Forschungsgrabungen vom Notcharakter wurden im August 2001 und 2002 durchgeführt. Die Leitung der Grabungen übernahm Mag. M. Opalińska-Kwaśnica und sie wurden von den Teilnehmern selbst finanziert. Es konnten über 100 m² durchforstet werden, indem 14 archäologische Objekte (Nr. 70–83) innerhalb der Are: VIII, IX, XIII sowie XIV zum Vorschein kamen. Unter den Objekten gab es zwei Körpergräber, drei – urnenlose und fünf mit Urnen sowie zwei zerstörte Brandgräber. Es konnten auch eine Feuerstelle und ein Fragment eines unbestimmbaren Objekts – vielleicht auch einer Feuerstelle freigelegt werden (Abb. 2e).

Die Körpergräber lagen im südlichen Teil des untersuchten Areals. Die Grabgruben wurden längs der nordwestlich-südöstlichen Linie angelegt und die Gefäße ihrer Ausstattung wurden im nördlichen Teil freigelegt. In der Lagetiefe gab es lockere Steinumsetzungen. Als Beigefäße dienten Schüsseln, Schalen sowie ein Becher (Abb. 3c–g).

Die urnenlosen Bestattungen fanden sich in kleinen Gruben, deren Füllerde außer Knochen aus kleinen Holzkohlenpartikeln bestand. In keinem der Gräber konnte Grabausstattung (außer lockeren Keramikfragmenten) oder Steinkonstruktionen aufgedeckt werden.

Die Urnengräber sind die zahlreichste Gruppe der Objekte. Die Urnen wurden mit Haufenresten beschüttet. Zwei Gräber enthielten lediglich eine Urne mit durchgebrannten Knochen (Abb. 3a), in den anderen konnte zusätzliche Ausstattung geborgen werden: eine Schale, Fragmente von einem unbestimmbaren Gefäß, ein kleiner Armring und Bronzeringe (Abb. 4b–f, h). Die zusätzliche Ausstattung wurde in den Gräbern gefunden, in denen die Urnen sich durch Ausmaße oder Ornamentik auszeichneten (Abb. 2c, d). Zwei Urnen sind große Gefäße (Abb. 3b, 4a). Die kleinste Urne wies 17 cm Durchmesser auf (Abb. 4g).

Die zerstörten Gräber enthielten Brandbestattungen. In einem Fall gab es unmittelbar unter dem Humus ein Steinpflaster, innerhalb dessen wenige Knochen und Keramikfragmente lagen (Abb. 2a, b). Das zweite Grab fand sich in der Humusschicht.

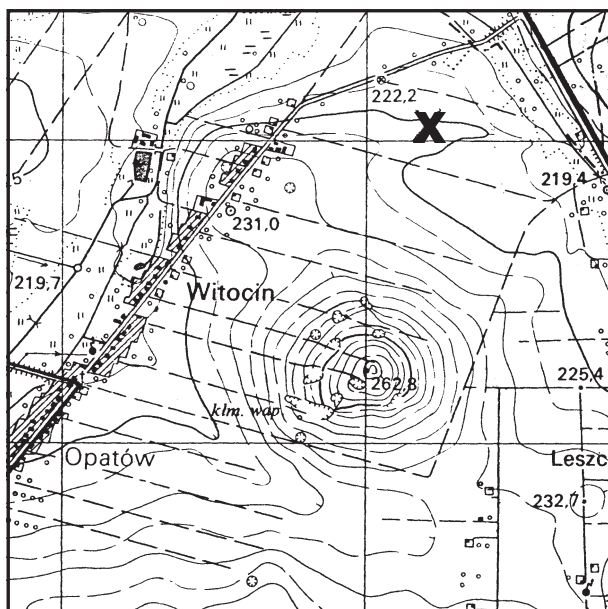
Die auf der Fundstelle 8 in Truskolasy aufgedeckte körperliche Variante der Bestattungen, Formen der Gefäße und Bronzegegenstände sind für die Siedlungshäufung im Flußgebiet der Liswarta kennzeichnend und breiter genommen – für die Czystochowa-Gliwice-Untergruppe der oberschlesisch-kleinpolnischen Gruppe der Lausitzer Kultur der IV. Periode Bronzezeit bis zur Hallstattzeit C.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ RATOWNICZYCH NA CMĘTARZYSKU Z EPOKI BRĄZU W OPATOWIE, STANOWISKO 1, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Cmentarzysko w Opatowie z II–V okresu epoki brązu, wczesnej epoki żelaza (Hallstatt C/D) oraz z okresu wpływów rzymskich, stanowisko 1 (ryc. 1), jest jednym z lepiej rozpoznanych stanowisk sepulkralnych. Systematyczne badania wykopaliskowe nekropolii były prowadzone w 1938 roku przez T. Reymana i S. Noska, a następnie w latach 1956–1983 przez K. Godłowskiego¹. Pomimo wieloletnich i obejmujących duży obszar badań nie wyznaczono zasięgu cmentarzyska z epoki brązu.

Badania prowadzone przez dr Anitę Szczepanek z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w lipcu 2001 roku były kontynuacją prac ratowniczych rozpoczętych w 1998 roku². Ich cel stanowiła ochrona terenu zagrożonego niekoncesjonowanym pozyskiwaniem piasku. Wykopaliska finansował Oddział Wojewódzkiej Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Katowicach³.

Przed rozpoczęciem badań w miejscu, gdzie planowano założenie wykopów, stwierdzono zniszczenie, w wyniku eks-

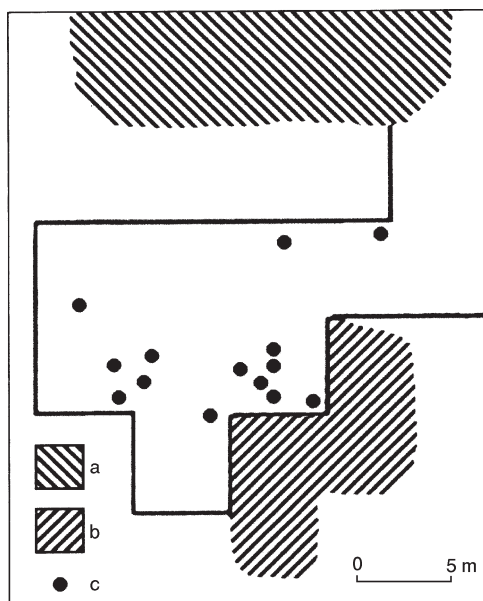

Ryc. 1. Opatów. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

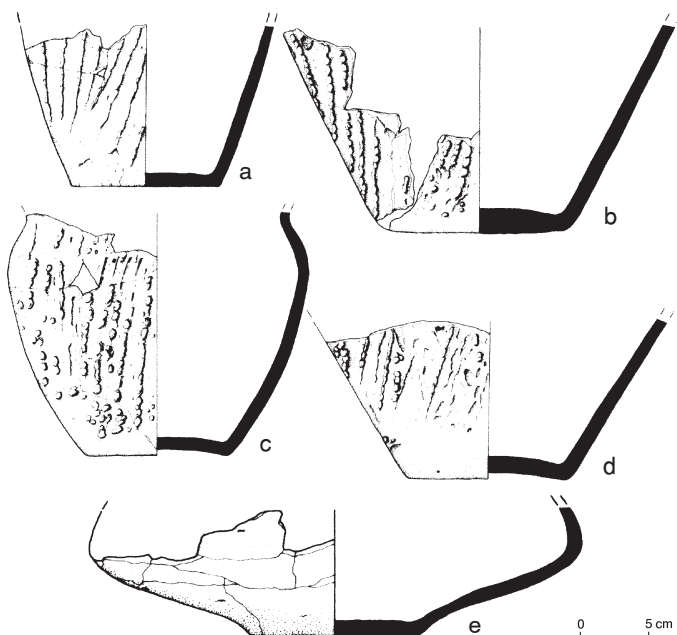
ploatacji piasku, obszaru o powierzchni około 1 ara (ryc. 2).

W obrębie piaskowni znaleziono 6 popielnic oraz dużą ilość przepalonych kości (groby 1326–1331; ryc. 3). Analiza planigrafii pochówków na terenie przebadanej już części cmentarzyska sąsiadującej z obszarem „dzikiej” piaskowni wykazała, że destrukcji uległo znajdujące się w tym miejscu skupisko grobów. Na podstawie rozmieszczenia oraz ilości materiału ceramicznego, a także kostnego można oszacować, że zniszczono około 10–15 grobów.

W trakcie prac prowadzonych w 2001 roku przebadano obszar o łącznej powierzchni 1 ara, na której odkryto 2 groby ciepłopalne jamowe (1312 i 1335), 2 domniemane groby szkieletowe o nie zachowanych szkieletach (1334 i 1336), pochówek ciepłopalny z kośćmi pierwotnie złożonymi w pojemniku organicznym (1337), pochówek ciepłopalny popielnicowy (1333), 2 groby o trudnym do ustalenia obrządku (groby 1324 i 1332) oraz 2 inne obiekty: 1/01 i 2/01. Niemal cały odsłonięty w trak-

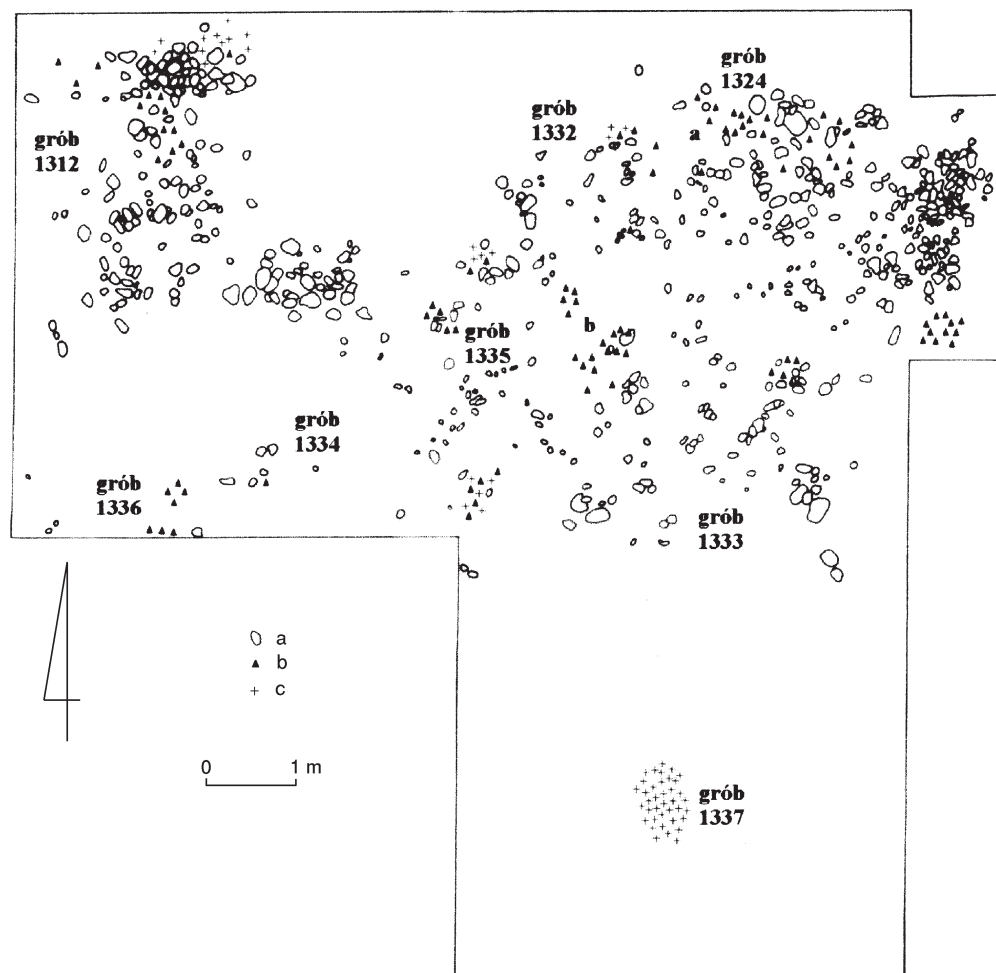
Ryc. 2. Opatów, stanowisko 1. Fragment cmentarzyska – obszar zniszczony wybiórką piasku: a – teren zniszczony w 1993 roku, b – teren zniszczony w 2001 roku, c – groby kultury łużyckiej badane w latach 1962 i 2000

Ryc. 3. Opatów, stanowisko 1. Popielnice ze zniszczonych grobów: a – grób 1331, b – grób 1327, c – grób 1329, d – grób 1330, e – grób 1326

cie badań obszar pokrywały kamienie, tworzące miejscami bardziej zwarte skupiska (ryc. 4). Płytkie zaleganie kamieni i związane z tym ich przemieszczenia wywołane działalnością rolniczą znacznie utrudniały interpretację pierwotnego ułożenia konstrukcji kamiennych oraz ich przyporządkowanie poszczególnym grobom. Najbardziej czytelną konstrukcję odsłonięto w grobie ciałopalnym jamowym 1312. Bruk kamienny był zorientowany w przybliżeniu na osi północ-południe, a jego rozmiary wynosiły $3,2 \times 1,6$ m. Kamienie występowały do głębokości około

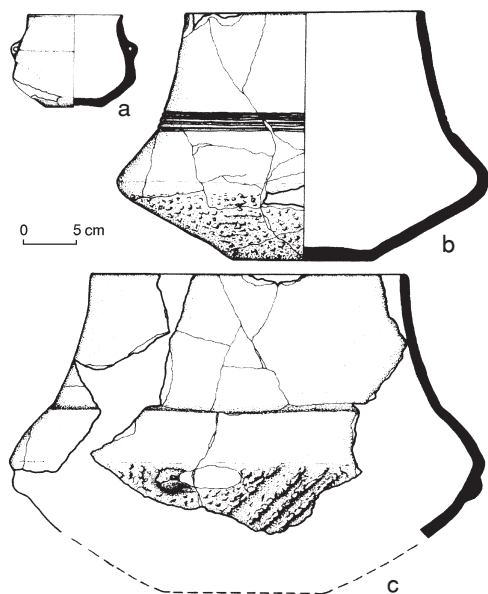
50 cm, a pomiędzy nimi znajdowano ceramikę oraz przepalone kości. Pod brukiem zarysowała się nieckowata jama, której ścianki wyłożone były kamieniami. Przepalone kości rozsypane były w południowej i środkowej części jamy. Bruk kamienny dostrzeżono także w ciałopalnym jamowym grobie 1335. Był on wydłużony w przybliżeniu po osi wschód-zachód i miał rozmiary $1,3 \times 0,9$ m. Pomiedzy kamieniami znaleziono liczne fragmenty ceramiki. Pod brukiem kamienie tworzyły wyraźną obstawę jamy grobowej, w której znajdowały się przepalone kości, zlokaliz-

Ryc. 4. Opatów, stanowisko 1. Plan przebadanego w 2001 roku obszaru: a – kamienie, b – ceramika, c – przepalone kości

zowane głównie w jej wschodniej części. W zachodniej części grobu znaleziono natomiast duże skupisko skorup z kilku zniszczonych naczyń. Luźny bruk kamienny pokrywał ciałopalny popielnicowy grób 1333. Był on zorientowany na osi północny zachód-południowy wschód i miał maksymalne rozmiary $3,2 \times 1,7$ m. Kamienie sięgały głębokości około 50 cm, a pomiędzy nimi leżały fragmenty ceramiki. W północno-zachodniej części bruku odkryto skupisko przepalonych kości oraz dużych fragmentów ceramiki ze zniszczonej wazy (naczynie 1; ryc. 5c). Pod skorupami odsłonięto kolejną wazę (naczynie 2; ryc. 5b), na której dnie leżały przepalone kości, a na nich czarka (ryc. 5a). Z układu znalezionych w grobie naczyń wynika, że naczynie 1 było odwrócone do góry dnem i przykrywało naczynie 2, do którego złożono przepalone szczątki oraz włożono czarkę.

Kolejny eksplorowany grób (1337) jest typowym przykładem grobu ciałopalnego, z kośćmi umieszczonymi prawdopodobnie

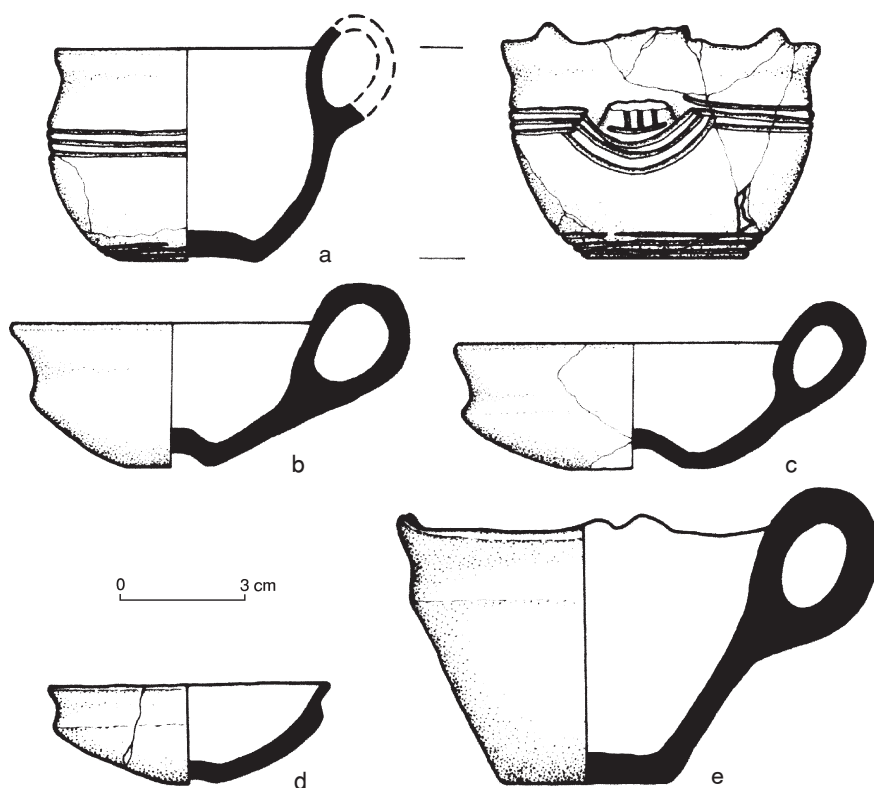
Ryc. 5. Opatów, stanowisko 1. Zabytki z grobu 1333: a – czarka, b – waza (popielnica), c – waza (naczynie przykrywające popielnicę)

nie w pojemniku organicznym, który później uległ rozkładowi. Grób ten znajdował się poza obszarem pokrytym brukiem kamiennym (ryc. 4). W obiektach 1334 i 1336, określonych jako groby szkieletowe, widoczne były jamy wyodrębniające się od otoczenia ciemniejszym wypełniskiem. Prawdopodobnie złożono w nich nie spalone szczątki, które w piasku uległy niemal całkowitemu rozkładowi. W grobach 1332 i 1324 nie znaleziono kości i dlatego trudno określić ich charakter. W grobie 1324, bogatym w ceramikę, odkryto zwarty bruk kamienny o rozmiarach na linii wschód-zachód – 3,6 m, północ-południe – 2,9 m. W jego północno-wschodnim narożniku znajdowało się skupienie 5 prawie w całości zachowanych naczyń (ryc. 6). Kamienie występowały do głębokości około 40 cm, pod nimi do głębokości około 60 cm znajdowano jeszcze fragmenty ceramiki, ale nie dostrzeżono zarysów jamy grobowej. Trudno jednoznacznie określić charakter eksplorowanego obiektu. Bogate wyposażenie w ceramikę oraz zwarty bruk mogłyby wskazywać, że był to pochówek szkieletowy, nie stwierdzono jednak jamy grobowej.

Podobne trudności napotykamy przy interpretacji obiektu o numerze 1332. Miał on bruk kamienny, wydłużony na osi wschód-zachód, o rozmiarach $2,1 \times 1,4$ m. Pomiędzy kamieniami w północno-wschodniej części bruku znajdowano fragmenty ceramiki oraz nieznaczne przepalone kości. Kamienie sięgały do głębokości około 40 cm, pod nimi nie stwierdzono zarysów jamy grobowej. Ze względu na obecność przepalonych kości można przypuszczać, że był to pochówek ciałopalny jamowy.

W grobach odkrytych w 2001 roku znaleziono naczynia typowe dla klasycznej fazy podgrupy częstochowsko-gliwickiej grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej, z czego wynika, że obiekty te należy datować na schyłek epoki brązu.

Przeprowadzone w 2001 roku ratownicze badania wykopaliskowe ze względu na skromne środki finansowe jedynie w nie-

Ryc. 6. Opatów, stanowisko 1. Naczynia z grobu 1324

wielkim stopniu zabezpieczyły niszczony obszar cmentarzyska. Tylko systematyczne badania prowadzone na znacznej przestrzeni pozwoliłyby uratować tak interesujące, bogate w znaleziska i istotne dla rozważań kulturowo-chronologicznych stanowisko. Warto także zauważyć, że piasek wybierany jest na polach w sposób przypadkowy do głębokości około 1 m, co w rezultacie prowadzi do zniszczeń bardzo dużych części nekropolii, w tym wielu zwartych zespo-

łów grobów. Tak powstałe liczne „dzikie” piaskownie są następnie przekształcane w śmietniska, na których granicy prowadzenie ratowniczych, zabezpieczających badań wykopaliskowych jest znacznie utrudnione. Należy dodać, że w wyniku zniszczeń na całej powierzchni stanowiska leżą porzucane, pozbawione kontekstu archeologicznego artefakty, co uniemożliwia prowadzenie wieloaspektowych rozważań naukowych.

PRZYPISY

¹ S. Nosek, *Wyniki badań prowadzonych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Opatowie pow. częstochowski*, „Annales UMCS”, vol. I: 1946, 4, s. 229–332; K. Godłowski, *Opatów, Woiwodschaft Częstochowa (Gräberfeld der Lausitzer Kultur und der jüngeren Kaiserzeit)*, „Recherches de 1984” [Kraków] 1986, s. 36–39; A. Szczepanek, M. Wieczorek, *Cmentarzysko z epoki brązu*

w Opatowie, stanowisko 1, woj. częstochowskie – zarys badań prowadzonych w latach 1938–1998, „Zeszyty Muzeum Częstochowskiego” Archeologia, z. 3: 1999, s. 43–53.

² A. Szczepanek, M. Wieczorek-Szmal, P. Jarosz, *Figurka zoomorficzna z cmentarzyska kultury lużyckiej w Opatowie, stanowisko 1, pow. Kłobuck, woj. śląskie*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 52: 2000, s. 221–229; tychże, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku z epoki brązu w Opatowie (stanowisko 1), województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, Katowice 2001, s. 39–44.

³ Konsultantem badań był prof. dr hab. Marek Gedl z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, któremu autorzy składają podziękowania za wiele cennych uwag i wskazówek.

Anita Szczepanek, Paweł Jarosz, Wojciech Suder

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA POHŘEBIŠTI Z DOBY BRONZOVÉ V OPATOWĚ, LOKALITA 1, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V roce 2001 se pokračovalo v záchranném výzkumu birituálního pohřebiště lužické kultury v Opatově, lokalita 1, slezské vojvodství, který započal v roce 1998 (obr. 1). Před počátkem prací bylo konstatováno vážné narušení plochy o rozloze asi 1 ar, které bylo důsledkem nepovolené exploatace písku (obr. 2). Uvnitř takto vzniklé pískovny bylo nalezeno 6 poničených popelnic a uprostřed ní velké množství spálených kostí (hroby: 1326–1331; obr. 3). Na základě množství a dislokace keramického a také kosterního materiálu lze uvažovat o tom, že bylo zničeno asi 10–15 hrobů.

Během výzkumu byl prozkoumán úsek o celkovém povrchu 1 ar (obr. 4), na němž byly objeveny: 2 žárové jámové hroby (1312 a 1335), 2 pravděpodobně kostrové

hroby s nedochovanými kostrami (1334 a 1336), žárový hrob s ostatky původně uloženými ve schránce z organického materiálu (1337), popelnicový žárový hrob (1333), 2 hroby, u nichž nebylo možno zjistit rítus (hroby 1324 a 1332), a 2 jiné objekty: 1/01 i 2/01. Inventáře prozkoumaných hrobů ukazují, že je nutno datovat je do klasické fáze čenstochovsko-hlivické podskupiny hornoslezsko-malopolské skupiny lužické kultury z konce doby bronzové (obr. 3, 5, 6).

Záchranný výzkum, prováděný v roce 2001, zasáhl narušovaný obvod pohřebiště vzhledem k nevysokým finančním prostředkům pouze z nevelké části. Jen systematický výzkum na velké rozloze by mohl zachránit tuto zajímavou a vědecky důležitou lokalitu.

Anita Szczepanek, Paweł Jarosz, Wojciech Suder

EIN BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM BRONZEZEITLICHEN GRÄBERFELD IN OPATÓW, FUNDPLATZ 1, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2001 wurden die 1998 aufgenommenen Notgrabungen eines birituellen Gräberfeldes der Lausitzer Kultur in Opatów, Fundplatz 1, schlesische Wojwod-

schaft, fortgesetzt (Abb. 1). Bevor die Arbeiten aufgenommen worden waren, konnte man feststellen, daß ein Areal von etwa 1 Ar stark zerstört wurde wegen einer „wil-

den" Sandgewinnung (Abb. 2). Im Bereich der entstandenen Sandgrube konnten 6 zerstörte Urnen und inmitten der Grube eine große Anzahl von durchgebrannten Knochen gefunden werden (Gräber 1326–1331; Abb. 3). Aufgrund der Lage sowie Menge des keramischen wie auch Knochenmaterials darf man einschätzen, daß etwa 10–15 Gräber zerstört worden sind.

Im Laufe der Arbeiten wurde ein Areal von insgesamt 1 Ar durchforstet (Abb. 4), in dem geborgen werden konnten: 2 Grubenbrandgräber (1312 und 1335), 2 vermutliche Körpergräber mit nicht erhaltenen Skeletten (1334 und 1336), eine Brandbestattung mit Knochen, die ursprünglich in einem organischen Behälter lagen (1337), eine Brandbestattung in ei-

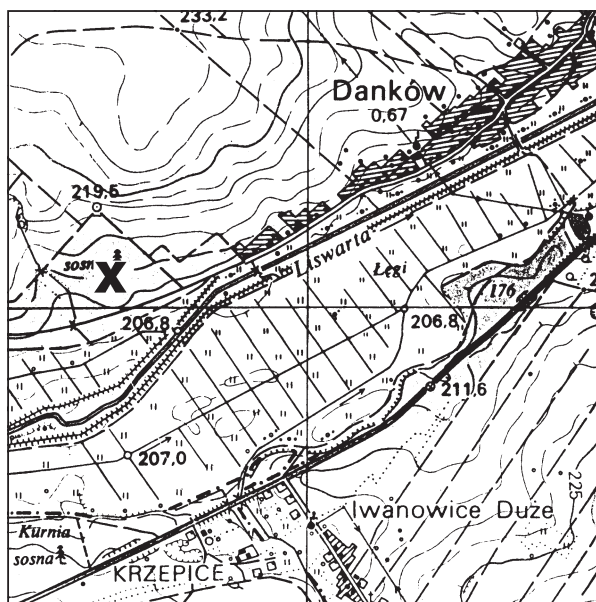
ner Urne (1333), 2 Gräber von schwer bestimmbarem Ritus (Gräber 1324 und 1332) sowie 2 andere Objekte: 1/01 und 2/01. Die Inventare der ausgehobenen Gräber verweisen, daß sie in die klassische Phase der Czystochowa-Gliwice-Untergruppe der oberschlesisch-kleinpolnischen Gruppe der Lausitzer Kultur aus der ausgehenden Bronzezeit zu datieren sind (Abb. 3, 5, 6).

Die im Jahre 2001 durchgeführten Notgrabungen konnten wegen geringer finanzieller Mittel nur in geringem Maß das vernichtete Areal des Gräberfelds sicherstellen. Nur eine breit angelegte systematische Erforschung würde diesen so interessanten und für die wissenschaftlichen Erwägungen wichtigen Fundplatz retten.

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA CMENTARZYSKU Z EPOKI BRĄZU W ZBROJEWSKU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W latach 2001–2002 kontynuowano badania wykopaliskowe na cmentarzysku z epoki brązu (stanowisko 3) w miejscowości Zbrojewsko, gmina Lipie, powiat kłobucki. Stanowisko to położone jest na lewym brzegu Liswarty, w lesie pomiędzy Zbrojewskiem a Dankowem, przy leśnej drodze łączącej obydwie miejscowości. Prace badawcze prowadzono nadal w północno-zachodniej części cmentarzyska. Rozkopywano tam systematycznie dalszą część badanego od wielu lat dużego zgru-

powania pochówków z końca epoki brązu. W 2002 roku udało się osiągnąć północną granicę tego zgrupowania i być może dotrzeć do północnej granicy całego cmentarzyska. Omawiane cmentarzysko bowiem tworzą duże zgrupowania pochówków rozdzielone przestrzeniami o różnej szerokości, w których nie ma grobów. W latach 2001–2002 zbadano łącznie przestrzeń o powierzchni 910 m² i odkryto 92 obiekty (nry 1450–1539, w tym także groby 1498A i 1532A).

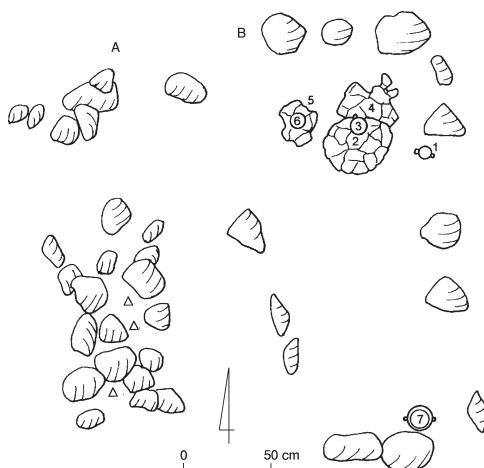

Ryc. 1. Zbrojewsko. Lokalizacja stanowiska 3. Skala 1:25 000

W badanej części stanowiska najliczniejsze (45 obiektów) były groby szkieletowe, tworzące zasadniczy trzon tej partii cmentarzyska, niekiedy dosyć wyraźnie zgrupowane w rzędach. Były one z reguły nakryte podłużnymi brukami kamiennymi (ryc. 2–5), zorientowanymi w przybliżeniu wzdłuż osi północ–południe. Bruki te miały od 1 do 4 warstw kamieni. W grobie 1494 wyróżniono aż 5 warstw kamieni w bruku. Wśród kamieni tworzących bruk znajdowano rozproszone ułamki ceramiki. Pod brukami zalegały podłużne jamy grobowe, zorientowane analogicznie jak bruki i niemal z reguły obstawione kamieniami (ryc. 2–5). W jamach tych pierwotnie ułożone były nie spalone zwłoki ludzkie, w pozycji wyprostowanej, skierowane głowami na południe. Szczątki kostne zmarłych uległy na ogół całkowitemu rozkładowi w piasku. Niekiedy widoczne było jedynie nieco ciemniejsze zabarwienie piasku w obrębie jamy grobowej. Wyjątkowo (groby 1459 i 1494) udało się wyróżnić resztki nie spalonych zębów oraz tylko szkliwa zębów, w południowym końcu jamy grobowej, potwierdzające układ cia-

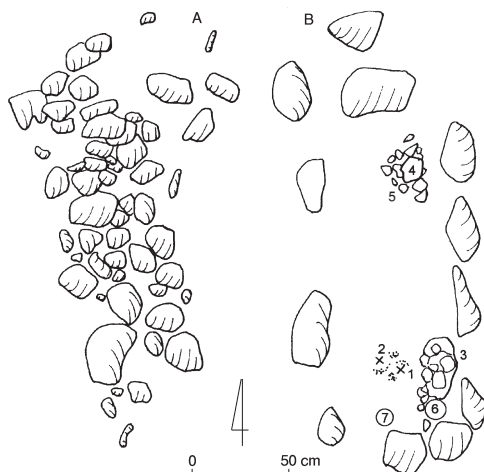

Ryc. 2. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1468: A – poziom bruku nagrobnego; B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–6 – naczynia gliniane

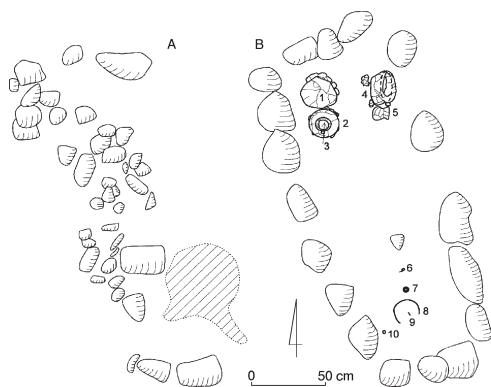

Ryc. 3. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1474: A – poziom bruku nagrobnego (trójkątami zaznaczono ułamki ceramiki); B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–7 naczynia gliniane

ła zmarłego złożonego głową na południe. Także rozmieszczenie wyrobów brązowych (ryc. 4–5), zwłaszcza ozdób głowy, w jamie grobowej (groby: 1451, 1459, 1470, 1472, 1473, 1494, 1510, 1530) przemawia

Ryc. 4. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1451: A – poziom bruku nagrobnego; B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–2 – kółka z drutu brązowego, 3–7 – naczynia gliniane

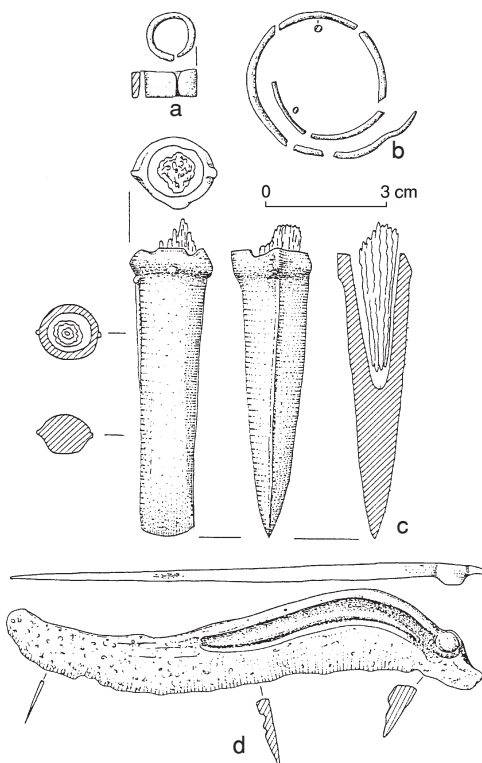

Ryc. 5. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1510: A – poziom bruku nagrobnego; B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–5 – naczynia gliniane, 6–10 – wyroby brązowe

za układem zwłok głową na południe. W grobie 1459 natrafiono na bransoletę brązową, która zdobiła prawą rękę zmarłego. Na uwagę zasługuje grób 1501, w którym obok dwóch kółek z drutu brązowego znaleziono sierp brązowy i brązowe dłuto z tuleją, w której tkwiły resztki drewnianej rękojeści (ryc. 6). W grobie 1510 (ryc. 5) znajdowały się: naszyjnik, wisiołek, szpila i skręt z drutu, wykonane z brązu (ryc. 7). W kilku dalszych grobach szkieletowych znaleziono pojedyncze szpile brązowe oraz skręty z drutu brązowego (ryc. 8). W jamie grobu 1523 natrafiono na wąską, niegładzoną siekierę kamienną (ryc. 9).

Większość grobów szkieletowych była wyposażona w naczynia gliniane (ryc. 10–11) w liczbie od 1 do 7. Naczynia te były złożone głównie w nogach, a niekiedy też przy głowie zmarłego. Sądząc po rozmiarach bruków nagrobnych i jam grobowych, większość zbadanych grobów szkieletowych mieściła pierwotnie pochówki osób dorosłych. Podobne w kształcie i budowie groby małych rozmiarów (ryc. 12) można uznać za pochówki dzieci.

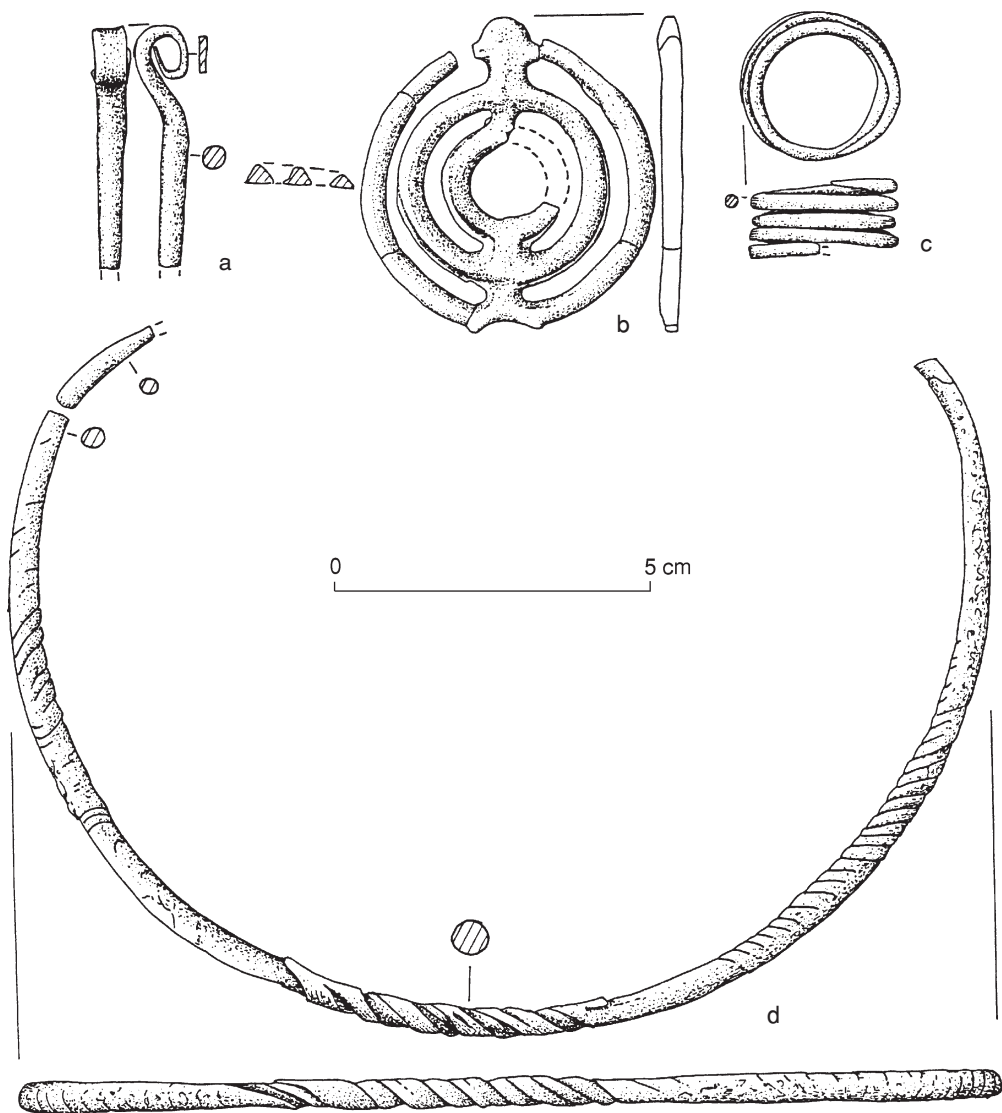
Drugą grupę pochówków na badanym cmentarzysku tworzyły groby ciałałpalne. Można wśród nich wyróżnić pochówki bezpopielnicowe (20 obiektów) i popielnicowe (14 obiektów). Były wśród nich groby, w których przepalone szczątki kostne

Ryc. 6. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1501: wyroby brązowe

zmarłych złożono do jamy grobowej obstawionej kamieniami i nakrytej brukiem kamiennym, także zorientowanym w przybliżeniu wzdłuż osi północ–południe (ryc. 13–14). Groby te wyposażone były w naczynia gliniane (ryc. 15), analogiczne do spotykanych w grobach szkieletowych. Niekiedy w grobach tych znajdowano także drobne wyroby brązowe (grób 1475). W innych przypadkach przepalone kości zostały złożone do niewielkich jam wykopanych w piasku, bez jakichkolwiek konstrukcji kamiennych (ryc. 16c–d). W dwóch przypadkach (groby 1532 i 1532A) wystąpiły w piasku skupienia przepalonych kości zwierzęcych.

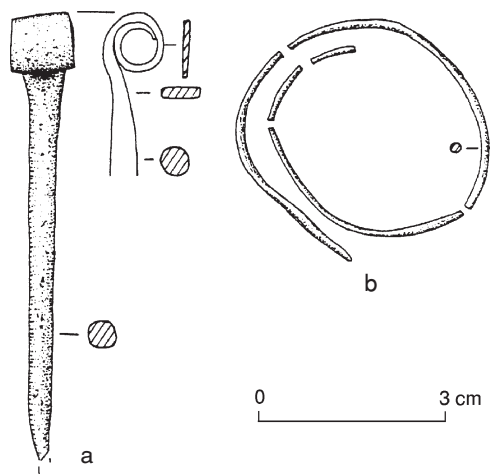
Drugą grupę wśród pochówków ciałałpalnych tworzą groby popielnicowe (14 obiektów), w których przepalone kości zostały złożone do glinianego naczynia – popielnicy. Niekiedy popielnice ustawiano

Ryc. 7. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1510: wyroby brązowe

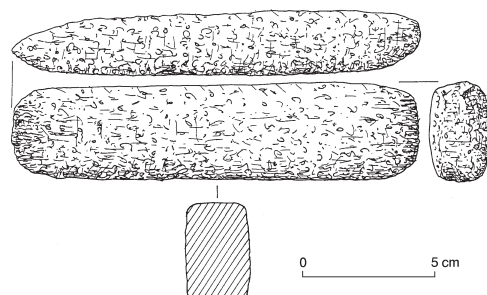
w obrębie obstawy kamiennej, także zorientowanej wzdłuż osi północ-południe (groby 1520, 1537), lub nakrywano podobnie zorientowanym brukiem kamiennym (grób 1463). W grobie 1463, we wnętrzu popielnicy, na warstwie przepalonych kości, znaleziono wykonane z brązu: naszyjnik, szpilę, guzik z uszkiem i 4 skręty z drutu brązowego (ryc. 18). Przy popiel-

nicy znaleziono 5 mniejszych naczyń – przystawek. Najczęściej jednak samotna popielnica (ryc. 17) ustawiona została w małej jamie grobowej wykopanej w piasku, bez jakichkolwiek konstrukcji kamiennych (ryc. 16a–b). Pozostałe obiekty to resztki zniszczonych grobów i nieliczne jamy o bliżej nieokreślonej funkcji, chronologii i przynależności kulturowej.

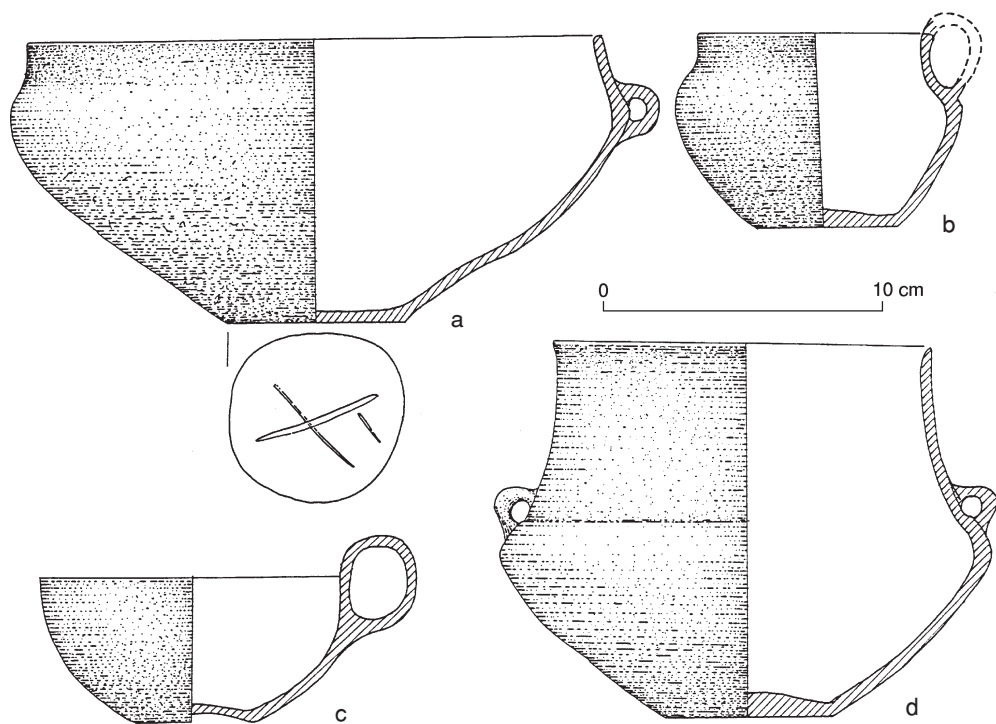

Ryc. 8. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1494: wyroby brązowe

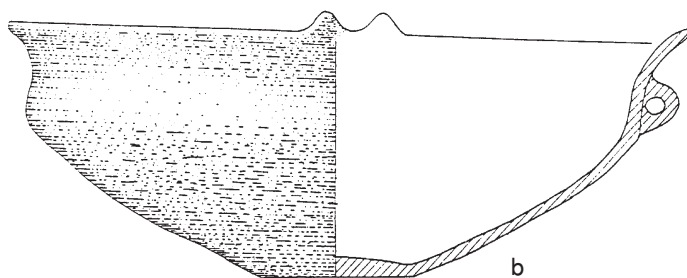
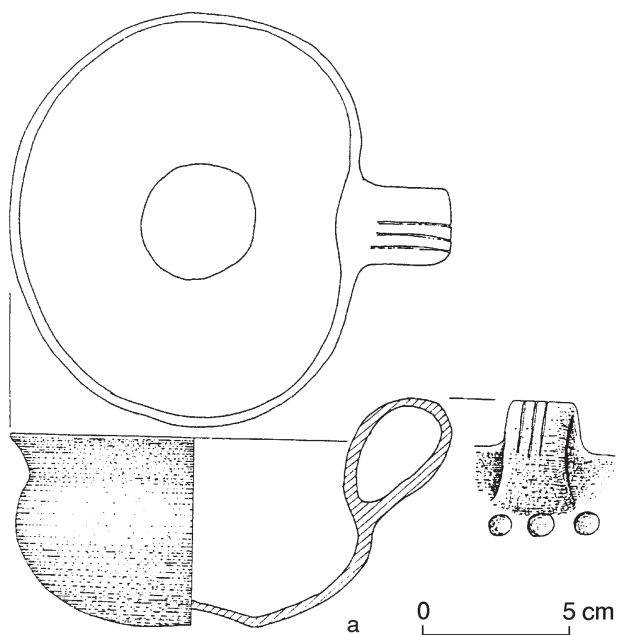
Prawie wszystkie groby odkryte w latach 2001–2002 należy zaliczyć do klasycznej fazy grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej i datować w zasadzie na V okres epoki brązu. Możliwe, że

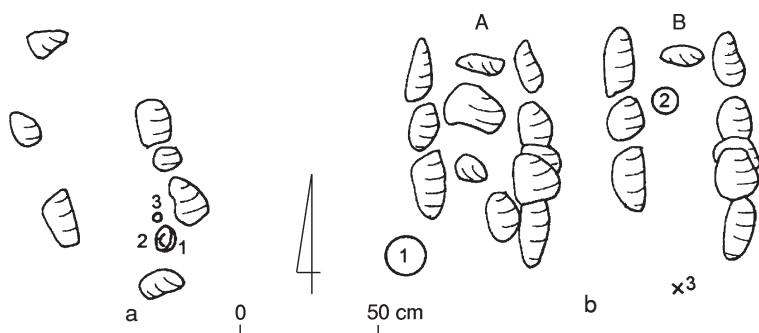
Ryc. 9. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1523: siekiera kamienna

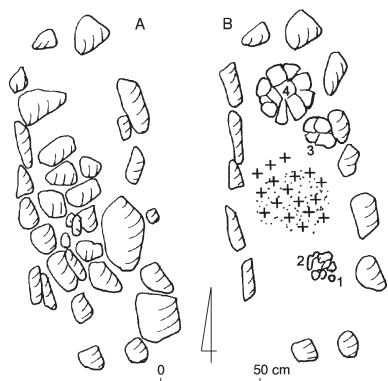
Ryc. 10. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1492: naczynia gliniane

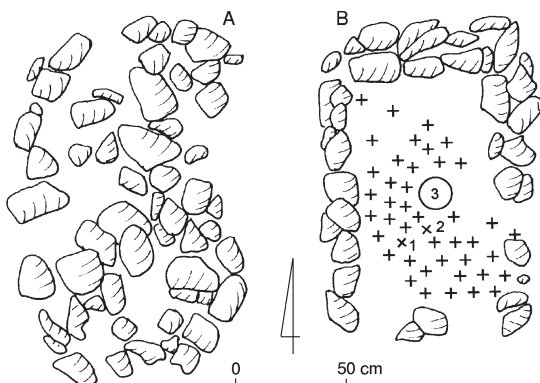
Ryc. 11. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób szkieletowy 1510: naczynia gliniane

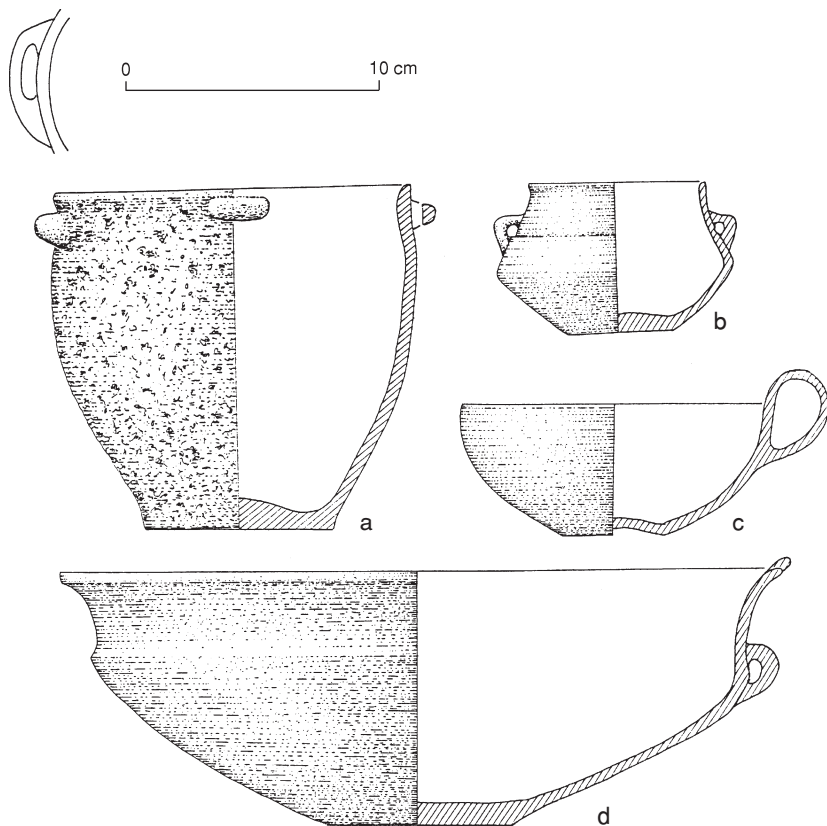
Ryc. 12. Zbrojewsko, stanowisko 3. Groby szkieletowe dzieci: a – grób 1461, 1–3 – miniaturowe naczynia gliniane; b – grób 1470: A – poziom resztek bruku kamiennego; B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–2 – naczynia gliniane, 3 – kółeczko brązowe

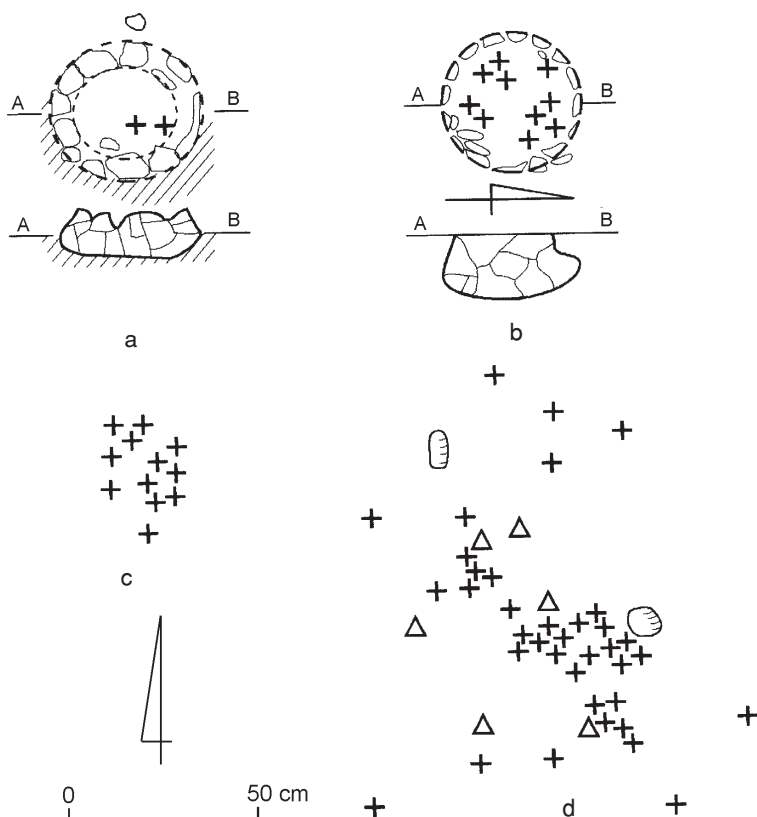
Ryc. 13. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób ciałałpalny bezpopielnicowy 1452: A – poziom bruku nagrobnego; B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–4 – naczynia gliniane. Krzyżykami zaznaczono przepalone kości

Ryc. 14. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób ciałałpalny bezpopielnicowy 1475: A – poziom bruku nagrobnego; B – jama grobowa obstawiona kamieniami, 1–2 – wyroby brązowe, 3 – naczynie gliniane. Krzyżykami zaznaczono przepalone kości

Ryc. 15. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób ciałałpalny bezpopielnicowy 1471: naczynia gliniane

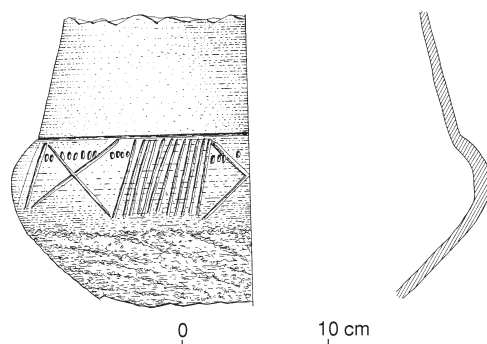

Ryc. 16. Zbrojewsko, stanowisko 3. Groby ciałałpalne popielnicowe (a-b) i bezpopielnicowe (c-d). a – grób 1483, b – grób 1508, c – grób 1486, d – grób 1504. Krzyżykami zaznaczono przepalone kości, a trójkątami ułamki ceramiki

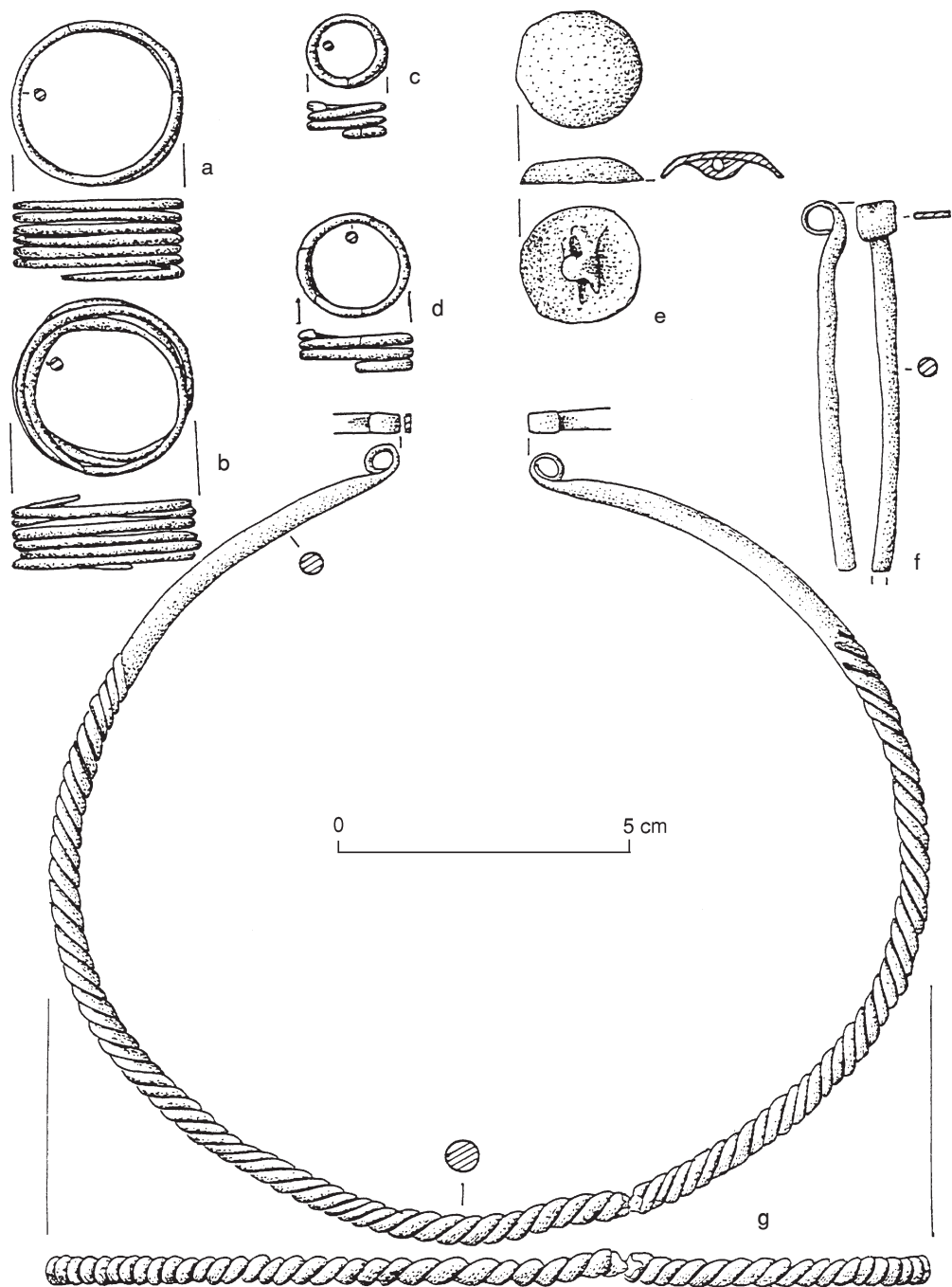
niektóre z tych grobów pochodzą już z wczesnej epoki żelaza. Brak jednak bardziej charakterystycznych zabytków, które by tę sugestię potwierdzały.

Od omówionych grobów odbiega częściowo zniszczony obiekt (nr 1529) odkryty na północnym krańcu przebadanej części cmentarzyska, już poza zasięgiem zgrupowania grobów z konstrukcjami kamiennymi, datowanych na schyłek epoki brązu. Było to zgrupowanie ułamków naczyń wczesnołużyckich, wśród których wyróżniono kubek zdobiony dekoracją guzową (ryc. 19), charakterystyczny dla III okresu epoki brązu. Trudno powiedzieć, czy są to resztki zniszczonego grobu, być może szkieletowego, czy też jest to osob-

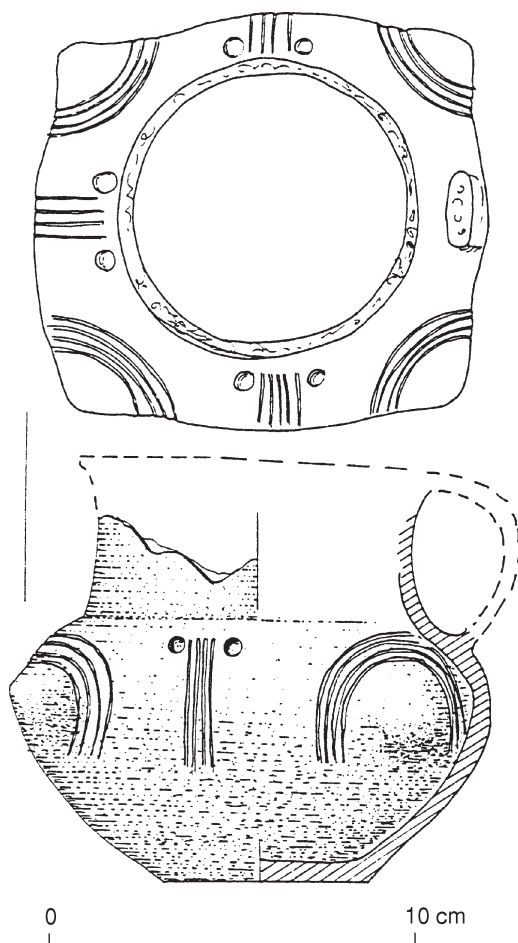
ne skupienie ceramiki wczesnołużyckiej, nie związane z cmentarzyskiem.

Ryc. 17. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób ciałałpalny popielnicowy 1539: popielnica

Ryc. 18. Zbrojewsko, stanowisko 3. Grób ciałopalny popielnicowy 1463: wyroby brązowe

Ryc. 19. Zbrojewsko, stanowisko 3. Obiekt 1529:
kubek zdobiony dekoracją guzową

Marek Gedl

VÝSLEDKY VÝZKUMU NA POHŘEBIŠTI Z DOBY BRONZOVÉ VE ZBROJEWSKU, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V letech 2001–2002 pokračoval výzkum na pohřebišti z doby bronzové (lokality 3) ve Zbrojewsku, okres Kłobuck, který začal v roce 1961 (obr. 1). Dále byla zkoumána severozápadní část pohřebiště a pravděpodobně dosaeno jeho severní

hranice. Bylo objeveno 92 objektů (1450–1539, jako i 1498A a 1532A). Většinou jde o hroby hornoslezsko-malopolské skupiny lužické kultury, datované do V. periody doby bronzové (HB). Nejpočetnější jsou kostrové hroby s kamennými konstrukce-

mi (obr. 2–5). V těchto hrobech kosterní pozůstatky zesnulých převážně podlehlý úplnému rozkladu. Pouze nalézané zbytky zubů a zubní skloviny svědčí o tom, že těla nebo částí byla do hrobu ukládána hlavou k jihu. Ve výbavě kostrových hrobů se nalézaly bronzové předměty (obr. 6–8), kamenná sekerka (obr. 9) a hliněné nádoby (obr. 10–11). Vedle hrobů dospělých se setkáváme i s pohřby dětí (obr. 12). Méně početné byly žárové hroby, prosté (bez popelnice)

nebo popelnicové. Mezi nimi se setkáme s hroby s kamennou konstrukcí, rovněž orientovanými ve směru sever–jih (obr. 13–14), nebo s hroby bez kamenné konstrukce (obr. 16). Ze žárových hrobů pocházejí hliněné nádoby (obr. 15, 17) a bronzové artefakty (obr. 18). Výjimečný je zničený objekt z počáteční fáze lučické kultury (č. 1529), z něhož pochází pohárek, zdobený výčnělky (obr. 19), charakteristický pro III. periodu doby bronzové.

Marek Gedl

ERGEBNISSE DER GRABUNGSFORSCHUNGEN AUF DEM BRONZEZEITLICHEN GRÄBERFELD IN ZBROJEWSKO, SCHLESISCHE WOIWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In den Jahren 2001–2002 wurden die Grabungsforschungen auf dem bronzezeitlichen Gräberfeld (Fundplatz 3) in Zbrojewsko, Kreis Kłobuck, die 1961 aufgenommen worden waren, fortgesetzt (Abb. 1). Es wurde der nordwestliche Teil des Gräberfelds untersucht und wohl die Nordgrenze des Gräberfelds erreicht. Es wurden 92 Objekte freigelegt (Nr. 1450–1539 sowie 1498A und 1532A). Die meisten waren die Gräber, der klassischen Phase der oberschlesisch-kleinpolnischen Gruppe der Lausitzer Kultur zuzuordnen und in die V. Periode der Bronzezeit (Hallstatt B) datiert. Darunter überwiegen entschieden die Körpergräber mit Steinkonstruktionen (Abb. 2–5). In diesen Gräbern wurden die Knochenüberreste der Verstorbenen meisten vollständig zerlegt. Nur die gefundenen Zahn- und Zahnschmelzreste belegen, daß die Körper der Toten mit den

nach Süden gerichteten Köpfen ins Grab gelegt worden sind. In der Ausstattung der Körpergräber fanden sich Bronzeerzeugnisse (Abb. 6–8), ein Steinbeil (Abb. 9) und Tongefäße (Abb. 10–11). Neben den Gräbern der Erwachsenen sind auch die Kinderbestattungen anzutreffen (Abb. 12). Nicht so zahlreich waren die urnenlosen oder mit Urnen versehenen Brandgräber. Darunter sind die Gräber mit Steinkonstruktionen anzutreffen, ebenfalls längs der Nord-Süd-Achse orientiert (Abb. 13–14), oder ohne Steinkonstruktionen (Abb. 16). Von den Brandgräbern stammen Tongefäße (Abb. 15, 17) und Bronzeerzeugnisse (Abb. 18). Eine Ausnahme bildet ein zerstörtes Objekt aus der frühen Phase der Lausitzer Kultur (Nr. 1529), von dem ein mit Buckeln verzierter Becher (Abb. 19), für die III. Periode der Bronzezeit charakteristisch, stammt.

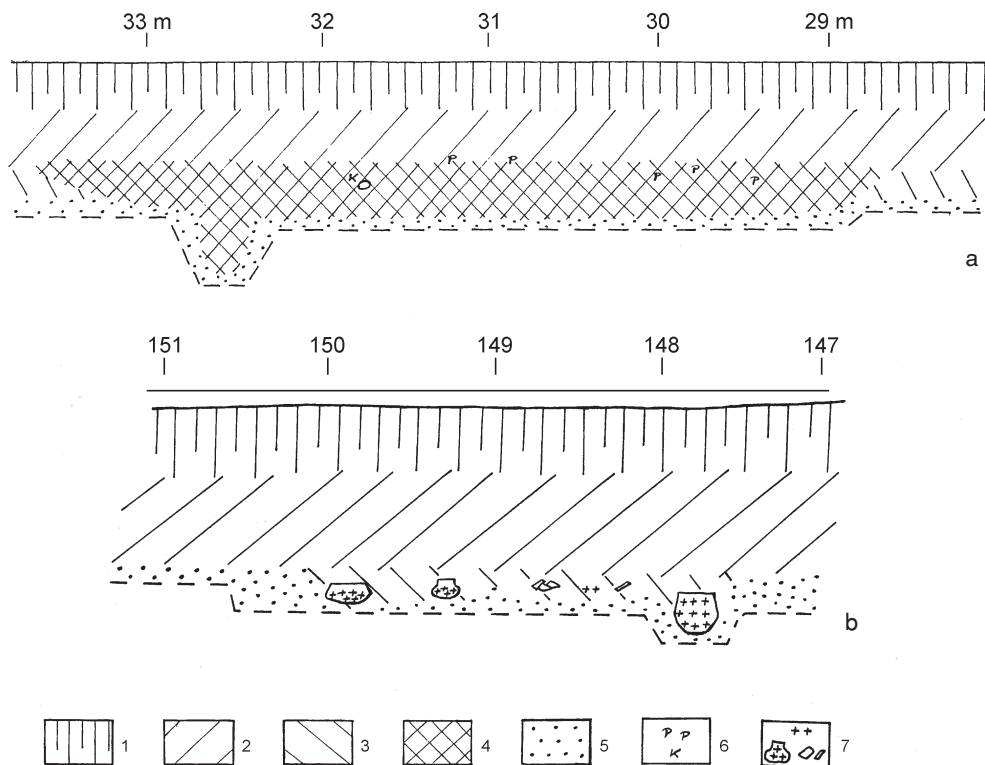
BADANIA RATOWNICZE W RYCHNOWIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

W kwietniu i maju 2002 roku autor sprawozdania prowadził ratownicze badania wykopaliskowe związane z modernizacją 2 odcinków dróg gruntowych w gminie Namysłów. Roboty ziemne rozpoczęto bez zapewnienia dozoru archeologicznego, co doprowadziło do naruszenia nawarstwień kulturowych związanych z pradziejową osadą ludności kultury przeworskiej. Badania archeologiczne podjęto po interwencji konserwatorskiej. Stanowisko zlokalizowane jest przy drodze łączącej wsie Mi-

chalice i Kamienna na wschodnim stoku doliny rzeki Widawa (ryc. 1). Efektem badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1991 roku w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski było wydzielenie w Rychnowie 2 stanowisk oznaczonych numerami 7 i 8, datowanych na okres od II w. p.n.e. po fazę B2–C1. W wyniku przeprowadzonych obecnie prac ustalono, że stanowiska te są pozostałością jednej dużej osady kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich o powierzchni co najmniej 6 ha.

Ryc. 1. Rychnow. Lokalizacja stanowisk 7, 8. Skala 1: 25 000

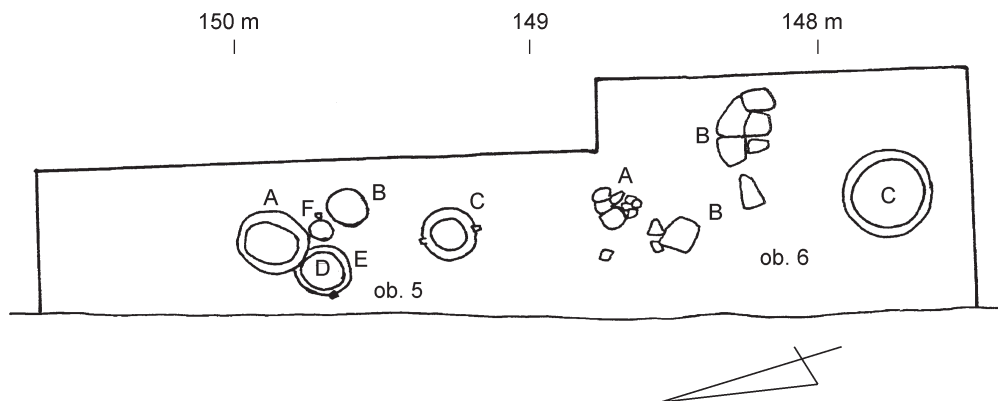

Ryc. 2. Rychnów, stanowiska 7, 8. Fragmenty profilu wykopu: a – warstwa kulturowa i przekrój obiektu 3, b – warstwa kulturowa i zalegające poniżej groby ciałopalne. Legenda: 1 – warstwa orna, 2 – warstwa kulturowa, 3 – warstwa humusowo-piaszczysta barwy brunatnożółtej, 4 – wypełnisko obiektu barwy brunatnoczarnej, 5 – żółty piasek calcowy, 6 – kamienie i bryłki polepy, 7 – naczynia, fragmenty ceramiki i przepalone kości

Główną przyczyną zniszczenia fragmentu zabytkowej substancji stanowiska archeologicznego było wykonanie rowu odwadniającego drogę. W profilu wykopu, na długości 180 m, poniżej warstwy humusu wierzchniego, stwierdzono przeciętą warstwę kulturową z materiałami osadniczymi kultury przeworskiej. Przeprowadzone w kilku etapach prace archeologiczne miały na celu zabezpieczenie zabytków ruchomych, udokumentowanie odsłoniętych nawarstwień oraz nadzorowanie dalszych prac ziemnych na terenie niszczonego stanowiska. W pierwszej kolejności zebrano zalegający na powierzchni luźny materiał zabytkowy w postaci licznych fragmentów ceramiki. Następnie na odcin-

ku 180 m wyrównano i oczyszczono profil wykopu oraz zebrano materiał zabytkowy. Ogółem z warstwy kulturowej uzyskano: 330 fragmentów ceramiki, 85 brył polepy, 14 brył żuźla, 2 fragmenty skorodowanych przedmiotów żelaznych, 2 wyroby krzemienne, 8 fragmentów kości zwierzęcych, przęślik gliniany (ryc. 4).

Warstwa kulturowa zalegała na głębokości od około 35 do 50 cm poniżej współczesnej powierzchni terenu; jej miąższość w części środkowej osady wahała się średnio w granicach 35–55 cm. Warstwę kulturową tworzył brunatny humus, ciemniejszy niż nakrywająca go współczesna warstwa wierzchniego humusu ornego. Od strony południowej pierwszy odcinek

Ryc. 3. Rychnów, stanowiska 7, 8. Rzut poziomy grobów ciałałpalnych

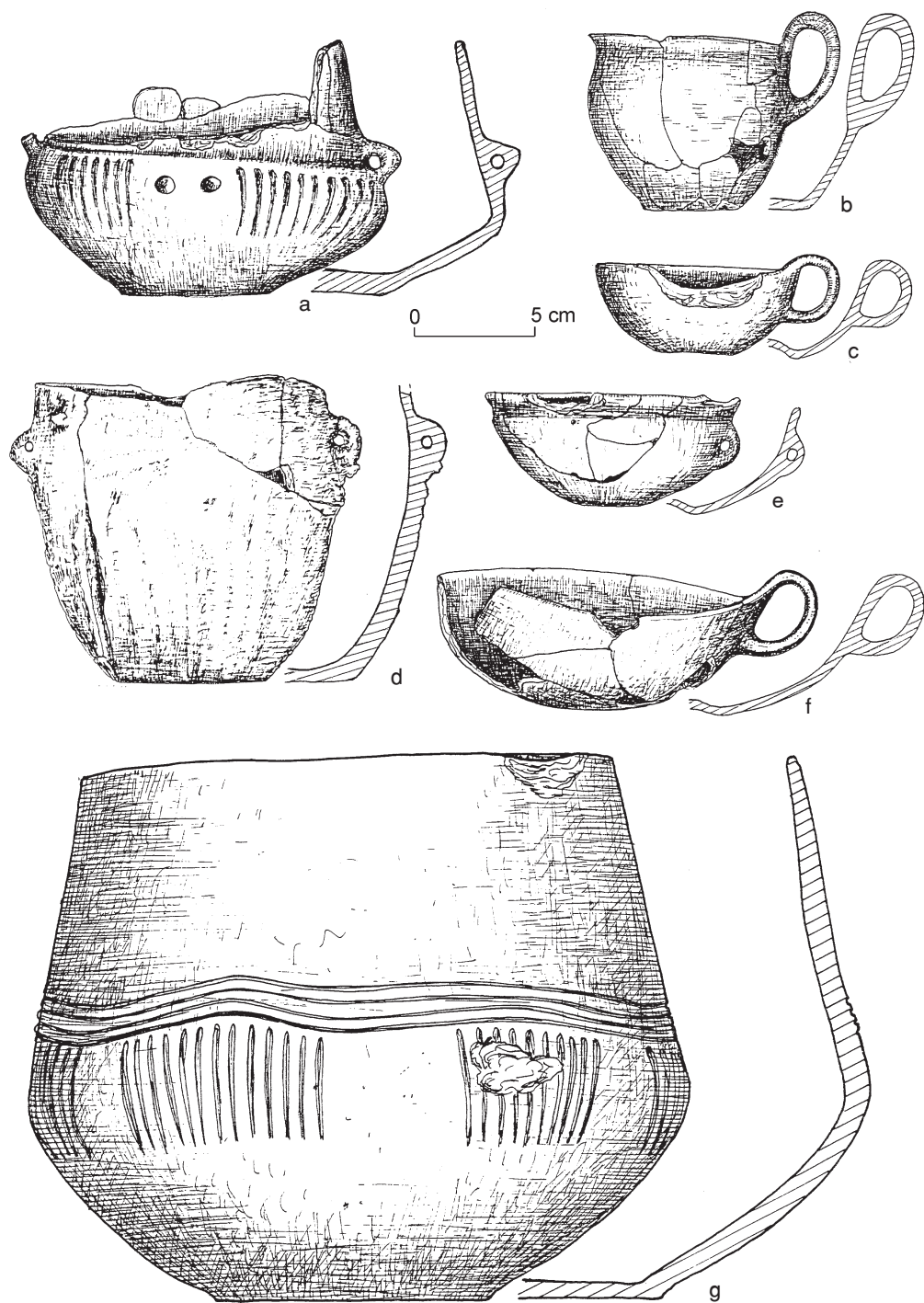
o długości 90 m miał zabarwienie intensywnie brunatnoczarne lub czarne, co świadczy o dużej ilości zalegających tu pierwotnie szczątków organicznych. Kolejne odcinki warstwy kulturowej miały zabarwienie jaśniejsze – brunatne i brunatnoszare, a składał się na nie humus zawierający miejscami domieszki piasku. W warstwie kulturowej zaobserwowano również drobne domieszki spalenizny, a także wspomniane grudki i bryły glinianej polepy, żużla, liczne fragmenty ceramiki. Na odsłoniętym profilu wykopu udokumentowano istnienie 3 przeciętych wko-
pem obiektów osadniczych. Były to 2 niewielkie jamy o nieokreślonej funkcji oraz większy obiekt, prawdopodobnie mieszkalny, odsłonięty na długości 4,3 m, z jamą posłupową w części północnej (ryc. 2a). Ponadto na dnie wykonanego rowu, na głębokości 95 cm poniżej współczesnej powierzchni, odsłonięto i przebadano kolejny obiekt osadniczy kultury przeworskiej – regularną jamę o płaskim dnie, stromych krawędziach bocznych i miąższości do 24 cm.

Na 148.–150. metrze profilu wykopu pod rów, na jego dnie, na głębokości 1 m, licząc od powierzchni współczesnej, poniżej warstwy kulturowej związanej z osadą ludności kultury przeworskiej natrafiono na przepalone fragmenty kości i ułamki ceramiki ludności kultury łużyckiej. W miejscu tym na długości 3 m poszerzo-

no wykop o około 50–80 cm. Odsłonięto skupisko naczyń ceramicznych oraz ich fragmentów zalegających na głębokości od około 100 do blisko 130 cm, które uznano za 2 groby ciałałpalne kultury łużyckiej z przełomu epok brązu i żelaza (ryc. 2b, 3). W pierwszym grobie – obiekcie 5 – odkryto 6 naczyń. Dwa spośród nich to popielnice zawierające przepalone kości zmarłego: szczątkowo zachowana amfora i druga mniejsza amfora, zdobiona (ryc. 5a). Pozostałe naczynia to przystawki: garnek, kubek, czerpaki (ryc. 5b–e). W drugim grobie, oznaczonym jako obiekt 6, znaleziono: dobrze zachowaną popielnicę – dużą, zdobioną wazę ze spalonymi szczątkami kostnymi (ryc. 5g) i fragmenty 3 naczyń: misy i 2 czerpaków (ryc. 5f). Wszystkie naczynia grobowe spoczywały w brunatnożółtym piasku zawierającym w części stropowej domieszki humusu, przechodzącym stopniowo niżej w czysty piasek, o charakterze calcowym na poziomie den naczyń. Nie jest pewne, czy popielnica C, znajdująca się w pewnym oddaleniu od skupiska naczyń A, B, D–F obiektu 5, nie stanowi oddzielnego pochówku (na podstawie zachowanych fragmentów uzębienia ustalono wstępnie, że spalone szczątki należą do dziecka w wieku około 12 lat). Podobnie jest w przypadku popielnicy C w obiekcie 6, posadowionej wyraźnie głębiej od znalezionych w sąsiedztwie fragmentów innych naczyń. Prawdopodobnie w najbliż-

Ryc. 4. Rychnów, stanowiska 7, 8. Wybór zabytków z warstwy kulturowej; a–k, l – ceramika; l – przekrój; m – bryłka polepy konstrukcyjnej

Ryc. 5. Rychnów, stanowiska 7, 8. Ceramika z grobów ciałałnych: a-e – obiekt 5; f, g – obiekt 6

szym sąsiedztwie odsłoniętych i wyeksploatowanych grobów, a więc pod powierzchnią pola ornego, a być może także poniżej poziomu pasa drogi gruntowej, można spodziewać się dalszych tego typu znalezisk. Należy zwrócić uwagę na fakt, że znaleziska powierzchniowe na stanowiskach 7 i 8 w Rychnowie wiązały się z osadnictwem

kultury przeworskiej. Starsze cmentarzysko kultury łużyckiej zostało przykryte młodszymi nawarstwieniami osadniczymi i spoczywa nie naruszone na głębokości około 1 m, o czym świadczy brak ceramiki kultury łużyckiej we współczesnej warstwie ornej.

Mariusz Krawczyk

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM V RYCHNOWĚ, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V roce 2002 byl proveden záchranný výzkum v souvislosti se zemními pracemi při modernizaci dvou úseků hospodářských cest v administrativních hranicích střediskové obce Namysłów. Lokalita 7 a 8 v Rychnowě byly objeveny v roce 1991. Výsledky současného výzkumu ukázaly, že byly částí jednoho velkého sídliště převorské kultury (obr. 1). Hlavním důvodem narušení části archeologické lokality bylo budování příkopu, odvodňujícího cesty. V profilu výkopu v délce 180 m byla odkryta kulturní vrstva se sídlištními nálezy převorské kultury z doby římské, z níž byly získány početné úlomky keramiky, hroudy mazanice a strusky, 2 fragmenty železných předmětů, 8 úlomků zvířecích kostí a hliněný přeslen (obr. 4). Na odkrytém profilu výkopu byly dokumentovány 3 jím přetáté sídlištní objekty. Byly to 2 nevelké jámy neurčené funkce a větší obytný objekt, odkrytý v délce 4,3 m (obr. 2a); na dně příkopu byl prozkoumán další sídlištní objekt převorské kultury.

Na 148.–150. metru výkopu, pod kulturní vrstvou, náležející sídlišti lidu převorské kultury, byla odkryta kumulace keramických nádob a střepů z nich, která byla interpretována jako 2 žárové hroby lužické kultury z přelomu doby bronzové a železné (obr. 2b, 3). V prvním hrobě bylo objeveno 6 nádob, z nich 2 popelnice (obr. 5a–e). V druhém dobře zachovaná popelnice – velká, zdobená váza, a fragmenty dalších 3 nádob: misky a 2 šálků (obr. 5f, g). Pravděpodobně v nejbližším sousedství odkrytých a vyzvednutých hrobů lze očekávat další nálezy tohoto typu.

Je třeba věnovat pozornost skutečnosti, že povrchové nálezy, získané na lokalitách 7 a 8 v Rychnowě souvisely pouze s osídlením převorské kultury. Starší pohřebiště kultury lužické bylo překryto mladšími sídlištními vrstvami a leží v hloubce asi 1 m neporušené; o tom svědčí absence keramiky lužické kultury v dnešní orniční vrstvě.

NOTGRABUNGEN IN RYCHNÓW, WOJWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2002 wurden die Notgrabungen durchgeführt, die mit den Erdarbeiten bei der Modernisierung von 2 Abschnitten der Grundstraßen in der Gemeinde Namysłów in Zusammenhang standen. Die Fundplätze 7 und 8 in Rychnów wurden 1991 entdeckt. Im Gefolge der jetzigen Arbeiten wurde ermittelt, daß sie einen Überrest einer großen Siedlung der Przeworsk-Kultur bilden (Abb. 1). Die Ursache für die Vernichtung eines Teils der archäologischen Fundstelle war eine Grabung für einen Entwässerungsgraben der Straße gewesen. In der Wand der Grabung wurde an einer Strecke von 180 m eine Kulturschicht mit Siedlungsfunden der Przeworsk-Kultur von der römischen Kaiserzeit ermittelt, von welcher zahlreiche Keramikfragmente, Lehmewurf- und Schlackenklumpen, zwei Fragmente von Eisengegenständen, 8 Fragmente von Tierknochen und ein tönerner Spinnwirtel geborgen werden konnten (Abb. 4). Am freigelegten Grabungsprofil wurden drei durch die Grabung geschnittene Siedlungsobjekte dokumentiert. Es waren zwei kleine Gruben von unbestimmbarer Funktion sowie ein größeres Wohnobjekt, in einer Länge von 4,3 m freigelegt (Abb. 2a), und am Boden des geführten Grabens

wurde ein weiteres Siedlungsobjekt der Przeworsk-Kultur erforscht.

Im 148.–150. Laufmeter des Grabens, in seinem Profil, kam unterhalb der mit der Siedlung der Przeworsk-Kultur zusammenhängenden Kulturschicht eine Anhäufung von Keramikgefäßen und ihren Fragmenten zutage, die als zwei Brandgräber der Lausitzer Kultur aus der Wende der Bronze- zur Eisenzeit angesprochen wurde (Abb. 2b, 3). Im ersten Grab wurden 6 Gefäße aufgedeckt: zwei Urnen (Abb. 5a–e) und Beigefäße. Im zweiten eine gut aufrecht erhaltene Urne – eine große verzierte Terrine und Fragmente von drei Gefäßen: einer Schüssel und zwei Schalen (Abb. 5f, g). Wahrscheinlich kann man in der Nachbarschaft der freigelegten und geborgenen Gräber weitere Funde dieser Art erwarten.

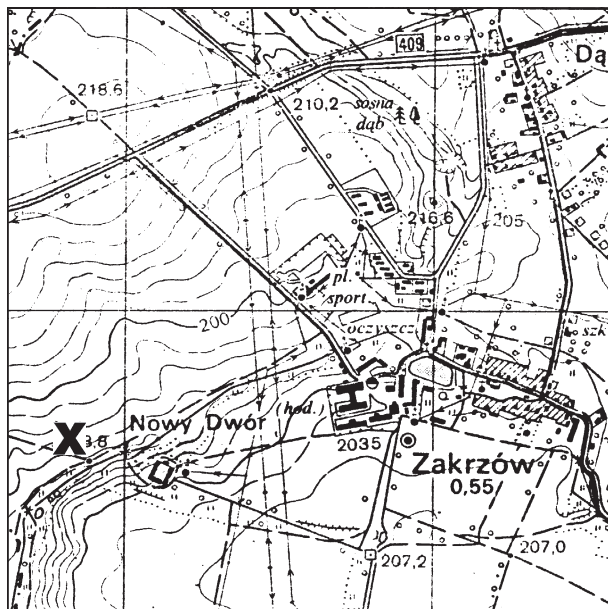
Es ist zu beachten, daß die im Bereich der Fundplätze Rychnów 7 und 8 gemachten oberflächlichen Funde lediglich mit der Besiedlung der Przeworsk-Kultur zusammenhängen. Das ältere Gräberfeld der Lausitzer Kultur war durch jüngere siedlungsmäßige Schichten überlagert und liegt ungestört in einer Tiefe von etwa 1 m, was die in der gegenwärtigen Ackerschicht fehlende Keramik der Lausitzer Kultur belegen kann.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA TRASIE BUDOWY AUTOSTRADY A4 NA WIELOKULTUROWYM STANOWISKU 41 W ZAKRZOWIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Ratownicze badania archeologiczne na wielokulturowym stanowisku 41 w Zakrzowie (ryc. 1) trwały od kwietnia do połowy lipca 2001 roku (drugi sezon badawczy). Finansowane były ze środków Agencji Budowy i Eksploatacji Autostrad. Prace koordynował Zespół Badań Ratowniczych pod kierownictwem prof. dr. hab. Bogusława Gedigi, działający przy Wrocławskim Oddziale Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Działaniami te-

renowymi kierowali autorzy niniejszego artykułu.

Stanowisko 41 w Zakrzowie odkryte zostało w kwietniu 2000 roku. Inspekcja terenowa wykazała znaczne zagęszczenie ceramiki pochodzącej z przełomu epok brązu i żelaza oraz z wczesnego średniowiecza, a także zabytków krzemiennych z okresu mezolitu przy obiekcie mostowym oznaczonym nr 41, w miejscu planowanego urządzenia kanalizacji burzo-

Ryc. 1. Zakrzów. Lokalizacja stanowiska 41. Skala 1:25 000

wej. Przeprowadzone niezwłocznie ratownicze badania wykopaliskowe zaowocowały odkryciem wielu materiałów ruchomych, jak również obiektów osadniczych, w tym budynków mieszkalnych oraz obiektów produkcyjnych, związanych z funkcjonującą w tym rejonie w okresie halsztackim osadą ludności kultury łużyckiej. W roku 2001 kontynuowano badania, poszerzając pierwotny wykop o obszar spoza pasa drogowego, związany z powstającą infrastrukturą autostrady. Obszar badań objął teren planowanej drogi dojazdowej do zbiornika retencyjnego.

Stanowisko ulokowane jest w najniższym punkcie okolicy, tworzącym niekłę otoczoną ze wszystkich stron wzniesieniami. Niecka ma charakter podmokły, co ma związek przede wszystkim z płynącym po jej południowym obrzeżu, obecnie uregulowanym, strumieniem. Przez południową część obszaru objętego badaniami przebiega droga utwardzona tłuczniem wapiennym. Niegdyś stanowiła ona z jednej strony wzmocnienie osuwającego się zbocza, z drugiej zaś służyła jako grobla chroniąca przed okresowymi wylewami strumienia. Drogę wybudowano najwcześniej w późnym średniowieczu (wskazuje na to materiał ceramiczny wydobyty spomiędzy spoiwa drogi).

W okresie poprzedzającym powstanie traktu, w wyniku nałożenia się dwóch czynników – soliflukcji oraz działalności zalewowej cieku wodnego, w niecce powstała soczysta warstwa czarnego, mocno organicznego osadu, osiagającego miejscami grubość nawet 1,5 m. Po przepłynięciu przez skraj terenu objętego badaniami strumień został sztucznie spiętrzony, tworząc płytkie rozlewisko porośnięte roślinnością wodną. W wykopach sondażowych założonych na obszarze rozlewiska nie odkryto substancji zabytkowej.

Łącznie w sezonie badawczym 2001 w dwóch wykopach o powierzchni ok. 0,35 ha wyeksplorowano 18 obiektów, z czego 17 stanowiło obiekty osadnicze związane z przełomem późnej epoki brązu i epoki żelaza, jeden zaś pochodził z okresu nowożytnego.

Ponadto z warstwy kulturowej wydobyto liczne zabytki krzemienne pochodzące z górnego i schyłkowego paleolitu, mezolitu, neolitu oraz epoki brązu, a także również liczne artefakty ceramiczne od młodszej epoki kamienia aż po późne średniowiecze. Pozyskano także niewielką ilość zabytków metalowych oraz obrobionych przedmiotów kościanych i kamiennych.

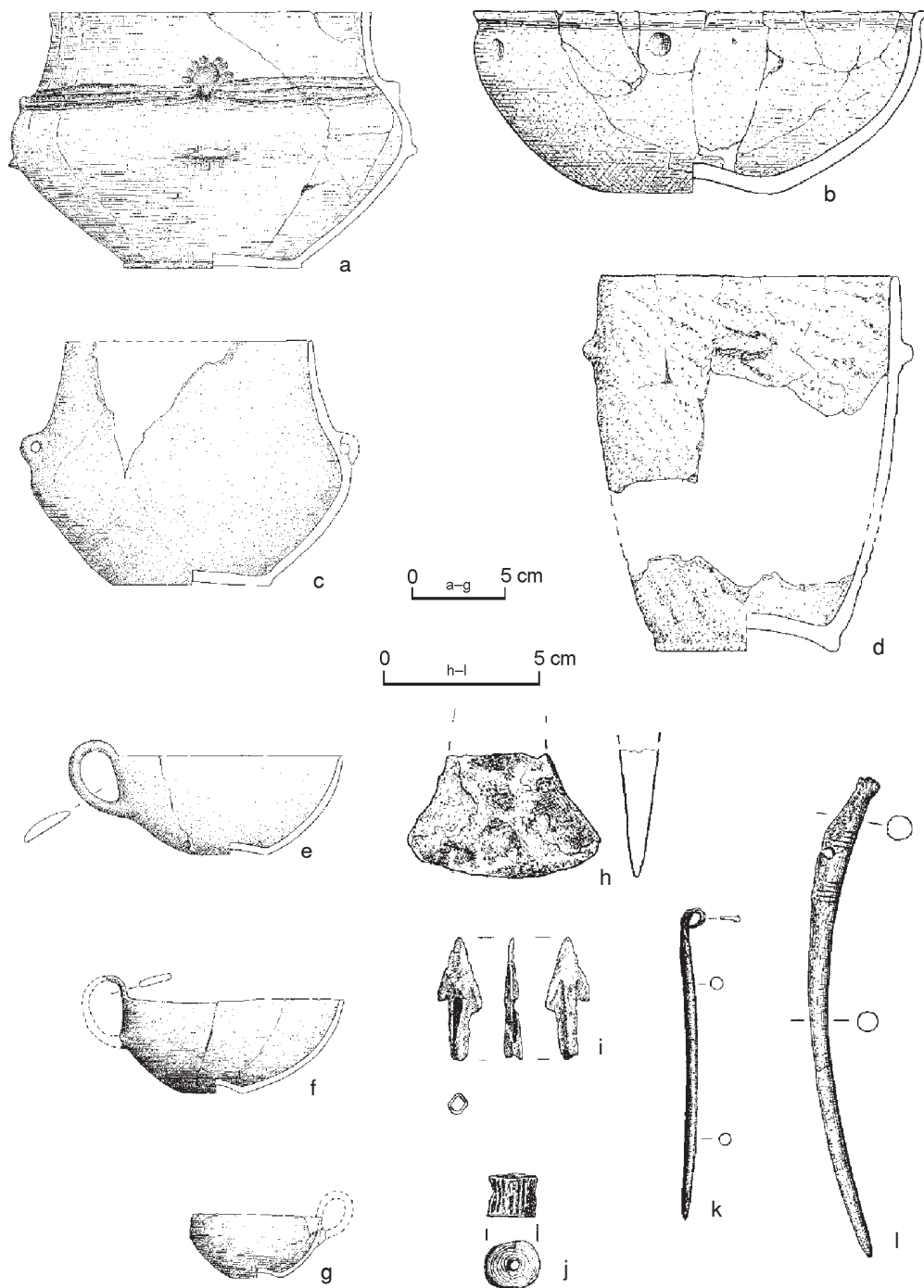
Najstarsze dostrzeżone na stanowisku ślady bytności człowieka w tym rejonie wiążą się z górnym paleolitem. W trakcie badań pozyskano typowe morfologicznie narzędzia i rzenie odpowiadające inwentarzom górnopaleolitycznym występującym na ziemiach polskich, prawdopodobnie z młodszego okresu rozwoju kultur kręgu oryniackiego¹. Natrafiono także na materiały schyłkowopaleolityczne związane z osadnictwem kultury świderskiej.

Materiały mezolityczne odkryto zarówno na powierzchni, jak i w warstwie kulturowej. Powiązać je należy najprawdopodobniej z osadnictwem późnomezolitycznym, o tradycjach wywodzących się z wyżynno-górskiego środowiska „tardenuaskiego”, na co wskazują przede wszystkim przesłanki typologiczne i surowcowe².

Kolejną fazę osadnictwa należy wiązać z neolitem. Rozpoznane zostały, głównie w warstwie kulturowej, materiały krzemienne i ceramiczne należące do kultury pucharów lejowatych³.

Dość licznie wydobyte z warstwy kulturowej materiały, głównie ceramiczne oraz fragmenty kamiennych toporków, świadczą o pobycie w tym rejonie także ludności związanej z kulturą ceramiki sznurowej. Brak obiektów kamiennych oraz ceramicznych, mimo wystąpienia artefaktów krzemienianych, jest typowy dla tej kultury na terenie Polski południowo-zachodniej i świadczy prawdopodobnie o krótkotrwałym pobycie koczujących grup ludności⁴.

Na stanowisku najliczniej wystąpiły ślady osadnictwa z późnej epoki brązu oraz początków epoki żelaza, związane z kulturą łużycką. Były to wyłącznie obiekty o charakterze osadniczym: jamy gospodarcze oraz relikty słupów.

Ryc. 2. Zakrzów, stanowisko 41. Wybrane zabytki kultury łużyckiej

Odkryte w sezonie badawczym 2000 obiekty „produkcyjne”, znaczna liczba pozyskanych na stanowisku artefaktów glinianych, powtarzalność form naczyń, jak również przewaga procentowa ceramiki tzw. luksusowej sugerują, iż na stanowisku miała miejsce wyspecjalizowana wytwórczość garncarska. Ilość pozyskanych materiałów ceramicznych (ogółem w dwu sezonach badawczych 97 000 fragmentów naczyń, które można powiązać z kulturą łużycką okresu przełomu epok brązu i żelaza) wskazuje na masowy charakter produkcji, wykraczający poza potrzeby miejscowej ludności, i świadczy o przeznaczeniu handlowym większości produkowanych tutaj naczyń.

Spśród zabytków ruchomych odkrytych na stanowisku związanych z kulturą łużycką należy wymienić także przęśliki gliniane, szpilę kościaną wraz z fragmentem kościanego paciorka (ryc. 2j i l), szpilę brązową (ryc. 2k), brązowy grocik z zadziorami (ryc. 2i) oraz fragment siekierki żelaznej (ryc. 2h). Ciekawym znaleziskiem są fragmenty plastyki figuralnej: elementy figurek i naczyń zoomorficznych.

Liczenie odkryte w warstwie kulturowej bryły żużla żelaznego (ogółem ponad 10 kg), silnie zeszkliwione na skutek działania wysokiej temperatury ścianki rozbitych pieców, najprawdopodobniej dymarskich, oraz odkryte w sezonie badawczym 2000

obiekty o charakterze hutniczym: mielerze i jama prażalnicza, wskazują, iż na stanowisku lub w jego pobliżu miała miejsce produkcja hutnicza. Także podmokły charakter terenu, sprzyjający powstawaniu rud darniowych, zapewne miał wpływ na rozwój produkcji metalurgicznej w tym rejonie.

Z warstwy kulturowej pozyskano także niewielką liczbę fragmentów naczyń należących do kultury lateńskiej, w tym ceramikę tzw. grafitową, oraz dość liczne artefakty związane z kulturą przeworską. Były to mało okazałe fragmenty ceramiki, w tym tzw. siwej, gliniane przęśliki tkackie oraz dwa noże żelazne. Stanowisko 41 w Zakrzowie znajduje się w rejonie, gdzie w późnym okresie wpływów rzymskich ukształtował się jeden z najbardziej aktywnych ośrodków osadniczych na terenie Opolszczyzny⁵ i to z nim zapewne należy wiązać pozyskane materiały kultury przeworskiej.

W trakcie badań z warstwy kulturowej pozyskano także materiał ceramiczny pochodzący zarówno z wczesnego, jak i późnego średniowiecza. Odkryto fragmenty naczyń tzw. typu praskiego oraz wiele fragmentów późnośredniowiecznych naczyń toczonych, w tym spektakularne znalezisko w postaci dna ze znakiem garncarskim, datowanego na późne fazy wczesnego średniowiecza⁶.

PRZYPISY

¹ J. Bronowicki, M. Masojć, *Paleolit górny w masywie Góry św. Anny*, [w:] *XII śląskie spotkania archeologiczne*, Wrocław 2001, s. 42–43.

² J. Bronowicki, *Badania archeologiczne w ramach budowy autostrady A-4*, [w:] *XII śląskie spotkania...*, s. 40–41.

³ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej*, Wrocław 1993, s. 130.

⁴ Tamże, s. 156.

⁵ L. Szafrań-Szadkowska, *Struktura i rozwój osadnictwa na terenie Opolszczyzny w okresie wpływów rzymskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1984, s. 45.

⁶ W. Hołubowicz, *Garncarstwo wczesnośredniowieczne Słowian*, „Studia Archeologiczne” t. 1: 1965, s. 45.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA TRASE STAVBY DÁLNICE A4
NA POLYKULTURNÍ LOKALITĚ 41 V ZAKRZOWĚ, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Záchranný archeologický výzkum na polykulturní lokalitě 41 v Zakrzowě (obr. 1) trval od dubna do poloviny srpna roku 2001 (druh výzkumná sezóna). Byl financován z prostředků Agentury pro výstavbu a využití dálnic (Agencja Budowy i Eksploatacji Autostrad). Práci koordinovala Skupina záchranných výskumů pod vedením prof. dr. hab. Bogusława Gedigy, fungující při vratislavské pobočce Ústavu archeologie a etnologie Polské akademie věd (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Oddział we Wrocławiu). Práce v terénu vedli Tymon Wojnicki a Artur Stanisławski.

Lokalita 41 v Zakrzowě byla objevena v dubnu roku 2000. Neodkladně provedený záchranný výzkum přinesl množství

mobiliáře i sídlištních objektů, mezi nimi také obytných budov a výrobních objektů, spojených se sídlištěm z halštatského období lučické kultury, fungujícím v těchto místech. V roce 2001 výzkum pokračoval; původní výzkumná plocha byla rozšířena o plochu mimo těleso dálnice, související s výstavbou její infrastruktury. Při výzkumu byly získány početné nálezy lučické kultury (obr. 2). Kromě toho se na lokalitě objevily silicitové nálezy, pocházející z mladého a pozdního paleolitu, neolitu a doby bronzové, a také keramické artefakty od mladší doby kamenné až do vrcholného středověku. Bylo objeveno také neveké množství kovových předmětů a opracovaných kostěných a kamenných předmětů.

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN AN DER BAUSTRECKE DER AUTOBAHN
A4 AUF EINEM MEHRSCICHTIGEN FUNDPLATZ 41 IN ZAKRZÓW,
WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Notgrabungen auf dem mehrschichtigen Fundplatz 41 in Zakrzów (Abb. 1) dauerten vom April bis zur Mitte Juli 2001 (zweite Forschungskampagne). Sie wurden von den Mitteln der Agentur für Bau und Benutzung der Autobahnen finanziert. Die Arbeiten koordinierte das Arbeitsteam für Notgrabungen am Institut für Archäologie und Ethnologie der Polnischen Akademie der Wissenschaften Abteilung Breslau unter der Leitung von Prof. Dr. hab. Bogusław Gediga. Die Feldarbeiten leiteten Tymon Wojnicki und Artur Stanisławski.

Der Fundplatz in Zakrzów wurde im April 2000 freigelegt. Die unverzüglich durchgeführten Notgrabungen brachten viele Fundmaterialien wie auch Siedlungsobjekte, darunter auch Wohnhäuser sowie Produktionsobjekte, die mit einer in dieser Gegend in der Hallstattzeit bestehenden Siedlung der Lausitzer Kultur in Zusammenhang stand. Im Jahre 2001 wurden die Grabungen fortgesetzt, indem die erste Ausgrabung um das Areal außerhalb des Straßenstreifens, der mit der zu entstehenden Infrastruktur der Autobahn zusammenhängen sollte, vergrößert wurde. Im Ergeb-

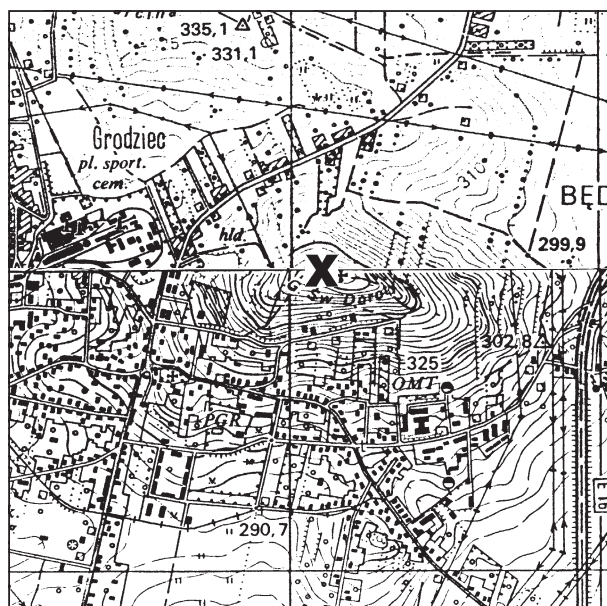
nis der Untersuchungen konnte zahlreiche Fundmaterial der Lausitzer Kultur ausgegraben werden (Abb. 2). Auf dem Fundplatz traten außerdem Steinfunde aus dem Ober- und Endpaläolithikum, Mesolithikum, Neolithikum sowie der Bronzezeit

auf, wie auch keramische Artefakte von der Jungsteinzeit bis zum Spätmittelalter. Es konnten auch wenige Metallfunde und auch verarbeitete Knochen- und Steingegenstände geborgen werden.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA GÓRZE ŚW. DOROTY W BĘDZINIE-GRODZCU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W dniach 2–27 lipca 2001 roku przeprowadzono badania archeologiczne na terenie grodziska z V okresu epoki brązu i okresu halszackiego na Górze św. Doroty w Będzinie-Grodzcu (ryc. 1). Rowem sondażowym o szerokości 2 m przecięto północne zbocze wzgórza od ścieżki spacerowej wokół ogrodzenia XVII-wiecznego kościołka po krańce przedpola linii obronnej [ryc. 2 (A)]. Na majdanie grodziska po zdjęciu warstwy próchnicy eksplorowano warstwę jasnobrunatnej ziemi nasyconą

fragmentami ceramiki ludności kultury łużyckiej. Warstwa ta miała miąższość około 0,30 m i zanikła w partii wykopu położonej w pobliżu kościołka, zastąpiona przez nowożytny gruz budowlany. Pod warstwą kulturową wystąpił wyrównany bruk kamienny z otoczków, płyt wapiennych i drobnego żwiru, przykrywający i uzupełniający wychodnie wapiennej skały, której pokłady były w tym miejscu znacznie odchylone w stosunku do poziomu. Gdzieniedzie poprzecinany był linia-

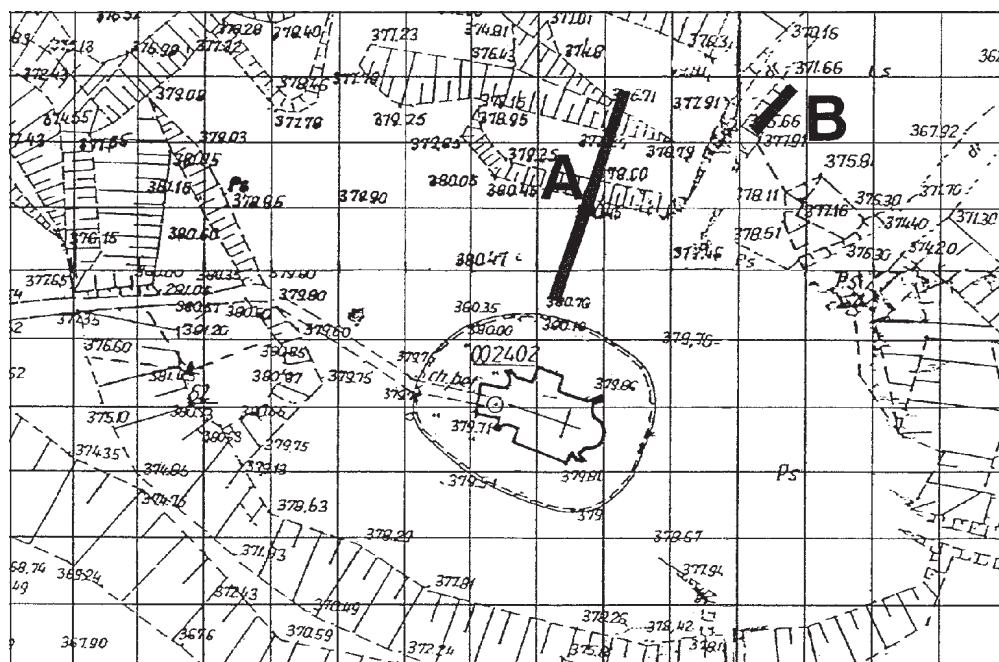
Ryc. 1. Będzin-Grodziec. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

mi pęknięć i zapadlisk położonej pod nim skały. O celowym układaniu bruku świadczy fakt, że pod jego kamieniami także natrafiono na ułamki naczyń ceramicznych z osady. Wzdłuż krawędzi stoku w odległości około 3 m od opadającej w dół stromizny odsłonięto rząd trzech wykutych w skałę „gniazd”. Być może, służyły do osadzenia słupów drewnianych powiązanych w jakiś sposób z konstrukcją umocnień tej linii obronnej. Na bruku w kilku miejscach natrafiono na skupiska ceramiki luźnej i towarzyszące im ślady palenia ognia – czerwone smugi na wapieniach. Zdarzało się, że pojedyncze opalone na czerwono kamienie były używane do układania bruku.

Na krawędzi stromizny po zdjęciu grubej warstwy nowożytnego gruzu po którejś z przebudów kościółka odkryto następną wykutą w skałę niszę, jednak znacznie obszerniejszą. Zawierała resztki ciemnej substancji, prawdopodobnie powstałej w wyniku zbutwienia drewna. Przypuszcza się,

że są to pozostałości linii obronnej. Jej budowa polegała na sztucznym podcięciu stoku wzgórza i wykuciu poniżej fosy, a następnie na założeniu na krawędzi tak powstałej stromizny drewnianej palisady. Gruz wapienny uzyskany w trakcie wykonywania tych czynności zalegał rozsypany na stoku poza fosą. Należy dodać, iż dno fosy na odcinku około 1 m było całkowicie płaskie. Przypuszcza się, że budownicy natrafili tu na twardsze płyty wapienia, przez które już nie potrafili się przebić. Poniżej na przedpolu fosy wystąpiły w obu profilach wykopu ślady po jeszcze jednym zasieku drewnianym.

Poniżej opisywanego systemu obronnego, na terenie niegdyś nartostrady, utworzył się po deszczach naturalny obryw, w którego profilu po oczyszczeniu udało się dostrzec relikty drugiej na tym stoku, usytuowanej niżej linii obronnej [ryc. 2 (B)]. W podobny jak w uprzednio opisywanym przypadku sposób podcięto tu stok wzgórza. Nie drążono jednak fosy.

Ryc. 2. Będzin-Grodziec, stanowisko 1. Cięcia profilowe A i B przez systemy obronne na północnym stoku wzgórza

Gruz zalegał poniżej stromizny, tworząc rodzaj podestu. W profilu stromizny dostrzeżono dwa usytuowane obok siebie ślady po słupach – prawdopodobnie resztki kolejnej palisady. Poniżej w wyrażnie czytelnym osypisku wystąpiła duża ilość popiołu drzewnego, co mogłoby świadczyć o spaleniu tej konstrukcji, z wyjątkiem części wkopanej w skałę, która to część przegniła i zachowała się w postaci ciemnych zarysów w profilu. Ponieważ natrafiono w tym miejscu na warstwę kulturową po osadnictwie łużyckim, zdecydowano się próbować powiązać również tę drugą linię umocnień z grodziskiem.

Podsumowując sytuację zastaną na północnym stoku wzgórza, należałoby stwierdzić, że nie było tu w ogóle wałów obronnych w formie usypiska. Fortyfikacja tego terenu polegała na podwójnym podcięciu stoku, w efekcie czego był bardziej stromy. W obu przypadkach na krawędzi stromizny była drewniana konstrukcja o niemożliwym do odtworzenia wyglądzie. Wiadomo tylko, że była wkopana w skaliste podłoże, a w przypadku linii górnej być może dodatkowo podpierana przez jakąś

konstrukcję osadzoną w „gniazdach” wykutych w jednej linii w skałę na majdanie. W górnej linii fortyfikacji była wykuta w skałę fosa. U podnóża dolnej ze zsypanego tu gruzu wapiennego utworzył się rodzaj szerokiego podestu.

Materiał ruchomy uzyskany w trakcie badań składa się z dużej ilości drobnych ułamków naczyń kultury łużyckiej z końca epoki brązu i początków epoki żelaza, kości zwierzęcych i nielicznych krzemieni. Kilka skorup datowanych na schyłek wczesnego średniowiecza wystąpiło w skupisku, jednakże kontekst stratygraficzny znaleziska nie upoważniał do wydzielenia go jako czytelnego, samodzielnego obiektu.

Obie odkryte w tym roku linie obronne spotykają się w partii zachodniej majdanu i wydaje się, że w tym miejscu zachowane formy terenu sugerują możliwość wystąpienia właściwych wałów obronnych. Biorąc pod uwagę wyniki badań prowadzonych w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia, można wnioskować, że również w części zachodniej powinna grupować się zabudowa mieszkalna grodziska¹.

PRZYPISY

¹ W. B ł a s z c z y k, *Sprawozdanie z przeprowadzonych badań wykopaliskowych na Wzgórzu „Dorotka” w Grodźcu, pow. Będzin*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, Biuletyn ŚIN w Katowicach, nr 32, Katowice 1961, s. 34–38.

Aleksandra Rogaczewska

ZPRÁVA O VÝZKUMU NA HOŘE SV. DOROTY V BĚDZINĚ-GRODŮCI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V srpnu roku 2001 proběhl archeologický výzkum na halštatském hradisku na Hoře sv. Doroty v Bědzině-Grodzi (obr. 1). Bylo při něm zjištěno umělé vyrovnaní kamenitého povrchu vrcholu kopce a sto-

py jeho používání. Na severním úbočí byly přerušeny dvě linie opevnění (obr. 2). Fortifikace byly pravděpodobně dřevěné; po dolní, spálené, se dochovala hrubá vrstva popele. Horní, vybudovaná na okraji

úbočí, měla ve skále vyhloubená „hnízda“ suchý příkop. Stopy obytných objektů ne-
pro upevnění dřevěných prvků a níže byly v této části kopce zachyceny.

Aleksandra Rogaczewska

EIN BERICHT AUS DEN GRABUNGSFORSCHUNGEN AUF DEM BERG
DER HEILIGEN DOROTA IN BĘDZIN-GRODZIEC, SCHLESISCHE WOJEWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Juli 2001 wurden die archäologischen Grabungsforschungen auf einem hallstattzeitlichen Burgwall auf dem Berg von heiligen Dorota in Będzin-Grodziec durchgeführt (Abb. 1). Im Ergebnis der Arbeiten konnte eine künstliche Abtragung der steinigen Gipfelfläche des Berges ermittelt werden sowie Benutzungsspuren unmittelbar darauf. Am Nordabhang wurden zwei Wehranlagen durchschnitten (Abb. 2).

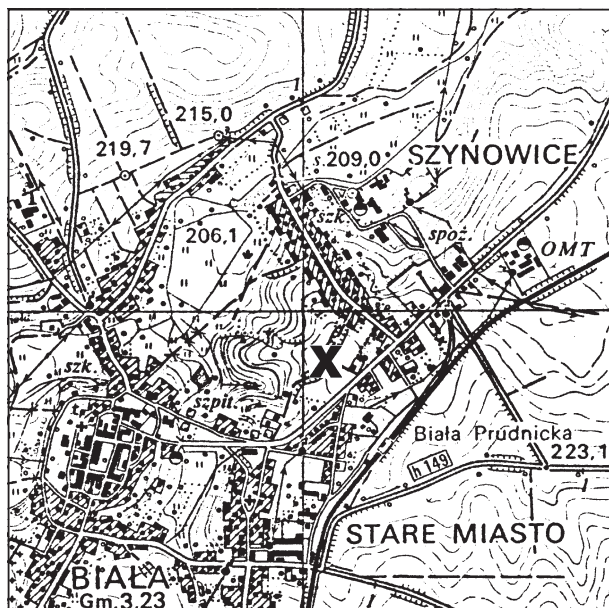
Die Befestigungen waren wohl aus Holz errichtet worden, denn von der unteren, verbrannten, eine dicke Schicht Asche erhalten blieb. Die obere, an der Abhangkante erbaut, verfügte über im Fels gehauene „Nester“, um Holzelemente einsetzen zu können, sowie einen trockenen Graben unterhalb deren. Es konnten keine Wohnobjekte in diesem Teil des Berges ermittelt werden.

BADANIA RATOWNICZE NA OSADZIE KULTURY ŁUŻYCKIEJ W BIAŁEJ, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Badania przeprowadzono w kwietniu i maju 2002 roku w wykopach budowlanych na 2 działkach gruntowych zlokalizowanych na stanowisku C w Białej, na terenie przeznaczonym pod zabudowę jednorodziną. Jest to rozległa osada ludności kultury łużyckiej położona na wyniesieniu przy krawędzi terasy rzeki Białej płynącej doliną na zachód od stanowiska (ryc. 1). Stanowisko odkryte zostało w 2001 roku, w trakcie inspekcji terenowej przeprowadzanej przez pracowników

Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Opolu Grzegorza Molendę i Artura Rapińskiego.

Prace ziemne na działce nr 878/9, oznaczonej jako wykop I, rozpoczęto bez wymaganego nadzoru archeologicznego. Został on zapewniony dopiero po interwencji konserwatorskiej. W wyniku inspekcji w wykopie budowlanym stwierdzono istnienie 2 częściowo zniszczonych obiektów archeologicznych. Zarysy naruszonych obiektów zlokalizowano na profilach wy-

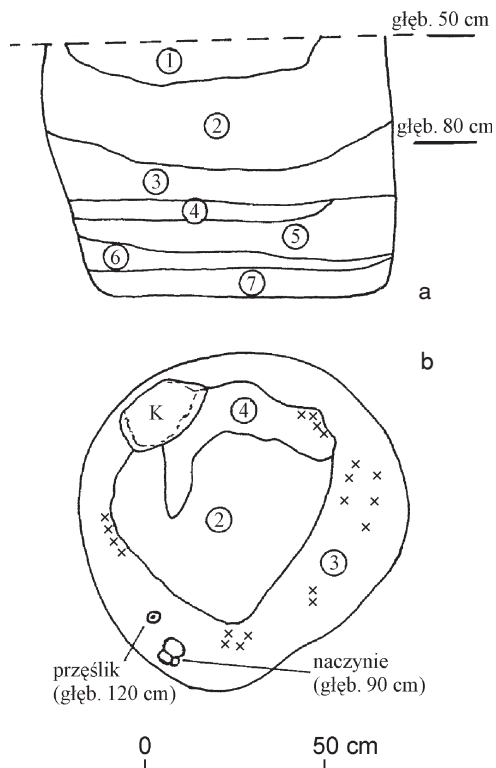

Ryc. 1. Biała. Lokalizacja stanowiska C. Skala 1:25 000

kopu. W części północnej udokumentowano profil zawaliska pieca, z licznymi bryłkami polepy konstrukcyjnej oraz fragmentami grubościennych naczyń ceramicznych (obiekt 1). Była to głęboka jama o workowatym kształcie, z warstwowaną zawartością, w przeważającej części ze śladami przepalenia. Ścianki boczne ukształtowane były łukowato, a przydenna część obiektu była szersza od części środkowej i stropowej. Dno płaskie, lekko pofalowane. Gruba warstwa wierzchniej części wypełniska świadczy, że wnętrze pieca po zaprzestaniu jego użytkowania zostało zasypane szarym humusem z polepą, a następnie szarozółtą gliną. W części południowo-zachodniej na profilu odkryto kolejny obiekt – zagłębioną w gliniastym podłożu, wyraźnie wyodrębnioną jamę o brunatnoczarnym, humusowym wypełnisku (obiekt 2). Obok spalenizny i drobnych grudek polepy nie znaleziono datującego materiału zabytkowego.

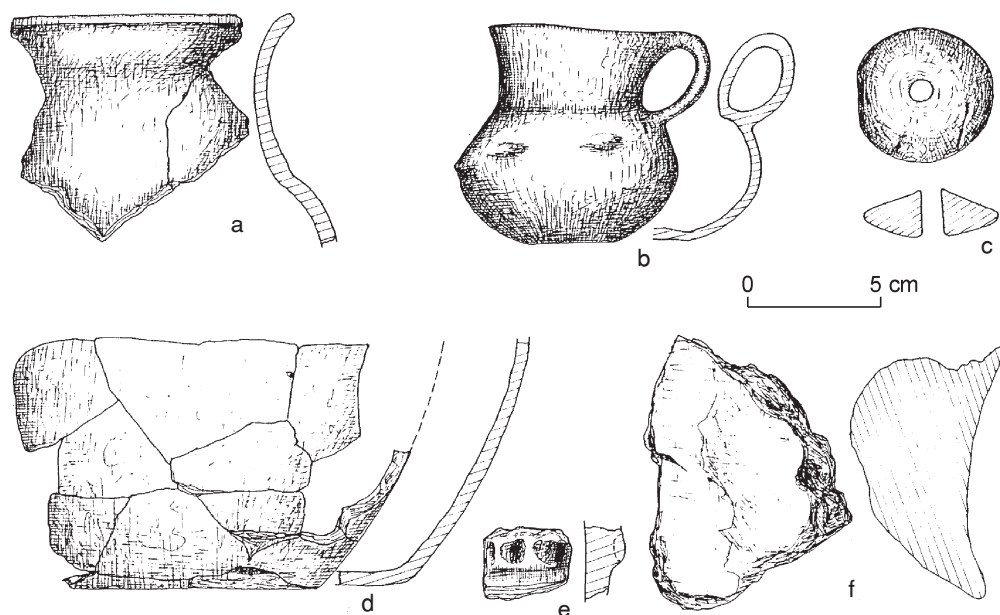
Wykop pod budynek mieszkalny na działce 878/13, oznaczonej jako wykop II, wykonano już w całości pod ścisłym nadzorem archeologicznym. Pod warstwą humusu o miąższości około 50 cm wystąpiła żółta glina calcowa. Na jej tle zlokalizowano przebieg zasypanego, nowożytnego kanału odpływowego, którego wypełnisko stanowił czarny humus zawierający pojedyncze fragmenty ceramiki kultury łuszyckiej, późnośredniowiecznej i nowożytnej.

Przy narożu południowym wykopu odsłonięto obiekt pradziejowy o charakterze bardzo podobnym do wcześniej opisanego – zagłębione w podłożu zawalisko pieca, z przepalonymi nawarstwieniami humusowo-gliniastymi z dużą ilością brył polepy konstrukcyjnej i spalenizny w środku (obiekt 1). Była to głęboka jama o prawie pionowych ścianach bocznych i płaskim dnie (ryc. 2a). W rzucie poziomym na wysokości stropu miała kształt regularnego okręgu. Na głębokości około 80 cm (30 cm poniżej stropu obiektu) przy północnej krawędzi obiektu znaleziono duży kamień ze śladami intencjonalnego wygładzania powierzchni górnej i o lekko zaokrąglonej

Ryc. 2. Biała, stanowisko C. Wykop II: a – przekrój pionowy obiektu 1, b – rzut poziomy obiektu na głębokości 80 cm: 1 – przepalony humus o grudkowatej strukturze z dużą ilością drobnych bryłek polepy, 2 – czarny humus z polepą barwy pomarańczowej, 3 – siwoszary, zgliniały humus z węglami drzewnymi, 4 – zwarta warstwa przepalanej gliny, 5 – humus barwy siwej z grudkami przepalanej gliny, 6 – zwarta warstwa słabo przepalanej na kolor jasnopomarańczowy gliny, 7 – przepalone gliniaste podłoże z domieszkami humusu i węgla drzewnych; K – kamień, × – węgle drzewne

krawędzi bocznej (być może, fragment kamienia żarnowego) i zalegający na poziomie jego podstawy półkolisty płat przepalanej gliny (ryc. 2b). Przy krawędzi południowej obiektu na głębokości 90 cm znajdował się dzbanek gliniany, ułożony wylewem ku górze, a przy dnie obiektu gliniany przęslik (ryc. 3b, c). Ponadto w dolnej części obiektu znaleziono liczne fragmenty ceramiki, z których wyklejono duży

Ryc. 3. Biała, stanowisko C. Wykop II, obiekt 1: a, b, d, e – naczynia ceramiczne i ich fragmenty, c – przęślik, f – bryła polepy

fragment naczynia (ryc. 3d). Większość fragmentów znajdowała się w części zachodniej obiektu na głębokości poniżej 80 cm.

Opisane obiekty należy łączyć z lokalizowaną tu osadą kultury łużyckiej z okresu halsztackiego.

Mariusz Krawczyk

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA SÍDLIŠTI LUŽICKÉ KULTURY V BIALÉ, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Výzkum probíhal v dubnu a květnu roku 2002 ve stavebních výkopech na dvou parcelách, nacházejících se v obvodu lokality C v obci Biała, v místech, určených k výstavbě rodinných domků (obr. 1).

Na stěnách prvního výkopu byly zjištěny dva archeologické objekty. Objekt 1 byla destrukce pece – hluboká jáma vakovitého tvaru, se zvrstvenou, přepálenou výplní a četnými kusy mazanice s konstrukčními otisky a zlomky silnostěnných keramických nádob. Objekt 2 byla jáma,

zahloubená v hlinitém podloží, s humusovitou výplní, kde byly získány drobné kousky spáleniny a hrudky mazanice, ale žádné datující nálezy.

V druhém výkopu byl zachycen průběh zasypaného novodobého odpadního kanálu, jeho výplň tvořil černý humus, obsahující ojedinělé úlomky keramiky lužické kultury a keramiky vrcholně středověké a novověké. V jižním rohu výkopu byl objeven další relikt pece, v jeho vnitřku byly přepálené humusovito-hlinité vrstvy

s velkým množstvím kusů mazanice s konstrukčními otisky a spáleniny. Byla to hluboká jáma s takřka svislými stěnami a plochým dnem (obr. 2). Byl zde nalezen velký kámen se stopami záměrného vyhazení povrchu (fragment černá?), hliněný

děbánek, hliněný přeslen a početné fragmenty keramiky, z nich byla slepena velká část nádoby (obr. 3).

Popisované objekty je třeba spojit se zdejšími sídlištěm z halštatského období lučické kultury.

Mariusz Krawczyk

NOTGRABUNGEN AUF DER SIEDLUNG DER LAUSITZER KULTUR IN BIAŁA, WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Die Untersuchungen wurden im April und Mai 2002 in den Baugruben auf 2 Grundstücken für aufzubauende Einfamilienhäuser, die innerhalb der Fundstelle C im Ort Biała lagen, durchgeführt (Abb. 1).

In den Wänden der ersten Grube wurden 2 vorhandene archäologische Objekte ermittelt. Das Objekt 1 war ein Verbuch eines Ofens – eine tiefe Grube von sackförmiger Gestalt, mit einer geschichteten, durchgebrannten Füllung sowie zahlreichen Klumpen von gebranntem Konstruktionslehm und Fragmenten von dickwandigen Keramikgefäßen. Das Objekt 2 war eine in den lehmigen Boden vertiefte Grube mit humusartiger Füllung, wo neben kleinen Brandfragmenten und Klümpchen von gebranntem Lehm kein datierbares Fundmaterial aufgedeckt wurde.

In der zweiten Grube wurde der Verlauf eines zugeschütteten, neuzeitlichen Abflußkanals festgestellt, dessen Füllung

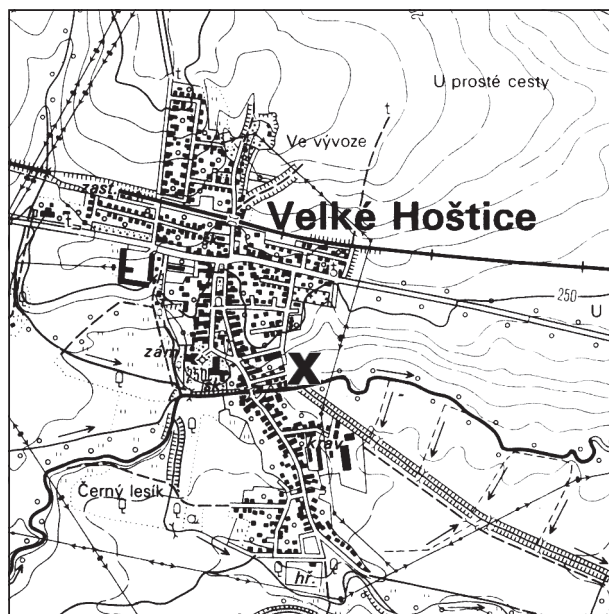
schwarzer Humus mit einzelnen Scherben der Lausitzer Kultur, des Mittelalters und der Neuzeit bildete. An der Südecke der Grube wurde ein weiteres Relikt des Ofens aufgedeckt, in dessen Innerem es durchgebrannte humusartig-lehmige Schichten mit einer großen Zahl der Klumpen von gebranntem Konstruktionslehm und Brandspuren gab. Es war eine tiefe Grube von beinahe senkrechten Wänden und einem flachen Boden (Abb. 2). Es konnte hier ein großer Stein mit Spuren von zweckmäßig abgeglätteten Oberfläche (ein Fragment eines Mahlsteins?) gefunden werden sowie eine kleine Tonkanne, ein tönerner Spinnwirtel und zahlreiche Keramikfragmente, von denen ein großes Fragment eines Tongefäßes wieder hergestellt werden konnte (Abb. 3).

Die betrachteten Objekte sind mit einer hier lokalisierten Siedlung der Lausitzer Kultur aus der Hallstattzeit in Verbindung zu setzen.

SÍDLIŠTĚ Z OBDOBÍ LUČICKÉ KULTURY A Z MLADŠÍ DOBY ŘÍMSKÉ VE VELKÝCH HOŠTICÍCH, OKRES OPAVA

Od 2. října roku 2001 do 24. května roku 2002 proběhl v trati „Za humny“ ve Velkých Hošticích rozsáhlý záchranný archeologický výzkum při výstavbě přírodního potrubí čističky odpadních vod (obr. 1). Zkoumaná plocha o rozměrech 128×12 m byla rozdělena do čtvercové sítě na sektory 2×2 m. Ty pak byly skrývány po umělých vrstvách o mocnosti 10 cm a na podloží. Na úrovni 238,37 m n. m. byly zjištěny kvadratické jámy se dny vyloženými říčními valouny. Dna

těchto objektů byla propálena. Z výplně nepocházejí žádné keramické nálezy, pouze zlomky zvířecích kostí. Takovéto objekty mohly, podle některých názorů, sloužit s největší pravděpodobností jako varné jámy na sídlištích z doby římské. Ze stejné úrovně pochází rovněž skoro 28 m dlouhý lábek, tvořený třemi řadami kulových jamek. Dvě řady jsou situovány u vnitřního okraje lábku. Třetí vedla středem a odstupy jednotlivých jamek od sebe byly větší. Podle keramického materiálu lze lábek,

Obr. 1. Velké Hoštice. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

který dále pokračoval mimo zkoumanou plochu, datovat do mladší doby římské. Jeho interpretace není jednoznačná, ale je pravděpodobně, že plnil funkci oplocení či lehkého opevnění osady.

Přibližně na úrovni 238,23 m n. m. se objevila vrstva s nálezy platěnické fáze lužické kultury. Kromě keramického materiálu se při výzkumu podařilo získat i několik bronzových předmětů (zlomky pěti jehlic, bronzový krouček a bronzová struska). Již při snižování platěnické

vrstvy, která byla označena jako k. 106, se začaly objevovat objekty pokračující níže do podloží. Materiál z nich získaný je rovněž řadí do halštatské fáze lužické kultury.

Výzkumem vedeným v trati „Za humny” byl zachycen okraj polykulturního sídliště, zkoumaného od 70. let 20. století, které se rozkládalo dále na severu, na malé terénní vlně (nadmořská výška cca 252,27 m) situované na východním okraji intravilánu obce¹.

POZNÁMKY

¹ V. Janák, *Záchranný výzkum ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1982”, Brno 1984, s. 87–88; V. Janák, *Třetí etapa záchranného výzkumu ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1983”, Brno 1985, s. 109; V. Janák, *Pokračování záchranného výzkumu ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1984”, Brno 1987, s. 22; V. Janák, *Pátá etapa záchranného výzkumu ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1985”, Brno 1987, s. 72; V. Janák, *Šestá etapa záchranného výzkumu ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1986”, Brno 1989, s. 97; V. Janák, *Sedmá etapa záchranného výzkumu ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1987”, Brno 1990, s. 96–97; V. Janák, *Záchranné archeologické výzkumy ve Velkých Hošticích*. „Vlastivědné listy”, ročník 16, 1990, s. 38–41; J. Pavlík, *Starolužické pohřebiště u Velkých Hoštic (okr. Opava)*. „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1962”, Brno 1962, s. 33–34; J. Pavlík, *Nově zjištěné lokality ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1976”, Brno 1978, s. 128; J. Pavlík, *Záchranná akce ve Velkých Hošticích (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů Archeologického ústavu Brno za rok 1977”, Brno 1980, s. 111.

Jiří Juchelka

OSADY KULTURY ŁUŻYCKIEJ I Z MŁODSZEGO OKRESU WPLÝWÓW RZYMSKICH W VELKÝCH HOŠTICACH, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

W okresie od września 2001 roku do maja 2002 roku w Velkých Hošticach na terenie zwanym „Za humny” przeprowadzono archeologiczne badania ratownicze przy budowie rurociągu prowadzącego do oczyszczalni ścieków (ryc. 1). Na wschodnim skraju gruntów w obrębie

miejsowości, badanej już od lat 70-tych XX wieku, uchwycono południową krawędź wielokulturowej osady. Podczas badań w latach 2001–2002 odkryto obiekty osadnicze z okresu fazy platenickiej kultury łuzyckiej oraz z młodszego okresu wpływów rzymskich.

Jiří Juchelka

SIEDLUNGEN AUS DER ZEIT DER LAUSITZER KULTUR
UND DER JÜNGEREN RÖMISCHEN KAISERZEIT
IN VELKÉ HOŠTICE, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

In der Zeit vom September 2001 bis zum Mai 2002 wurden in Velké Hoštice auf der Flur „Za humny“ archäologische Notgrabungen beim Bau einer Rohrleitung zur Kläranlage durchgeführt (Abb. 1). Es konnte der südliche Rand einer mehrschichtigen Siedlung am östlichen Rand

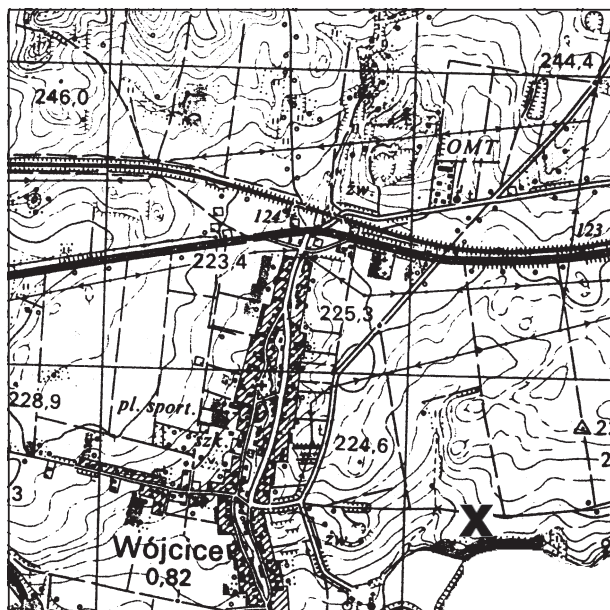
im inneren Bereich des Ortes erfaßt werden, die bereits seit den 70er Jahren untersucht worden war. Die Forschungen in den Jahren 2001–2002 brachten Siedlungsobjekte aus der Platenice-Stufe der Lausitzer Kultur sowie aus der jüngeren römischen Kaiserzeit.

BADANIA RATOWNICZE NA OSADZIE KULTURY PRZEWORSKIEJ W WÓJCICACH, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Stanowisko 34 w miejscowości Wójcice odkryto w trakcie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski w marcu 1998 roku. Na powierzchni pola ornego znaleziono wówczas kilkadziesiąt fragmentów naczyń kultury przeworskiej z faz C2 i C3 i bardzo liczne fragmenty polepy. Powierzchnię stanowiska oszacowano na około 40 arów. Położone jest ono przy krawędzi terasy Nysy Kłodzkiej, w górnej i środkowej partii stoku o kształcie rozległego cypla, na łagodnym, południowym

skłonie, u którego podnóża znajduje się brzeg sztucznego zalewu Jeziora Nyskiego. Odległość od środkowej partii stanowiska do brzegu jeziora wynosi około 150 m (ryc. 1).

Celem prac ratowniczych było przebadanie stanowiska w rejonach najbardziej niszczonych, to jest w miejscu intensywnego występowania na powierzchni fragmentów polepy, oraz uściślenie lokalizacji, określenie stanu zachowania i charakteru obiektów archeologicznych zalegających

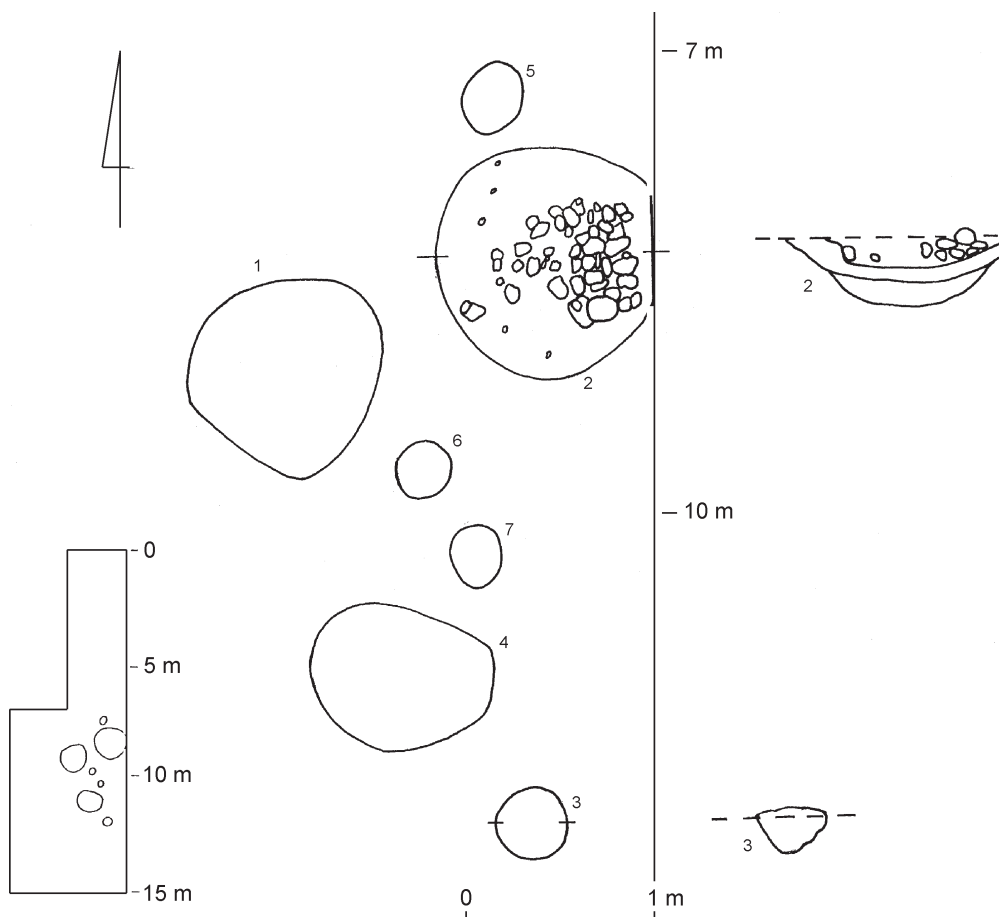

Ryc. 1. Wójcice. Lokalizacja stanowiska 34. Skala 1:25 000

poniżej warstwy ornej. Badania wykopaliskowe prowadzono od 20 sierpnia do 1 września 2001 roku w składzie: archeolog, rysownik, 4 pracowników fizycznych. Sfinansowane zostały ze środków Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

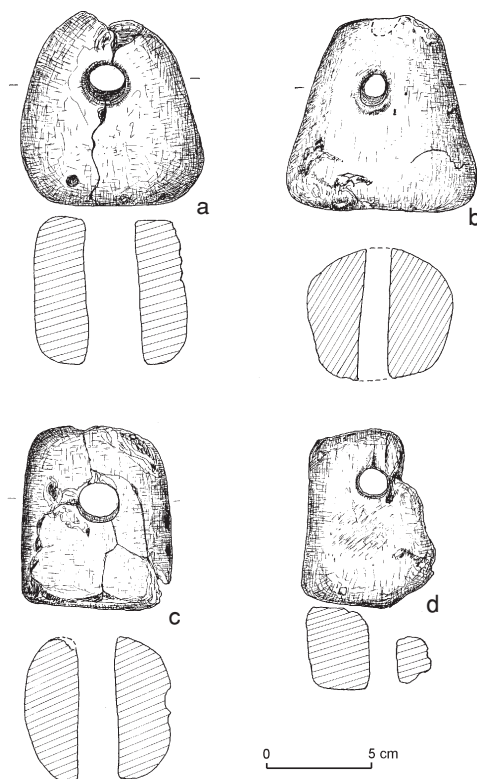
Na stanowisku założono 5 wykopów o łącznej powierzchni 2,07 ara. Wykopy wytyczono w centralnej i południowej części stanowiska, w rejonie grzbietu wyniesienia cypla oraz w miejscach, gdzie w trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych wiosną 2001 roku stwierdzono istnienie wyraźniejszych skupisk polepy. Na

obiekty pradziejowe natrafiono w 2 wykopach, a najciekawsze rezultaty uzyskano w wykopie IV. Wytyczony on został w południowej części centralnej partii stanowiska, jako wykop sondażowy o wymiarach $2,5 \times 10$ m, poszerzony następnie w kierunku południowym, w efekcie czego badaniami objęto teren o powierzchni $57,5 \text{ m}^2$ (ryc. 2). Pod warstwą orną, na którą składał się spiaszczony humus o szarobrunatnej barwie, natrafiono na warstwę kulturową z bardzo licznymi bryłkami polepy i fragmentami ceramiki. Eksplorację warstwy kulturowej prowadzono 10-centymetrowymi warstwami mechanicznymi.

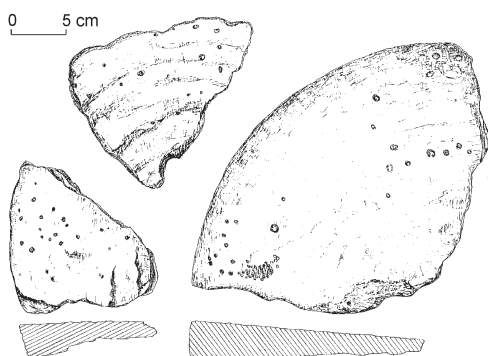

Ryc. 2. Wójcice, stanowisko 34. Wykop IV: plan ogólny, rzuty poziome obiektów 1–7, przekroje pionowe palenisk 2 i 3. Palenisko 2 o warstwowanym przekroju: czarny humus ze spalenizną i kamieniami, humus piaszczysto-żwirowy, przepalony, piaszczyste podłoże

Osiągnęła ona największą miąższość w części południowej, przy krawędzi wschodniej wykopu, gdzie zlokalizowano skupisko obiektów osadniczych. Dostrzeżono tam też wyraźne zgrupowanie dużej ilości brył polepy, wiele z odciskami belek konstrukcyjnych o zaokrąglonych przekrojach (ryc. 5 t–y). Większość tej polepy wystąpiła w rejonie obiektów 1 i 2. W warstwie kulturowej znaleziono także przęślik gliniany, podkładkę i rozcieracz wykonane z kamienia oraz 2 całe gliniane ciężarki tkackie i 4 ich fragmenty (ryc. 3). Najbardziej okazały spośród odsłoniętych obiektów to palenisko o kolistym zarysie i średnicy do 1,4 m, oznaczone numerem 2. Wnętrze wyłożone było kamieniami, które tworzyły rodzaj nieregularnego wieńca otaczającego nieckę w środkowej par-

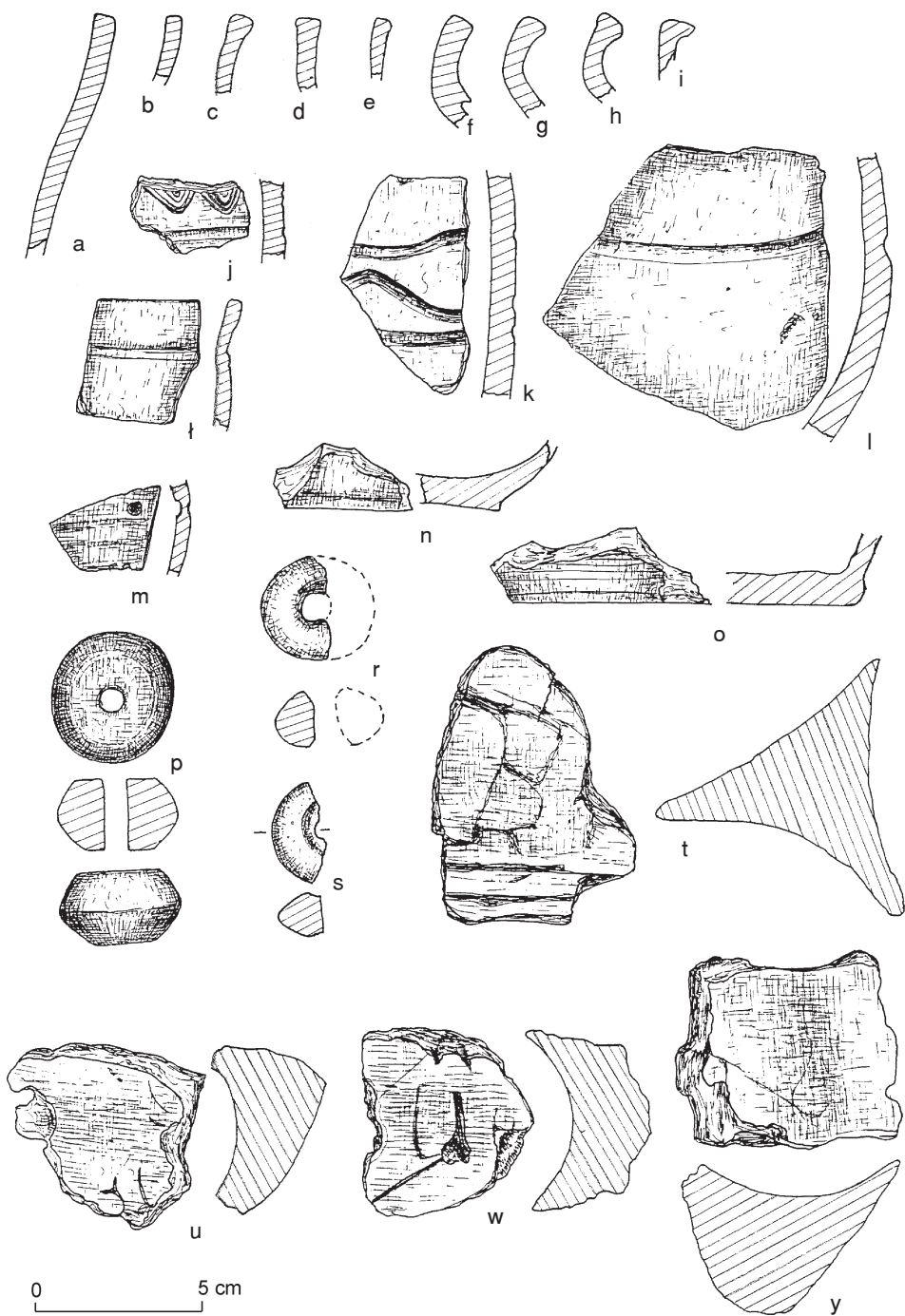
Ryc. 3. Wójcice, stanowisko 34. Wykop IV. Gliniane ciężarki tkackie: a, b, d – z warstwy kulturowej; c – z obiektu 1

Ryc. 4. Wójcice, stanowisko 34. Wykop IV. Wybór fragmentów kamieni żarnowych z obiektu 2

tii obiektu, także częściowo wyłożoną kamieniami i bryłkami polepy. Wśród kamieni dominowały otoczaki o kilku- i kilkunastocentymetrowych średnicach, niektóre termicznie spękane. Znaleziono tu także płaskie, wtórnie użyte fragmenty kamieni żarnowych (ryc. 4). Wypełnisko środkowej i południowej części paleniska to przesycony spalenizną humus o intensywnie czarnej barwie. Znaleziono tu też ponad 500 fragmentów polepy. Wokół paleniska odsłonięto 3 jamy postłupowe (obiekty 5, 6, 7).

Kolejne palenisko to obiekt 3 odkryty przy południowym skraju opisywanego skupiska. Była to niewielka jama o średnicy 42 cm w części stropowej, o przekroju zbliżonym do odwróconego nieregularnego stożka o wysokości 26 cm. Wypełnisko wnętrza obiektu to mocno spieczona polepa z dodatkami czarnego, przesyconego spalenizną humusu. Obiekt 1 to skupisko polepy i towarzyszące mu humusowe zaciemnienie. W części centralnej owego zaciemnienia znaleziono ciężarek tkacki. Obiekt o średnicy do 1,2 m zagłębiony był lekko w piaszczyste podłoże. Jest to zapewne ślad po nie zachowanym, naziemnym lub bardzo płytko zagłębionym obiekcie osadniczym, najpewniej obiekcie mieszkalnym o ścianach wykonanych z dranic i okrągłych belek, wylepionych następnie gliną. Obiekt 4 odkryty na głębokości 60 cm jako owalne zaciemnienie o wymiarach 1,13 × 0,9 m. Jednak na głę-

Ryc. 5. Wójcice, stanowisko 34. Wybór zabytków: r – wykop I, a–p, t–y – wykop IV, s – wykop V; a–i – wylewy naczyń, j–l – zdobione fragmenty ceramiki, m–o – fragmenty ceramiki siwej; p–s – przekroje gliniane, t–y – fragmenty polepy

bokości 70 cm okazało się, że właściwa jama obiektu miała średnicę około 60 cm, a w przekroju pionowym kształt niecki o stromych ściankach bocznych i lekko zaokrąglonym dnie. W szaroczarnym, piaszczysto-humusowym wypełnisku wnętrza również znaleziono bardzo liczne fragmenty polepy. Obiekt ten można uznać za jamę osadniczą o nieokreślonej bliżej funkcji, być może, podobnie jak obiekt 1, związana z istniejącym tu obiektem mieszkalnym.

Opisane skupisko obiektów stanowi fragment przestrzeni użytkowej, wykorzystywanej w okresie funkcjonowania w tym miejscu osady ludności kultury przeworskiej. Przemawiają za tym duża miąższość warstwy kulturowej oraz układ obiektów. Krawędź wschodnia obiektu 2 – paleniska wchodzi w profil wykopu. Zlokalizowane wokół paleniska 3 jamy posłupowe sugerują, iż kolejne tego typu obiekty mogą znajdować się na wschód od paleniska. Bardzo duża liczba znalezionych tu bryłek polepy (ponad 1800 fragmentów z warstwy kulturowej i 1560 z obiektów) sugeruje, iż obiekty te funkcjonowały w granicach lub w bezpośrednim sąsiedztwie wykonanego z drewna i wylepionego gliną budynku. Znalezione zabytki ruchome potwierdzają osadniczy charakter odkrytej przestrzeni. Są to fragmenty użytkowej ceramiki – zarówno „grubej roboty”, wykonanej ręcznie, jak i wykonanej na kole ceramiki siwej (ryc. 5a–o), ponadto wspomniane wcześniej przęślik i ciężarki tkackie oraz wtórnie użyte w palenisku fragmenty kamieni żarnowych.

W wyniku przeprowadzonych ratowniczych badań wykopaliskowych udało się potwierdzić chronologię i funkcję tego stanowiska, uściślić charakter i typy występujących tu obiektów archeologicznych, określić stan zachowania tych obiektów i głębokość ich zalegania w różnych par-

tiach stanowiska. Potwierdzono, iż jest to osada ludności kultury przeworskiej z faz C2 i C3. Stwierdzono, że duża część powierzchni stanowiska uległa znacznej degradacji. Szczególnie dotyczy to części zachodniej i północnej tego terenu, gdzie ruchomy materiał zabytkowy występuje tylko w warstwie ornej, a poniżej brak dobrze zachowanych obiektów archeologicznych. Warstwa kulturowa z zalegającymi poniżej obiektami zachowała się w południowej części centralnej partii stanowiska. Głębokość zalegania odsłoniętych w wykopie IV obiektów archeologicznych wskazuje, że ewentualnie znajdujące się w tej strefie nie przebadane obiekty archeologiczne nie są obecnie narażone bezpośrednio na zniszczenie wskutek prowadzonych prac rolnych i procesów spływowych. Intensywne procesy spływowe miały natomiast miejsce w południowo-wschodniej części stanowiska, gdzie w wykopie V odsłonięto grubą warstwę spiaszczonego humusu, a w niej przemieszany materiał zabytkowy. Widoczna w tym przypadku postępująca niwelacja terenu ma zapewne ścisły związek z jego rolniczym użytkowaniem. Na zły stan zachowania obiektów osadniczych stwierdzony na zdecydowanej większości powierzchni stanowiska może mieć wpływ ich charakter. Jak się wydaje, tutejsze budynki – obiekty mieszkalne to konstrukcje naziemne lub tylko w niewielkim stopniu zagłębione w podłoże. W połączeniu z naturalnymi procesami zachodzącymi na stoku oraz prowadzonymi pracami rolnymi stało się to powodem zachowania śladów osadniczych w postaci grudek polepy i fragmentów ceramiki jedynie w partii przypowierzchniowej. W miejscach nakrytych warstwą kulturową natomiast mogły się zachować obiekty zagłębione w podłoże, takie jak paleniska czy jamy posłupowe.

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA SÍDLIŠTI PŘEVORSKÉ KULTURY VE WÓJCICÍCH, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Lokalita 34 na katastru Wójcic byla objevena při průzkumu v rámci projektu Archeologická topografie Polska (Archeologiczne Zdjęcie Polski). Na povrchu orného pole byly tehdy nalezeny početné úlomky nádob převorské kultury z fází C2 a C3 a hrudky mazanice (obr. 1). V srpnu roku 2001 bylo na lokalitě provedeno 5 výkopů s celkovým povrchem 2,07 aru. Ve výkopu IV byla zachycena kulturní vrstva, ve které bylo nalezeno velké množství kusů mazanice s konstrukčními otisky, hliněný přeslen, kamenná podložka a roztěrač, a také 2 hliněná tkalcovská závaží a 4 úlomky z dalších (obr. 3, 5). Bylo prozkoumáno 7 objektů, mezi nimi ohniště, jeho vnitřek byl vyložen kameny, tvořícími nepravidelný věnec, obklopující vnitřní zahloubení (obr. 2). Byly zde také nalezeny sekundárně použité zlomky čern (obr. 4). Kolem tohoto ohniště byly objeveny 3 kúlové jámy. Další ohniště byl objekt 3, nalézající se na jiném okraji právě popi-

sovaného celku. Objekt 1 byla kumulace mazanice a s ní související humusovité probarvení, v němž byla nalezeno tkalcovské závaží. V objektu 4 se rovněž nacházely velmi četné úlomky mazanice. Komplex zde objevený patřil k pracovnímu prostoru v době existence sídliště převorské kultury na lokalitě. Velké množství nalézáných kusů mazanice budí dojem, že uvedené objekty zde fungovaly uvnitř nebo v bezprostředním sousedství dřevěné budovy, omazané hlinou.

Provedený výzkum potvrdil skutečnost, že velká část povrchu lokality podlehlá značné degradaci. Přírodní svahové procesy i zemědělské práce způsobily, že stopy osídlení v podobě hrudek mazanice a úlomků keramiky se zachovaly buď až pod povrchem terénu nebo v druhotné poloze, přemístěny zároveň s orničními vrstvami, v nichž se nacházely. Pravěké objekty se mohly zachovat pouze v místech, pokrytých kulturní vrstvou.

Mariusz Krawczyk

NOTGRABUNGEN AUF DER SIEDLUNG DER PRZEWORSK-KULTUR IN WÓJCICE, WOJWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Der Fundplatz 34 im Ort Wójcice wurde bei den Untersuchungen zur Archäologischen Aufnahme Polens entdeckt. Auf der Oberfläche eines Ackerfelds wurden dann mehrere Fragmente der Gefäße der Przeworsk-Kultur aus der Stufe C2 und C3 und gebrannte Lehmklumpen gefunden (Abb. 1). Im August 2001 wurden auf dem Fundplatz 5 Grabungen von insgesamt 2,07 a ausgeführt. In der Grabung IV stieß

man auf die Kulturschicht, in der viele Klumpen von Konstruktionslehm, ein tönerner Spinnwirtel, eine Steinunterlage und ein Reibstein sowie 2 Tonwebgewichte und 4 Fragmente davon zutage kamen (Abb. 3, 5). Es wurden 7 Objekte durchforstet, darin eine Feuerstelle, deren Mitte mit Steinen ausgekleidet war, die das innere Becken in einem unregelmäßigen Kranz umgaben (Abb. 2). Hier wurden auch nach-

trächlich benutzte Fragmente von Mahlsteinen gefunden (Abb. 4). Um die Feuerstelle herum kamen 3 Pfostengruben zum Vorschein. Eine weitere Feuerstelle ist das Objekt 3, das am südlichen Rand des hier betrachteten Komplexes lag. Das Objekt 1 bestand aus einer Keramikanhäufung mit einer begleitenden Humusverdunklung, wo ein Webgewicht gefunden wurde. Im Objekt 4 fanden sich auch sehr viele Lehmfragmente. Der hier freigelegte Komplex bildet einen Teil der Nutzfläche, die beim Bestehen einer Siedlung der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur an diesem Ort benutzt war. Sehr viele hier gefundene Lehmklumpen legen nahe, daß die Objekte im

Bereich oder der nächsten Umgebung eines hölzernen und mit Lehm verputzten Hauses bestanden hatten.

Im Ergebnis der durchgeführten Untersuchungen wurde festgestellt, daß ein großer Teil des Fundplatzes einer bedeutenden Zerstörung unterlag. Die natürlichen Abhangprozesse sowie die Ackerarbeiten verursachten, daß die Siedlungsspuren in Form Lehmklumpen und Keramikfragmente nur im oberflächlichen Teil des Geländes erhalten blieben oder umgelagert mit den Humusschichten, in denen sie lagen. Die vorgeschichtlichen Objekte konnten nur an den Stellen, die mit der Kulturschicht bedeckt worden waren, erhalten bleiben.

BADANIA RATOWNICZE NA STANOWISKU 10 (AUTOSTRADA A4) W JARYSZOWIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE*

W sezonie 2001, od lipca do października, w ramach kontynuacji ratowniczych badań wykopaliskowych związanych z budową opolskiego odcinka autostrady A4, trwały badania na stanowisku 10 w Jaryszowie. Prowadzone były z ramienia Instytutu Archeologii i Etnologii PAN – oddział we Wrocławiu, z funduszków Agencji Budowy i Eksploatacji Autostrad. Badaniami kierował mgr M. Masojć. Koordynatorem prac w terenie był dr J. Bronowicki, opiekę naukową sprawował prof. dr hab. B.

Gediga – kierownik Zespołu Badań Ratowniczych IAiE PAN – oddział we Wrocławiu. W badaniach uczestniczyli także mgr P. Paruzel oraz studenci archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Pierwszych odkryć materiałów archeologicznych w rejonie stanowiska dokonano podczas nadzoru archeologicznego nad robotami ziemnymi związanymi z budową autostrady A4 w kwietniu 2000 r.¹ Zlokalizowano wówczas dwa nowe stanowiska w Jaryszowie: 9 i 10. Fakt ten spowodował

Ryc. 1. Jaryszów. Lokalizacja stanowiska 10. Skala 1:25 000

wał decyzję o podjęciu ratowniczych badań wykopaliskowych, kierowanych przez dr. Jarosława Bronowickiego. Na stanowisku 10 przebadano wówczas 0,12 ha, odkrywając relikty osady wczesnośredniowiecznej z przełomu IX i X wieku².

Stanowisko 10 w Jaryszowie położone jest na styku dwóch jednostek fizjograficznych – Niziny i Wyżyny Śląskiej, po prawej stronie Odry, w północnej części Kotliny Raciborskiej (stanowiącej najdalej wysuniętą część Niziny Śląskiej) u podnóża Masywu Chełmu z jego największą kulminacją – Górą św. Anny (400 m n.p.m.)³. Stanowisko zlokalizowane jest na całym pasie autostrady w obrębie km 279+110 – 279+400 na stokach niedużego wzniesienia, po dwóch stronach drobnego ciek, około 1 km na południe od zabudowań wsi Sieroniuwice i Nogowczyce oraz na północ od wsi Jaryszów (ryc. 1).

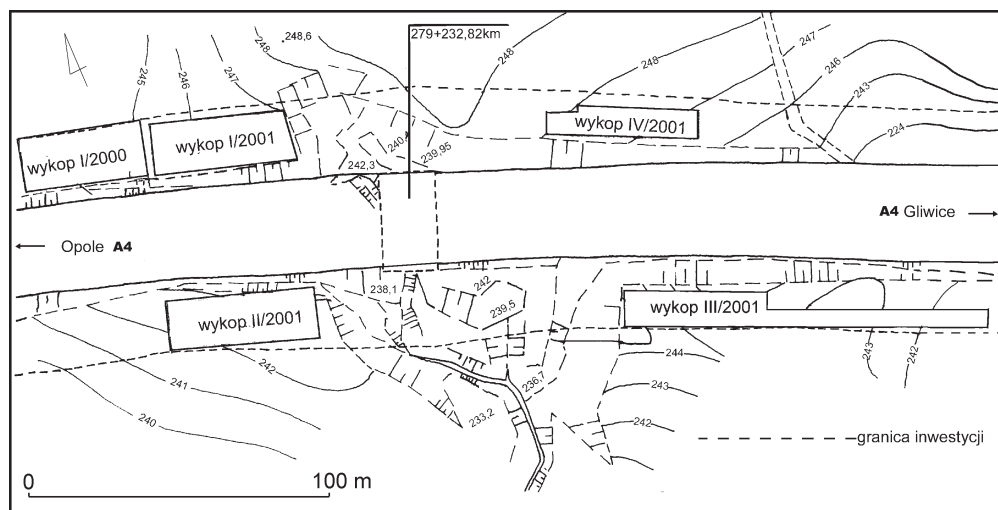
W sezonie badawczym 2001 na stanowisku założono 4 wykopy ratownicze o łącznej powierzchni 0,55 ha, po dwa z każdej strony pasa autostrady, co miało na celu ustalenie zasięgu, a także charakteru stanowiska zagrożonego budową autostrady (ryc. 2, 3).

W wyniku badań uzyskano bogate pozostałości osadnictwa w postaci licznych obiektów archeologicznych o zróżnicowa-

nej funkcji, fragmentarycznie zachowanej warstwy kulturowej oraz bogatego zbioru zabytków ruchomych. Czynnikiem w dużym stopniu niszczącym relikty osadnictwa był uprzednio porastający stanowisko las, czego pozostałością były m.in. liczne korzenie i doły pokorzenne. Podłoże naturalne stanowiska tworzy warstwa drobnoziarnistych piasków.

W pozyskanym inwentarzu zabytków nieruchomych i ruchomych zdecydowanie dominują materiały związane z osadą kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich oraz materiały datowane na wczesne fazy wczesnego średniowiecza. Prócz nich stwierdzono również, zdecydowanie mniej liczne, ślady osadnictwa z epoki kamienia, a także z późnego średniowiecza.

Wielokulturowość stanowiska oraz stan zachowania obiektów archeologicznych znacznie utrudniają określenie ich chronologii, klasyfikację funkcjonalną oraz rekonstrukcję pierwotnej formy. Trudność w określeniu chronologii wynika również z faktu nakładania się śladów osadnictwa różnych okresów oraz często małej ilości lub braku występowania materiału ceramicznego. W związku z tym znaczna część obiektów zaliczona została do grupy o nieokreślonej chronologii. Spośród 154 zare-

Ryc. 2. Jaryszów, stanowisko 10. Lokalizacja wykopów archeologicznych

Ryc. 3. Jaryszów, stanowisko 10. Widok na wschodni fragment wykopu I/2001

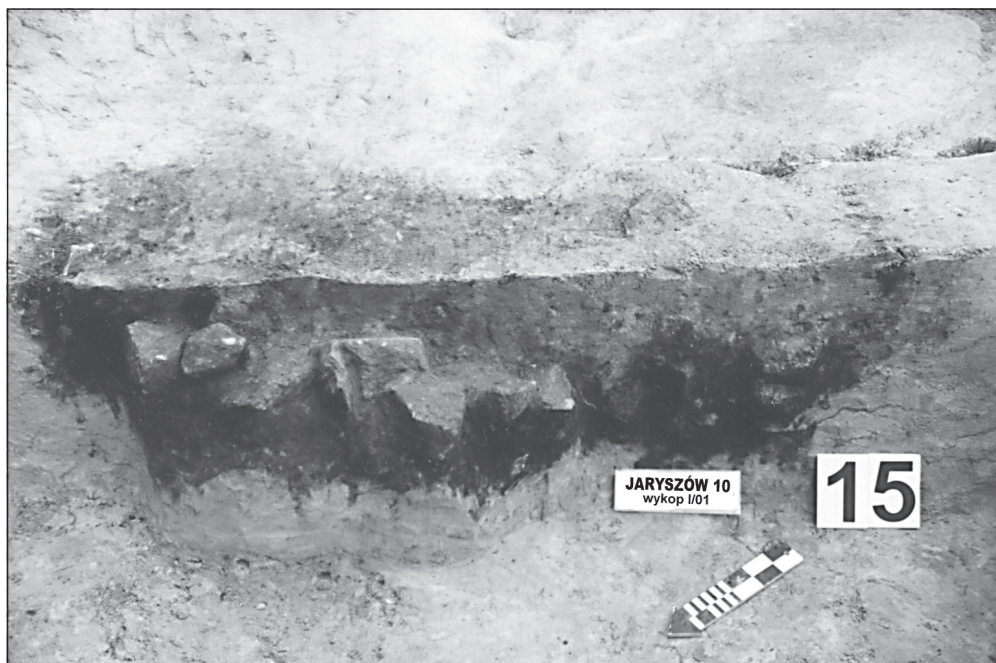
jestrowanych obiektów 1 powiązano z epoką brązu, 44 z okresem późnorzymskim, a 19 z wczesnym średniowieczem.

Wśród obiektów związanych z osadą późnorzymską znajdują się budynki, jamy przetwórcze, jamy posłupowe oraz jamy o trudnej do określenia funkcji. Kilka obiektów uznano wstępnie za budynki. Nie stwierdzono w ich obrębie śladów konstrukcji i palenisk. Najprawdopodobniej były to budowle typu półziemiankowego. Trudno określić, czy miały charakter mieszkalny czy gospodarczy.

Znaczna ilość żużla dymarskiego zarówno w wypełniskach obiektów, jak i w treści warstwy kulturowej wskazuje na powiązanie osady z wytwórczością hutniczą. O jej produkcyjnym charakterze świadczy również, mimo braku dymarek, obecność jam łączących się z przygotowaniem do produkcji dymarskiej. Kilkanaście jam z wykopu I/2001 uznano za pozostałości po mielerzach (ryc. 4). Wypełniska omawianych obiektów składały się zazwyczaj z dwóch warstw (warstwy zasypiskowej

i miału węglowego) przedzielonych kamieniami, noszącymi ślady działania ognia, uformowanymi w rodzaj bruku, bądź ułożonymi bezładnie. Ślady obiektów o podobnej zawartości, uznanych za mielerze, zarejestrowano na innych stanowiskach kultury przeworskiej, m.in. na Opolszczyźnie w Izbicu na stanowisku 2⁴ i Opolu-Groszowicach⁵.

W sąsiedztwie opisanych jam stwierdzono obecność również innych obiektów o funkcjach związanych prawdopodobnie z wytwórczością metalurgiczną. Przykładem jest obiekt 8. Na poziomie odkrycia przyjmował formę nieregularnego koła o brązowoszarym zabarwieniu. Na jego obwodzie wystąpiły ceglastrobrązowy wyżarzony piasek, z dużą ilością polepy oraz wiele kamieni o różnej wielkości. Wypełnisko obiektu nie było jednolite, składając się przy dnie z miąższej warstwy ceglastrobrązowego piasku z dużą ilością sporych fragmentów przepalanej gliny i brył żużla. Warstwa ta przecięta była warstewką spalenizny, wyżej natomiast zalegały war-

Ryc. 4. Jaryszów, stanowisko 10. Wykop I/2001, obiekt 15

stwy żółto-szarego i brązowo-szarego piasku. Przy ściankach stwierdzono występowanie przepalonych kamieni. Znaczna liczba dużych fragmentów przepalonej polepy, dość twardej, z których część nosi ślady „ożużlenia”, a także bryły żużla będących fragmentami kłoców z przypieczonymi do nich resztkami glinianych ścianek w zasypisku obiektu świadczyć może o prowadzonym w pobliżu wytopie.

Z osadą wczesnośredniowieczną powiązano 19 obiektów (z wykopu I, II). Wśród nich wyróżniono pozostałość budynku oraz jamy posłupowe. Obiekt 7 z wykopu I zapewne był lekko zagłębionym w grunt budynkiem słupowym. Na poziomie odkrycia miał kształt prostokąta o wymiarach $4,6 \times 3,4$ m. Na dnie w obrębie zarysu zarejestrowano 14 jam posłupowych o podobnej głębokości (do 0,3 m), rozłożonych mniej więcej równolegle wzdłuż krawędzi zarysu. Na poziomie zarysów jam posłupowych odkryto również jamę w kształcie wydłużonego prostokąta, będącej być może rodzajem schowka czy piwniczki.

Pozyskany w toku prac wykopaliskowych inwentarz zabytków ruchomych stanowi, obok nielicznych materiałów kamiennych i metalowych, przede wszystkim ceramika. Najliczniejszą grupę tworzy ceramika naczyniowa. Ogółem uzyskano ponad 6 tys. fragmentów naczyń. Zdecydowanie mniej liczne są zabytki krzemienne, kamienne, bryłki polepy oraz żużla.

Ceramika neolityczna stanowi w zbiorze nieliczną grupę. Z wykopu II pochodzi około 30 fragmentów ceramiki związanej z kulturą amfor kulistych. Brak obiektów, mimo występowania znalezisk luźnych, świadczy o krótkotrwałym przebywaniu w tym miejscu jej przedstawicieli. Pozostałości krótkotrwałych obozowisk i doraźnej penetracji są wśród stanowisk kultury amfor kulistych bardzo liczne⁶.

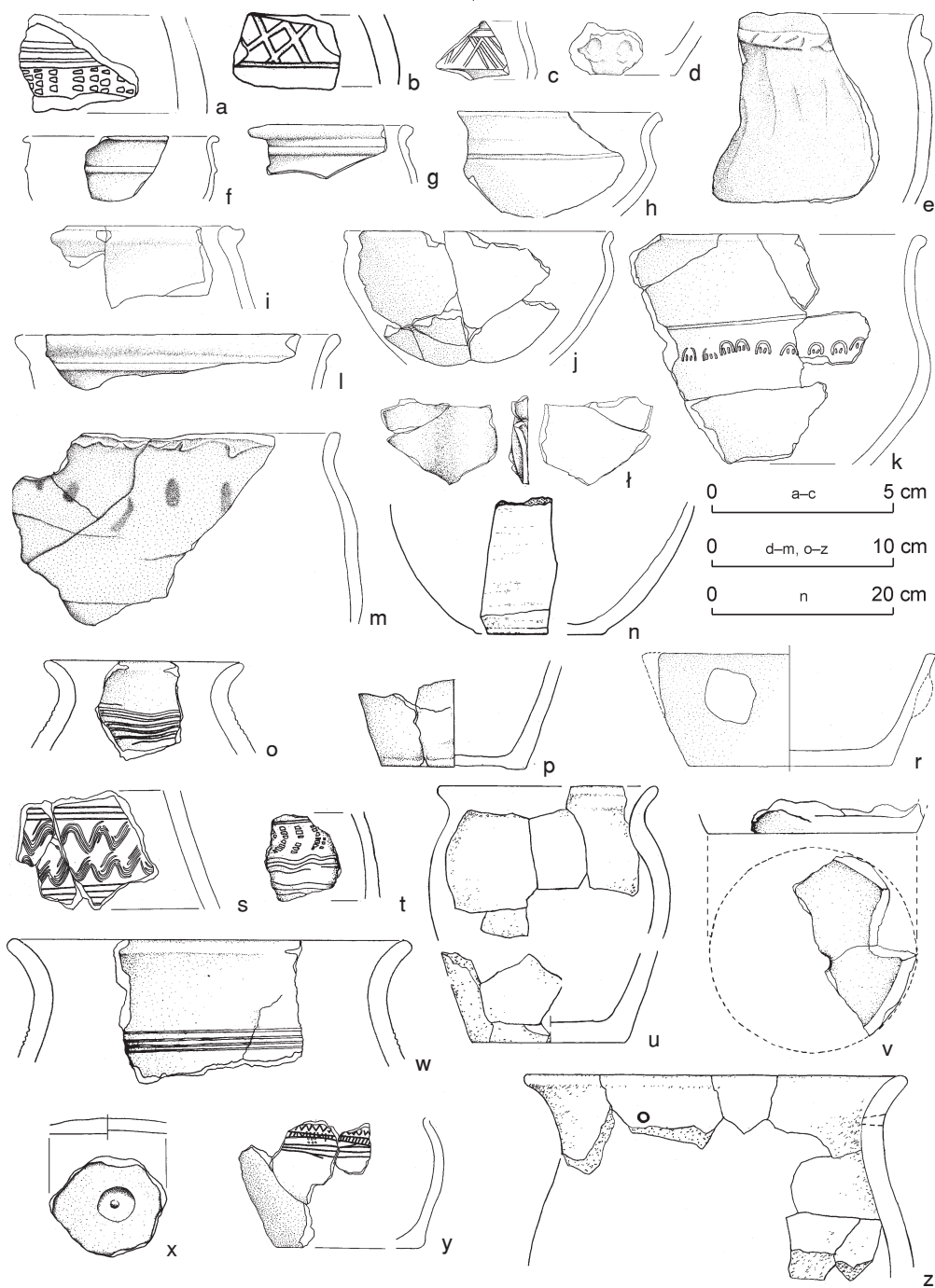
Stosunkowo niewielką grupę (ok. 200) stanowią również mało charakterystyczne fragmenty ceramiki datowanej ogólnie na epokę brązu. Na ten okres datuje się także obiekt 6 z wykopu II. Kilkanaście fragmentów ceramiki jest związanych

również z kulturą łużycką okresu halsztackiego.

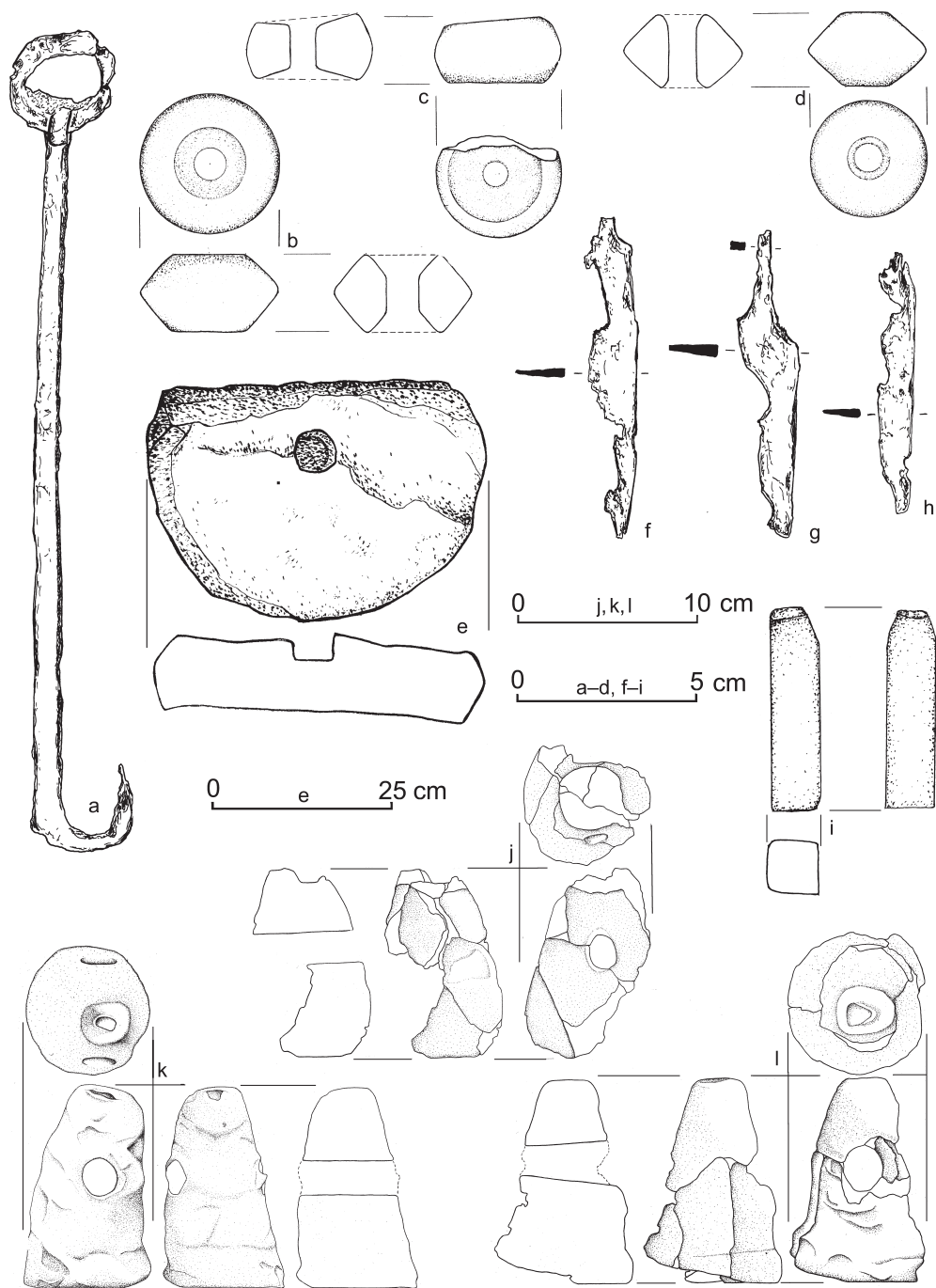
Na stanowisku najliczniej reprezentowana jest ceramika związana z osadą kultury przeworskiej (ryc. 5b–n, r). Około 3 tys. zabytków pochodzi z późnego okresu wpływów rzymskich, natomiast nieliczne wiążą się z wczesną fazą tego okresu. Wymienione zabytki wystąpiły zarówno w obiektach, jak i w warstwie kulturowej.

Wśród ceramiki kultury przeworskiej przeważają naczynia wykonane bez użycia koła garncarskiego. Są to najczęściej różnego typu cienkościenne i grubościennie naczynia garnkowe, wazowate, rzadziej misy. Fragmenty naczyń charakteryzuje znaczna domieszka tłucznia i piasku. Naczynia cienkościenne wykonane były z gliny o mniejszej ilości domieszki schudzającej. Ścianki naczyń były szorstkie, często chropowate, niekiedy z widoczną na powierzchni grubą domieszką, bądź niestaranie gładzone. Na części naczyń dostrzec można ślady wygładzania tępych narzędziem, pozostawiającym charakterystyczne, delikatne smugi. Barwa powierzchni naczyń była najczęściej brunatna, bądź brązowa z różnymi odcieniami czarnym, popielatym, ceglastym. Charakterystyczną cechą naczyń omawianej grupy jest ich niestaranne wykończenie. Spotyka się ślady wygniatania, formowania krawędzi, bądź wręcz odciski palców pozostawione podczas formowania naczynia (ryc. 5e, m). Rzadko występują ułamki naczyń cienkościennych o starannie wygładzonej i czernionej powierzchni. Naczynia ręcznie lepiące były przeważnie nie zdobione. Wśród niewielkiej ilości ułamków zdobionych wyróżnić można ornamenty plastyczny, rytym i stempelkowym. Wśród ornamentów plastycznych przewagę miały poziome listwy plastyczne, z rzadka karbowane (ryc. 5e). W kilku przypadkach wystąpiły dołki palcowe i paznokciowe (ryc. 5d), a także nalepiane guzy (ryc. 5r). Stosunkowo rzadki na ręcznie lepiącej ceramice z okresu rzymskiego jest ornament stempelkowy⁷. Wystąpił tutaj w postaci półowalu z wpisanymi dwoma krótkimi lekko skośnymi nacięciami (ryc. 5k).

Naczynia wykonane na kole garncarskim stanowią niewielki procent całości materiału ceramicznego. Wśród nich wyróżnić można cienkościenne fragmenty naczyń o powierzchni silnie wygładzonej i barwie od popielatosiwej do czarnej. Z rzadka spotyka się też ułamki o powierzchniach wyświecanych, czarnych z przełamem barwy siwej, bądź kremowej. Znacznie częściej występowała ceramika o nierównej chropowato-ziarnistej strukturze powierzchni. Warto tu wspomnieć o fragmencie naczynia o „krezowatych”, zgrubiałych krawędziach wylewu. Brzeg ten był jednostronnie rozciągnięty, minimalnie nachylony na zewnątrz i środkiem wklęsły (ryc. 5i). Tendencja do takiego formowania wylewów pojawiła się w późnym okresie rzymskim najwcześniej w fazie C1b⁸. Wśród większości niewielkich fragmentów ceramiki wykonanej przy użyciu koła zauważono także fragment naczynia zdobionego owalnymi zagłębieniami, określanego w literaturze archeologicznej jako pucharki „fałdziste” (ryc. 5t). W kulturze przeworskiej najlepiej są one poświadczone dla fazy C2⁹. Wśród wyeksplorowanych materiałów uwagę zwraca także fragment grubościennego naczynia zasobowego z gliny z domieszką średnioziarnistego tłucznia (ryc. 5n). Na odnalezionej przydennej części naczynia wyraźnie zachowały się ślady ciągów garncarskich. Nieliczne fragmenty tzw. ceramiki siwej były zdobione ornamentem plastycznym, rytym, bądź wyświecanym. W omawianym materiale najliczniej reprezentowany był ornament plastyczny. Najczęściej były to poziome listwy plastyczne (ryc. 5f). W jednym przypadku zauważono wspomniane już owalne plastyczne zagłębienie. Ornament rytym to żłobki, stosowane razem z innymi formami zdobienia. W kilku przypadkach stwierdzono zdobienie ornamentem wyświecanym. Występuje on najczęściej w postaci ukośnego kratkowania lub linii zygzakowatej (ryc. 5b, c). Motyw stosunkowo często pojawiający się na ceramice „siwej” o gładkich powierzchniach w fazach C2–D¹⁰.

Ryc. 5. Jarosław, stanowisko 10. Wybór ceramiki: b-n, r – kultura przeworska, a, o-p, s-z – wczesne średniowiecze

Ryc. 6. Jaryszów, stanowisko 10. Wybór zabytków kultury przeworskiej

Zabytki datowane na okres wczesnego średniowiecza stanowią drugą pod względem liczebności grupę zabytków wyeksplorowanych na stanowisku (ryc. 5a, o–p, s–z). Łącznie pozyskano tutaj ponad 1,6 tys. fragmentów ceramiki datowanej wstępnie na wczesne fazy wczesnego średniowiecza i jedynie kilka fragmentów z jego późnych faz.

Zestaw form wczesnośredniowiecznych ogranicza się do naczyń garnkowych. Stwierdzono posługiwanie się gliną raczej chudą z domieszką zróżnicowaną pod względem ilości i wielkości. Faktura powierzchni zazwyczaj jest szorstka lub chropowata. Przeważają typy krawędzi nie rozwiniętych – prostych: o końcówce zwężającej się, zaokrąglonej oraz dość silnie wychylonej, płasko ściętej. Przewagę w omawianym zbiorze mają naczynia „górą” obtaczane. Stwierdzono też inne ślady formowania, m.in. jednokrotnie okrągły, wklęsły odcisk osi koła (ryc. 5x). Nie zaobserwowano dużego zasobu wątków zdobniczych. Przeważał strefowy ornament grzebykowy, z motywem linii falistych i żłobków dookólnych (ryc. 5o, s, w). W jednym przypadku zauważono otwór w górnej partii naczynia, będący pozostałością po jego naprawie (ryc. 5z). Jeden raz odnotowano również wystąpienie dna z fragmentem otworu w centralnej części (ryc. 5v).

Obok wymienionych grup zabytków ceramicznych uzyskano ponadto stosunkowo niewielki (około 50) zbiór ceramiki późnośredniowiecznej oraz około 200 fragmentów ceramiki określonej ogólnie jako ceramika pradziejowa.

Prócz fragmentów naczyń ceramicznych na osadzie wystąpiły również znaleziska ceramiczne o odmiennym charakterze. Były to przedmioty związane z produkcją tkacką: 3 przęśliki reprezentujące formy typowe dla okresu rzymskiego (ryc. 6b–d) oraz 5 ciężarków tkackich (ryc. 6j–l).

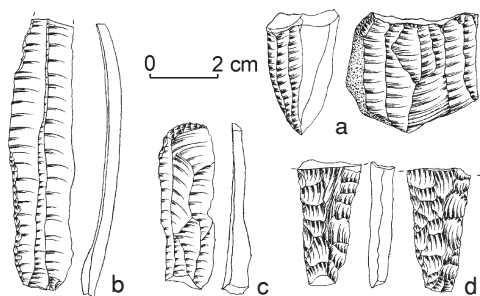
Badania dostarczyły również kilkanaście zabytków metalowych. Były to wyłącznie przedmioty żelazne. Większość pochodziła z warstwy kulturowej. Stan ich

zachowania utrudnia określenie pierwotnego wyglądu i funkcji większości. Wśród nich zidentyfikowano 3 noże (ryc. 6f–h) oraz klucz kotwiczowaty (ryc. 6a).

W trakcie badań pozyskano również wiele przedmiotów kamiennych, w tym fragmenty 2 kamieni żarnowych (ryc. 6e) oraz osełkę (ryc. 6i).

Na stanowisku odkryto także nieliczne materiały krzemienne. Występowały pojedynczo na wszystkich wykopach stanowiska, nie tworząc zwartych koncentracji. Ich chronologia jest mocno zróżnicowana, mieszcząc się w zasadzie we wszystkich okresach epoki kamienia. Obok dominującego narzutowego surowca bałtyckiego wystąpiły pojedyncze artefakty wykonane z krzemienia czekoladowego. Na uwagę zasługuje bez wątpienia późnomезolityczny, jednopiętowy rdzeń wiórkowy wykonany z krzemienia czekoladowego (ryc. 7a). Obok niego wystąpiły także pojedyncze wyroby o metryce schyłkowopaleolitycznej, pojedyncze wyroby neolityczne (ryc. 7b, c), a także fragment ostrza pochodzący zapewne z neolitu lub początków epoki brązu (ryc. 7d).

Badania ratownicze na stanowisku 10 w Jarosławie w roku 2001 pozwoliły na odkrycie śladów osadniczych o zróżnicowanej chronologii poczynając od paleolitu schyłkowego i mezolitu aż po okres późnego średniowiecza. Pozyskane źródła archeologiczne pozwalają jednak przede wszystkim stwierdzić istnienie na terenie stanowiska dwóch osad: osady kultury przeworskiej z faz C1b i C2 okresu rzymskiego

Ryc. 7. Jarosław, stanowisko 10. Wybór zabytków krzemianych

oraz osady wczesnośredniowiecznej, którą można datować na IX lub X wiek. Żużel obecny w warstwie i obiektach wykopu I wskazuje, iż na stanowisku miała miejsce produkcja hutnicza, zapewne w fazie funk-

cjonowania osady kultury przeworskiej. Pozyskane materiały są stosunkowo liczne i mocno zróżnicowane. Staną się w przyszłości przedmiotem szczegółowych opracowań monograficznych¹¹.

PRZYPISY

* Stanowisko to w literaturze określano dotąd mylnie jako Nogawczyce B.

¹ M. Masojć, *Sprawozdanie z obserwacji archeologicznych przeprowadzonych podczas budowy autostrady A-4 od węzła „Prądy” do węzła „Nogawczyce” w woj. opolskim w kwietniu 2000 r.*, (Wrocław, 2000, maszynopis w archiwum ZBR IAIe PAN, Oddział we Wrocławiu).

² J. Bronowicki, B. Gediga, M. Masojć, *Badania archeologiczne na trasie budowy autostrady A4 w woj. opolskim*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 478; B. Gediga, J. Bronowicki, A. Kosicki, L. Żygadło, *Badania wykopaliskowe na autostradzie A-4 w 2000 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 43: 2001, s. 149, 156; L. Kamyszek, *Ratownicze badania na wielokulturowym stanowisku Jaryszów 10, powiat Strzelce Opolskie, woj. opolskie*, „Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego” ser. B: *Materiały archeologiczne* [w druku].

³ *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, Wrocław 1997, s. 26; J. Kondracki, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1978, s. 25–26.

⁴ S. Paźda, *Brzeski rejon starożytnej metalurgii żelaza (IV–V w n.e.)*, „Studia Archeologiczne” t. 25: 1994, s. 28.

⁵ G. Domański, *Osada z okresu rzymskiego z Opola-Groszowic*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” t. 1: 1971, s. 232–234.

⁶ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej*, Wrocław 1993, s. 145, 178.

⁷ K. Godłowski, *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” t. 4: 1977, s. 162.

⁸ H. Dobrzańska, *Zagadnienie datowania ceramiki toczonej w kulturze przeworskiej*, „Archeologia Polski” t. 24: 1980, z. 1, s. 100.

⁹ Tamże, s. 118.

¹⁰ K. Godłowski, *Materiały...*, s. 174, 175; H. Dobrzańska, *Zagadnienie...*, s. 132.

¹¹ L. Kamyszek, *Osada z późnego okresu rzymskiego z Jaryszowa stan. 10, pow. Strzelce Opolskie, woj. opolskie*, „Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN”, z. 3: *Badania na autostradzie A4, część II* [w druku].

Lidia Kamyszek, Mirosław Masojć

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA LOKALITĚ 10 (DÁLNIČE A4) V JARYSZOWĚ, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V sezóně 2001, v rámci pokračování záchranných výzkumů, spojených s výstavbou opolského úseku dálnice A4, byly prováděny výzkumy na lokalitě 10 v Jaryszowě. Realizovala je vratislavská pobočka

Ústavu archeologie a etnologie Polské akademie věd (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Oddział we Wrocławiu), z fondů Agentury pro výstavbu a využití dálnic (Agencja Budowy i Eksplo-

atacji Autostrad). Výzkum vedl mgr. M. Masojć. Koordinátorem terénních prací byl dr. J. Bronowicki, vědecký dozor měl prof. dr. hab. Bogusław Gediga – vedoucí Skupiny záchranných výskumů při wratislavské pobočce Ústavu archeologie a etnologie Polské akademie věd (Zespół Badań Ratowniczych IAiE PAN, Oddział we Wrocławiu).

Lokalita 10 v Jaryszowě leží v oblasti doteku dvou geomorfologických jednotek – Slezské nížiny a Slezské pahorkatiny, či přesněji – na pravé straně Odry, v severní části Ratibořské pánve, při úpatí masivu Chełmu, jeho nejvyšším vrcholem je Hora sv. Anny. Lokalita se v rámci dálnice nalézá na kilometru 279+110–279+350, na svazích nevelké vyvýšeniny, po obou stranách pramenné pánve malé vodoteče, asi 1 km na jih od zástavby vsi Sieronio-wice a Nogowczyce a na sever od vsi Jaryszów (obr. 1).

Ve výzkumné sezóně 2001 byly na lokalitě položeny 4 sondy o celkové výměře povrchu 0,55 ha, po dvou na každé straně tělesa dálnice, jejich cílem bylo zjištění

prostorového zásahu a charakteru lokality, výstavbou dálnice ohrožené (obr. 2, 3).

Mezi nemovitými památkami a mobiliářem, získanými během výzkumu, převládá materiál, související se sídlištěm převorské kultury z pozdní doby římské a hmotné předměty (obr. 5a–r, 6), datované do počáteční fáze raného středověku (obr. 5s–z). Kromě nich byly zjištěny rovněž stopy – principiálně méně početné – osídlení z doby kamenné a také z vrcholného středověku (obr. 7). Značná část objektů byla zařazena do skupiny nedatovaných. Mezi 154 zaregistrovanými objekty 1 souvisí s dobou bronzovou, 44 s pozdní dobou římskou a 19 s raným středověkem.

Při záchranném výzkumu na lokalitě 10 v Jaryszowě v roce 2001 byly objeveny stopy osídlení z různých období, od pozdního paleolitu a mezolitu až po vrcholný středověk. Získané předměty však na lokalitě potvrzují především existenci dvou sídlišť: sídliště kultury převorské z fází C1b a C2 doby římské a raněstředověkého sídliště, které lze datovat do 9. nebo 10. stol.

Lidia Kamyszek, Mirosław Masojć

NOTGRABUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ 10 (AUTOBAHN A4) IN JARYSZÓW, WOJEWODZKA OPOLE

(Zusammenfassung)

In der Grabungskampagne 2001, als Fortsetzung der Notgrabungen in Zusammenhang mit dem Bau der Strecke der Autobahn A4 bei Opole, wurde der Fundplatz 10 in Jaryszów untersucht. Die Untersuchungen wurden im Auftrag des Instituts für Archäologie und Ethnologie der Polnischen Akademie der Wissenschaften – Abteilung Breslau geführt und aus den Mitteln der Agentur für Bau und Benutzung der Autobahnen in Warschau finanziert. Die Untersuchungen hat Mag. Mirosław Masojć geleitet und im Gelände Dr. J. Bronowicki koordiniert. Wissenschaftlicher Betreuer der Untersuchungen war Prof. Dr.

hab. Bogusław Gediga – Leiter des Arbeitsteams für Notgrabungen des Instituts.

Der Fundplatz 10 in Jaryszów liegt an der Grenze von zwei physiographischen Einheiten – des Tieflands und der Hochebene Schlesiens, genauer – rechtsufrig der Oder, im nördlichen Teil des Racibórz-Beckens, am Fuße des Chełm-Massivs mit seinem Höhepunkt – Annaberg. Der Fundplatz ist im ganzen Autobahnstreifen innerhalb des Kilometers 279+110–279+350 gelegen, an den Hängen einer kleinen Erhebung, beiderseits des Quellensareals eines kleinen Gewässers, etwa 1 km südlich von der Bebauung der Dörfer Sie-

ronowice und Nogowczyce sowie nördlich vom Dorf Jaryszów (Abb. 1).

In der Grabungskampagne 2001 wurden auf dem Fundplatz 4 Notgrabungen von insgesamt 0,55 ha Fläche angelegt, je zwei von den beiden Seiten der Autobahn, um den Bereich wie auch den Charakter der durch den Bau der Autobahn bedrohten Fundstelle ermitteln zu können (Abb. 2, 3).

Im bei den Arbeiten geborgenen Fundinventar herrschen entschieden Materialien vor, die mit einer Siedlung der Przeworsk-Kultur von der späten römischen Kaiserzeit (Abb. 5a–r, 6) zusammenhängen sowie Materialien in frühe Stufen des Frühmittelalters datiert (Abb. 5s–z). Außer ihnen konnten auch deutlich weniger Siedlungsspuren aus der Steinzeit wie auch dem Spätmittelalter erkannt werden (Abb.

7). Ein bedeutender Teil der Objekte wurde ihrer Gruppe von unbestimmbarer Chronologie zugerechnet. Unter den 154 verzeichneten Objekten eins wurde mit der Bronzezeit verbunden, 44 mit der römischen Spätkaiserzeit und 19 mit dem frühen Mittelalter.

Die Notgrabungen auf dem Fundplatz Jaryszów 10 ließen im Jahre 2001 Siedlungsspuren von unterschiedlicher Chronologie vom Endpaläolithikum und Mesolithikum bis zum späten Mittelalter ermitteln. Die geborgenen Fundmaterialien lassen jedoch vor allem zwei Siedlungen im Bereich der Fundstelle feststellen: eine Siedlung der Przeworsk-Kultur aus den Stufen C1b und C2 der römischen Kaiserzeit sowie eine frühmittelalterliche Siedlung, die man ins 9. oder 10. Jh. setzen kann.

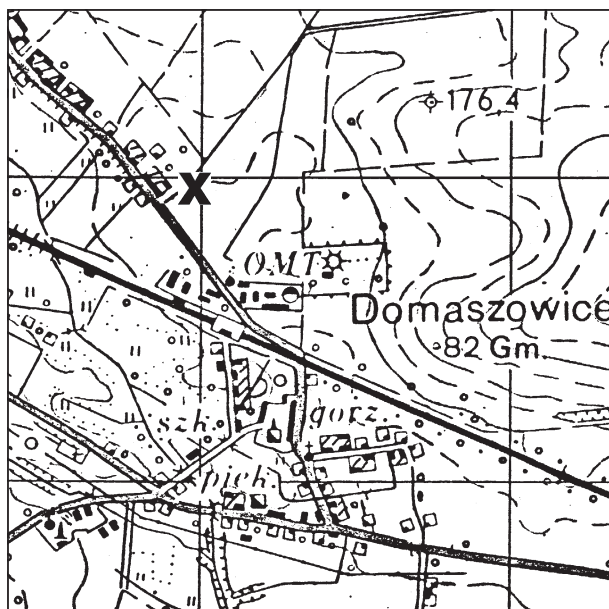
BADANIA RATOWNICZE NA OSADZIE KULTURY PRZEWORSKIEJ W DOMASZOWICACH, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

W okresie od 19 września do 31 października 2001 roku w związku z robotami ziemnymi przy modernizacji odcinka drogi gruntowej Domaszowice–Strzelce autor sprawozdania prowadził nadzór i ratownicze badania archeologiczne. Prace finansował Urząd Gminy w Domaszowicach.

Prace ziemne objęte nadzorem archeologicznym polegały na zdjęciu wierzchniej warstwy humusu z projektowanego pasa drogi i wykonaniu wzdłuż drogi rowu

odwadniającego. Modernizację drogi wykonano na długości 870 m. Na odcinku tym, wzdłuż ciągu dawnej drogi gruntowej, wykonano pas drogowy o szerokości 3,3 m. Na szerokości tej zdjęto humus wierzchni do głębokości około 40 cm. Szerokość rowu odwadniającego zależna była od jego głębokości i wynosiła 1,5–3,5 m.

Linia modernizowanej drogi przecina północny fragment stanowiska archeologicznego oznaczonego numerem 22 w miejscowości Domaszowice, które od-

Ryc. 1. Domaszowice. Lokalizacja stanowiska 22. Skala 1:25 000

kryte zostało w trakcie badań powierzchniowych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski w 1988 roku. Stanowisko określone jako osada kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich i osada z późnego średniowiecza. Rozciąga się ono bezpośrednio na południowy wschód od wsi Strzelce, na łagodnym stoku zajęтым obecnie pod uprawy rolne i zajmuje obszar około 2,5 ha (ryc. 1). Badania powierzchniowe potwierdziły istnienie stanowiska i jego chronologię. Przy północno-zachodniej krawędzi stanowiska, a więc w rejonie objętym pracami ziemnymi, odkryto oprócz fragmentów ceramiki duże ilości brył żużla żelaznego, co może świadczyć o prowadzonej tu niegdyś działalności związanej z wytopem żelaza.

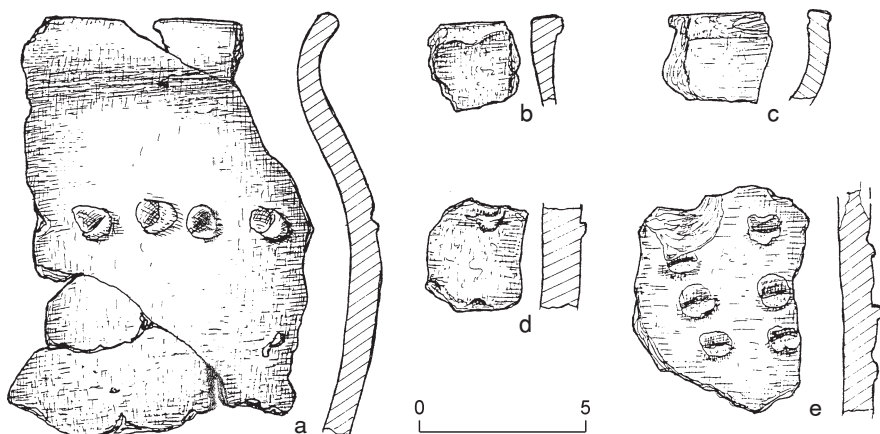
Przed rozpoczęciem prac ziemnych, w pasie drogi polnej, na odcinku do około 150 m, licząc od skrzyżowania z drogą główną, na powierzchni znaleziono kilka drobnych fragmentów ceramiki pradziejowej i późnośredniowiecznej. Na tym samym odcinku w trakcie robót polegających na korytowaniu pasa przyszłej drogi znajdowano ceramikę i żużle dymarskie. Nawarstwienia humusowe do głębokości około 40 cm zdejmowano kilkunastocentymetrowymi warstwami, co umożliwiało bieżący, dokładny wgląd w zawartość kulturową warstw ziemnych. Na nawarstwienia te składał się brunatny humus, zawierający bardzo liczne domieszki: kamienie, gruz, żwir, spaleniznę i żużel, oraz śmieci, to jest materiał wywożony przez okolicznych rolników na drogę polną i stanowiący jej nawierzchnię. Były one bardzo zwarte, a humus „wgnieciony” w podłoże wskutek użytkowania drogi miał miąższość na ogół większą niż 40 cm. W pasie drogi jedynie sporadycznie osiągnięto poziom, na którym uwidaczniały się piaszczyste nawarstwienia zalegające poniżej humusu; była to przejściowa warstwa pomiędzy humusem a calcowym, piaszczystym podłożem. W związku z tym w korytowanym pasie drogi do głębokości 40 cm nie odkryto żadnych obiektów archeologicznych, co nie wykluczało ich istnienia w niżej położonych nawarstwach, na poziomie

piaszczystego calca. Nie stwierdzono także wyraźnych zgrupowań materiału zabytkowego, które mogłyby wskazywać na bezpośrednie sąsiedztwo obiektów pradziejowych. Wyjątkiem było skupisko żużli, które wystąpiły na 80. metrze drogi, przy jej północno-zachodniej krawędzi. Zalegały one na głębokości około 20–40 cm, w warstwie humusu. W bezpośrednim sąsiedztwie skupiska nie stwierdzono jednak śladów pieca dymarskiego ani innego obiektu archeologicznego.

Podobny charakter miały nawarstwienia odsłonięte w trakcie wykonywania rowu odwadniającego. Przebiegał on w odległości około 1 m od północno-zachodniej krawędzi drogi. W nawarstwach humusowych sięgających głębokości około 50 cm również znajdowano sporadycznie występujące fragmenty ceramiki i bryły żużla. Wykopy pod rów, z racji ich głębokości, sięgnęły także piaszczystych nawarstwień zalegających poniżej warstwy humusu. W nawarstwach tych odkryto 3 osadnicze obiekty pradziejowe.

Obiekt 1 w rzucie poziomym miał kształt owalu o wymiarach 150 × 128 cm, a w przekroju pionowym rysował się jako regularna niecka o zaokrąglonych krawędziach. Miąższość w części środkowej wynosiła 32 cm. We wnętrzu obiektu wystąpiły fragmenty ceramiki i drobne grudki słabo przepalanej polepy, także drobiny spalenizny i żużel, w tym fragmenty żużli litych i soplwatych. Największe fragmenty ceramiki odkryto w części przydennej obiektu, w tym fragment górnej części naczynia z krawędzią wylewową, zdobioną dołkami paznokciowymi (ryc. 2a).

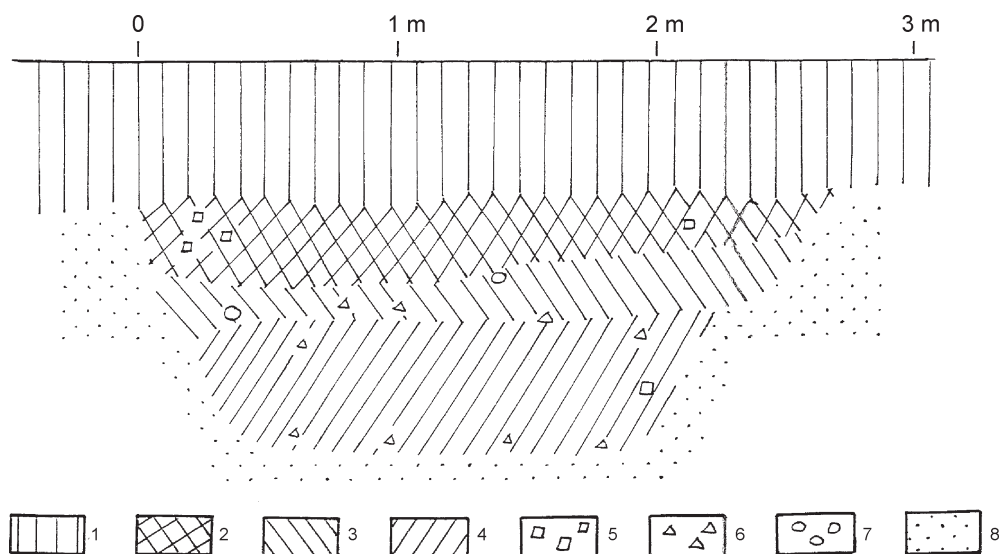
Obiekt 2 to regularna wydłużona jama z gładkim kamiennym i warstwą przepalanej gliny w części przydennej. Przebadano jedynie część obiektu, którego dalszy ciąg zalegał poniżej poziomu drogi (w trakcie wykonywania pasa drogi ze względu na głębokość usytuowania nie został on zarejestrowany). Odsłonięty fragment obiektu był podłużną jamą o szerokości około 80–90 cm. We wnętrzu jamy oraz przy jej ściankach znaleziono bardzo dużą ilość przepalanej na

Ryc. 2. Domaszowice, stanowisko 22. Wybór ceramiki: a, b, d – obiekt 1; c, e – obiekt 3

kolor brunatny i czarny glinki oraz spalenizny. Spieczona glinka występowała w płatach o grubości do 6 cm, którymi wylepiono krawędzie jamy. Na dnie obiektu spoczywał przepalony kamień o celowo obłupanej górnej powierzchni. Zachowane częściowo przepalone ścianki jamy oraz usytuowane ukośnie w jej wnętrzu

płaty polepy, będące zasypiskiem obiektu, świadczą o tym, że było tu duże, zagłębione w podłożu palenisko lub był piec. Na podstawie przebadanego fragmentu trudno jednoznacznie określić kształt całości tego wydłużonego obiektu oraz jego konkretną funkcję (bliżej nieokreślona funkcja produkcyjna).

Ryc. 3. Domaszowice, stanowisko 22. Przekrój obiektu 3. Legenda: 1 – humus brunatny, 2 – jasno-brunatny, lekko spiaszczony humus z nielicznymi fragmentami ceramiki, 3 – jasnoszarobrunatny, ilasty piasek z domieszkami humusu i nielicznymi fragmentami polepy, 4 – szary, ilasty piasek z domieszką humusu, pojedynczymi fragmentami ceramiki, polepy i śladami spalenizny, 5 – fragmenty ceramiki, 6 – grudki polepy, 7 – kamienie otoczkowe, 8 – żółty piasek calcowy

Obiekt 3 to duża jama, w przekroju pionowym głęboka niecka o schodkowatym uskoku i płaskim dnie. Jest to prawdopodobnie pozostałość użytkowego obiektu osadniczego – ziemianki (ryc. 3).

W wyniku przeprowadzonego nadzoru archeologicznego i ratowniczych badań towarzyszących pracom ziemnym przy modernizacji drogi potwierdzono istnienie stanowiska archeologicznego – osady ludności kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich. Dokonane znaleziska w postaci żużli żelaznych wskazują

także na prowadzenie tu działalności związanej z wytopem żelaza w piecach dymarskich. Odkryte i częściowo przebadane 3 obiekty archeologiczne wiążą się z istniejącą tu osadą (ziemianka, palenisko lub piec i jama o funkcji nieokreślonej). Nie stwierdzono tu natomiast istnienia obiektów związanych z osadą późnośredniowieczną. Materiały późnośredniowieczne wystąpiły luźno jedynie w nawarstwieniach humusowych i najprawdopodobniej należy je wiązać ze średniowiecznym etapem funkcjonowania obecnej wsi Strzelce.

Mariusz Krawczyk

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA NA SÍDLIŠTI PŘEVORSKÉ KULTURY V DOMASZOWICÍCH, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V době od 19. září do 31. října roku 2001 byl prováděn archeologický dozor a záchranný výzkum v souvislosti se zemními pracemi na modernizaci úseku hospodářské cesty Domaszowice–Strzelce. Trasa modernizované cesty protíná archeologickou lokalitu, označenou v rámci obce Domaszowice číslem 22. Jde o sídliště převorské kultury z pozdní doby římské a osadu z vrcholného středověku (obr. 1).

Na lokalitě byla nalezena keramika (obr. 2) a struska z dýmačkových pecí a objeveny a částečně prozkoumány 3 sídlištní objekty, spojené se sídlištěm

převorské kultury: zemnice (obr. 3), ohniště nebo pec a jáma s keramikou, hroudami strusky a mazanice. Byla potvrzena existence archeologické lokality – sídliště lidu převorské kultury z pozdní doby římské a objeveny indicie pro místní tavbu železa v dýmačkách. Nebyla potvrzena existence objektů, souvisejících s vrcholně středověkou osadou. Vrcholně středověké nálezy se objevily pouze jednotlivě v orniční vrstvě a nejspíše je třeba je spojovat se středověkou etapou existence dnešní vsi Strzelce.

Mariusz Krawczyk

NOTGRABUNGEN AUF DER SIEDLUNG DER PRZEWORSK-KULTUR IN DOMASZOWICE, WOJWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

In der Zeit vom 19. September bis zum 31. Oktober 2001 wurden eine Aufsicht und archäologische Notgrabungen wegen Erdarbeiten bei der Modernisierung der

Feldstraße Domaszowice–Strzelce geführt. Die Strecke der modernisierten Straße schneidet die archäologische Fundstelle, mit Nr. 22 markiert, im Ort Domaszowice

durch. Es ist eine Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der späten römischen Kaiserzeit und eine Siedlung aus dem späten Mittelalter (Abb. 1).

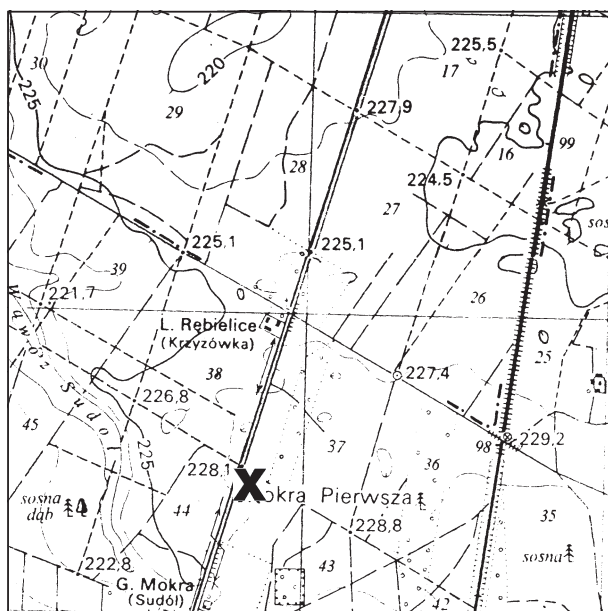
Auf dem Areal der Fundstelle wurde Keramik (Abb. 2) und Eisenschlacke gefunden sowie es wurden freigelegt und teilweise durchforscht drei mit der bestehenden Siedlung der Przeworsk-Kultur zusammenhängende Objekte: ein Grubenhaus (Abb. 3), eine Feuerstelle oder ein Ofen und eine Grube mit keramischem Material, Schlacke und Lehmewurfklumpen. Es konnte der archäologische Fund-

platz – die Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der späten römischen Kaiserzeit bestätigt werden und wurden Spuren gefunden, die auf eine hier stattfindende Aktivität in Zusammenhang mit Eisenschmelzen in Rennfeueröfen hinweisen. Es konnten jedoch keine mit der spätmittelalterlichen Siedlung verbundenen Objekte belegt werden. Die spätmittelalterlichen Materialien traten lose nur in den Humusschichten auf und müßten höchstwahrscheinlich mit der mittelalterlichen Zeit des heute bestehenden Dorfes Strzelce in Verbindung stehen.

DALSZE RATOWNICZE BADANIA WYKOPALISKOWE NA CMENTARZYSKU KULTURY PRZEWORSKIEJ Z PÓ•NEGO OKRESU WPLYWÓW RZYMSKICH I WCZESNEJ FAZY WĘDRÓWEK LUDÓW W MOKREJ, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W latach 2001–2002 kontynuowano trwające od dłuższego czasu badania wykopaliskowe, które swym zasięgiem objęły południowo-wschodnią, południowo-zachodnią oraz północno-wschodnią część nekropoli (ryc. 1)¹. Prace finansowane były ze środków Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz z funduszy Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W pierwszym roku przebadano ogółem 1040 m². Na tym obszarze odkryto 45 grobów, w tym 13 zniszczonych częściowo przez orkę leśną, jeden przez wkop rabunkowy oraz 3 obiekty o charakterze nowożytnym z materiałem archeologicznym. Wyróżniono 4 groby popielnicowe, 41 jamowych oraz warstwę ciepłopalenia. W następnym sezonie przebadano obszar o po-

Ryc. 1. Mokre. Lokalizacja stanowiska 8. Skala 1:25 000

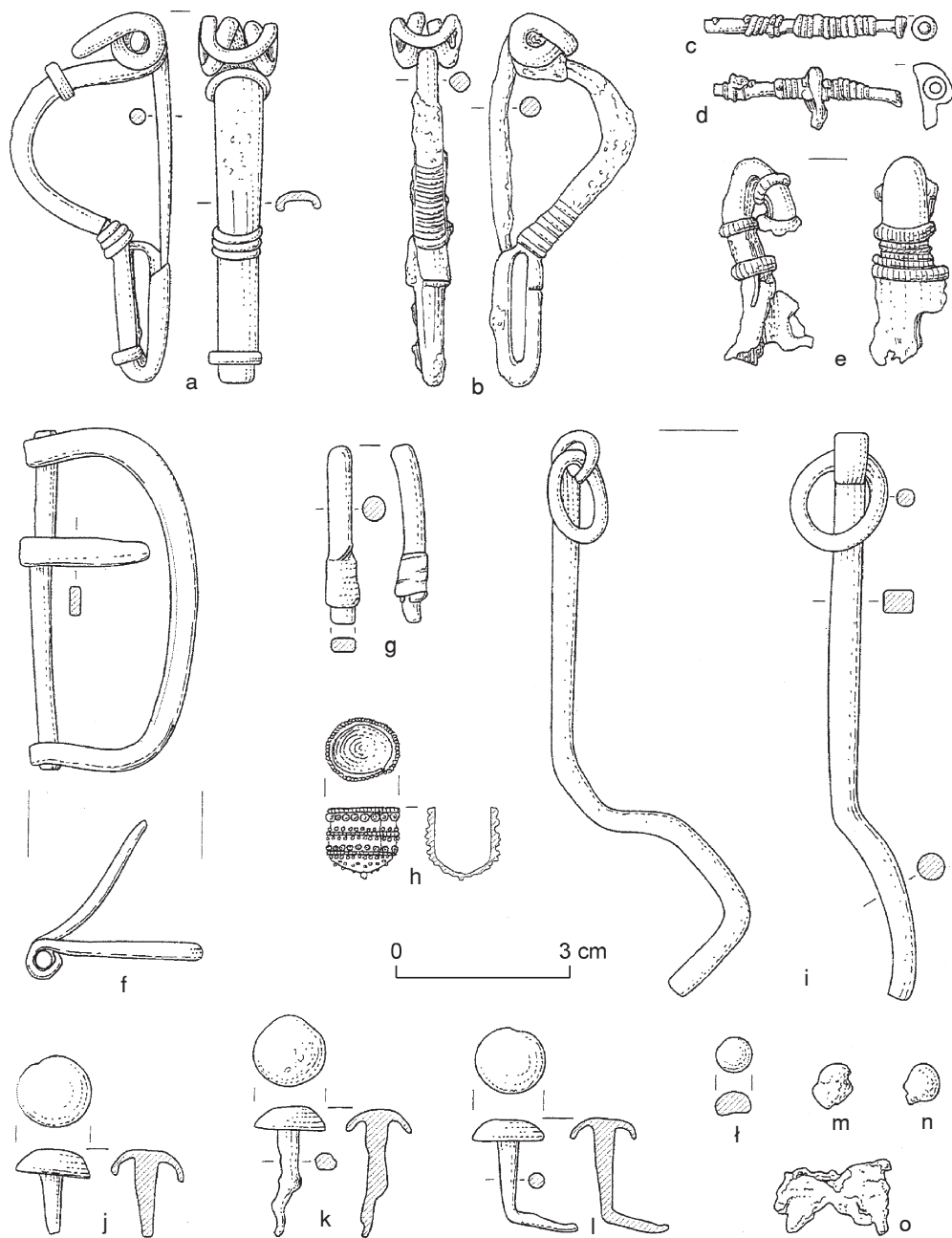
wierzchni 500 m². Na tym terenie odkryto 36 grobów, w tym 3 zniszczone przez orkę leśną, jeden przez wkop rabunkowy oraz jeden obiekt o charakterze nowożytnym z materiałem archeologicznym. Ogółem odkryto 3 groby popielnicowe, 32 jamowe, jeden grób typu rowkowego oraz warstwę ciałopalenia.

Na pograniczu strefy związanej z występowaniem grobów z młodszej fazy młodszego okresu rzymskiego i pochówków datowanych na późny okres rzymski i wczesną fazę okresu wędrówek ludów natrafiono na bardzo interesujący i bogato wyposażony grób kobiety nr 361. Nieco poniżej humusu, na głębokości około 10 cm, odkryto popielnicę ze zniszczonym brzegiem, o średnicy 21 cm. Nie dostrzeżono wyraźnego śladu jamy grobowej. Około 10 cm na południe od popielnicy natrafiono na fragmenty części przydennej drugiego naczynia, zniszczonego przez korzenie, zalegającego w żółto-szarym piasku, wypełnionego dużą ilością zbitych i przepalonych kości ludzkich. W jego pobliżu znaleziono fragmenty cienkościennej przystawki toczzonej na kole. Wszystkie naczynia leżały w obrębie jednej jamy, o wypełnisku barwy szaro-żółtej. Jama w profilu miała kształt nieckowatego zagłębienia i głębokość 26 cm. Wazowata popielnica o średnicy około 21 cm i wysokości około 14 cm jest ręcznie lepiąca i zdobiona na największej wydętości brzucha ornamentem dolków palcowych. Jej powierzchnia jest szorstka, barwy brązowoszarej, z wyraźną domieszką mineralną w postaci średnioziarnistego tłuczni kamiennego barwy szaro-różowej.

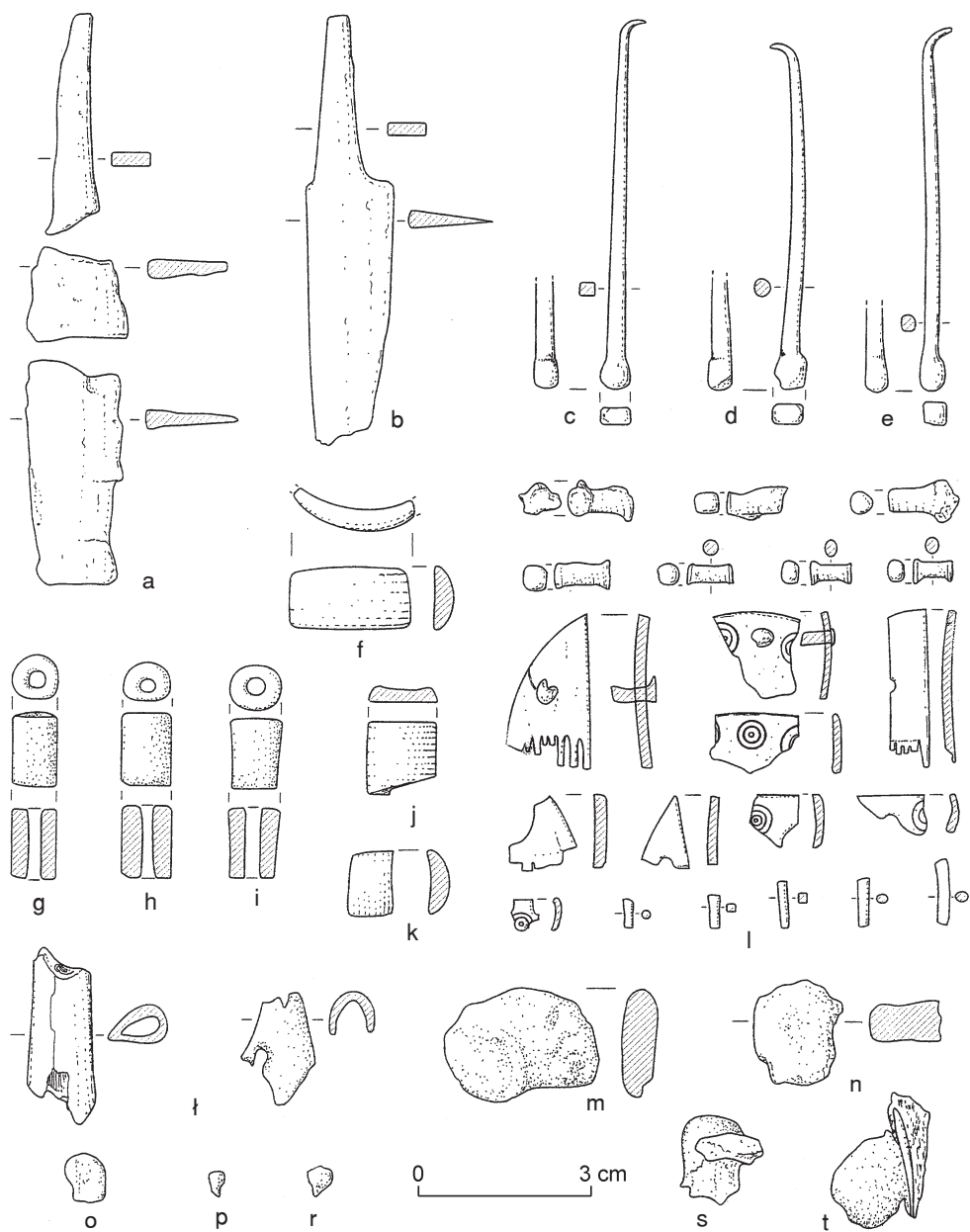
Większość wyposażenia grobu znajdowała się w części przydennej popielnicy, pomiędzy przepalonymi kośćmi ludzkimi, obsypanymi resztkami stosu. W części północno-zachodniej jamy grobowej odkryto fragmenty zabytków wykonanych z brązu, z kości słoniowej oraz z żelaza. Na południe od obu naczyń odkryto skupisko ceramiki oraz przepalone kości ludzkie, które prawdopodobnie związane były z grobem 361. W skupisku tym odkryto fragmenty zniszczonej popielnicy z grobu 361 oraz

kilka przedmiotów metalowych i szklanych. Kolejną koncentrację fragmentów ceramiki, przepalonych kości ludzkich oraz przedmiotów metalowych i kościanych odkryto kilkanaście centymetrów na południowy wschód od grobu 361. Prawdopodobnie również to skupisko można powiązać z omawianym pochówkiem. Trzecie skupisko odkryto około 20 cm na zachód od grobu 361. Stanowiły je fragmenty naczynia wazowatego oraz pojedyncze ułamki cienkościennej przystawki toczzonej na kole, takiej samej, jaką odkryto obok popielnicy. Trzy wymienione skupiska prawdopodobnie stanowiły jeden zespół grobowy, zniszczony przez głęboką orkę oraz przez korzenie drzew. Przypuszczenia te potwierdziły badania antropologiczne, które wykazały, że kości znajdujące się w obu naczyniach oraz występujące we wspomnianych skupiskach to kości jednego osobnika, zapewne kobiety, w wieku *adultus-maturus*².

Wyposażenie tego pochówku stanowiły następujące zabytki (ryc. 2–4, 5a–b): fragmenty brązowej zapinki typu AVI, zapewne o konstrukcji kuszowatej, z dwoma sprężynami i kabłąkiem zdobionym perełkowatymi pierścieniami, fragment wąskiego kabłąka brązowej zapinki, być może typu AVI, oraz dwie zapinki żelazne, jedna podobna do typu A158, druga reprezentująca typ A168, z pierścieniem na nożce i na kabłąku. Oprócz tego znaleziono złoty wisior koszyczkowaty, zdobiony filigranem i granulacją, haczykowaty klucz żelazny od szkatułki typu A wg klasyfikacji A. Kokowskiego³, zakończony kółkiem żelaznym, 5 fragmentów bransolety z kości słoniowej, 3 walcowate paciorki kościane, fragmenty trójwarstwowego grzebienia kościanego (w tym fragmenty okładziny, które zdobione są ornamentem koncentrycznych kółek, fragmenty zębów grzebienia oraz nity żelazne), sprzączka żelazna zbliżona do typu D30 wg podziału R. Madydy-Legutko⁴, nożyk żelazny, fragmenty drugiego noża żelaznego, 3 nity żelazne o główkach półkulistych (zapewne ze szkatułki), 3 szpile żelazne o końcach haczykowato zagiętych, fragment

Ryc. 2. Mokra, stanowisko 8. Grób 361: a-b, f, i-l – żelazo; c-e, g, ł-o – brąz; h – złoto

Ryc. 3. Mokra, stanowisko 8. Grób 361: a-e – żelazo; f, j – kość słoniowa; g-i, k-l – kość; ł, t – szkło i kość ludzka; m-s – szkło

przedmiotu kościanego (być może pierścionka), fragmenty przetopionych przedmiotów szklanych (barwy zielonkawej i żółtej), fragmenty stopionego brązu oraz 2 przęsłiki gliniane. Ponadto oprócz popielnicy i ułamków szarobrunatnego, ręcznie lepionego naczynia wazowatego oraz części przydennej drugiego naczynia, o szorstkiej powierzchni, barwy szarobrązowej, z domieszką gruboziarnistego tłuczni kamiennego, zostały znalezione fragmenty czarki toczonej na kole. Górna partia brzuśca cienkościennej czarki o gładkiej, brązowej powierzchni jest zdobiona ornamentem delikatnie rytej, zwielokrotnionej linii falistej. Gлина, z której wykonano czarkę, była dobrze wyszlamowana, nie zawierała domieszki schudzającej.

Omawiany zespół grobowy należy uznać za wyjątkowo bogaty, wskazujący niezbiecie na bardzo wysoką pozycję społeczną zmarłej. Obok bowiem złotego wisiora koszyczkowatego, niezwykle starannie wykonanego w technice filigranu i granulacji (ryc. 2h), podobnego do egzemplarza z grobu książęcego z Wrocławia-Zakrzowa⁵, odkryto pierwsze, poświadczające z terenu kultury przeworskiej, fragmenty bransolety z kości słoniowej (ryc. 3f, j). Prawdopodobnie zabytek ten należy uznać za import z terenów cesarstwa rzymskiego. Ponadto zwraca uwagę jedna z czterech fibul, która choć obecnie nadtopiona i zniszczona przez wysoką temperaturę stosu ciałopalnego, należy do ozdobnych zapinek o konstrukcji kuszowatej, z dwoma sprężynami i z pierścieniami na nóżce i kabłąku (ryc. 2c–e). Mniej efektowna jest żelazna zapinka A168, ale i ona zdobiona jest pierścieniami (ryc. 2a). Prawdopodobnie obie fibule stanowiły zapięcie kolii. Składają się na nią obok wisiora koszyczkowatego paciorki z kości i paciorki szklane, które w następstwie kremacji uległy stopieniu.

Jednak do najbardziej interesujących zabytków należy zaliczyć 3 żelazne szpile o celowo haczykowato zagiętych końcach (ryc. 3c–e). Natomiast ich końce przeciwległe są wyraźnie rozklepane, prawdopodobnie w celu lepszego osadze-

nia trzonków, które zapewne były zrobione z drewna lub z innych materiałów organicznych (ryc. 4). Podobne szpile znane są między innymi ze znalezisk na terenach cesarstwa rzymskiego. Pełniły rolę instrumentów medycznych, określanych w literaturze mianem tzw. Wundhaken, tj. szpil haczykowatych, przeznaczonych do przekłuwania powłok płodowych⁶. Prawdopodobnie szpile z Mokrej spełniały taką samą funkcję i należały do pochowanej w omawianym grobie kobiety-akuszerki. Tym należy tłumaczyć jej wysoki status społeczny, którego odbiciem jest bogactwo wyposażenia grobowego. Omawiany zespół należy datować na młodszą fazę późnego okresu rzymskiego, tj. fazę C2.

Ryc. 4. Mokra, stanowisko 8. Grób 361: rekonstrukcja haczyka do przekłuwania powłok płodowych

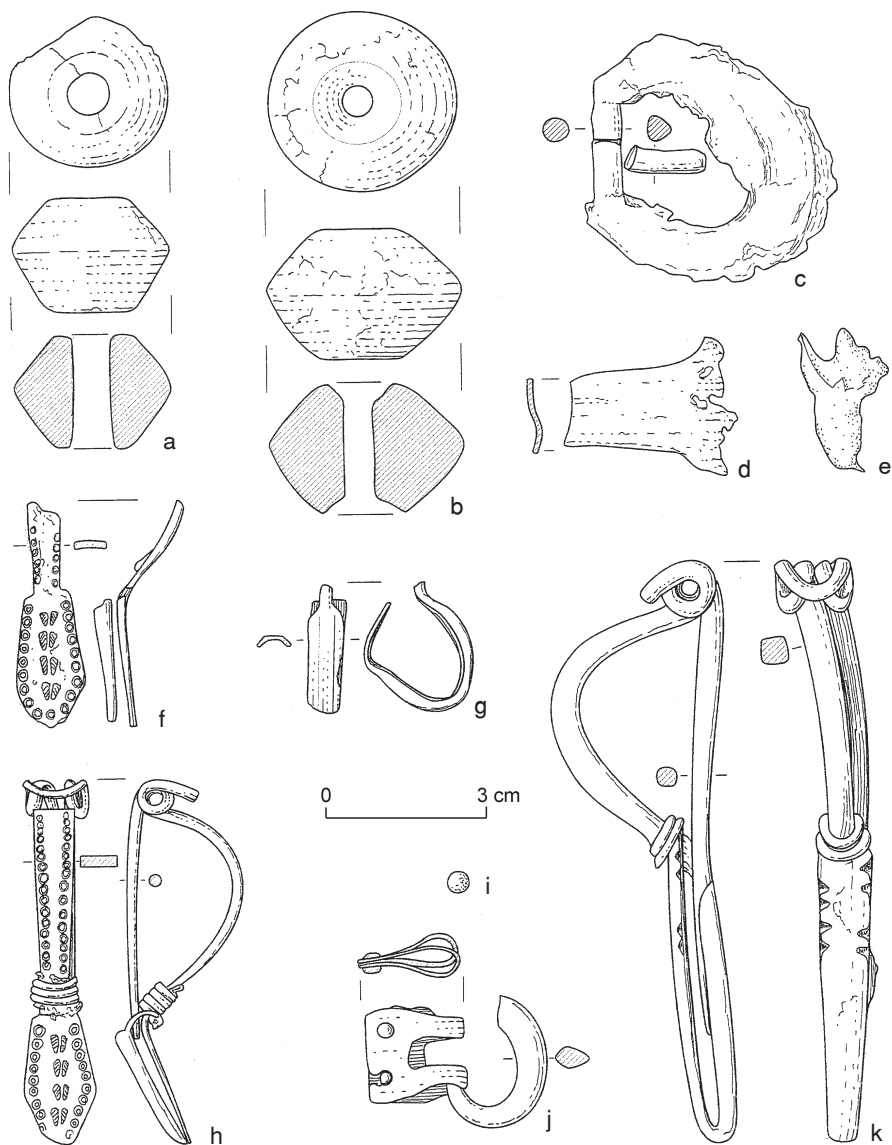
Ostatnie dwa sezony wykopaliskowe stanowią niewątpliwie najważniejszy etap w badaniach nad chronologią kultury przeworskiej oraz dostarczyły znowu wiele nowych materiałów zabytkowych, nie spotykanych jak dotychczas na stanowiskach tej kultury.

W południowo-zachodniej części cmentarzyska, związanej chronologicznie z końcową fazą późnego okresu rzymskiego oraz początkami okresu wędrówek ludów, tj. fazami C3 i D1, natrafiono na kilka pochówków, wśród których wyróżnia się grób 398.

Na głębokości 45 cm na tle żółtego piasku w kolistej jamie, o średnicy około 40 cm, odkryto koncentrację przepalonych kości ludzkich. Wypełnisko jamy było jednorodne, barwy szarożółtej. Jama miała kształt nieckowaty i sięgała do głębokości 64 cm. Kości występowały do głębokości 60 cm. W jamie pomiędzy kośćmi odkryto elementy wyposażenia grobowego, do którego należały (ryc. 5c–h): zapinka brązowa typu AVI, z trapezowato ukształto-

waną nóżką, zdobiona na kabłąku ornamentem stempelkowym, w postaci szeregu koncentrycznych kółeczek, a na nóżce ornamentem przypominającym zarys liścia palmowego, fragment kabłąka drugiej, takiej samej, zdobionej zapinki brązowej, fragment trzeciej zapinki brązowej, zapewne z podwiniętą nóżką, fragment okucia

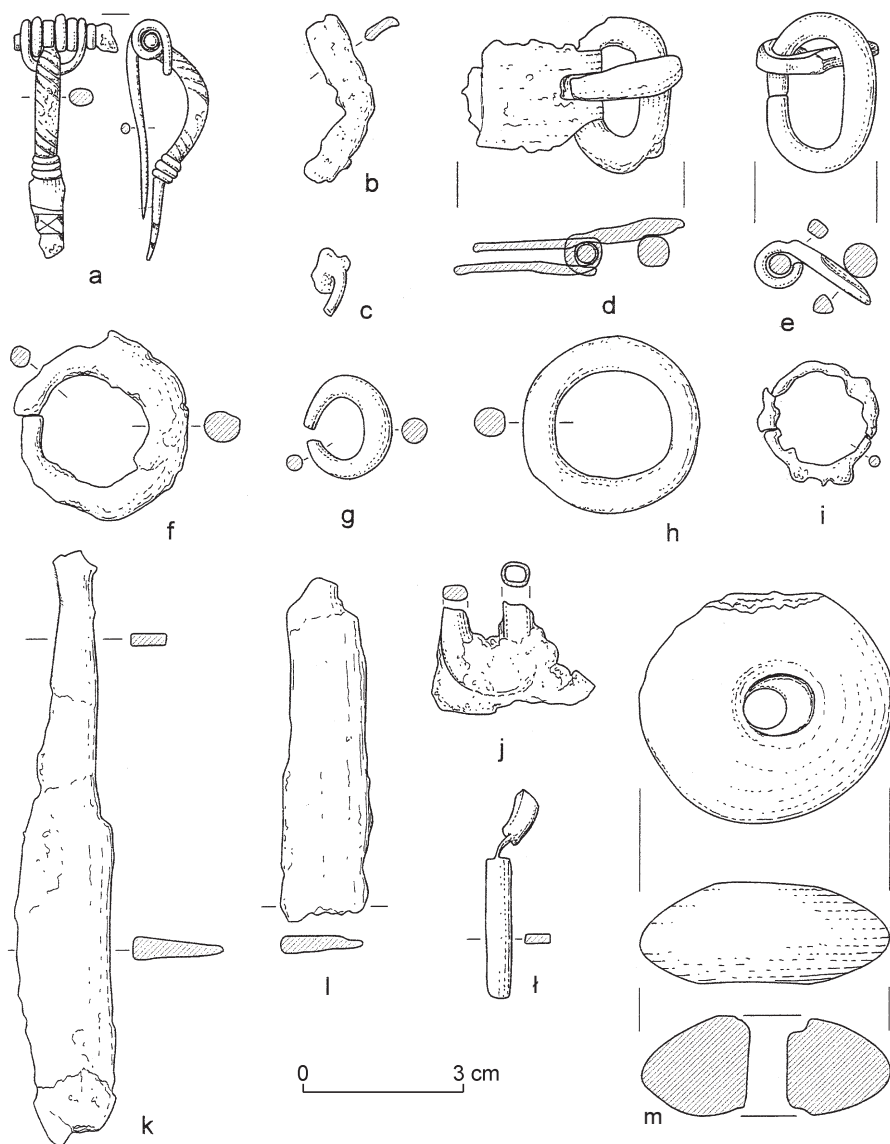
brązowego, sprzączka brązowa z pogrubioną ramą typu H25 wg R. Madydy-Legutko⁷, fragment brązowego kolca od sprzączki oraz fragment szkła barwy granatowej, stopionego z kością ludzką. Sprzączka, której rama pierwotnie była pusta, została nadtopiona i bardzo zniekształcona przez wysoką temperaturę stosu. Bardzo zaawan-

Ryc. 5. Mokra, stanowisko 8. Grób 361: a-b – glina; grób 398: c-h – brąz; grób 401: i-j – brąz, k – żelazo

sowany pod względem technologicznym sposób jej wykonania może być podstawą do przypuszczeń, iż mamy do czynienia z rzymskim importem. Godne uwagi są również wspomniane dwie zapinki (ryc. 5f, h), które poza kształtem nie mają bliższych analogii z terenu kultury przeworskiej. Wytlaczany ornament pozwala sądzić, że

ten rodzaj zdobienia, wykonany w technice stempelkowej, można łączyć z tzw. ornamentyką w stylu Untersiebenbrunn-Sözdala, który rozpowszechnił się w okresie wędrówek ludów m.in. na terenie Europy Środkowej⁸. Na podstawie wspomnianego inwentarza omawiany grób można datować na fazę D.

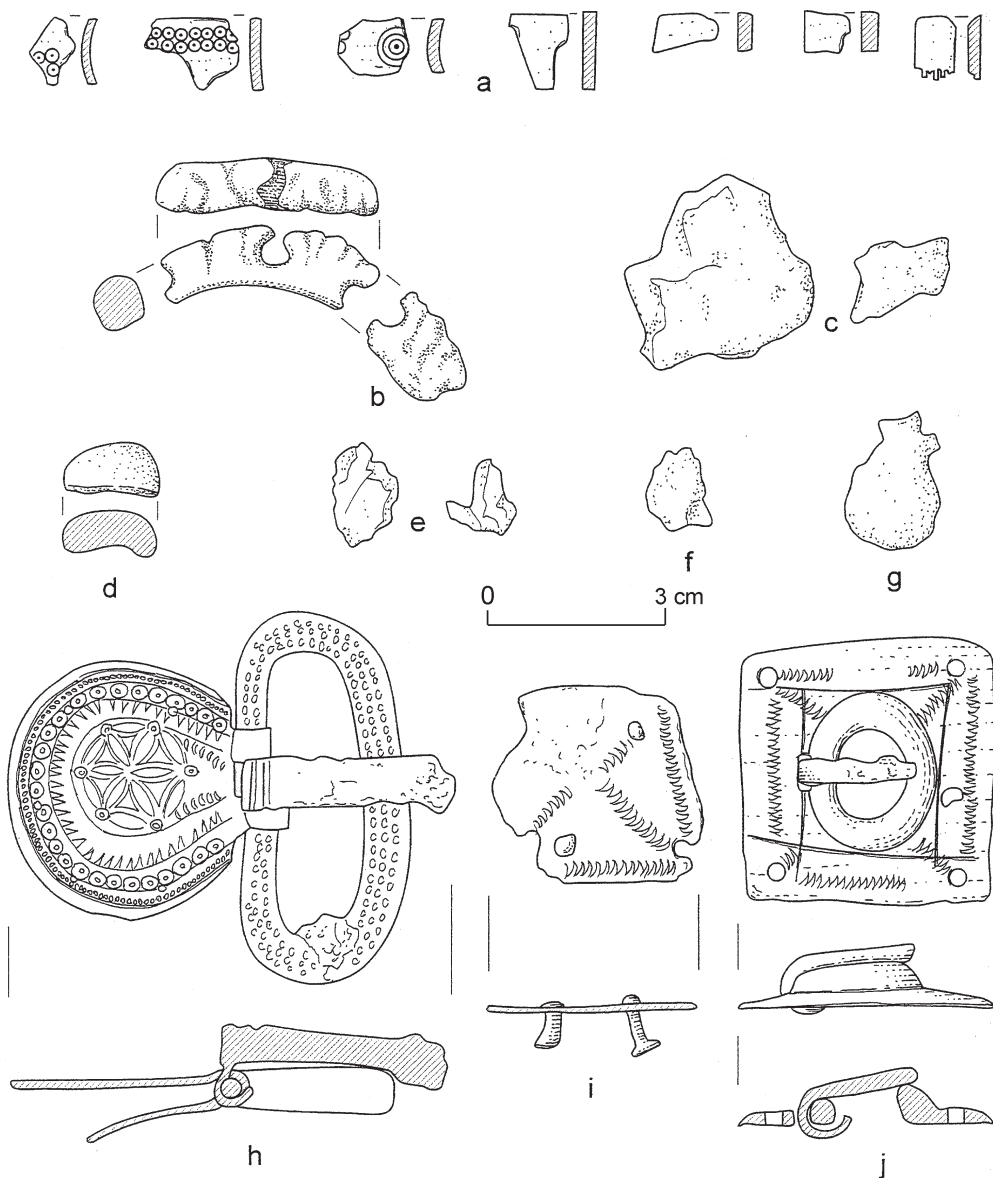
Ryc. 6. Mokra, stanowisko 8. Grób 439 (rowkowy): a-c – brąz; d-h, j-l – żelazo; i – żelazo i szkło; m – glina

Na południowo-wschodnim skraju cmentarzyska w Mokrej odkryto częściowo zniszczoną przez wkopy rabunkowe warstwę ciałopalenia, która była nasycona drobnymi przepalonymi kośćmi ludzkimi, licznymi uławkami celowo pogruchotanych naczyń glinianych oraz przepalonymi i nadtopionymi zabytkami metalowymi. Powierzchnia warstwy wynosiła około 6 m², a jej miąższość miejscami dochodziła do około 20 cm. Poniżej wydzielono kilka grobów jamowych, w tym grób 401 zlokalizowany w północnej części warstwy (ryc. 5i–k). Na głębokości 20 cm odsłonięto nieregularne zaciemnienie o intensywnie czarnym zabarwieniu, o wymiarach 49 × 19 cm. W profilu obiekt miał kształt nieckowaty i sięgał do głębokości 49 cm. W obrębie jamy występowały fragmenty ceramiki ręcznie lepionej i toczonej na kole oraz przepalone kości ludzkie. Ponadto znaleziono żelazną zapinkę typu AVI, fragment ramy sprzączki brązowej, skuwkę sprzączki brązowej oraz fragment przepiętowanego przedmiotu brązowego. Godna uwagi jest wspomniana znacznych rozmiarów (ponad 11 cm długości), żelazna zapinka z podwiniętą nóżką, na której krawędziach jest wiele głębokich nacięć (ryc. 5k). Prawdopodobnie stanowią one niedolne naśladownictwo często występującego na zabytkach, obok ornamentyki stempelkowej, ornamentu wycinanego charakterystycznego dla okresu wędrowek ludów. Podobne, lecz nie zdobione fibule K. Godłowski łączy z najmłodszą, V fazą użytkowania cmentarzyska w Opatowie⁹. Nieco później zapewne można datować rozproszone zabytki występujące w warstwie ciałopalenia, która zalegała między innymi nad wspomnianym grobem 401. Wśród obiektów metalowych na szczególną uwagę zasługuje sprzączka brązowa typu „Strzegocice”, reprezentująca grupę H44 wg R. Madydy-Legutko¹⁰ (ryc. 7h). Pomimo działania wysokiej temperatury bardzo dobrze zachowała się brązowa, posrebrzana skuwka, bogato zdobiona ornamentyką stempelkową i wycinaną, z charakterystycznym motywem rozety. Ponadto, mimo nadtopienia, na ramie zachowały

się ślady po srebrnej inkrustacji, w postaci licznych dołeczków. Tego typu sprzączki R. Madyda-Legutko datuje ogólnie na okres wędrowek ludów¹¹, natomiast J. Tejral i M. Mączyńska na fazę D2¹². Na tej podstawie możemy zapewne przyjąć chronologię warstwy ciałopalenia w tym rejonie cmentarzyska na około połowę V wieku.

Niezwykle interesującym znaleziskiem ze stanowiska w Mokrej jest również inna sprzączka, nieznana jak dotychczas z obszaru kultury przeworskiej. Chodzi o tzw. brązową, blachowatą sprzączkę, z wytłoczoną ramą i kolcem z żelaza oraz z osobnym prostokątnym okuciem do pasa (ryc. 7j). Zarówno sprzączka, jak i okucie zdobione są motywami zygzakowatych, rytych linii, przypominających zarys prostokąta z przekątnymi. Zabytki te stanowiły zapewne część metalowych okuć, tworzących elementy garnituru pasa wojskowego. Tego typu sprzączki, którym towarzyszyły również zestawy kilku okuć pasa, znane są przede wszystkim z cmentarzysk położonych między Skaldą a Wezerą¹³. Należały do wyposażenia grobowego wyższej warstwy wojowników germańskich, będących często na służbie w armii rzymskiej. Różnią się jednak od sprzączki z Mokrej bogactwem wycinanej ornamentyki, zazwyczaj uzupełnianej motywami tzw. stylu zwierzęcego. Mamy zatem prawdopodobnie rodzime naśladownictwo tego typu pasa, którego najbliższą analogią jest srebrna sprzączka blachowata z okuciem i bardzo podobnym, zygzakowatym motywem geometrycznym, pochodząca z grobu 6/1984 z Linz-Tiefer Graben¹⁴. Także ona uznawana jest za naśladownictwo wieloczęściowych garniturów pasa występujących na terenach północnej Francji i Belgii¹⁵.

Sprzączka z Mokrej jest znaleziskiem luźnym, jednak została odkryta w pobliżu grobu 377, w którym pochowano wojownika między innymi z grotem zbliżonym do typu XXII wg P. Kaczanowskiego¹⁶, dwoma sprzączkami typu H27 wg R. Madydy-Legutko i jęczyczkowatym okuciem końca pasa typu „Szczedrzyk”, zdobionym stempelkowym ornamentem współśrodkowych kółeczek. Podobny stan zachowania oraz

Ryc. 7. Mokra, stanowisko 8. Grób 439: a – kość, b – róg, c–g – szkło. Warstwa ciałopalenia:
h – znalezisko luźne – brąz, w pobliżu grobu 377; i–j – brąz

patyna pokrywająca zarówno omawiane okucie, jak też blachową sprzączkę pozwala przypuszczać, że należała do wyposażenia grobu 377.

Ponadto – jak to już wielokrotnie podkreślano – w trakcie badań wykopalisko-

wych uzyskano również nowe dane mające związek z problematyką dotyczącą ewolucji obrządku pogrzebowego kultury przeworskiej, w młodszym okresie rzymskim i we wczesnej fazie wędrówek¹⁷. Chodzi nie tylko o występujące na omawianym

cmentarzysku groby ciałopalne, usytuowane w dużych kolistych, zazwyczaj niezbyt głębokich jamach, o średnicy około 2 m, czy pochówki w obstawach kamiennych oraz warstwowe typu dobrodzieńskiego, ale także o zwracający tutaj szczególną uwagę, pierwszy jak dotąd, odkryty w Mokrej obiekt rowkowy (ryc. 8). Jego forma jest bardzo podobna do znanych z cmentarzysk w Opatowie, Rybnie i Żabieńcu¹⁸.

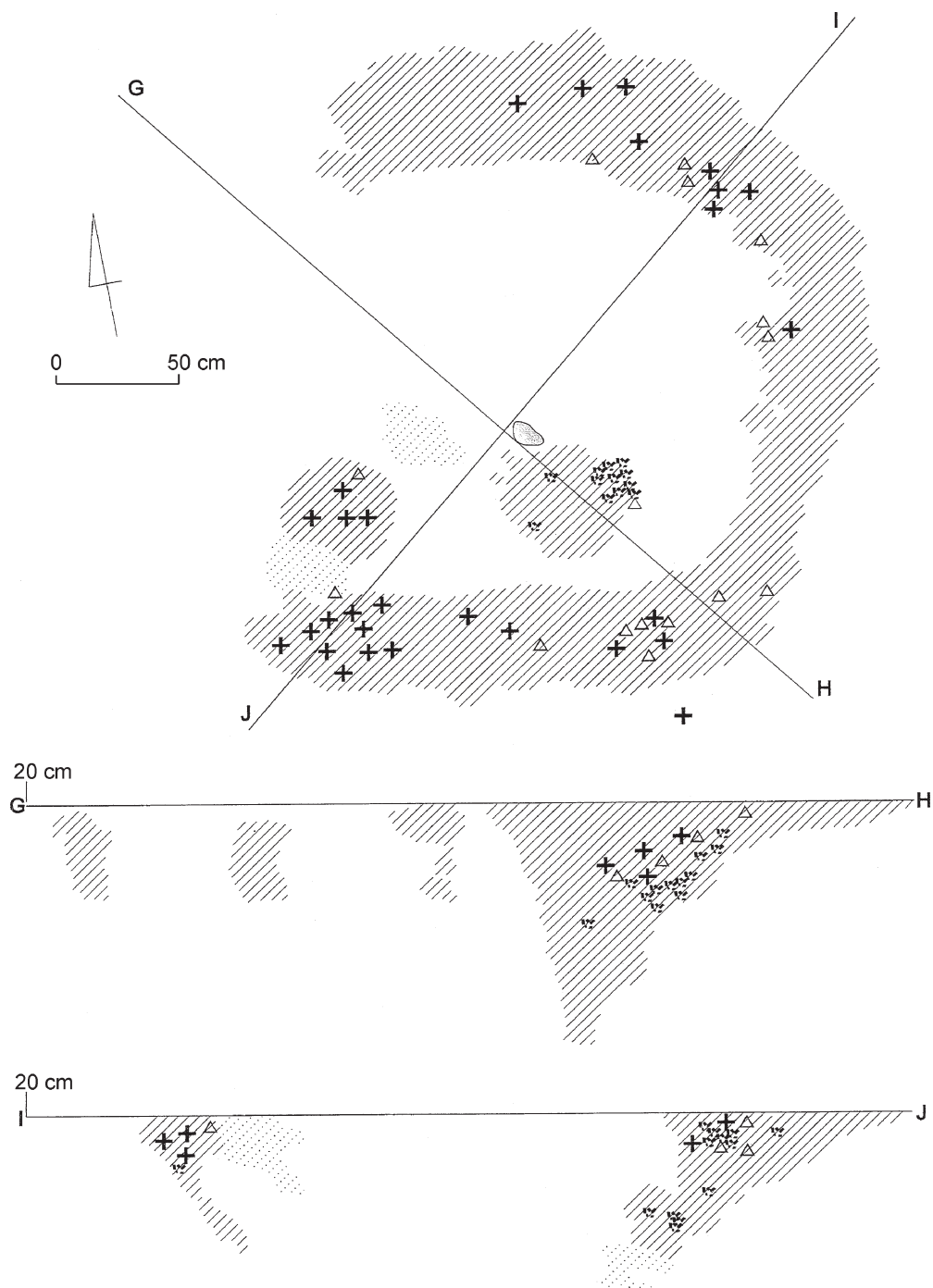
Grób rowkowy został rozpoznany w południowo-zachodniej części cmentarzyska, na głębokości 20 cm. Miał kształt nie zamkniętego od strony zachodniej okręgu, o wymiarach 280 cm na osi północ-południe oraz 280 cm na osi wschód-zachód. Jego szerokość wahała się od 40 do 60 cm. W profilu obiekt rysował się jako nieregularne, nieckowate zagłębienie, sięgające do głębokości od 30 do 70 cm. Wewnątrz obszaru otoczonego rowkiem odkryto dwa owalne zaciemnienia. W jednym z nich obok ceramiki wystąpiły zapinka brązowa (ryc. 5a) i pojedyncze, przepalone kości ludzkie, w drugim duża ilość węgla drzewnych. Ceramika oraz kości koncentrowały się w części południowej rowka, przy czym kości występowały głównie w stropowej partii jamy. W części wschodniej wypełnisko miało charakter niejednorodny, z wyraźnie wyodrębnioną warstwą przydenną, przesyconą węgielkami drzewnymi. W rowku i na obszarze przez niego otoczonego odkryto liczne przepalone i przetopione zabytki, w tym (ryc. 6a–n, 7a–g): cztery sprzączki żelazne, o pogrúbionej, owalnej ramie, w tym jedna ze skuwką, kółko żelazne, zapewne do pasa, zapinka brązowa, kuszowata z dolną cięciwą, ze zdobionym kabłąkiem i nóżką, kółeczko z drutu żelaznego i fragmentem stopionego paciorka, fragment noża żelaznego, fragment żelaznego okucia (wiadra ?), nie zidentyfikowany przedmiot żelazny, fragment przedmiotu żelaznego, 2 fragmenty przetopionych przedmiotów brązowych, fragmenty silnie przetopionego, przeźroczystego szkła barwy białej, fragment przetopionego przedmiotu szklanego barwy granatowej, być może paciorka, 6 fragmentów zdobionego grzebienia kościanego, zapew-

ne trójwarstwowe, przeszłik gliniany, fragmenty róży poroża, która zapewne pełniła funkcję amuletu, oraz liczne fragmenty ceramiki ręcznie lepionej i toczonej przy użyciu koła garncarskiego.

Analiza kości zebranych z obrębu rowka wykazała, że należą do jednego osobnika dorosłego, prawdopodobnie w wieku *adultus*, bez możliwości określenia płci. Jednak na podstawie zestawu inwentarza nie jest wykluczone, że jest to pochówek młodej kobiety. Wyznacznikiem płci bowiem oprócz przeszłika mogą być kółko z przetopionym paciorkiem (ryc. 6i) oraz brązowa zapinka kuszowata.

Na podstawie odkrytych zabytków, w tym sprzączki z pogrúbioną ramą, zbliżonych do typu H25–27 (ryc. 6d–g), możemy datować grób rowkowy na okres wędrówek ludów. Wyznacznikiem może też być wariant wspomnianej, kuszowatej zapinki, z ukośnie żłobkowanym kabłąkiem i nóżką zdobioną znakiem ukośnego krzyża. Zapinka pod względem konstrukcyjnym nawiązuje do podobnych fibul typu A169 z sześćciozwojową sprężyną, a tordowany kabłąk ma analogie wśród gockich zabytków tego typu datowanych na V wiek¹⁹.

Kolejne sezony badawcze na stanowisku w Mokrej wnoszą wiele nowych danych związanych z kulturą przeworską z okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów, a zwłaszcza z zakresu badań nad jej chronologią. Opierając się na planigrafii i zestawach inwentarzy grobowych, można stopniowo wyróżniać poszczególne chronologiczne fazy użytkowania tego wielkiego cmentarzyska. Po raz pierwszy mamy do czynienia z nekropolą użytkowaną nieprzerwanie od początków późnego okresu rzymskiego po rozwiniętą fazę wędrówek ludów. Zestawy inwentarzy grobowych oraz innych zabytków poświadczają pochówki datowane nie tylko na początek, ale także w głąb V wieku. Pozwala to na potwierdzenie wcześniejszych hipotez o znacznie dłuższym przetrwaniu ludności kultury przeworskiej, przynajmniej na niektórych terenach dorzecza Liśwarty, i jej zaniku prawdopodobnie dopiero w 2. połowie V wieku.

Ryc. 8. Mokra, stanowisko 8. Grób 439, rowkowy. Rzut poziomy i profile G-H oraz I-J

¹ M. Biborski, B. Kazior, *Badania sondażowe na cmentarzysku kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich w Mokrej, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 roku*, Katowice 1997, s. 113–118; M. Biborski, *Badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich w Mokrej, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice 1998, s. 63–75; tenże, *Dalsze badania na stanowisku 8 w Mokrej, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, Katowice 2000, s. 100–111; tenże, *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury przeworskiej w Mokrej, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, Katowice 2001, s. 125–135; tenże, *Ratownicze badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów w Mokrej, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 229–236.

² Wszystkie analizy antropologiczne wykonała mgr Renata Mazurkiewicz.

³ A. Kokowski, *Schlossbeschläge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit. Klassifizierung, Verbreitung, Chronologie*, Lublin 1997, s. 36, ryc. 18.

⁴ R. Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Oxford 1986, s. 33–34.

⁵ W. Grempler, *Der Fund von Sackrau*, Wrocław 1888, tabl. VII, ryc. 15.

⁶ E. Kunz, *Forschungsbericht zu den antiken medizinischen Instrumenten*, [w:] *Rise and Decline of the Roman World. Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW)*, Bd 37.3, Berlin–New York 1996, s. 2592, Abb VIII, 3–4.

⁷ R. Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen...*, s. 67.

⁸ J. Tejral, *Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa*, [w:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis Frühmittelalter*, Kraków 1992, s. 240.

⁹ K. Godłowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Kraków 1970, s. 26.

¹⁰ R. Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen...*, s. 70.

¹¹ R. Madyda-Legutko, *The buckles with imprint ornamentation*, „Wiadomości Archeologiczne” t. LXIII: 1978, s. 3–15.

¹² J. Tejral, *Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů. Unsere Länder und der römische Donauraum zu Beginn der Völkerwanderungszeit*, „Památky Archeologické” t. LXXVI: 1985, s. 322 in.; tenże, *Der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonaauraum*, [w:] *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum*, Brno 1997, s. 334–339; M. Maczyńska, *La fin de la culture de Przeworsk*, [w:] *L'occident romain et l'Europe Centrale au début de l'époque des Grandes Migrations*, eds. J. Tejral, Ch. Pilet, M. Kazanski, Brno 1999, s. 150 in.

¹³ H. W. Böhme, *Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire*, Monachium 1974.

¹⁴ E. M. Ruprechtsberger, *Das spätantike Gräberfeld von Lentia/Linz*, [w:] K. Wiltschke-Schrotta, M. Teschler-Nicola, *Das spätantike Gräberfeld von Lentia/Linz, Tiefer Graben/Flügelhofgasse*, Linzer Arch. Forsch., Linz 1991.

¹⁵ J. Tejral, *Neue Beiträge...*, s. 326, ryc. 4.15.

¹⁶ P. Kaczanowski, *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*, Kraków 1995, s. 26.

¹⁷ M. Biborski, *Ratownicze badania wykopaliskowe...*, s. 236.

¹⁸ K. Godłowski, *Kultura przeworska*, [w:] *Prahistoria Ziemi Polskiej*, t. V, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1981, s. 117.

¹⁹ M. Kazanski, *Les barbares en Gaule du Sud-Ouest durant la première moitié du Ve Siècle*, [w:] *L'occident romain et l'Europe Centrale...*, s. 16, ryc. 1.5.

DALŠÍ ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA POHŘEBIŠTI PŘEVORSKÉ KULTURY
Z POZDNÍ DOBY ŘÍMSKÉ A POČÁTKU DOBY STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ
V MOKRÉ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Na pomezí okrsku hrobů z mladší fáze mladší doby římské a rané fáze doby stěhování národů byl zachycen popelníkový hrob 361 s bohatou výbavou. Většina výbavy se nalézala v popelnici, zbylé předměty byly nalezeny v okolí hrobu. Inventář (obr. 2–4, 5a–b) tvořily zlomky bronzové spony typu AVI, samostřílové s dvojitým vinutím a lučíkem, zdobeným perličkovitými prstenci; dále zlomek úzkého lučíku bronzové spony, snad typu AVI, a dvě •elezné spony, jedna podobná typu A158, druhá typu A168, s prstencem na patce a na lučíku. Kromě toho zlatý košíčkovitý závěsek, zdobený filigránem a granulací, •elezný klíč typu A podle klasifikace A. Kokowského, 5 zlomků náramku ze slonové kosti, 3 válcovité kostěné korálky, zlomky kostěného trojvrstvého hřebene, •elezná přezka typu D30 podle R. Madydy-Legutkové, •elezný nož a zlomky druhého, 3 •elezné nýty s půlkulovitou hlavičkou, 3 •elezné jehlice s háčkovitě zahnutými konci, zlomek kostěného předmětu, pozůstatky silně přetavených skleněných předmětů, kousky přetaveného bronzů a 2 hliněné přesleny. Hrobová výbava naznačuje velmi vysoké společenské postavení zesnulé. Vedle zlatého závěsku, provedeného filigránem a granulací (obr. 2h), který se podobá exempláři z kníecího hrobu ve Wrocław-Zakrzowě, byly objeveny fragmenty náramku ze slonové kosti (obr. 3f, j), který musíme považovat za římský import. Zato 3 •elezné jehlice (obr. 3c–e) plnily funkci lékařských nástrojů, označovaných v literatuře jako „Wundhaken”. Tento celek je nutno datovat do fáze C2.

V jihozápadní části pohřebiště vyniká hrob 398. V jámě byly mezi kostmi objeveny součásti hrobové výbavy (obr. 5c–h), k ní patří bronzová spona typu AVI, zdo-

bená na lučíku kolkovaným ornamentem, zlomek lučíku druhé takové spony a zlomek třetí, bronzové, pravděpodobně s podvinutou patkou; dále fragment bronzového kování, bronzová přezka se zesíleným rámečkem typu H25 podle R. Madydy-Legutkové, fragment bronzového trnu přezky a zlomek skla granátové barvy. Pozoruhodné jsou dvě z uvedených spon (obr. 5f, h), jejich kolkovaný ornament je spojen se stylem Untersiebenbrunn-Sözdala.

Na jihovýchodním okraji pohřebiště v Mokré byla objevena vrstva •árového pohřbívání, prosycená drobnými, přepálenými lidskými kostmi, střepe roztlučených hliněných nádob a velmi silně přepálenými a přetavenými kovovými pozůstatky. Povrch vrstvy byl asi 6 m² a její mocnost místy a• 20 cm. Pod ní bylo rozlišeno několik hrobových jam, mezi nimi hrob 401 s intenzivně černým probarvením zásypu. Uvnitř hrobové jámy byla kromě keramiky nalezena spona typu AVI, fragment rámečku bronzové přezky, destička bronzové přezky a fragment přetaveného bronzového předmětu (obr. 5i–k). Speciální pozornost vzbuzuje spona, zdobená mno•stvím hlubokých vpichů (obr. 5k), které jsou pravděpodobně napodobením vřezávaného ornamentu, charakteristického pro počátek fáze D. Za něco pozdější mů•eme považovat roztroušené nálezy v •árové vrstvě, která le•ela také nad hrobem 401. Mezi kovovými předměty stojí za pozornost bronzová přezka typu Strzegocice (obr. 7h). Takové přezky R. Madyda-Legutko datuje rámcově do doby stěhování národů, zatímco J. Tejral a M. Mączyńska do fáze D2. Zajímavým nálezem je jiná bronzová přezka, s lisovaným rámečkem a •elezným trnem, spolu s pravoúhlým pásovým nákončím (obr. 7i–j). Tyto nálezy představovaly

pravděpodobně část kování, garnitury vojenského opasku, podobného těm, které užívali germánští bojovníci z vyšší vrstvy, sloužící v římské armádě.

Byl objeven také lálkový objekt (obr. 8) ve tvaru podobném těm, které jsou známy z pohřebišť v Opatowě, Rybně a Żabieńci. V lálku a v jeho okolí byly objeveny pozůstatky přepálených a přetavených předmětů, mezi nimi (obr. 6a–n, 7a–g) tři železné přezky se zesíleným oválným rámečkem, železné kolečko, pravděpodobně z opasku, samostřílová bronzová spona s dolním vinutím a se zdobeným lučíkem a patkou, kolečko ze železného drátu a zlo-

mek přetaveného korálku, fragmenty železného nože, úlomek železného kování, zlomky dvou železných předmětů, 2 fragmenty přetavených bronzových předmětů, kousky silně přetaveného skla bílé a granátové barvy, úlomky kostěného hřebene, pravděpodobně trojvrstvého, hliněný přeslen, úlomky růžice paroší, a ručně robená i vytáčená keramika. Analýza kostí ze lálku ukázala, že náležejí jedné dospělé osobě, pravděpodobně ze skupiny *Adultus*. Na základě objevených nálezů, mezi nimi přezek se zesíleným rámečkem, blízkých typu H25–27 (obr. 6d–g), lze lálkový hrob datovat do doby stěhování národů.

Marcin Biborski

WEITERE NOTGRABUNGEN AUF DEM GRÄBERFELD DER PRZEWORSK-KULTUR AUS DER SPÄTEN RÖMISCHEN KAISERZEIT UND DER FRÜHEN STUFE DER VÖLKERWANDERUNGSZEIT IN MOKRA, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

An der Grenze des Bereichs von den Gräbern aus der jüngeren Stufe der jüngeren römischen Kaiserzeit und des in die späte römische Kaiserzeit und die frühe Stufe der Völkerwanderungszeit datierten wurde auf ein reich ausgestattetes Urnengrab 361 gestoßen. Die meiste Grabausstattung fand sich in der Urne, die übrigen Funde lagen in der Grabumgebung. Das Inventar (Abb. 2–4, 5a–b) bestand aus: Fragmenten der Bronzefibel AVI, einer Armbrustfibel mit zwei Rollen und einem mit perlenförmigen Ringen verzierten Bügel, einem Fragment von einem schmalen Bügel einer Bronzefibel, vielleicht AVI, sowie zwei Eisenfibeln einer der A158 und der anderen der A168 ähnlichen, mit einem Ring am Fuß und am Bügel. Außerdem gab es einen goldenen Korbanhänger, mit Filigran und Granulation verziert, einen Eisenschlüssel vom Typ A nach der Klassifikation von A. Kokowski, 5 Fragmente eines Armrings aus Elfenbein, 3 walzenförmige Knochenperlen, Fragmenten

te eines Dreilagenkammes aus Knochen, eine Eisenschnalle vom Typ D30 nach R. Madyda-Legutko, ein kleines Eisenmesser und Fragmente von einem anderen, 3 Eisenniete mit halbrundem Kopf, 3 Eisennadeln mit hakenförmig gebogenen Enden, ein Fragment eines Knochengegenstands, Fragmente von stark verschmolzenen Glasgegenständen, Fragmente von geschmolzenem Bronze und 2 tönernen Spinnwirtel. Die Ausstattung verweist auf eine sehr hohe soziale Stellung der Verstorbenen. Neben dem Goldanhänger, der in Filigran und Granulation gefertigt wurde (Abb. 2h) und dem Stück aus dem Fürstengrab in Breslau-Sacrau ähnlich ist, wurden Fragmente eines Armrings aus Elfenbein gefunden (Abb. 3f, j), die als römischer Import gelten können. Die 3 Eisennadeln (Abb. 3c–e) erfüllten dagegen die Rolle von medizinischen Instrumenten, die in der Literatur als „Wundhaken“ bezeichnet werden. Den betrachteten Komplex darf man in die Stufe C2 setzen.

Im südwestlichen Teil des Gräberfelds zeichnet sich das Grab 398 aus. In der Grabgrube wurden unter den Knochen Elemente der Grabausstattung gefunden, zu welcher (Abb. 5c–h) gehörten: eine Bronzefibel vom Typ AVI, am Bügel mit einem Stempelornament verziert, ein Fragment einer anderen, gleichen, ein Fragment einer dritten Bronzefibel, wohl mit umgeschlagenem Fuß, ein Fragment eines Bronzebeschlags, eine Bronzeschnalle mit verdicktem Rahmen vom Typ H25 nach R. Madyda-Legutko, ein Fragment eines bronzenen Schnallendorns sowie ein Fragment von Glas dunkelblauer Farbe. Beachtenswert sind die zwei erwähnten Fibeln (Abb. 5f, h), deren in der Stempeltechnik ausgeführtes Ornament an den Stil Untersiebenbrunn-Sözdala anknüpft.

Am südöstlichen Rand des Gräberfelds in Mokra wurde eine Brandschicht freigelegt, die feine, durchgebrannte Menschenknochen, mehrere Bruchstücke von zerbrochenen Tongefäßen sowie stark durchgebrannte und angeschmolzene Metallfunde enthält. Die Fläche dieser Schicht betrug etwa 6 m² und ihre Mächtigkeit erreicht mancherorts etwa 20 cm. Unterhalb deren wurden einige Grubengräber ausgesondert, darin das Grab 401 von intensiv schwarzer Verfärbung. Innerhalb der Grube wurde neben der Keramik auch eine Eisefibel vom Typ AVI gefunden sowie ein Fragment eines Rahmens von einer Bronzeschnalle, eine Zwinke einer Bronzeschnalle sowie ein Fragment von einem geschmolzenen Bronzegegenstand (Abb. 5i–k). Beachtenswert ist eine Fibel mit einer Reihe von tiefen Einschnitten geschmückt (Abb. 5k), die wahrscheinlich das für die frühe Stufe D charakteristische Schnittornament nachahmen. Ein wenig später darf man verstreute Funde in einer Leichenbrandschicht datieren, die u.a. oberhalb des Grabs 401 lag. Unter den Metallfunden verdient Beachtung

die Bronzeschnalle vom Typ „Strzegocice“ (Abb. 7h). Solche Schnallen werden von R. Madyda-Legutko allgemein in die Völkerwanderungszeit gesetzt, während J. Tejral und M. Mączyńska sie in die Stufe D2 datieren. Ein interessanter Fund ist eine andere Bronzeschnalle, mit getriebenem Rahmen und einem Eisendorn sowie einem rechteckigen Gürtelbeschlag (Abb. 7i–j). Die Funde bildeten wohl einen Teil von Metallbeschlägen, einer Garnitur von einem Militärgürtel, der den von den höheren Schichten der im Dienste der römischen Armee stehenden germanischen Krieger benutzten Gürteln ähnlich war.

Es wurde auch ein Grabenobjekt freigelegt (Abb. 8), in der Form, die denen von bekannten Gräberfeldern in Opatów, Rybno und Żabieniec ähnelt. Im Graben und seiner Umgebung lagen viele durchgebrannte und geschmolzene Funde, darin (Abb. 6a–n, 7a–g): drei Eisenschnallen mit verdicktem ovalem Rahmen, ein Eisenring, wohl von einem Gürtel, eine bronzene Armbrustfibel mit unterer Sehne, verziertem Bügel und Fuß, ein kleiner Ring aus Eisendraht mit einem Fragment von geschmolzener Perle, ein Fragment eines Eisenmessers, ein Fragment eines Eisenbeschlags, Fragmente von zwei Eisengegenständen, 2 Fragmente von geschmolzenen Bronzegegenständen, Fragmente von stark geschmolzenem Glas weißer und dunkelblauer Farbe, Fragmente von einem verzierten, wahrscheinlich dreilagigen Knochenkamm, ein tönerner Spinnwirtel, Fragmente einer Geweihrose sowie handgemachte und gedrehte Keramik. Eine Analyse von Knochen innerhalb des Grabens wies nach, daß sie zu einem Erwachsenen, wahrscheinlich *Adultus* gehören. Aufgrund der geborgenen Funde, darunter Schnallen mit verdicktem Rahmen, die dem Typ H25–27 ähneln (Abb. 6d–g), dürfen wir das Grabengrab in die Völkerwanderungszeit datieren.

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM GRODZISKU NA GÓRZE ZAMKOWEJ W BĘDZINIE (STANOWISKO 1), WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W czerwcu i lipcu 2002 roku pracownicy Muzeum Zagłębia kontynuowali badania wykopaliskowe na Górze Zamkowej w Będzinie (ryc. 1). Objęto nimi partię centralną udostępnionego przez proboszcza miejscowej parafii ogrodu, założonego na południowym zboczu wzgórza w czasach kształtowania się kwartału kościelnego (1. połowa XIV w.) Jeden duży wykop (10 × 15 m) założono na przedłużeniu przecinającej płaskowzgórze w kie-

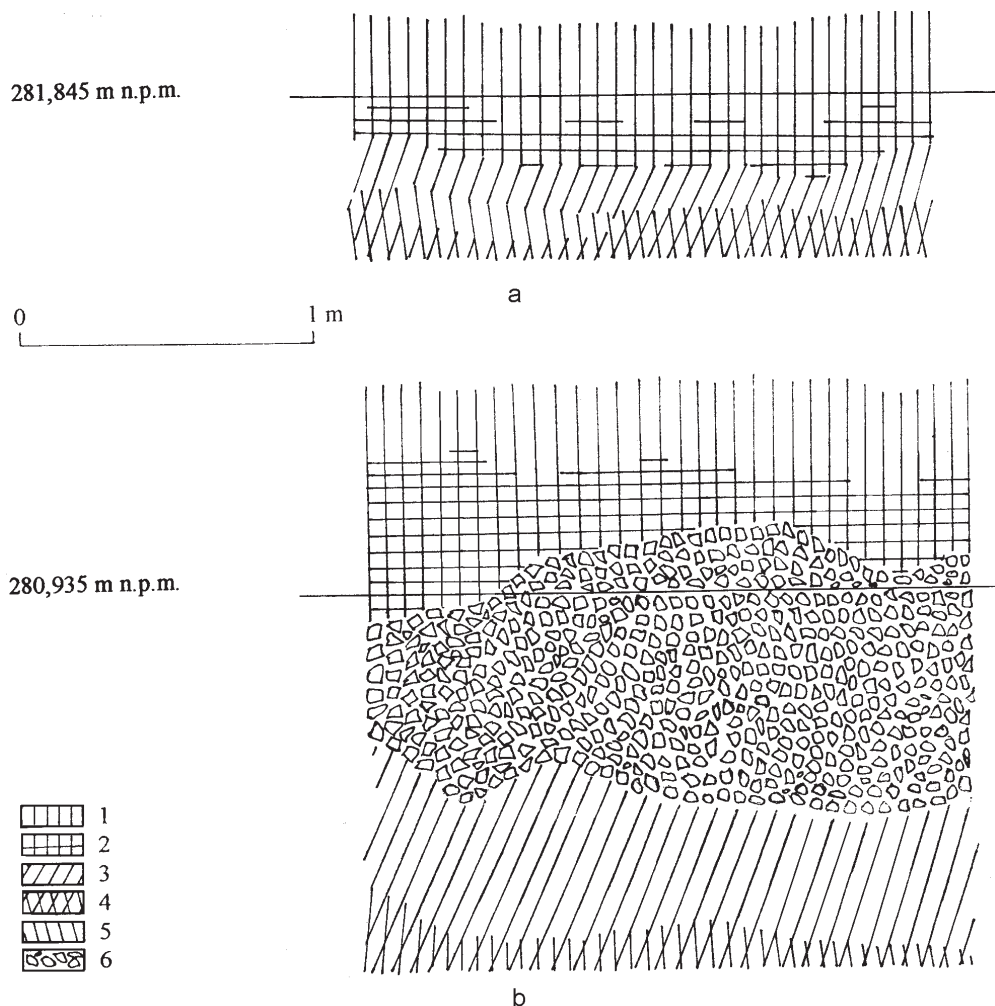
runku północ-południe linii obronnej grodu plemiennego. Jednakże na ślady umocnień nie natrafiono. Zostało to, być może, spowodowane znaczną już w tym miejscu naturalną stromizną wzgórza, dzisiaj niezauważalną, ze względu na układ nawarstwień, lecz w początkach średniowiecza zapewne wyraźną. Jest to tym bardziej możliwe, że podobną sytuację zaobserwowano już wcześniej na północnym krańcu wspomnianej linii obrony. Tam także sys-

Ryc. 1. Będzin. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

tem złożony z fosi, wału i, zapewne, palisady dochodził tylko do pewnego punktu stromego zbocza. W przebadanej części terenu odkryto bogaty i dosyć niejednolity układ nawarstwień, co wynikało po części z istotnej różnicy poziomu nadskala, zalegającego w części północnej wykopu

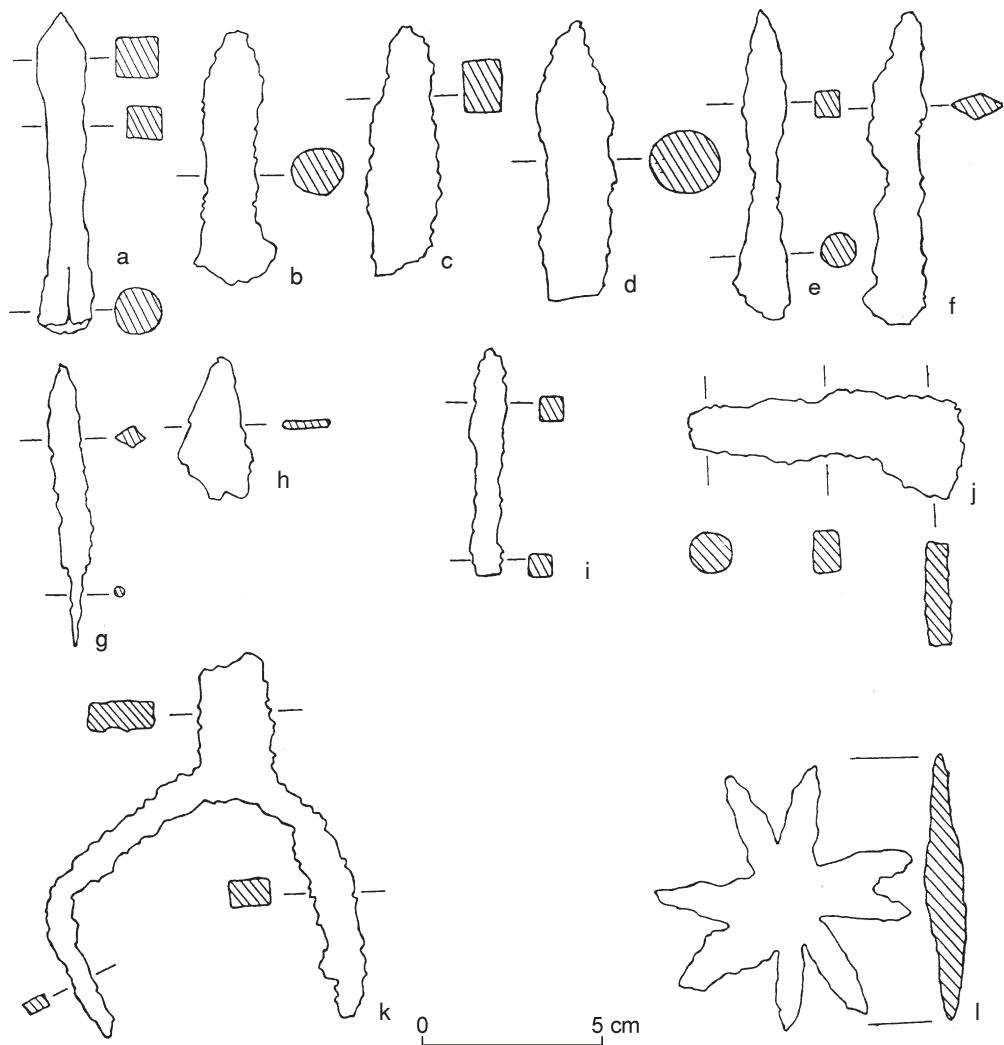
znacznie płycej niż w południowej, gdzie ziemi z materiałem zabytkowym odłożyło się proporcjonalnie więcej, częściowo zapewne poprzez akumulację wtórną (ryc. 2). Pod warstwą nowożytną, w której wyróżniono kilka elementów użytkowania ogrodu, m.in. dawny układ alejek i ogrodzenia

Ryc. 2. Będzin, stanowisko 1. Porównanie układu nawarstwień w północnym i południowym profilu wykopu: a – wschodni odcinek północnego profilu ćwiartki A aru 52'; b – wschodni odcinek południowego profilu ćwiartki C aru 42'. Legenda: 1 – ciemnoszara, spoista ziemia bez kamieni (próchnica), 2 – naturalnie brązowa ziemia z domieszką drobnych wapieni, 3 – ciemnobrązowa, sypka ziemia z domieszką drobnych wapieni, 4 – wapienne nadskale, 5 – jasna, gliniasta ziemia, bardzo spoista, 6 – narzucony gruz wapienny o różnej wielkości kamieni

(obiekty: 3–6) oraz ślady jakiejś niewielkiej budowli (obiekty: 1 i 2), być może związanej z zalegającymi na tym samym poziomie pozostałościami po wytopie szkła (jeżeli nie były to materiały narzucone, przemieszczone z innej partii wzgórza), wystąpiła bogata w artefakty warstwa z okresu funkcjonowania kwartału kościelnego w czasach późnego średniowiecza. Wydobyte z niej zabytki potwierdzają jego obronny charakter, dominują bowiem militaria. Oprócz dużej liczby różnie ukształto-

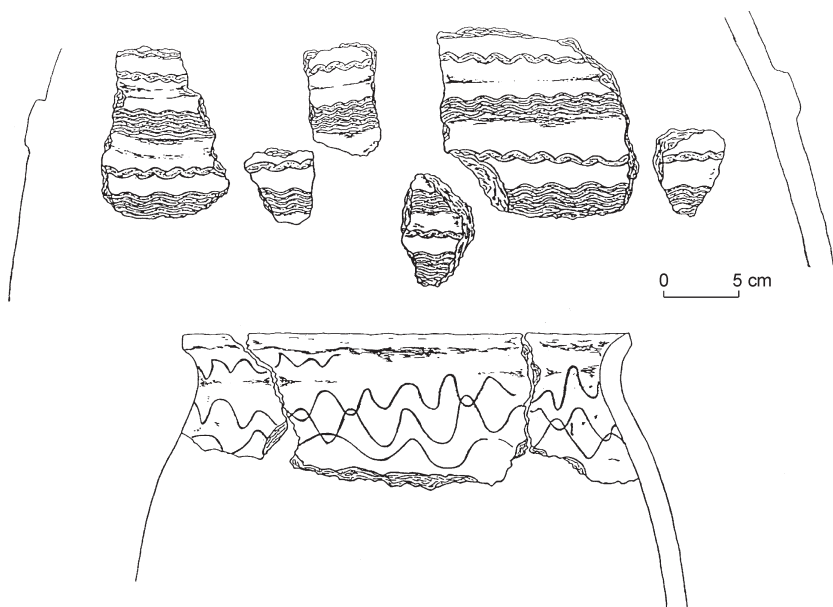
wanych grotów strzał i grotów bełtów (w tym jedyny z tego stanowiska grot bełt z dużej kuszy wałowej) natrafiono na fragmenty broni białej¹ i oporządzenia jeździeckiego² (ryc. 3). Duży był także udział zabytków związanych z zabudową (gwoździe, haki, skoble, kłódki) i narzędzi. W części zachodniej wykopu wystąpiła wyraźna cezura pomiędzy okresami funkcjonowania kwartału kościelnego i poprzedzającego go grodu, w postaci grubego narzutu jasnego gruzu wapiennego, wydobytego podczas

Ryc. 3. Będzin, stanowisko 1. Militaria z kwartału kościelnego: a–i – grot, j – domniemany jelec broni białej, k – ostroga, l – gwiazdka bódźca ostrogi?

drażenia głębokiej fosy zamkowej w 1. połowie XIV wieku. Gruzem tym wypełniano wówczas wszystkie zagłębienia terenu w okolicach placu budowy. Warstwy zalegające poniżej pochodzą sprzed budowy zamku. Tutaj natrafiono m.in. na żelazny odważnik w mosiężnej koszulce, znakowany trzema kółkami. Podobny odważnik, znaleziony w Kołobrzegu, datowany był na wiek XI. Z tego czasu bowiem pochodziła warstwa, w której go odkryto³. Po stronie wschodniej wykopu, w warstwie próchnicy pierwotnej, wyróżniono dwie płytkie jamy (nr 7 i 8). Pierwsza wkopana była bezpośrednio w nadskale, druga, zawierająca oprócz ceramiki także kości zwierzęce i żużel, w piach. Ceramika z nich wydobyta wykazuje powiązanie z grodem drugim – wczesnopañstwowym (według wcześniejszych ustaleń funkcjonującym od końca X w.)⁴. Na związki z okresem plemiennym wskazują pozostałości naczyń, na które natrafiono w warstwie ciemnej ziemi, zalegającej ponad próchnicą pierwotną w centralnej partii południowej części wykopu. Znalaziono tam fragmenty dużego naczynia zasobowego wzmocnionego listwą pla-

styczną (przy czym, jeżeli listwę umieszczono w okolicach przełomu brzuśca, to albo jego wydętość była bardzo nieznaczna, albo rozmiary pokaźne, ponieważ stopień krzywizny znalezionych, sporych przecięz, ułamków naczyń jest niewielki; biorąc pod uwagę możliwy do ustalenia obwód listwy, należy uznać, że jest to raczej pierwsze), zdobionego motywem wielokrotnej linii falistej (na przemian rylcowej i grzebykowej – także na listwie). W warstwie tej odkryto również garnek o profilu esowatym, także o niewielkiej wydętości brzuśca, bez wyodrębnionej szyjki, o ścięzionym brzegu i „zwichrowanych” krawędziach wylewu, z ornamentem pojedynczych linii falistych kreślonych rylcem na górnych partiach brzuśca, bardzo nieregularnych, miejscami podchodzących aż pod sam wylew naczynia (ryc. 4). Taka ceramika ma analogie w materiałach z 2 połowy IX wieku⁵. W partii północnej wykopu na nadskale zalegały niewielkie powierzchniowo, cienkie płyty jasnej, gliniastej ziemi, zawierającej materiały ceramiczne związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej, w znacznym stopniu rozdrobnione.

Ryc. 4. Będzin, stanowisko 1. Ceramika z okresu plemiennego

PRZYPISY

¹ M. Głosek, *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, Warszawa 1984, ryc. 4: 4, 6; M. Głosek, A. Nadolski, *Miecze średniowieczne z ziem polskich*, Łódź 1970, tabl. III: 8; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce*, Warszawa 1975, ryc. 19:6.

² S. Kołodziejcki, *Les éperons a molette du territoire de la Petite Pologne au Moyen Age*, „Memoires Archeologiques” 1985, fig. 7:1.

³ W. Hensel, *Archeologia o początkach miast słowiańskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, ryc. 66g.

⁴ A. Rogaczewska, *Dwie linie umocnień wczesnośredniowiecznego grodu na Górze Zamkowej w Będzinie*, „Zeszyty Zagłębiowskie” nr 5: 2000, s. 27.

⁵ M. Parczewski, *Plaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Archeologiczne, z. 31, Kraków 1982, s. 63.

Aleksandra Rogaczewska

VÝSLEDKY VÝZKUMU NA RANĚSTŘEDOVĚKÉM HRADISKU NA ZÁMECKÉM VRCHU (GÓRA ZAMKOWA) V BĚDZINĚ (LOKALITA 1), SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V roce 2002 pokračovaly vykopávky na hradisku na Zámeckém vrchu (Góra Zamkowa) v Będzině (lokalita 1, obr. 1). Výkop byl položen na jižním úbočí kopce, na pozemku, náležejícím faře blízkého kostela. Pod ornici byly zachyceny pozůstatky novodobé farské zahrady. Hlouběji se objevila na militaria bohatá vrstva (obr. 3) z doby fungování vrcholněstředověké obranné kostelní čtvrti. Následující vrstva (částečně skrytá pod silným násypem sutí ze 14. stol., z doby výstavby hradu) souvi-

sela s existencí raněstátního hradiska (od konce 10. stol., obr. 2). Přítomnost osídlení z té doby potvrdil objev dvou stálých objektů – nevelkých, mělkých jam, zahlu-bených do podloží. Hlouběji, na povrchu původní ornice, se objevily pozůstatky vrstvy, obsahující keramiku z rodového období (mj. velkou zásobnicovou nádobu, zpevněnou plastickou lištou na výduti, obr. 4). Místy byly na skalním podloží zachyceny zbytky velmi charakteristické vrstvy z doby osídlení lidem lučické kultury.

Aleksandra Rogaczewska

ERGEBNISSE DER GRABUNGSFORSCHUNGEN AUF DEM FRÜHMITTELALTERLICHEN BURGWALL AUF DEM SCHLOSSBERG (GÓRA ZAMKOWA) IN BĚDZIN (FUNDPLATZ 1), SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2002 wurden die Grabungsforschungen auf dem Burgwall auf dem Schloßberg (Góra Zamkowa) in Będzin (Fundplatz 1, Abb. 1) fortgesetzt. Die Gra-

bungsfläche wurde am Südabhang des Hügels angelegt, im Gelände, das einer nahe liegenden Kirche angehört. Unter dem Humus kamen Elemente der Ausstattung des

Pfarrgartens aus der Neuzeit zutage. Tiefer lag eine Schicht, reich an Militaria (Abb. 3) aus der Bestehenszeit des spätmittelalterlichen kirchlichen Wehrviertels. Die nächste Schicht (zum Teil durch einen dicken Schutt aus dem 14. Jh., der Bauzeit des Schlosses, bedeckt) hing mit der frühstaatlichen Burg (vom Ende des 10. Jh., Abb. 2) zusammen. Den Siedlungsbereich zu dieser Zeit belegten zwei freigelegte ständige Objekte – kleine, flache, in den

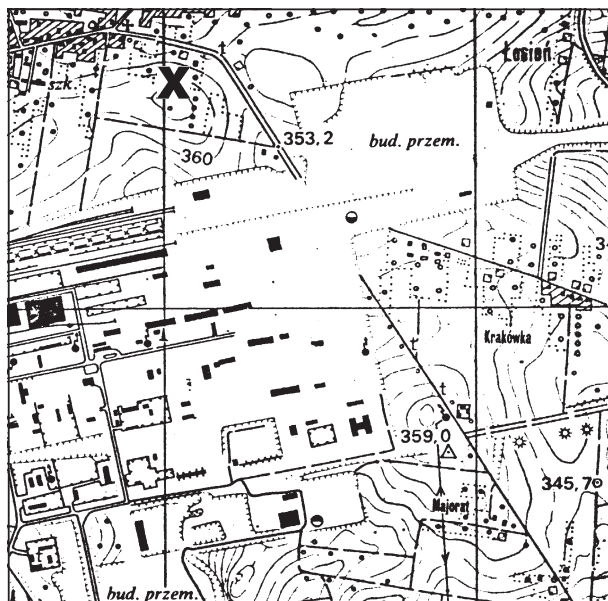
gewachsenen Boden eingetiefte Gruben. Noch tiefer, in der Decke des ursprünglichen Humus, traten Überreste der Schicht auf, welche die Keramik aus der Stammesperiode enthielt (u.a. große Vorratsgefäße, durch eine plastische Leiste am Bauch verstärkt, Abb. 4). Mancherorts konnten in der Überfelsschicht Fragmente einer sehr charakteristischen Schicht aus der Besiedlungszeit der Lausitzer Kultur ausgesondert werden.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA WIELOKULTUROWYM STANOWISKU 8 W DĄBROWIE GÓRNICZEJ-ŁOŚNIU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Wiosną i latem 2002 roku pod kierunkiem D. Rozmusa przeprowadzono badania wykopaliskowe w Dąbrowie Górniczej-Łośniu na stanowisku 8. Głównym celem badań było uchwycenie zasięgu wczesnośredniowiecznej osady produkcyjnej odkrytej podczas badań ratowniczych w latach 1998–2001 na stanowisku 2 zlokalizowanym przy skrzyżowaniu ulic Ząbkowickiej i Gołonoskiej. Wyniki tych badań opublikowano w raportach¹.

Cały rejon, na wschód od skrzyżowania ulic Gołonoskiej i Ząbkowickiej oraz początek ul. Ornej, podczas badań AZP – arkusz 96–50 został ujęty jako stanowisko 8 (osada wielokulturowa)². W roku 2002 badania sondażowe przeprowadzono w jego dwóch częściach (ryc. 1).

Badania prowadziło czterema etapami. Metodami archeologicznymi w I etapie (wykop A) przebadano około 130 m² stanowiska. Georadarem „prześwietlono”

Ryc. 1. Dąbrowa Górnicza-Łośń. Lokalizacja stanowiska 8. Skala 1:25 000

około 70% gruntów należących do parafii rzymskokatolickiej w Łośniu, której proboszczem jest ks. Jerzy Skotnicki. W drugim etapie (wykop B) przebadano metodą archeologiczną 115 m². W trzecim etapie badań (wykop C) przebadano łącznie 140 m², w tym rozpoczęto eksplorację sondy 7 na posesji przy ul. Ornej 15, na wschód od gruntów parafialnych. W czwartym etapie kontynuowano eksplorację sondy 7 (poszerzenie A1 i A2), przebadano około 45 m².

Badania rozpoczęto na dużym nie zabudowanym placu przy kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego³. Podczas eksploracji stwierdzono dalszą część osady wczesnośredniowiecznej znanej ze stanowiska 2 oraz pod powierzchnią gruntu zwartą zabudowę nowożytną o charakterze gospodarczym. Potwierdzono również w tym rejonie ślady ołowiactwa (o czym świadczą wytopki ołowiu), co wskazuje na kontynuację w tym miejscu działalności produkcyjnej znanej ze stanowiska 2. Oprócz tego pozyskano materiał pochodzący z epok

kamienia (mezolit) i brązu. Większość warstw pradziejowych została zniszczona przez zabudowę nowożytną i zachowały się tylko fragmentarycznie we wnętrzu budynku, poniżej poziomu użytkowego. Poproszony o konsultację geomorfolog prof. Z. Śnieżko potwierdził, że materiał krzemienisty znajdował się w warstwach gleby pierwotnej. Na uwagę zasługują także pochodzące z epoki brązu fragment naczynia zasobowego i miedziane dłutko.

Nowożytny budynek gospodarczy (ryc. 2) powstał najprawdopodobniej w dwu etapach. Obecnie możemy stwierdzić, że starszy budynek miał płytko osadzone fundamenty bez zaprawy, spajane gliną. Młodszy budynek, który dostawiono częściowo do starszej budowli, miał głębiej osadzone fundamenty, spojone zaprawą wapienną. Starszy budynek powstał w XIX lub pod koniec XVIII wieku (choć znaleziona tutaj boratynka może wskazywać, że podobnego typu osadnictwo nowożytne w tym miejscu miało miejsce w II połowie

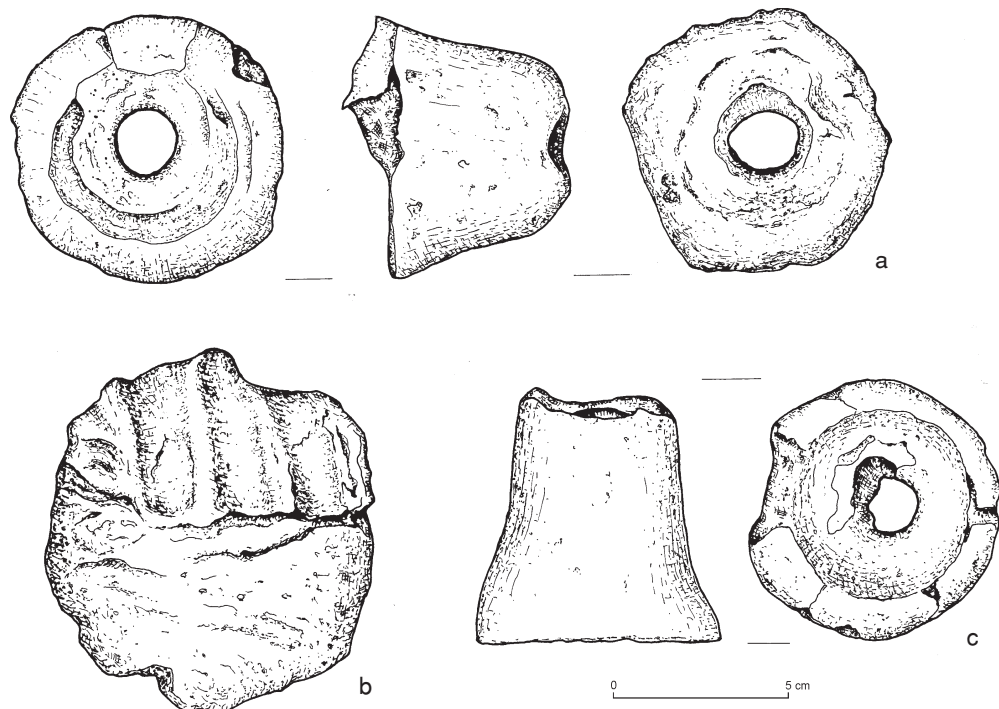

Ryc. 2. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Relikty zabudowy gospodarczej w obrębie wykopu B, usytuowanego przy kościele. Na pierwszym planie zespół kanałów odpływowych oraz paleniska pieców

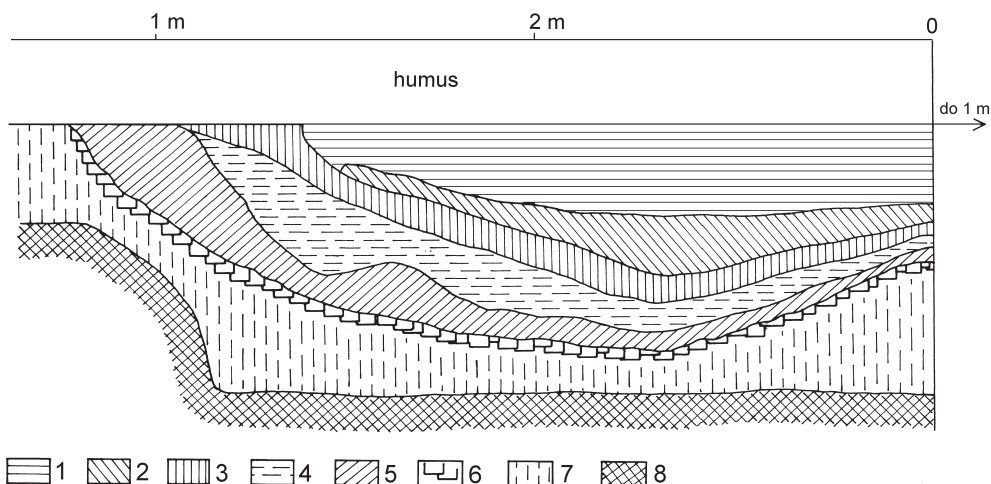
XVII w.), młodszy najprawdopodobniej w wieku XIX, przy czym jego część przetrwała do początku wieku XX, o czym świadczą relacje ludzi⁴. Według tych relacji badany obiekt najpewniej był karczmą lub budynkiem gospodarczym powiązanym z lokalnym browarem. Na taki też charakter wskazuje pozyskany materiał archeologiczny, m.in. liczne fragmenty szklanych kufli. Zapewne budynek ten został rozebrany krótko przed I wojną światową. W narożniku wykopu C odkryto narożnik kolejnego budynku – dotychczas nie zbadanego archeologicznie. Wynika z tego, że plac, na którym prowadzono badania, w przeszłości miał zwartą zabudowę gospodarczo-mieszkalną. Ślady nowożytnego osadnictwa na badanym przykościelnym terenie zamykają się zatem w okresie: 1668 (boratynka Jana Kazimierza) – 1908 (data na dnie szklanego kufła). Rzeczywiste przeznaczenie budynku będzie można określić po przeprowadzeniu kwerendy archiwalnej.

Kolejny sondaż przeprowadzono na działce 1569 (przy ul. Ornej 15), należącej do państwa Krawców i Wójcików⁵. Dokonano tam odkrycia o dużym znaczeniu. Odkryto osadę wczesnośredniowieczną z XI wieku oraz na niej piec hutniczy (obiekt 1). Przebadano go w całości wraz z partią roznosu.

Piec miał kształt wydłużonego prostokąta (5×3 m) o zaokrąglonych narożnikach. W części południowej był bruk z kamieni wapiennych oraz dobrze zachowany pas polepy glinianej. Od stron południowej, zachodniej i częściowo północnej piec był ograniczony glinianym wałem, przechodzącym niżej w spąg pieca. Od obecnego poziomu ziemi był zagłębiony od 0,9 do 1 m. Wypełnisko obiektu stanowiły warstwy żużla, popiołu, węgla drzewnego i polepy, w których znajdował się materiał archeologiczny w postaci fragmentów ceramiki, tygli i dysz (ryc. 3) oraz przedmiotów wykonanych z żelaza, takich jak noże, i ołowiu, w tym ciężarki i odważniki.

Ryc. 3. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Wybór dysz (a, c) oraz fragment wyszlonej polepy ze śladami palców (b)

Ryc. 4. Dąbrowa Górnicza-Łośień, stanowisko 8. Przekrój pionowy pieca (obiekt 1). Legenda: 1 – warstwa z zeszkłąną polepą, żużłem Fe, fragmentami dysz, ceramiką – spalenizna; 2 – związki ołowiu, w tym tlenek ołowiu; 3 – warstwa żużla Fe; 4 – warstwa polepy miejscami przemieszana z węglnikami drzewnymi; 5 – wał z gliny; 6 – kamienie wylepione gliną; 7 – warstwa kulturowa, duże ilości ceramiki i kości, liczne kamienie; 8 – calec

Układ warstw wypełniska obiektu (ryc. 4) sugeruje, że pierwotnie w tym miejscu znajdowała się jama osadowa, o czym świadczy także charakter materiału, a zwłaszcza kości zwierzęce, duże fragmenty naczyń, przేశłik i czólenko tkackie oraz ciężarki ołowiane⁶. Następnie w jamie z gliny i kamieni wzniesiono konstrukcję pieca hutniczego. Wytop ołowiu pozostawił po sobie ślady w postaci resztek przepalonych ścian pieca, żużla – żelaznego i ołowianego (około 200 kg) oraz popiołu i grudek wytopionego metalu. Na uwagę zasługuje fakt, że wkład rudy ołowianej był obłożony dużymi fragmentami żużla i złomu żelaznego, który w procesie wytopu odgrywał rolę topnika, podnosił temperaturę i pobierał tlen z tlenku ołowiu. Odkrycie w Łośniu umożliwia poznanie kolejnych etapów produkcji (ruda, różne frakcje żużla ołowianego, wytopione bryłki metalu, wyroby ołowiane). Zawartość wsadu pieca dopiero zostanie poddana specjalistycznym badaniom metaloznawczym.

Możliwe także, że w trakcie badań stwierdzono ślady otrzymywania kolejnego – obok ołowiu – metalu: srebra. Na frag-

mentach naczyń glinianych – kupeli stwierdzono kropelki metalicznego nacieku, przypominającego metal szlachetny. Odkrycie wymaga dalszych badań specjalistycznych.

Lepiej zachowana była zachodnia i północna część pieca, część wschodnia została niestety naruszona późniejszymi wkopami. W trakcie IV etapu badań archeologicznych w Łośniu przebadano teren na południe i wschód od sondy 7 (z III etapu). Uchwycono wtedy otoczenie pieca z resztkami materiału z osady wczesnośredniowiecznej.

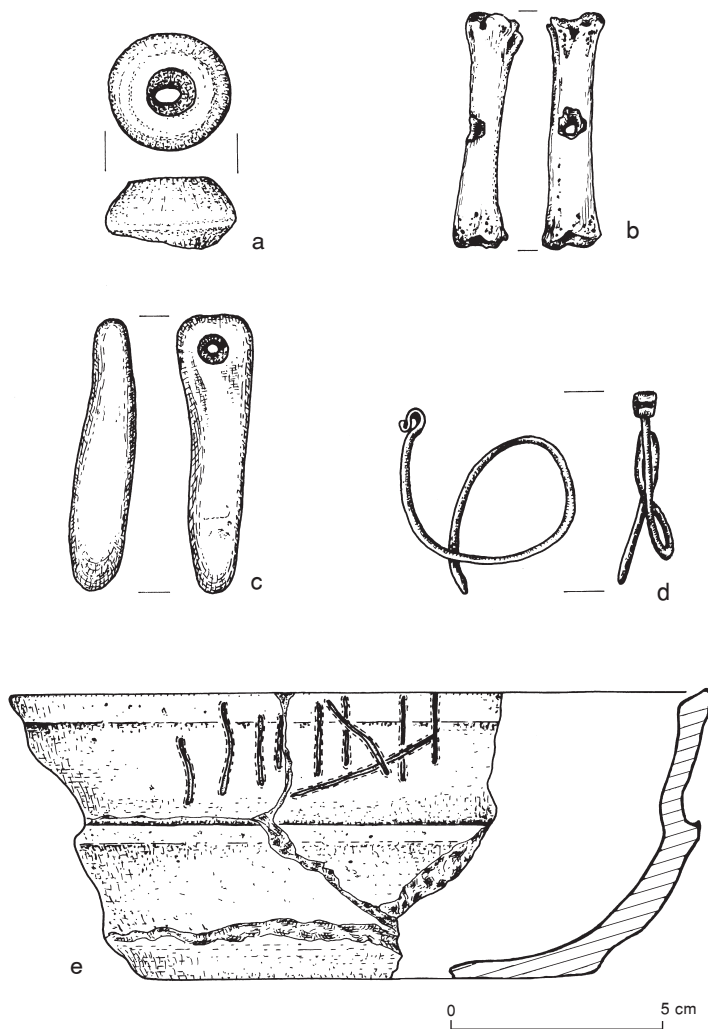
W pozostałych rejonach wykopu badanych w trakcie IV etapu nie stwierdzono zachowanych śladów metalurgii wczesnośredniowiecznej ani obiektów z tego czasu. Ceramika i żużle z tego okresu występują w większości w warstwach humusu i podglebia.

Podczas badań w sezonie 2002 uzyskano kilka tysięcy zabytków, przede wszystkim ceramicznych. Wśród ceramiki na uwagę zasługuje występowanie w jednym zwartym zespole bardzo dużej różnorodności typologicznej. Zarówno wylewy naczyń, jak i ich ornamentyka – linie proste, linie faliste, kratka, jodełka, skośne nacięcia – wy-

kazują wielką zmienność. Występują m.in. typy naczyń o cylindrycznej szyjce nawiązujące do ceramiki z wieku X. Większość ceramiki to naczynia obtaczane. Znamienne, że duży, znacznie większy niż w innych wczesnośredniowiecznych zespołach ceramicznych znanych z terenów Polski, procent naczyń ma polewę, lub jej ślady, głównie zielonooliwkową. Podobne zjawisko stwierdzono na stanowisku 2 w tej samej miejscowości. Do początku lat 50-tych ubiegłego wieku za najstarszy, XI-wieczny,

garnek z polewą uważano znalezisko z cmentarzyska w Strzemieszycach Wielkich⁷. Naczynia z polewą pojawiały się na terenie Słowiańszczyzny – jak się przyjmuje – w X wieku, w Polsce w XI, a zwłaszcza XII wieku, stanowiły jednak ułamek promila wczesnośredniowiecznych zespołów ceramicznych⁸. Również z terenu Krakowa znane są tylko nieliczne znaleziska ceramiki polewanej z II połowy XI wieku⁹.

Spośród innych zabytków wyróżniają się ciężarki ołowiane (5 sztuk) o bardzo

Ryc. 5. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Zabytki wczesnośredniowieczne: a – prześlik, b – hetka, c – osełka?, d – kablączek skroniowy, e – miseczka z rytymi znakami

różnorodnym kształcie i ciężarze. Jeden z nich ma formę ołowianej blaszki – krążka, na którym widać wyraźnie wyryte znaki o niejasnym znaczeniu. Znaki te, zwłaszcza z awersu wspomnianej blaszki, przypominają nieco (?) znaki znane z rewersów monet palatyna Sieciecha z II połowy XI wieku¹⁰. Podobne znaki (możliwe, że nawiązujące do tzw. tabliczek z Podębłocia, które były i są do dzisiaj, mimo wielokrotnych prób wyjaśnień, archeologiczną i historyczną zagadką) znajdują się na fragmencie misy (ryc. 5e)¹¹.

Kilkadziesiąt fragmentów ceramiki z humusu i z dna pieca oraz z warstw poniżej można połączyć. Świadczy to o tym, że rozpoczęto rozgrzebywanie pieca po wytopie. Potwierdzają to także znalezione na powierzchni 3 duże fragmenty wytopionego ołowiu. Z bliżej nieznanых powodów działania te przerwano.

Złóża ołowiu i srebra występują na Wyżynie Śląskiej i Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej w trzech rejonach: bytomskim (Będzin, Bytom, Tarnowskie Góry), siewiersko-olkuskim (Siewierz, Sławków, Dąbrowa Górnicza, Olkusz, Krzeszowice) i chrzanowskim (Chrzanów, Trzebinia). Stanisław Piasecki, opisując budowę geologiczną złóż rudy cynkowo-ołowianej w Polsce południowej, stwierdził: „Górnośląskie rudy cynkowo-ołowiane występują w postaci mniej lub więcej regularnego pokładu w dolnym wapieniu muszlowym formacji triasowej. Wapień muszlowy stanowi na Górnym Śląsku pasmo 10–20 km szerokie i 80 km długie, biegnące w kierunku zachodnio-wschodnim od miejscowości Krapkowice nad Odrą na Śląsku Opolskim, przez Gogolin aż do Olkusza, zmieniając później kierunek na południowy wschód i południe i kończąc się w okolicy Czernej i Krzeszowic. Jedynie krawędzie południowe wspomnianego pasma wapienia muszlowego, słabo nachylone ku północy i leżącego na utworach pstręgo piaskowca i permu, wykazują tak na Górnym Śląsku, jak i w Małopolsce znacznie większą rudoność.”¹² Rudy te zawierają znaczną ilość srebra.

Na całym terenie występowania tzw. dolomitów kruszczonośnych miały miejsce poważne zaburzenia tektoniczne, które doprowadziły do rozerwania się warstw. W wyniku zaburzeń powstały uskoki, a także rowy i zręby tektoniczne. Na zachodnim skraju Jury Krakowsko-Częstochowskiej niektóre partie złóż zostały – w wyniku tych procesów – wyniesione blisko powierzchni ziemi, a czasem wręcz na jej powierzchnię. Te właśnie partie, gdzie dolomity kruszczonośne mają wychodnie lub zalegają tuż pod warstwą piasków, schodząc na głębokość kilkunastu, a najwyżej kilkudziesięciu metrów od powierzchni ziemi, mogły być eksploatowane we wczesnym średniowieczu, ze względu na możliwość ich odkrycia i wybierania rud przy użyciu prostych środków technicznych. Dotyczy to przede wszystkim galeny – błyszczu ołowiu, podstawowego minerału ołowiu o srebrzystym, metalicznym wyglądzie, łatwo zauważalnego w skale. Surowiec ten mógł zawierać do 70% ołowiu oraz do 2,4% srebra; srebro mogło też występować w postaci rodzimej, w bryłkach – takie srebro znajdowano na tych terenach jeszcze w XVI wieku¹³.

Eksploatacją szczególnego rodzaju surowców naturalnych, którymi są złoża ołowiu i srebra, z punktu widzenia archeologii zajmowała się dotychczas jedynie Elżbieta Szydlowska, wiążąc ją z grupą górnośląsko-małopolską kultury łużyckiej w okresie halsztackim (700–400 p.n.e.). Podstawą do tego przypuszczenia było znalezienie na Górnym Śląsku i w zachodniej Małopolsce ozdób wykonanych z ołowiu. Wystąpiły one na kilku cmentarzyskach kultury łużyckiej oraz w skarbie z Jankowic¹⁴. Łącznie znane są 103 przedmioty ołowiane ze stanowisk w okolicach Chrzanowa (Jankowice i Kwaczała), Gliwic (Łąbędy i Świbie), Lublińca (Piasek) i Częstochowy (Mstów)¹⁵.

Srebro, podobnie jak złoto, stanowiło niegdyś o potędze tych, którzy mieli do niego bezpośredni dostęp. W 2000 roku minęło 30 lat od ukazania się w „Slavia Antiqua” artykułu R. Pytla¹⁶ zawierającego najstarsze źródła obcego pochodzenia,

które wspominają o kopalnictwie metali kolorowych na ziemiach polskich, dodatkowo wymieniając konkretne miasto – Olkusz (Ha-ʿElqoš). Informacja ta pojawiła się jako komentarz w języku hebrajskim do biblijnej księgi proroka Nahuma. Zawdzięczamy ją nieznanemu kupcowi żydowskiemu (Radanie), który przekazał informacje o Olkusz i jego kruszczach żyjącemu we Francji uczonemu żydowskiemu rabbiemu Szelomo Icchakowi, znanemu jako Raszi (1040–1105).

Pierwszym źródłem rodzimym wspominającym o eksploatacji srebra w kasztelanii bytomskiej jest *Bulla gnieźnieńska* z 1136 roku¹⁷. W *Bulli...* jest wzmianka o wydobywaniu srebra w rejonie Bytomia. Jednakże należy przypuszczać, biorąc pod uwagę źródło orientalne, że wydobywanie i przeróbka ołowiu i związanego z jego rudami srebra odbywały się na wymienionych wcześniej terenach już w wieku co najmniej XI¹⁸.

Pośrednio potwierdzają to inne źródła pisane. Już Gall Anonim, pisząc o potęgę i bogactwie państwa Bolesława Chrobrego, stwierdził: „Złoto bowiem za jego czasów było tak pospolite u wszystkich jak [dziś] srebro, srebro zaś było tanie jak słoma”¹⁹. Również Mistrz Wincenty zwany Kadłubkiem w swej *Kronice polskiej*, potępiając Mieszka III Starego, informował: „[...] atoli bardzo ludzko się z tobą postępuje, gdy możesz uwolnić się [od kary] odliczoną monetą, gdy raczej powinienesz zostać skazany według wypróbowanego prawa na [zesłanie] do kopalni kruszczu dla skarbu.”²⁰ Co prawda tekst z kroniki biskupa Wincentego Kadłubka odnosi się do wieku XII, ale jednocześnie opiera się na prawie obowiązującym („wypróbowanym”) od dłuższego czasu. Poza tym infrastruktura górnicza i hutnicza nie powstaje z dnia na dzień. Ponadto w późniejszej o kilka wieków kronice Jana Długosza znajduje się informacja, że w roku 1025 król Polski Bolesław I Chrobry nadał duchownym „w ich dobrach prawo własności wszelkich ciał kopalnych”²¹. Wzmianka ta jest kolejną pośrednią informacją o początkach zainteresowań górnictwem

m.in. rud ołowianych i co za tym idzie – hutnictwem na ziemiach polskich. Znane są również inne dane historyczne, poza *Bullą gnieźnieńską*, sprzed 1257 roku (przyjmowanego dotychczas jako najwcześniejsza data) dotyczące wydobywania oraz metalurgii srebra i ołowiu na ziemiach polskich. W latach 1221–1224 książę krakowski Leszek Biały nadał każdemu, „bez względu na obywatelstwo, prawo poszukiwania kruszców na całej przestrzeni swego państwa i waruje dlań prawa takie, jakie obowiązują w jego własnej ojczyźnie”, a w 1249 roku podobny przywilej otrzymał od Bolesława V Wstydliwego opowiecystersi. Znane są także podobne przywileje z I połowy XIII wieku dotyczące terenu Śląska²².

Warto również zwrócić uwagę na informację zawartą w staroruskiej *Powieści dorocznej* (1647) o sprowadzaniu nad dolny Dunaj srebra z Czech²³. W tym przypadku mogło chodzić nie tylko o Czechy właściwe, ale także o zasięg państwa czeskiego znany z *Przywileju biskupstwa praskiego* z roku 1086, określającego północną granicę tegoż biskupstwa, lecz dotyczącego wieku X²⁴. W okresie panowania pierwszych Piastów teren pogranicza śląsko-małopolskiego w XI wieku sporadycznie wchodził w skład państwa Przemyślidów.

Osobne zagadnienie to kwestia, do kogo we wczesnym średniowieczu należały obszary kruszonośne będące przedmiotem niniejszego sprawozdania. W okresie późniejszym Łośień należał do dóbr biskupów krakowskich, ale od którego momentu datuje się to władanie, nie udało się ustalić do dzisiaj. Przynależność plemienia tego obszaru również jak na razie nie wiadomo.

Ślady hutnictwa wczesnośredniowiecznego odkryto również w Tucznawie (dawniej Tucznababa) oraz w rejonie Chruszczobrodu podczas badań powierzchniowych. Szczególnie ciekawie rysuje się odkryte podczas lustracji terenowej w marcu 2003 roku wczesnośredniowieczne stanowisko położone w Okradzionowie nieopodal Góry Grodzisko, wzgórze wznoszące się na ok. 339 m n.p.m. Wzgórze to

jest obecnie nieużytkiem i nie można metodą powierzchniową stwierdzić na nim osadnictwa. Sama jego nazwa jest już jednak wystarczająco interesująca. Na krawędzi bardzo stromego stoku cypla w zakolu rzeki Przemszy, ok. 200–300 m od kulminacji wspomnianego wzgórza, na kilku zaoranych polach znaleziono liczną ceramikę wczesnośredniowieczną, a także ołowiany ciężarek, identyczny typologicznie do tych odkrywanych w Łośniu²⁵. Podsumowując, dzięki odkryciom z Łośnia – 2 piece na stanowisku 2 oraz doskonale zachowany piec na stanowisku 8 – a także materiałom powierzchniowym ze wspomnianych miejscowości możemy stwierdzić istnienie na tym obszarze (Dąbrowa Górnicza i okolice) wczesnośredniowiecznego zagłębia metalurgii kolorowej.

Przytoczone dane archeologiczne potwierdzają zatem istnienie ośrodka metalurgicznego na terenach pomiędzy Dąbrową Górniczą a Olkuszem od XI wieku i jego kontynuację do roku 1257. Tak wczesne, jak i późniejsze stanowiska archeologiczne z rejonu samego Olkusza są nieznane ze względu na zasypanie ich piaskami pochodzącymi z Pustyni Błędowskiej i Starczynowskiej, znanej również jako *Dziadowe Pole*²⁶.

Przedstawione argumenty wynikające z typologicznej analizy zabytków archeologicznych uzupełniają rezultaty badań radiowęglowych, którym poddano zwęglone szczątki drewna znalezione w piecu hutniczym. Do analizy radiowęglowej wytypowano największy fragment zwęglonego drewna sosnowego z próbki 100/VII. Został poddany analizie w Laboratorium Ukraińskiej Akademii Nauk w Kijowie.

Uzyskany wynik datowania 900±60 BP (Ki-10150) wskazuje, że analizowany fragment drewna pochodzi z drzewa rosnącego w okresie 1039–1211 AD, a precyzyjniejsze ustalenie przedziału czasu nie jest możliwe ze względu na płaski przebieg krzywej kalibracyjnej w tym okresie. Można jedynie wskazać przedziały wyższego prawdopodobieństwa: 1039–1099 AD, 1115–1141 AD, 1153–1191 AD i 1199–1211 AD w całym odcinku czasowym uzyskanego wyniku datowania²⁷.

Wyniki te wskazują na poprawną datację zespołów ceramicznych ze stanowiska 8 w Łośniu, które podobnie jak ceramikę z badanego od 1999 roku stanowiska 2 w Łośniu należy datować na wieki XI i XII. Otwarte pozostaje cały czas zagadnienie początków powstania osad wczesnośredniowiecznych w Łośniu i w całym Zagłębiu Dąbrowskim.

Znalezione podczas badań wykopaliskowych i powierzchniowych ciężarki ołowiane ze stanowisk 2 i 8 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu oraz z Okradzionowa będą przedmiotem osobnego opracowania i publikacji. Dotychczas dzięki uprzejmości pracowników konserwatorsko-badawczej Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadzonej przez M. Biborskiego wykonano analizy dwóch ciężarków ołowianych. Porównano ciężarek z Łośnia oraz z Okradzionowa. Analiza 23 pierwiastków wskazuje na prawie identyczność surowca użytego do odlania ciężarków. Stwierdzono również silne ich odsrebrzenie. W jednym przypadku Ag występuje na poziomie 0,0049%, w drugim przypadku 0,0045%. Zawartość ołowiu wynosi 92,17% oraz 95,66%.

PRZYPISY

¹ J. R o ś, D. R o z m u s, *Wczesnośredniowieczny piec do wytopu srebra i ołowiu w Dąbrowie Górniczej-Łośniu*, st. 2, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 52: 2000, s. 389–403; t y c h ż e, *Badania archeologiczne na stanowisku 2 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu*, woj. śląskie, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 290–302.

² Badania AZP przeprowadzili dr D. Rozmus, mgr L. Krudysz, J. Roś.

³ Serdecznie dziękujemy księdzu J. Skotnickiemu, proboszczowi parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, za pozwolenie na prowadzenie badań na terenie należącym do parafii.

⁴ Według p. Bronisławy Bagińskiej (ur. 8.1.1911, zam. Dąbrowa Górnicza, ul. Łaskowa 41b), w pobliżu kościoła stała kapliczka. Oznacza to, że była jeszcze po wzniesieniu ok. 1910 r. kościoła. W rejonie odkrytej przez nas budowli na początku wieku stał budynek, według relacji pani Bagińskiej drewniany (inne relacje ludzi, młodszych, mówią o budynku z cegieł). Stał on obok studni (widocznej do dzisiaj) i należał do Żydów. Kolejne relacje mówią, że była to karczma, być może powiązana z lokalnym browarem, lub sklep. Nazwiska wymieniane w tym kontekście najczęściej brzmiały: Herszl i Mortel.

⁵ Serdecznie dziękujemy państwu Krawcom i Wójcikom za pozwolenie na badania archeologiczne na ich terenie. Warte podkreślenia jest fakt, że po licznych materiałach prasowych państwo ci sami zgłosili się do ekipy archeologicznej z prośbą o przebadanie ich działki (ze względu na liczne znajdowane skorupy i trudności z uprawą ziemi).

⁶ Podczas wcześniejszych badań na stanowisku 2 w Łośniu odkryto ciężarki ołowiane o różnym ciężarze i kształcie – por. J. R o ś, D. R o z m u s, *Badania archeologiczne na stanowisku 2...*, s. 291, ryc. 3b, c. W związku ze znalezionymi odważnikami należy ponownie przeanalizować przekaz Ibrahima ibn Jakuba o „odważnikach handlowych”, określanych po arabsku w liczbie pojedynczej *miskal*, i ich roli w państwie Mieszka I, por.: L. L e c i e j e w i c z, *Słowianie Zachodni – z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1989, s. 168 i 180–181. W literaturze przedmiotu pojawia się też określenie „miktal”, które jest całkowicie błędne, lub „mitkal”, które powstało w wyniku błędnej transkrypcji słowa arabskiego. Forma „miskal” również nie jest poprawna, ale dopuszczalna i najbliższa oryginalnej – por. J. D a n e c k i, J. K o z ł o w s k a, *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996, s. 660. Nazwa ta oznacza również konkretną wagę – 4,68 g. Nie o to jednak w podanych opisach chodzi. Ponieważ podobne artefakty wykonane z ołowiu, lecz nie będące według K. Wachowskiego odważnikami (K. W a c h o w s k i, *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*, „Przegląd Archeologiczny” t. 22: 1974, s. 173–207), znajduwane są najczęściej obok monet, należy rozważyć hipotezę, że być może mamy do czynienia z nie opisaną do dzisiaj formą pieniądza niemonetarnego.

⁷ J. K o s t r z e w s k i, *Kultura prapolska*, Poznań 1949, s. 536. Dzisiaj wiadomo, że wspomniane nie istniejące już cmentarzysko (3–4 km w linii prostej od badanej osady w Łośniu) należy do jedno-czasowego kompleksu osadniczego, do którego należą Łosień i Strzemieszyce Wielkie; por. także J. M a r c i n i a k, *Cmentarzysko szkieletowe z okresu wczesnośredniowiecznego ze Strzemieszyc Wielkich, pow. Będzin*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. V: 1960, s. 141–186.

⁸ W. H e n s e l, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*, Warszawa 1987, s. 378 oraz A. B u k o, *Ceramika wczesnopolska – wprowadzenie do badań*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1990, s. 122.

⁹ A. W a ł o w y, *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych*, „Materiały Archeologiczne” t. 19: 1979, s. 55.

¹⁰ M. G u m o w s k i, *Corpus Nummorum Poloniae*, t. I, Kraków 1939, rys. 1486, 1490, 1491, 1493, 1495.

¹¹ Atmosferę dyskusji i emocji im towarzyszących odzwierciedla m.in. S. S z w a r c - B r o n i k o w k i, *Testament wieków*, Warszawa 1997, s. 58.

¹² S. P i a s e c k i, *Postępy przemysłu cynkowego na Śląsku za czasów polskich*, Katowice 1936, s. 7.

¹³ D. M o l e n d a, *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI w.*, Wrocław 1963, s. 183.

¹⁴ E. S z y d ł o w s k a, *Zagadnienie eksploatacji ołowiu w kulturze łużyckiej w Polsce*, [w:] *Surowce mineralne w pradziejach i we wczesnym średniowieczu Europy Środkowej*, Wrocław 1988, s. 41–51.

¹⁵ Na temat archeologicznych śladów metalurgii ołowiu w rejonie Olkusza i Zagłębia Śląsko-Dąbrowskiego por. D. R o z m u s, J. R o ś, *Archeologiczne ślady przetwórstwa metali kolorowych na obszarach występowania złóż cynku i ołowiu w dorzeczu Białej Przemszy*, [w:] *Historia Kombinatu Górniczo-Hutniczego Bolesław*, Bolesław 2000, s. 57–69.

¹⁶ R. P y t e l, *Wzmianka o Olkuszu oraz o kopalniach złota, srebra i soli w Polsce z XI wieku*, „*Slavia Antiqua*” t. XVII: 1970 oraz D. R o z m u s, *Czy Olkusz ma coś wspólnego z biblijnym Ha-'Elqoś?*, „*Slavia Antiqua*” t. XLIII: 2002, s. 97–132.

¹⁷ A. Ż a k i, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 115.

¹⁸ Bardzo wczesne datowanie (IX–poł. X w.) mają znalezione na Górze Zamkowej w Będzinie, we wczesnośredniowiecznym grodzie, ołowiane okucie końcówki pasa z ornamentem roślinnym oraz srebrna zausznica w typie wielkomorawskim – A. R o g a c z e w s k a, *Dwie linie umocnień wczesnośredniowiecznego grodu na Górze Zamkowej w Będzinie, woj. śląskie*, „Zeszyty Zagłębiowskie” nr 5: 2000, s. 20, fot. c, d, e. Dotychczas – przy nieznajomości istnienia rodzimych ośrodków metalurgicznych wytwarzających ołów i srebro – przyjmowano pochodzenie okucia z kręgu karolińskiego, zausznicy – z morawskiego. W kontekście odkryć w Łośniu można postawić pytanie, czy są to wyroby miejscowe.

¹⁹ Anonim tzw. G a l l, *Kronika polska*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1982, s. 19. Najstarszy polski kronikarz wskazuje w tym miejscu na powszechność użycia w XI w. w państwie polskim srebra, co mogą potwierdzać odkrycia w Łośniu.

²⁰ Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1992, s. 180–181. Mieszko III Stary, skazując na taką karę, był wówczas (przed 1177 r.) princepsem – księciem krakowskim i miejsce zesłania – kopalnie kruszcu – mogło znajdować się na terenie kasztelanii bytomskiej, do której należał teren dzisiejszego Łośnia, przekazanej książętom śląskim przez Kazimierza Sprawiedliwego w roku 1177. Sformułowanie „kopalnie kruszcu” ewidentnie wskazuje na metale szlachetne, w tym srebro. W tym sprawozdaniu nie zajmujemy się istnieniem problematycznej kasztelanii sławkowskiej – por. S. K o ł o d z i e j s k i, *Średniowieczne rezydencje obronne możnowładztwa na terenie województwa krakowskiego*, Kraków 1994, s. 14.

²¹ M. A l b e r g, *Cynk, ołów i materiały pochodne*, Katowice 1936, s. 9. Najnowszym opracowaniem na temat górnictwa i hutnictwa metali kolorowych w Polsce jest praca A. R y b a k a, *Państwowe górnictwo galmanu na terenie Dąbrowy Górniczej w XIX wieku*, Dąbrowa Górnicza 2002, w której także zawarto informacje o wykopaliskach i znaczeniu odkryć archeologicznych w Łośniu dla historii gospodarki Polski (por. s. 15–20).

²² A. B o c h e ń s k i, *Wędrowki po dziejach przemysłu polskiego*, Warszawa 1966, s. 13.

²³ L. L e c i e j e w i c z, *Słowianie Zachodni ...*, s. 133.

²⁴ Z. S. P i e t r a s, Bolesław Krzywousty, Katowice 1978, s. 12. Dokument ten został opublikowany w *Codex Diplomaticus nec non epistolaris Silesiae (CDS)*, edycja K. Maleczyński, t. I, Wrocław 1951, s. 20–28, dokument nr 8: „Henryk IV cesarz na prośbę biskupa praskiego Jaromira-Gebharda za-twierdza na synodzie w Moguncji dawne granice biskupstwa praskiego jak je ustanowił papież Benedykt i cesarz Otton”.

²⁵ Podczas lustracji wybranych obszarów Okradzionowa odkryto kilka ciekawych stanowisk archeologicznych. Wspomniane w tekście stanowisko wczesnośredniowieczne znajduje się na obszarze AZP 96-51. Obszar ten był penetrowany na początku lat 90-tych ubiegłego wieku, nie odnaleziono jednak wtedy tego stanowiska. Por. J. Pierzak, E. Zaitz, *Wyniki na obszarze 96-51, [w:] Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 roku*, Katowice 1997, s. 353 oraz mapa obszaru na końcu publikacji.

²⁶ J. P i e r z a k, D. R o z m u s, J. R o ś. *Wyniki badań ratowniczych na późnośredniowiecznej osadzie produkcyjnej w Hutkach, woj. katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, Katowice 2001, s. 193–204; por. też J. R o ś, D. R o z m u s, *Akumulacja eoliczna piasku w okolicach Olkusza i jej znaczenie w archeologicznych badaniach powierzchniowych i wykopaliskowych na tym terenie*, „Zeszyty Zagłębiowskie” nr 5: 2000, s. 47–67.

²⁷ Dr hab. inż. Marek Krąpiec, *Analiza dendrologiczna i bezwzględne datowanie prób drewna z archeologicznych badań ratowniczych w Łosieniu* – sprawozdanie przesłane do archiwum Działu Archeologii Muzeum Miejskiego „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA POLYKULTURNÍ LOKALITĚ 8
V DĄBROWÉ GÓRNICZÉ-ŁOŚNI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Cílem výzkumu na lokalitě 8 (obr. 1) bylo zachytit zásah výrobní osady, objevené v minulých sezónách. Plošným výkopem byly probádány pozůstatky novověké budovy (obr. 2), umístěné v okrsku kostela Povýšení svatého kříže. V místech, která nebyla zničena výkopy základů pod úroveň podlahy jednotlivých místností, byly zjištěny stopy původní raněholocénní půdy se silicitovou industrií mezolitického charakteru. Byl zde objeven rovněž fragment zásobnicové nádoby lučické kultury. Raněstředověké nálezy v podobě výtlků olova a strusky se v tomto okrsku objevovaly pouze stopově.

Na žádost rodin Krawců a Wójciků, sousedů kněze probošta, byly výkopy přemístěny jinam. To přineslo objev raněstředověké pece k tavbě stříbra a olova. Prozkoumaný objekt měl tvar protáhlého obdélníku (5 × 3 m) s oblými rohy. V jeho jižní části byla vápencová dlažba a dobře zachovaný pás hliněné omítky. Na jižní, západní a zčásti i na severní straně byla pec ohraničena hliněným valem, přecházejícím níže do podlaží pece, která byla zahlobena 90–100 cm pod úroveň současného terénu. Výplň objektu (obr. 4) tvořily vrstvy strusky, popelu, dřevěného uhlí a mazanice, v nichž byly archeologické nálezy – fragmenty keramiky, tyglíků a dyzen (obr. 3), jako i předmětů vy-

robených ze železa jako nože, i z olova, včetně zátěží a tzv. olovených závaží, která – jak jsou ochotní autoři příspěvku připustit – mohou být další neznámou formou nemincovních platidel.

Uložení vrstev ve výplni objektu naznačuje, že původně se zde nalézala sídlištní jáma, o čemž svědčí i charakter nálezů a zvláště zvířecí kosti, velké fragmenty nádob, přeslen a tkalcovský čluněk i olovené zátěže. Potom byla v jámě vybudována z hlíny a kamení tavicí pec. Po tavbě olova zůstaly stopy v podobě zbytků přepálených stěn pece, železné a olovené strusky (asi 200 kg), a také popele a hrudek vytaveného kovu. Pozornost zasluhuje fakt, že vsádka olovené rudy byla obložena velkými kusy strusky a železného šrotu, který v procesu tavby hrál roli tavidla, zvedal teplotu a pohlcoval kyslík z oxidové rudy.

Objevy v Łośni umožňují probádání po sobě jdoucích etap výrobního procesu (ruda, různé frakce olovené strusky, vytavené hrudky kovu, olovené výrobky). Obsah pecní vsádky bude teprve podroben specializovanému metalurgickému zkoumání. Není pochyby o tom, že v jednotlivých etapách hutnických procesů byly užívány různé formy pecí, pec, která byla objevena v Łośni, je pravděpodobně největší z těch, které jsou dosud na světě známy.

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN AUF EINER MEHRSCHICHTIGEN
FUNDPLATZ 8 IN DĄBROWA GÓRNICZA-ŁOSIEŃ,
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die Untersuchungen auf dem Fundplatz 8 (Abb. 1) setzen sich zum Ziel, die Lage der in den vorigen Grabungskampagnen entdeckten Produktionssiedlung zu erfassen. Mit der Methode der breitflächigen Grabung wurden Relikte eines neuzeitlichen Hauses (Abb. 2) in der Gegend der Kreuzerhebungs-Kirche ermittelt. An der Stelle, die nicht durch Fundamente zerstört worden war, im Horizont unterhalb den Fußböden einzelner Räume, konnten Spuren vom ursprünglichen Frühholozänhumus mit mesolithischem Silexmaterial erkannt werden. Es wurde auch ein Fragment eines Vorratsgefäßes der Lausitzer Kultur aufgedeckt. Die frühmittelalterlichen Materialien in Form ausgeschmolzenen Bleis traten in dieser Gegend nur in Spurmenge auf.

Nach den Hinweisen von Herrschaften Krawiec und Wójcik, Nachbarn vom Pfarrer, wurde die Grabung in eine andere Stelle verlegt. Dies brachte einen frühmittelalterlichen Ofen für Blei- und Silberverhüttung. Das durchforschte Objekt hatte die Form eines länglichen Rechtecks (5×3 m) mit abgerundeten Ecken. In seinem südlichen Teil gab es ein Pflaster aus Kalksteinen sowie einen gut erhaltenen Stampfboden aus Lehm. Von Süden, Westen und teilweise Norden war der Ofen durch einen Lehmwall begrenzt, der tiefer in den Ofenboden überging. Von der heutigen Oberfläche war er von 90 bis 100 cm vertieft. Die Füllung des Objekts (Abb. 4) bestand aus Schichten von Schlacke, Asche, Holzkohle und Lehmewurf, in denen sich archäologisches Material befand: Fragmente von Keramik, Tiegeln und Düsen (Abb. 3) sowie von Gegenständen aus

Eisen, so wie Messer, und aus Blei, darin Gewichte und sog. Bleiwägestücke, die – wie es die Berichterstatter vermuten – eine weitere nicht erkannte Form vom Nicht-Münz-Geld darstellen konnten.

Die Schichtfolge der Füllung vom Objekt legt nahe, daß es ursprünglich an dieser Stelle eine Siedlungsgrube gab, was auch das gefundene Material zu belegen scheint, und insbesondere Tierknochen, große Gefäßfragmente, ein Spinnwirtel und ein Webschütze sowie Bleigewichte. Danach wurde in der Grube aus Lehm und Steinen die Konstruktion eines Verhüttungsofens errichtet. Die Bleiverhüttung hinterließ Spuren in Form der Reste von durchgebrannten Ofenwänden, Schlacke – von Eisen und Blei (etwa 200 kg) – sowie Asche und Klumpen von ausgeschmolzenem Metall. Beachtenswert ist die Tatsache, daß der Einsatz aus Bleioxid mit großen Fragmenten von Eisenschlacke und Schrott umgelegt worden war, die im Schmelzvorgang als Flußmittel dienten, die Temperatur erhöhten und Sauerstoff vom Bleioxid wegnahmen.

Der Fund in Łosień ermöglicht einzelne Etappen des Produktionsprozesses zu verfolgen (Erz, unterschiedliche Fraktionen von Bleischlacke, ausgeschmolzene Metallklumpen, Bleierzeugnisse). Der Gehalt des Ofeneinsatzes wird erst spezialistischen metallkundlichen Untersuchungen unterzogen werden. Es besteht kein Zweifel, daß in den verschiedenen Etappen von Verhüttungsprozessen unterschiedliche Ofenformen verwendet waren; der in Łosień freigelegte ist höchstwahrscheinlich der größte von den bisher in der Welt bekannten Anlagen.

RATOWNICZE BADANIA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNE W KAPLICY ŚW. WOJCIECHA W OPOLU

W sierpniu 2001 roku przeprowadzono ratownicze badania archeologiczno-architektoniczne w kaplicy św. Wojciecha przy klasztorze dominikanów w Opolu (ryc. 1, 2). Związane one były z adaptacją pomieszczeń klasztornych na siedzibę Uniwersytetu Opolskiego¹.

Przed przystąpieniem do prac opracowano następujący program badawczy:

1. Rozpoznanie domniemanej baszty łupinowej średniowiecznych murów obronnych, na której zrębach wzniesiono kaplicę św. Wojciecha.

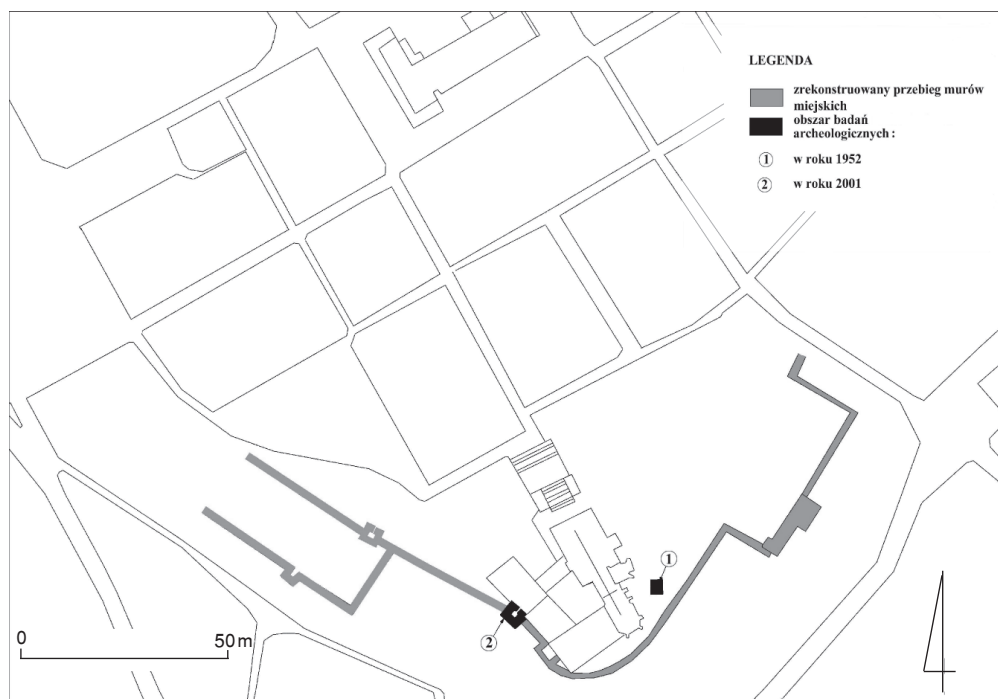
2. Identyfikacja wcześniejszych elementów związanych z domniemaną drewnianą kaplicą i kościołem oraz wyjaśnienie problemu obecności pochówków bł. Hermana i bp. Kropidły.

3. Ustalenie etapów rozbudowy kaplicy św. Wojciecha.

Jeszcze przed podjęciem prac badawczych z wnętrza obiektu usunięto współczesną posadzkę oraz zalegającą pod nią warstwę ceglanego gruzu o miąższości około 1 m. Skuto także pokrywające ściany tynki, co pozwoliło na przeprowadze-

Ryc. 1. Opole. Lokalizacja kaplicy św. Wojciecha. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Opole, kaplica św. Wojciecha. Plan sytuacyjny

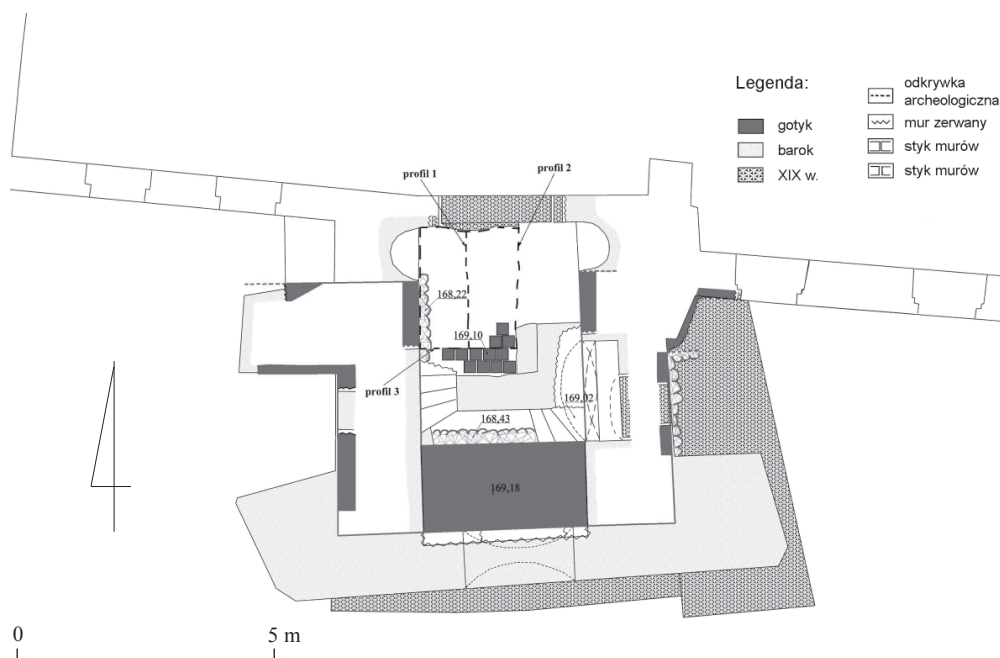
nie analizy struktury murów i wątków murarskich.

W celu realizacji programu badawczego w północno-zachodniej części kaplicy założono wykop o wymiarach $2,4 \times 2,6$ m (ryc. 3). W pozostałej części wnętrza kaplicy usunięto nadkład o miąższości około 0,3 m, odsłaniając korony nie znanych wcześniej murów.

W obrębie wykopu odkryto następujący układ stratygraficzny (ryc. 4): Najstarszą jednostką stratygraficzną (dalej j.s.) była j.s. 15 – calec w postaci jasnożółtego, czystego piasku. Na nim zalegał pokład brązowoszarego piasku o miąższości około 1 m, powstały w wyniku wielokrotnego przekopywania terenu w związku z pochówkami. Z uwagi na niewielkie różnice w zabarwieniu jamy grobowe nie były widoczne w rzucie poziomym. Jedynie w profilu wschodnim dostrzeżono zarysy trzech jam określonych jako j.s. 11, 12 i 13. Po poszerzeniu wykopu w stronę wschodnią w profilu ukazała się j.s. 13a –

fragment jamy grobowej o głębokości około 0,5 m, w której natrafiono na czaszkę kobiety w wieku dojrzałym, z przylegającym do skroni kabłączkiem.

Strop jamy oraz strop j.s. 12 i 13 przykryte zostały j.s. 10 – warstwą żółtej gliny miąższości do 0,1 m ze znaczną domieszką żwiru. Z jej powierzchni wykopano j.s. 14 – kolejną jamę grobową (?) o głębokości 1,1 m. Na niej narosła j.s. 9 – ciemnobrunatna próchnica grubości do 0,25 m, przykryta z kolei j.s. 8 – 6-centymetrowa warstewka szarej próchnicy, przebarwionej w stropie na kolor pomarańczowy. Jednostkę stratygraficzną 8 przecinały j.s. 11 – jama o nieokreślonej funkcji oraz j.s. 16 – wkop, w którym posadowiono fundament muru baszty łupinowej. Ściany występującego w obrębie kaplicy odcinka muru obronnego, a ściślej baszty (ryc. 3), o wymiarach w świetle wnętrza $3,2\text{--}3,3 \times 3,1\text{--}3,2$ m, grubości ścian 1,6–1,7 m, i odchodzących od niej niewielkich fragmentów kurtyny zostały posadowione na ławie fun-

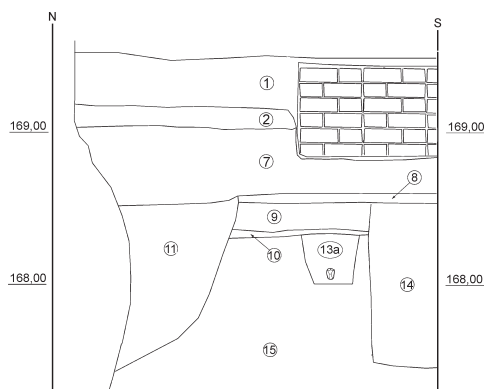

Ryc. 3. Opole, kaplica św. Wojciecha. Rzut przyziemia kaplicy z chronologicznym rozwarstwieniem murów i lokalizacją wykopów archeologicznych

damentowej, wykonanej z margla i zaprawy wapiennej. Zbudowane w technice opus emplectum ściany wylicowano ceglami w wątku jednowozówkowym i trójkątnymi w przekroju spoinami. Do wypełnienia ich wnętrza użyto margla i fragmentów cegieł. Budulec ten zespolono zaprawą dość twardą po związaniu, barwy popielatej, zawierającą piasek z widocznymi grudkami wapna. Wymiary cegieł: długość 26,4–28,2 cm, szerokość 11,3–12,8 cm, wysokość 8,5–10 cm. W trakcie budowy umocnień odłożyła się j.s. 17 – kilkucentymetrowa warstwa drobnego gruzu ceglanego bez zaprawy.

Całość opisanego układu stratygraficznego przykrywała j.s. 7 – warstwa jasnej próchnicy o miąższości do 0,55 m, zawierającej gruz ceglany, grudy zaprawy wapiennej, fragmenty kości ludzkich oraz buły żółtej, surowej gliny. Na jej stropie spoczywała j.s. 6 – soczewka ciemnobiałego wapna przykryta j.s. 5 – warstwą ceglanego pyłu miąższości do 0,06 m, na której wykonano j.s. 4 – wapienną wylewkę tworzącą podkład pod j.s. 3 – posadz-

kę złożoną z ceglanych płytek ($20 \times 20 \times 3,5$ cm). W północnej części wykopu na j.s. 7 zalegała j.s. 2 – warstwa wapiennej zaprawy z licznymi fragmentami ceglanych płytek posadzkowych, a strop układu nawarstwień tworzyła j.s. 1 – warstwa gruzu ceglanego i zaprawy o zanotowanej miąższości do 0,6 m.

Ryc. 4. Opole, kaplica św. Wojciecha. Profil wschodni 2

W obrębie wykopu nie stwierdzono pierwotnego humusu. Strop piaszczystego calca zalegał na poziomie około 168,4 m n.p.m., a jego górne partie przemieszane były w wyniku wkopywania kolejnych grobów. Niestety, nie odkryto żadnego kompletnego pochówku, a jedynie liczne rozproszone kości ludzkie. Możemy przypuszczać, że w przypadku j.s. 13a mamy do czynienia ze wschodnią partią jamy grobowej, której pozostała, zachodnia, część zniszczona została w trakcie późniejszych prac budowlanych. Kabłączek skroniowy odkryty przy czaszce w miarę precyzyjnie określa chronologię grobu na II połowę XI – początek XII wieku (ryc. 5).

Ryc. 5. Opole, kaplica św. Wojciecha. Jednostka stratygraficzna 13a: kabłączek skroniowy

Obecność jednostek stratygraficznych 10–8 tłumaczymy istnieniem kolejnych poziomów użytkowych cmentarzyska. Należy podkreślić, że na badanym obszarze nie stwierdzono żadnych reliktyw mogących świadczyć o istnieniu tu stałego osadnictwa. Należy przypuszczać, że aż do czasu wybudowania fortyfikacji miejskich teren Górk użytkowany był jako cmentarz.

Mimo iż pierwsza wzmianka źródłowa o murach miejskich pochodzi dopiero z 1391 roku², powszechnie przyjmuje się, że wznosił je w latach 1281–1313 książę Bolko I, i tak też datujemy badaną basztę. Jak wskazuje materiał ceramiczny pozyskany z j.s. 7 (ryc. 6), u schyłku średniowiecza (w XVI w.) jej wnętrze miało podłogę ułożoną z ceramicznych płytek. Akcję tę łączymy ze znanymi ze źródeł

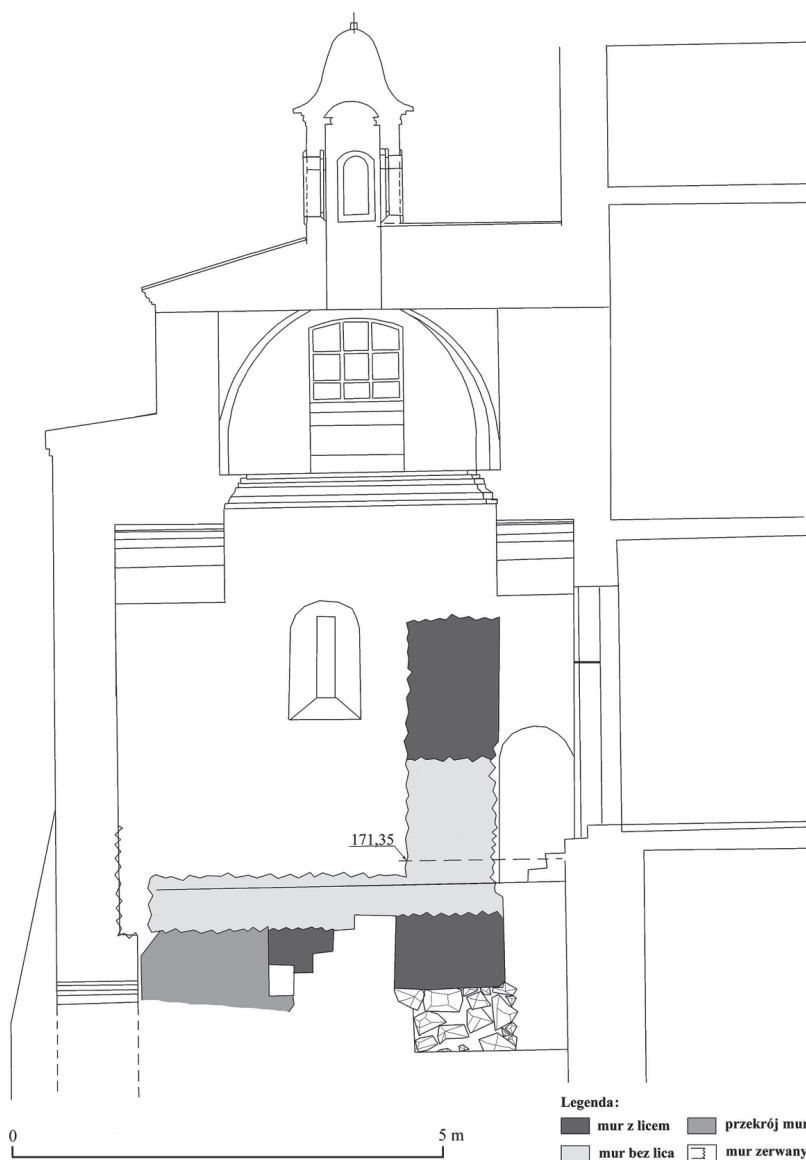

Ryc. 6. Opole, kaplica św. Wojciecha. Jednostka stratygraficzna 7: fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej

pisanych odbudową i podwyższeniem murów miejskich mającymi miejsce w roku 1578 lub też z naprawą murów i baszty przy kościele dominikanów w roku 1584³.

Posadzkę w baszcie częściowo rozebrano, czego wyrazem jest obecność j.s. 2, a następnie wewnątrz wypełniono ceglano-wapiennym gruzem (j.s. 1). Obecność XVII-wiecznego materiału ceramicznego w jej obrębie sugeruje, że warstwa ta powstała w trakcie budowy kaplicy.

Z baszty o planie kwadratu – otwartej od strony miasta – do konstrukcji kaplicy barokowej, w rzucie prostokątnej, wykorzystano częściowo ściany wschodnią i zachodnią (ryc. 2 i 7). Wzniesioną od nowa ścianę południową kaplicy, bezpośrednio przy wyburzonym murze baszty, oparto na fundamencie arkadowym. Odcinki ścian z niszami, stanowiące przedłużenie wschodniej i zachodniej baszty na północ, zostały posadowione na ławach fundamentowych, zbudowanych z margla i zaprawy wapiennej. W pozostawionej ścianie wschodniej baszty muru obronnego wycię-

Ryc. 7. Opole, kaplica św. Wojciecha. Przekrój podłużny przez kaplicę z widokiem na zachód i z zaznaczeniem pozostałości baszty muru obronnego

to obszerną wnękę i umiejscowiono w niej asymetrycznie otwór drzwiowy, który prowadził z kaplicy na zewnątrz klasztoru. Wnękę i otwór drzwiowy nakryto sklepieniami odcinkowymi. W ścianie zachodniej baszty zostało wycięte okno rozglifione do wewnątrz, nakryte sklepieniem koszowym,

przewężone od zewnątrz szczelinowym prześwitem. Obydwie zaadaptowane ściany baszty uległy też w znacznym stopniu przelicowaniu. Przypory obejmujące południowe naroża kaplicy powstały w okresie baroku. Natomiast przypory północne, z których zachowała się zachodnia, uży-

skano, adaptując odchodzące od baszty fragmenty kurtyny muru obronnego.

W wykopie założonym wewnątrz kaplicy został odkryty relikwiarz ciągu komunikacyjnego, który prowadził z klasztoru przez kaplicę na zewnątrz założenia klasztorowego. Relikt ten przedstawia odcinek zagłębionego korytarza dostępnego schodami zabiegowymi umiejscowionymi przy ścianach wschodniej i zachodniej kaplicy. Jedne schody prowadziły z korytarza na podest przed otworem drzwiowym w ścianie wschodniej.

Do budowy nowych ścian kaplicy i przelicowania wykorzystanych murów baszty użyto cegieł pochodzących z rozbiórki średniowiecznego muru obronnego. Z cegieł nowych powstały wszystkie sklepienia. Cegły zespoliła zaprawa dość twarda po związaniu, koloru jasnopopielatego, zawierająca piasek i wapno pyliste.

Likwidując w wieku XIX przejście przez kaplicę na zewnątrz założenia klasztorowego, zamurowano otwory w jej ścianie wschodniej. Mur zamykający wnętrze, o grubości cegły, został oparty na łuku konstrukcyjnym. Również wtedy obniżono poziom terenu na wschód i południe od kaplicy. Odsłonięty z tych stron jej fundament został opasany grubym murem oporowym. Kaplica była wolno stojąca do czasu przebudowy klasztoru na szpital pod koniec XIX wieku. Wówczas przedłużono skrzydło zachodnie klasztoru w kierunku zachodnim i nową jego część połączono z kaplicą otworem arkadowym utworzonym w jej ścianie północnej.

Obiekt poddany badaniom jest szczególnie ważnym miejscem w historii Opola. Według kroniki spisanej w końcu wieku XV właśnie na Górcie w 984 roku św. Wojciech miał głosić chrześcijańską wiarę oraz w cudowny sposób przyczynić się do powstania ujęcia wody zwanego studnią św. Wojciecha. Na pamiątkę tego wydarzenia wzniesiono tam drewniany kościółek nazwany jego imieniem (później pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny).

Wyniki przeprowadzonych badań nie pozwalają odpowiedzieć wprost na pytanie, czy już w wieku XII na Górcie istniał

jakikolwiek obiekt sakralny, a tym mniej określić jego wezwanie. Zwracając jednakże uwagę na obecność XI–XII-wiecznego cmentarzyska, możemy przypuszczać, że zlokalizowano go obok istniejącego już wówczas kościoła lub kaplicy. Najprawdopodobniej jego relikwiarz poszukiwać by należało w obrębie poddominikańskiego kościoła. Także w jego wnętrzu powinny się znajdować pochówki bł. Hermana i bp. Kropidły.

Badania archeologiczne nie potwierdziły podnoszonej często w literaturze (ostatnio Gediga⁴) obecności na Górcie osady rzemieślniczo-handlowej lub grodu. Co więcej, odkrycie relikwiarz cmentarzyska z wieków XI–XII dowodzi zdecydowanie odmiennej funkcji tego obszaru w obrębie wczesnomiejskiej aglomeracji. Należy w tym miejscu podkreślić, że nie opieramy się jedynie na obecności jednostkowego, odsłoniętego w 2001 roku, grobu. W trakcie badań prowadzonych przez J. Kaźmierczyka⁵ w 1952 roku – w miejscu oddalonym o około 10 m na północ od prezbiterium kościoła – natrafiono w piaszczystym calcu (na głębokości poniżej 3 m) na kilka grobów szkieletowych. Niestety, brak wyposażenia uniemożliwił ich datowanie. Być może, nie należy ich wiązać ze średniowiecznym cmentarzyskiem przykościelnym (co sugerował autor sprawozdania z badań), lecz należy je widzieć jako fragment wczesnośredniowiecznego cmentarzyska, które w takim ujęciu rozciągałoby się w linii północ–południe na długości co najmniej 60 m. Zapewne nie popełnimy także błędu, widząc w tym cmentarzysku od dawna poszukiwane miejsce ostatecznego spoczynku mieszkańców opolskiego grodu.

Po wzniesieniu klasztoru dominikańskiego przyległy do niego teren nadal był wykorzystywany jako cmentarz, na którym chowano także mieszczan.

Zmianę w zagospodarowaniu badanego terenu przynosi schyłek XIII wieku, kiedy to wzniesiono obwód obronny, w którego skład wchodziła odkryta baszta łupinowa, przebudowana i zamieniona w wieku XVII w istniejącą do dziś kaplicę.

PRZYPISY

¹ Zespół badawczy z ramienia Pracowni Archeologiczno-Architektonicznej „Niegoda” tworzyli: dr Czesław Lasota, dr Cezary Buśko oraz mgr Piotr Janczewski i mgr Jerzy Niegoda. W pracach terenowych uczestniczył także Paweł Kraus.

² W. D z i e w u l s k i, *Miasto lokacyjne w Opolu w XIII–XV wieku*, „Studia Śląskie”, Seria Nowa, t. 1: 1958, s. 50.

³ Z. B u d z i Ń s k i, *Studium historyczno-architektoniczne rekonstrukcji kaplicy św. Wojciecha w Opolu*, Opole, 2001, maszynopis w posiadaniu autora opracowania.

⁴ B. G e d i g a, *Opolski ośrodek grodowy w państwie wczesnopiastowskim*, [w:] *Śląsk około roku 1000*, Wrocław, 2000, s. 167–183.

⁵ J. K a ż m i e r c z y k, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na terenie prawobrzeżnego Opolu w latach 1952, 1953 i 1955*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 6: 1959, s. 132–139.

Cezary Buśko, Jerzy Niegoda

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ A ARCHITEKTONICKÝ VÝZKUM V KAPLI SV. VOJTĚCHA V OPOLÍ

(Résumé)

Zkoumaný objekt má zvláštní místo v dějinách Opolí. Podle kroniky, sepsané na konci 15. stol., měl právě na Górci hlásat sv. Vojtěch v r. 984 křesťanskou víru a zázrakem se zasloužit o vznik vodního zdroje, zvaného Studnou sv. Vojtěcha. Na památku této události byl zde postaven kostelík, zasvěcený jeho jménu (později s patrocinii Nejsvětější Panny Marie) (obr. 1, 2).

Ani po provedeném výzkumu nelze odpovédět jednoznačně na otázku, zda již ve 12. stol. existoval na Górci nějaký sakrální objekt, o jeho příp. patrocinii vůbec nemluvě. Vezmeme-li v úvahu existenci pohřebiště z 11.–12. stol., lze ovšem připustit, že byl umístěn vedle tehdy existujícího kostela nebo kaple. Nejpravděpodobněji by se měly jejich pozůstatky hledat v obvodu bývalého dominikánského kostela. V jeho vnitřku by se měly také nacházet pohřby blahoslaveného Heřmana a biskupa Kropidla.

Archeologický výzkum také nepotvrdil v literatuře často uváděnou (naposledy B. Gediga) existenci řemeslnicko-obchodnické osady nebo hradiska na Górci. Naopak, objev pozůstatků pohřebiště z 11.–12. stol. dosvědčuje zcela odlišnou funkci

tohoto území v obvodu rané městské zástavby. Je třeba zdůraznit, že se neopíráme pouze o existenci dosud ojedinělého hrobu, odkrytého v roce 2001. Při výzkumu, prováděném J. Kaźmierczykem v roce 1952 – v místech, vzdálených asi 10 m na sever od presbytáře kostela – bylo zachyceno v písčitém podloží (v hloubce více než 3 m) několik kostrových hrobů. Bohužel absence výbavy znemožnila jejich datování. Snad je není třeba spojovat se středověkým kostelním hřbitovem (což naznačoval autor náleзовé zprávy), ale lze je uznat za část raněstředověkého pohřebiště, které by se v tomto chápání rozkládalo v linii sever–jih v délce alespoň 60 m. Zjistěte nečiníme chybu, jestliže budeme v tomto pohřebišti spatřovat odedávna hledané místo posledního odpočinku obyvatel opolského hradiska.

Po vybudování dominikánského kláštera byl k němu přiléhající terén dále využíván jako hřbitov, na němž byli pochováni i měšťané.

Změnu ve využívání zkoumaného území přinesl konec 13. stol., kdy bylo vystavěno městské opevnění, k němuž patřila skořepinová bašta, v 17. stol. přestavěná a změněná v dodnes existující kapli.

ARCHÄOLOGISCH-ARCHITEKTONISCHE NOTGRABUNGEN
IN DER VOJTĚCH-KAPELLE IN OPOLE

(Zusammenfassung)

Das untersuchte Objekt ist eine besondere Stelle in der Geschichte von Opolo. Nach der am Ende des 15. Jh. niedergeschriebenen Chronik sollte der heilige Vojtěch (Adalbert) eben auf Górká (Kleiner Berg) den christlichen Glauben verkünden sowie die Wasserquelle, Vojtěch-Brunnen genannt, auf eine Wunderweise entstehen lassen. Zum Andenken dieses Ereignisses wurde dort ein Holzkirchlein zu seinem Namen (später Liebfraukirche) errichtet (Abb. 1, 2).

Aufgrund der durchgeführten Untersuchungen können wir die Frage gerade nicht beantworten, ob bereits im 12. Jh. auf Górká irgendein Sakralobjekt bestanden hat, ungeachtet seines Patroziniums. In Rücksicht jedoch auf ein vorhandenes Gräberfeld aus dem 11.–12. Jh. dürfen wir vermuten, daß es neben einer bereits bestehenden Kirche oder Kapelle gelegen war. Ihre Relikte wären demnach höchstwahrscheinlich im Bereich der ehemaligen Dominikanerkirche zu suchen. Auch in ihrem Inneren sollten sich die Bestattungen vom seligen Herman und Bischof Kropidło befinden.

Die archäologischen Ausgrabungen ließen auch das oft in der Literatur erhobene Bestehen (letztens B. Gediga) einer Handwerk-Handelssiedlung oder Burg nicht bestätigen. Was noch mehr, die aufgedeckten Überreste des Gräberfelds aus dem 11.–12. Jh. belegen eine eindeutig abweichende

Funktion dieses Gebiets innerhalb der frühstädtischen Bebauung. Es sei zu betonen, daß wir uns nicht auf ein einzelnes, 2001 freigelegtes Grab stützen. Bei den Untersuchungen von J. Kaźmierczyk von 1952 kamen an einer etwa 10 m nördlich vom Presbyterium entfernten Stelle im sandigen Unterboden (in einer Tiefe von über 3 m) einige Körpergräber zum Vorschein. Eine fehlende Ausstattung machte jedoch ihre Datierung unmöglich. Vielleicht standen sie in keinem Zusammenhang mit dem mittelalterlichen Kirchhof (was der Berichterstatter nahe legte), sondern als ein Fragment des frühmittelalterlichen Gräberfelds anzusprechen wären; in diesem Fall würde sich das Gräberfeld in der nordsüdlichen Richtung mindestens auf 60 m erstrecken. Wir begehen somit wohl keinen Fehler, wenn wir in dem Gräberfeld die seit langem gesuchte letzte Ruhestätte der Bewohner der Burg von Opolo sehen werden.

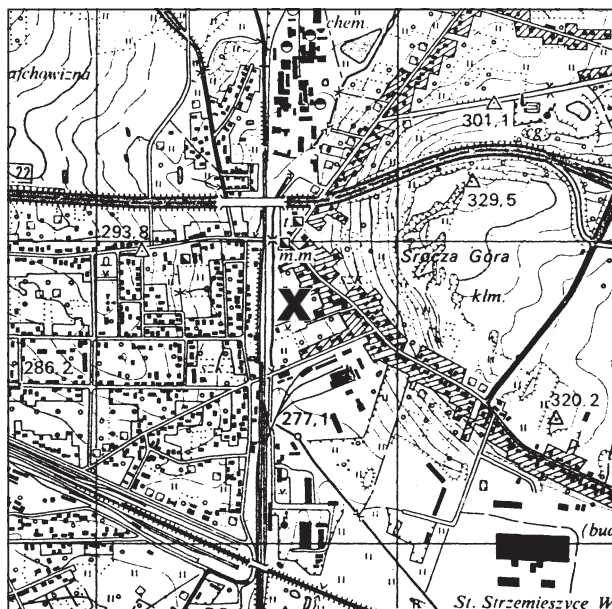
Nach der Errichtung der Dominikanerkirche wurde das anliegende Areal weiterhin als Friedhof, auf dem man auch die Stadtbürger bestattete, benutzt.

Das untersuchte Gebiet wurde im ausgehenden 13. Jh. umgestaltet, als eine Umfassungsmauer mit einer dazu gehörenden Schalenbastei entstand; die wurde umgebaut und im 17. Jh. in die heute bestehende Kapelle umgewandelt.

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA STANOWISKU 2 W DĄBROWIE GÓRNICZEJ-STRZEMIESZYCACH WIELKICH, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W sierpniu w kolejnych latach 2001 i 2002 kontynuowano prace wykopaliskowe na osadzie wczesnośredniowiecznej w Dąbrowie Górniczej-Strzemieszycach Wielkich, stanowisko 2 (ryc. 1). W roku 2001 w jednym z wykopów natrafiono na ciekawy układ stratygraficzny zawierający pozostałości kilku obiektów ze śladami palenia ognia i poziom użytkowania chaty. Oba te skupiska nie wykazywały żadnego funkcjonalnego powiązania, choć na

siebie zachodziły. Różnica poziomów, na których wystąpiły, wyniosła nie więcej jak 20 cm, przy czym poziom użytkowania chaty wystąpił głębiej, praktycznie w tle calca. Był to podłużny bruk z drobnych kamieni wapiennych, ułożonych dość luźno, pokryty grubą, intensywnie ciemną warstwą narosłą w trakcie użytkowania obiektu. Warstwa ta zawierała duże ilości polepy, węgla drzewnego, kości zwierzęcych, liczne fragmenty ceramiki wczesno-

Ryc. 1. Dąbrowa Górnicza-Strzemieszyce Wielkie. Lokalizacja stanowiska 2. Skala 1: 25 000

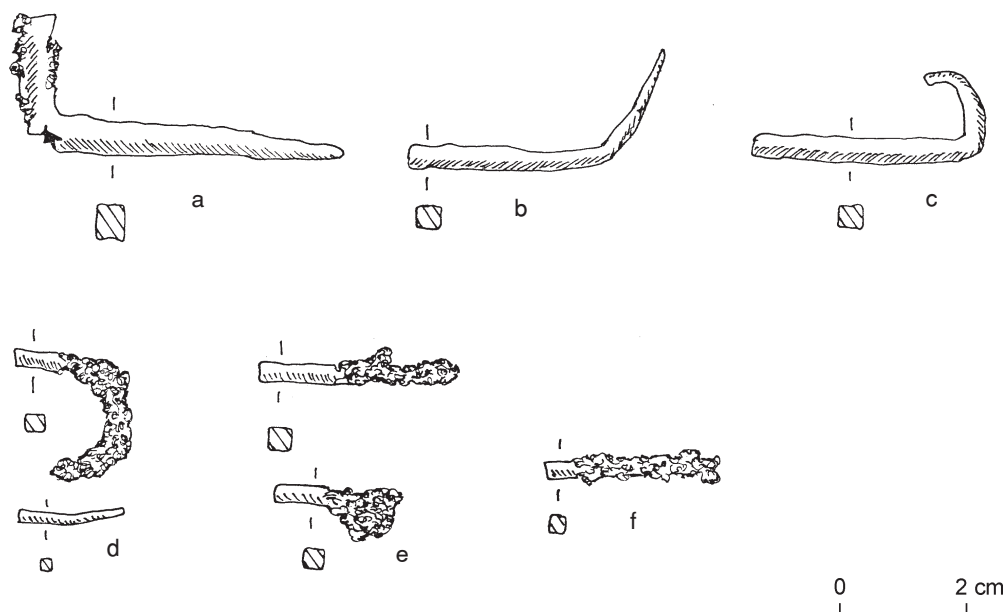
średniowiecznej, uszkodzoną ozdobę ołowianą i paciorek, prawdopodobnie ze szkła. W otoczeniu bruku były widoczne zarysy kilku niewielkich obiektów, z których cztery mogły być – ze względu na kształt w profilu – pozostałościami jam posłupowych. Z powodu obecności przeszkody terenowej (wewnętrzna droga na posesji) nie odkryto północnej partii obiektu.

W sąsiednim wykopie, również niewiele ponad stropem calca, pojawiły się dwie jamy z materiałem wczesnośredniowiecznym: duża na planie nieregularnego prostokąta, o nierównym dnie, z dołem posłupowym na obrzeżu, i mała, na planie koła. Ponad brukiem chaty natrafiono na obiekty z wyraźnymi śladami palenia ognia. Tam, gdzie obiekty się pokrywały, ich dna były minimalnie wkopane w strop poziomu użytkowania chaty (na kilka centymetrów). Było to pięć płytkich, nieckowatych zagłębień w podłożu piasku, zorientowanych zgodnie z kierunkiem spadku terenu, o charakterystycznym kształcie podkowy, otwartej w kierunku zachodnim (ob. 1A, B, C i 4) lub wschodnim (ob. 3). Dwa z nich zachodziły na siebie, trzeci przylegał bokiem, dwa pozostałe wystąpiły pojedynczo, lecz wszystkie na niewielkiej przestrzeni (cztery w rzędzie, jeden osobno). Piasek w ich wnętrzach wypalony był do koloru intensywnej czerwieni i zachował spoiwą, trwałą strukturę.

Wypełnisko obiektów stanowiły duże ilości węgla drzewnego i nieliczne grudki związków ołowiu. W jednym znaleziono zespół cienkich gwoździ żelaznych bez główki, o przekroju czworokątnym, zgiętych pod kątem prostym w 2/3 długości i noszących ślady działania ognia. Długość obiektów wynosiła około 1 m (najczęściej 90 cm), szerokość stanowiła około połowy tej wartości. Odnosząc ich funkcję do wczesnej fazy rozwoju metalurgii ołowiu na tych terenach, można powiązać je z dwoma procesami. Mogły to być pozostałości roszków, które składały się z kilku zestawionych ze sobą „ogni” (a rozmiary pojedynczego „ognia”, znane wprawdzie z okresu nieco późniejszego, były bardzo

podobne¹). Jeżeli chodzi o zachodzący w nich proces, mógł to być wytop reakcyjny, stosowany powszechnie we wczesnym hutnictwie do przerobu bogatych rud ołowiu², lub przygotowanie prażonki do wytopu całkowitego w piecu szybowym. Zresztą jedno drugiemu nie przeszkadza, wiadomo bowiem, że we wczesnym okresie rozwoju metalurgii (ale takim, do którego dysponujemy już większą ilością źródeł pisanych, jak XVII w.) w zagłębiu olkusko-sławkowskim „roztworki” z roszków przetapiano powtórnie, łącząc je z miałą, nie prażoną rudą w piecach szybowych³.

Owe cienkie, zagięte pod kątem prostym gwoździe żelazne, których znaleziono kilka, ich niewielkie rozmiary i „delikatny” wygląd sugerują, że nie były używane do scalania jakichś solidniejszych konstrukcji drewnianych (ryc. 2). Można by się zastanawiać, czy mogły stanowić element miecha (scalając skórę z drewnianą ramą), z całą pewnością już wówczas używanego, jako że w roku następnym natrafiono w przyległej partii osady na fragmenty dysz. W roku 2002 nieopodal opisywanych konstrukcji do wytopu ołowiu na wolnym powietrzu natrafiono na pozostałości niskiego, glinianego pieca szybowego (ryc. 3). Właściwie *in situ* zalegała tylko dolna, nie wypalona część obiektu. Szczątki części górnej, głównie fragmenty mocno wypalanej, zeszkliwionej na zielono polepy, zrzucono obok po rozebraniu, co zdaje się wskazywać, że był to piec bez piersi, z którego żużel wyjmowano górą, przez niski szyb⁴. Biorąc pod uwagę stan zachowania obiektu, należałoby spróbować wykluczyć inne jego zastosowania. Wydaje się, że jest to możliwe. Prawdopodobnie nie był to piec kopułkowy do wyprażania rudy, ponieważ w początkach rozwoju metalurgii ołowiu wyprażano ją głównie w stosach, żelazo – gdyby je znaleziono w piecu kopułkowym – wystąpiłoby jako charakterystyczne dla składu prażonki żelaziany, a nie krzemiany, ołów zaś jako składnik prażonki nie mógłby być odsrebrzony. Raczej nie była to kotlinka do trybowania ołowiu hutniczego, pomimo zbliżonych rozmiarów⁵, ponieważ efektem

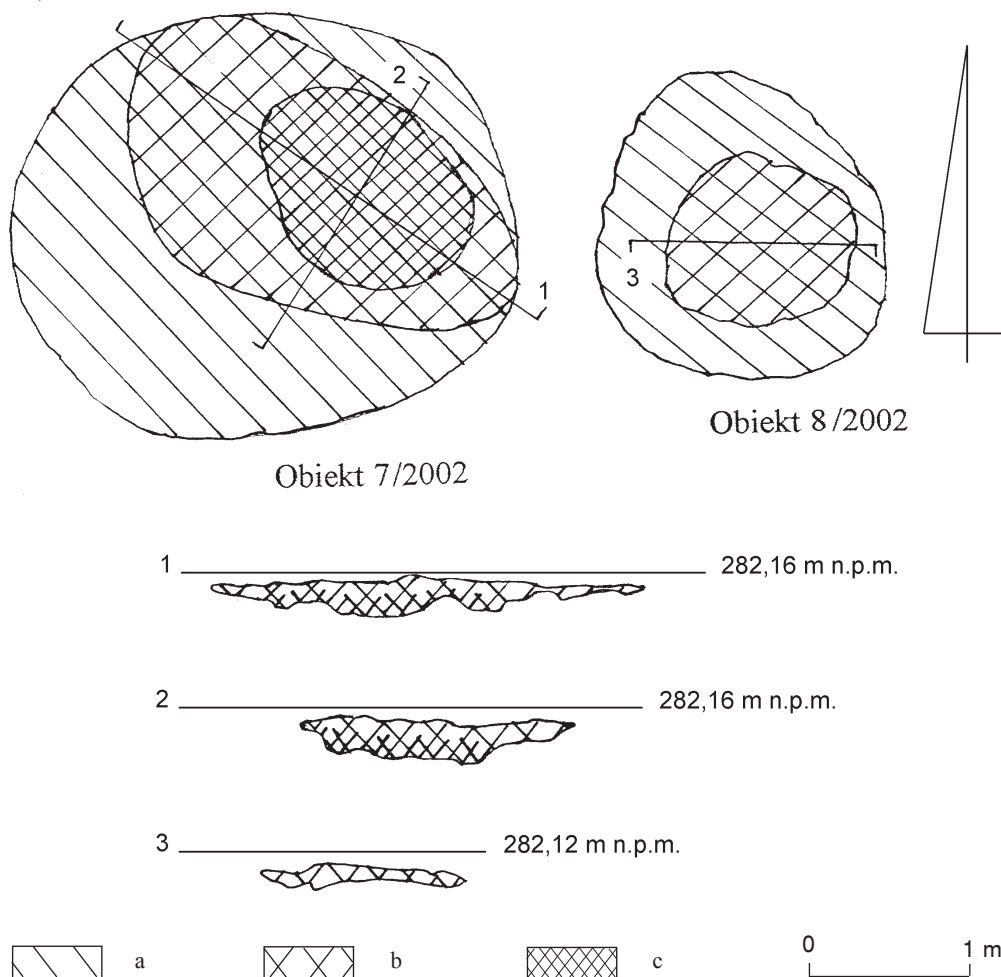

Ryc. 2. Dąbrowa Górnicza-Strzemieszyce Wielkie, stanowisko 2. Gwoździe żelazne: a – z obiektu 9/02; b–f – z obiektu 3/01

kończącym odsrebrzania w kotlinie była po zdjęciu glejty i resztek żużla gąska czystego srebra, a opisywany piec zawierał duże ilości różnych innych substancji, o czym dalej. Poza tym odsrebrzanie przebiegało zazwyczaj na polepie ubitej z popiołem drzewnym, a obecności takiej mieszaniny nie dostrzeżono. Przed podaniem składu wypełniska pieca i podjęciem próby odtworzenia zaszłych w nim procesów należałoby wskazać na kilka ustaleń dotyczących jego budowy. Obserwacje poczynione w trakcie eksploracji doprowadziły do pewnych wniosków dotyczących tego, jak piec stawiano. Najpierw budowano podwaliny ścianek na planie okręgu o średnicy ok. 1 m. Były one nieco wgłębione w podłoże. Zastanawiające jest tak niewielkie wgłębienie części garowej (dna), biorąc pod uwagę długotrwałą tradycję dołów hutniczych⁶. Jednakże porównanie poziomów zalegania odrzuconej, wypalanej części górnej pieca i leżących w pobliżu fragmentów żelaznych narzędzi z poziomem dna pieca daje różnicę w pionie rzę-

du nie więcej niż 20 cm. Grubość podwaliny wynosiła ok. 20 cm. Na niej wznoszono ścianki. Można przypuszczać, że ścianki następnie suszono poprzez wrzucenie do środka żaru, otrzymywanego w odkrytym nieopodal ognisku, a właściwie płytkim dole do kurzenia węgla drzewnego. Do takiego wniosku prowadzi fakt, że resztki nie wybranego do końca węgla znaleziono pod dnem garu, a nie wystąpiły pod podwalinami ścianek. Po wysuszeniu ścianek wylepiało dno gliną. Tej gliny już raczej nie osuszano, na co wskazuje fakt, że jej warstwy w czasie wytopu rozszczepiły się i w powstałej szczelinie zachował się spory plasek surowego ołowiu hutniczego. Co do wsadu, to powinny go stanowić: paliwo, czyli węgiel drzewny, prażonka, czyli głównie tlenki i siarczany ołowiu, także krzemiany i żelaziany z resztkami nie utlenionej galeny i pewną ilością uwolnionego ołowiu metalicznego oraz topniki, jak węglan wapnia lub ruda (żużel) żelaza.

Najważniejszym procesem zachodzącym w takim piecu była redukcja tlenków

Ryc. 3. Dąbrowa Górnicza-Strzemieszyce Wielkie, stanowisko 2. Pozostałości pieca szybowego: części dolnej *in situ* (ob. 7/2002) i części przemieszczonej (ob. 8/2002). Legenda: a – rozrzucone fragmenty pieca, b – skupione części pieca, c – część denną *in situ*

ołowiu do ołowiu metalicznego, w niższej temperaturze tlenkiem węgla, w wyższej – samym węglem. Oprócz tego zachodziły: wytop ołowiu metalicznego ze spieku, przechodzenie krzemianów ołowiu w krzemiany wapnia i żelaza pod wpływem tlenków tychże (powstawanie żużla), redukcja pewnych ilości siarczanu ołowianego do siarczku, a następnie łączenie się siarczanu z siarczkiem, co dawało metaliczny ołów (jeśli ta ostatnia reakcja nie zaszła,

cały siarczek przechodził do kamienia hutniczego). Jeżeli uzyskano dość wysoką temperaturę, by tlenek żelazawy zredukował się do czystego żelaza, lub jeśli dodano żelazo do wsadu, mogła zająć reakcja strącania ołowiu żelazem z siarczku do czystego metalu. Próbkę substancji zachowanych w wypełniku strzemieszyckiego pieca poddano analizie chemicznej w Wydziale Nauk o Ziemi UŚ w Sosnowcu⁷. Wyniki porównano z tym, co wiadomo

o samym procesie otrzymywania ołowiu drogą redukcji, to z kolei pozwoliło dojść do pewnych konkluzji.

W piecu znaleziono związki ołowiu w dwojakiej postaci: nadtopionej nieco galeny i mieszaniny tlenków z wydzieleniami ołowiu. Obie te substancje mogły być pozostałościami nie zredukowanej prażonki. W piecach z niskim szybem nawet jeszcze w XVI i XVII wieku nie dochodziło do stopienia całego wsadu⁸. Resztki żużla żelaznego z wydzieleniami metalu i wyraźną fazą krzemianową mogą stanowić produkt procesu tworzenia się żużla poprzez działanie na krzemiany ołowiu, wchodzące w skład prażonki, tlenkiem żelazawym, powstającym podczas redukcji bardziej złożonych tlenków tego metalu (ruda). Żółtawy nalot na dolnych, nie wypalonych częściach pieca okazał się mieszaniną tlenków ołowiu i cynku. Nie uległy one redukcji ze względu na osadzenie się w tych partiach pieca, gdzie panowała niższa temperatura (gлина nie wypaliła się). W resztkach po wypale brak krzemianów wapnia, ale może nie dodawano jeszcze węgla wapnia jako czynnika spowalniającego proces⁹. Nieobecny w piecu kamień hutniczy (stop siarczków) zapewne wybrano i przeznaczono do dalszej przeróbki¹⁰. Najbardziej zastanawiający jest fakt, że w pozostałościach po wypale natrafiono na ołów odsrebrzony, zawierający śladowe ilości srebra, ok. 0,01%. Proces ten musiano przeprowadzić bezpośrednio po wytopie. Ponieważ jedynym znanym w tym okresie sposobem trybowania ołowiu hutniczego było odciąganie utlenionej glejty z resztkami żużla znad mieszaniny ołowiu ze srebrem aż do uzyskania czystego srebra¹¹, dlatego i tutaj musiano zastosować ten proces. Pytanie brzmi: Gdzie?

Teoretycznie można było użyć jako kotlinkę dolną część pieca (po rozebraniu górnej) i skierować na zgromadzoną tam

mieszaninę płomieni z ułożonych powyżej polan, ale wiadomo, że ołów przed odsrebrzaniem starannie oczyszczano, by w finale procesu wyjąć czystą gąskę srebra, a w piecu, tak jak go znaleziono, zalegało wiele różnych, opisanych powyżej, substancji. Można przypuszczać, że albo do odsrebrzenia ołowiu użyto np. tygli (zwłaszcza że chodzi o małą ilość, ale fragmentów tygli nie znaleziono), albo dolnej partii pieca użyto jako kotlinki, a substancjami odpadowymi zarzucono ją później. A może na rozstrzygnięcie tej kwestii pozwoli pogląd D. Molendy, że aż do wieku XIII wytapiano z rud bezpośrednio srebro, pozostawiając duże ilości ołowiu i glejty w żużlu¹². Powietrze konieczne do wytopu wtłaczano do pieca za pomocą miechów poprzez ceramiczne dysze, których fragmenty się zachowały. Zarówno niewielkie rozmiary obu rodzajów urządzeń do wytopu ołowiu, odkrytych w osadzie strzemieszyckiej, jak i ich skromna ilość wskazują, że wytop prowadzony był raczej na niewielką skalę.

Na koniec kilka uwag dotyczących chronologii. Ceramika z zasypiska obiektu, jak i liczne fragmenty przemieszane w skupisku z górnymi, rozbitymi partiami pieca różnią się nieco od znajdujących na tej osadzie w latach poprzednich. Wyższy jest poziom techniczny wykonania naczyń, wzrósł znacznie odsetek naczyń z cylindryczną szyjką, wiele z nich ma zieloną polewę i ciekawe zdobienie. Po konsultacji w Muzeum Archeologicznym w Krakowie¹³ zdecydowano się uznać tę ceramikę za nieco młodszą od uprzednio znajdowanej i wydatować na początek XII wieku. Koresponduje to z opisaną wcześniej sytuacją stratygraficzną, zastaną w roku 2001, kiedy to pozostałości roztów zalegały ponad podłogą chaty i oba te obiekty nie wykazywały żadnych ze sobą powiązań.

PRZYPISY

¹ D. M o l e n d a, *Huty ołowiu w Małopolsce w XIV–XVIII w.*, „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej” t. LII: 1979, s. 139.

² T. D z i e k o Ń s k i, *Metalurgia miedzi, ołowiu i srebra w Europie Środkowej od XV do końca XVIII w.*, Wrocław 1963, s. 272–275; t e Ń z e, *Wydobywanie i metalurgia kruszców na Dolnym Śląsku od XIII do połowy XX wieku*, Wrocław 1972, s. 296; D. M o l e n d a, *Huty...*, s. 138.

³ J. A g r i c o l a, *O górnictwie i hutnictwie dwanaście ksiąg*, pod red. S. F i r s z t a, Jelenia Góra 2000, s. 361; T. D z i e k o Ń s k i, *Metalurgia miedzi...*, s. 172, 276.

⁴ T. D z i e k o Ń s k i, *Metalurgia miedzi...*, s. 198.

⁵ Tamże, s. 317.

⁶ Tamże, s. 188.

⁷ Analizę przeprowadzili prof. Ł. Karwowski i dr L. Lewińska.

⁸ T. D z i e k o Ń s k i, *Metalurgia miedzi...*, s. 198.

⁹ C. M a z a n e k, *Hutnictwo ogniowe metali nieżelaznych*, Wrocław 1977, s. 159.

¹⁰ J. A g r i c o l a, *O górnictwie...*, s. 354; T. D z i e k o Ń s k i, *Wydobywanie i metalurgia kruszców...*, s. 298.

¹¹ T. D z i e k o Ń s k i, *Metalurgia miedzi...*, s. 314.

¹² D. M o l e n d a, *Huty...*, s. 128.

¹³ Materiał ceramiczny konsultowano z mgr. E. Zaitzem.

Aleksandra Rogaczewska

VÝSLEDKY VÝZKUMU NA LOKALITĚ 2 V DĄBROWĚ GÓRNICZÉ-STRZEMIESZYCÍCH WIELKÝCH, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V letech 2001 a 2002 byla zachycena mladší (z 12. stol.) část strzemieszyckého sídliště, spojená s časnou fází metalurgie olověných rud v raněpiastovském olkušsko-slawkowském tě•ebním revíru (obr. 1). Byly objeveny rošty k tavbě bohatých rud pod širým nebem a malá, nízká šachtová pec (obr. 3). V takových pecích byly často přetavovány zbytky z roštů, smíšené s jemnou rudou, která předtím nebyla tavena. Proces, který v těchto pecích probíhal, byl procesem redukčním. Vytavené olovo bylo čištěno s cílem získat cenné stříbro. Raněstředověké olovo, obsahující méně ne•

0,05% stříbra, lze považovat za stříbro zbavené, asi tolik jej zůstávalo po tomto procesu. Ve výplni pece byly nalezeny zbytky vsádky: pra•ivo (svazky olova) i •eleza, potřebného jako struskotvorný reductent a zbytky paliva (dřevěné uhlí). Pozornost se obracela k vrstvě kyslíčků na dolních, chladnějších stěnách a velmi nepočetným hrudkám odstříbřeného olova. V blízkosti byly zachyceny zbytky dyzen, úlomky nádob a fragmenty •elezných nástrojů (obr. 2). V současné etapě výzkumu se zdá, že na strzemieszyckém sídlišti se olovo tavilo pouze v nevelkém rozsahu.

ERGEBNISSE DER GRABUNGSFORSCHUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ 2
IN DĄBROWA GÓRNICZA-STRZEMIESZYCE WIELKIE,
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In den Jahren 2001–2002 wurde auf den jüngeren, aus dem 12. Jh. stammenden Teil der Siedlung in Strzemieszyce gestoßen, die mit der frühen Phase der Metallurgie von Bleierzen im frühpiastischen Gebiet von Olkusz-Sławków zusammenhing (Abb. 1). Zum Vorschein kamen Röste zum Freilichtschmelzen von reichen Erzen und ein kleiner, niedriger Schachtofen (Abb. 3). In solchen Öfen wurden oft Überreste von Rösten verschmolzen, indem sie mit durchgesiebttem, feinem, nicht vorgeglühtem Erz verbunden wurden. Der in ihnen verlaufende Prozeß beruhte auf Reduktion. Das gewonnene Blei wurde getrieben, um im Gefolge wertvolles Silber zu erhalten. Das frühmittelalterliche Blei, das unter 0,05% Silber enthielt, darf man als entsil-

bert halten, denn so viel Silber nach diesem Vorgang üblicherweise geblieben war. In der Füllung des Ofens wurden Einsatzreste gefunden: Röstgut (Bleiverbindungen) und Eisen, das als Reduktionsmittel beim Entstehen von Schlacke nötig war, sowie Überreste von Brennstoff (Holzkohle). Beachtenswert war Oxidanschlag an unteren, kühleren Wänden sowie sehr wenige Klümpchen von entsilbertem Blei. In der Nähe konnten Überreste von Düsen, Gefäßbruchstücke und Fragmente von Eisengeräten geborgen werden (Abb. 2). Auf der heutigen Forschungsetappe scheint es, daß Blei derzeit in der Siedlung von Strzemieszyce eher in geringem Ausmaß geschmolzen worden ist.

BADANIA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNE PRZY UL. SZPITALNEJ 13/15 W OPOLU

Badania archeologiczno-architektoniczne przy ulicy Szpitalnej 13/15 w Opolu (ryc. 1) prowadzono w listopadzie i grudniu 2001 roku na zlecenie PBP „Sindbad” w związku z remontem i adaptacją kamienic. Wykonawcą prac była Pracownia Archeologiczno-Architektoniczna „NIEGODA”.

Pracami w terenie kierował mgr Jerzy Niegoda przy współpracy mgr. Piotra Janczewskiego, Pawła Krausa oraz Jakuba Ostrowskiego. Rozwarstwienie reliktów

architektury odkrył i udokumentował dr Czesław Lasota z Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, a analizę geomorfologiczną wykonał dr Andrzej Traczyk z Instytutu Geografii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Ulica Szpitalna znajduje się na obszarze miasta lokacyjnego, biegnąc równolegle do kanału Młynówki. Parcele, na których prowadzono badania, są usytuowane na krawędzi koryta w bezpośrednim sąsiedztwie średniowiecznego szpitala (ryc. 2).

Ryc. 1. Opole. Lokalizacja rejonu badań. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Lokalizacja wykopu

Nawarstwienia ze średniowiecza zachowały się jedynie w obrębie podwórza znajdującego się pomiędzy budynkami frontowymi a oficyną zamykającą parcele od strony kanału. Niestety, przed rozpoczęciem badań znaczna ich część została zniszczona w trakcie prac ziemnych związanych z remontem budynków. Częściowo zachowały się nawarstwienia leżące bezpośrednio na calcu oraz obiekty w niego wkopane. Młodsze poziomy osadnicze udało się zrekonstruować dzięki fragmentom profili przetrwałym w częściach południowej, wschodniej (ryc. 3) i zachodniej podwórza. Układ stratygraficzny przedstawiał się następująco: jednostka stratygraficzna (dalej: j.s.) to skała kredowa występująca na średniej wysokości (strop) 152,50 m n.p.m., na której odłożyła się j.s. 8 – warstwa żwiru o średniej miąższości 30–40 cm, będąca efektem akumulacji rzecznej. Powyżej wykształciła się j.s. 13 – próchnica pierwotna o miąższości dochodzącej do 25–35 cm.

Najstarszy etap zagospodarowania omawianego terenu reprezentowany jest przez j.s. 10 – budynek ziemiankowy odsłonięty w południowej części podwórza. Relikty budowli zostały w dużej części zniszczone współczesnymi wkopami budowlanymi. W przekroju budynek miał kształt nieckowatej jamy o ścianach łagodnie opadających ku lekko nieckowatemu dnu znajdującemu się na głębokości ok. 80 cm, licząc od stropu humusu pierwotnego. Na dnie odłożyła się warstwa intensywnie smolistej, tłustej próchnicy o miąższości do 20 cm, na której, w odległości ok. 1,2 m od północno-zachodniej krawędzi jamy, zalegała j.s. 15 – nasycona węgielkami warstwa kremowego popiołu o miąższości do 10 cm. Z wypełniska ziemianki wydobyto liczne (ok. 40 szt.) przepalone otoczaki wielkości pięści. Zasyp budynku stanowiły j.s. 14 – warstwa szarej próchnicy, j.s. 7d – warstwa próchnicy z licznymi wtrętami grudek margla, j.s. 7c – próchnica z relatywnie mniejszą ilością margla i j.s.

7a – szara próchnica z dużymi wtrętami brył margla (j.s. 7b).

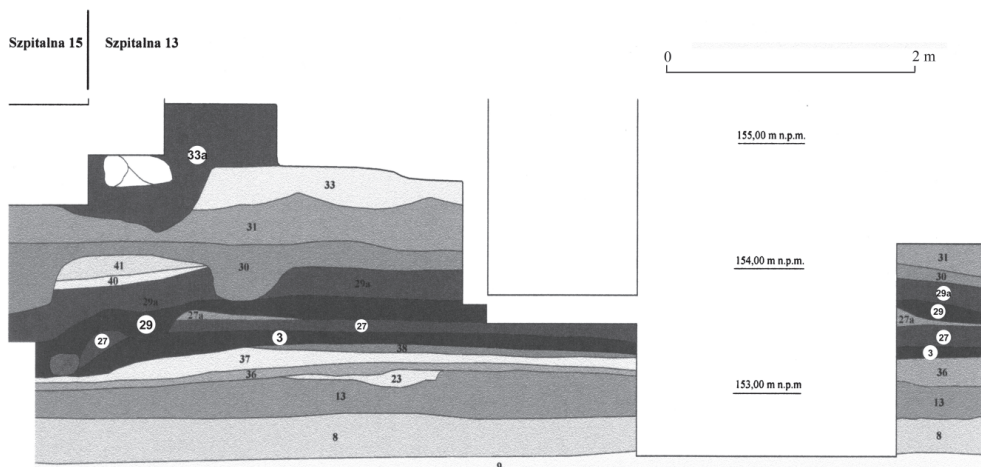
Kolejny obiekt to j.s. 26 – budynek półziemiankowy na planie owalu o wymiarach (w granicach wykopu) $3,45 \times 2,4$ m. Wkopano go w calec na głębokość do 60 cm, licząc od poziomu stropu humusu pierwotnego. Ściany budynku opadały łukowato ku w miarę płaskiemu dnu. W wypełnisku zalegała szara próchnica (o barwie nieznacznie różniącej się od barwy humusu) z nielicznymi grudkami margla oraz znacznie liczniejszymi węgielkami drzewnymi i niewielkimi soczewkami kremowego i białego popiołu. W odległości ok. 6 m na południe od budynku odsłonięto j.s. 25 – owalną, nieckowatą jamkę o wymiarach $1,6 \times 1$ m wypełnioną szarą próchnicą z nielicznymi grudkami margla.

Następny etap zagospodarowania terenu wyznacza j.s. 16 – duża owalna jama o wymiarach nie mniejszych niż $7,5 \times 3,8$ m, o głębokości dochodzącej do 80 cm i łukowatych ścianach przechodzących w płaskie dno. W obiekcie zalegał rozdrobniony margiel zmieszany z niewielką ilością próchnicy i żwiru. Na wschód od niej odsłonięto j.s. 21 – piec do wypalania wapna. Zbudowano go na planie kwadratu o boku 1,4 m, wkopując w skałę calcową na głębokość 1,36 m od stropu humusu. Na płaskim dnie zachowały się war-

stewka zwęglonego drewna oraz płyty wapna. Na wschód od pieca odkryto relikty j.s. 23 – paleniska, którego tok zbudowano z brył margla. Na nim odłożyła się warstewka kremowego popiołu zmieszanego z węgielkami drzewnymi. W granicach wykopu znajdował się tylko niewielki fragment obiektu o wymiarach $1,4 \times 0,6$ m.

Kolejny obiekt to j.s. 22 – podpiwniczony budynek o nie rozpoznanej konstrukcji. Postawiono go w układzie zgodnym z przebiegiem parceli, respektując granicę z sąsiednią działką 15. Z budynku przetrwała jedynie piwnica o wymiarach $3,6 \times 2,6$ m, wkopana w podłoże na głębokość 1,8 m. Ściany piwnicy zbudowano w konstrukcji ramowo-słupowej, z której, po pożarze, przetrwały jedynie negatywy belek leżących wzdłuż ścian północno-zachodniej i południowo-zachodniej o szerokości nie przekraczającej 20 cm, negatyw słupa w narożniku zachodnim oraz odciski desek na jednej ze ścian. Do piwnicy prowadziły schody uformowane w calcu, o czterech stopniach, szerokości dochodzącej do 80 cm i średniej wysokości 20 cm, wyłożone pierwotnie dranicami.

Jednocześnie z budynkiem 22 nadal funkcjonował piec do wypalania wapna. Dzięki temu wiemy, że budynek wykraczał poza zarys piwnicy o nie więcej niż 20–40 cm. W południowym narożniku podwórza odsłonięto fragment j.s. 24 – kolejnego bu-

Ryc. 3. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Profil wschodni wykopu

dynku, z którego zachowały się jedynie spalone draniece podłogi oraz fragment ściany w postaci belki o wymiarach 10×15 cm w układzie wschód–zachód. Budynek posadowiony został w j.s. 24a – we wkopie o maksymalnej głębokości 30 cm i szerokości do 15 cm. Większa część budowli zlokalizowana była na sąsiedniej działce 11, co świadczy o tym, że obie parcele wówczas mogły tworzyć jedną całość. Po zniszczeniu zabudowy w pożarze piwnica oraz piec do wypału wapna zostały zasypane gruzem fachwerkowym (j.s. 17, 18), a teren wyrównany j.s. 20 – warstwą szarej próchnicy. Teren sąsiedniej parceli 15 pozostawał w tym czasie nie zabudowany.

Na kolejnym poziomie osadniczym teren działki 13 został utwardzony j.s. 36 – warstwą rozdrobnionego margla, j.s. 37 – surową, żółtozieloną gliną oraz j.s. 38 – szarą próchnicą przemieszaną z marglem, na których posadowiono j.s. 3 – budynek o nie rozpoznanej konstrukcji. Zachowała się jedna ze ścian budowli w postaci smugi zbutwiałego drewna o szerokości do 20 cm oblepionego surową, zielonkawą gliną, biegnącą wzdłuż granicy parcel. Podłoga budynku została wylepiona warstwą gliny o grubości do 10 cm. Na klepisku odkryto płyty przepalonego zboża. Po spaleniu konstrukcji w tym samym miejscu wzniesiono kolejny budynek (j.s. 27) z takim samym klepiskiem (j.s. 27a), a po kolejnym pożarze jeszcze jeden (j.s. 29).

Na sąsiedniej działce 15 proces zagospodarowywania parceli przebiegał podobnie. Po utwardzeniu podwórza rozdrobnionym marglem wzniesiono budynek o identycznej konstrukcji, z podłogą wylepioną gliną (j.s. 1, 1a), na którego gruzach powstały kolejne dwa budynki z glinianym klepiskiem (j.s. 2, 2a, 5, 5a) przedzielone j.s. 3 – warstwą surowej, zielonożółtej gliny oraz j.s. 4 – pokładem szarobrunatnej próchnicy z kawałkami polepy. Eksploracji poddano jedynie najstarszy z opisanych budynków. Młodsze budowle zostały zniszczone podczas prac ziemnych, a ich relikty przetrwały jedynie w profilach.

Po zniszczeniu budynków z klepiskami (j.s. 3, 27, 29) na ich reliktach odłożyła się

j.s. 29a – warstwa gruzu fachwerkowego o miąższości od 10 do 30 cm. Tuż przy granicy działek 13 i 15, na długości ok. 1 m, w profilu przetrwała j.s. 40 – warstwa klepiska o grubości 3 cm, będąca prawdopodobnie reliktem kolejnego budynku z podłogą wylepioną gliną, na którą narzucono j.s. 41 – warstwę szarej próchnicy z grudkami zielonkawej gliny. Młodsza od niej była j.s. 30 – warstwa wyrównawcza żółto-szarej gliny oraz zalegająca w lokalnych zagłębieniach j.s. 28 – warstwa brunatnej próchnicy zmieszanej z gruzem fachwerkowym przykryta j.s. 31 – warstwą szarej próchnicy z kawałkami cegieł i grudek margla. Najmłodszą warstwą wyrównawczą podwórza była j.s. 33 – pokład żółtej gliny zmieszany z ceglami i bryłami polepy. W opisane jednostki stratygraficzne wkopano fundamenty (j.s. 33a) tylnej ściany kamienic frontowych oraz mury oficyny.

Najstarsze z poznanych murów występują na granicy działki Szpitalna 15 z terenem należącym do szpitala św. Aleksego i są młodsze od zaprezentowanego układu nawarstwień. Z okresu gotyckiego pochodzi filar fundamentu arkadowego, wyznaczający południowo-wschodnie narożne budynku.

W okresie baroku na granicy między działką mieszczańską a terenem szpitalnym powstały mur fundamentowy oraz oparta na nim ściana ograniczająca od południa jedno ze skrzydeł założenia szpitalnego.

W górnej partii ściany zachodniej (od strony Młynówki) piwnicy oficyny na działce Szpitalna 13 stwierdzono obecność muru zbudowanego z margla, przelicowanego od zewnątrz ceglami maszynowymi. Być może, jest to pozostałość średniowiecznego muru miejskiego, który wg źródeł historycznych biegł również wzdłuż Młynówki¹.

Oficyny na działkach Szpitalna 13 i 15 zostały wzniesione jednocześnie, na co wskazuje dostawienie na styk ściany granicznej między nimi do wcześniej zbudowanych wschodniej i zachodniej. Obydwie były podpiwniczone, jednopiętrowe, jednoprzestrzenne na każdej kondygnacji

Inwentarz zabytków ruchomych

Jednostka stratygraficzna	Ceramika				Kości	Inne
	WS	A	B	C		
Warstwa z oczyszczenia podwórza						10 fragmentów kafli płytowych, kubek
3		28		91	33	5 przedmiotów metalowych, kamień (oselka ?)
7A	14					przedmiot metalowy
10	39				34	40 fragmentów kamienia (często przepalonego), oselka
14	14				5	przedmiot metalowy, 2 fragmenty polepy
21		1		13		
22	21		1	165	71	28 fragmentów gwoździ, nóż, 2 zawiasy, 7 fragmentów przepalonych przedmiotów metalowych, fragment cegły gotyckiej, grzebień kościany
25	71				53	przedmiot metalowy, hetka
26	577				208	przedmiot metalowy, 2 fragmenty żuźla, buła krzemienista, dyby
Ogółem	736	29	1	269	404	

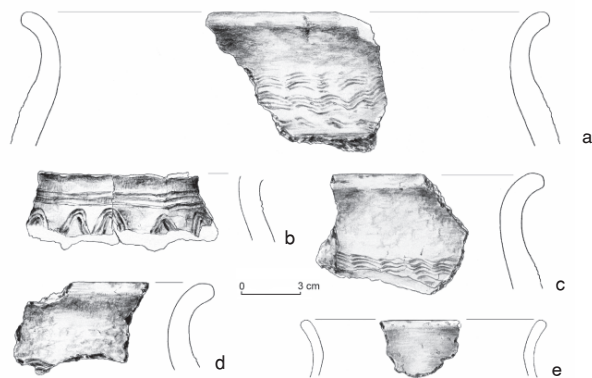
i doszczętnie zniszczyły nawarstwienia średniowieczne. Detal o formach historycznych w wystroju fasad kamienic pozwala powiedzieć, że ich budowa oraz realizacja oficyn miały miejsce u schyłku XIX lub na początku XX wieku.

Fragmenty naczyń ceramicznych wyeksplorowanych na parcelach przy ulicy Szpitalnej 13/15 w Opolu reprezentują trzy okresy rozwojowe garncarstwa średniowiecznego. Pierwszy z nich poświadczony jest przez materiał wydobyty z budynku ziemiankowego (j.s. 10) użytkowanego u zarania średniowiecza (VIII–IX w.). Naczynia wykonane z gliny schudzonej dużą ilością gruboziarnistej domieszki tłuczni. Dominującymi barwami uzyskanymi w wyniku wypału są czerń i ciemne szarości. Ornamentyka ogranicza się do pasów prostych oraz falistych linii rytowanych w górnych partiach brzuśca, a także pasma ukośnych nakłuć wielożębnym narzędziem. Forma naczyń to słabo profilowany, górą obtaczany, esowaty garnek (ryc. 4).

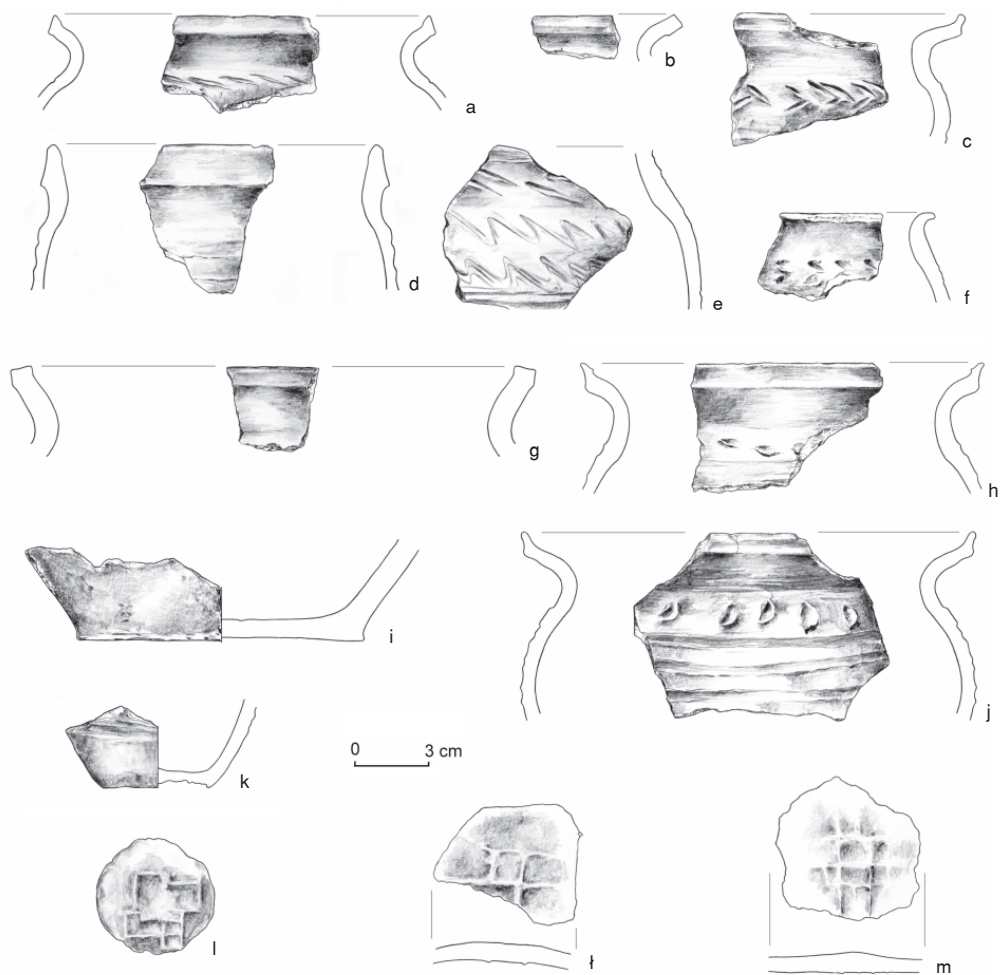
Następny okres reprezentowany jest przez zespół pochodzący z budynku ziemiankowego, zbudowanego i użytkowanego

go w wieku XII i I. połowie XIII. Naczynia te wykonane zostały z gliny schudzonej domieszką pylastą lub tłucznią. Ich cechą charakterystyczną jest budowa techniką taśmowo-ślizgową na podsypce z popiołu. Ornamentyka naczyń ogranicza się do dookólnych spiralnych linii rytowanych w górnych partiach brzuśca z nielicznymi liniami falistymi lub pasmami nacięć. Naczynia te wypalano w atmosferze utleniającej lub zmiennej, nadającej czerepom barwy kremowe, szare, brunatne aż do intensywnie ciemnych. Wypał przeprowadzany był w stosunkowo niskiej temperaturze, co sprawiło, że nie były bardzo twarde. Formy naczyń tej grupy to przede wszystkim garnki o esowatym wylewie (ryc. 5).

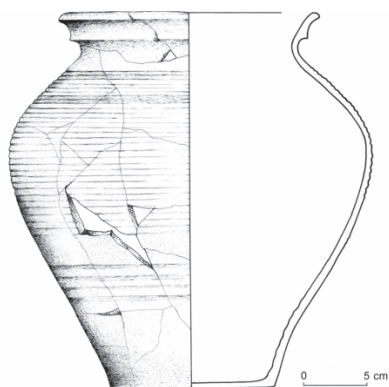
Trzeci okres reprezentowany jest przez zaawansowane garncarstwo późnośredniowieczne. Naczynia wykonywane były techniką taśmowo-ślizgową przy szybkich obrotach koła garncarskiego z gliny schudzonej drobnym piaskiem. Ulepszony wypał nadawał czerepom twardość większą niż we wcześniejszych okresach. Rezultatem zmiany tego procesu była zmiana barwy powierzchni i przełamów. Kolorem domi-

Ryc. 4. Opole, ul. Szpitalna 13/15. J.s. 10, ceramika z VIII–IX wieku

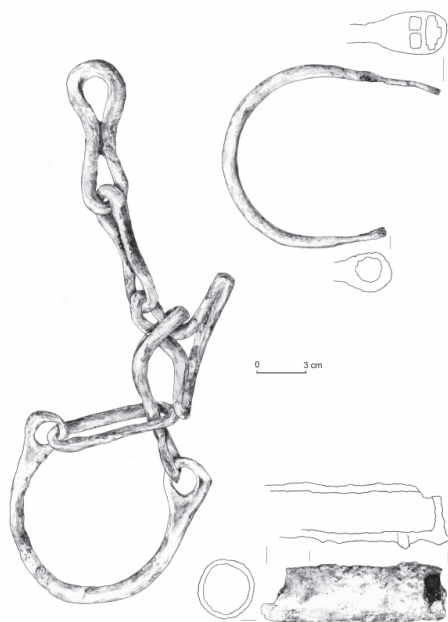

Ryc. 5. Opole, ul. Szpitalna 13/15. J.s. 26, ceramika z XII–I. połowy XIII wieku

Ryc. 6. Opole, ul. Szpitalna 13/15. J.s. 22, naczynie grupy C z XIV wieku

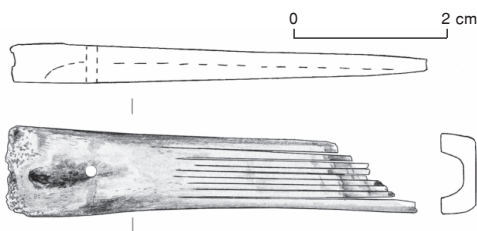
nującym stał się kremowy i jego odcienie. Zmieniła się również ornamentyka – oprócz dookólnych żłobków, tym razem zagładzanych, pojawia się malowanie powierzchni czerwoną farbą w postaci dookólnych pasów lub ornamentów „roślinnych” w górnych partiach brzuśca. Radikalnej zmianie uległ zestaw form. Poza dominującymi garnkami (ryc. 6) pojawiły

Ryc. 7. Opole, ul. Szpitalna 13/15. J.s. 26, żelazne dyby

się dzbany, pokrywki, puchary, misy, czaraki, flasze, patelnie.

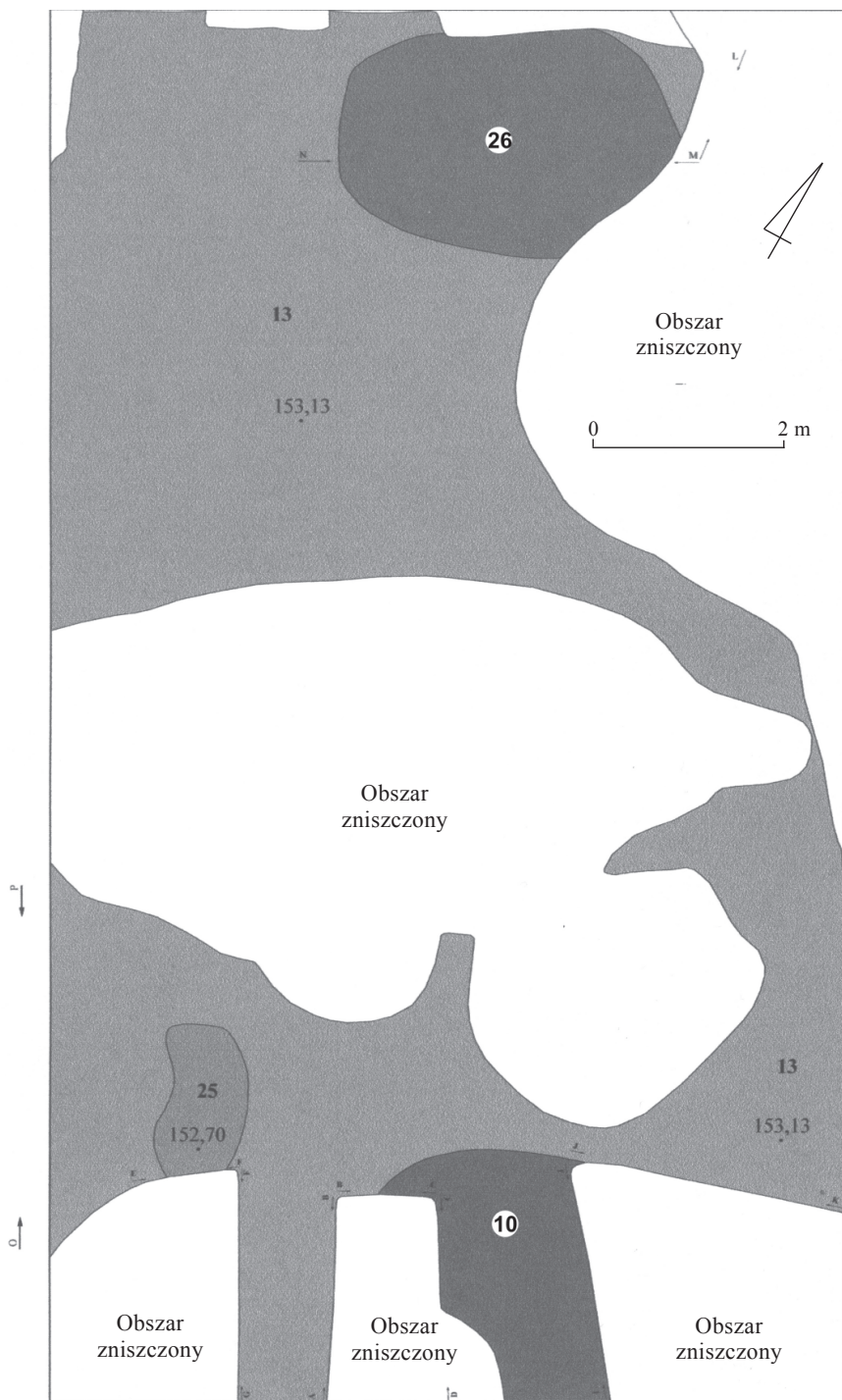
W grupie zabytków ruchomych na uwagę zasługują dyby (ryc. 7) znalezione w budynku ziemiankowym z przełomu XII i XIII wieku. Jedna z bransolet zaciskała się samoczynnie, druga natomiast zamykana była za pomocą kłódki. Z wczesnego średniowiecza pochodzi też kościana hetka służąca do spinania ubrania, wydobyta z jamy (j.s. 25). Zabytki późnośredniowieczne reprezentowane są przez kościany grzebień tzw. tkacki (ryc. 8) oraz zespół okuć metalowych (m.in. zawiasy) i gwoździ wydobytych z piwnicy budynku nr 22. Okres nowożytny reprezentują fragmenty

Ryc. 8. Opole, ul. Szpitalna 13/15. J.s. 22, kościany grzebień

barokowych kafli płytowych oraz nieliczne fragmenty naczyń.

Badania prowadzone na parcelach przy ul. Szpitalnej 13/15 przyniosły wiele nowych, czasem zaskakujących danych dotyczących historii Opola. Niewątpliwie ustaleniem godnym uwagi jest identyfikacja śladów stałego osadnictwa pochodzących z wieków VIII–IX, a więc jeszcze z okresu plemiennego. Odślonięte relikty w postaci nieckowatej jamy uznano za pozostałości jednego budynku mieszkalnego (ryc. 9). Obiekty tego typu stosunkowo często odkrywane były na ziemiach polskich. Mimo licznych przykładów do dzisiaj trwa dyskusja na temat ich pierwotnej formy i funkcji², gdyż w zasadzie nie dysponujemy danymi umożliwiającymi rekonstrukcję ich naziemnych partii. Nie ustosunkowując się do kwestii ustroju budowlanego, stwierdzić jednak możemy, iż najprawdopodobniej były to obiekty mieszkalne. Interpretację taką sugeruje obecność w wy-

Ryc. 9. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Fazy I i II

pełnisku jamy przepalonych otoczaków oraz skupiska popiołu i węgla drzewnych, będących zapewne pozostałościami po palenisku. Mimo odkrycia przy ul. Szpitalnej tylko jednego obiektu należy przypuszczać, że jest on dowodem na obecność rozleglejszej osady z wieków VIII–IX na prawym brzegu Odry.

Kolejną fazę zasiedlenia na badanym obszarze reprezentują dwa obiekty – budynek mieszkalny oraz jama o nie sprecyzowanej funkcji (ryc. 10). Materiał ceramiczny w nich obecny pozwala je datować na wiek XII lub I. połowę XIII. Obiekty te zdają się potwierdzać przypuszczenia F. Idzikowskiego³, że najstarsze, przedlokacyjne osiedle usytuowane było wzdłuż późniejszej ulicy Szpitalnej. Znana jest także hipoteza zakładająca istnienie w tym miejscu przedlokacyjnej osady rybackiej, przeniesionej w czasach podziału miasta na jego północne przedmieścia⁴. Biorąc pod uwagę wcześniejsze odkrycia J. Kaźmierczyka⁵, charakter pozyskanych obecnie materiałów oraz ogólne tendencje zaznaczające się u schyłku wczesnego średniowiecza, skłonni byłibyśmy przychylić się do twierdzenia umieszczającego w rejonie ulicy Szpitalnej rzemieślniczo-handlową osadę przedlokacyjną rozciągającą się od brzegów Odry po sąsiedztwo kościoła św. Krzyża.

Stopniowy rozwój ośrodków grodowych spowodował w wieku XII powstanie kompleksów osadniczych określanych mianem ośrodków wczesnomiejskich. Prócz grodu centralnego – pełniącego funkcje militarne i administracyjno-kościelne – składały się nań osady otwarte skupiające działalność wytwórczą i handlową. Dogodne położenie w sąsiedztwie grodu, przeprawy przez Odrę oraz szlaku handlowego predestynowały teren w okolicy dzisiejszej ul. Szpitalnej do założenia nie tyle rybackiej, co rzemieślniczo-handlowej osady wraz z domniamanym parafialnym kościołem św. Krzyża. W takim kontekście łatwiej zrozumieć odkrycie w obrębie przebadanego budynku żelaznych kajdan, a więc elementu związanego z wymiarem sprawiedliwości.

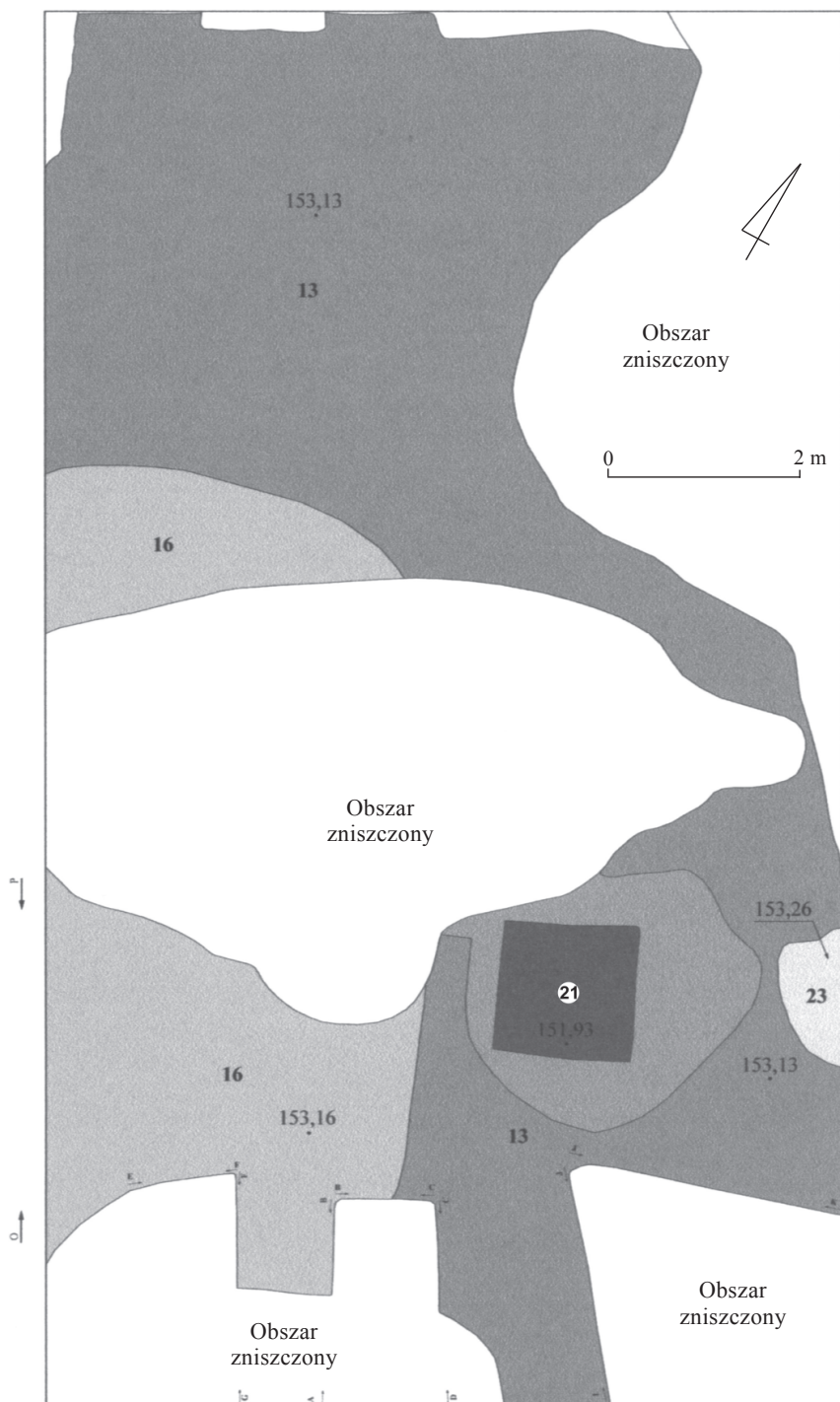
W następnej fazie na badanym terenie podjęto eksploatację margla i wypał wap-

na z pozyskanego surowca (ryc. 11). Niestety, na podstawie pozyskanego materiału trudno sprecyzować chronologię tej fazy. Z jednej strony w przebadanych obiektach natrafiono na znikomą ilość materiału ceramicznego, z drugiej zaś jak do tej pory nie dokonano periodyzacji ceramiki opolskiej i w próbach datowania posłużyć się musimy klasyfikacją opracowaną dla materiałów wrocławskich. Nieliczne fragmenty ceramiki pozyskane z obiektu 21 wykazują cechy garncarstwa zachodnioeuropejskiego. Na Śląsku czytelne są one od początków wieku XIII, a pojawiają się wraz z napływem osadników z Europy Zachodniej, najliczniej z obszarów niemieckojęzycznych.

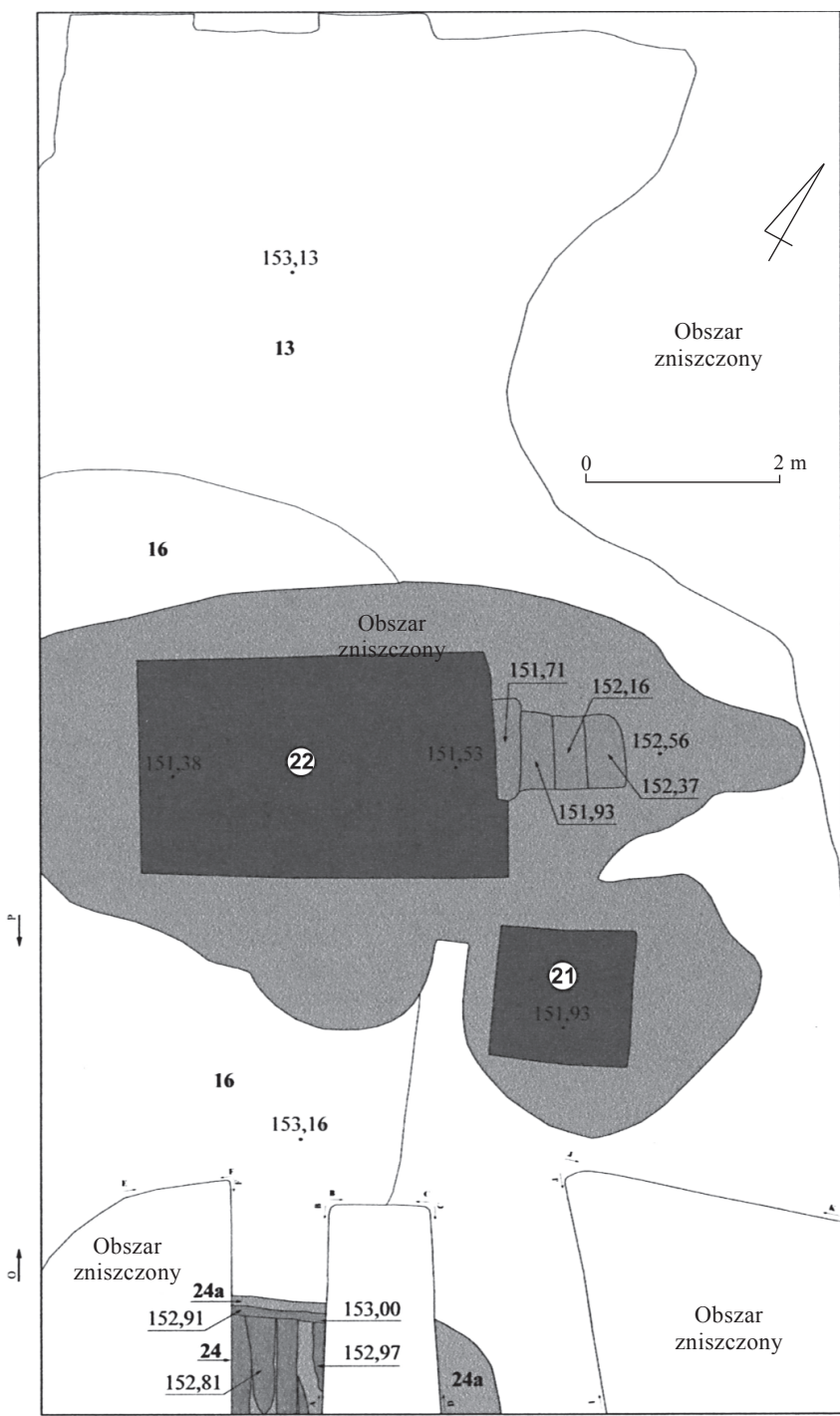
Z obecnością w Opolu obcych osadników liczyć się należy już w początkach wieku XIII. Z dokumentu wydanego w 1217 roku przez księcia Kazimierza I wiemy, iż wcześniej zwolnił on z obowiązków wynikających z prawa książęcego gości (*hospites*) osadzonych w Opolu i Raciborzu. Oczywiście, sytuacja ta nie jest równoznaczna z nadaniem Opolu praw miejskich, lecz potwierdza fizyczną obecność przybyszów, przynoszących ze sobą swoiste wytwory kultury materialnej. Teoretycznie więc istnieje możliwość datowania pozyskanych materiałów ceramicznych na wiek XIII, lecz cechy formalno-technologiczne fragmentów naczyń nakazują umieścić je w wieku XIV.

Przyjęcie takiego datowania potwierdza przypuszczenia historyków, że tereny położone nad Młynówką jeszcze w 2. połowie wieku XIV pozostawały nie zabudowane⁶. Jak wskazują dokonane odkrycia, miały jednakże określone znaczenie gospodarcze, gdyż przynajmniej na części z nich eksploatowano margiel i wypalano wapno.

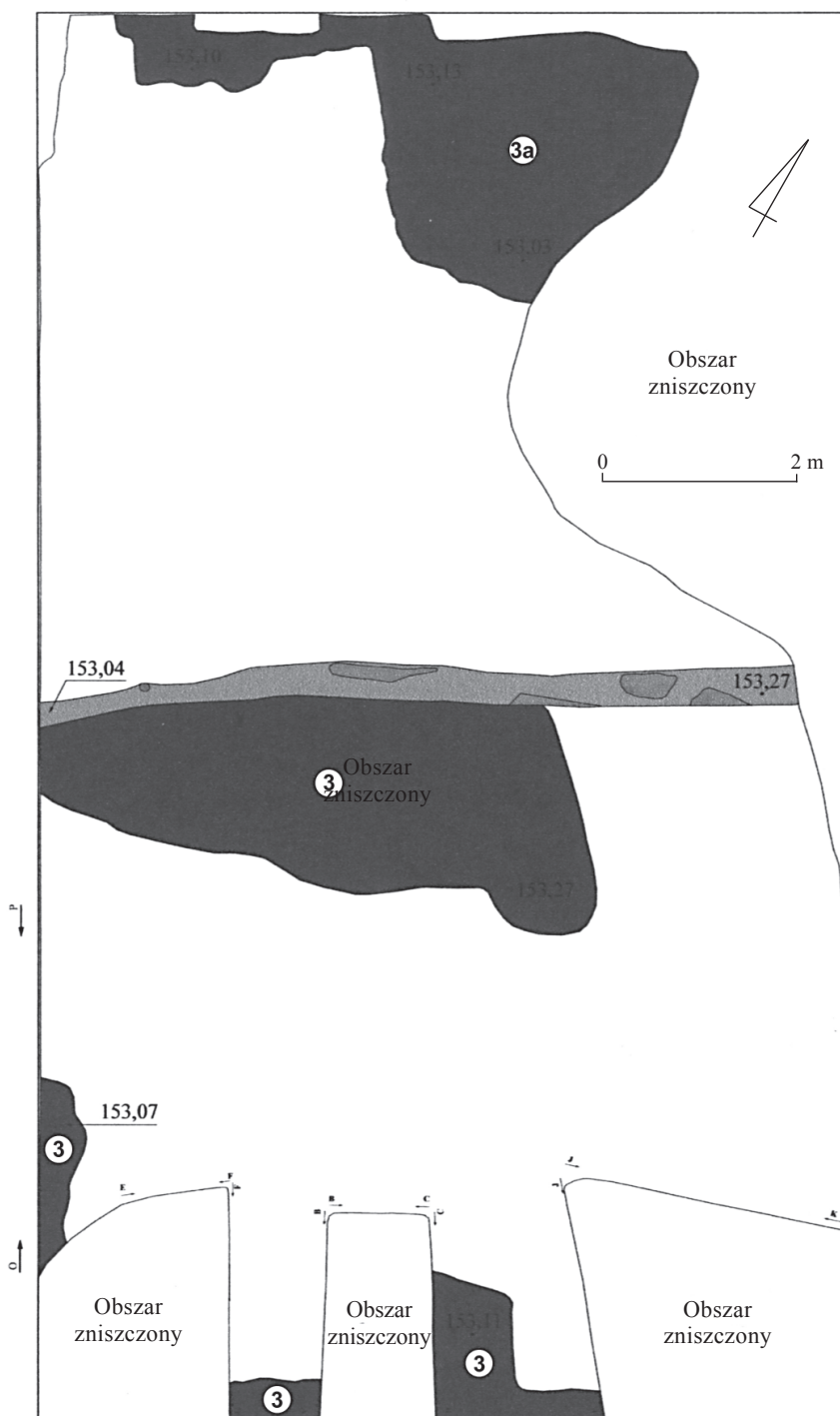
Odkrycia średniowiecznych pieców wapienniczych są stosunkowo rzadkie. Między innymi zidentyfikowano je na wrocławskim Ołbinie⁷ oraz we Wleniu⁸. O ile w pierwszym przypadku związane były z budową XII-wiecznego, monumentalnego zespołu benedyktyńskiego, o tyle w drugim działały na potrzeby średnio-

Ryc. 10. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Faza III

Ryc. 11. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Faza IV

Ryc. 12. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Faza V

wiecznego miasta. W przypadku odkryć opolskich możemy przypuszczać, iż produkowały wapno na potrzeby warsztatu budowlanego wznoszącego w początkach XIV wieku kościół św. Krzyża lub mieszczkańskie kamienice. Być może, zaspokajały także potrzeby różnych gałęzi rzemiosła wykorzystujących w swojej działalności wapno (np. garbarze).

W czwartej spośród wydzielonych faz na parceli Szpitalna 13 pojawiła się stała zabudowa, reprezentowana przez relikt zagłębionego w podłoże budynku, wzniesionego najprawdopodobniej w konstrukcji szkieletowej (ryc. 12). Lokalizacja obiektu w tylnej części działki pozwala uznać go za budynek tylny, spełniający zapewne funkcje gospodarcze. Relikty kolejnego domu odkryte w południowej części wykopu sugerują, że w omawianym czasie parcele 11 i 13 stanowiły jedną całość.

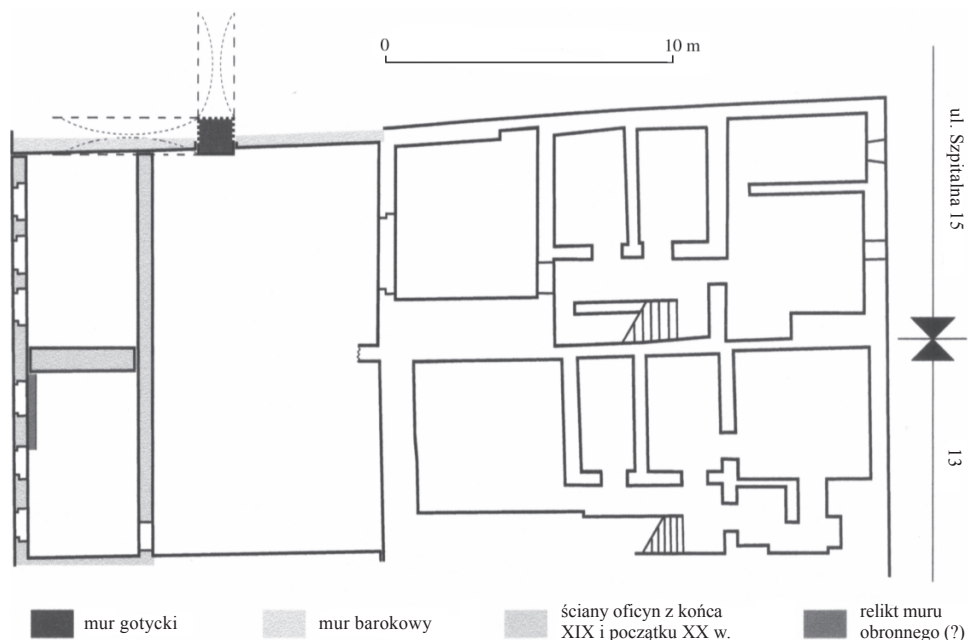
Na działce Szpitalna 15 brak w tym czasie jakichkolwiek obiektów. Być może, już wtedy była ona odrębną parcelą, jednakże bardziej prawdopodobne, że stanowiła wówczas nie zabudowaną część większej parceli, składającej się z dzisiejszych

działek zlokalizowanych przy ul. Szpitalnej 11, 13 i 15.

Omówiona zabudowa uległa zniszczeniu w wyniku pożaru. W kolejnym etapie (faza V) cały badany teren został zniwelowany i utwardzony warstwą marglowego kruszywa. Na tak przygotowanym podłożu wzniesiono dwa budynki (obiekt z parceli Szpitalna 13 mógł pełnić funkcję spichlerza), które także uległy spaleni (ryc. 13). Odbudowywano je dwukrotnie i za każdym razem również zostały zniszczone przez pożar.

Materiały ceramiczne pozyskane z nawarstwień kulturowych zakwalifikowanych do faz IV–V pozwalają je datować na wiek XIV. Chronologię tę potwierdza przecinający badane nawarstwienia fundament ceglany, związany z zabudową parceli Szpitalna 17, gdzie w 1421 roku biskup Jan Kropidło ufundował szpital św. Aleksego.

W przebadanych częściach parcel nie stwierdzono zabytkowej architektury. Odsłonięte fragmenty murów gotyckich i barokowych wiązały się z budynkiem szpitalnym postawionym na sąsiedniej parceli. Oficyny w obrębie wykopu wzniesiono w XIX lub XX wieku (ryc. 13).

Ryc. 13. Opole, ul. Szpitalna 13/15. Rozwarstwienie reliktów architektury

PRZYPISY

- ¹ W. D z i e w u l s k i, *Miasto lokacyjne w Opolu XIII–XV wiek*, „Studia Śląskie” [Opole] t. 1: 1958, s. 50, przyp. 156.
- ² Z. K o b y l i Ń s k i, *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław 1988, *passim*.
- ³ F. I d z i k o w s k i, *Geschichte der Stadt Oppeln*, Oppeln 1863, *passim*.
- ⁴ W. D z i e w u l s k i, *Miasto lokacyjne...*, s. 29.
- ⁵ J. K a ż m i e r c z y k, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na terenie prawobrzeżnego Opolu w latach 1952, 1953 i 1955*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 6: 1959, s. 132–139.
- ⁶ W. D z i e w u l s k i, *Miasto lokacyjne...*, s. 52–53.
- ⁷ C. L a s o t a, J. P i e k a l s k i, *Der Bauplatz der romanischen Benediktinerabtei in Wrocław-Ołbin*, „Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters” Jg. 18/19: 1990–1991, s. 117–134.
- ⁸ C. B u ś k o, *Ratownicze badania wykopaliskowe na terenie miasta Wleń (stan. 13), woj. jeleniogórskie, przeprowadzone w 1988 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 31: 1990, s. 309–328.

Cezary Buśko, Jerzy Niegoda, Piotr Janczewski

ARCHEOLOGICKÝ A ARCHITEKTONICKÝ VÝZKUM NA UL. SZPITALNÉ 13/15 V OPOLÍ

(Résumé)

V průběhu výzkumu na ulici Szpitalné (obr. 1, 2) bylo vyčleněno 6 fází využívaní terénu: fáze I – reliktů sídliště z 8.–9. stol.; fáze II – reliktů sídliště z 12. nebo 1. poloviny 13. stol., rozkládajícího se od břehů Odry a• do sousedství kostela sv. Kří•e (obr. 9); fáze III – pozůstatky po tě•bě slínu a pálení vápna ve 14. stol. (obr. 10); fáze IV – zadní zástavba měš•anské par-

cely ze 14. stol. (obr. 11); fáze V – zadní zástavba parcely ze 14. stol. (obr. 12). V prozkoumaných částech parcel nebyla zjištěna přítomnost architektonických památek. Odkryté fragmenty gotických a barokních zdí se vá•í k budově špitálu, stojící na sousední parcele. Domy, nalézající se v obvodu výkopu, byly postaveny v 19. nebo 20. století (obr. 13).

Cezary Buśko, Jerzy Niegoda, Piotr Janczewski

ARCHÄOLOGISCH-ARCHITEKTONISCHE FORSCHUNGEN IN DER SZPITALNA-STRASSE 13/15 IN OPOLE

(Zusammenfassung)

Im Laufe der Untersuchungen in der Szpitalna-Straße (Abb. 1, 2) konnten 6 Phasen der Geländeerschließung aussondert werden: Phase I – Relikte einer Siedlung aus dem 8.–9. Jahrhundert; Phase II – Relikte einer Siedlung aus dem 12. oder

der 1. Hälfte des 13. Jh., die sich vom Oderufer bis zur Nachbarschaft der Kreuzkirche erstreckte (Abb. 9); Phase III – Überreste vom Mergelabbau und Kalkbrand im 14. Jh. (Abb. 10); Phase IV – Hinterhäuser eines bürgerlichen Grundstücks aus dem 14.

Jh. (Abb. 11); Phase V – Hinterhäuser des Grundstücks aus dem 14. Jh. (Abb. 12). Im durchforschten Teil der Grundstücke konnte keine historische Architektur ermittelt werden. Die freigelegten Fragmente der gotischen und barocken Mauern standen

mit dem Krankenhaus auf dem benachbarten Grundstück in Zusammenhang. Die im Bereich der Grabungsfläche befindlichen Hinterhäusern wurden im 19. oder 20. Jh. erbaut (Abb. 13).

RATOWNICZE BADANIA ARCHEOLOGICZNE PRZY UL. WYZWOLENIA W NYSIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

W okresie od 20 sierpnia do 11 września 2001 roku pracownicy Działu Archeologii Muzeum w Nysie mgr W. Romiński i mgr M. Krawczyk prowadzili nadzór archeologiczny i badania ratownicze związane z pracami ziemnymi przy wykonywaniu wykopu budowlanego pod dwusegmentowy budynek mieszkalno-usługowy przy ul. Wyzwolenia w Nysie. Zleceńdawcami prac było 2 inwestorów prywatnych Henryk Pędzik i Zygmunt Żelazny.

Inwestycja zlokalizowana została w centrum miasta, w bocznej, przyrynkowej uliczce, w odległości 40 m na południowy wschód od wschodniej pierzei rynku (ryc. 1). Do 1945 roku wzdłuż ul. Wyzwolenia stała zwarta zabudowa kamieniczna. Ponadto w poprzek ul. Wyzwolenia biegł kanał – w pierwszej fazie funkcjonowania był to kanał otwarty, następnie przesklepiony, a na początku XX wieku ujęty w betonowe kręgi. Zachodnia część omawianej inwestycji posadowio-

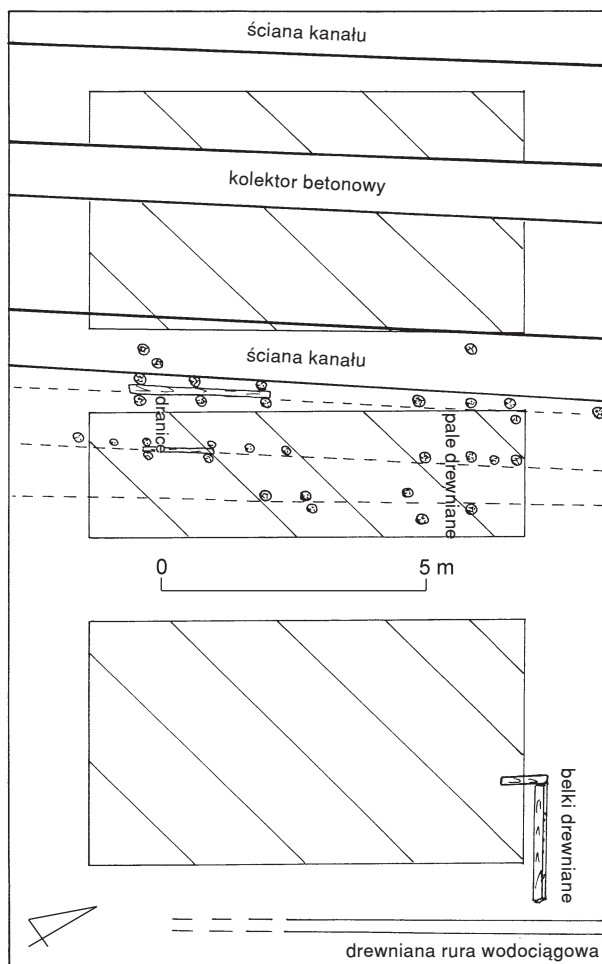
Ryc. 1. Nysa. Lokalizacja wykopu. Skala 1:25 000

na została właśnie na ciągu tego kanału (ryc. 2).

Wykop budowlany usytuowany przy powstającej południowej pierzei ulicy miał wymiary 18×11 m. W swej zasadniczej części osiągnął głębokość 3,5 m poniżej powierzchni współczesnej. Ponadto w miejscach projektowanych ław fundamentowych, to jest przy krawędziach, oraz w 2 ciągach poprzecznych, wykop drążono do głębokości około 4,5 m, sięgając ilastych nawarstwień calcowych zalegających poniżej poziomu wód gruntowych (ryc. 2).

Wierzchnia część nawarstwień to nawieziony tu po 1945 roku humus, stanowiący współczesną powierzchnię (do czasu rozpoczęcia budowy były to zieleńce i chodniki). Poniżej zalegały warstwy gruzowiskowe o zróżnicowanej miąższości – od około 30–50 cm nad zachowanymi koronami reliktywów murów fundamentowych i kanału do 180–200 cm w zasypiskach piwnic i kanału. Zachodnią część wykopu zajmował kanał – kolektor ściekowy.

Poniżej poziomu piwnicznej i fundamentowej zabudowy murowanej we wscho-

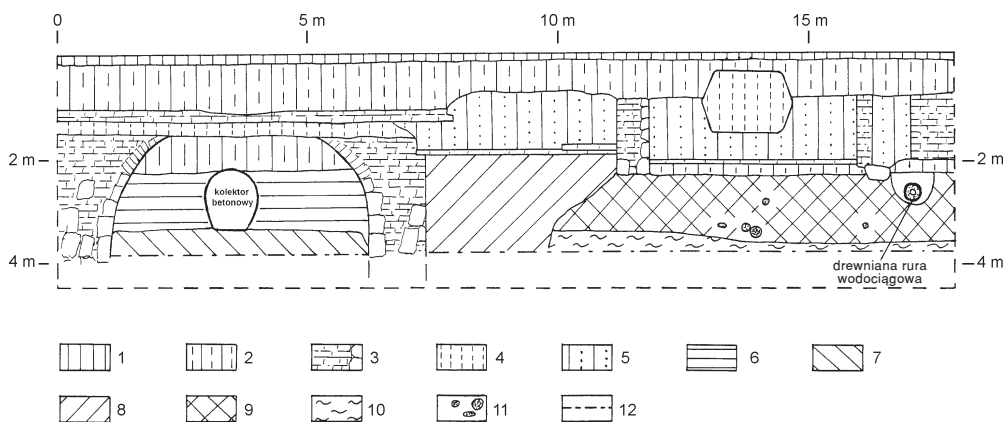

Ryc. 2. Nysa, ul. Wyzwolenia. Rzut poziomy wykopu: rejon zakreskowany – dno wykopu budowlanego na głębokości 3,5 m poniżej powierzchni współczesnej; rejon nie zakreskowany – wykopy pod ławy fundamentowe do głębokości 4,5 m poniżej powierzchni współczesnej

dniej części wykopu zalegały nawarstwienia ziemne w postaci humusu z dużymi domieszkami łu i siwej glinki w części północnej, to jest od frontu ulicy, przechodzące w niemal czyste nawarstwienia siwej, ilastej glinki w części południowej wykopu. Nawarstwienia te zawierały nieznaczne pozostałości kulturowe. Były to głównie zbutwiałe szczątki organiczne, w tym też drobne fragmenty drewna oraz pojedyncze elementy konstrukcyjne w postaci belek drewnianych lub ich fragmentów, stanowiących elementy dawnej zabudowy, nie występujące jednak – jak się wydaje – *in situ*. W południowej części wykopu jedynie sporadycznie występujące tu domieszki organiczne różniły tę warstwę od zalegających niżej czystych nawarstwień calcowych (ryc. 3).

W zachodniej części wykopu odsłonięto dawny kanał, pełniący obecnie funkcję kolektora ściekowego. Przebiegał niemal równoległe do zachodniej ściany wykopu, z niewielkim odchyleniem w kierunku północno-północny wschód–południowo-południowy zachód. Zajmował ponad 1/3 powierzchni wykopu budowlanego. Kon-

strukcja ceglano-kamienna kanału była pierwotnie przesklepiona; obecnie część środkowa sklepienia jest zawalona, a górna część kanału wypełniona rumowiskiem gruzowiskowym. Szerokość konstrukcji kanału, licząc od zewnętrznych lic murów stanowiących ściany kanału, wynosiła 7,35 m. Dolne i środkowe partie ścian licowane były dużymi kamieniami granitowymi, a partie górne (sklepienie) – zbudowane z cegły. Grubość ścian kanału to 100–115 cm, szerokość wnętrza kanału – 5,1 m. We wnętrzu dawnego kamiennie-ceglanego kanału na początku XX wieku poprowadzono betonowe rury kolektora. Kolektor ten został zasypany humusem z dodatkiem żwiru i szlaku, także piasku. W zasypisku tym stwierdzono istnienie dużej ilości nowożytnych śmieci z przełomu wieków XIX i XX (fragmenty butelek i innych naczyń szklanych, fragmenty ceramiki, skorodowane fragmenty metalu itp.). Pod poziomem posadowienia kolektora betonowego zachowało się namulisko związane ze starszymi etapami funkcjonowania kanału (ryc. 3, warstwa 7). W gliniasto-żwirowych, bardzo mocno przesiąknię-

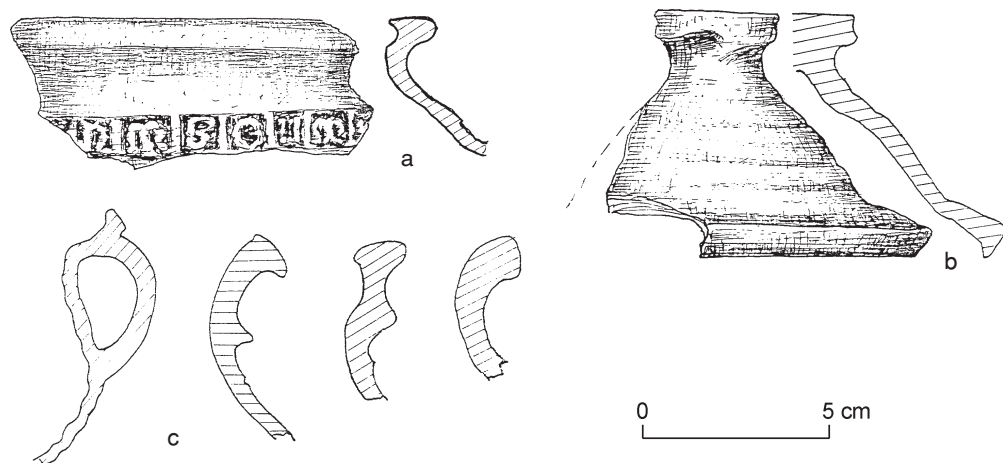

Ryc. 3. Nysa, ul. Wyzwolenia. Profil północny wykopu: 1 – powierzchnia współczesna – chodnik z podsypką piaskową i humus nasypowy z trawnikiem, 2 – gruzowisko z humusem, 3 – mury ceglane i ceglano-kamienne, 4 – elementy infrastruktury miejskiej (studzienki, rury, kable), 5 – zasypiska gruzowiskowe piwnic, 6 – zasypisko kanału z XIX–XX w., 7 – nawarstwienia namuliskowe kanału z elementami kulturowymi (XIII–XVI w.), 8 – nawarstwienia ilasto-gliniaste barwy szarobrunatnej z domieszkami szczątków organicznych, 9 – nawarstwienia ilasto-humusowo-żwirowe, 10 – siwa glina ilasta z domieszkami organicznymi, 11 – drewno, 12 – poziom wód gruntowych, poniżej którego leży calcowa, ilasta glina barwy siwoszarej

tych wodą nawarstwieniach wystąpiły liczne elementy kulturowe w postaci kości zwierzęcych oraz fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej. Znalezione tu fragmenty naczyń ceramicznych, które zamykały się w granicach chronologicznych od XIII do XVI wieku. Ilościowo dominowała ceramika późnośredniowieczna, wśród której można było dokonać rozgraniczeń chronologicznych: XIII–XIV, XIV–XV, XV wiek (ryc. 4). Nielicznie wystąpiły też fragmenty o cechach renesansowych, które datowano na wiek XVI. Uwagę zwraca fragment wylewowy ceramiki z przełomu XIII i XIV wieku z majuskułą wykonaną stempelkiem, w postaci dookólnego pasa u nasady szyjki naczynia. Na fragmencie zachowało się 6 znaków literowych, słabo czytelnych na szorstkiej powierzchni naczynia: N?, M, B, O lub G, U?, M (ryc. 4a). Znalezione w nawarstwieniach namuliskowych zabytki ceramiczne określają ramy chronologiczne funkcjonowania kanału jako konstrukcji otwartej, to jest na okres od XIII do XVI wieku. Po zewnętrznej stronie kamienno-ceglanej konstrukcji kanału, to jest bezpośrednio na wschód od jego ściany, na szerokości około 3 m stwierdzono istnienie kolejnych nawarstwień powstałych w trakcie funkcjonowania kanału otwartego oraz nawarstwień nasypowych, związanych naj-

bardziej z etapem budowy ścian i sklepienia kanału (ryc. 3, warstwa 8). Poniżej, na poziomie dna wykopu, to jest na głębokości 3,5 m, odsłonięto ciągi wbijanych w podłoże pali drewnianych. Pale wykonano z dębowych, okorowanych, czasem lekko obrobionych w czworokąt bali, o końcówkach zaokrąglonych czworokątnie w szpic. Pale wbijane parami służyły do kotwiczenia belek i dranic, zapewne umacniających nabrzeże otwartego kanału. W układzie zachowanych pali oraz fragmentarycznie zachowanych ciągów dranic można domyślać się istnienia 3 ciągów konstrukcyjnych, być może odpowiadających kolejnym etapom jego funkcjonowania, ewentualnych remontów i przebudów (ryc. 2). Uzyskane wyniki badań metodą dendrochronologiczną pozwalają datować powstanie i funkcjonowanie tych umocnień na I połowę i połowę XIII wieku, czyli początkowy okres istnienia miasta średniowiecznego, przy czym rozpiętość chronologiczna uzyskanych wyników jest niewielka (spośród 6 prób 4 oznaczono pozytywnie i przyjęto, że pochodzą z czasów od „po 1213 roku” do „po 1251 roku”¹).

Oprócz opisanej wyżej konstrukcji kanału we wschodniej części wykopu odsłonięto relikty piwnic i murów fundamentowych istniejącej tu niegdyś zabudowy. Wszystkie z nich wiązać można z nowożytn-

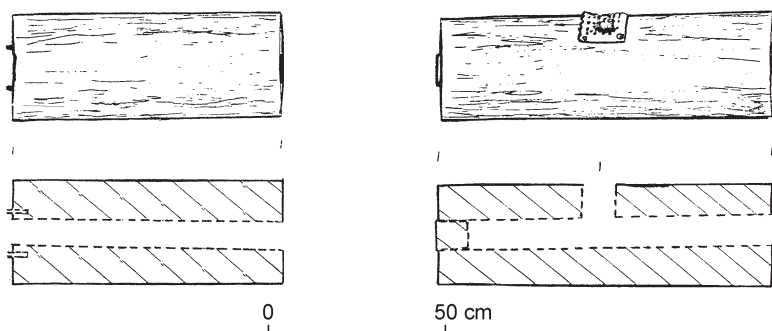
Ryc. 4. Nysa, ul. Wyzwolenia. Wybór ceramiki z nawarstwień namuliskowych kanału

na zabudowę kamieniczną istniejącą tu do 1945 roku. Obecnie realizowana inwestycja i wykop budowlany były nieco cofnięte w stosunku do dawnej linii zabudowy, w związku z czym nie odsłonięto muru frontowego dawnej kamienicy. Naruszono natomiast w dużej części piwnice dawnego budynku, usytuowanego bezpośrednio przy kanale. Odsłonięto relikty 2 piwnic o ścianach ceglanych i kamiennie-ceglanych, z betonowymi posadzkami na głębokości 1,9 i 2,1 m poniżej powierzchni współczesnej (ryc. 3). Przy południowym profilu wykopu odsłonięto ceglane i ceglano-kamiennie fundamenty zabudowy nie podpiwniczonej. Są one związane z ciągiem nowożytniej zabudowy wznoszonej wzdłuż kanału, pomiędzy ulicami Wyzwolenia i Grzybową.

Poniżej poziomu zabudowy murowanej i zalegającej niżej cienkiej warstwy budowlanej odsłonięto nawarstwienia ziemne ze stosunkowo ubogą zawartością kulturową. Posadowione były na głębokości od około 2,5 m do niespełna 4 m poniżej powierzchni współczesnej. We wschodniej części wykopu w rowie ziemnym biegła drewniana rura wodociągowa, ułożona na głębokości 2,9 m poniżej współczesnej powierzchni (ryc. 2, 3). Wykonana została z przewierconych wzdłużnie odcinków okorowanych pni drzew iglastych. Średnica zewnętrzna – 28–30 cm, średnica otworu – 8–9 cm. Dwa znalezione w wykopie odcinki rury łączone były przy użyciu pierścienia żelaznego o średnicy 12 cm, dopa-

sowanego do rowków wykonanych w odległości 2 cm od krawędzi otworu rury. Końcowy odcinek rury wodociągowej miał zaczepowany otwór wylotowy, a z boku wycięty, prostokątny otwór o wymiarach 9×13 cm, przesłonięty kratką z blachy miedzianej z rzędami otworów o średnicy do 1 cm. Kratka ta zamocowana była w 4 rogach miedzianymi ćwiekami (ryc. 5).

Przy północno-wschodnim narożu wykopu, na głębokości 3,3–3,4 m, wystąpiły 3 belki dębowe, o nadpalonej w różnym stopniu powierzchni. W końcówce jednej z nich był zacios, świadczący o użyciu jej w konstrukcji zrębowej. Uzyskano dla nich 2 daty dendrochronologiczne – „po 1166” oraz „po 1183”. Biorąc jednak pod uwagę brak najmłodszych przyrostów drewna spowodowany obróbką i nadpaleniem powierzchni, można przyjąć, że dęby do wykonania tych belek ścięto na początku XIII wieku. Miejsce znalezienia belek oraz charakter warstwy, w której zalegały, wskazuje, iż nie wystąpiły one *in situ*, lecz zostały przemieszczone. Datowanie metodą dendrochronologiczną tych elementów konstrukcyjnych wskazuje na to, że wiąza się z jedną z najstarszych, a może z najstarszą fazą zabudowy późnośredniowiecznego miasta. Z części południowo-wschodniej wykopu, z głębokości około 3 m, wydobyto 2 inne elementy konstrukcyjne budynków: fragmenty belek z drewna iglastego, z podłużną pazą na jednym z boków oraz elementy krawędzi ścian w konstrukcji ramowej.

Ryc. 5. Nysa, ul. Wyzwolenia. 2 fragmenty drewnianej rury wodociągowej

Opisane wyżej drewniane elementy konstrukcyjne zalegały w nawarstwieniach gliniasto-humusowych zawierających domieszki żwiru i zbutwiałych szczątków organicznych. Duża ilość ilastej glinki o charakterze namuliskowym, która w południowo-wschodniej części wykopu stanowiła główną treść nawarstwień tego poziomu, świadczy o tym, iż mamy do czynienia z naturalnymi w dużej części nawarstwieniami przyrodniczymi, powstałymi wskutek przyboru wód lub powodzi już w okresie funkcjonowania średniowiecznego miasta. Stąd w ilastych nawarstwieniach znajdują się wtórnie przemieszczone kulturowe pozostałości ze średniowiecza. Przebiegający w tym miejscu kanał w okresie średniowiecznym i wczesnonowożytnym był konstrukcją otwartą i w czasie występujących w Nysie okresowych przyborów wód mógł powodować zalewanie terenu bezpośrednio doń przylegającego. Warto zwrócić uwagę, że górne partie XIII-wiecznych pali, które uznano za elementy umocnień brzegów kanału, znajdują się mniej więcej na poziomie spągu opisywanej warstwy. Znalezione natomiast w tej warstwie datowane metodą dendrochronologiczną elementy drewna (na złożu wtórnym) pochodzą najpóźniej z I połowy XIII wieku, a występujące tu nieliczne fragmenty ceramiki datować należy na stulecia XIII–XIV i XIV–XV.

W wyniku przeprowadzonych w wykopie budowlanym prac archeologicznych i wcześniejszej kwerendy archiwalnej udało się odtworzyć kolejne etapy zagospoda-

rowywania tego terenu od czasów powstania tutaj miasta późnośredniowiecznego po okres współczesny. W I połowie XIII wieku wykonano tu kanał o umocnionych drewnianymi konstrukcjami brzegach, kilkakrotnie przebudowywany i naprawiany. Kanał ten łączył się z fosą wodną otaczającą miasto, a więc pośrednio z tzw. Kanałem Bielawki i rzeką Bielawką. Jedną z przyczyn napraw i przebudów brzegów kanału mogły być przybory wód, których pozostałością są ilaste i ilasto-humusowe nawarstwienia odkryte na wschód od kanału. Do końca XV wieku bezpośrednio przy kanale nie było jeszcze trwałej zabudowy mieszkalnej. W chwili ujęcia kanału kamienno-ceglanymi murami, co mogło nastąpić w XVI wieku, możliwe stało się pojawienie się zabudowy miejskiej w bezpośrednim sąsiedztwie kanału. W odsłoniętych w wykopie nawarstwieniach nie stwierdzono śladów tej zabudowy, zapewne zniszczonej przez podpiwniczoną, kamieniczną zabudowę murowaną z XIX wieku. Ciągi takiej zabudowy widoczne są jednak na planie Nysy autorstwa G. Hayera z 1596 roku. Z tym etapem funkcjonowania omawianej przestrzeni wiązać należy odkrytą w wykopie drewnianą rurę wodociągową. Powyżej znajdują się pozostałości XIX-wiecznych kamienic, które przetrwały tu do 1945 roku, kiedy to w wyniku wojennych zniszczeń miasta zostały całkowicie zburzone, a teren ten zaczął funkcjonować jako zaplecze bloków mieszkalnych wzniesionych obok od strony rynku i ulicy Karola Miarki.

PRZYPISY

¹ Analizę dendrochronologiczną próbek drewna wykonał dr hab. Marek Krapiec: *Wyniki analiz dendrochronologicznych prób drewna dębowego z badań prowadzonych w Nysie przy ul. Wyzwolenia, sezon wykopaliskowy 2001*, (Nysa, 2001, maszynopis w Muzeum w Nysie).

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA UL. WYZWOLENIA V NISE, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Výzkum probíhal v období od 20 srpna do září roku 2001 v souvislosti se zemními pracemi, spočívajícími ve výkopu základů pod obytnou budovu s provozovny služeb na ulici Wyzwolenia v Nise. Stavba byla umístěna v centru města, v boční uličce vedle náměstí (obr. 1). Probíhá zde kanál – v první fázi své funkce otevřený, později překlenutý a na počátku 20. století zachycený do betonových skruží.

Stavební výkop měl rozměry 18 × 11 m. Ve své hlavní části dosahoval hloubky 3,5 m pod úroveň současného terénu. Navíc v místech projektovaných základových pásů, tj. v částech při okraji a ve dvou příčných pasech, dosáhl výkop až do hloubky 4,5 m, do podloží jílovitých vrstev, ležících pod úrovní spodní vody (obr. 2). Uvnitř byly vrstvy rumu různé mocnosti – od asi 30–50 cm nad dochovanou korunou pozůstatků základových zdí a kanálu až do 180–200 cm v zásypu sklepů a kanálu. Pod úrovní sklepů a zděných základů ve východní části výkopu ležely humózní vrstvy s velkou příměsí jílů a šedé hlíny v severní části, tj. u fronty ulice, přecházející v takřka čisté vrstvy šedé, jílovité hlíny v jižní části výkopu (obr. 3).

V západní části výkopu byl objeven starý kanál, plnící v současné době funkci odpadní stoky. Kanál z kamenů a cihel byl původně překlenut, dnes je střední část klenutí svalena a horní část kanálu vyplněna rumem. Dolní a střední části stěn kanálu byly lícovány velkými granitovými

kameny a horní partie stavěny z cihel. Do vnitřku někdejšího kanálu byly na počátku 20. století vpraveny betonové skruže stoky. Níže se dochoval nános, související se staršími etapami funkce kanálu, kde vystoupily početné kulturní pozůstatky – zvířecí kost a úlomky keramiky, datované do období od 13. do 16. století (obr. 4). Na vnější straně kameno-cihlové konstrukce kanálu, tj. bezprostředně u jeho východní stěny, byla zjištěna existence souvrství, vzniklého během fungování otevřeného kanálu i navěky, spojených s jeho výstavbou. Níže, v úrovni dna výkopu, tj. v hloubce 3,5 m, byly objeveny řady pilotů, zatlučených do podloží, jež sloužily k ukotvení trámů a desek, pravděpodobně zpevňujících okraj otevřeného kanálu (obr. 2). Výsledky dendrochronologie datují vznik a funkci těchto zpevnění do 1. poloviny a do doby okolo poloviny 13. stol.

Ve východní části výkopu byly odkryty relikty sklepů a základových zdí někdejší zástavby. Všechny je lze spojovat s novodobou kamennou zástavbou, existující zde do roku 1945. V hloubce 3,3–3,4 m se objevily 3 dubové trámy s povrchem v různém stupni opáleným. K nim lze vztáhnout 2 dendrochronologická data – „po 1166” a „po 1183”. Vezmemeli v úvahu absenci nejmladších letokruhů, způsobenou opracováním a opálením povrchu, lze akceptovat, že duby pro výrobu těchto trámů byly poraženy na počátku 13. stol. V hloubce 2,9 m od současného povrchu byla odkryta dřevěná vodovodní roura (obr. 5).

ARCHÄOLOGISCHE NOTGRABUNGEN IN DER WYZWOLENIA-STRASSE
IN NYSA, WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Die Untersuchungen wurden vom 20. August bis zum September 2001 geführt wegen der Erdarbeiten bei einer Baugrube für ein Wohn-Geschäftshaus in der Wyzwolenia-Straße in Nysa. Die Investition wurde im Stadtzentrum, in einer Nebenstraße am Ring angelegt (Abb. 1). An dieser Stelle verläuft ein Kanal, zunächst offen, dann überwölbt und zu Beginn des 20. Jh. in Betonringe erfaßt.

Die Baugrube maß 18×11 m. In ihrem Hauptteil erreichte sie eine Tiefe von 3,5 m unter der gegenwärtigen Oberfläche. Überdies wurde die Baugrube an den Stellen der projektierten Fundamentbänke, d.i. in den Randteilen, sowie in zwei quer durchlaufenden Zügen bis eine Tiefe von etwa 4,5 m ausgehoben, indem sie die Tonschichten des gewachsenen Bodens unterhalb des Grundwasserhorizonts erreichte (Abb. 2). Im Inneren lagerten Schuttschichten von unterschiedlicher Mächtigkeit – von etwa 30–50 cm über den erhaltenen Kronen von Relikten der Fundamentmauern und des Kanals bis 180–200 cm in der Schüttung der Kellerräume und des Kanals. Unterhalb des Horizonts der gemauerten Keller- und Fundamentbebauung im östlichen Teil der Baugrube lagen Erdschichten in Form des Humus mit großen Beimischungen von Ton und blauem Ton im nördlichen Teil, d.i. von der Straßenfront, die in beinahe klare Schichten von blauem Ton im südlichen Teil der Grube übergingen (Abb. 3).

Im westlichen Teil der Grube wurde der alte Kanal freigelegt, der heute als ein Abwasservorfluter dient. Die Ziegel-Steinkonstruktion des Kanals war ursprünglich gewölbt, zur Zeit ist der mittlere Teil des Gewölbes zugeschüttet und der obere Teil des Kanals mit Schutttrümmern ausgefüllt. Die unteren und mittleren Wandteile waren mit großen Granitsteinen verkleidet

und die oberen aus Backstein ausgeführt. Im Inneren des alten Ziegel-Steinkanals wurden zu Beginn des 20. Jh. Betonrohre des Vorfluters geführt. Unterhalb dessen blieb eine Schlammschicht erhalten, in der mehrere Tierknochen sowie Keramikfragmente, in die Zeit 13.–16. Jh. datiert, auftraten (Abb. 4). Außerhalb der Ziegel-Steinkonstruktion des Kanals, d.i. unmittelbar östlich seiner Wand konnten in einer Breite von 3 m aufeinander folgende Schichten ermittelt werden, die in der Bestehungszeit des offenen Kanals entstanden sind sowie Schüttungsschichten, die mit dem Kanalbau zusammenhingen. Unterhalb davon, in der Grubensohle, d.i. in einer Tiefe von 3,5 m, wurden Reihen von in den Boden eingeschlagenen Holzpfeilen freigelegt; sie dienten zum Verankern von Balken und Bohlen, wohl um das Ufer des offenen Kanals zu befestigen (Abb. 2). Die Ergebnisse der dendrochronologischen Untersuchungen lassen die Entstehung und Bestehungszeit dieser Befestigungen in die erste Hälfte und Mitte des 13. Jh. datieren.

Im östlichen Teil der Baugrube konnten Überreste von Kellern und Fundamentmauern der einstigen Bebauung freigelegt werden. Sie alle sind mit der bürgerlichen Bebauung, die hier bis 1945 bestand, in Verbindung zu bringen. In einer Tiefe von 3,3–3,4 m traten hier 3 Eichenbalken mit unterschiedlich verbrannter Oberfläche auf. Mit ihnen stehen in bezug zwei Dendrodaten – „nach 1166“ sowie „nach 1183“. In Rücksicht auf die fehlenden jüngsten Jahresringe wegen Verarbeitung und Verbrennung von Holz darf man annehmen, daß die Eichen für jene Balken zu Beginn des 13. Jh. gefällt wurden. In einer Tiefe von 2,9 m unter der heutigen Oberfläche wurde ein hölzernes Rohr der Wasserleitung freigelegt (Abb. 5).

WSTĘPNE ROZPOZNANIE ARCHEOLOGICZNE REJONU BRAMY WJAZDOWEJ ZAMKU GÓRNEGO W CIESZYNIE, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Zamek cieszyński, który powstał na podwalinach grodu kasztelańskiego, składał się z zamków górnego oraz dolnego. Zamek górny oddzielał od położonego od wschodu zamku dolnego mur wewnętrzny (obecnie nie istniejący) z bramą oraz wieżą przybramną. Podobne założenia obronne istniały zapewne w czasie funkcjonowania grodu kasztelańskiego, w którym wał obronny na odcinku wschodnim miał za zadanie ochronę wnętrza oraz łatwiej dostępnego w stosunku do pozostałych

stromych zboczy przedpoła południowo-wschodniego. Prowadzone w latach 40. i 50. ubiegłego wieku archeologiczne badania Góry Zamkowej w Cieszynie pozwoliły na częściowe odsłonięcie pozostałości elementów bramy wjazdowej zamku górnego¹.

Koncentracja ówczesnych badań na wczesnośredniowiecznym grodzie spowodowała, że zabudowa późnośredniowieczna potraktowana została powierzchownie, i to do tego stopnia, że w zachowanej do-

Ryc. 1. Cieszyn. Lokalizacja Góry Zamkowej. Skala 1:25 000

kumentacji² oraz literaturze³ znajdujemy niewiele informacji o odkryciach z tego okresu. Ekspozowane w terenie elementy konstrukcji budynku bramnego, brukowanej drogi wjazdowej oraz wieży przybramnej nie dają zwiedzającemu wyobrażenia o ich pierwotnym wyglądzie.

Prowadzone we wrześniu 2002 roku badania archeologiczne miały na celu ponowne rozpoznanie pozostałości obiektów architektonicznych w szeroko pojętym rejonie bramy wjazdowej. W przyszłości zaś odtworzenie w terenie zachowanych elementów zamku w formie trwałej ruiny. W 2002 roku wstępnie zbadano następujące relikty architektury obronnej:

Obiekt 2. Wieża przybramna (ryc. 2.2). Odsłonięta częściowo w latach 50. XX wieku i wyeksponowana w terenie w formie kamiennego koła wyznaczającego przebieg lica wewnętrznego, co rodzi wrażenie, że mamy do czynienia z zasypaną studnią. Badania obecne odsłoniły częściowo koronę wieży na całej grubości muru, a także część lica zewnętrznego. Wykonano również niewielkie sondy pozwalające na potwierdzenie zasięgu lica zewnętrznego. Wykonane pomiary potwierdziły istnienie cylindrycznej wieży o średnicy zewnętrznej prawie 10 m i grubości ściany 3,3 m. Zachowana najniższa część wieży wykonana została z wapiennego kamienia łamanego, kładzionego na zaprawie wapiennej. Na tym etapie prac nie eksplorowano wnętrza i nie odsłonięto całego lica zewnętrznego obiektu.

Obiekt 3. Brama wjazdowa (ryc. 2.3). Zachowana w postaci równoległych kamiennych murów w odległości 5 m od siebie, biegnących po osi północ-południe. Mury te to pozostałość budynku bramnego. Odkryty między nimi bruk kamienny wyznacza szerokość bramy (sieni przejazdowej). Odcinek północny owej konstruk-

cji odsłonięto w trakcie prac w roku 1949. Fragment ten ekspozowano dotychczas w formie kamiennych murków, węższych od pierwotnych, wraz z brukiem z otoczków rzecznych, który stanowił nawierzchnię średniowiecznej drogi dojazdowej do zamku górnego. Obecne prace polegały na eksploracji nawarstwień w części południowej bramy, czyli zgodnie z zakładanym przebiegiem traktu prowadzącego od zamku dolnego do górnego. Badania pozwoliły na odsłonięcie południowego fragmentu bruku kamiennego oraz wspomnianych ścian budynku bramnego.

Obiekt 4. Mur obronny (ryc. 2.4). Obiekt ten rozpoznano, poszerzając wykop, który miał na celu odsłonięcie lica zewnętrznego wieży przybramnej. W trakcie robót uchwycono konstrukcję kamienną o szerokości 1,9 m, która łączyła się z licem zewnętrznym wieży od strony zachodniej i murem budynku bramnego od strony wschodniej. Obiekt ten wykonany został, jak i pozostałe, z łamanego kamienia wapiennego. Należy sądzić, że jest to fragment muru obronnego zamku górnego, pełniącego funkcję wewnętrznego muru obronnego całego założenia – dwuczłonowego zamku cieszyńskiego.

Przeprowadzone w tym sezonie badania stanowiły tylko wstęp do szczegółowego rozpoznania elementów obronnych w rejonie bramy wjazdowej zamku górnego. Do istotnych zadań planowanych dalszych badań z pewnością będzie należeć próba uchwycenia zależności między wjazdem do średniowiecznego zamku a wjazdem do wcześniejszego grodu kasztelańskiego. Także cylindryczna wieża przybramna oraz odkryta w ostatnich latach wieża cylindryczna w północno-zachodniej części Góry Zamkowej wydają się ukazywać początki cieszyńskiego zamku w nowym świetle.

Ryc. 2. Cieszyn, Góra Zamkowa. Rzut poziomy zamku górnego. 1 – wieża cylindryczna północno-zachodnia, 2 – wieża przybramna, 3 – kontynuacja wykopu z pozostałościami ścian budynku bramnego oraz bruku z otoczków rzecznych, 4 – mur obronny wewnętrzny, 5 – wieża czworoboczna, zwana piastowską, 6 – rotunda

PRZYPISY

¹ A. K i e t l i ń s k a, *Gród wczesnośredniowieczny na Górze Zamkowej w Cieszynie w świetle badań w latach 1949-1954*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. 5: 1960, s. 63–97.

² Większość dokumentacji z badań znajduje się w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie i przejrzana została przez autora w roku 2001. Niewielka część, głównie dokumentacja fotograficzna, znajduje się w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie.

³ A. K i e t l i ń s k a, *Wykopiska na Górze Zamkowej w Cieszynie (1949)*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. 1: 1949, s. 59–71.

Wiesław Kuś

ÚVODNÍ ARCHEOLOGICKÁ ZJIŠTĚNÍ V OKRSKU VSTUPNÍ BRÁNY HORNÍHO HRADU V TĚŠÍNĚ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Těšínský hrad (obr. 1), který vznikl v místech kastelánského hradiska, se skládal z horního a dolního hradu. Horní hrad od dolního, položeného na východě, oddělovala vnitřní zeď s bránou a branskou věží. Podobné fortifikační zařízení existovalo nejspíše již v době hradištní, kdy měl východní úsek valu za úkol chránit vnitřek hradiska a jihovýchodní předhradí.

Archeologický výzkum v září 2002 měl za úkol přinést první poznatky o pozůstatcích architektonických objektů v široce chápaném okrsku vstupní brány. Zasáhl následující stavby:

– Branskou věž zachovanou v přízemní části, vybudovanou z vápence, kladeného na vápennou maltu. Vnitřní průměr okolo 10 m, tloušťka stěny 3,3 m. Věž je spojena s branskou budovou úsekem vnitřní fortifikační zdi (obr. 2.2).

– Vstupní bránu dochovanou v podobě rovnoběžných kamenných zdí, běžících ve směru sever – jih, které jsou pozůstatkem stěn branské budovy a vyznačují šířku průjezdu. Současný výzkum navázal na výzkumy, prováděné ve 40. a 50. letech minulého století. Byl zachycen další průběh stavby branské budovy spolu s kamennou dlažbou (obr. 2.3).

– Hradební zeď byla zjištěna při rozšiřování výkopu, který měl za úkol objevit vnější líc branské věže. V průběhu prací byla zachycena kamenná konstrukce v šířce 1,9 m, která se napojovala na vnější líc branské věže na západní straně a zdi branské budovy na straně východní. Tento objekt byl zbudován, stejně jako ostatní, z lomového vápence. Je to část vnitřní zdi (obr. 2.4).

Na rok 2003 se plánuje pokračování výzkumu.

ARCHÄOLOGISCHE VORERKENNUNG DES EINFAHRTTORES INS OBERE
SCHLOSS IN CIESZYN, SCHLESISCHE WOJOWDSCHAFT

(Zusammenfassung)

Das Schloß in Cieszyn (Abb. 1), das an der Stelle einer Kastellanei entstanden war, bestand aus dem Oberen und Unteren Schloß. Das Obere Schloß trennte vom östlich davon gelegten Unteren eine Innenmauer mit einem Tor sowie Torturm. Eine ähnliche Wehranlage bestand wohl in der Burgwallzeit, wo der Wehrwall im Ostteil den Schutz des Inneren sowie des südöstlichen Vorfelds sichern sollte.

Die im September 2002 geführten archäologischen Untersuchungen setzten sich zum Ziel eine Vorerkennung der Überreste von architektonischen Objekten im breit verstandenen Bereich des Einfahrttores. In die Vorerkennung kamen folgende Konstruktionen:

- Torturm, im Erdteil erhalten, aus Kalkstein mit Kalkmörtel aufgeführt. Äußerer Durchmesser von etwa 10 m, Mauerstärke 3,3 m. Der Turm war mit dem Torhaus mit einem Abschnitt der inneren Wehrmauer verbunden (Abb. 2.2).

- Einfahrttor, in Form paralleler Steinmauern erhalten, die längs der Nord-Süd-Achse verliefen und Überreste des Torhauses bildeten sowie die Breite der Torziele bestimmten. Die Untersuchungen setzten die in den 40er und 50er Jahren des vorigen Jahrhunderts geführten fort. Es konnte weiterer Verlauf der Konstruktion des Torhauses mit dem dazu gehörenden Steinpflaster erfaßt werden (Abb. 2.3).

- Die Wehrmauer wurde durch die Erweiterung der Grabungsfläche erkannt, die die Freilegung der äußeren Mauerflucht des Torturmes bringen sollte. Im Laufe der Arbeiten konnte eine 1,9 m breite Steinkonstruktion erfaßt werden, die sich mit der äußeren Mauerflucht des Turms von Westen und der Mauer des Torhauses von Osten verband. Das Objekt wurde wie die anderen aus gebrochenem Kalkstein aufgeführt. Es ist ein Fragment der inneren Wehrmauer (Abb. 2.4).

Die Fortsetzung der Untersuchungen wird für das Jahr 2003 geplant.

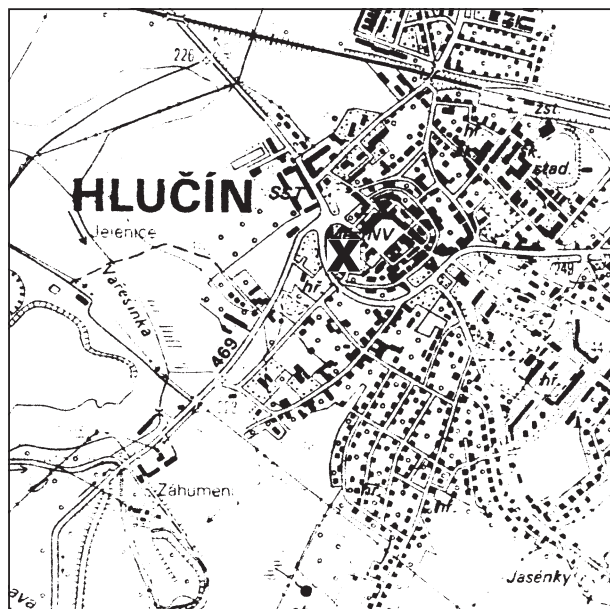
ZJIŠŤOVACÍ VÝZKUM NA ZÁMKU V HLUČÍNĚ, OKRES OPAVA

Archeologický výzkum hlučínského zámku (obr. 1) probíhal v době od 8. do 29. srpna 2001 a od 4. března do 24. října 2002. Navázal na krátkodobou sondážní akci na lokalitě v roce 2000 v interiéru východního křídla.

Cílem výzkumu bylo získat nové poznatky, které by doplnily dosud nedostačující znalosti především o počátcích stavebního vývoje objektu, který prošel v průběhu staletí četnými přestavbami a úpravami, od původní středověké stavby

– městského hradu či tvrze, v pramenech doložené k roku 1439, přes fázi renesančního zámku od konce 16. století, barokizaci o dvě stě let později až k úpadku v 19. století, kdy při demolici zanikly některé starší partie, včetně jižního křídla, považovaného za původní jádro zámeckého komplexu.

V srpnu 2001 byly položeny dvě sondy na nádvoří, při obvodové zdi východního a severního traktu zámecké budovy. Pod povrchovou vrstvou šterkoasfal-

Obr. 1. Hlučín – zámek. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

tu, případně betonu, následovalo několik vrstev dřívějšího vyrovnávání terénu, pod nimi byla narušená středověká kulturní vrstva o síle od 0,02 do 0,25 m, která v hloubce cca 1 m nasedala na rezavě hnědý podlošní štěrk. Obsahovala nečetné keramické zlomky, uhliky, mazanici, úlomky zkorodovaného železa a kostí. Nalezená keramika náleží rámcově do 14. a 1. poloviny 15. století.

Výkopové práce v roce 2002 se soustředily na prostor východního traktu zámekského komplexu, kde byly položeny sondy – celkem 16 sond ve čtyřech místnostech a před budovou. Prakticky celá zkoumaná plocha skrývala pod novověkými vyrovnávkami terénu a stopami stavebních zásahů starší, byly místy narušené, vrstvy ze středověku i novověku. Nejstarší kulturní vrstvu reprezentuje keramika z 1. poloviny 14. věku, stejně jako keramika ze zahluobeného objektu, zachyceného sondami S4 a S9. Objekt, z něhož mohla být prozkoumána jen menší část, byl vyplněn propálenými vrstvami, spálenými kusy

dřeva a množstvím mazanice z výmazu stěn. Zdá se, že původní dřevěný objekt shořel dávno před výstavbou dnešního východního křídla zámku v 16. století. O jeho případné vazbě k dnes u neexistujícímu jižnímu křídlu zámku, které se dle písemných pramenů a výsledků stavebně historického průzkumu jeví jako nejstarší budova gotické fáze, nelze samozřejmě říci nic určitého.

Prostřednictvím dvou venkovních sond (S11 a S12) byl ověřován průběh obvodového zdiva v průčelí zámku a pod novodobými budovami, které se k němu pojí. V hloubce cca 2 m pod úrovní terénu bylo zjištěno nenarušené kamenné zdivo, pravděpodobně původní hradba, jejíž vlastní hrad vymezoval vůči městu v rámci městského fortifikačního systému. Základové spáry této zdi nebylo dosaženo ani v hloubce 4 m. Podle nálezů ji nelze datovat, charakterem však silně připomíná hradební zdivo opevňovací soustavy města, dokončené na počátku 16. století.

Hana Teryngerová

BADANIA ROZPOZNAWCZE NA ZAMKU W HLUČÍNIE, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

Archeologiczne badania zamku w Hlučínie (ryc. 1) w latach 2001 i 2002 miały na celu uzyskanie nowych informacji przede wszystkim o wczesnych etapach rozwoju tego obiektu. W pochodzących z 1439 roku źródłach na temat budowli – warowni miejskiej lub grodu – ma barwną przeszłość budowlaną, obejmującą renesansową wczesną budowlę z XVI wieku, przebudowę w stylu barokowym o stulecie później i rozbiórkę w okresie upadku w XIX wieku.

W roku 2001 przeprowadzono sondaż na dziedzińcu zamku, gdzie pod wierzchnim żwirowoasfaltem i nowożytnymi niwelacjami terenu uchwycono naruszoną warstwę średniowieczną o niewielkiej miąż-

szości. Znajdowała się na podłożu żwirowym. Nieliczne ułamki ceramiczne pochodziły ogólnie z czasów od XIV do 1. połowy XV wieku.

Wykopy sondażowe założono w roku 2002 w celu zbadania przestrzeni wschodniego traktu zamku, wewnątrz i przed frontem zamku. Wewnątrz budynku stwierdzono warstwy średniowieczne i nowożytne naruszone działaniami budowlanymi i reperacjami, przykryte przez nowożytne niwelacje terenu. Najstarszą warstwę kulturową, leżącą na nienaruszonych piaskach lub żwirkach calca, reprezentuje ceramika z 1. połowy XIV wieku. Do tego samego okresu należy ceramika z obiektu ziemnego, rozpoznanego jedynie częściowo. Warstwy

spalenizny, spalone drewno i polepa świadczą o zniszczeniu wskutek pożaru.

Dwa sondáže na zewnątrz zamku ujawniły przebieg muru obwodowego przy fasadzie zamku i pod nowożytnymi, dobudo-

wanymi do niej budowlami. Na głębokości ok. 2 m poniżej dzisiejszego poziomu powierzchni odkryto nienaruszony mur kamienny, zapewne pierwotnie obronny, oddzielający właściwy gród od miasta.

Hana Teryngerová

SUCHFORSCHUNGEN AUF DEM SCHLOSS IN HLUČÍN, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Untersuchungen des Schlosses in Hlučín (Abb. 1) in den Jahren 2001 und 2002 sollten neue Erkenntnisse, vor allem zu den früheren Entwicklungsetappen dieses Objektes bringen. In den von 1439 stammenden Quellen zu diesem Bau – einer städtischen Feste oder Burg – hat es eine bunte Bauvergangenheit, die einen frühen renaissancezeitlichen Bau aus dem 16. Jh., einen barocken Umbau ein Jahrhundert später sowie einen Abbruch in der Zeit des Verfalls im 19. Jh. umfaßt.

Im Jahre 2001 wurde eine Sondagegrabung im Hof des Schlosses durchgeführt, wo unter dem oberen Kiesasphalt und den neuzeitlichen Nivellierungen eine gestörte mittelalterliche Schicht von geringer Mächtigkeit erfaßt wurde. Sie lag direkt auf dem Kiesboden. Wenige Keramikfragmente gehörten insgesamt ins 14. bis zur 1. Hälfte des 15. Jh.

Die Sondagegrabungen des Jahres 2002 wurden angelegt, um den Bereich des östlichen Traktes, im Inneren und vor der

Front des Schlosses zu untersuchen. Im Inneren des Baus wurden durch Baumaßnahmen und Reparaturen gestörte mittelalterliche und neuzeitliche Schichten erkannt, die mit den neuzeitlichen Abtragungsschichten bedeckt lagen. Die älteste Kulturschicht, die oberhalb der ungestörten Sande oder Kiese des gewachsenen Bodens liegt, vertritt die Keramik aus der 1. Hälfte des 14. Jh. In die gleiche Zeit gehört die Keramik aus einem eingetieften Objekt, das nur teilweise erkannt wurde. Die Brandschichten, gebranntes Holz und Lehmewurf belegen eine durch Brand ausgelöste Vernichtung.

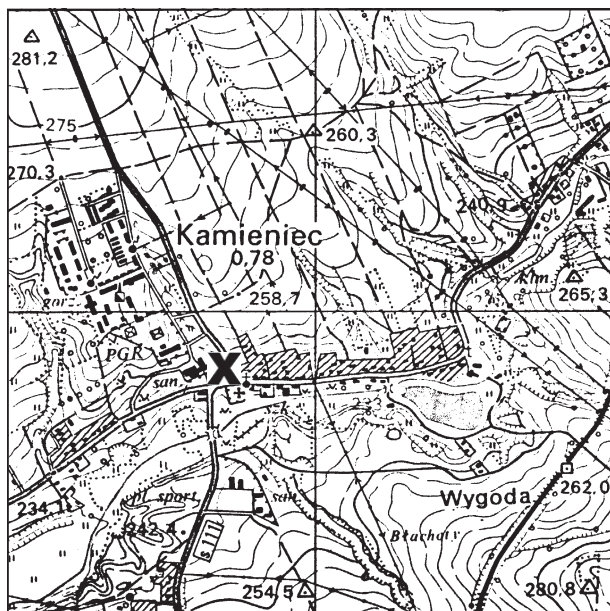
Zwei Sondagegrabungen außerhalb des Schlosses ermittelten den Verlauf der Umfassungsmauer in der Front des Schlosses und unter den daran gebauten neuzeitlichen Gebäuden. In einer Tiefe von etwa 2 m unterhalb der heutigen Oberfläche wurde eine ungestörte Steinmauer aufgedeckt, ursprünglich wohl eine Wehrmauer, die die eigentliche Burg von der Stadt getrennt hatte.

BADANIA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNE ZAMKU W KAMIENIECU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Rok 2002 był kolejnym sezonem badań archeologicznych prowadzonych na „Mysiej Wieży”. Konieczność przeprowadzenia badań wiązała się z podjętymi na zamku (ryc. 1) pracami budowlanymi, związanymi z adaptacją budynku na potrzeby Zakładu Opieki Zdrowotnej. Tak zwana Mysia Wieża figuruje w Rejestrze Zabytków pod nr 1063/69 i podlega całkowitej ochronie konserwatorskiej. Usytuowana jest w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu, po jego wschodniej stronie na spadku te-

renu w kierunku południowym. W pałacu mieści się obecnie dyrekcja Ośrodka Leczniczo-Rehabilitacyjnego dla Dzieci Kamieniec-Zbroslawice. Badania prowadziła firma archeologiczna „Castrum” Sp. z o.o.

Wieża zbudowana została na planie zbliżonym do kwadratu, od strony południowej dostawiono kamienną przyporę, w której biegnie kanał latryny. Jest to obiekt trójkondygnacyjny, murowany z łamanego kamienia. Do wieży przylega (dawniej jednokondygnacyjna) oficyna na

Ryc. 1. Kamieniec. Lokalizacja „Mysiej Wieży”. Skala 1:25 000

rzucie znacznie wydłużonego prostokąta. „Mysia Wieża” była powszechnie uważana za XIX-wieczną, romantyczną ruinę, którą w 1887 roku miał zbudować ówczesny właściciel hrabia Strachwitz. Badania archeologiczne pozwoliły zweryfikować dotychczasowy pogląd, przesuwając czas powstania obiektu do średniowiecza. W chwili rozpoczęcia badań prace budowlane doprowadziły już do odkrycia latryny znajdującej się na II kondygnacji wieży oraz urządzenia grzewczego w typie hypokaustum znajdującego się w piwnicach. Z uwagi na szeroki zakres prowadzonych badań w opracowaniu przedstawiono tylko ogólne podsumowanie oraz wnioski z próbą wydzielenia poszczególnych faz rozwojowych i ich datowania.

Obiekt jest założeniem rozległym i architektonicznie bardzo złożonym. Dla porządku wszystkie pomieszczenia zostały oznaczone kolejnymi literami alfabetu, a całość podzielona na części południową i północną (ryc. 2). Część południową tworzą obiekty i pomieszczenia, które w trakcie badań oznaczono literami: A–E. Pomieszczenia B i D oraz częściowo pomieszczenie C są podpiwniczone. Prace archeologiczne polegały głównie na badaniu zasypisk, których miąższość w niektórych miejscach przekraczała 3 m.

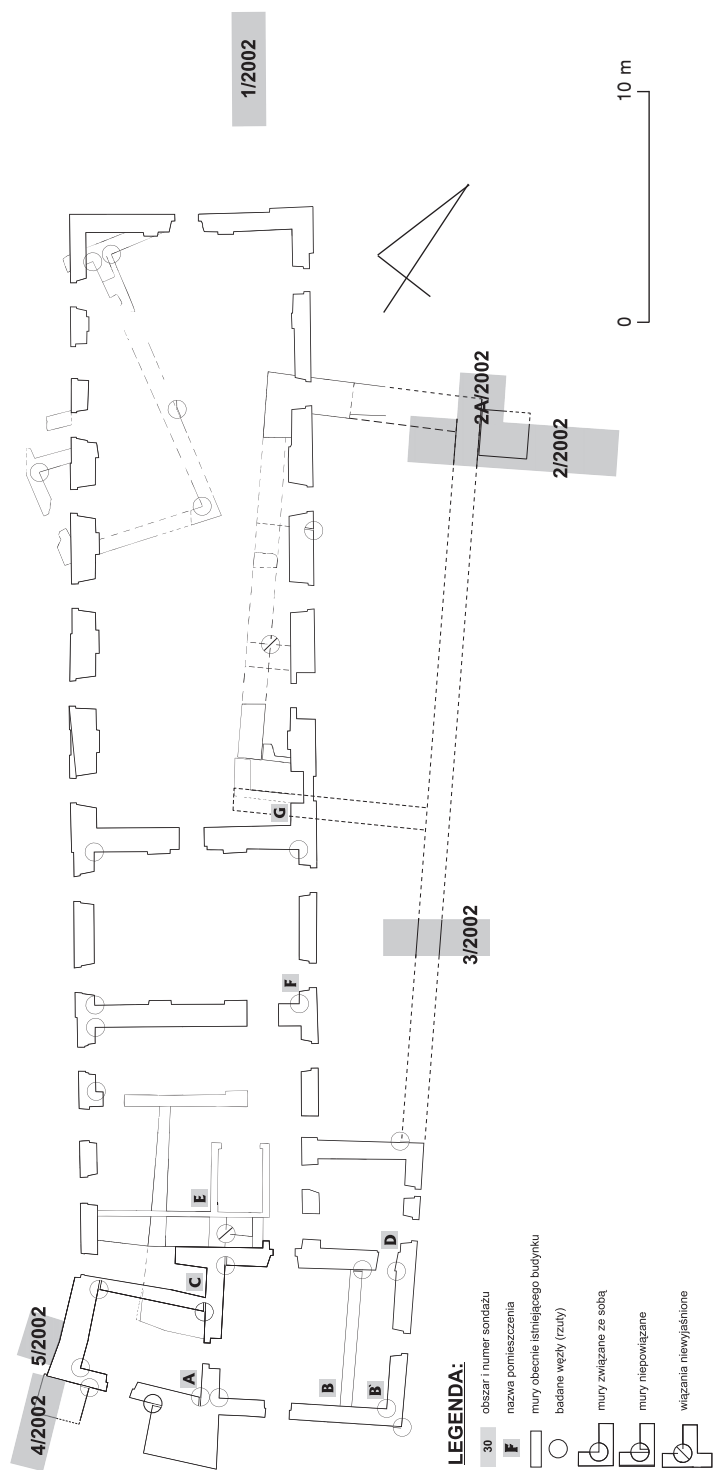
Do najstarszej (późnośredniowiecznej) fazy obiektu należy zaliczyć ścianę południową oraz fragmenty ścian wschodniej i zachodniej pomieszczenia B. Na ścianach wyróżniono dwie warstwy tynków, które wstępnie określono jako późnośredniowieczne i wczesnonowożytne. Próbkę tynków i zapraw poddane zostały analizie petrograficznej, która potwierdziła ich XVI-wieczne pochodzenie. Materiał archeologiczny zalegający w układach stratygraficznych to głównie fragmenty ceramiki datowanej na wiek XV i I połowę XVI wieku. Z pierwotnego budynku zachowało się niewiele śladów. Poza oryginalnymi tynkami odkryto również otwór okienny znajdujący się w ścianie zachodniej pomieszczenia B (ryc. 3). Okno znajdowało się dużo poniżej obecnego poziomu użytkowego, zostało odkryte podczas eksploracji zasypisk,

w czasie odsłaniania sklepienia. Od strony pomieszczenia A zostało zamurowane, konstrukcyjnie otwór zamknięto od góry słabo wysklepionym łukiem odcinkowym. Budynek ten, datowany na późne średniowiecze, wyznacza pierwszą fazę budowlaną badanego obiektu. Wśród zabytków dominowały ceramika naczyniowa i fragmenty kafli piecowych (ryc. 8, 9).

II faza przypada najprawdopodobniej na koniec XVI lub I połowę XVII wieku. Po pożarze, którego ślady były czytelne na badanych tynkach pomieszczenia B, budynek został powiększony i częściowo podpiwniczony. Zejście do piwnic prowadziło niewielkim korytarzykiem znajdującym się na zewnątrz budynku, przy ścianie południowo-zachodniej (dzisiejsze pomieszczenia A, C i E). W tym czasie budynek miał kształt wydłużonego prostokąta o wymiarach ok. 14 m × 9 m i prawdopodobnie dzielił się na dwa pomieszczenia. Trudno stwierdzić, czy miał jedną czy więcej kondygnacji. Wydaje się, iż miał piętro, o czym mogą świadczyć zabiegi „wzmocnienia” ścian nośnych budynku (ściana zachodnia pomieszczenia B, zamurowanie otworu okiennego z fazy I). Na teren kompleksu prowadziła brama wjazdowa, której pozostałości (zachowane łęki) znajdowały się w ścianie północnej pomieszczenia A. Do bramy prowadziła brukowana droga, przy której biegł niewielki rynsztok. Ślady tych założeń odkryto podczas badań pomieszczenia A oraz w sondażach zlokalizowanych na zewnątrz.

Badania w północnej części założenia również odsłoniły obiekty, które na podstawie materiału zabytkowego (ryc. 6, 7) oraz kontekstu stratygraficznego przyporządkowano do najstarszych faz budowlanych (II ewentualnie I).

W sondażach założonych przy ścianie północno-wschodniej „Mysiej Wieży” odkryto fundamenty budynku datowanego na wiek XVI. W sondażu 2/2002 odsłonięto narożnik północny założenia oraz dostawioną do niego przyporę. Fundament budynku wykonany został z dużych, łamanych kamieni na wapiennej zaprawie koloru żółtego. Przypora zbudowana została

Ryc. 2. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Plan z lokalizacją sondażu (sezon 2002). W sondażu 2/2002 narożnik północny XVI-wiecznego zamku Kokosów

Ryc. 3. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Okno w ścianie zachodniej pomieszczenia B, I faza użytkowania budynku

w technice *opus emplectum*, materiał użyty do budowy lic to różnej wielkości kamienie, układane na słabo wiążącej, wapiennej zaprawie koloru białego. Przyporę wzniesiono prawdopodobnie nieco później niż sam zamek, o czym świadczą m.in. odmienny materiał i zaprawa. Konieczność dostawienia kamiennych przypór wynikała prawdopodobnie z nie najlepszych właściwości podłoża, na którym wzniesiono zamek. Grunt, na którym został zbudowany, charakteryzuje się stosunkowo małą nośnością, powodującą m.in. liczne osuwiska ziemne (widoczne na stokach ciągnącego się od północnego wschodu jaru). W czasie prac archeologicznych zlokalizowano jedną przyporę. Bardzo możliwe jednak, że wzdłuż ściany północno-wschodniej znajdowały się także kolejne.

Odkryty budynek okazał się dużym, o wymiarach 19×9 m, kamiennym założeniem. Wnętrze podzielone zostało na trzy pomieszczenia o podobnej wielkości, których poziom użytkowy znajdował się na głębokości ok. 1,5 m (241,5 m n.p.m.) poniżej odsłoniętej korony muru. Budynek pełnił prawdopodobnie funkcje mieszkalne, do niego dostawione zostały dalsze obiekty (być może, także mury obwodowe zamykające wewnętrzny dziedziniec). Poziom użytkowy w budynku mogła stanowić ceglana, bądź kamienna posadzka układana na wapiennej wylewce. Podczas badań udało się odsłonić pozostałości war-

stwy wapna, nad którą zalegały duże ilości gruzu kamienno-ceglanego. Całe założenie było przypuszczalnie otoczone niewielkim, kamiennym murem, którego fragmenty odkryto w kolejnych badaniach sondażach.

III fazę budowlaną wyznacza prawdopodobnie powstanie budynku z latryną, którą na podstawie analizy petrograficznej tynków datuje się na XVII wiek. W tym czasie przejście bramne zamurowano, budując ścianę północną pomieszczenia A oraz ściany: zachodnią i południową, zamykając w ten sposób całe pomieszczenie. Na wyższej kondygnacji zbudowano latrynę, której kanał odpływowy przebiegał częściowo w przyporze wieży (ryc. 4). Otwór wejściowy latryny miał wysokość 171 cm przy szerokości 54 cm. Deska siedziska znajdowała się na wysokości 48 cm od

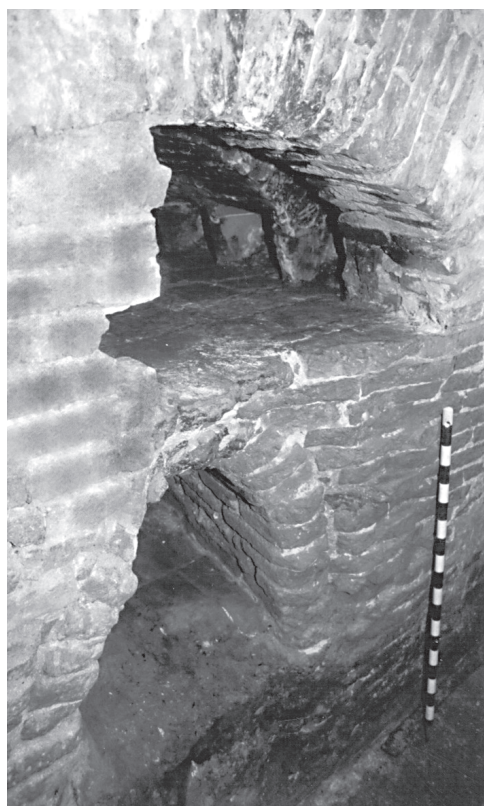

Ryc. 4. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Odkryta podczas prac latryna

podłogi latryny, otwór wylotowy na wysokości 57 cm powyżej posadzki pomieszczenia. Otwór wejściowy do latryny od góry zamknięty był łukiem odcinkowym. Kwestia datowania obiektu jest otwarta. Nie można bowiem wykluczyć, iż latryna powstała już w II fazie użytkowania budynku, funkcjonując początkowo jako wykusz. Rozbudowa założenia mogła wymóc stabilizację budynku przez dodanie przypory i zamknięcie kanału w grubości muru. Odkryte tynki, które ze względu na brak innych wyznaczników chronologicznych są podstawą datowania, mogły zostać położone później. Brak pewnych datowników uniemożliwia jednak ostateczne rozstrzygnięcie tej kwestii, a czas funkcjonowania latryny słuszniej zamknąć pomiędzy III (II połowa XVII w.) i V fazą użytkowania budynku (do końca XVIII w.).

W I połowie XVIII wieku dochodzi do kolejnej zmiany. Powstaje pałac Loewenkronów, któremu towarzyszą budynki gospodarcze, w tym być może również jakieś założenia w obrębie „Mysiej Wieży”. Pozostałością tej fazy są relikty budynku, którego część zlokalizowano w zachodnim narożniku pomieszczenia G.

Najprawdopodobniej właśnie wtedy dotychczasowe zejście do piwnicy przestaje funkcjonować, a na jego miejscu powstaje hypokaustum. Wejście do piwnicy umiejscowiono w ścianie południowej, część zaś dotychczasowego korytarza (pod pomieszczeniami C i E) rozebrano, a wnętrze zasypano. Budowa hypokaustum wiązała się zapewne z koniecznością ogrzania większej kubatury, która powstała po rozbudowie. Dojście do hypokaustum było możliwe i z piwnicy, i z pierwszej kondygnacji (wybudowanymi schodami). Pierwotne wejście znajdowało się w południowo-wschodnim narożniku piwnicy (pod pomieszczeniem F) i prowadziło do niewielkiego pomieszczenia, z którego był bezpośredni dostęp do komór. Pomieszczenie to miało wymiary 250 cm × 100 cm, posadzkę stanowiły cegły łączone wapienną zaprawą. W ścianie wschodniej widoczne były dwa otwory – komory hypokaustum (ryc. 5). Pierwszy z nich znajdował

Ryc. 5. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Komory hypokaustum

się na wysokości 50 cm od powierzchni posadzki, drugi na wysokości 120 cm. Otwory miały różną wielkość, niższy był nieco węższy, ale łuk tworzący nadproże był mocniej wysklepiony. Wysokość tego otworu wynosiła 50 cm przy 58 cm szerokości. Otwór wyższy był znacznie szerszy. Pierwotnie jego szerokość wynosiła ok. 120 cm, ale w chwili odsłonięcia był częściowo zamurowany. Wysokość komory wyższej wynosiła 40 cm. Obie komory wymurowane zostały z cegieł o wymiarach 28 × 13 × 5 cm. Z tych samych cegieł wykonane zostały ich paleniska. Przy wejściu do pomieszczenia, na ścianach wschodniej i zachodniej, odkryto negatywy drewnianych belek – schodów. Na obu ścianach można było odnaleźć po pięć takich negatywów z wyraźnymi odbiciami słojów. Wymiary odsłoniętych negatywów wyno-

siły 20 × 20 cm. W miejscu, gdzie znajdował się przedostatni stopień (drugi, licząc od posadzki), znaleziono fragmenty drewna. Odkryte pomieszczenie mogło pełnić funkcję pomieszczenia rewizyjnego, skąd obsługiwano hypokaustum.

Strop komory wyższej miał wyraźne ślady okopcenia, świadczące o paleniu tam ognia. Jak już wspomniano, komora wyższa częściowo była zamurowana, zatem wsad paliwa musiał znajdować się w innym miejscu. Świadczą o tym też ślady okopcenia cegieł z zamurowanej części (po stronie wewnętrznej pokryte były sadzą). Niestety, nie udało się odnaleźć miejsca, gdzie odbywał się załadunek paliwa, gdyż część hypokaustum w wyniku późniejszych przebudów uległa zniszczeniu. W komorze niższej cegły tworzące sklepienie były bardzo skorodowane (wyprażone), zapewne w wyniku dłuższego działania wysokiej temperatury. O ile komora znajdująca się wyżej na całej zachowanej długości miała tę samą szerokość, o tyle komora niższa wyraźnie zwężała się w kierunku wschodnim. Mniej więcej w połowie jej długości odkryto dwa metalowe przedmioty, być może ruszty. Jeden z nich tkwił w ścianie wschodniej, drugi leżał luźno na palenisku.

W odkrytej części hypokaustum brak było elementów łączących obie komory. Z komory wyższej wychodziło pięć kanałów, które bezpośrednio rozprowadzały gorące powietrze do poszczególnych pomieszczeń, bądź przenosiły je do czegoś w rodzaju rozdzielni. Jak się bowiem wydaje, nad dwiema opisywanymi komorami znajdowała się jeszcze trzecia, przykryta płaskim stropem, w połowie podparta murem.

Faza IV przypada na I połowę XVIII wieku i charakterystyczna jest w zasadzie tylko dla części północnej „Mysiej Wieży”. Powstaje wówczas budynek, o którego rozplanowaniu i wielkości niewiele już dzisiaj można powiedzieć. Relikty jego fundamentów odkryte zostały podczas prac w pomieszczeniu G i częściowo na zewnątrz budynku.

W II połowie XVIII wieku lub na początku wieku XIX (faza V) dochodzi do

zasadniczej zmiany – powstaje budynek, który w formie niewiele zmienionej pozostał do czasów obecnych.

W trakcie badań natrafiono również na relikty XX-wiecznych budynków o charakterze gospodarczym.

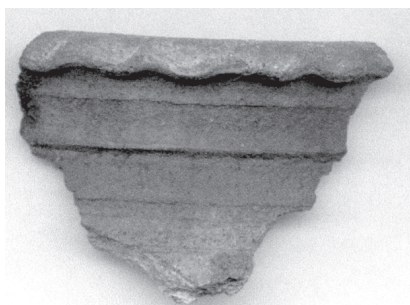
Bardzo prawdopodobne wydaje się, że fundamenty zaliczane do I, a zwłaszcza II fazy stanowią relikty XVI-wiecznego zamku, którego budowniczym była rodzina von Kokors (Kokosz). Pierwsza historyczna wzmianka o tym rodzie pochodzi z 1448 roku, kiedy pojawia się nazwisko Dietrich von Kokors, sędzieja ziemski ziemi toszackiej, właściciel zamku w Kamieńcu. Tym najstarszym założeniom odpowiadają prawdopodobnie relikty budynku odkrytego podczas badań pomieszczeń A i B. Datację tę potwierdzają również odkryte zabytki (ryc. 10, 11). Natomiast założenie odkryte w północnej części „Mysiej Wieży” było pozostałością XVI-wiecznego zamku, wzniesionego przypuszczalnie podczas II fazy użytkowej. Fazie tej odpowiadają w części południowej zabiegi wzmocnienia ścian nośnych, którym towarzyszyły budowa piwnic i być może dodanie wyższej kondygnacji. Z tego pierwotnego założenia pozostała do dzisiaj tylko kamienna tabli-

Ryc. 6. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Późnośredniowieczne naczynie ceramiczne, sondaż 1/2002

Ryc. 7. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Narożny kafelek piecowy, sondaż 2/2002

Ryc. 10. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Fragment późnośredniowiecznego wylewu

Ryc. 8. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Fragment późnogotyckiego kafla wieńczącego, pomieszczenie B

Ryc. 9. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Fragment naczynia ceramicznego, XV lub XVI wiek

Ryc. 11. Kamieniec, „Mysia Wieża”. Fragment późnośredniowiecznego wylewu

ca, znajdująca się na wschodniej elewacji pałacu. Przedstawiono na niej płaskorzeźbione herby: Kur oraz nieokreślony. Pod nimi zaś biegnie majuskułowa inskrypcja: KOKORZ Z KAMECZE KATARZINA Z KINGSFELD. W rękach rodziny Kokors zamek znajdował się do lat dwudziestych XVII wieku.

Zakres badań nie pozwolił na ostateczne wyjaśnienie kwestii późniejszego – XVIII- i XIX-wiecznego rozplanowania budynków w obrębie „Mysiej Wieży”. Z całą pewnością było wówczas kilka osobnych budynków (co najmniej dwa), które funkcjonowały prawdopodobnie do

końca XVIII wieku. Jak się bowiem przypuszcza, obecny budynek jest efektem dużej przebudowy, do której doszło w końcu XVIII, bądź na początku XIX wieku. Przy ścianie północno-zachodniej powstała wówczas kamienna droga, wykonana z niewielkich otoczków ułożonych na warstwie piaskowego podsypu. Od strony wąwozu krawędź drogi stanowiły duże kamienie, pełniące funkcję krawężników. Elementów takich nie odnaleziono od strony budynku, gdzie droga zniszczona została wkopem pod XX-wieczną instalację kanalizacyjną. Uniemożliwiło to także określenie całkowitej jej szerokości. Dalsze zmiany w wyglądzie „Mysiej Wieży” zaszyły prawdopodobnie już w XX wieku.

Badania w Kamieńcu były pierwszymi tak kompleksowymi pracami archeologicznymi prowadzonymi na „Mysiej Wieży”. Najważniejszym efektem prac było odkrycie XVI-wiecznego zamku Kokoszków, który do tej pory lokalizowany był na miejscu późniejszego pałacu. Prześlędzono również kolejne etapy rozwoju „Mysiej Wieży”, który biegł nieprzerwanie od średniowiecza aż do końca XIX wieku. Potrzeba dalszych badań archeologicznych wiąże się z wieloma jeszcze pytaniami, dotyczącymi głównie najmlodszych faz budowlanych. W tym kontekście niezbędne wydają się prace prowadzone w najbliższej okolicy „Mysiej Wieży” i pałacu.

Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocuń

ARCHEOLOGICKÝ A ARCHITEKTONICKÝ VÝZKUM NA ZÁMKU V KAMIEŇCI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Rok 2002 byl druhou sezónou archeologického výzkumu, prováděného v Kamieńci na „Myši věži” („Mysia Wieża”) (obr. 1). Tento objekt je situován v bezprostředním sousedství paláce, na jeho východní straně, kde terén klesá jím směrem. Výzkum prováděla archeologická firma „Castrum”, s.r.o.

Věž byla vybudována na přibližně čtvercovém půdorysu, na její straně lomeného příkopu, ve kterém běží kanál latriny. Byla obecně považována za romantickou ruinu z 19. stol., kterou měl v roce 1887 vybudovat hrabě Strachwitz. Archeologický výzkum umožnil verifikovat dosavadní pohled, přičemž doba vzniku objektu byla posunuta do středověku. Kvůli pořádku byly během výzkumu všechny místnosti označeny následnými písmeny abecedy a celek byl rozdělen na část její a severní (obr. 2). V době začátku výzkumu vedly stavební práce k objevu hypokausta a la-

triny (obr. 4), která se nalézala na druhém podlaží věže.

Na objektu bylo identifikováno šest stavebních fází. Nejstarší, vrcholně středověká, byla zaznamenána v místnosti B, kde byly nalezeny původní omítky a okenní otvor (obr. 3) nejstarší budovy. Druhá fáze připadá nejspíše na konec 16. nebo 1. polovinu 17. století. Budova byla tehdy zvětšena a zčásti podsklepena. Vstup do sklepů vedl malou chodbičkou, nalézající se vně budovy. Do druhé fáze spadá také budování velké stavby, její základy byly zachyceny v severní části „Myši věže”. Tato budova se pokládá za zbytek zámku rodiny von Kokors (Kokosz). Byla dosti velká, o rozměrech 19 × 9 m, uvnitř rozdělená na tři místnosti přibližně stejné velikosti, jejich podlahy se nalézaly v hloubce asi 1,5 m (241,5 m n.m.) pod odkrytou korunou stěny. Podlahy mohla tvořit cihlová nebo kamenná dlažba, pokládaná na

vápennou maltu. III. stavební fázi zřejmě představuje vznik stavby s latrinou, kterou lze na základě petrografických analýz omítky datovat do 17. stol. V první polovině 18. stol. došlo k další změně. Vzniká palác rodiny Loewenkronů, k němu se přidaly hospodářské budovy, mezi nimi snad i nějaká budova v obvodu „Myší Věže“. Pozůstatkem této fáze jsou relikty stavby, jejíž část se nalézala v západním rohu místnosti G. Nejspíše právě tehdy přestal fungovat dosavadní vstup do sklepa a na jeho místě vzniklo hypokaustum (obr. 5). Fáze IV připadá na první polovinu 18. stol. a v zásadě se týká jen severní části „Myší věže“. Tehdy vzniká budova, o jejíž dispozici a velikosti lze dnes již říci

jen málo. Zbytky jejích základů byly objeveny během prací v místnosti G a částečně vně budovy „Myší věže“.

Ve 2. polovině 18. stol. nebo na počátku 19. stol. (fáze V) dochází k zásadní změně – vzniká budova, která v nepříliš změněné podobě přetrvala dodnes. VI. fáze souvisí se stavbou několika hospodářských budov, jejichž pozůstatky byly objeveny u „Myší věže“ a které byly zbudovány již ve 20. stol.

Výzkum v Kamenci byl prvním takto komplexním archeologickým výzkumem „Myší věže“. Nejdůležitějším výsledkem byl objev zámku Kokoszů z 16. stol., který byl dosud situován do míst pozdějšího paláce.

Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocul

ARCHÄOLOGISCH-ARCHITEKTONISCHE FORSCHUNGEN DES SCHLOSSES IN KAMIENIEC, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2002 fand die zweite Kampagne der archäologischen Forschungen in Kamieniec auf dem „Mysia Wieża“ [Mäuseturm] statt (Abb. 1). Das Objekt ist in der unmittelbaren Nähe des Schloßes, an seiner östlichen Seite, auf einer Geländesenke in der südlichen Richtung gelegen. Die Untersuchungen führte die archäologische Firma „Castrum“ GmbH.

Der Turm wurde auf einem annähernd quadratischen Grundriß angelegt, von der südlichen Seite an der Eckböschung, in der ein Latrinengang verläuft. Das Objekt galt allgemein als eine romantische Ruine des 19. Jh., die 1887 Graf Strachwitz errichten sollte. Die archäologischen Untersuchungen ließen die bisherige Ansicht überprüfen, indem die Entstehungszeit des Objekts bis ins Mittelalter zurück verlegt wurde. Der Ordnung halber wurden alle Räume bei den Untersuchungen mit aufeinander folgenden Buchstaben markiert und das Ganze in einen südlichen und einen nördlichen Teil unterschieden (Abb.

2). Die Untersuchungen wurden aufgenommen als die Bauarbeiten ein Hypokaustum und eine Latrine (Abb. 4) im zweiten Turmgeschoß entdecken ließen.

Im Objekt konnten sechs Entwicklungsphasen ausgesondert werden. Die älteste (spätmittelalterliche) Phase wurde im Raum B ermittelt, wo origineller Verputz sowie die Fensteröffnung des ersten Gebäudes zum Vorschein kamen (Abb. 3). Die II. Phase fällt höchstwahrscheinlich ins Ende des 16. oder die 1. Hälfte des 17. Jh. Das Gebäude wurde dann erweitert und zum Teil unterkellert. Die Kellerräume konnte man dann durch einen kleinen Korridor außerhalb des Hauses erreichen. In die II. Phase fällt auch der Bau einer großen Anlage, deren Fundamente im nördlichen Teil von „Mysia Wieża“ freigelegt wurden. Das Haus gilt als Überreste des Schloßes der Familie von Kokors (Kokosz). Es war eine verhältnismäßig große Anlage von Ausmaßen 19 × 9 m; das Innere der Anlage wurde in drei ähn-

lich große Räume geteilt, deren Nutzhorizont in einer Tiefe etwa 1,5 m (241,5 m ü.d.M.) unterhalb der freigelegten Mauerkrone lag. Den Fußboden im Haus konnten Ziegel oder Steine auf einem Kalkanstrich bilden. Die III. Bauphase bestimmt wahrscheinlich das Haus mit der Latrine und wird aufgrund einer petrographischen Analyse vom Verputz ins 17. Jh. gesetzt. Die 1. Hälfte des 18. Jh. bringt eine weitere Veränderung mit dem Bau des Loewenkron-Palastes, den Wirtschaftsgebäude begleiten, darin auch vielleicht welche Anlagen im Bereich von „Mysia Wieża“. Überreste dieser Phase sind Relikte des Hauses, dessen Teil in der westlichen Ecke des Raumes G ermittelt wurde. Eben damals wird der Zugang zum Keller aufgegeben und an seiner Stelle entsteht ein Hypokaustum (Abb. 5). Die Phase IV fällt in die 1. Hälfte des 18. Jh. und bezieht sich grundsätzlich nur auf den nördlichen Teil von „Mysia Wieża“. Zu dieser Zeit entsteht ein Haus, von wel-

ches Plan und Größe man heute nicht viel sagen kann. Die Reste seiner Fundamente wurden bei den Arbeiten im Raum G und zum Teil außerhalb des Hauses aufgedeckt.

In der 2. Hälfte des 18. oder zu Beginn des 19. Jh. (Phase V) kommt zu einer entscheidenden Veränderung – es wird ein Haus errichtet, das in einer nur ein wenig veränderten Form bis zur gegenwärtigen Zeit erhalten geblieben ist. Die Phase VI verbindet sich mit der Errichtung von ein paar Wirtschaftsgebäuden, deren Überreste am „Mysia Wieża“ zutage kamen und die bereits im 20. Jh. erbaut wurden.

Die Forschungen in Kamieniec waren die ersten so umfangreichen archäologischen Arbeiten, die am „Mysia Wieża“ geführt wurden. Das wichtigste Ergebnis der Arbeiten war die Entdeckung des Kokosz-Schloßes aus dem 16. Jh., das bisher an Stelle des späteren Palastes lokalisiert wurde.

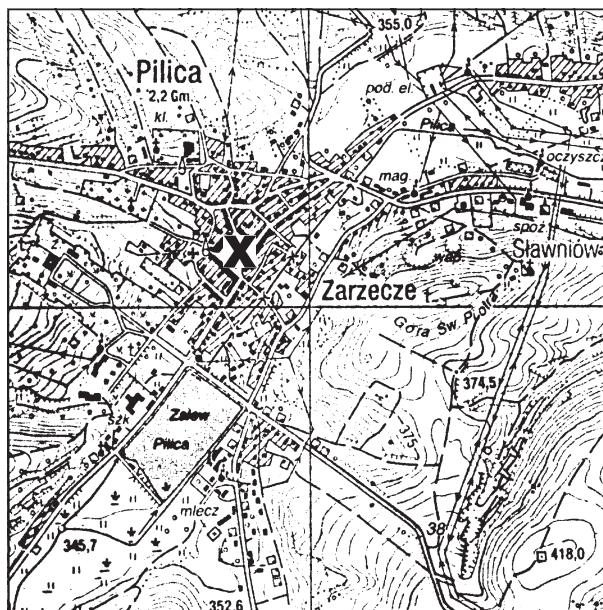
BADANIA ARCHEOLOGICZNE RYNKU W PILICY, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Badania archeologiczne na rynku w Pilicy (ryc. 1) przeprowadzono w sierpniu 2001 roku. Prace wykonane zostały przez firmę archeologiczną „Castrum” Sp. z o.o., na zlecenie i ze środków Urzędu Miasta i Gminy Pilica oraz środków własnych.

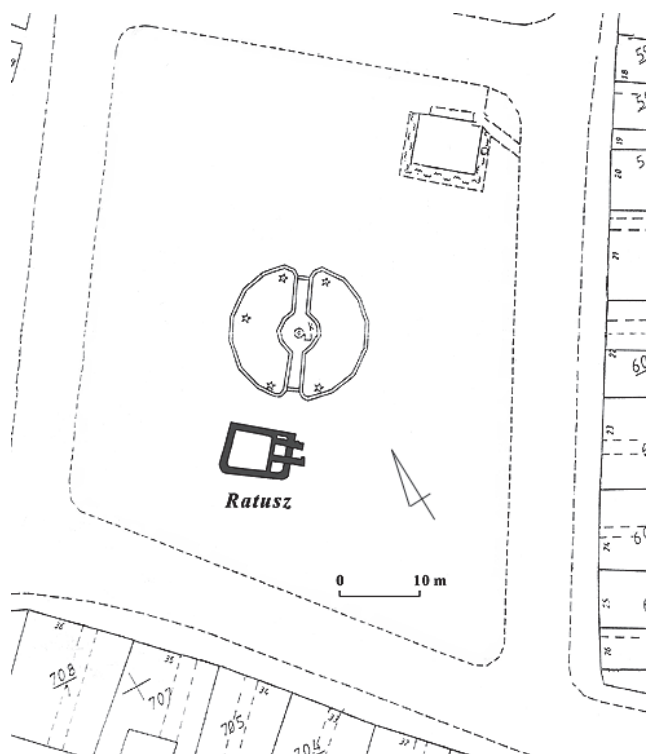
Rynek, stanowiący prawdopodobnie od początku istnienia miasta jego centrum administracyjno-gospodarcze, jest zazwyczaj głównym nośnikiem informacji o jego historii i dziejach. Ze względu na skąpe – jak do tej pory – informacje dotyczące począt-

ków Pilicy z badaniami wiązano duże nadzieje. Dotychczasowa wiedza lokowała początki miasta na obszarze wzgórza św. Piotra, w okolicach kościoła pod tym samym wezwaniem. Należy jednak zaznaczyć, iż prowadzone tam badania nie dały jasnych dowodów na potwierdzenie tej tezy¹.

Obszar rynku poddano badaniom wykopaliskowym, zakładając sondáže archeologiczne przy jego pierzejach oraz w miejscu, gdzie źródła historyczne lokowały bu-

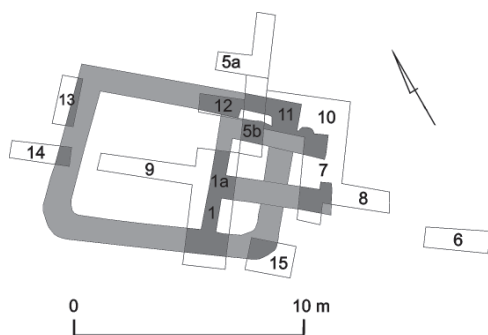
1. Pilica. Lokalizacja rynku. Skala 1: 25 000

2. Pilica, rynek. Część południowa z odkrytym w czasie badań ratuszem

dynek ratusza (ryc. 2, 3). We wszystkich sondażach odsłonięto nie naruszony układ stratygraficzny, począwszy od średniowiecza aż po czasy współczesne (ryc. 4). Stan ten jest charakterystyczny dla większości układów staromiejskich Małopolski, gdzie procesy urbanizacyjne i gospodarcze nie

zaburzyły układu nawarstwień. Odmienne sytuacja przedstawia się na sąsiadującym z Małopolską Górnym Śląsku, gdzie większość miast w XIX i XX wieku poddana została masowemu „czyszczeniu”²². Miało to związek z dynamicznie przebiegającymi tam zmianami osadniczymi, a nierzadko też z celowymi przebudowami lub zdarzeniami losowymi (jak np. pożar). Odsłonięte jednostki stratygraficzne zalegały w różnych częściach rynku na różnych głębokościach. Rynek w Pilicy wykazuje dość znaczną deniwelację, sięgającą 2,5 m (pomiędzy narożnikami wschodnim i zachodnim). Stan taki prawdopodobnie był również w średniowieczu, stąd tak znaczne różnice w głębokości zalegania tych samych jednostek. W sondażu 1/2001 odsłonięto kamienny mur, który w toku dalszej eksploracji okazał się częścią fundamentów pierwszej wyodrębnionej fazy budowy ratusza (ryc. 5). Mur znajdował się na głą-

3. Pilica, rynek. Ratusz z sondażami archeologicznymi

4. Pilica, rynek. Nie naruszony układ stratygraficzny. Sondaż 2/2001, ściana południowo-zachodnia

5. Pilica, rynek. Fragment fundamentów ratusza (faza I), ściana działowa

bokości 0,68 m, zbudowany został na zaprawie glinianej bez domieszki wapna. Budulec stanowiły wapienne kamienie. Na zachowanej koronie w kilku miejscach pozostały ślady drewna, co wskazuje, że ściany były wykonane z tego materiału.

Do muru przylegały prostopadle dwa inne. Jeden z nich znajdował się po stronie wschodniej (w odległości 1,24 m od ściany północno-wschodniej sondażu), drugi po stronie zachodniej. Pierwszy wykonany został z łamanego kamienia na zaprawie wapiennej koloru białego. Zbudowany został starannie, oba lica miały dobrze wyrównaną powierzchnię, na koronie nie stwierdzono śladów drewna. Z uwagi na odmienny budulec i zaprawę można uznać, że jednostka ta mogła być młodsza od reszty założenia.

Drugi z murów znajdował się po przeciwnej stronie, usytuowany był w odległości ok. 0,6 m od ściany południowo-zachodniej ratusza i wykonany został na zaprawie glinianej.

Analiza odsłoniętych jednostek pozwoliła wyznaczyć co najmniej dwie fazy budow-

lane. Potwierdziły je kolejne odsłonięte mury, znajdujące się w sondażach 5, 5A/2001 i 5B/2001. W badanych sondażach odkryto dwa kamienne mury odległe od siebie 0,36 m. Jeden z nich miał wyraźne ślady rozbiórki. Przestrzeń między oboma murami została wypełniona kamieniami, pochodzącymi prawdopodobnie z rozbiórki. Głębokość posadowienia fundamentów w sondażu 5/2001 wynosiła średnio ok. 1,7 m, poniżej fundamentu zalegała warstwa rumowiska kamiennego o miąższości 0,5 m, a następnie warstwa zasypiska. Calec znajdował się na głębokości 2,3 m poniżej płyty rynku.

W ratuszu była ceglana posadzka (II faza budowlana), której fragmenty odsłonięto na głębokości 0,72 m. Posadzka znajdowała się prawdopodobnie tylko w wieży, którą postawiono po przebudowie. Kamienną wieżę (ścianę południowo-wschodnią) wzmocniono dwiema przyporami, które odkryto podczas eksploracji sondażów 7 i 10/2001. Lica obu przypór do głębokości 0,9 m od zachowanej korony były otynkowane.

Stan zachowania fundamentów ratusza nie pozwalał ostatecznie ustalić rozplanowania budynku w poszczególnych fazach rozwojowych. Można jednak domyślać się, iż pierwotne założenie było drewniane, na kamiennym fundamencie wykonanym przy użyciu glinianej zaprawy. Ratusz w tym czasie prawdopodobnie miał wymiary 10 × 7,5 m. Podczas drugiej fazy budynek zmieniono, wznosząc kamienną wieżę oraz przypory. Trudno powiedzieć, czy część drewniana została wówczas rozebrana, czy też budynek funkcjonował w formie drewniano-kamiennej. Datowanie najstarszej fazy przypada jeszcze na wiek XV, faza II to prawdopodobnie już czasy nowożytne. Brak w układach stratygraficznych wyraźnej cezurzy rozgraniczającej średniowiecze od czasów nowożytnych wskazuje na wielokrotną przebudowę obiektu w obu okresach. •ródła historyczne podają, że ratusz wraz z większością miasta spłonął prawdopodobnie w roku 1655, a po odbudowie rynku został przeniesiony do kamienicy nr 23³.

W kolekcji zabytków odkrytych podczas prac można wyróżnić liczne fragmenty ceramiki naczyniowej, szkła, ułamki ko-

ści zwierzęcych, przedmioty metalowe (w tym dwie monety) oraz kafle piecowe.

Najliczniejszą grupę stanowią fragmenty ceramiki naczyniowej, podzielone według chronologii na egzemplarze starsze – późnośredniowieczne (XV w.) i młodsze – nowożytne, a także liczne fragmenty szeroko datowane w przedziale od XVII do XX wieku.

W ceramice datowanej na okres późnego średniowiecza wyodrębniono dwie grupy technologiczne, różniące się przede wszystkim sposobem wypału.

1. Ceramika stalowoszara, tzw. siwa

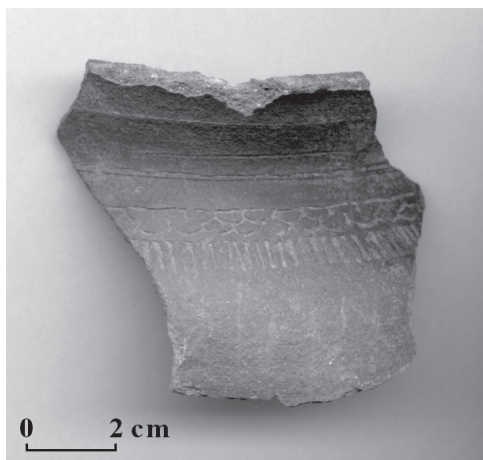
Masa garncarska zawierała dużą ilość średnioziarnistej domieszki schudzającej (piasku), która nadawała naczyniom pewną szorstkość. Dna były porowate, ze śladami gruboziarnistej podsypki. Grubość ścianek naczyń nie przekraczała 4 mm, wylewy były nieznacznie pogrubione.

Naczynia miały jednakową barwę zarówno zewnątrz, jak i wewnątrz, podobnie przełomy. Ornamentyka nieliczna, głównie motywy poziomych linii na szyjce, bądź wylewie. Na jednym naczyniu ornament wykonany techniką wygładzania (wyświecania), tworzący rysunek ukośnych linii, podkreślonych u dołu i na górze jedną linią poziomą. Ornament umieszczony został pod wylewem. Spotyka się również pionowe nacięcia, występujące mniej więcej na 1/4 wysokości naczynia.

2. Ceramika późnośredniowieczna, wypalona w sposób nadający jej kolor jednolicie ciemnoszary

Masa garncarska także z dużą zawartością średnioziarnistej, mineralnej domieszki schudzającej. Cechy mikromorfologiczne naczyń ze względu na małą ilość pozyskanych egzemplarzy trudne do określenia. Formowanie wylewów to głównie różne stopnie wychylenia krawędzi oraz ich ukształtowanie – spotyka się najczęściej wylewy wychylone na zewnątrz bądź ustawione pionowo. Krawędzie półkoliście zadane bądź zakończone ostro i wychylone na zewnątrz. Część egzemplarzy z wrębem pod pokrywkę.

Ornamentyka podobna jak w przypadku ceramiki siwej. Są to głównie motywy po-

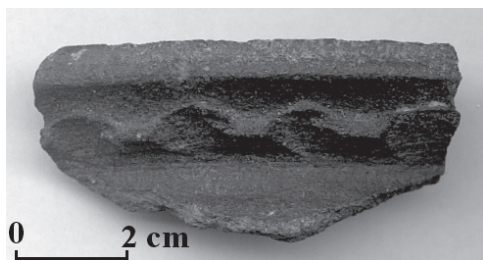

Ryc. 6. Pilica, rynek. Fragment naczynia średniowiecznego. Sondaż 5B/2001

ziomych linii zazwyczaj pod wylewem (ryc. 6).

Do wyjątków w zebranych materiale należą elementy plastyczne. Przykładem może być fragment naczynia z sondażu 4/2001 (ryc. 7). Ornament tworzy plastyczna listwa, przyklejona pod wylewem, rytmicznie dzielona odciskami, tworząca rodzaj warkocza.

Ceramika nowożytna została wykonana z masy garncarskiej o barwie kremowej, schudzonej domieszką droбноziarnistego piasku. Wewnętrzne powierzchnie naczyń ze śladami produkcyjnymi w postaci drobno zarysowanych ciągów garncarskich. Przełomy jednolitej barwy, jasnokremowe i kremowe. Powierzchnia naczyń w większości szklwiona, jednostronnie lub dwustronnie. Kolory polew różne, najczęściej

Ryc. 7. Pilica, rynek. Fragment naczynia średniowiecznego. Sondaż 4/2001

pomarańczowe i zielone (w różnym stopniu nasycenia).

Zdobienie naczyń w postaci rytch linii bądź całych układów, obiegających naczynie dookoła, w formie np. krzyżyków czy jodełek. W niektórych przypadkach ornament został wypełniony innym kolorem farby. Elementy plastyczne rzadkie, spotyka się faliste formowanie krawędzi i niewielkie listwy umieszczone na wylewach, bądź brzuscach.

Wśród form naczyń przeważają garnki, garnki z uchami oraz dzbany. Inne rozpoznane formy to trójnóżki, talerze, pokrywki i misy.

Osobną grupę zabytków stanowią fragmenty kafli piecowych. Zewnętrzne powierzchnie mają polewę, ornamentyka to

Ryc. 8. Pilica, rynek. Kafeł piecowy (po rekonstrukcji komputerowej) z inicjałem lub gmerkiem

przede wszystkim motywy florystyczne i faunistyczne. W jednym przypadku mamy do czynienia prawdopodobnie z inicjałem lub gmerkiem. Jest to w centralnej części duża litera „W”, obwiedziona u podstawy roślinnym wieńcem (ryc. 8).

Ostatnią grupę stanowią zabytki metalowe. W znacznej liczbie to żelazne, mocno skorodowane ćwieki i gwoździe. Są to prawdopodobnie elementy rozebranego ratusza. Wielkość poszczególnych egzempla-

rzy jest różna, są przykłady niedużych ćwieków z silnie rozplaszczoną główką oraz duże gwoździe do łączenia drewnianych belek. Wśród zabytków metalowych znaleziono także kilka niewielkich podków od obcasa oraz niewielki nożyk.

Do zabytków specjalnych zaliczyć należy dwa miedziane grosze koronne. Stan zachowania monet jest bardzo zły, z obu fragmentarycznie zachował się jedynie awers. W centralnej części pierwszej monety są nieczytelny herb (widoczny jedynie zarys tarczy) i równie nieczytelny napis przy krawędzi. Druga z monet także jest bardzo zniszczona, na awersie widnieją bardzo słabo czytelny monogram Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz data 1795 (1793?).

Przeprowadzone badania były pierwszymi na taką skalę pracami archeologicznymi na terenie rynku. Wcześniejsze badania, koncentrujące się głównie na wzgórzu św. Piotra, nie dostarczyły istotnych informacji dotyczących historii miasta. Wykopiska na rynku potwierdziły średniowieczne pochodzenie osady oraz odsłoniły znany jedynie ze źródeł historycznych ratusz. Zakres prac nie pozwolił na przebadanie całego rynku, niewykluczone więc, iż budynkowi ratusza towarzyszyły inne obiekty, charakterystyczne dla średniowiecznych organizmów miejskich. Potrzebne są więc kompleksowe badania, które ostatecznie odpowiedzą na pytanie o najstarsze dzieje miasta.

PRZYPISY

¹ H. Błażkiewicz, *Pilica, Zarys dziejów miejscowości*, Kraków 1992.

² Studia historyczne oraz badania archeologiczne prowadzone przez autorów m.in. w Mikołowie, Mysłowicach.

³ H. Błażkiewicz, *Pilica...*, s. 77.

Jarosław Święcicki, Arkadiusz Tarasiński

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NÁMĚSTÍ V PILICI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Archeologický výzkum na náměstí v Pilici (obr. 1) prováděla v srpnu roku 2001 archeologická firma „Castrum”, s.r.o., z pověření a na náklady Úřadu města a střediskové obce Pilica.

Dosavadní znalosti kladly nejstarší město na vrch sv. Petra, do okolí kostela se stejným patrociniem. Výzkum, který tam byl prováděn, nepotvrdil tento předpoklad a ponechal otázku počátků města nerozřešenu. Scházely také jakékoli výzkumy v obvodu plochy náměstí. Na náměstí byly tedy provedeny vykopávky, přičemž archeologické sondy byly položeny na průčelích náměstí a pak v místech, kam historické prameny umisťují budovu radni-

ce (obr. 2, 3). Ve všech sondách byly objeveny nedotčené stratifikace, sahající od středověku až do současnosti (obr. 4). Objevené stratifikace zasahovaly v různých částech náměstí různě hluboko. Náměstí v Pilici má totiž dosti značný sklon, obnášející až 2,5 m mezi východním a západním rohem. Tento stav existoval pravděpodobně také ve středověku a odtud tak velké rozdíly v hloubce uložení stejných vrstev. Radnice byla objevena v sondě 1/2001, která zachytila přepážku, náležející této stavbě (obr. 5). Další výzkum pak odkryl zbytky celé budovy a určil její dispozici. Pilická radnice byla budována ve dvou fázích, z nichž první spadá ještě do

středověku. Tehdy šlo o dřevěnou budovu na kamenné podezdívce, vymazávané hlinou. Rozměry radnice byly $10 \times 7,5$ m. Během druhé fáze byla radnice přestavěna, vznikla kamenná věž, která byla na jiho-východní straně zesílena dvěma příporami. Uvnitř věže byly odkryty zbytky cihlové podlahy v hloubce 0,72 m. Historické prameny uvádějí, že radnice spolu s většinou města shořela pravděpodobně v r. 1655

a po znovuvybudování náměstí byla přenesena do domu č. 23. Nálezy získané při výzkumu tvoří především četné úlomky keramických nádob, datované od středověku (obr. 6, 7) až do současnosti. Kromě keramiky byly získány také kovové nálezy, hlavně železné hřebíky a cvoky, a také kamnové kachle (obr. 8). Pro nejbližší dobu se další výzkumy v obvodu náměstí nepředpokládají.

Jarosław Świącicki, Arkadiusz Tarasiński

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN DES MARKTPLATZES IN PILICA, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Grabungen am Marktplatz in Pilica (Abb. 1) wurden im August 2001 durch die archäologische Firma „Castrum“ GmbH, im Auftrag und von Mitteln des Stadt- und Gemeindeamtes Pilica durchgeführt.

Das bisherige Wissen setzte die Stadtanfänge im Bereich des Peterbergs, in der Gegend der Kirche unter demselben Namen. Die dort geführten Untersuchungen bestätigten diese Annahme nicht und ließen die Frage der Stadtgründung offen. Es fehlten auch bisher jegliche Forschungen im Bereich des Marktplatzes. Das Areal des Marktplatzes wurde archäologisch durchforscht, indem archäologische Sondagegrabungen an den Marktplatzseiten sowie an der Stelle, wo die Schriftquellen das Rathausgebäude festgelegt hatten, gezogen wurden (Abb. 2, 3). In allen Grabungen kam eine ungestörte Schichtenlage zum Vorschein, vom Mittelalter angefangen bis zur Gegenwart (Abb. 4). Die freigelegten stratigraphischen Einheiten lagen in verschiedenen Marktteilen in unterschiedlichen Tiefen. Der Marktplatz in Pilica weist einen ziemlich bedeutenden Höhenunterschied zwischen der West- und Ostecke, die bis 2,5 m reicht. Dieser Zustand fand wahrscheinlich im Mittelalter statt, daher gibt es so große Unterschiede in der Lage derselben Einheiten. Das Rat-

haus kam in der Grabung 1/2001 zutage, in der die Trennwand seiner Anlage aufgedeckt wurde (Abb. 5). Weitere Untersuchungen legten das restliche Haus frei und bestimmten zugleich seinen Plan. Das Rathaus in Pilica wurde in zwei Phasen gebaut, von denen die erste noch ins Mittelalter fällt. Zu dieser Zeit war es ein Holzgebäude, auf einem Fundament mit Lehm-mörtel aufgestellt. Seine Ausmaße betrugen $10 \times 7,5$ m. In der II. Phase wurde es umgebaut, ein Steinturm errichtet, der von Südosten mit zwei Pfeilern verstärkt wurde. Im Inneren des Turms konnten Überreste eines Ziegelbodens freigelegt werden, der in einer Tiefe von 0,72 m lag. Die historischen Quellen geben an, daß das Rathaus mit dem überwiegenden Teil der Stadt wahrscheinlich im Jahre 1655 verbrannt und nach dem Wiederaufbau der Stadt ins Bürgerhaus Nr. 23 verlegt worden ist. Das bei den Grabungen geborgene Fundmaterial besteht aus mehreren Fragmenten der Gefäßkeramik, die breit vom Mittelalter bis zu der Gegenwart datiert wird (Abb. 6, 7). Neben der Keramik konnten auch Metallfunde, darin vornehmlich Eisennägel und Reißnägel, wie auch Ofenkacheln geborgen werden (Abb. 8). In der nächsten Zeit sind keine weiteren Grabungen im Bereich des Marktplatzes vorausgesehen.

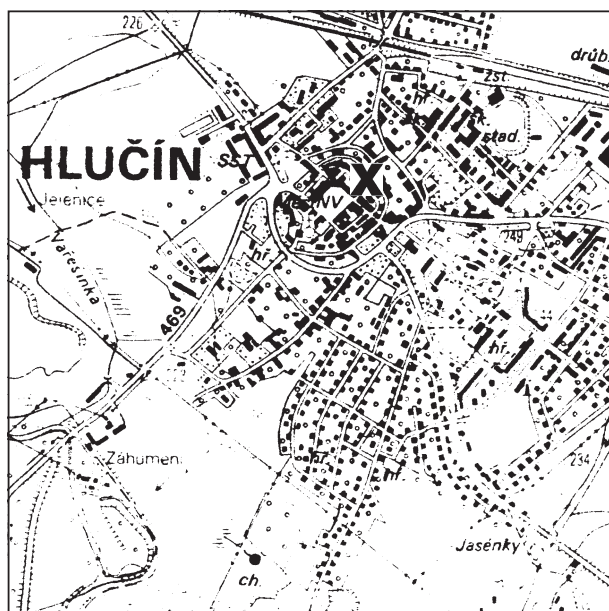
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM OPEVNĚNÍ MĚSTA HLUČÍNA (BAŠTA Č. 8), OKRES OPAVA

Archeologický výzkum sondá•ního charakteru se uskutečnil od 30. 7. do 25. 10. 2001 v severovýchodní části bývalého městského opevnění, v prostoru bašty č. 8 (obr. 1). Akce proběhla v souvislosti s opravami tohoto objektu a terénními úpravami v jeho okolí po demolici domku, vestavěného do bašty v průběhu novověku.

Samotná bašta, dokončená někdy ve 30. letech 16. století, je zděna z lomového kamene na vápennou maltu. Zatímco pláš• je homogenní, z vnitřní strany je zdivo silně

narušeno odebíráním kamenů jako stavebního materiálu. Síla zdiva nadzemní části se proto dnes pohybuje mezi 0,80–0,95 m. Ji• v počáteční fázi výzkumu však byly obna•eny základy bašty v jejich původní šíři cca 2 m, včetně ukončení levého ramene, jeho• nadzemní partie byla kvůli vestavbě domku zcela zbourána.

Vnitřní prostor bašty byl zkoumán pomocí 5 sond (S1–S5). Svrchní část stratifikace tvořilo několik recentních a novověkých vrstev různého charakteru, sou-

Obr. 1. Hlučín – bašta č. 8. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

visejících s osudy zbořeného domku. Pod nimi byla zjištěna středověká vrstva tma-vošedé barvy, s mocností kolísající od 0,2 m v sondách S1, S2 a[•] do 1,3 m v sondě S3. Tato vrstva nasedala ji• přímo na písčité podlo•í.

Vlastní těleso bašty, protínající středověkou vrstvu, pokračovalo pod dnešním terénem v místech konce obou ramen do hloubky 0,9–1 m, směrem k čelu se zahlobení rapidně zvyšovalo, tak•e ani výkopem do hloubky 3,1 m vpředu nebylo dosa•eno základové spáry – sondá• pedologickou tyčí prokázala pokračování zdi ještě v hloubce 3,5 m. Zdivo čela bašty tam zasahovalo hluboko do rostlého písku.

Síla základů čelní partie nebyla konstantní, v různých hloubkách kolísala s diferenciacemi do 0,2 m. Způsob výstavby s nestejnou hloubkou základů koresponduje se situací zjištěnou při výzkumu v r. 1994 u dalších 2 dochovaných hlučínských bašt – č. 5 a 9¹.

Na ukončení levého křídla bašty navazovala hradební zeď o síle cca 2 m, zachycená pod povrchem v délce cca 3,2 m.

Nálezy zahrnovaly především keramiku, sporadicky pak zkorodované •elezné předměty, kosti a zlomky skla. V keramickém materiálu převa•uje kuchyňské zbo•í, v menším počtu kachle. Nejstarší zlomky keramiky nále•ejí do počátku 14. století.

POZNÁMKY

¹ H. Teryngerová, *Příspěvek k problematice hlučínského opevnění – archeologický výzkum bašty č. 8*, „Výroční zpráva Státního památkového ústavu v Ostravě 2001“, Ostrava 2002, s. 144–148.

Hana Teryngerová

BADANIA ARCHEOLOGICZNE UMOCNIEN HLUČINA (BASZTA 8), POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

Badania archeologiczne w 2001 roku przeprowadzono w północno-wschodniej części dawnych umocnień miejskich, w rejonie baszty 8 (ryc. 1). Po rozbiórce wbudowanego w nią nowożytnego domu zostały szczegółowo zbadane fundamenty obiektu pod poziomem dzisiejszego terenu i uchwycono ich pierwotną szerokość (ok. 2 m). Stwierdzono nierówne zagłębienie w różnych partiach (od 0,9 m – ramiona do więcej niż 3,5 m – czoło), co odpo-

wiada sytuacji uchwyconej podczas badań w roku 1994 w basztach 5 i 9.

Wewnętrzna przestrzeń i okolice podkowiastej baszty zbadano za pomocą 5 sondaży. Pod wierzchnimi warstwami współczesnymi i nowożytnymi, związanymi z pozostałościami zburzonego domu, odsłonięto średniowieczną warstwę koloru ciemnoszarego o różnej miąższości, zalegającą bezpośrednio na piaszczystym calcu.

Hana Teryngerová

ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN DER STADTBEFESTIGUNGEN
IN HLUČÍN (BASTEI NR. 8), BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Grabungen des Jahres 2001 wurden im nordöstlichen Teil der alten Stadtbefestigungen, im Bereich der Bastei Nr. 8 durchgeführt (Abb. 1). Nachdem ein kleines, darin eingebautes, neuzeitliches Haus abgebrochen worden war, wurden detailliert Fundamente des Objekts unterhalb der heutigen Oberfläche durchforscht und ihre ursprüngliche Breite (etwa 2 m) erfaßt. Es konnte eine ungleiche Vertiefung in verschiedenen Teilen ermittelt werden (von 0,9 m – Basteiarms bis über 3,5 m – ihre Stirn), was der bei den

Untersuchungen der Basteien Nr. 5 und 9 von 1994 erkannten Lage entspricht.

Der innere Raum und die Umgebung der Bastei wurden mithilfe von 5 Sondagegrabungen erforscht. Unterhalb der oberen gegenwärtigen und neuzeitlichen Schichten, die mit den Überresten des abgebrochenen Hauses zusammenhängen, wurde eine mittelalterliche Schicht dunkelgrauer Farbe von unterschiedlicher Mächtigkeit freigelegt, die unmittelbar über dem sandigen Muttergestein lag.

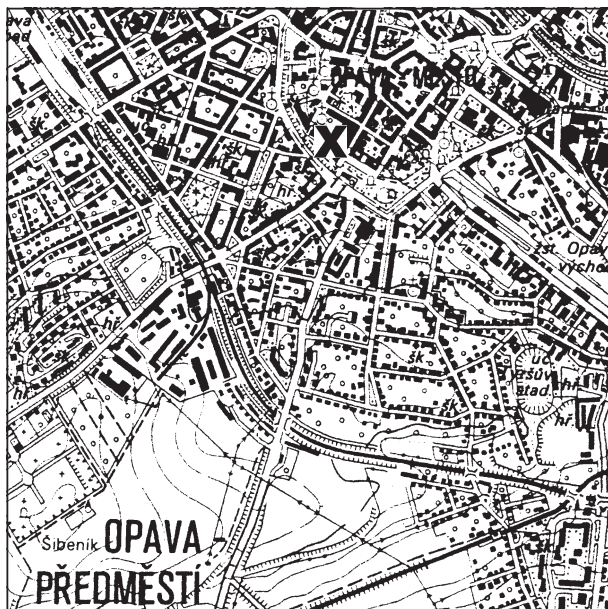
ZAHLOUBENÝ OBJEKT Z DRUHÉ POLOVINY 16. STOLETÍ Z OPAVY, BEETHOVENOVY ULICE

Ve dnech 14. června a 23. července roku 2001 proběhl na Beethovenově ulici v Opavě (parcela číslo 231) záchranný archeologický výzkum, který byl vyvolán celkovou rekonstrukcí domu a především snižováním stávající úrovně podlah ve sklepních prostorech (obr. 1). Původní úroveň měla být snížena cca o 0,4 m.

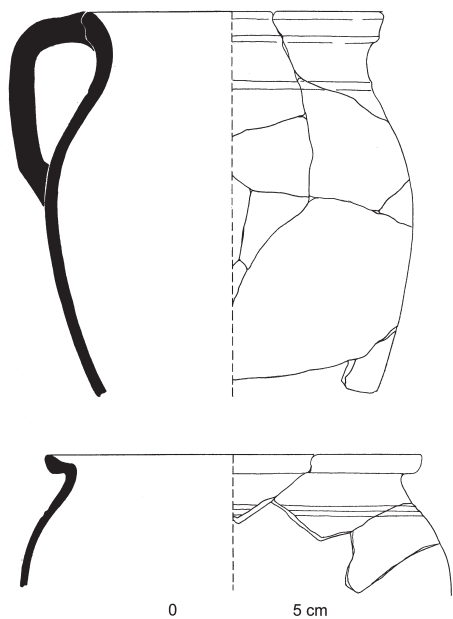
Na místě byly zachyceny středověké vrstvy, které dle keramických zlomků můžeme datovat na přelom 13. a 14. století. Zpozorovány zde byly i vrstvy a ob-

jekty mladší, a to z období počátku 16. a 18. století (obr. 4). Mimo keramický materiál byly z vrstev vyzdvíženy i železné předměty, které jsou nyní laboratorně zpracovávány¹.

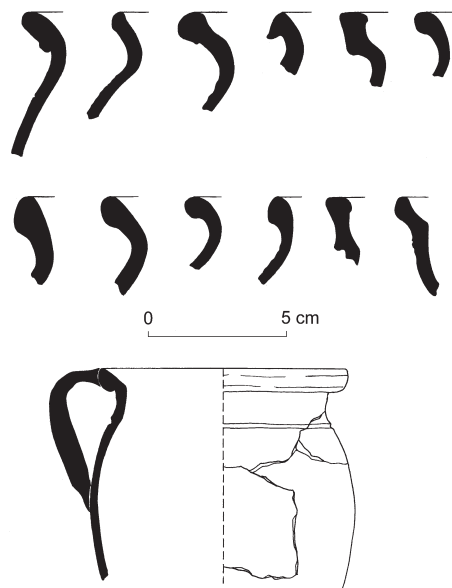
Zajímavým nálezem byl odkryv zahloubeného objektu (k. 500), který se projevil po odstranění svrchní (recentní) vrstvy (k. 100) v prostoru vymezeném sektorem C1 (obr. 6). Vyrýsoval se jako obrys tvořený propáleným dřevem (uhlíky), které ohraničovalo jeho rozsah na jižní straně.

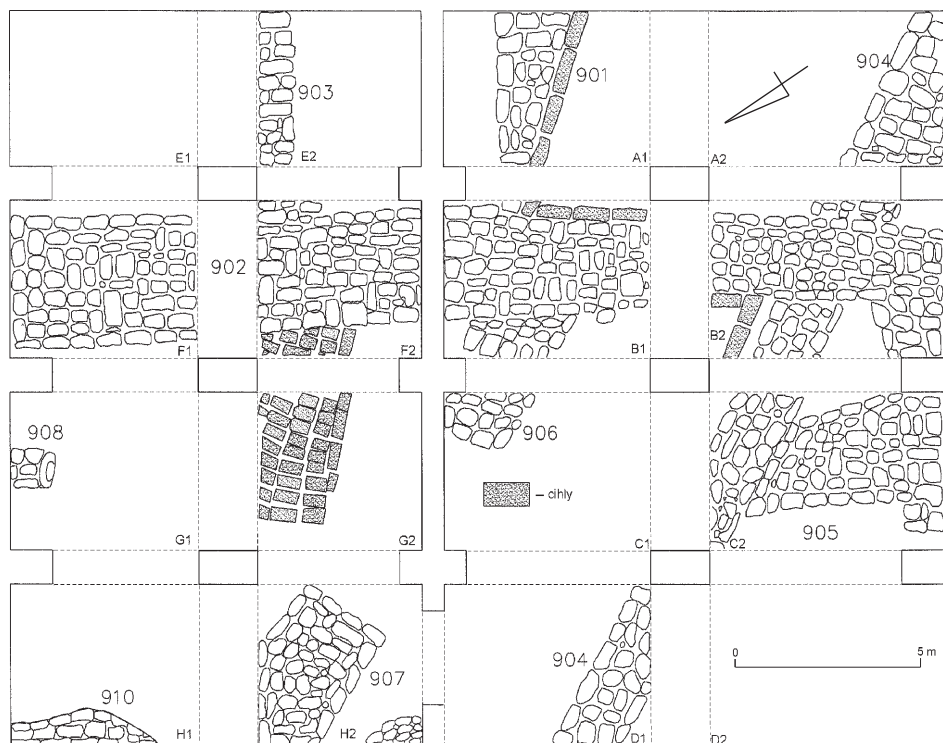
Obr. 1. Opava. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

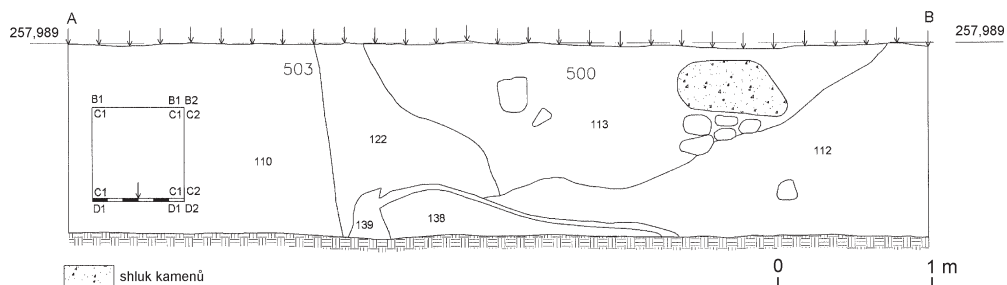
Obr. 2. Opava, Beethovenova ulice. Zlomky keramických nádob. Kontext 113

Obr. 3. Opava, Beethovenova ulice. Zlomky keramických nádob. Kontext 112

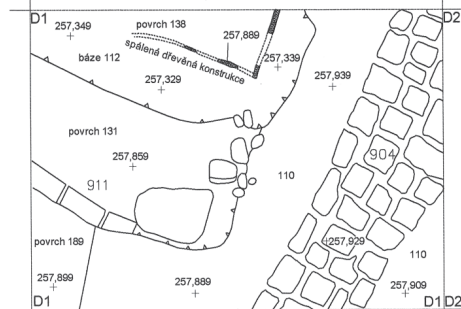
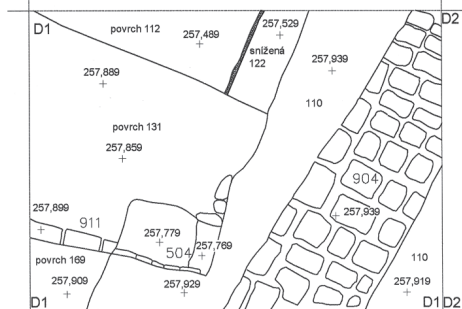
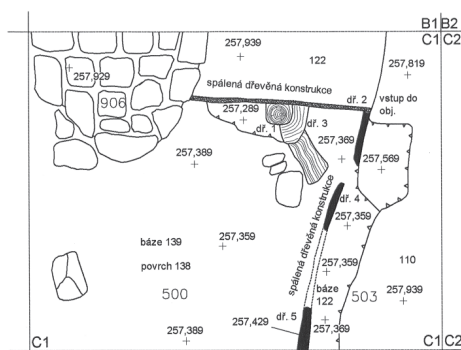
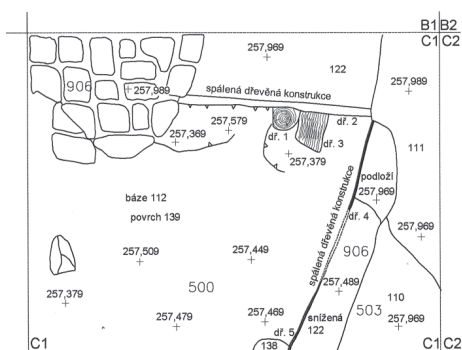
Obr. 4. Opava, Beethovenova ulice. Průběh zdi

Výplň objektu byla tvořena několika slovkami. Obsahovala vrstvu se lutohnědou jílovitou hlínou a keramickými zlomky (k. 113). Dále vrstvu s vysokým obsahem přepálené mazanice (k. 112), po jejím odstranění se na ploše vyrýsovaly skvrny ohořelého dřeva (k. 139). Jednalo se o velice nevýraznou vrstvičku, která předcházela písčitému povrchu (k. 138). Ten dosadal na podloží. Obě poslední

zmiňované vrstvy tvořily pravděpodobně podlahovou úpravu objektu (obr. 5).

Objekt byl zahlouben cca 0,6 m pod úroveň rostlého terénu. V jeho okolí se nalézal kontext 122, který pravděpodobně tvořil výplň základové spáry. Přední část byla tvořena dřevěnou konstrukcí složenou ze svislých nosných trámů ($0,11 \times 0,11$ m v průřezu) a vodorovných latí. Způsob spojení těchto dvou prvků se s ohledem na je-

Obr. 6. Opava, Beethovenova ulice. Čtverce C1 a D1, objekty 500 a 503

jich výrazné narušení požárem nepodařil zjistit. Zadní část objektu byla tvořena kombinací kameno-cihelného zdiva, spojeného na jílovitou maltu. Navíc byla zadní část od přední zvýrazněna předělem na podlaze, který vytvářel dvě úrovně (max. výška předělu byla 0,15 m). Vstup do objektu byl zachycen na západní straně a tvořily jej dva stupně vysekané v podloží. V severovýchodní části byl nalezen kruhový objekt (k. 508), který s objevenou situací s největší pravděpodobností také funkčně souvisel. Výplň v jeho případě byla tvořena písčitojílovitou hlínou (k. 151). Délka objektu se pohybovala ko-

lem 3,8 m a dochovaná šířka dosahovala 2,4 m.

Dle rozboru keramického materiálu lze soudit, že k destrukci objektu došlo ve druhé polovině 16. století pravděpodobně požárem (obr. 2 a 3)².

Objekt k. 500 lze interpretovat jako zahloubenou stavbu s kombinací dřevěné a zděné konstrukce. O jeho funkci a využití nemáme v dochovaném archeologickém materiálu žádné doložitelné důkazy. S ohledem na to, že zde nebylo zachyceno žádné otopné zařízení, lze usuzovat, že se jedná o objekt hospodářského charakteru.

POZNÁMKY

¹ *Opava Město, Beethovenova ulice, parcela číslo 231*. Nálezová zpráva 10/01, uložená v archeologickém oddělení NPÚ, územní pracoviště v Ostravě.

² J. J u c h e l k a, *Ulice Beethovenova – Církevní škola, parc. č. 231*, „Přehled výzkumu AÚ AV v Brně za rok 2001“, v tisku.

Jiří Juchelka

OBIEKT WZIEMNY Z DRUGIEJ POŁOWY XVI WIEKU Z ULICY BEETHOVENA W OPAWIE

(Streszczenie)

W czerwcu 2001 roku na ulicy Beethoven, parcela nr 231 (ryc. 1), przeprowadzono archeologiczne badania ratownicze. Prowadził je oddział archeologiczny Państwowego Instytutu Ochrony Zabytków w Ostrawie. Odkryto tam w piwnicy Kościelnej Szkoły Organowej warstwy kulturowe oraz obiekty ziemne, które może-

my datować na okres od przełomu XIII i XIV wieku do XVIII wieku.

Podczas badań odkryto również zagłębiony w ziemię obiekt o zachowanej długości 3,8 m i szerokości 2,4 m. Na podstawie materiału ceramicznego znalezione go w jego wypełnisku możemy go datować na drugą połowę XVI wieku.

EIN EINGETIEFTES OBJEKT AUS DER ZWEITEN HÄLFTE DES 16. JH. IN OPAVA,
BEETHOVEN-STRASSE

(Zusammenfassung)

Im Juli 2001 wurden in der Beethoven-Straße, Grundstück Nr. 231 (Abb. 1), archäologische Notgrabungen durchgeführt, durch die archäologische Abteilung des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege in Ostrava ausgeführt. Im Keller des Gebäudes der Kirchlichen Orgelschule wurden die Kulturschichten und eingetiefte Objekte aufgedeckt, die in die Zeit von der Wen-

de des 13. und 14. Jh. bis zum 18. datiert werden können.

Bei den Untersuchungen kam auch ein in den Boden eingetiefte Objekt von erhaltener Länge 3,8 m und Breite 2,4 zum Vorschein. Aufgrund des keramischen Materials von seiner Füllung darf man es in die zweite Hälfte des 16. Jh. datieren.

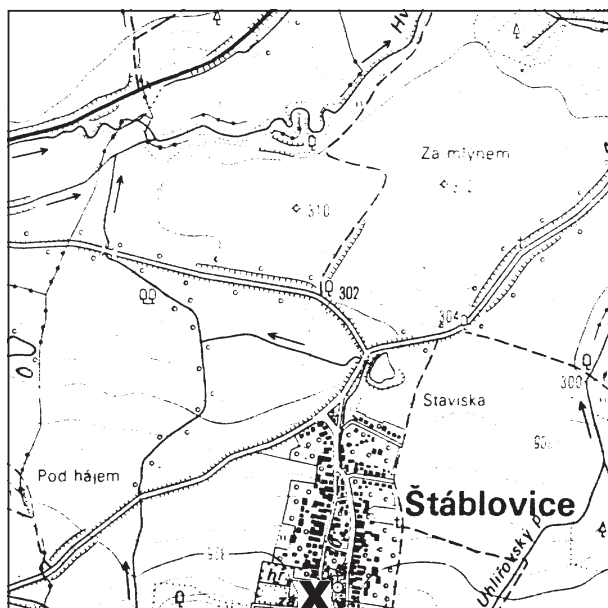
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA ZÁMKU VE ŠTÁBLOVICÍCH, OKRES OPAVA

Archeologický výzkum štáblovického zámku (obr. 1), vedeného ve státním seznamu nemovitých kulturních památek pod číslem 1492, byl prováděn od jara do pozdního podzimu roku 2002. Podnětem ke zkoumání této historické stavby byla její celková rekonstrukce.

Archeologický výzkum byl uskutečněn jak v interiéru, tak exteriéru zámecké budovy, konkrétně na parcelách č. 473 (stavba) a č. 472/1 (přilehlý park) katastrálního území Štáblovic. V interiéru stavby bylo

polo•eno celkem 11 samostatných sond a v exteriéru 8. Sondy byly pro lepší orientaci číslovány čísla místností¹, v nich• se nacházely. Interiérové sondy od exteriérových v pořízené archeologické dokumentaci dále odlišuje písmeno M (místnost). Exteriérové sondy byly číslovány podle pořadí S1 a• S8.

Vedle základního prozkoumání podpovrchových struktur na zasa•ených místech bylo ústředním cílem výzkumných prací zjištění informací potvrzujících či vyvra-

Obr. 1. Štáblovice. Lokalizace zámku. Měřítko 1:25 000

cejících domněku, •e tato původní renesanční stavba měla svého staršího předchůdce ve středověké tvrzí.

V průběhu výzkumných prací, kdy současně s výzkumem archeologickým byl prováděn paralelní výzkum stavebně historický, byly zjiš•ovány dílčí skutečnosti a informace, které postupně odhalovaly genezi vlastní stavby a vztahy mezi jejími jednotlivými stavebními etapami. Částečně zaniklou tvář tohoto panského sídla pomohly nejvíce odhalit sondy v místnosti č. 16 (někdejší barokní kuchyně), v ji•ní části chodby č. 22 a zejména exteriérové sondy v nádvoří (S3) a před východním průčelím zámku (S7). Výzkum jednoznačně prokázal, •e v nejstarší renesanční fázi zde stála značně menší obytná budova obehnaná vodním příkopem, který byl od vlastní stavby oddělen 4,5–5 m širokým ochozem, pečlivě vydlá•děným valounkovou dla•bou a kamennou zdí nezjištěné výšky o šířce 70 cm, která staticky zabezpečovala ochoz a původně plnila i funkci fortifikační. Je pravděpodobně, •e v mladších obdobích po případném sni•ení plnila spíše funkci prostého zábradlí, chránícího nepozorného chodce před pádem do poměrně hlubokého příkopu. Po částečném oklepání barokních a recentních omítek východní fasády zámku se objevila výrazná vertikální spára, prozrazující, •e stavba byla v rámci východního křídla rozšiřována směrem k severu (obr. 2). Vznikly tak zde místnosti č. 14 a 15. Takté• byl touto cestou odhalen původní renesanční vstup, situovaný ve východní fasádě o 2 m severněji proti vstupu současnému. •e se původní stavba při přestavbě v tzv. druhé renesanční fázi (koncem 16. stol.) rozšiřovala symetricky i na ji•ní straně, prozrazovala nejdříve svislá trhlina ve fasádě, později, při odhalení základových partií východního průčelí, tuto skutečnost definitivně prokázaly 2 kamenné náro•ní opěráky fixující starší stavbu². Ta tak zaujímala prostor dnešních místností č. 10 a 13, tak•e její půdorys měl rozměry 16,2 × 12 m. Zmíněnou přestavbou byla potlačena původní koncepce jednoduché obdélníkovité stavby s exteriérovým ochozem na

všech čtyřech stranách a ohradní zeď na vnitřní straně příkopu poslou•ila jak na jihu, tak na severu jako základ pro nové vnější zdi stavby. V době ještě pozdějších barokních přístaveb se v rámci interiéru stavby ocitlo i zařízení, tvořící •ivotně důle•itou výbavu původního sídla – kruhová kamenná studna. Ta byla situována v rámci dlá•děného ochozu poblí• jihozápadního náro•í starší stavby. Její torzo se nyní nalézá pod severní zdí místnosti č. 6. Studna byla vybudována z hrubě opracovaných kamenů spojovaných jilem. Síla kamenného pláště byla asi 0,25–0,3 m a vnitřní průměr studny činil 1,4–1,5 m. Studna byla zkoumána do hloubky 2,2 m od úrovně zaniklého renesančního ochozu, z toho 1,1–1,2 m pod základem severní zdi místnosti č. 6. Dalšímu hloubení zásypu studny zabránila intenzivně sem vnikající spodní voda. Ze statických důvodů byl stavitel přístavby nucen její nezhuťněný, patrně těsně před vlastní stavbou provedený, zásyp překlenout v rámci základů nově stavěné zdi klenutým vynášecím pasem (stalo se tak patrně po polovině 17. století, respektive v prvních deceniích století následujícího)³. Samostatnou zmínku si zaslou•í zjištění učiněná v exteriérových sondách č. S3 a S7, která nám odhalují podrobnosti o podobě obvodového vodního příkopu a vstupu do staršího renesančního objektu.

Sonda S3 byla polo•ena v nádvoří současného zámku, tedy mezi barokními křídly, přístavěnými ve dvou etapách k původnímu jednokřídlému renesančnímu sídlu⁴. Sonda o šířce 1 m, orientovaná ve směru V. – Z. a kopírující tak delší osu obdélníkovitého nádvoří, dosáhla délky 18,8 m. Pro bli•ší prostorovou fixaci nálezu v rámci jednotlivých kontextů byla rozdělena na sektory S3 – východ, S3 – střed a S3 – západ. Přesto•e ve svrchních partiích byly ulo•eniny v nádvoří značně dotčeny novodobými stavebními úpravami (kanalizační sběrač deš•ové vody z okapů s centrální jímkou), poskytla tato sonda dostatečnou představu o morfologii a funkci tohoto terénu před přístavbou obou barokních křídel. Především zde byla záhy ve

Obr. 2. Štáblovice, zámek. Východní průčelí. Spára prozrazující mladší renesanční přístavbu a zazděný portál

vzdálenosti cca 4,2 m od západní vnější zdi chodby č. 22 odhalena 0,7 m široká kamenná zeď. Jejím dalším sledováním bylo zjištěno, že probíhala napříč celým dvorem a její současná koruna se zde dnes nalézá cca 0,3–0,4 m pod současnou úrovní terénu. Spolu s interiérovými zjištěními v místnosti bývalé barokní kuchyně (č. 16) a v její větvi obvodové chodby (č. 22) tato skutečnost dokazuje, že zeď posloužila za základ západních vnějších zdí nově přistavovaných místností č. 6 a 16. V interiéru nové stavby se tak ocitla další významná část původního venkovního renesančního ochozu. Z tohoto ochozu se do dnešních dnů dochovala v exteriéru pouze malá část ve východní části nádvoří a větší část před východním průčelím. Vedle zmíněné zdi byla v sondě S3 – východ zachycena i recentními úpravami částečně poškozená původní valou-

nová dlažba. Hlavním zjištěním v sektorech S3 – střed a S3 – západ byl vnější obvodový příkop, obíhající kolem původního renesančního sídla. Jeho vnitřní stranu tvořil západní líc kamenné zdi, vnější stranou byla klasická contrescarpa, svažující se pod úhlem cca 27° ke dnu příkopu. Svrchní, maximální šířka tohoto fortifikačního prvku činila 11,4 m. Přesnou hloubku příkopu se bohužel zjistit nepodařilo. Dosažení dna příkopu zabránily jednak zvyšující se riziko výzkumných prací pod nesoudrnnými profily, jednak stálá hranice spodní vody. Maximální hloubky výkopu bylo dosaženo na západní straně sondy S3 – střed, kde byl ještě se svažující svah zaznamenán 3,8 m pod současnou úrovní terénu. I když od této hloubky musíme v době, kdy příkop plnil svou funkci, odečíst 0,3–0,4 m pozdějších planýrek, předpokládáme, že při klasickém

vanovitým dně hloubka příkopu činila minimálně 4–4,5 m. Stratigrafická situace nebyla v příkopu příliš složitá: pod vrstvou nejmladší planýrky, vzniklé během úprav v minulém století a 0,2 m mocnou vrstvou hrubého kamenného štětu (barokní dvůr) jsme na bezmála 3,4 m vysokém profilu rozlišili pouze 5 samostatných vrstev. Je zřetelné, že nejmocnější vrstvy – kontexty č. 139, 142 a 151, vznikly v rychlém sledu za sebou či přímo jednorázově⁵. Z logiky věci vyplývá, že se jedná o doklad rychlého zasypávání příkopu patrně nedlouho před výstavbou obou barokních křídel, která zaujala jeho prostor. Množství cihloviny, kusů malty, omítek (často i s líčkami) v kontextech 139 a 142 dokládá intenzivní demoliční práce provádějící přestavbu starého renesančního objektu na barokní zámek. Nejhlouběji uložený kontext 151 má ale výrazně odlišný charakter. Jeho modrošedé zbarvení a mazlavě jílovitá konzistence neomylně prozrazují, že se jedná o nejstarší zásyp příkopu, jehož podstatnou složkou byl organický odpad. Vedle kamínků a drobků cihel obsahoval výrazný podíl kuchyňského odpadu – uhlíky, zvířecí kosti a rovněž početnou kolekci střepového keramického materiálu z rozbitého nádobí. Zajímavou specifikou panské kuchyně, projevující se ve všech výrazných zásypových horizontech, je poměrně početné zastoupení vápenatých schránek sladkovodních škeblí.

Neméně zajímavá situace byla odkryta před východním průčelím zámku. Sonda S7 byla hloubena v prostoru před zazděným renesančním vstupem. Nehluboko pod povrchem byly objeveny relikt valounové dlažby původního ochozu a záhy rovněž kamenná zeď, oddělující jej od příkopu (obr. 3). Koruna této zdi byla následně sledována a odhalena v celém rozsahu. Zeď běží 16 m skoro paralelně s východní zdí zámku, na této vzdálenosti se však její pravoúhlé jihovýchodní nároží přibližuje zámecké budově o 1 m. Šířka dlážděného ochozu je tak v prostoru před starším vstupem 5,5 m, před zmíněným nárožím budovy 4,5 m. Kamenná ohradní zeď sondu rozdělila na dva subsektory –

S7 – východ a S7 – západ. Z hlediska své dřívější funkce byly oba tyto prostory v podpovrchových partiích naprosto odlišné. V západní části (prostor ochozu) byla mocnost kulturních vrstev velmi malá a dosahovala pouze asi jednoho metru. Toto souvrství, nepočítáme-li lokální hlubší recentní zásah (zakopané uzemnění bleskosvodu), tvořila prakticky jen recentní vyrovnávka, valounová dlažba a její podklad. Dál do hloubky se u vyskytoval pouze silně písčité hlutý jíl bez jediného nálezu, u něhož není jisté, zda jde o intaktní podloží, či o podloží přemístěné, mající za úkol zpevnit podklad ochozu. Zajímavější byla situace v subsektoru S7 – východ. Jak se záhy ukázalo, zkoumaný prostor o rozměru 2,2 × 1,8 m byl místem, kudy se přes malý klenutý kamenný můstek vstupovalo na ochoz a do objektu. Hloubka sondy v tomto prostoru dosáhla 3,2 m. Severní a jižní stranu sondy tvořily líce kamenných klenutých oblouků, které byly později, zřejmě při rušení příkopu dodatečně zazděny. Západní stranu tvořila kamenná ohradní zeď ochozu, se kterou byly oba oblouky stavebně provázány. Na východě pak byl profil, na kterém byly dokumentovány uložení. Bylo zde rozlišeno 10 samostatných kontextů, v globálním pojetí ale můžeme říci, že zde byl zachycen 0,25 m pod povrchem hrubý kamenný štět, který tak byl v úrovni původní – zřejmě dřevěné – mostovky, následně vrstva jednorázového zásypu (kontext č. 165) a ve spodních partiích pak vrstva kamenného stavebního odpadu, čoučka čistého hlutého písku a úplně vespod nad podložím pak z kamenů vyskládána jakási primitivní struktura, vyplňující v proměnlivé mocnosti 0,1–0,4 m prostor mezi oběma oblouky, respektive mezi jejich zazdívkami. Protože značně velké, hrubě opracované kameny se vyskytovaly – byť v menší mocnosti a nespojitě – prakticky po celém dně sondy, můžeme se jednat o jakési jednoduché zpevnění původního dna příkopu. V tom případě by však byl v tomto prostoru příkop na rozdíl od jeho západní části hluboký jen asi 2,8–3 m. O tom, že příkop před východním průčelím zámku nezanikl

Obr. 3. Štáblovice, zámek. Ohradní zeď a dláždění renesančního ochozu v sondě S7. V pozadí zazděný vstup

najednou, svědčí fakt, že oba kamenné oblouky a svrchní část jejich zazdívek⁶ byly omítnuty.

Severně od zmíněného mostku je ohradní zeď ochozu přerušena zdí klenutého kamenného sklepení, které bylo patrně vybudováno jako příslušenství barokního zámku a jeho vznik souvisí se zrušením obvodového vodního příkopu.

Na jižní straně mostku byly naproti tomu v prostoru nad příkopem objeveny kamenné základy obdélné stavby o vnějším rozměru $3,6 \times 3$ m. Tyto základy byly stavebně provázány s vlastní ohradní zdí a byly i stejně široké. Předpokládáme, že jde o pozůstatek malé fortny. Je pravděpo-

dobné, že se odsud ovládal zdvihací mechanismus dřevěného mostku. Vnitřní prostor této stavby však z časových a kapacitních důvodů zkoumán nebyl.

Výzkumem byl získán vedle stavebně technických poznatků i rozsáhlý náleзовý korpus fragmentů keramiky kuchyňské i technické, majoliky, porcelánu, skla, kovových předmětů a zuhelnatělého dřeva. Odebrány k analýze byly rovněž vzorky ložných malt a omítek. Historickým poznatkům poměrně dobře odpovídá nejstarší zde nalezená keramika, kterou můžeme rámcově datovat do přelomu 15.–16. století.

¹ Vycházíme z výkresové dokumentace „Zaměření stávajícího stavu“, kterou pro investora stavebních úprav vyhotovila v roce 2001 Slezská projektová společnost, s.r.o., z Opavy, číslo zakázky SPS-581-0, č. výkresu 103.

² Nejstarší historické jádro budovy, v průběhu archeologického výzkumu a sanačních prací jednoznačně identifikované ve hmotě současného východního křídla zámku, označujeme v textu tohoto příspěvku jako stavbu renesanční fáze I. Za stavbu renesanční fáze II pak analogicky označujeme celé současné východní křídlo – samozřejmě kromě vnitřních mladších interiérových úprav.

³ Pravděpodobným stavitelem fáze II byl Kašpar Rotmberk z Ketře. Autoři stavebně historického průzkumu se domnívají, že přístavbu obou původně krátkých křídel štáblovického zámku (dnešní místnosti č. 6, 7 a 16) mohl provést již vrchní vojenský velitel Olomouce Jan Lescourant, který Štáblovici koupil roku 1654, popřípadě jeden z jeho nástupců František Karel Lescourant, který zámek držel v letech 1703–1723.

⁴ Dostavbu jižního a severního křídla zámecké budovy prováděli již noví držitelé objektu – svobodní páni Sobkové z Kornic. Dle autorů stavebně historického průzkumu se tak pravděpodobně stalo za Maxmiliána Jindřicha (1759–1771) a jeho syna Cajetana (1782–1813).

⁵ Tuto skutečnost jednoznačně dokládá v zásypu rozptýlený keramický odpad, kdy součásti prokazatelně těchto nádob či jiných utilitových tvarů se vyskytují v odlišných vrstvách.

⁶ Zazdívký jsou kamenné, sporadicky se v nich však objevují i kusy cihel.

Pavel Stabrava

BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA ZAMKU W ŚTĄBŁOWICACH, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

Ratunkowe badania archeologiczne na zamku w Śtąbłowicach (ryc. 1) zostały spowodowane jego całkowitą rekonstrukcją. Dzięki badaniom odkryto pierwotne układy i reliktów budowlane, które pozwalają nam lepiej zrekonstruować kształt obiektu w poszczególnych etapach jego budowy.

Pierwotnie miała renesansowa siedziba, wybudowana być może na fundamentach starszej warowni, została jeszcze w renesansie rozbudowana do większego jedno-skrzydłowego założenia (ryc. 2). W późnym baroku obiekt otrzymał obecną trójskrzydłową formę. Dzięki badaniom udało się odkryć przede wszystkim brukowane zewnętrzne obejście z wczesnego renesansu, otaczające budowlę ze wszystkich czterech stron, kamienny mur obronny (ryc. 3) i fosę wodną. Do zamku od wscho-

du wjeżdżano przez kamienny most o szerokości 2,2 m z drewnianą nawierzchnią. Wjazd strzegła mała kamienna furta, wysunięta obok mostu przed linię murów fortyfikacyjnych. Furta znajdowała się na sklepionych kamiennych filarach nad fosą. Fosę bardziej szczegółowo zbadano po zachodniej stronie zamku – na obszarze dzisiejszego dziedzińca. Osiąga ona tutaj szerokość 11,4 m i głębokość 4–4,5 m. Do pierwszej renesansowej fazy budowlanej obiektu należała również kamienna studnia, odkryta przy południowo-zachodnim narożniku pierwotnej budowli. Dzięki badaniom zdobyto – obok informacji o technice budowy – również znaczną liczbę fragmentów ceramiki naczyniowej i budowlanej, fajansu, porcelany, szkła, przedmiotów metalowych i zwęglonego drewna.

ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN AUF DEM SCHLOSS IN ŠTÁBLOVICE,
BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Notgrabungen auf dem Schloß in Štáblovice (Abb. 1) wurden durch seinen vollständigen Wiederaufbau verursacht. Die Untersuchungen legten ursprüngliche Anordnungen und Bauüberreste frei, die die Gestalt des Objekts in einzelnen Etappen seiner Errichtung erkennen ließen.

Ursprünglich eine kleine renaissancezeitliche Residenz, vielleicht auf den Fundamenten einer älteren Feste erbaut, wurde noch in der Renaissancezeit zu einer größeren Einflügelanlage erweitert (Abb. 2). In der spätbarocken Zeit erhielt das Objekt die heutige Dreiflügelform. Von der frühen Renaissancezeit konnten durch Grabungen vor allem ein gepflasterter Umgang, der den Bau von allen vier Seiten umgab, eine steinerne Wehrmauer (Abb. 3) und der Wassergraben entdeckt werden.

Die Einfahrt ins Schloß führte von Westen über eine 2,2 m breite Steinbrücke mit einer hölzernen Fahrdammplatte. Die Einfahrt verwehrt eine kleine vor die Befestigungsmauer vorgerückte Steinpforte an der Brücke. Die Pforte lag auf gewölbten Steinpfeilern über dem Schloßgraben. Der Graben wurde detaillierter westlich des Schlosses – im Bereich des heutigen Hofes – durchforscht. Er erreicht hier eine Breite von 11,4 und Tiefen zwischen 4 und 4,5 m. In die erste renaissancezeitliche Bauphase gehörte auch ein steinerne Wasserbrunnen, an der südwestlichen Ecke des ursprünglichen Baus aufgedeckt. Durch die Untersuchungen konnten neben den Erkenntnissen in der Bautechnik auch mehrere Fragmente von Gefäß- und Baukeramik, Steingut, Porzellan, Glas, Metallfunden und Holzkohle geborgen werden.

RATOWNICZE BADANIA ARCHEOLOGICZNE PRZY UL. BIELAWSKIEJ W NYSIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

W marcu 2002 roku autor sprawozdania prowadził ratownicze badania wykopaliskowe w wykopie budowlanym pod fundamenty budynku mieszkalno-usługowego w Nysie. Był to kolejny etap prac związanych z planowaną zabudową części ul. Bielawskiej. Wykop usytuowany był w odległości 6,5 m na południowy wschód od krawędzi wykopu z 2000 roku¹. Zleceniodawcą prac był inwestor prywatny Ryszard Kuler.

Prace prowadzono w południowym rejonie centralnej części miasta, bezpośred-

nio na północ od Kanału Bielawki, wyznaczającego linię przebiegu dawnej fosi miejskiej. Parcela położona przy ciągu ul. Bielawskiej do czasu rozpoczęcia inwestycji stanowiła parking mieszczący się między murowanym kioskiem handlowym od zachodu a ciągiem garaży zlokalizowanych od strony wschodniej (ryc. 1). Miejsce to stanowiło południowy kraniec miasta średniowiecznego, a ściślej tzw. Nowego Miasta, wytyczonego w wyniku lokacji, która miała miejsce przed rokiem 1223.

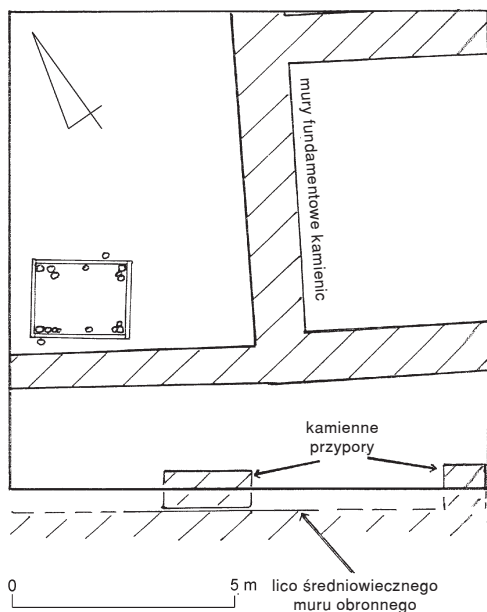
Ryc. 1. Nysa, ul. Bielawska. Lokalizacja wykopu. Skala 1:25 000

Wzdłuż ciągu dzisiejszej ul. Bielawskiej biegła linia umocnień wzniesionych w średniowieczu. Składały się na nie mury obronne z basztami powstałe w XIV wieku i fosa opasująca je od zewnątrz. Przebudowa i towarzyszące jej zmiany funkcjonalne nastąpiły z chwilą rozbiórki średniowiecznych fortyfikacji miejskich w wieku XIX. Wzdłuż dawnych murów obronnych przy Kanale Bielawki (pozostałość dawnej fosy miejskiej) powstał trakt ulicy Bielawskiej. W miejscu dawnej powstała nowa zabudowa murowana, która przetrwała do 1945 roku.

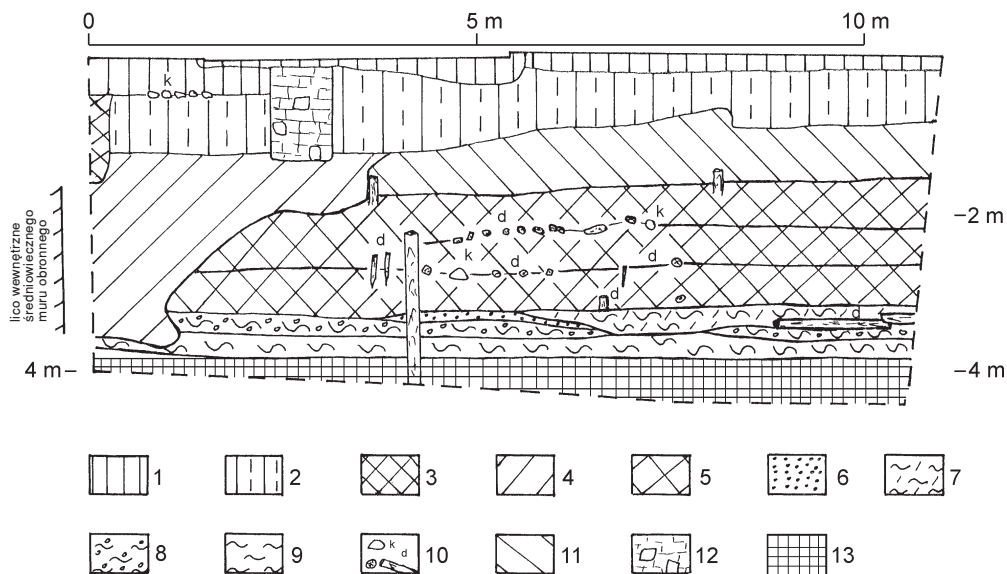
Wykop budowlany miał wymiary około $10,8 \times 11$ m, tj. około 119 m². Południową krawędź wykopu stanowił skraj nawierzchni ul. Bielawskiej, zachodnią – linia wyznaczona przez mur niewielkiego pawilonu. Głębokość wykopu wynosiła od 4–4,1 m w części południowej do 4,4 m w narożu północno-zachodnim. W wykopie poniżej współczesnej warstwy użytkowej stwierdzono gruzowiskowe i humusowo-gruzowiskowe nawarstwienia zasypiskowe, sięgające głębokości od 1,5 m w części zachodniej wykopu do około 3 m w części wschodniej. W nawarstwach tych tkwiły relikty murów fundamentowych dawnej zabudowy. Poniżej wystąpiły nawarstwienia kulturowe miasta średniowiecznego, zawierające humus ze szczątkami organicznymi i licznymi domieszkami gliny, piasku i żwiru. Przy południowym krańcu wykopu natrafiono na wykop fundamentowy biegnący wzdłuż średniowiecznego muru obronnego miasta. W trakcie robót ziemnych nastąpiło osunięcie się fragmentu profilu południowego wykopu, w wyniku czego odsłonięty został fragment wewnętrznego lica tego muru, biegnącego 0,4 m na południe od właściwej krawędzi wykopu budowlanego. Przy zachodnim profilu wykopu odsłonięto i przebadano kłoać o konstrukcji drewnianej z dużą ilością ruchomego materiału zabytkowego datowanego na XVI–XVII wiek. Nawarstwienia kulturowe sięgały do głębokości 3,8–4 m, tj. do poziomu szarej i szaróżółtej, ilastej glinki.

W trakcie usuwania górnej części nawarstwień, na które składały się zasypisko-

we warstwy gruzowiskowo-humusowe, odsłonięto pozostałości murów fundamentowych zabudowy sprzed 1945 roku (ryc. 2). Odkryto fragmenty muru frontowego 2 kamienic, oznaczonych numerami 33 i 35, o przebiegu zgodnym z planem tego rejonu miasta z 1934 roku. Były to mury kamienno-ceglane na zaprawie piaskowo-wapiennej, o szerokości 1–1,1 m. Nie stwierdzono pozostałości piwnic, natomiast układ nasypowych nawarstwień ziemnych sugeruje, że fundamenty wznoszono wewnątrz szerokopłaszczyznowego wykopu budowlanego, zasypanego następnie wypełniskiem humusowo-piaszczysto-żwirowym z niewielkimi dodatkami gruzu (ryc. 3; warstwa 2). Fundament kamienicy 33 miał głębokość zaledwie 1,2 m (ryc. 3, warstwa 12), dzięki czemu mogła się tu zachować w dobrym stanie zalegająca poniżej konstrukcja drewnianej kłoa (ryc. 2). Fundament muru frontowego kamienicy 35 sięgał głębokości 3,2 m, stąd też do tej głębokości zostały tu zniszczone starsze, miejskie nawarstwienia kulturowe. W pół-

Ryc. 2. Nysa, ul. Bielawska. Rzut poziomy wykopu z elementami architektury murowanej i rzysmem drewnianej kłoa

Ryc. 3. Nysa, ul. Bielawska. Profil zachodni wykopu: 1 – powierzchnia współczesna – humus nasypowy i gruz, 2 – wypełnisko humusowo-piaszczysto-żwirowe z gruzem, 3 – wkop pod kanalizację sprzed 1945 roku, 4 – warstwowane zasypisko wkopu przy murze obronnym, 5 – czarny humus z domieszkami glinki, szczątków organicznych i elementów kulturowych, z wyróżnionymi poziomami użytkowymi z XIII–XIV wieku, 6 – soczewka ilastej glinki, 7 – czarny, ilasty humus z drobnymi fragmentami drewna, 8 – czarny humus ze żwirem, 9 – czarnobrunatny, spiaszczony humus, 10 – drewno, kamień, 11 – szaroczarny humus z glinką i drobnym gruzem, 12 – mur fundamentowy, 13 – calcowa glina ilasta

nocnej ścianie tego budynku, w podwalinie fundamentu, ułożono 3 belki drewniane. Ten sposób posadowienia murów budynków nowożytnych nie sięgających nośnego gruntu rodzimego a zalegających w starszych nawarstwieńcach kulturowych zaobserwowano w trakcie badań w innych punktach miasta².

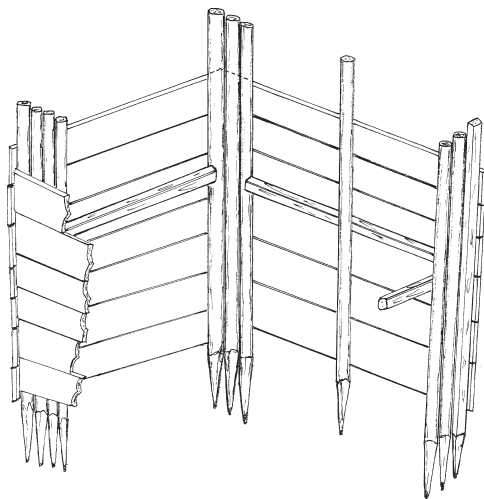
Inny typ reliktów architektonicznych stwierdzono w profilu południowym wykopu. Po osunięciu się na głębokość 40 cm profilu południowego wykopu w części środkowej ukazał się fragment lica muru kamiennego, o przebiegu zgodnym z domniemanym przebiegiem w tym punkcie miasta średniowiecznego muru obronnego. Odsłonięty relikw z dużą dozą prawdopodobieństwa należy więc uznać za fragment wewnętrznego lica fundamentowej części muru obronnego. Mur wzniesiono z kamienia łamanego (nieregularne bryły kamienia, w większości o kilkunastocentymetro-

wych średnicach). Jego korona zachowała się do głębokości 1,6 m, tj. do spągu wykopu kanalizacyjnego sprzed 1945 roku. Spąg muru sięgał głębokości 3,4 m i spoczywał na cienkiej warstwie przepalanej gliny ze śladami pożarowymi, poniżej której zalegała warstwa spiaszczonego humusu przechodzącego w calec. W wykopie odsłonięto także 2 przypory muru wykonane z ciosów granitowych. Przypora odsłonięta w części środkowej wykopu była „doklejona” do gładkiego lica muru obronnego, tak więc najprawdopodobniej należy ją uznać za element późniejszy od samego muru, wzniesiony w celu jego ustabilizowania (ryc. 2).

Kloaka drewniana odsłonięta została 0,4 m od profilu zachodniego wykopu i 3,5 m od jego ściany południowej (a więc w odległości 3,9 m od muru obronnego). Wierzchołki narożnych pali kloaki sięgały 130 cm poniżej współczesnej po-

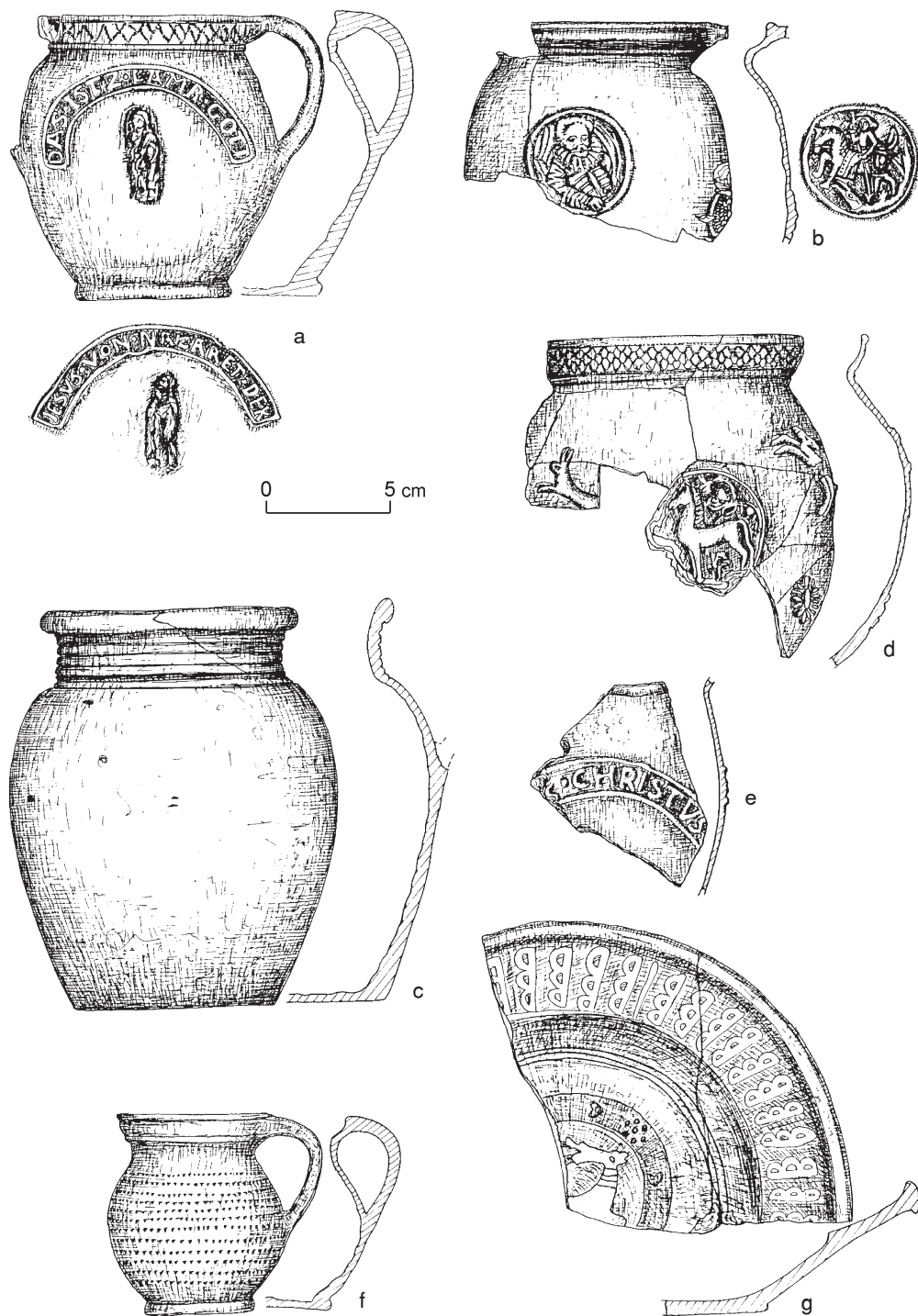
wierzchni, a ślady zbutwiałych desek tworzących jej ściany odkryto na głębokości 170 cm. Właściwe wypełnisko kloaczne, ograniczone nie zniszczoną konstrukcją drewnianą, wystąpiło od poziomu 190 cm poniżej powierzchni współczesnej i sięgało jej dna, tj. głębokości 4,2 m. We wnętrzu kloaki wyróżniono 3 warstwy, w których znaleziono bardzo dużą ilość ruchomego materiału zabytkowego. Warstwa I zalegała na poziomie od 190–210 cm (strop wypełniska na różnych poziomach) do 250–260 cm. Treść wypełniska to gruz ceglany z domieszkami zaprawy wapiennej, z humusem i próchnicą pochodzącą z całkowicie zbutwiałych drewnianych elementów górnej części konstrukcji kloaki, nadającej warstwie barwę rdzawobrunatną. Znaleziono tu także naczynia ceramiczne, fragmenty ceramiki oraz fragmenty naczyń szklanych. Warstwa II zalegała na głębokości od 250 cm (w części zachodniej wnętrza kloaki) – 260 cm (w części wschodniej wnętrza) do 370–380 cm. Było to wypełnisko humusowe barwy czarnej, zawierające domieszki żwiru, pojedyncze kości zwierzęce oraz dużą ilość zabytków ruchomych podobnych jak w warstwie wyższej. Warstwa III – od głębokości 370–380 cm do około 420 cm, tj. do dna kloaki. Typowe wypełnisko kloaczne: spoista, zielonkawobrunatna, przesycona wodą ilasta masa, z dużą ilością pestek czereśni lub wiśni, z nieco mniejszą niż w warstwach wyższych ilością ruchomego materiału zabytkowego. Kloaka miała kształt prostokąta o wymiarach zewnętrznych w partii stropowej: 180 × 228 cm, w części przydennej – 140 × 198 cm. Ściany zbudowano z poziomych desek sosnowych o grubości 7–8 cm i szerokości przeciętnie około 30 cm, łączonych w narożach na styk. Naroża wzmocniono od wewnątrz grupami 3–4 pionowo wbijanych w podłoże pali. Po wewnętrznej stronie ścian północnej i zachodniej odkryto belki rozporowe. W środkowej części dłuższych ścian kloaki wbito dodatkowe 2 pionowe pale wzmacniające konstrukcję. Także przy zewnętrznej stronie konstrukcji odkryto 2 pionowe pale, a mianowicie przy narożu południo-

wo-zachodnim i ścianie północnej. Pionowe pale wzmacniające konstrukcję, o zaokrąglonych w czworokąt dolnych końcach, były wbite w ilaste, calcowe podłoże na głębokość około 4,7 m, a więc sięgały 0,5 m poniżej dna wnętrza kloaki (ryc. 4).

Ryc. 4. Nysa, ul. Bielawska. Konstrukcja kloaki – aksonometria

We wnętrzu obiektu znaleziono bardzo dużą ilość ruchomego materiału zabytkowego, na który składały się głównie naczynia ceramiczne i ich fragmenty. Zdecydowana większość z nich to garnki. Inne odkryte formy to: amforki, dzbany, talerze, misy, patelnie-trójnóżki. Zdecydowana większość ceramiki to naczynia o glazurowanych wnętrzach, czasem też na zewnątrz pokryte polewą. Wśród naczyń z polewą dominowały różne odcienie koloru brązowego i ceglastego, poza tym żółty, żółtopomarańczowy i zielony. Grupa naczyń z zieloną polewą to ozdobne, cienkościenne wyroby z wysokiej jakości białokremowej glinki. Zdobione były naklejanymi medalionami z przedstawieniami figuralnymi i motywami roślinnymi w formie rozetek oraz pasami dookólnych, drobnych odcisków układających się w motywy trójkątów lub rombów (ryc. 5). Wśród motywów zdobniczych wystąpiły też plastyczne, wy-

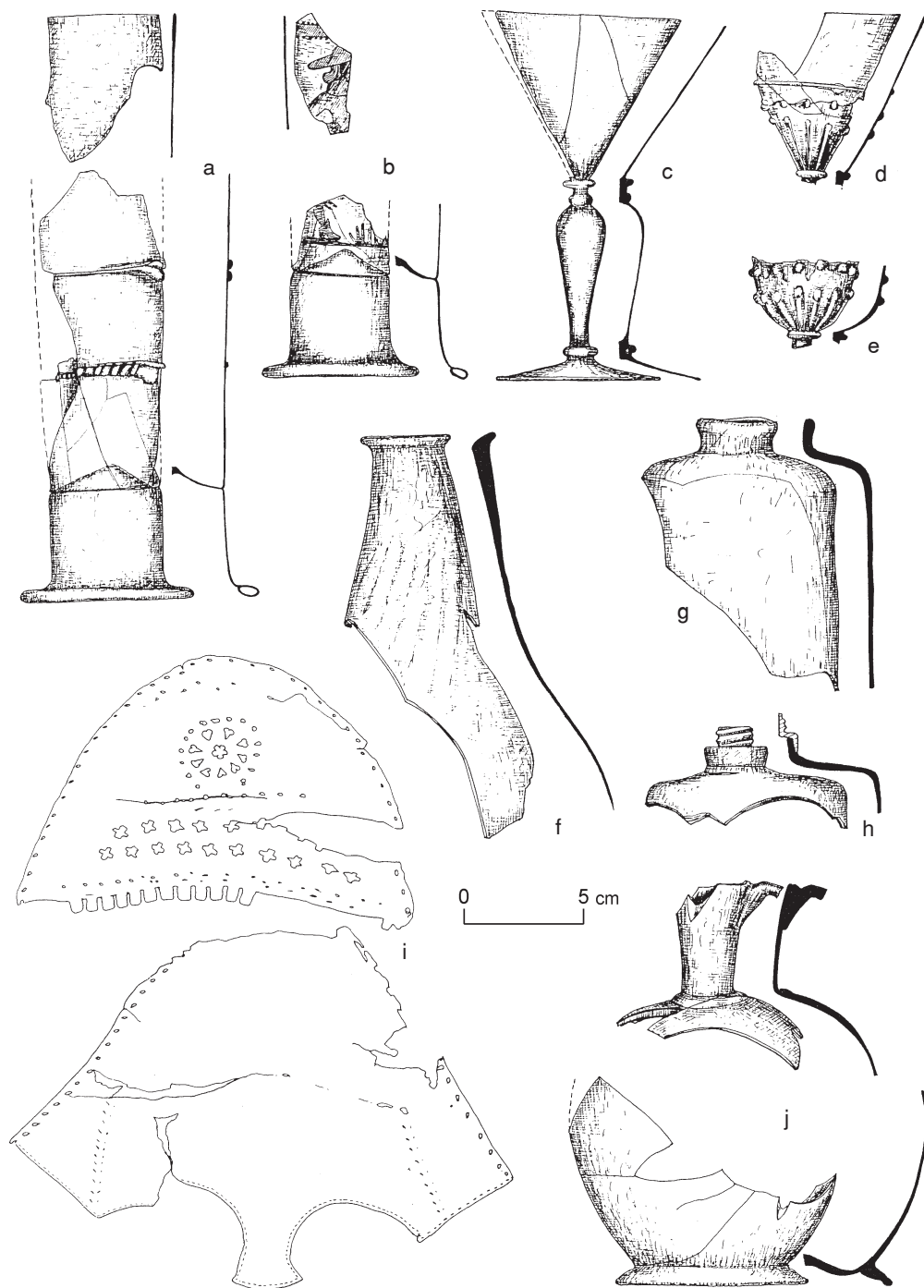
Ryc. 5. Nysa, ul. Bielawska. Wybór ceramiki z wnętrza kloaki

pukle napisy o treści religijnej. Na uwagę zasługuje puchar z umieszczonym na 2 stronach brzuśca przedstawieniem postaci męskiej w powłóczyistych szatach, bez dających się wyróżnić szczegółów plastycznych, a nad nią w półkolistym otoku napis wykonany prostą czcionką – z jednej strony naczynia: „DAS ISTZ LAM(B?) GOTT” (oto Baranek Boży), po stronie drugiej: „IESVS VON NAZARET DER” (Jezus z Nazaretu). Przedstawienia postaci i napisy mocno wypukłe (ryc. 5a). Brzusiec kolejnej dwuuchej amfory ozdobiono między innymi dwoma medalionami. Jeden z wizerunkiem popiersia mężczyzny w bogatym stroju z kryzą. Głowa *en face*, tułów z wyeksponowaniem prawej ręki, której dłoń wsparta na krawędzi medalionu. Drugi przedstawia św. Jerzego zabijającego smoka. Święty Jerzy na koniu, z rozwianym na plecach płaszczem, wbijający włócznię w leżącego na plecach poniżej „krokodyłopodobnego” smoka. Na sylwetce konia widoczne ogólne elementy rzędu (ryc. 5b).

Liczną kategorię zabytków stanowią też fragmenty naczyń szklanych, wśród których dominowały szklance cylindryczne – humpeny, w tym z poprzecznymi podziałami naczynia, tzw. pasglas (ryc. 6a), oraz zdobione malowaniem. Znalezione między innymi fragmenty szklanczy zdobionej malowaniem na zimno – doklejona do podstawy część górna, zachowana w niewielkim fragmencie, z elementami zdobniczymi: dookolne punkciki malowane żółtą farbą u jej nasady, a 1 cm powyżej – pasek (podstawa), na którym widoczna jest kępka roślinna, a obok stojący mężczyzna (zachowany niewielki fragment postaci – dolna część nogi w obcisłej pończosze w trzewiku). Ponadto fragment górnej części postaci (część głowy długowłosego mężczyzny w kapeluszu z szerokim rondem), a powyżej – dookolny żółty pasek obwiedziony od góry i dołu ciemnobrązowymi punkcikami (ryc. 6b). Znalezione też fragmenty kieliszków, większość o formach wyraźnie nawiązujących do weneckich form szkła renesansowego (importy z południa Europy lub środkowoeuropejskie naśladownictwa; ryc.

6c–e), oraz fragmenty flasz o prostokątnych przekrojach, flasz okrągłych oraz karafki z uchem (ryc. 6f–h, j). Osobną kategorię wyrobów szklanych stanowiły fragmenty okrągłych gomółek okiennych. W wypełnisku znaleziono też nieliczne fragmenty den klepkowych naczyń drewnianych oraz elementy obuwia skórzanego (ryc. 6i). Wzmiankowane zabytki, jak i całą opisaną konstrukcję drewnianą datować należy na przełom wieków XVI i XVII oraz wiek XVII.

W dużej części wykopu, poniżej poziomu murów fundamentowych kamienic i warstw humusowo-gruzowiskowych, zachowały się nawarstwienia kulturowe związane z początkowymi etapami rozwoju miasta. Spoczywały na calcowej warstwie ilastej, szarożółtej gliny i sięgały głębokości 3,8–4 m poniżej współczesnego poziomu użytkowego. W częściach zachodniej i środkowej wykopu przy spągu nawarstwień kulturowych wyróżniono warstwę czarnobrunatnego, spiaszczonego, czystego humusu bez żadnych domieszek kulturowych. Powyżej zalegały humusowo-żwirowo-gliniaste nawarstwienia barwy brunatnoczarnej i czarnej, zawierające zbutwiałe szczątki organiczne i drobne fragmenty drewna w postaci patyków, gałązek, rzadziej wiórów. Opisywane tu nawarstwienia kulturowe były bardzo ubogie w ruchomy materiał zabytkowy. Znalezione tu nieliczne fragmenty ceramiki datowanej na stulecia XIII–XIV. Ponadto sporadycznie znajdowano tu także fragmenty kości zwierzęcych. Nie stwierdzono tu śladów pozostałości zabudowy drewnianej ani innego typu trwalszych urządzeń miejskich. Jedynie w profilu zachodnim wykopu zlokalizowano pionowy, ociosany w czworokąt pal dębowy wbity w calcowe podłoże. Wierzchołek pala sięgał głębokości 2,2 m, będąc jednym z wyznaczników poziomu użytkowego rysującego się na tym poziomie (podobnego typu pale drewniane, datowane dendrochronologicznie na wiek XIII i przełom wieków XIII i XIV, odkryto w trakcie badań przy ul. Bielawskiej w 2000 roku). W opisywanej tu, zasadniczo jednorodnej, warstwie kulturowej

Ryc. 6. Nysa, ul. Bielawska. Wybór zabytków z wnętrza kloaki; a–g, j – szkło; h – szkło i cyna; i – skóra

wydzielić można 3 poziomy użytkowe, które wyróżniają: spąg warstwy i 2 poziomy wyznaczone ciągiem dranic, drobnych kołków i kamieni otoczakowych (ryc. 3, warstwa 5). Pierwszy poziom użytkowy to spąg warstwy kulturowej na głębokości od 3,2–3,5 m w części zachodniej do 4 m w części wschodniej. Drugi poziom użytkowy, głębokość około 3 m, tworzyły leżące luzem, poziome fragmenty drewna, w tym niewielkie dranice, pojedyncze kamienie otoczakowe i kołki drewniane o długościach około 0,3–0,4 cm i średnicach 3–4 cm. Trzeci poziom użytkowy,

niewiele mniej wyrazisty od opisanego, na głębokości około 2,2–2,5 m, stanowiły również leżące poziomo fragmenty drewna. Strop opisywanych nawarstwień sięga w części północno-zachodniej wykopu głębokości 1,5 m i nakryty jest nowożytnymi nawarstwieniami gliniasto-humusowymi. W południowej części wykopu, przed linią dawnej, XIX/XX-wiecznej, zabudowy, na głębokości 0,45 m odsłonięto warstwę bruku kamiennego będącą pozostałością dawnego poziomu użytkowego nawierzchni ulicy Bielawskiej.

PRZYPISY

¹ M. Krawczyk, *Ratownicze badania archeologiczne przy ul. Bielawskiej w Nysie, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 337–348.

² Tamże, s. 339–340; M. Krawczyk, W. Romiński, *Wyniki badań ratowniczych na Rynku Garncarskim w Nysie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, Katowice 1997, s. 99, 102.

Mariusz Krawczyk

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA ULICI BIELAWSKÉ V NISE, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V březnu roku 2002 proběhl záchranný výzkum ve stavebním výkopu s povrchem asi 119 m². Výkop se nacházel v jižní části městského centra, bezprostředně na sever od Kanálu Bielawki, vyznačujícího linii průběhu někdejšího městského příkopu (obr. 1). Ve výkopu pod současnou úrovní terénu byly konstatovány rumové a rumovo-humusové zásypové vrstvy, sahající do hloubky od 1,5 m v západní části výkopu a do cca 3 m v části východní. V těchto vrstvách byly zbytky kameno-cihlových základových zdí někdejší zástavby. Nebyly zjištěny zbytky sklepů, ovšem uložení naznačuje, že základy byly postaveny uvnitř plošného stavebního výkopu. Při jižním okraji výkopu byl zachycen záklá-

dový •lábek, běící podél středověké fortifikační zdi městského hradebního systému a odkryt fragment vnitřního líce této zdi, probíhajícího 40 cm na jih od vlastního okraje stavebního výkopu. Zeď byla vystavěna z lomového kamene a zpevněna 2 příporami (obr. 2). U západní stěny výkopu byla odkryta a prozkoumána odpadní jámka s dřevěnou konstrukcí (obr. 4), obsahující velké množství mobiliáře, který tvoří hlavně keramické nádoby a fragmenty skleněných nádob, datované do 16.–17. stol. (obr. 5, 6).

Pod úrovní rumištních vrstev ležely kulturní vrstvy středověkého města, obsahující humus s organickými zbytky a četnými příměsky hlíny, písku a štěrku, sa-

hající do hloubky asi 3,8–4 m. V západní a střední části výkopu, v podloží kulturních vrstev, byla zjištěna vrstva čistého humusu, černohnědého a písčitého, bez jakýchkoli kulturních příměsí. Nad ní ležely humusovito-šterkovito-hlinité vrstvy hnědočerné a černé barvy, obsahující shni-

lé organické pozůstatky a drobné úlomky dřeva v podobě špalíků, halouzek, řidčeji hoblin. Byly zde identifikovány 3 funkční úrovně (obr. 3). Kulturní vrstvy byly velmi chudé, pokud jde o mobiliář. Byly v nich nalezeny nečetné úlomky keramiky, datované do 13.–14. stol. a zvířecí kosti.

Mariusz Krawczyk

ARCHÄOLOGISCHE NOTGRABUNGEN IN NYSA IN DER BIELAWSKA-STRASSE, WOJWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Im März 2002 wurden Notgrabungen in einer Baugrube von etwa 119 m² durchgeführt. Die Grabungsfläche wurde in der südlichen Gegend des zentralen Teils der Stadt angelegt, unmittelbar nördlich vom Bielawka-Kanal, der den Verlauf des einstigen Stadtgrabens bestimmt (Abb. 1).

In der Grabung wurden unterhalb des gegenwärtigen Nutzhorizonts Schüttungsschichten mit Humus und Trümmern festgestellt, die eine Tiefe von 1,5 m im westlichen Teil der Grabungsfläche und eine bis etwa 3 m im östlichen erreichten. In jenen Schichten gab es Relikte von Ziegel- und Steinfundamentmauern der alten Bebauung. Es konnten keine Kellerräume ermittelt werden, die Lage der Schüttungsschichten aus Erde legt nahe, daß die Fundamente innerhalb einer breit angelegten Baugrube errichtet worden sind. Am westlichen Rand der Grabungsfläche stieß man auf eine Fundamentgrube, die entlang an der mittelalterlichen Stadtmauer lief, und legte ein Fragment der 40 cm südlich des eigentlichen Baugrubenrands verlaufenden inneren Flucht dieser Mauer frei. Die Mauer war aus gebrochenem Stein aufgeführt und mit 2 Strebepfeilern gestärkt (Abb. 2). An der südlichen Profilwand der Gra-

bungsfläche wurde freigelegt und durchforscht eine Kloake mit einer Holzkonstruktion (Abb. 4), die eine ziemlich große Menge des Fundmaterials enthielt, das vornehmlich aus Tongefäßen und Fragmenten von Glasgefäßen aus dem 16.–17. Jh. bestand (Abb. 5, 6).

Unterhalb des Schutthorizonts lagen die Kulturschichten der mittelalterlichen Stadt, die den Humus mit organischen Resten sowie mehreren Beimischungen von Ton, Sand und Kies enthielten und eine Tiefe von 3,8–4 m erreichten. Im westlichen und mittleren Teil der Baugrube, am Boden der Kulturschichten konnte eine Schicht vom schwarzbraunen, sandigen, reinen Humus ohne jegliche Kulturbeimischungen ausgesondert werden. Oberhalb dieser Schicht lagen Humus-Kies-Lehmschichten braunschwarzer und schwarzer Verfärbung; die letzteren enthielten verfaulte organische Reste und kleine Holzfragmente in Form Stöcke, Äste, seltener Späne. Es wurden hier 3 Nutzhorizonte unterschieden (Abb. 3). Die Kulturschichten waren sehr ärmlich an Fundmaterial. Zutage kamen lediglich wenige Fragmente der ins 13.–14. Jh. datierten Keramik und Tierknochen.

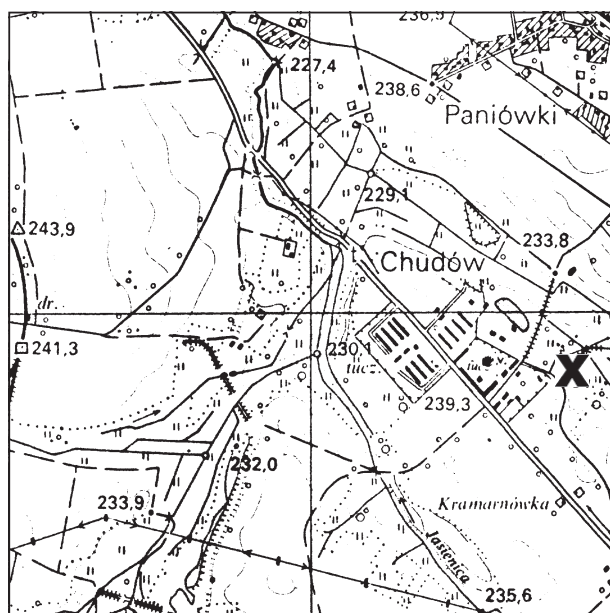
BADANIA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNE ZAMKU W CHUDOWIE, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Rok 2002 był drugim sezonem prac badawczych na zamku w Chudowie (ryc. 1). Badania prowadził właściciel obiektu – Fundacja „Zamek Chudów”.

Prace w roku 2001 doprowadziły do zlokalizowania studni zamkowej oraz odsłonięcia podziału przestrzennego parteru budynku pańskiego, oznaczonego jako budynek A. W wyniku prac stwierdzono, że parter budynku zajmowały trzy pomieszczenia. Odsłonięte zostały również fundamenty kamiennych filarów, na których najprawdopo-

dobniej wspierały się drewniane ganki znane z XVIII-wiecznego opisu zamku¹.

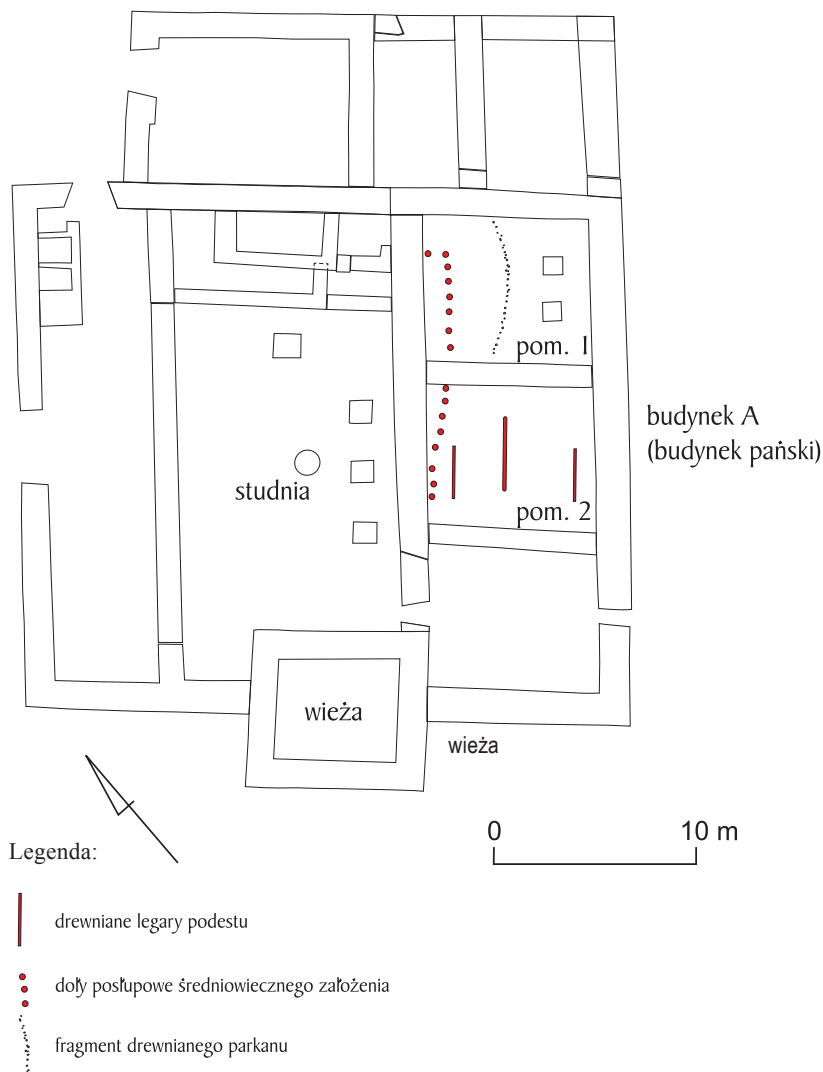
W roku 2002 kontynuowano prace na zamkowym dziedzińcu, koncentrując się głównie na budynku pańskim znajdującym się w południowo-wschodniej części założenia. Najistotniejsze odkrycie to zlokalizowanie wcześniejszej od renesansowego zamku siedziby, którą można łączyć z pierwszymi znanymi właścicielami wsi podpisującymi się „de Hodow, Chudowski” (połowa XV w.) W czasie prac odsło-

Ryc. 1. Chudów. Lokalizacja zamku. Skala 1:25 000

nięto liczne doły posłupowe, które mogą być relikdami ściany budynku, być może gródka (*motte*), otoczonego parkanem bądź palisadą. Po południowo-zachodniej stronie palisady w warstwie nadcalcowej znajdowały się 3 zwęglone belki, ułożone równoległe do parkanu, rozmieszczone względem siebie w równych odstępach. Belki te mogły być legarami, na których ułożone były deski podestu prowadzącego do

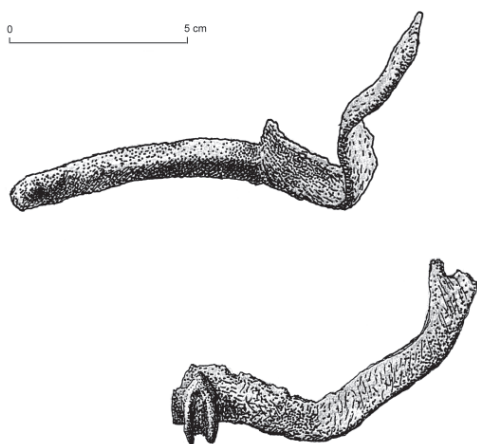
obiektów wymienionych wcześniej. Stan zachowania był bardzo zły, widoczne były ślady częściowego nadpalenia (ryc. 2). W czasie prac nie natrafiono na ślady wejścia bądź innych pozostałości konstrukcji bramnej. Datowanie tej pierwszej siedziby nie jest jeszcze precyzyjne. W źródłach historycznych nazwisko właściciela – Jana de Hodow pojawia się przy roku 1434.

Ryc. 2. Chudów, zamek. Plan poziomy z zaznaczonymi relikdami wcześniejszego założenia obronnego

O wielkości i rozplanowaniu drewnianego założenia niewiele jeszcze dzisiaj można powiedzieć. Wczesny etap prac nie pozwala na formułowanie ostatecznych wniosków. Nie ma również pewności, czy to pierwotne założenie funkcjonowało jeszcze po wzniesieniu murowanej wieży, czy mamy do czynienia z dwiema różnymi fazami.

Wśród zabytków ruchomych odkrytych w nawarstwieniach związanych z użytkowaniem i zniszczeniem motte należy wymienić oprócz charakterystycznej ceramiki naczyniowej militaria: fragment ostrogi z nie zachowanym kółkiem gwiazdowym (ryc. 3) oraz grot z tuleją.

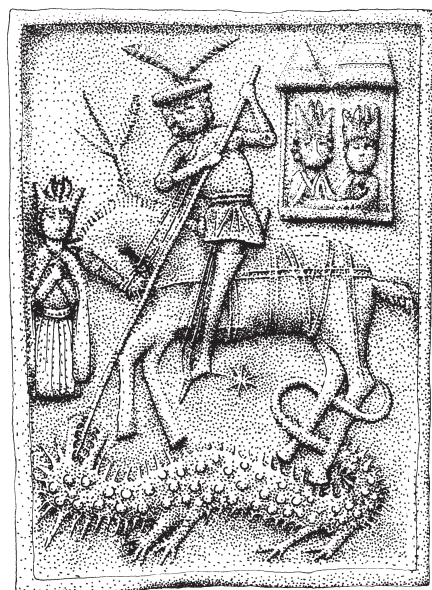

Ryc. 3. Chudów, zamek. Fragmenty ostrogi z XV wieku

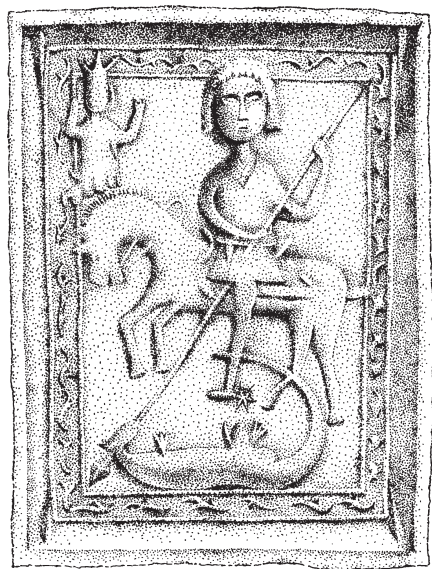
Z licznych zabytków pozyskanych w trakcie badań na zamku bardzo ciekawie przedstawia się zbiór kafli piecowych.

Liczne ich fragmenty odnaleziono podczas wykopalisk głównie w pomieszczeniu I budynku A. Kolekcja tych zabytków na tle Górnego Śląska przedstawia się bardzo okazale. Są to bogato zdobione kafle z ornamentyką figuralną oraz flory- i faunistyczną.

Do najciekawszych należy zaliczyć egzemplarze z przedstawieniem św. Jerzego. Kafle z tym motywem były dość powszechne w późnośredniowiecznych i renesansowych piecach w niemal całej Europie Środkowej².

Ryc. 4. Chudów, zamek. Kafel z przedstawieniem św. Jerzego zabijającego smoka z I połowy XVI wieku

Ryc. 5. Chudów, zamek. Kafel z przedstawieniem św. Jerzego zabijającego smoka z I połowy XVI wieku

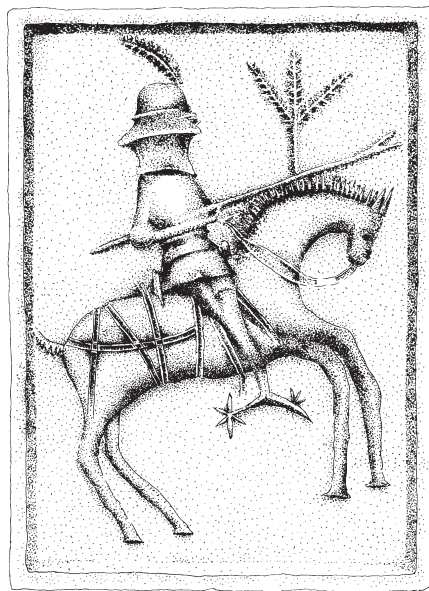
Kafle z przedstawieniem św. Jerzego mają złożone tło narracyjne, o bogatym przekazie informacyjnym (ryc. 4, 5). W środkowym polu ukazany jest rycerz walczący ze smokiem, po lewej stronie królewna, którą św. Jerzy ratuje od śmierci, natomiast w prawym górnym rogu para królewska przyglądająca się walce świętego ze smokiem. Kafle pokryte zostały polewą – odcienie zieleni z przewagą tonacji ciemnych i bardzo ciemnych (tzw. zieleni szmaragdowa). Niektóre elementy stroju rycerza (jak np. but z ostrogą gwiaździstą) oraz uprząż końską wykazują stylizkę średniowieczną, natomiast nakrycie głowy i sposób uczesania są już raczej renesansowe. Piec zatem musiał pochodzić z I połowy XVI wieku, co zgadza się z ogólnym datowaniem chudowskiego zamku murowanego, którego początki przypadają na lata trzydzieste XVI wieku.

Liczna jest grupa kafli z przedstawieniem św. Krzysztofa. W centralnej części kafła znajduje się postać świętego trzymającego w lewej ręce chorągiew, w prawej topór. Na prawym ramieniu postaci siedzi pelikan symbolizujący Chrystusa. Tło stanowią trójkątne znaczki imitujące fale wodne. Postać św. Krzysztofa przedstawiona jest bardzo schematycznie, proporcje ciała są wyraźnie zachwiane – głowa nieproporcjonalnie duża (ryc. 6). Za tym, iż kafle ze św. Jerzym i ze św. Krzysztofem pochodzą z jednego pieca, przemawiają fragmenty kafli narożnych, na których widnieją obie kompozycje.

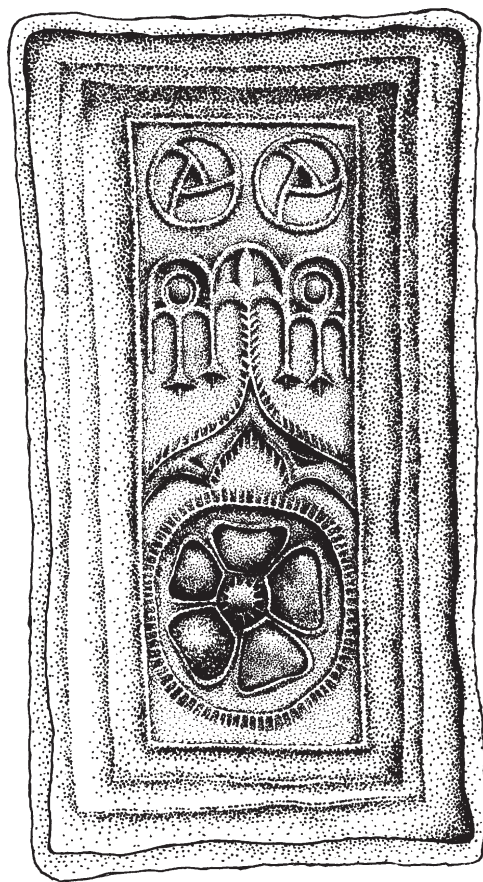
W trakcie badań odnaleziono również kafle z jadącym rycerzem, tzw. kopijnikiem. W tej grupie znalazły się dwa przedstawienia: pierwsze to jadący rycerz z kopią uniesioną do góry. Rycerz ubrany jest w zbroję, na głowie ma saladę, w prawej ręce trzyma kopię. Konia ozdobi pióropusz (ryc. 7). Drugi kafel wykonany został w podobnej manierze, przedstawia prawdopodobnie tego samego rycerza, ale szarżującego. Obraz jest bardzo dynamiczny – kopia rycerza jest opuszczona i przygotowana do starcia. Pozostałe elementy kompozycji (strój rycerza, uprząż końska, tło) są podobne.

Ryc. 6. Chudów, zamek. Kafel z przedstawieniem św. Krzysztofa z I połowy XVI wieku

Ryc. 7. Chudów, zamek. Kafel z przedstawieniem jadącego rycerza (kopijnika) z I połowy XVI wieku

0 10 cm

Ryc. 8. Chudów, zamek. Kafel z dekoracją florystyczno-architektoniczną z początku XVI wieku

Rozmiary tych kafli oraz sposób przedstawiania rycerzy i koni pozwalają przypuszczać, że są one współczesne kafłom z przedstawieniami świętych i pochodzą z tego samego pieca.

Ostatnimi kafłami, które można łączyć z najstarszą fazą funkcjonowania zamku w Chudowie, są kafle z ornamentem wykorzystującym motywy architektoniczne i florystyczne. W górnej części kafła znajdują się trzy biforyjne okna z dekoracją maswerkową, nad nimi dwie wirujące rozety wykorzystujące motyw tzw. rybiego pęcherza. Poniżej przedstawiono kwiat obwiedziony kołem (ryc. 8). Ten typ orna-

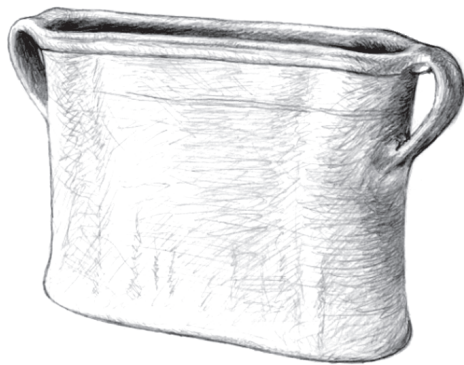
mentyki datowany jest na ostatnią ćwierć XV wieku (Dolny Śląsk). Przyjmując jednak pewne zapóźnienia kulturowe, można założyć, że tego typu przedstawienia były stosowane na badanym terenie nieco dłużej, również na początku XVI wieku.

Na zamku znaleziono również drugi rodzaj kafli z wizerunkiem św. Jerzego – kafle nie miały polewy, wyraźnie różna była też stylistyka. Przedstawienie było zdecydowanie mniej staranne od opisanego wcześniej, poszczególne elementy nie zachowały właściwych proporcji.

W trakcie prac odkryto również liczne zwieńczenia pieców (tzw. korony), wśród których najciekawsze były egzemplarze z dwiema meluzynami trzymającymi tarczę. Na pozostałych kafłach wieńczących wykorzystano głównie wątki geometryczne i florystyczne.

Poza licznymi przykładami kafli piecowych o stylistyce późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej w materiale archeologicznym obecne były również duże ilości ceramiki naczyniowej.

Niezmierznie ciekawym zabytkiem okazało się naczynie o wysokości 36 cm, służące do podgrzewania wody (ryc. 9). Naczynie zostało wykonane z tej samej masy garncarskiej, której używa się do wyrobu kafli piecowych. Jego budowa była specyficzna – miało dość dużą wysokość przy stosunkowo małej szerokości. Zaopatrzone zostało w dwa ucha umieszczone u nasady wylewu, zamocowane na węższych ściankach. Naczy-

Ryc. 9. Chudów, zamek. Rekonstrukcja naczynia typu *kamenec* z XVI wieku

nie było dostawiane bezpośrednio do kominaka (lub pieca), duża powierzchnia ułatwiała szybkie podgrzewanie wody. Egzemplarze takie znane są głównie z terenów południowej Europy. Jest to prawdopodobnie pierwsze takie znalezisko w kraju¹.

Pozostały materiał ceramiczny był bardzo rozdrobniony, niemal wszystkie egzemplarze miały zewnętrzną powierzchnię glazurowaną. Z innych zabytków dość licznie występują również żelazne gwoździe i ćwieki wykonane w technice kucia.

Na szczególniejszą uwagę zasługują także odkryte w trakcie badań trzy monety oraz XVI-wieczny składany nożyk z kościanną okładziną. Wśród monet najstarszy jest srebrny denar Kazimierza Wielkiego. Pozostałe to denar Jana Zapolyi z 1529 roku (Węgry) oraz egzemplarz liczmana norymberskiego z XVI wieku (Hans Krauwinkel 1, 1562–1586). W dwu ostatnich są niewielkie otwory, co może sugerować, iż były naszywane na odzież lub noszone jako ozdoby.

Opisane zabytki pochodzą z najstarszej fazy funkcjonowania zamku murowanego. Czas ten zamyka się prawdopodobnie w granicach od lat trzydziestych XVI wieku do końca wieku XVII.

W początkach XVIII wieku zamek po raz kolejny zmienił właściciela, stając się

własnością rodziny Foglar. Do ważnej zmiany doszło w I połowie XIX wieku, kiedy dobra chudowskie stały się własnością Aleksandra von Bally. Prawdopodobnie około roku 1838 zamek został przebudowany. Najważniejszą zmianą było dobudowanie jednej kondygnacji w wieży oraz zmiana rozplanowania budynków znajdujących się na dziedzińcu. Pojawiają się elementy charakterystyczne dla nowego okresu, których pozostałością są licznie odnajdywane na zamku kafle z ornamentyką barokową. W materiale zabytkowym występują również przedmioty metalowe (np. mosiężny uchwyt łyżeczki) oraz duże ilości ceramiki naczyniowej.

Badania na zamku w Chudowie będą kontynuowane w następnych latach. Niezmiernie ważne dla znajomości zamku będą dalsze prace prowadzone na dziedzińcu, gdzie wyjaśnienia wymaga konstrukcja drewnianych ganków otaczających zamkowy dziedziniec. Prawdopodobnie bezpośrednio z nimi połączone było przejście w wieży, do której od strony południowo-zachodniej prowadził most. Badania archeologiczne niezbędne są także w obrębie fosy oraz poza obecnym dziedzińcem, gdzie ostatnio odkryto kolejne fundamenty.

PRZYPISY

¹ D. Adamska-Heś, R. Heś, R. Szoltysek, *Dzieje zamku w Chudowie*, Katowice 2001, s. 108.

² J. Richterová, *Středověké kachle*, Praha 1982, tab. 35:2, 3; M. Dąbrowska, *Kafle i piec kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, il. 17:3, 61, 81, 131; K. Dymeke, *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Wrocław 1995, s. 30–31, tabl. XVII:b, LIV:4, 6.

³ Podobne naczynie znaleziono m.in. w Czechach na zamku Křivoklát. W czeskiej literaturze funkcjonuje nazwa „kamenec”.

ARCHEOLOGICKÝ A ARCHITEKTONICKÝ VÝZKUM ZÁMKU V CHUDOWĚ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Rok 2002 byl druhou sezónou výzkumných prací na zámku v Chudowě (obr. 1). Výzkum provedl vlastník objektu – Nadace „Zamek Chudów”.

Výzkumné práce v r. 2001 vedly mj. k lokalizaci zámecké studny, kamenných sloupů, o ně se opíraly pravděpodobně dřevěné verandy, a zodpověděly také otázky, týkající se prostorové dispozice panského domu, označeného jako budova A (obr. 2). V roce 2002 se pokračovalo v pracích na zámeckém nádvoří; soustředily se hlavně do panského domu v jiho-východní části nádvoří.

Nejdůležitější výsledkem provedených prací byl objev pozůstatků dřevěné stavby (hrádek typu motte), fungující pravděpodobně ještě před vznikem zděného zámku, datovaného do 30. let 16. století. Pozůstatkem dřevěné stavby byl relikt stěny (řada kúlových jam), při ní se nalézaly stopy dřevěné palisády. Z jihovýchodní strany vedl do budovy pravděpodobně dřevěný můstek, z kterého se dochovaly tři dřevěné prahy.

Nálezy, které souvisely s nejstarším založením, představuje mj. fragment ostruhy s nedochovaným hvězdovitým kolečkem a hrot s tulejkou (obr. 3). Z dalších nálezů je třeba zmínit úlomky keramických nádob

a velké množství rozbitých kamnových kachlů. Těžko lze jednoznačně říci, zda kachle souvisejí s dřevěným hrádkem nebo zda pocházejí již ze zděné stavby. K nejzajímavějším nálezům tohoto druhu je třeba počítat exempláře s vyobrazením sv. Jiří (obr. 4, 5). Druhou početně zastoupenou skupinou jsou kachle s vyobrazením sv. Kryštofa (obr. 6). Během výzkumu byly nalezeny také kachle s jedoucím rytířem, tzv. Kopinikem (obr. 7) a kachle s ornamentem, uvažujícím architektonické a rostlinné motivy (obr. 8), datované do poslední čtvrtiny 15. stol. (Dolní Slezsko). Jestliže přijmeme určité kulturní zpoždění, lze se domnívat, že na zkoumaném území tyto motivy fungovaly také na počátku 16. stol. Podobné datování mají kachle, popisované dříve. Mezi zajímavé nálezy je také třeba započítat velkou nádobu, sloužící k ohřevu vody, tzv. kamenec (obr. 9). Tento nález je prvním exemplářem, objeveným na území Polska, nálezy tohoto druhu jsou charakteristické spíše pro jižnější území (zejména České země). Z kovových nálezů byl získán stříbrný denár Kazimíra Velkého, denár Jana Zápoleského z r. 1529 (Uhry) a norimberský počítací peníz ze 16. století. Pro nejbližší léta se plánuje pokračování výzkumu na zámku v Chudowě.

Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocuń

ARCHÄOLOGISCH-ARCHITEKTONISCHE UNTERSUCHUNGEN DES SCHLOSSES IN CHUDÓW, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Das Jahr 2002 war die zweite Forschungskampagne auf dem Schloß in Chudów (Abb. 1). Die Untersuchungen führte der Besitzer des Objekts – Stiftung „Zamek Chudów“.

Die Arbeiten von 2001 führten u.a. zur Aufdeckung des Schloßbrunnens, der Steinpfeiler, auf die sich wahrscheinlich hölzerne Gänge stützten sowie beantwort-

teten die Frage zur inneren räumlichen Aufteilung des Herrenhauses, das als Gebäude A markiert wurde (Abb. 2). Im Jahre 2002 wurden die Arbeiten im Schloßhof fortgesetzt, indem sie sich vor allem auf das im südöstlichen Teil der Anlage liegende Herrenhaus konzentrierten.

Das wesentlichste Ergebnis der Arbeiten war die Aufdeckung der Überreste der hölzernen Anlage (Burg vom Typ Motte), die wahrscheinlich bestanden hatte, bevor das gemauerte Schloß, in die 30er Jahre des 16. Jh. datiert, entstand. Die Überreste der hölzernen Anlage waren Wandreste (eine Reihe von Pfostengruben), an denen Spuren einer Holzpalisade zu sehen waren. Von Südosten führte zum Haus eine kleine Brücke, von der drei Grundbalken erhalten blieben.

Zu den begleitenden Funden der ältesten Anlagen gehören u.a. ein Fragment eines Sporns mit einem nicht erhaltenen Sternring sowie eine Tüllenspitze (Abb. 3). Von den anderen sind Fragmente der Gefäßkeramik sowie eine Menge von zerschlagenen Ofenkacheln. Es ist jedoch schwer eindeutig zu sagen, ob die Kacheln mit der hölzernen Burg zu verbinden wären, oder schon von der gemauerten Anlage stammen. Den interessantesten Funden dieser Kategorie sind Kacheln mit

der Darstellung vom hl. Georg zuzuordnen (Abb. 4, 5). Die zweitgrößte Gruppe bilden die Kacheln mit der Darstellung vom hl. Christopher (Abb. 6). Bei den Untersuchungen wurden auch die Kacheln mit reitendem Ritter (Abb. 7), dem sog. Lanzenritter gefunden sowie die mit dem Ornament von architektonischen und Pflanzenmotiven (Abb. 8), in das letzte Jahrhundertviertel des 15. Jh. datiert (Niederschlesien). Ein gewisser kultureller Rückstand läßt annehmen, daß ähnliche Motive im untersuchten Gebiet noch im Anfang des 16. Jh. verwendet wurden. Eine ähnliche Zeitsetzung weisen auch die früher beschriebenen Kacheln auf. Ein interessanter Fund ist auch ein großes Gefäß, daß zum Wassererwärmen diente, der sog. Kamenec (Abb. 9). Dieser Fund trat zum erstenmal im Gebiet Polens auf; die Funde dieses Typs sind kennzeichnend eher für südliche Gebiete (vor allem Böhmen). Von den Metallfunden konnten ein Silberdenar Kasimir des Großen, Denar Jan Zapolyas von 1529 (Ungarn) sowie ein Nürnberger Rechenpfennig (1562–1586) geborgen werden.

Die Forschungen auf dem Schloß in Chudów sollen in den nächsten Jahren fortgesetzt werden.

DOKLADY DRÁTENICTVÍ V ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZECH Z OPAVY, OSTROŇNÉ ULICE

Ve dnech 23. července a 15. září roku 2001 se uskutečnil záchranný výzkum na Ostroňné ulici 8, č.p. 251 (obr. 1). Archeologická akce byla vyvolána stavebními zásahy v suterénu budovy, kde mělo dojít ke snížení stávající úrovně podlah. Celá plocha podzemní části domu byla rozdělena na čtyři sektory (A, B, C a E), přičemž další sektor byl umístěn za zadním průčelím objektu na dvoře (sektor D) (obr. 2).

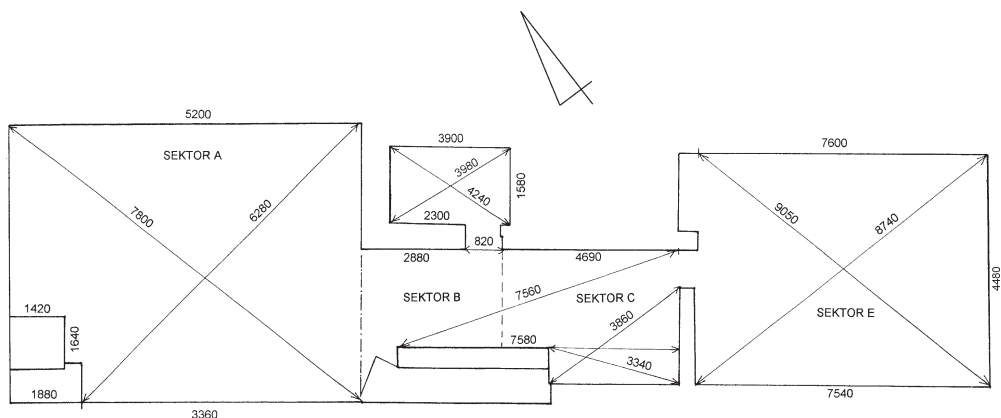
Ze sektorů A, B, C pocházejí všechny vrstvy z období 16.–17. století. Datace

byla provedena analýzou keramického materiálu, ze kterého je patrné, že v keramickém souboru se vyskytovaly nádoby s vnitřní transparentní polevou a rytou výzdobou omezenou prakticky jen na podhrdlí (jedna či dvě rýhy, maximálně tři). Sanační zásah na dvoře domu (sektor D) porušil vrstvy, které dle keramických fragmentů můžeme zařadit do období počátku 14. století.

K nálezu, na který chci především upozornit, došlo při odstraňování vrstvy v sek-

Obr. 1. Opava. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

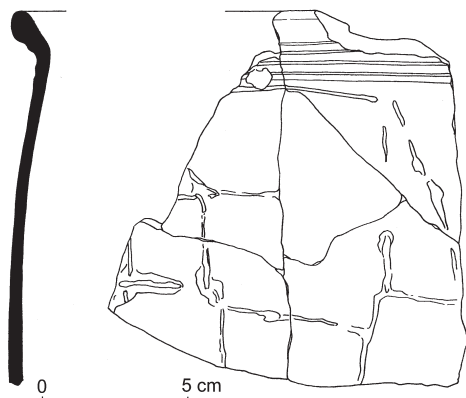
Obr. 2. Opava, Ostrovní ul. Zaměření stávajícího stavu a rozdělení do sektorů. Situace

toru E, která vedle keramického souboru bohatě obsahovala kousky cihel a maltu (k. 136). Vrstva překrývala kamenné dláždění složené z větších říčních valounů (k. 138). Podle získaného keramického materiálu bylo určeno, že obsahuje zlomky nádob, které lze rámcově přiřadit do období 17. a 18. století. Relevantním nálezem jsou pak keramické fragmenty dvou nádob, které byly na čelní ploše opatřeny drátěnickým výpletem (obr. 3 a 4).

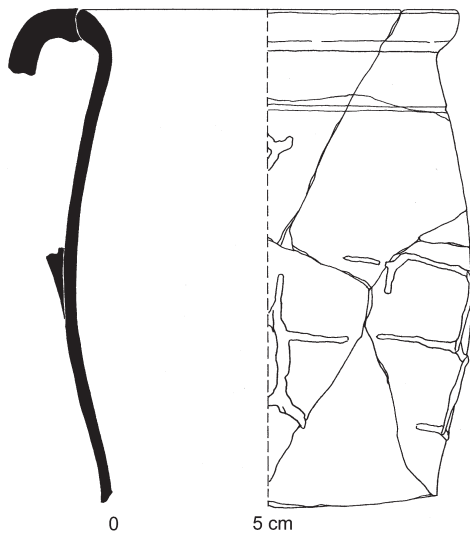
První z nich (hrncovitá nádoba) (inv. číslo 12/01–136/04) má okraj mírně vně vyhnutý a kyjovitě zesílený. Na podhrdlí se vyskytuje dvojice ryh. Transparentní poleva se zde uplatňuje pouze na vnější straně okraje. Keramické těsto je jemné, s přídavkem drobného křemičito-pískového ostří-

va. Drátěnický výplet je tvořen šachovnicově, tj. tvoří přibližně čtvercová pole složená ze svislých a s nimi provázených vodorovných drátů.

Druhý fragment (hrncovitá nádoba s uchem) (inv. č. 12/01–136-9) má okraj mírně vně vyhnutý a kyjovitě zesílený. Transparentní poleva pokrývá celou vnitřní plochu a přesahuje ústí. Na vnější straně dosahuje hranice hrdla a těla nádoby. Keramické těsto je jemné, s přídavkem křemičito-pískového ostříva. I zde je drátěnický výplet tvořen šachovnicově.

Obr. 3. Opava, Ostrovní ul. Keramický fragment s drátěnickým výpletem. Kontext 136

Obr. 4. Opava, Ostrovní ul. Keramický fragment s drátěnickým výpletem. Kontext 136

Drátenický výplet je patrnější na druhém exempláři (inr. č. 12/01–136-09), kde můžeme identifikovat způsob jeho provedení. Vodorovný směr byl veden k nejbližšímu svislému, kde k provázání došlo pomocí trojnásobného vzájemného obtočení. Především vodorovný směr pak pokračoval svisle a svislý vodorovně a k dalšímu napojení, kde se oba, opět po společném provázání, vystřídal. Takto se postupovalo a do doby, než bylo tělo nádoby pokryto drátenickou „sítkou“.

Při dataci nálezů můžeme využít srovnávací analýzu keramických tvarů i písemných dokladů o působení dráteníků ve Slezsku. Původ a vznik drátenictví však není ještě zcela vyřešen¹. Nejstarší písemná zpráva pochází z roku 1714

z bytčanského soudního spisu. V tomto spise se uvádí jméno Jury Drotárika². Drátenictví, jako podomní řemeslo, může však být staršího data. Otázkou je, kdy se dráteníci začínají ve Slezsku objevovat. A. Polonec považuje za rozhodující vliv při vzniku drátenictví úzké vazby hornatého Trenčínska k průmyslovému Slezsku, kde se počátkem 17. století začaly stavět vysoké pece³. Řemeslo se tedy mohlo rozvíjet v průběhu tohoto století a svého vrcholu dosáhlo ve stoletích následujících⁴.

Dle rozboru a analýz na jiná keramická zboží se zdá, že fragmenty, nalezené při výzkumu na Ostrožné ulici a opatřené drátenickým výpletem, lze rámcově vložit do průběhu 17. století⁵.

POZNÁMKY

¹ A. Polonec, *Trenčianské drotárstvo a vzťah českého ľudu k nemu*, in: *Moravsko-slovenské vzťahy v lidové kultúre. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm* vydáný u příležitosti 30. výročí Slovenského národného povstání, Ostrava 1974, s. 78.

² O tom více Ľ. Janota - D. Janota, *Z minulosti drotárstva na Slovensku*, „Vlastivědný časopis“ 16, 1976, s. 173.

³ A. Polonec, *Trenčianské drotárstvo ...*, s. 79.

⁴ Tamtéž, s. 80.

⁵ J. Pajer, *Počátky novověké keramiky ve Strážnici*, Strážnice 1983, s. 38–45.

Jiří Juchelka

DOWODY NA DRUCIARSTWO W ZNALEZISKACH ARCHEOLOGICZNYCH Z ULICY OSTROŻNEJ W OPAWIE

(Streszczenie)

W okresie między 25 lipca a 15 września 2001 roku przeprowadzono archeologiczne badania ratownicze w obiekcie objętym ochroną konserwatorską przy ul. Ostrożnej, nr parceli 251 (ryc. 1). Badania spowodowały prace renowacyjne w piwnicy budynku, gdzie doszło do naruszenia warstw kulturowych, ogólnie datowanych na okres od XVI do XVII wieku. Wykop budowlany, znajdujący się za tylnym traktem budynku, dostarczył świadectw

zasiedlenia tej części Opawy na początek XIV wieku.

Podczas usuwania warstwy kulturowej z XVII i XVIII wieku, znajdującej się w tylnej części piwnicy budynku (w dalszej części od ul. Ostrożnej), znaleziono fragmenty ceramiki z plecionką drucianą od wewnętrznej strony. Na podstawie analizy morfologicznej fragmentów ceramiki i analogii historycznych można datować to znalezisko na XVII wiek.

BELEGE FÜR TOPFBINDUNG IN DEN ARCHÄOLOGISCHEN FUNDEN
AUS OPAVA, OSTRO•NÁ-STRASSE

(Zusammenfassung)

In der Zeit zwischen dem 25. Juli und 15. September 2001 wurden archäologische Notgrabungen in einem unter Denkmalschutz stehenden Objekt in der Ostro•ná-Straße, auf dem Grundstück 251 durchgeführt (Abb. 1). Die Untersuchungen wurden durch Renovierungsarbeiten in den Kellerräumen des Gebäudes verursacht, wo auf die allgemein in die Zeit vom 16. bis zum 17. Jh. datierten Kulturschichten gestoßen wurde. Die Baugrube hinter dem Hintertrakt des Gebäudes lie-

ferte Belege für die Besiedlung dieses Teils von Opava zu Beginn des 14. Jh.

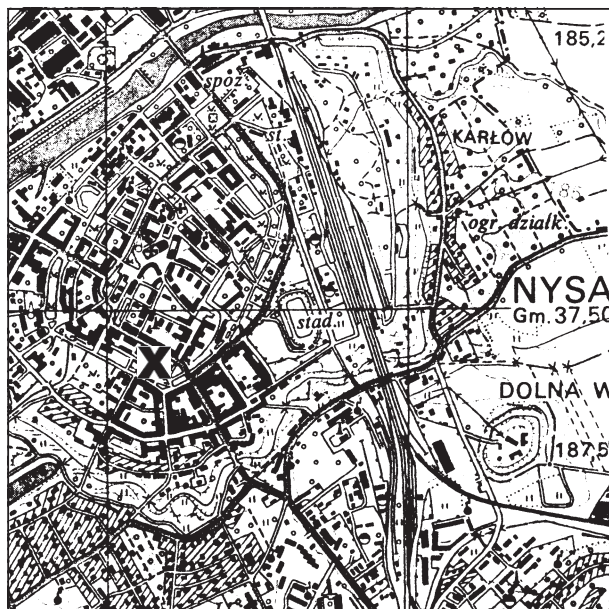
Bei der Abtragung der Kulturschicht aus dem 17. und 18. Jh., die im hinteren Teil des Gebäudes (im weiteren Teil von der Ostro•ná-Straße) lag, wurden Keramikfragmente gefunden, die von der inneren Seite mit einem Drahtgeflecht versehen waren. Aufgrund einer morphologischen Analyse der keramischen Fragmente und der historischen Gegenstücke darf man diesen Fund ins 17. Jh. setzen.

RATOWNICZE BADANIA ARCHEOLOGICZNE PRZY ULICY CELNEJ W NYSIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

W okresie od 6 stycznia do 2 marca 2001 roku autor sprawozdania prowadził w Nysie przy ul. Celnej (ryc. 1) archeologiczne badania ratownicze w wykopie budowlanym wykonywanym pod fundamenty budynku o funkcji usługowo-handlowej. Zleceniodawcą prac był inwestor prywatny Stanisław Pacek.

W wyniku kwerendy źródłowej rozpoznano kolejne etapy zagospodarowywania i zabudowy tego punktu miasta od XIII do XX wieku. Miejsce to stanowiło południo-

wy kraniec miasta średniowiecznego, a ściślej – tzw. Nowego Miasta, wytyczonego w wyniku lokacji przed 1223 rokiem, przebiegały więc wtedy elementy umocnień miejskich. Umocnienia takie w Nysie były od wieku XIII. W połowie XIV wieku miasto zostało otoczone kamiennie-ceglanymi murami obronnymi i fosą, a zapewne w II połowie XIV wieku na obwodzie części miasta wzniesiono drugą linię murów (po raz pierwszy wzmiankowane w 1414 r.). Prawdopodobnie w okresie wojen husyc-

Ryc. 1. Nysa. Lokalizacja wykopu. Skala 1:25 000

kich linię obronną miasta uzupełniono o basteje. Taki właśnie wizerunek miasta znamy z planu Hayera z 1596 roku. W interesującym nas miejscu widoczne są umocnienia muru obronnego i fosa, łącząca się tuż obok, na przedpolu miasta, z odnogą Bielawki. U wylotu ul. Celnej widoczna jest brama Celna, a zewnętrzną linię umocnień zamyka basteja. Przy zewnętrznej linii murów obronnych znajduje się kościół Bożego Ciała (obecnie Zwiastowania Najświętszej Marii Panny), jak głosi tradycja – ufundowany jako kaplica przy bramie Celnej w 1372 roku, który mimo licznych przebudów dotrwał do naszych czasów. Generalnie można przyjąć, że taki typ ukształtowania interesującego nas fragmentu miasta przetrwał po wiek XIX. Po połowie XIX wieku zniknęły mury obronne, fosa w części północnej miasta została zasypana, natomiast w części południowej ujęta w kanał o nabrzeżu ziemnym i kamiennym, o nazwie Bielawka lub Kanał Bielawki.

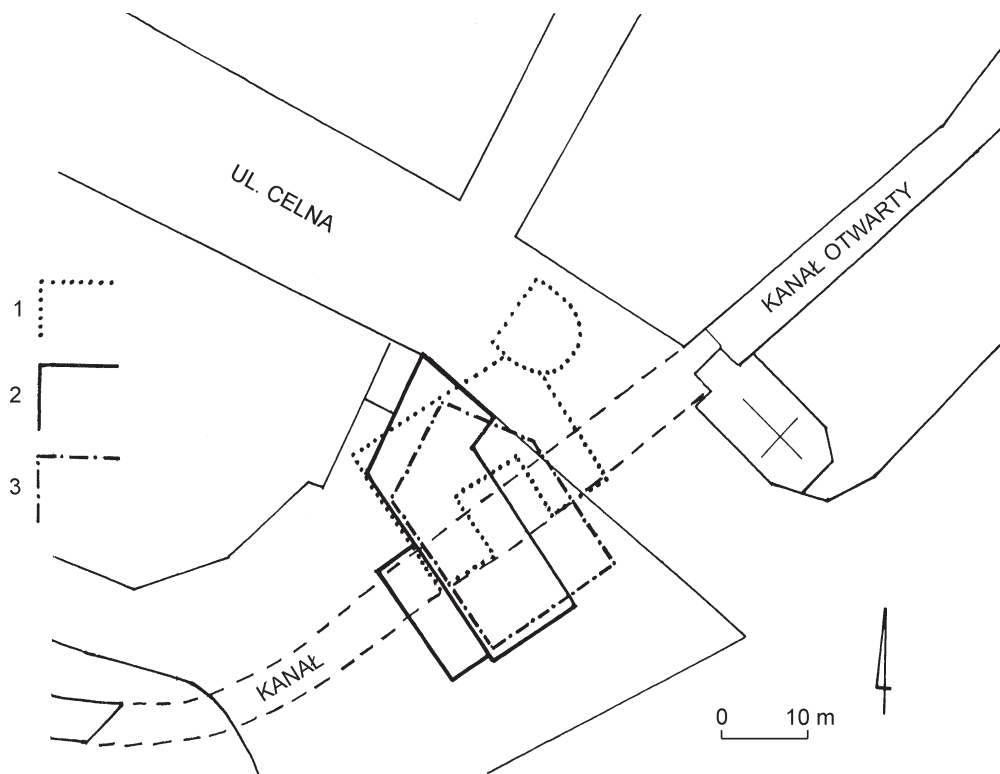
Prawdopodobnie w ostatniej ćwierci XIX wieku (przed 1881 r.) powstał w tym miejscu duży budynek na planie litery U, sięgający zapewne krawędzi Kanału Bielawki. W latach 1922–1923 w jego miejsce wzniesiono nowy, o fasadzie cofniętej o około 8 m w stosunku do budynku starszego. Dom ten zniszczony został wskutek działań wojennych w 1945 roku, a w okresie powojennym rozebrany (ryc. 2).

Wykop budowlany wykonany w 2001 roku pod posadowienie budynku miał powierzchnię około 530 m². Kształt części północno-wschodniej wykopu był nieregularny, uwarunkowany planowaną linią zabudowy. Przez środek wykopu budowlanego pod lekkim ukosem biegł Kanał Bielawki przykryty betonowymi płytami. Kanał ten, którego strop znajdował się pod cienką warstwą nawiezonego humusu i chodnikiem ul. Celnej, nie został naruszony w trakcie wykonywania wykopu i wznoszenia budynku.

Po zdjęciu współczesnej nawierzchni terenu, na którą składały się: humus zielenców, kostka brukowa i płyty chodnikowe, natrafiono na nawarstwienia gruzowi-

skowe z domieszkami humusowymi, powstałe po 1945 roku. Niżej, na poziomie około 130 cm pod powierzchnią współczesną, wyznaczoną przez poziom chodnika przy ul. Celnej, odsłonięto korony murów piwnicznych budynku z I ćwierci XX wieku. Poziom posadzek piwnic odsłonięto na głębokości 212–220 cm. Na poziomie około 230 cm ceglany mur piwnicy przechodził w fundament z kamieni granitowych nieregularnego kształtu i dużych, czasem z niewielkimi dodatkami fragmentów cegły, łączonych bardzo zwężłą zaprawą wapienną. Mury fundamentowe miały miąższość około 130 cm, sięgały więc głębokości 360 cm, tj. dna wykonywanego wykopu budowlanego. Fundamenty były posadowione na calcu (żółtoszary i żółtopomarańczowy piasek ilasty przechodzący niżej w nawarstwienia żwirowe). Poniżej poziomu posadзки piwnic, pod cienką warstwą budowlaną, zachowały się starsze nawarstwienia ilasto-żwirowe i gliniaste. Odsłonięto poszczególne pomieszczenia piwniczne budynku, całkowicie pozbawione stropów i zagruzowane. Z rozplanowania wnętrza przyziemia budynku wyraźnie wynika, że zostało ono dostosowane do przebiegu kamiennego kolektora Kanału Bielawki. Kanał został obudowany z 2 stron ścianami ceglanymi na fundamentach kamiennych i kamienno-betonowych. Konstrukcja budynku była „podwieszona” nad kanałem, nie naruszając jego struktury, a budynek wspierał się na fundamentach wzniesionych po jego północnej i południowej stronie.

Przez środek działki, z kierunku południowo-zachodniego na północny wschód, biegnie kolektor – kanał wyznaczający usytuowanie dawnej fosi miejskiej. Jego szerokość wynosi około 5,5 m, długość w wykopie budowlanym – 20,5 m. Strop kanału, wykonany z betonowych płyt o grubości około 10 cm, pochodzi prawdopodobnie z lat 1922–1923. Ściany boczne kanału to konstrukcja XIX-wieczna. Wykonane z granitowych bloków – poziomo ułożonych elementów o wymiarach średnio około 30 × 40 × 15 cm. Na poziomie od głębokości 50–230 cm jest to spoista

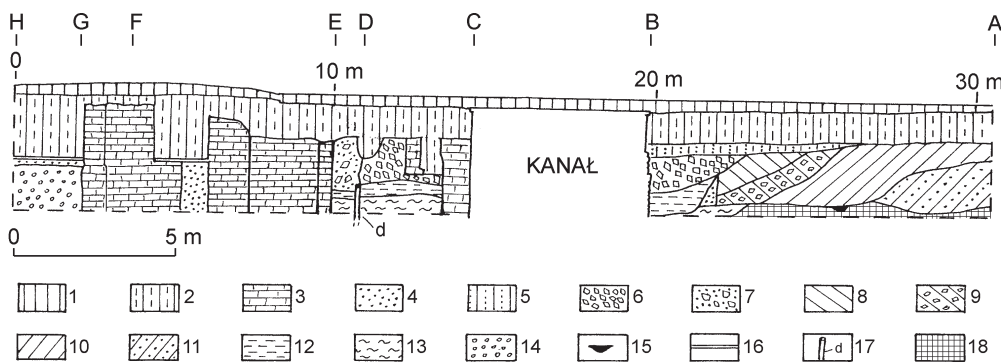
Ryc. 2. Nysa, ul. Celna. Etapy zabudowy wylotu ulicy z zaznaczonym przebiegiem Kanału Bielawki: 1 – przybliżona lokalizacja bramy Celnej i XIX-wiecznego budynku, 2 – zarys planu budynku z lat 1922–1923, 3 – plan budynku wzniesionego w 2001 roku

ściana z dokładnie dopasowanych kamieni granitowych, poniżej, na poziomie fundamentów kanału, jest to mur z dużych, nie obrobionych bloków granitowych, z mocno wypłukaną przez wodę zaprawą wapienną.

Pod poziomem zabudowy murowanej stwierdzono ziemne nawarstwienia kulturowe, związane głównie z biegącą tu niegdyś fosą miejską (ryc. 3). Pod poziomem piwnic z 1923 roku, w partiach pomiędzy murami fundamentowymi, zachowały się pozostałości starszych nawarstwień. Większe zakłócenia w układzie niżej położonych nawarstwień odkryto przy północnej krawędzi wykopu, gdzie obok pozostałości zabudowy XX-wiecznej odsłonięto relikty zabudowy murowanej z wieku XIX oraz ślady świadczące o przeprowadzonej tu częściowej wymianie gruntu pod zabu-

dowę. Nie zakłócony przebieg nawarstwień można dostrzec natomiast w części południowo-wschodniej wykopu, w jego partii nie zajętej nigdy pod zabudowę murowaną.

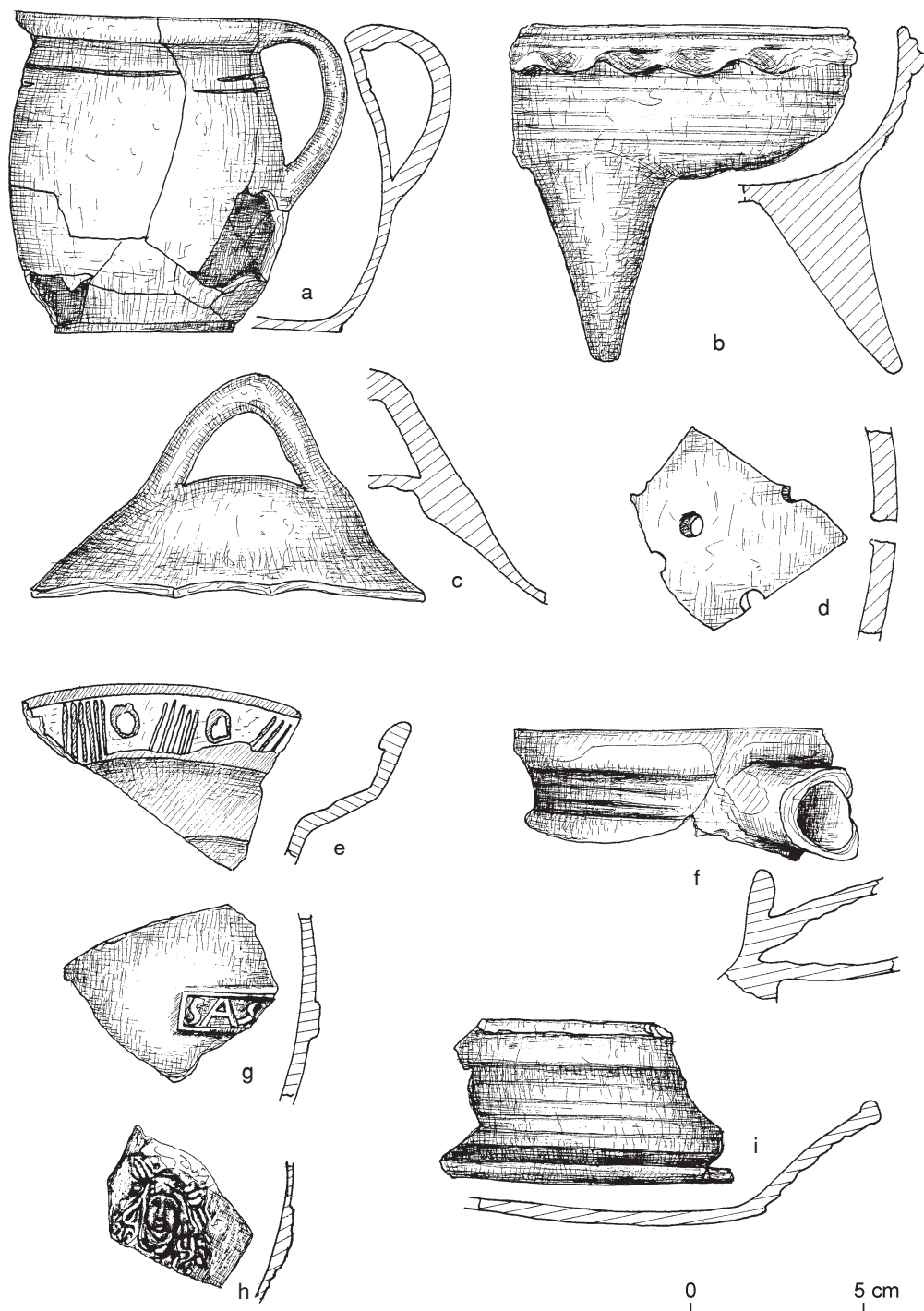
Na dnie wykopu, na głębokości około 3,2 m od współczesnej powierzchni użytkowej, przy narożu południowo-wschodnim wykopu, odkryto nawarstwienia ilasto-piaskowego calca. W części środkowej wykopu, tj. na południe od kolektora w pasie o szerokości około 2,5 m i na północ od kolektora na poziomie dna wykopu, występowała ilasta glina barwy jasnoszarej i siwej, stanowiąca wypełnisko dolnej części dawnej fosy miejskiej. Zawierała nieliczne szczątki organiczne, fragmenty kości zwierzęcych, pojedyncze fragmenty gruzu ceglanego i ceramiki, a także szkła, w tym domniemany fragment lampki olejowej (ryc. 6l). Fragmenty ceramiki, które tu zna-

Ryc. 3. Nysa, ul. Celna. Profil północny wykopu: 1 – powierzchnia współczesna – humus nasypowy i płytki chodnikowe z podsypką piaskową, 2 – warstwa gruzowiskowa z wkopami nowożytnymi i domieszkami humusu, 3 – reliktury zabudowy murowanej ceglanej i ceglano-kamiennej, 4 – glina ilasta z domieszkami humusu i drobnego gruzu, 5 – ciemnobrunatny humus z kamieniami żwirowymi, gruzem i domieszkami wapna, 6 – warstwa gruzowiskowa z dodatkiem piasku i humusu, z fragmentami ceramiki nowożytnej (XVII–XVIII w.), 7 – żółtopomarańczowa glina nasypowa z wtrętami drobnego gruzu, 8 – przemieszane żółtobrunatna glina z humusem, piasek, drobny gruz, warstwowane ukośnie, 9 – humus z domieszkami drobnego gruzu ceglano-cieglanego z nielicznymi fragmentami ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej, 10 – mocno spiaszczony humus z domieszkami kamienia i cegły, z nielicznymi fragmentami ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej, 11 – piasek z domieszką humusu i nielicznymi fragmentami drobnego gruzu ceglano-cieglanego, 12 – namulisko fosy: intensywnie czarny humus z domieszką ilastej gliny, licznymi szczątkami organicznymi, dużą ilością fragmentów ceramiki i innych elementów kulturowych (XVI–XVII w.), 13 – wypełnisko dolnej części fosy: ilasta glina barwy siwej z nielicznymi szczątkami organicznymi, kośćmi zwierzęcymi, fragmentami ceramiki i cegieł (XIV–XV w.), 14 – żwir z drobnym gruzem, 15 – spalenizna, 16 – posadzki piwnicy budynku z lat 1922–1923, 17 – pał drewniany, 18 – ilasty piasek calcowy

leżono, to najstarsze zabytki uzyskane w wykopie, pozwalające datować tę warstwę na wieki XIV–XV (ryc. 6h–i). Powyżej ilu odkryto ułożone ukośnie nawarstwienia nasypowe i namuliskowe, stanowiące wypełnisko istniejącej tu niegdyś fosy. Składały się na nie nawarstwienia humusowe, piaszczyste i gliniaste, często z domieszkami kamieni i drobnego gruzu ceglano-cieglanego. Znaleziono tu nieliczne fragmenty ceramiki datować można na późne średniowiecze (XIV–XV w.) oraz okres nowożytny (XVI w.). W części środkowej na głębokości 2,7–3,4 m zalegała warstwa namuliskowa, przedzielona konstrukcją kolektora. Składał się na nią intensywnie czarny humus z domieszką ilastej gliny, bardzo mocno przesiąknięty wodą, zawierający dużą ilość szczątków organicznych w postaci ścinków drewna, kości zwierzęcych, zbutwiałych szczątków, ponadto fragmenty cegieł, ceramiki i innych ele-

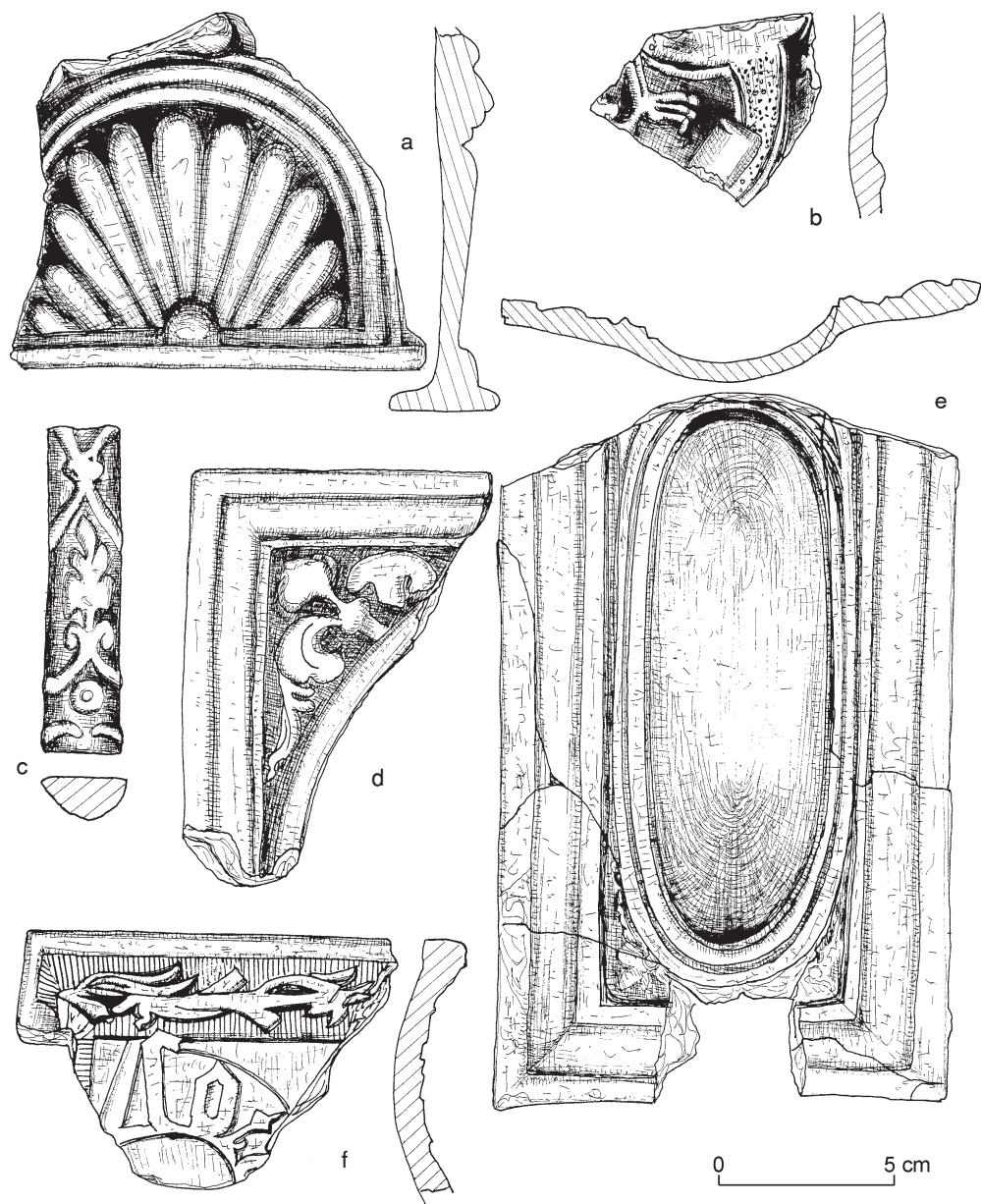
mentów kulturowych. Jest to zdecydowanie najbogatsza warstwa pod względem nasycenia ruchomym materiałem zabytkowym. Składa się na to bardzo duża ilość fragmentów różnego rodzaju naczyń, głównie garnków, dzbanów, mis i miseczek, talerzy, patelni-trójnózków, pokryw, naczyń z otworami w dnie i sitowatych (ryc. 4). Duży procent znalezionej tu ceramiki to naczynia z polewą o zabarwieniu zielonym i różnych odcieniach koloru brązowego, pomarańczowego i żółtego. Znaleziono także fragmenty brzuśców naczyń zdobionych plastycznie – z fragmentem napisu i przedstawieniem twarzy kobiecej (ryc. 4g, h) – oba cienkościenne, z białokremowej gliny, z zieloną polewą. Użytkowano także 2 naczynia – garnki wyklejone, z niewielkimi ubytkami. Oba z pionowymi, taśmowatymi uchami, bez polewy (ryc. 4a). Znaleziono tu także fragmenty kafli płytowych, w większości szklawo-

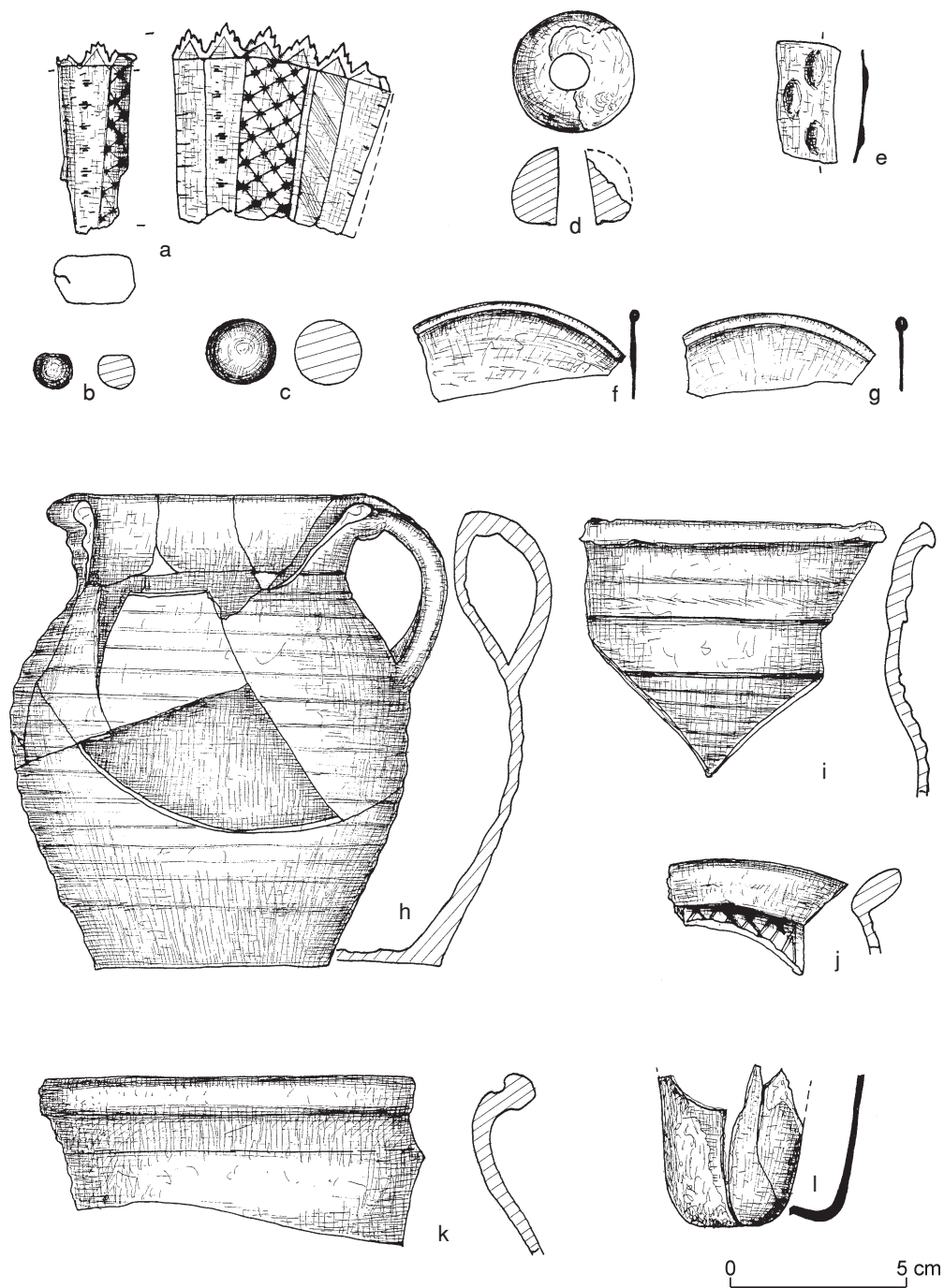
Ryc. 4. Nysa, ul. Celna. Wybór ceramiki z namuliska fosy

nych na zielony kolor, z różnorodną ornamentyką (zdobienia geometryczne, palmy, elementy roślinne i zwierzęce – ryc. 5). Spośród innych kategorii zabytków na uwagę zasługuje bogato zdobione okucie

z kolorowego metalu z pozostałościami złocenia powierzchni. Okucie ma długość około 5,5 cm, przekrój prostokąta o zaokrąglonych krawędziach i zwęża się ku zamkniętej części dolnej (ryc. 6a). Górna

Ryc. 5. Nysa, ul. Celna. Wybór fragmentów kafli piecowych: a–e – kafle z polewą z namuliska fosy, f – kafel bez polewy odkryty przy spągu warstwy poniżej posadzki piwnicy w części południowej wykopu

Ryc. 6. Nysa, ul. Celna. Wybór zabytków: a, b – metal, e–g, l – szkło, c, d, h–k – ceramika;
a–g – z namuliska fosy, h–l – z wypełniska dolnej części fosy

część zwieńczona szeregiem sześciu trójkątnych wypustek o drobno ząbkowanych krawędziach. Powierzchnia okucia zdobiona elementami geometrycznymi, wśród których wyróżnić można trzy rodzaje motywów: ukośnie ryte grupy linii, motywy kratki ukośnej z krzyżykami na przecięciu linii ją tworzących i motyw krótkich, pojedynczych lub potrójnych, poziomych linii rytych. Przedmiot ten to zapewne okucie dolnej części skórzanej pochewki pugi-
nału – elementu uzbrojenia w XVI wieku często bogato zdobionego. Wśród pozostałych znalezisk należałoby wymienić przęślik gliniany (ryc. 6d), gwoździe i inne przedmioty żelazne, kulkę ołowianą (ryc. 6b), 2 kulki gliniane (ryc. 6c), fragmenty szkła, w tym gomółek okiennych i naczynia (ryc. 6e–g).

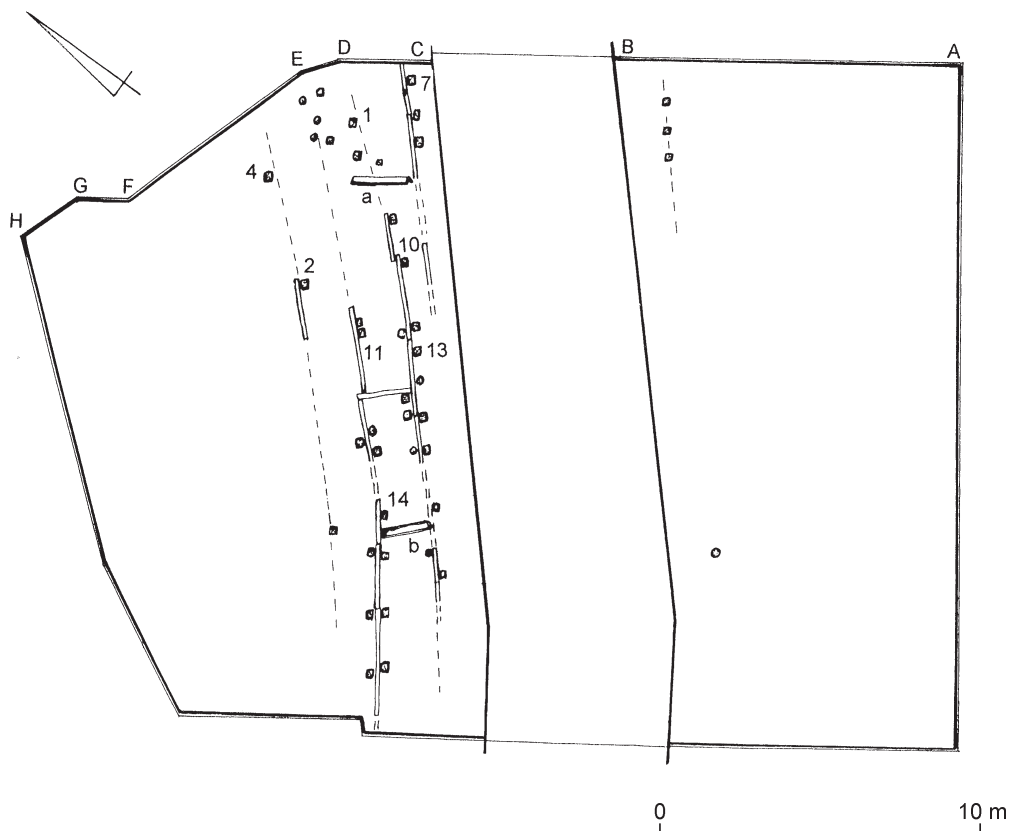
Górną część dawnego kanału – fosy, powyżej opisanych nawarstwień, na południe i północ od obecnego kolektora, tworzy zasypisko gruzowiskowe z dużą ilością fragmentów cegieł z dodatkami piasku i humusu, o rdzawobrunatnej barwie. Znalezione tu nieliczne nowożytnie datowane na wieki XVII–XVIII fragmenty ceramiki. Całość nakrywa warstwa wyrównawcza ciemnobrunatnego humusu z domieszkami kamieni żwirowych, gruzu i wapna. Powyżej znajdują się płaszcz humusowo-gruzowiskowy powstały po 1945 roku i współczesna powierzchnia użytkowa.

Nawarstwienia kulturowe zachowane poniżej poziomu piwnic zabudowy murywanej to nawarstwienia humusowe, piaszczyste i gliniaste, często z domieszkami kamieni i drobnego gruzu ceglanego, barwy brunatnożółtej. Znalezione tutaj materiały ceramiczne, które datować można na wieki XVI i XVII. Są to fragmenty naczyń (garnków, mis, talerzy, naczyń sitowatych, pokrywek), niektóre z nich zdobione, o powierzchni szkliwionej najczęściej zieloną polewą. Znalezione także kilka fragmentów kafla piecowych, w tym zdobione, wczesnorenesansowe kafle płytowe z jasnokremowej glinki bez polewy (ryc. 5f).

W dolnej części nawarstwień wykopu, poniżej poziomu piwnic zabudowy murywanej, w warstwach kulturowych związa-

nych z funkcjonowaniem fosy i kanału, odkryto ciągi konstrukcji drewnianych służących niegdyś do umocnienia brzegów kanału. Składają się na nie dębowe pale wbijane w podłoże oraz układane wzdłuż nich poziome dranice i deski, najczęściej sosnowe (ryc. 7). Odkryto także fragmenty rynny i koryta drewnianego służącego do odprowadzania ścieków do kanału. Są to konstrukcje wielofazowe, które ulegały przebudowom, w związku z czym nie tworzą zwartych ciągów. Ponadto uległy częściowemu zniszczeniu w trakcie budowy kanału – kolektora oraz przy wznoszeniu tu budynków murowanych. W części wykopu na południe od kolektora odkryto jedynie szczątkowo zachowane w części dolnej 4 pale. Trzy z nich w części wschodniej wykopu, jeden w pobliżu profilu zachodniego. Znajdowały się w odległości 1,2–1,5 m od południowej ściany kanału i wyznaczały ciąg, który stanowił na pewnym etapie funkcjonowania kanału otwartego jego krawędź. Pale te znajdowały się na wysokości południowej krawędzi opisanego wyżej humusowo-ilastego namuliska kanału, wyznaczały więc jego nabrzeże. Na podstawie licznych znalezionych w namulisku materiałów zabytkowych okres jego funkcjonowania można określić na XVI wiek.

W części północnej wykopu można próbować zrekonstruować cztery ciągi wbijanych w podłoże pali, na których wspierały się układane poziomo deski i dranice wyznaczające krawędź kanału. W wyniku analiz dendrochronologicznych uzyskano 8 datowań¹. Najwcześniej, na wiek XVI, datowano 3 pale. Dwa z nich, o numerach 2 i 4, datowane odpowiednio na lata 1546 i 1587, wyznaczają północną, zewnętrzną, a jednocześnie najstarszą linię umocnień brzegowych. Linia przez nie wyznaczona ogranicza od północy zasięg czarnej warstwy humusowo-namuliskowej z dużą ilością ruchomego materiału zabytkowego. Warto zwrócić uwagę, że na szpicu pala 2 z 1546 roku pierwotnie było żelazne okucie (ryc. 8a). Trzeci pał, prawdopodobnie XVI-wieczny, oznaczony numerem 7, zlokalizowany jest w bezpośrednim sąsied-

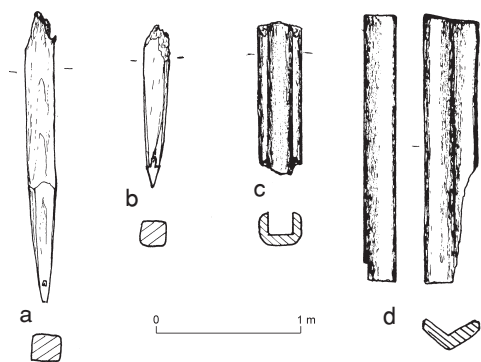

Ryc. 7. Nysa, ul. Celna. Rzut poziomy konstrukcji drewnianych (pale, deski i dranice) w wykopie poniżej poziomu piwnic zabudowy murowanej (głębokość 3–3,5 m poniżej powierzchni współczesnej). Dla pali numerowanych (1, 2, 4, 7, 10, 11, 13, 14) uzyskano pozytywne wyniki analiz dendrochronologicznych: a, b – drewniane rynny ściekowe

twie ściany kanału, przy północnej krawędzi wykopu. Trzy kolejne pale datowane są na wiek XVII: pal 1 – 1657 rok, pal 10 – 1661 rok, pal 11 – 1677 rok. Zlokalizowane są w 2 środkowych ciągach konstrukcji drewnianych, gdzie wystąpiły też pale datowane na początek wieku XVIII: pal 13 – po 1717 roku oraz pal 14 – 1708 rok. Generalnie więc można stwierdzić, że zachowane tu konstrukcje drewniane stanowiące umocnienia nabrzeża fosi – kanału mogły powstać w kilku kolejnych etapach, ewentualnie też podlegać naprawom i przebudówkom w czasie od połowy XVI wieku (1546 r.) do pierwszej ćwierci wieku XVIII (po 1717 r.).

Znaleziono tu także elementy konstrukcji służących odprowadzaniu ścieków, bądź wód deszczowych z terenu miasta do kanału. Jest to koryto z drewna sosnowego, z grubsza obrobione i wydrążone w pniu, o prostokątnym przekroju wnętrza (ryc. 8c). Drugi podobny element to rynna z drewna świerkowego o przekroju poprzecznym w kształcie mocno rozwartej litery V (ryc. 8d).

Wyniki badań archeologicznych wraz z wynikami kwerendy dotyczącymi tego punktu miasta pozwalają na wydzielenie kolejnych etapów funkcjonowania i zagospodarowywania tego miejsca. Nieliczne pozostałości najstarszych nawarstwień kul-

Ryc. 8. Nysa, ul. Celna. Pale dębowe z częściowo zachowanym (a) i zachowanym kompletnie (b) żelaznym okuciem; c, d – drewniane rynny ściekowe

turowych, związanych z istnieniem tu fosy miejskiej, datować można na wieki XIV–XV. Powyżej, w dawnym wypełnisku fosy – kanału odkryto nawarstwienia datowane na wieki XVI–XVII, których chronologia

została generalnie potwierdzona przez datowanie metodą dendrochronologiczną odsłoniętych tu konstrukcji wzmacniających nabrzeże fosy. Następnym etapem było wzniesienie kamiennych ścian, które skanalizowały płynący sztucznie przekopany kanał ciek. Przyczyną tego była utrata militarno-obronnego znaczenia dawnych miejskich fortyfikacji i ich likwidacja. Na dawnym obrzeżu miasta średniowiecznego wzniesiono budynek przylegający bezpośrednio do wieży bramy Celnej. W celu poszerzenia ulicy wylotowej miasta wyburzono wieżę, a kilkadziesiąt lat później także budynek. W zamian wzniesiono tu dużą kamienicę o ścianie frontowej dostosowanej do ciągu ul. Celnej i istniejącej wzdłuż tej ulicy zabudowy. Budynek ten, częściowo zniszczony w 1945 roku, w okresie powojennym został rozebrany, a na jego miejscu powstały zieleńce i ciągi piesze, obecnie znowu zabudowane.

PRZYPISY

¹ Analizę dendrochronologiczną próbek drewna wykonał dr hab. Marek Krąpiec: *Wyniki analiz dendrochronologicznych prób drewna z pali umocnień „Kanału Bielawki” wyeksplorowanych w Nysie przy ul. Celnej* (maszynopis w Muzeum w Nysie).

Mariusz Krawczyk

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA ULICI CELNÉ V NISE, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Výzkum probíhal od 6. ledna do 2. března roku 2001. Výkop základů stavby měl povrch okolo 530 m². Střední částí parcely probíhá stoka – kanál, vyznačující průběh někdejšího městského příkopu (obr. 1, 2). Boční stěny kanálu byly stavěny z granitu v 19. století. Po sejmutí současného povrchu byly zachyceny rumištní vrstvy s příměsí humusu, vzniklé po roce 1945 v souvislosti s demolicí budo-

vy z 20. století. Níže byly objeveny vrcholy sklepních zdí této budovy a granitové základové zdi, dosahující do hloubky 360 cm. Pod podlahou sklepů se zachovaly starší jílovito-šterkové a hlinité vrstvy. Z vnitřní dispozice přízemí budovy je jasně patrné, že se přizpůsobila průběhu kamenné stoky Kanálu Bielawky. Dříve nebyla v místech jiné od kanálu zástavba. Kromě údajů, zjištěných archivním průz-

kumem o tom svědčí také nenarušené vrstvy, spojené s funkcí kanálu (příkopu), zachycené před průčelím stavby, tj. v jiho-východním nároží stavebního výkopu (obr. 3).

U dna výkopu, v hloubce okolo 3,2 m od současného povrchu, se v jihovýchodním rohu výkopu objevilo jílovito-pískové podloží. Ve střední části výkopu, tj. na jih od stoky, v pásu přibližně 2,5 m širokém a na sever od stoky, na úrovni dna výkopu, se objevovala jílovitá hlína světlešedá a šedé barvy, tvořící výplň dolní části někdejšího městského příkopu. Fragменты keramiky, které zde byly nalezeny, byly nejstarší památky, získané ve výkopu a dovolují datovat tuto vrstvu do 14.–15. stol. (obr. 6h, i, l). Nad jílovitou vrstvou byly objeveny další nasypané a naplavené vrstvy, tvořící výplň kdysi zde existujícího příkopu, datované do 14.–15. a do 16. stol. Na nich ležely vrstvy z ornice, písku a hlíny, často s příměsí kamení a drobného cihelného rumu. Ve střední části v hloubce 2,7–3,4 m byla bahnitá vrstva, rozdělená stavbou stoky. Na ní ležely sytější černý humus s příměsí jílovité hlíny, velmi silně prosáklý vodou, obsahující velké množství organických zbytků v podobě odřezků dřeva, zvířecích kostí, hnilobných zbytků. Kromě toho zde byly úlomky cihel, keramiky a dalších kulturních pozůstatků (obr. 5). Je to rozhodně nejbohatší vrstva, pokud jde o přítomnost mobiliáře. Je v ní velké množství fragmentů z různých druhů nádob, především hrnců, a také džbánů, mis, miseček, talířů, pánví – trojnožek, pokli-

ček, nádob s otvory ve dně a nádob cedníkových (obr. 4). Z jiných kategorií nálezů stojí za zmínku: bohatě zdobené kování z barevného kovu s pozůstatky zlacení povrchu, hliněný přeslen, hřebíky a jiné železné předměty, olovená kulka, 2 hliněné kuličky, úlomky skla, včetně okenních tabulek („homolky“) a zdobené nádoby (obr. 6a–g). Horní část někdejšího kanálu-příkopu, nad popsányými vrstvami, na jih a sever od dnešní stoky, tvoří rumovitý zásyp rezavě hnědé barvy s velkým množstvím úlomků cihel, s příměsí písku a ornice. V něm byly nalezeny nepočetné úlomky keramiky, datované do 17. a 18. stol.

V dolní části vrstev ve výkopu, pod úrovní sklepů zděné zástavby, v kulturních vrstvách souvisejících s fungováním příkopu a kanálu byly objeveny řady dřevěných konstrukcí, sloužících kdysi ke zpevnění okraje kanálu (obr. 7). Sestávají z dubových pilot (obr. 8a, b), vbíjených do podloží a podél nich ukládaných loupavých prken a desek, nejčastěji borovicových. Byly objeveny také zbytky lábku a dřevěného koryta, sloužících k odvádění splašků do kanálu (obr. 8c, d). Po analýze jejich polohy v souvislosti s dendrochronologickými výsledky lze konstatovat, že zde dochované dřevěné konstrukce mohly vzniknout ve čtyřech po sobě jdoucích etapách, příp. být také opravovány a předělávány v období od poloviny 16. stol. (r. 1546) do první čtvrtiny 18. stol. (po r. 1717).

Mariusz Krawczyk

ARCHÄOLOGISCHE NOTGRABUNGEN IN DER CELNA-STRASSE IN NYSA, WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Die Untersuchungen wurden vom 6. Januar bis zum 2. März 2001 durchgeführt. Die Grube für die Fundamente des zu errichtenden Gebäudes hatte eine Fläche von

530 m². Durch den mittleren Teil des Grundstücks verläuft ein Vorfluter – Kanal, der den einstigen Stadtgraben bestimmt (Abb. 1, 2). Die Seitenwände des Kanals

sind Granitmauern aus dem 19. Jh. Nachdem die gegenwärtige Geländeoberfläche abgetragen worden war, kamen Schuttschichten mit beigemischtem Humus zum Vorschein, die nach 1945 wegen Abbruch der Überreste des Hauses vom 20. Jh. entstanden. Unterhalb deren wurden die Mauerkronen der Keller dieses Hauses freigelegt und Fundamentmauern aus Granit, die bis 360 cm tief reichten. Unter dem Fußboden der Keller blieben ältere Schichten von Ton-Kies und Lehm erhalten. Aus dem Grundriß des Erdgeschosses kann man deutlich schließen, daß das Hausinnere dem Verlauf des Vorfluters vom Kanal des Flusses Bielawka angepaßt worden war. Früher gab es südlich des Kanals keine Bebauung. Außer den Archivangaben belegen dies ungestörte Schichten, die in Zusammenhang mit dem Kanal (Stadtgraben) standen, vor der Hausfront ermittelt, d.i. in der Südostecke der Baugrube (Abb. 3).

Am Boden der Baugrube, in einer Tiefe von 3,2 m von der gegenwärtigen Nutzoberfläche, an der Südostecke der Baugrube, trat der ton-sandige gewachsene Boden auf. Im mittleren Teil der Grube, d.i. südlich vom Vorfluter in einem etwa 2,5 m breiten Streifen und nördlich davon, trat in der Bodentiefe toniger Lehm hellgrauer und blauer Farbe, der die Füllung des unteren Teils des einstigen Stadtgrabens bildete. Die hier gefundenen Keramikfragmente waren die ältesten Funde in der Grabung und ließen jene Schicht ins 14.–15. Jh. datieren (Abb. 6h, i, l). Oberhalb der tonigen Schicht wurden weitere, ins 14.–15. und 16. Jh. datierte Schüttungs- und Schlammsschichten von der Füllung des Stadtgrabens aufgedeckt. Sie bestanden aus Humus-, Sand- und Lehmschichten, oft mit beigemischten Steinen und feinem Backsteinschutt. Im mittleren Teil lag in einer Tiefe von 2,7–3,4 m eine Schlammsschicht, durch den Vorfluter getrennt. Sie bestand aus intensiv schwarzem Humus mit beigemischtem tonigem Lehm, stark mit Wasser durchtränkt, der eine große Anzahl von organischen Resten in Form der Holzspäne, Tierknochen, verfaulten

Partikeln, überdies Backstein- und Keramikfragmenten und anderen Kulturelementen enthielt (Abb. 5). Es ist eine weitaus reichste Schicht hinsichtlich des Fundmaterials. Darin kam eine große Anzahl der Fragmente von unterschiedlichen Gefäßen, vor allem Töpfen zutage, aber auch Kannen, Schüsseln und Schalen, Tellern, Pfannen-Dreifüßen, Deckeln, Gefäßen mit gelöchertem Boden und Siebgefäßen (Abb. 4). Unter anderen Fundkategorien sind beachtenswert: ein reich verzierter Beschlag aus Buntmetall mit Resten der Oberflächenvergoldung, ein tönerner Spinnwirtel, Nägel und andere Eisengegenstände, eine Bleikugel, 2 Tonkugeln, Glasfragmente, darin Butzenscheiben und Fragment eines Gefäßes (Abb. 6a–g). Den oberen Teil des Kanals-Stadtgrabens, oberhalb der beschriebenen Schichten und südlich und nördlich vom heutigen Vorfluter, bildet Trümmerschutt mit vielen Backsteinfragmenten wie auch Sand und rostfarbigem Humus. Im Schutt wurden wenige neuzeitliche Keramikfragmente gefunden, ins 17.–18. Jh. datiert.

Im unteren Teil der Schichten der Baugrube, unterhalb des Kellerhorizonts der gemauerten Bebauung, in den mit dem bestehenden Stadtgraben und Kanal verbundenen Kulturschichten, wurden Reihen von Holzkonstruktionen aufgedeckt, die früher zur Befestigung der Kanalufer gedient hatten (Abb. 7). Sie bestehen aus eingeschlagenen Eichenpfosten (Abb. 8a, b) sowie entlang an ihnen gelegten Bohlen und Brettern, meistens aus Kieferholz. Es wurden auch Fragmente einer Rinne und eines Holztrogs aufgedeckt, die Abwässer in den Kanal zugeführt hatten (Abb. 8c, d). Die Analyse deren Lage in Verbindung mit erreichten Ergebnissen von dendrochronologischen Untersuchungen läßt feststellen, daß die hier erhaltenen Holzkonstruktionen in vier aufeinander folgenden Etappen entstanden sind oder eventuell in der Zeit von der Mitte des 16. Jh. (1546) bis zum ersten Viertel des 18. Jh. (nach 1717) repariert und umgebaut wurden.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE RYNKU W MYSŁOWICACH, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Badania archeologiczne w Mysłowicach (ryc. 1) prowadzono w dwóch etapach: od stycznia do maja 2001 roku oraz od stycznia do czerwca 2002 roku (nadzór archeologiczny). Badania wiązały się z rozpoczęciem modernizacji Starego Miasta (ryнку i ulicy Grunwaldzkiej), a prowadzone były na zlecenie Urzędu Miasta Mysłowice. Badania wykonała firma archeologiczna „Castrum” Sp. z o.o.

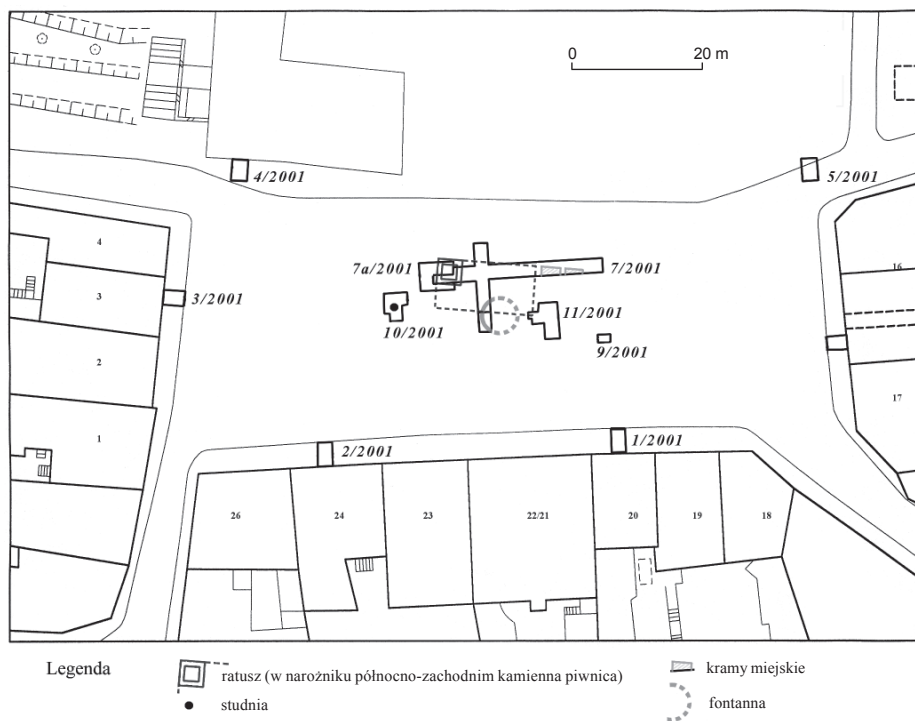
Rynek oraz ulice Grunwaldzką i Bytomską poddano badaniom georadarowym

i geologicznym. W rynku (głównie w środkowej części, bliżej pierzei północnej) stwierdzono pewne anomalie podłoża, spowodowane zmianami gruntu.

W obrębie płyty śródrzynekowej założono 10 sondaży archeologicznych o łącznej powierzchni ok. 98 m² (ryc. 2). Wszystkie sondaże zlokalizowane przy pierzejach rynku wykazywały podobną sytuację stratygraficzną. Na głębokości ok. 0,6 m poniżej obecnego poziomu znajdowały się współczesne instalacje liniowe, które w całości zniszczy-

Ryc. 1. Mysłowice. Lokalizacja rynku. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Mysłówice, rynek. Rozmieszczenie sondażu archeologicznych wraz z odkrytymi obiektami

ły wcześniejsze nawarstwienia. Wyjątkowo w sondażu 1/2001 odnotowano odmienny układ stratygraficzny. Przy południowo-wschodnim narożniku wykopu widoczne było starsze zasypisko, którego treść stanowiła ziemia barwy brązowej, przemieszana z popiołem oraz gruzem ceglanym. W jego obrębie wyraźnie odznaczał się współczesny wkop pod instalację liniowe i fundament kamienicy. W materiale ceramicznym znaleziono – poza licznymi fragmentami datowanymi na okres nowożytny – część późnośredniowiecznego wylewu. Opisywany fragment był najstarszym znaleziskiem odkrytym podczas prowadzonych prac. Miejsce zdeponowania (zasypisko) nie pozwalało jednak ustalić charakteru znaleziska.

W centralnej części rynku, w miejscu, gdzie wystąpiły największe anomalie podłoża, założono sondaż krzyżowy. Na głębokości ok. 0,5 m odsłonięto słabo zachowane deski umocowane na drewnianych legarach. Deski tworzyły wyrównaną powierzchnię, prawdopodobnie pozostałość

podłogi kramów miejskich. Od strony zachodniej podłoga ta ograniczona była pasem kamieni z piaskowca łączonych glinianą zaprawą. Była to prawdopodobnie pozostałość po ścianie działowej, oddzielającej obie konstrukcje. Ścianka ta została przewrócona w kierunku zachodnim. Kramy znajdowały się po stronach wschodniej i północnej ratusza, co potwierdzają również przekazy historyczne. Relikty ratusza znaleziono w sondażu 7A/2001. Na głębokości 0,25 m poniżej poziomu gruntu odkryto duże skupisko gruzu kamiennego i gliny, którego miąższość wynosiła ok. 1 m. Bezpośrednio pod tą jednostką odsłonięto fragment konstrukcji kamiennej – pozostałość koleby sklepienia piwnicznego. Odkryta piwnica znajdowała się w północno-zachodnim narożniku ratusza, przykryta była sklepieniem opierającym się na murach ścian północnej i południowej. Średnia szerokość ścian wynosiła 0,4 m, wzniesione zostały z piaskowca spajanego gliną (bez użycia lub ze

śladową ilością zaprawy wapiennej). Mur południowy miał długość 3,3 m i szerokość 0,44 m. Długość muru zachodniego wynosiła 3,35 m, szerokość 0,37 m przy koronie i 0,53 m przy podstawie fundamentu. Lico wewnętrzne ścian piwnicy było wyrównane, bez tynku. Nie odkryto wejścia, które mogło znajdować się w murze wschodnim (źle zachowanym do wysokości około 1 m od podstawy fundamentu). Przeznaczenie tego pomieszczenia nie jest oczywiste. O tym, iż pełniło funkcje gospodarcze, przekonuje duża ilość potłuczonych butelek i fragmentów ceramiki naczyńowej. Na niższych poziomach znalazł się jednak kilka nieokreślonych przedmiotów metalowych (silnie skorodowanych) oraz żelazną kunę (?), co mogłoby wskazywać, iż pomieszczenie przez jakiś czas pełniło funkcję aresztu. W piwnicy nie odkryto podłogi, posadzkę stanowiła mocno ubita, surowa glina, będąca rodzajem klepiska.

Szerokość ratusza ustalono podczas badań w sondażu 8/2001. Na głębokości 0,5 m odkryto drewniany legar przecięty wkopem, będący prawdopodobnie elementem konstrukcyjnym podcieni otaczających ratusz. Po wschodniej stronie legara znajdowała się warstwa kamieni łączonych glinianą zaprawą, które stanowiły pozostałość fundamentu. W pewnym miejscu ciąg kamieni stanowiących fundament urywał się, tworząc prawdopodobnie ościeże. Druga strona otworu nie zachowała się, część fundamentu w tym miejscu została zniszczona przez wkop. Jak można przypuszczać, w miejscu tym pierwotnie znajdowało się wejście do ratusza. Relikty ściany południowej ratusza były bardzo słabo czytelne, większa ich część została zniszczona w XX wieku podczas budowy fontanny oraz instalacji doprowadzających do niej wodę. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż ratusz bez podcieni miał wymiary ok. 14 m × 6,8 m.

Mysłowice do XIX wieku nie miały utwardzonej nawierzchni. Ślady pierwszego kamiennego bruku odkryto podczas badań w sondażu 9/2001. Na głębokości

0,65 m poniżej płyty rynku odsłonięto bruk wykonany z nieregularnych kamieni (piaskowiec), ułożonych na warstwie ciemnobrunatnej ziemi z nielicznymi wtrętami gliny. Przez środek tego utwardzenia przechodziła wiązka faszyny. Bezpośrednio pod brukiem zalegała warstwa szarej ziemi – podsyp, pod którym znajdował się calec.

W zachodniej części rynku, w pobliżu ściany ratusza, odkryto studnię. Konstrukcję zlokalizowano na głębokości 0,48 m; wierzchnią warstwę stanowiły cegły o wymiarach 24 cm × 12 cm × 7 cm, które ułożone razem tworzyły okrąg o średnicy 1,6 m. W otoczeniu studni, w odległości od 0,4 m do 0,6 m od brzegu cembrowiny, zalegał pas kamieni z kawałkami cegieł związanych surową gliną. Była to prawdopodobnie warstwa izolacyjna, bądź materiał z rozbiórki. Na odsłoniętym poziomie oprócz cegieł cembrowinę stanowił także fragment kamiennego łuku z piaskowca – jak się okazało, element konstrukcyjny występujący także na niższych poziomach. Znajdujące się na koronie cegły były prawdopodobnie wynikiem przebudowy, bądź naprawy górnych partii cembrowiny. Poniżej warstwy cegieł odsłonięto dwa poziomy kamiennych łuków, które tworzyły konstrukcję studni. Jeden krąg konstrukcyjny, o wysokości około 0,32 m, składał się z 5 kamiennych łuków, które razem połączone zamykały cały obwód.

Wypełnisko studni stanowiła czarna ziemia przemieszana z węglami drzewnymi. Materiał archeologiczny to nieliczne fragmenty ceramiki nowożytnej. Studnia funkcjonowała prawdopodobnie do XIX wieku, nie udało się ustalić, jaka była jej konstrukcja naziemna. Średnica zewnętrznego obwodu cembrowiny wynosiła 1,6 m, światło ok. 1,3 m.

W dwóch sondażach na ulicy Grunwaldzkiej założonych w osi jezdni, na głębokości ok. 1 m, odsłonięto drewniane belki, które były pozostałością wcześniejszej drogi. Droga wykonana została z całych bądź rozłupanych, w większości okorowanych pni drzew (sosna), których przeciętna średnica wynosiła około 10 cm. Z war-

stwy leżącej na drodze pozyskano tylko fragment ceramiki, datowany na czasy nowożytne – część przydenna misy. Belki ułożone na granicy zostały dość równo obcięte i obłożone kamieniami (piaskowiec), tak że tworzyły wyraźną krawędź drogi. Całkowita szerokość drewnianej nawierzchni wynosiła 2,7–2,8 m.

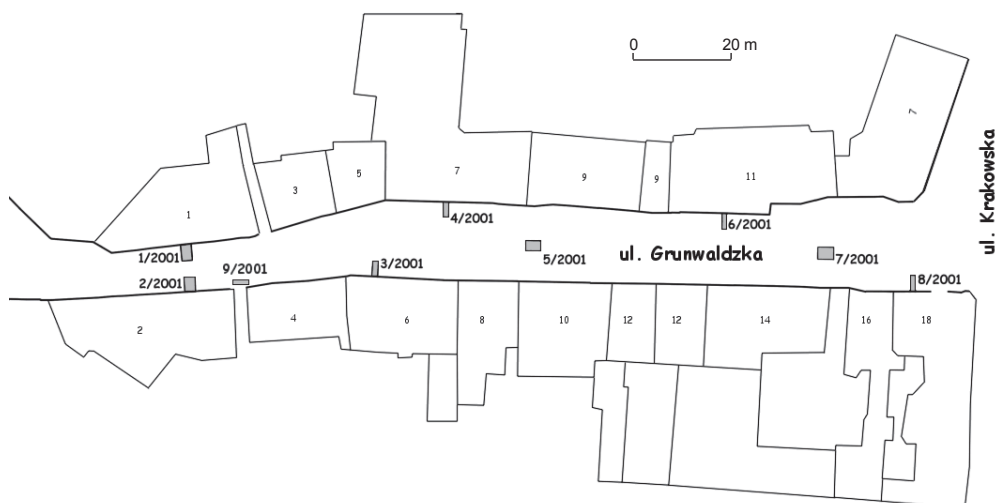
Dalsze prace w ciągu ulicy Grunwaldzkiej (ryc. 3) doprowadziły do odkrycia pozostałości kamiennego założenia, które okazało się reliktem bramy miejskiej. Jej fragmenty odsłonięto w sondażu usytuowanym w odległości ok. 25 m od południowo-wschodniego narożnika rynku, przy północno-wschodniej pierzei ulicy. Głównymi elementami tej konstrukcji były:

- Kamienny mur zorientowany wzdłuż osi północny zachód – południowy wschód, o szerokości korony 0,31 m, odkrytej długości 1,1 m. Mur znajdował się na głębokości 0,45 m poniżej poziomu ulicy. Część fundamentowa była o 0,16 m szersza od korony muru (rodzaj odsadzki, znajdującej się w licu wschodnim muru) i schodziła do głębokości spągu wykopu.
- Murowana, kamienna ława, połączona z murem w kształt litery L, pełniąca rolę fundamentu bramy miejskiej. Długość

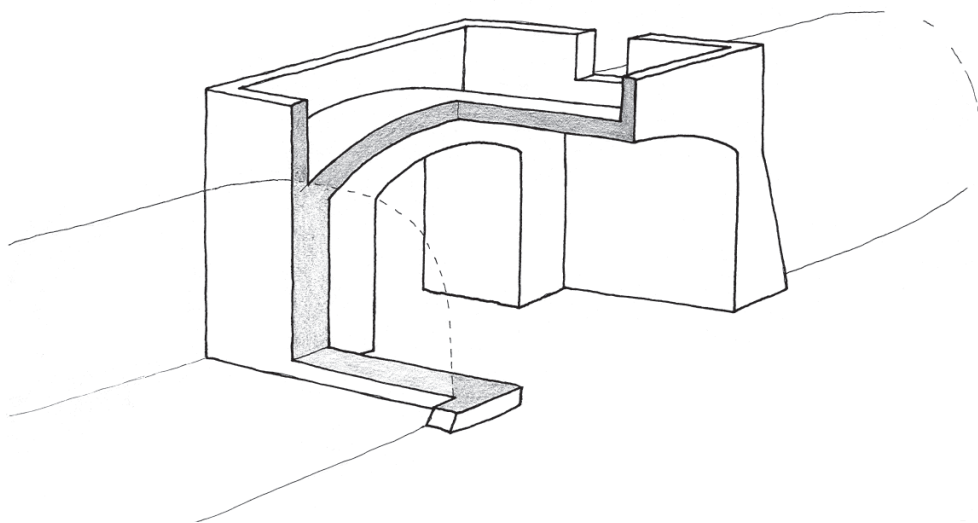
odkrytej ławy (od ścian północno-wschodniej i północno-zachodniej do krawędzi) wynosiła 1,23 m (0,76 m do miejsca, w którym łączyła się z murem). Szerokość ławy: 1,22 m. Głębokość, na której odsłonięto koronę tej konstrukcji, wynosiła 0,88 m poniżej obecnego poziomu.

Odsłonięta konstrukcja była elementem stałych umocnień obronnych miasta, które w XVI wieku otaczały centrum wraz z rynkiem. Odkryty przy fundamencie bramy kamienny mur był prawdopodobnie częścią przedbramia, które począwszy od wieków XIV i XV często stanowiły dodatkowy element obronny. Przedbramie było stadium przejściowym w rozwoju w pełni już ukształtowanego systemu obronnego, którym był później barbakan (ryc. 4).

Badania prowadzone po przeciwległej stronie ulicy nie ujawniły podobnego założenia, co było jednak spowodowane prowadzonymi tam pracami budowlanymi. Całość materiału ziemnego została wtórnie naruszona, głównie podczas układania licznych instalacji liniowych oraz prac zabezpieczających, prowadzonych przy stojącym tam banku. Wszędzie natomiast obecny był materiał rozbiórkowy, w postaci luźnego surowca kamiennego ze śladami zaprawy wapiennej. Jak się obecnie wydaje, świa-

Ryc. 3. Mysłowice, ul. Grunwaldzka. Plan rozmieszczenia sondażu archeologicznych

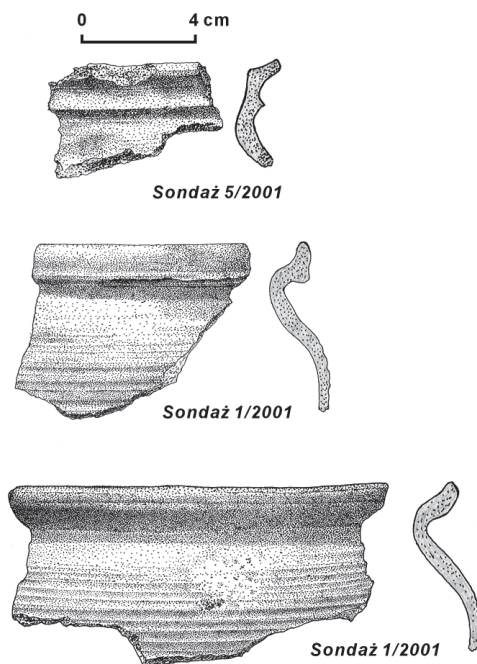

Ryc. 4. Mysłowice, ul. Grunwaldzka. Hipotetyczna rekonstrukcja bramy miejskiej

tło bramy wynosiło ok. 2,7 m, co wnioskować można z zachowanych fundamentów oraz ich negatywów, a także z szerokości drewnianej drogi.

Wśród materiału zabytkowego odkrytego podczas badań w Mysłowicach dominowała ceramika datowana głównie na okres nowożytny. Znalezione również duże ilości szkła i kości, a także mniej liczne fragmenty kafli piecowych. Osobną grupę stanowiły przedmioty metalowe, w tym monety oraz część kamiennego żarna.

Najstarszą ceramikę, datowaną na średniowiecze, znaleziono podczas badań na rynku, w sondażach 1/2001 i 5/2001 (ryc. 5). Materiały z sondażu 1/2001 (2 wylewy i 4 fragmenty brzuśca) to egzemplarze wykonane z masy garncarskiej schudzonej średnioziarnistą domieszką mineralną i wypalone w atmosferze redukcyjnej. Powierzchnia naczyń, w znacznym stopniu chropowata, miała barwę szarą. Krawędź naczynia była krótka, wychylona na zewnątrz. Naczynie zostało ozdobione licznymi, poziomymi żłobkami, wykonanymi w technice rycia. Ornament pokrywał górne partie naczynia. Drugi wylew

Ryc. 5. Mysłowice, rynek. Fragmenty naczyń późnośredniowiecznych

miał podobne zdobienie, jednak krawędź została nieznacznie pogrubiona, ustawiona niemal pionowo i lekko nadwieszona w dolnej partii. Po stronie wewnętrznej widoczny był wrąb na pokrywkę. Naczynie zostało wykonane z masy garncarskiej o zbliżonym składzie, powierzchnia miała kolor ceglasto-szary.

Całkowicie odmienny sposób ornamentowania prezentuje fragment wylewu znaleziony w sondażu 5/2001. Na zewnętrznej stronie wylewu, mniej więcej w połowie wysokości, umieszczone zostało niewielkie żeberko. Sam wylew jest dość znacznie wychylony na zewnątrz, powierzchnia krawędzi po stronie wewnętrznej była dokładnie wyrównana, być może przystosowana do nakładania tam pokrywki.

Ceramika nowożytna i współczesna zdecydowanie przeważała w materiale zabytkowym. Składały się na nią liczne fragmenty ceramiki użytkowej, datowanej szeroko od XVI do XX wieku. Najlicniejszą grupę stanowiła ceramika naczyniowa, wśród której dominowały liczne dzbany i miski z powierzchnią przeważnie polewaną. Najczęściej występującym kolorem polew był zielony, pewną grupę stanowiła także ceramika z polewą żółtą i pomarańczową. Ceramika nie była bardzo zróżnicowana stylistycznie, dominowały egzemplarze o prostej bądź lekko wychylonej na zewnątrz krawędzi. Rzadko stosowano ornamentykę, co jedynie potwierdza użytkowy charakter ceramiki.

Do ceramiki użytkowej zaliczają się także trójnóżki, których liczne fragmenty (przeważnie nóżki oraz rączkę) znaleziono podczas eksploracji.

Równie liczną grupę zabytków stanowiły fragmenty naczyń szklanych, głównie butelek po winie. Największe ich nagromadzenie odkryto podczas eksploracji sondażu 7A/2001 (piwnica). Były to butelki wykonane z grubego, przeważnie brązowego lub zielonego, opalizującego szkła. Na dwóch fragmentach była pieczęć (ryc. 6). Na pierwszym – nieczytelna, na drugim – napis: SIMENAU 1 Q. № 2 E.

Ryc. 6. Mysłówice, rynek. Pieczęć butelki z napisem: SIMENAU 1 Q. № 2 E

Wśród porcelany przeważały części późnonowoczesnych kubków i talerzy. Wyjątkowymi znaleziskami w tej grupie były dwa fragmenty fajek (?). Końcówki obu ustników były karbowane – był to rodzaj gwintu.

Do najważniejszych zabytków metalowych należy zaliczyć dwie srebrne monety, znalezione podczas eksploracji sondażu 7/2001 i 7A/2001. Były to: srebrny trojak Fryderyka Wielkiego z 1776 roku i 1/48 talara z 1773 roku.

Inne zabytki znalezione podczas badań sondażu 7A/2001 to żelazne, silnie skorodowane przedmioty, przypuszczalnie okucia drewnianych skrzyń oraz żelazna kurna (?).

Pozostałe zabytki metalowe to m.in. żelazny widelec z widocznymi śladami drewnianych okładzin, mocowanych za pomocą nitów, brązowe kółko, metalowy guzik, liczne kute gwoździe i ćwieki żelazne.

Jedynym zabytkiem kamiennym był fragment żarna – leżaka, z wyraźnym mimośrodem. Jedna z powierzchni została dość starannie wygładzona, druga nie miała takich śladów, widoczne były liczne wżery i porowatości, charakterystyczne dla powierzchni nie obrabianych. Średnica koła wynosiła ok. 25 cm.

Materiały z przeprowadzonych badań oraz pełna dokumentacja zostały zdeponowane w Muzeum w Chudowie.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NÁMĚSTÍ V MYSŁOWICÍCH, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Archeologický výzkum v Mysłowicích (obr. 1) probíhal ve dvou etapách: od ledna do května roku 2001 a od ledna do června roku 2002. Realizovala jej firma „Castrum”, s.r.o. Na ploše náměstí a v ulicích Grunwaldské a Bytomské byly provedeny georadarové a geologické průzkumy. V centrální části náměstí (obr. 2) v hloubce asi 0,5 m byly odkryty špatně zachované desky, připevněné na dřevěných prácích. Desky vytvářely rovný povrch, pravděpodobně podlahu městských kotců. O něco dále byly zachyceny pozůstatky radnice, její existence dosvědčovaly také historické zmínky. V sondě 7A/2001 byl objeven fragment kamenné konstrukce – pozůstatek sklepní klenby. Objevený sklep se nalézal v severozápadním rohu radnice, byl zakryt klenbou, opírající se o zdivo severní a jižní stěny. Ve sklepe nebyla nalezena podlaha v pravém slova smyslu, ale v úrovni dna byla hlína silně utlučená, což lze považovat za určitý druh podlahy.

Výzkumem bylo zjištěno, že radnice měla rozměry asi 14 × 6,8 m a měla dřevěné podloubí. Rovněž budova byla dřevěná, jen sklep byl vystavěn z kamene. U západní strany radnice se nalézala městská studna. Byla vybudována z kamenných oblouků (pískovec), které se skládaly do konstrukčních kruhů o výšce 0,32 m.

Archeologický výzkum, který proběhl na Grunwaldské ulici (obr. 3), vedl k objevu dřevěné cesty, její šířka byla 2,7 a 2,8 m. V místech styku Grunwaldské ulice a jihovýchodního rohu náměstí byly odkryty základy městské brány (Krakovské), její částí byla kamenná lavice, vystavěná na půdorysu ve tvaru písmene L, tvořící základ předbraní (obr. 4). Město nemělo zděnou fortifikaci, zastupovaly ji dřevohlinité valy.

Výzkumy v Mysłowicích byly ukončeny, nejvýznamnějším výsledkem byla lokalizace radnice a jedné ze dvou městských bran, potvrzujících původ města v 16. stol.

Arkadiusz Tarasiński

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN DES MARKTPLATZES IN MYSŁOWICE, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Untersuchungen in Mysłowice (Abb. 1) wurden in zwei Etappen: vom Januar bis zum Mai 2001 sowie vom Januar bis zum Juni 2002 durch die archäologische Firma „Castrum” GmbH geführt. Das Areal des Marktplatzes und die Straßen Grunwaldzka und Bytomska wurden vorerst den geologischen und Echolot-Untersuchungen unterzogen. Im zentralen

Teil des Marktplatzes (Abb. 2) wurden in einer Tiefe von 0,5 m schlecht erhaltene Bretter, auf Lagerhölzer befestigt, freigelegt. Sie bildeten einen ebenen Boden, wahrscheinlich von städtischen Krambuden. Ein wenig weiter entfernt wurden Überreste des Rathauses ermittelt, das auch durch die historischen Überlieferungen bezeugt wird. In der Sondagegrabung 7A/2001 wurde ein

Fragment einer Steinkonstruktion aufgedeckt – Überrest eines Kellergewölbes. Der freigelegte Keller fand sich in der nordwestlichen Ecke des Rathauses und wurde durch ein Gewölbe, das sich auf die Nord- und Südwand stützte, gedeckt. Im Keller wurde kein Fußboden gefunden, den Boden bildete stark gestampfter, roher Lehm. Die Untersuchungen ermittelten, daß das Rathaus etwa $14 \times 6,8$ m gemessen hat sowie über einen Holzlaubgang verfügte. Das Rathaus wurde als Holzbau errichtet, nur der Keller wurde aus Stein ausgeführt. Westlich des Rathauses gab es den Stadtbrunnen. Er wurde aus bogenförmigen Sandsteinen errichtet, welche zusammengelegt Steinkreise von jeweils einer Höhe von 0,32 m bildeten.

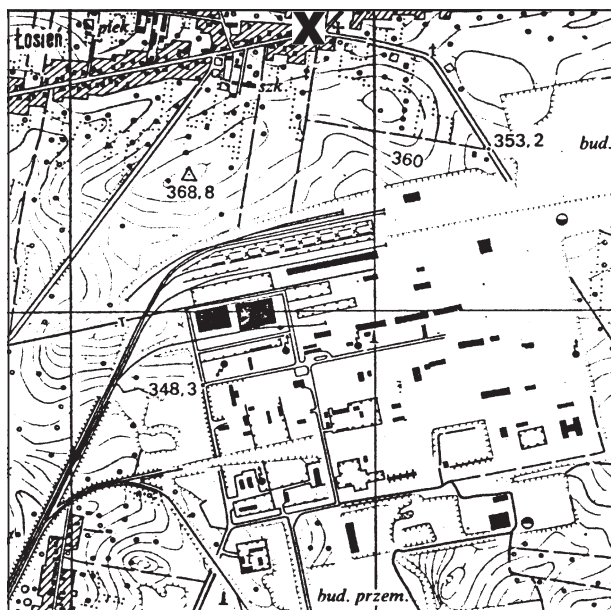
Die archäologischen Grabungen in der Grunwaldzka-Straße (Abb. 3) ergaben eine hölzerne Straße von 2,7–2,8 m Breite. Am Berührungspunkt der Grunwaldzka-Straße und der südöstlichen Ecke des Rathauses wurden Fundamente des (Krakauer) Stadtttores freigelegt, zu dem eine Steinbank mit einem L-förmigen Grundriß gehörte; die Steinbank bildete die Grundlage des Torvorhauses (Abb. 4). Die Stadt verfügte über keine gemauerten Befestigungen sondern sie ersetzende Holz-Erde-Wälle.

Die Untersuchungen in Mysłowice wurden abgeschlossen; ihr wichtigstes Ergebnis war die Ermittlung des Rathauses sowie des Stadtttores (eines von zwei vorhandenen), die die Abstammung der Stadt vom 16. Jh. belegten.

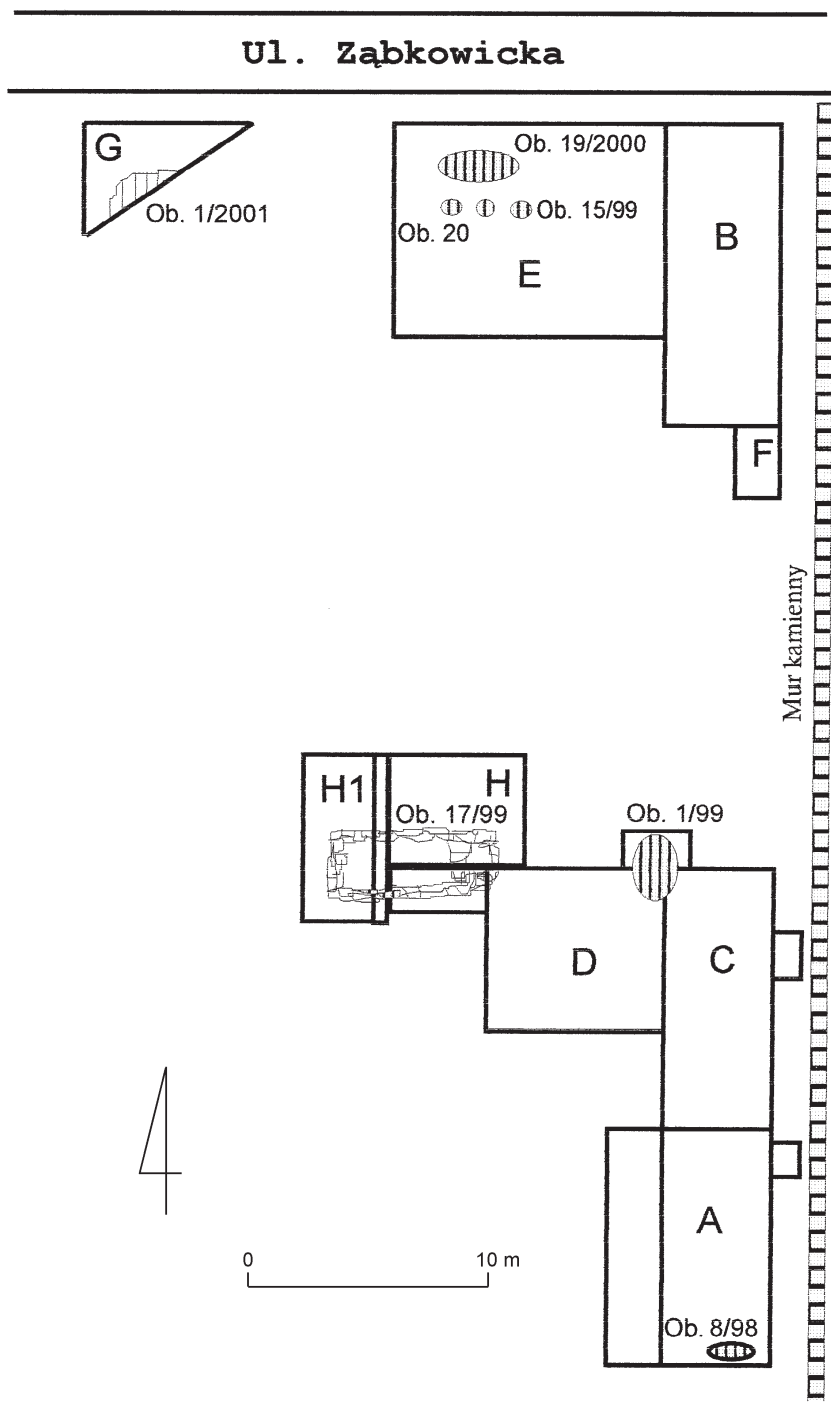
SPRAWOZDANIE Z BADAŃ RATOWNICZYCH NA STANOWISKU 2 W DĄBROWIE GÓRNICZEJ-ŁOŚNIU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Badania ratownicze na stanowisku 2 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu (ryc. 1) w roku 2001 były kontynuacją badań podjętych w roku 1997 i prowadzonych w latach następnych¹. W roku 2001 w dniach 1–22 czerwca zakończono badania w północnej części działki Mysłowskich w obrębie wykopu G (ryc. 2), gdzie stwierdzono – podobnie jak wcześniej – że jest to część stanowiska, na której koncentrowała się nowożytna działalność gospodarcza. W sezonie 2001 odsłonięto w tym rejonie

obiekt 1/2001. Uchwycony został na poziomie niwelacyjnym 352,23 w obrębie wykopu G. Uchwycono tylko jego część północną, ponieważ pozostała partia obiektu została zniszczona wykopem pod rurociąg. Miał kształt nieregularnego owalu. Jego wymiary w partii zachowanej wynosiły maksymalnie 2,6 m długości i 1,2 m szerokości. Była to piwniczka gospodarcza użyta najprawdopodobniej wtórnie na śmietnik. Znalaziono w niej poza kośćmi zwierzęcymi liczne fragmenty ceramiki

Ryc. 1. Dąbrowa-Górnica-Łośń. Lokalizacja stanowiska 2. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Dąbrowa Górnicza-Losień, stanowisko 2. Rozmieszczenie wykopów i ważniejszych obiektów archeologicznych odkrytych w latach 1998–2001. A–H1 – wykopu archeologiczne

i polepy. Materiał znaleziony wewnątrz świadczy o XVII–XVIII-wiecznej chronologii obiektu.

W obrębie wykopów H i H1 w południowej części działki natrafiono na ślady okopów z I wojny światowej. Świadczą o tym charakterystyczny przebieg i profil wkopów oraz łuska karabinowa z datą produkcji: 1913. Warto nadmienić, że na wzgórzu w odległości 200–250 m na północ od badanej działki znajduje się mурowany bunkier rosyjski z I wojny światowej. Podczas badań w obrębie wykopów H i H1 przecięto w kilku miejscach wspomniany rów, będący typowym okopem obronnym o głębokości średnio 1,8–2 m. Zakończono również badania odkrytych w roku 1999 relikwów architektury kamienniej (ryc. 3), oznaczonych wtedy jako obiekt 17/1999. Obiekt ten, o orientacji wschód–zachód, ma wymiary $5,8 \times 2,8$ m. Zbudowano go z częściowo obrobionego kamienia wapiennego. Mur uzupełniono nieregularnymi głazami. W ścianie północnej znaleziono połówkę cegły ręcznej roboty, a w za-

sypisku cegłę palcówkę. Obiekt ten ma dwudzielną budowę, składa się z półokrągłej „apsydy” w części wschodniej o wymiarach $2,2 \times 1,5$ m. W części południowej tejże „apsydy” znajdowały się trzystopniowe kamienne schody. Część wejściową od właściwego budynku oddziela drewniany (zbutwiał) próg o wymiarach $0,9 \times 0,25$ m. W części wschodniej budowli calec osiągnięto na poziomie niwelacji 352,48. Część zachodnia budynku ma długość około 3,6 m i szerokość 2 m. W budowli nie było właściwej podłogi. Niestety, ani cegła, ani średniowieczny materiał archeologiczny z wkopu pod fundament nie przesądza jednoznacznie o chronologii budynku, ponieważ wzniesiono go na terenie osady wczesnośredniowiecznej. Również bardzo archaiczna technika budowy muru, którego spoiwem jest glina, była stosowana w obiektach gospodarczych praktycznie do początków XX wieku. Ponieważ obiekt ten został włączony we wspomniany system okopów z I wojny światowej, cała jego struktura

Ryc. 3. Dąbrowa Górnicza, stanowisko 2. Relikty nowożytnej piwniczki

została zniszczona. Na środku umieszczono ogromny głaz (ryc. 3), który nie należał do ścian obiektu. Mógł być podstawą pod np. karabin maszynowy. Obiekt 17/1999 jest nowożytną piwnicą o funkcji gospodarczej. Świadczy o tym również brak uformowania zewnętrznego lica ścian budynku, ponieważ z założenia miały się one znajdować pod ziemią. Układ nawarstwień wewnątrz i w najbliższym otoczeniu tego obiektu został zakłócony budową umocnień polowych i z tego powodu nie jest możliwe dokładne określenie chronologii tego obiektu. Ciekawe, że w pierwszym sezonie badań odkryto relikty umocnień ziemnych z okresu II wojny światowej oraz doskonale zachowany hełm niemiecki i liczne łuski pocisków artyleryjskich lub moździerzowych².

Odkryte w południowej części badanej działki, nie zaznaczone na planie, obiekty 2/2001, 3/2001, 4/2001, 5/2001, 6/2001,

7/2001 są najprawdopodobniej związane z budową linii okopów oraz nie dokończoną studnią.

Ruchomy materiał archeologiczny odkryty w trakcie badań w 2001 roku potwierdza istnienie osadnictwa z epoki kamienia i wczesnego średniowiecza, pomimo że nie udało się w tym sezonie odkryć obiektów związanych bezpośrednio z tymi epokami. Na obrzeżach stanowiska, obecnie na obszarze o nie ustalonych stosunkach własnościowych, odkryto luźne skrupy kultury łużyckiej. Potwierdza również bardzo intensywne użytkowanie terenu stanowiska w czasach nowożytnych i współczesnych.

Pomimo że znaczna część stanowiska została zniszczona przez różnego rodzaju wkopy nowożytnie i współczesne, należy się liczyć z występowaniem, niejako punktowo, fragmentów nie zniszczonych układów nawarstwień.

PRZYPISY

¹ J. R o ś, D. R o z m u s, *Wczesnośredniowieczny piec do wytopu ołowiu i srebra w Dąbrowie Górniczej-Łośniu*, st. 2, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 52: 2000, s. 389–403; t y c h z e, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, województwo katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, Katowice 2001, s. 170–175; t y c h z e, *Badania archeologiczne na stanowisku 2 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 290–302.

² W 2002 roku J. Mysłowski zauważył (a następnie zgłosił) po południowej stronie piwniczki na brzegu stawu relikty murów kolejnej piwniczki.

Dariusz Rozmus, Jerzy Roś

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA LOKALITĚ 2 V DĄBROWĚ GÓRNICZÉ-ŁOŚNI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Výzkum v roce 2001 byl pokračováním dřívějších výzkumů na raněstředověké lokalitě (obr. 1). V sezóně 2001 byly objeveny především novověké objekty a také další zbytky armádních okopů (obr. 2). Zmíněnými objekty jsou hospodářská jáma ze 17.

a 18. století a sklípek s kamennou konstrukcí z 19. stol. (obr. 3) Raněstředověké nálezy a silicity se nacházely v sekundárním ulo•ení. Důle•itým zjištěním je objevování keramických fragmentů lu•ické kultury na okrajích zkoumané plochy.

Dariusz Rozmus, Jerzy Roś

EIN BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ 2
IN DĄBROWA GÓRNICZA-ŁOSIEŃ, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

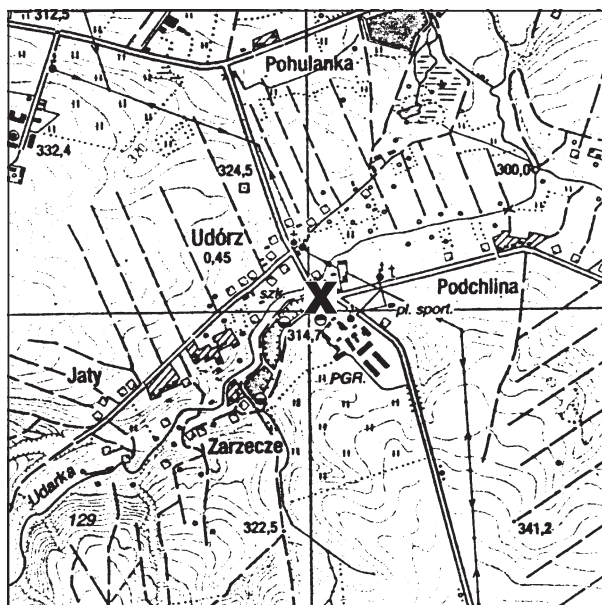
Die Untersuchungen im Jahre 2001 sind Fortsetzung der früheren Untersuchungen auf einem frühmittelalterlichen Fundplatz (Abb. 1). In der Grabungskampagne 2001 wurden vor allem Objekte von neuzeitlicher Chronologie aufgedeckt wie auch weitere Fragmente von militärischen Schützengräben (Abb. 2). Von den Objekten sind es eine wirtschaftliche Grube aus

der Wende des 17. und 18. Jh. sowie ein kleiner Keller von einer Steinkonstruktion aus dem 19. Jh. (Abb. 3). Die frühmittelalterlichen sowie Silexfunde waren umgelagert. Ein wesentliches Ergebnis sind gefundene Keramikfragmente der Lausitzer Kultur, die am Rande des durchforschten Areals auftraten.

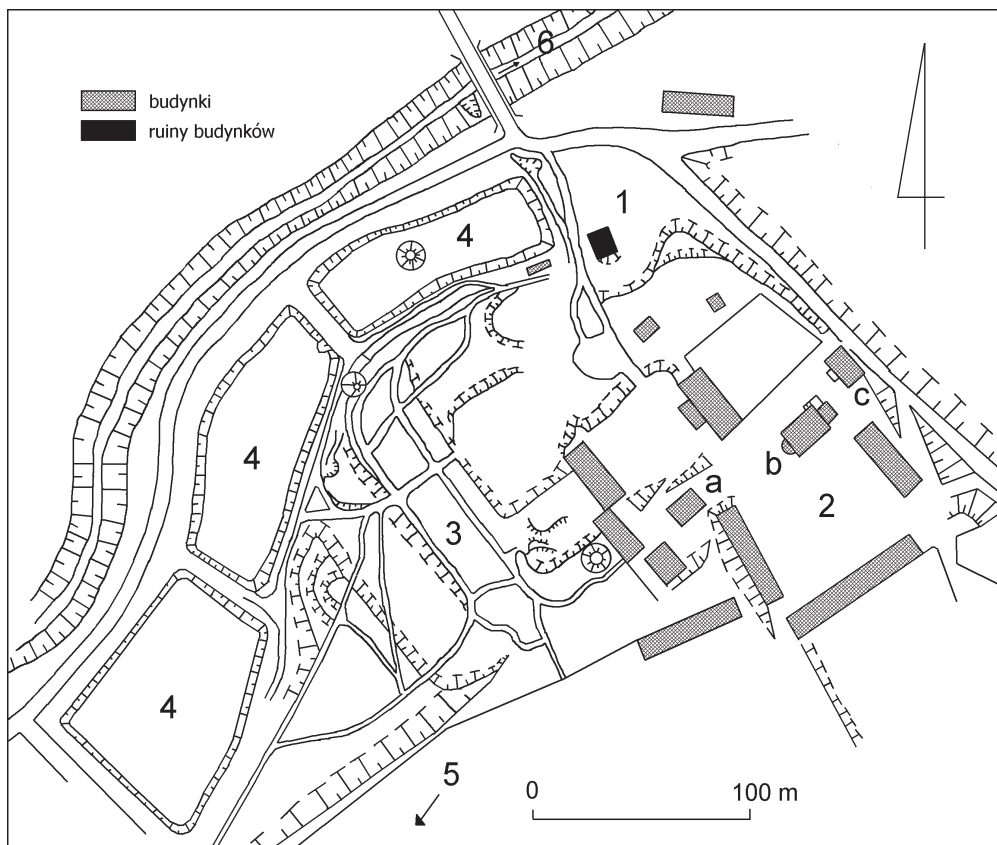
BADANIA NOWOŻYTNEGO DWORU W UDÓRZU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Miejscowość Udórz położona jest na wschodnim skraju Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd, na obu brzegach rzeki Udorki, prawobrzeżnego dopływu Pilicy¹. Relikty dworu wraz z dawnym folwarkiem i parkiem dworskim znajdują się w części wsi zwanej Zarzeczem (ryc. 1 i 2)². Na północno-wschodnim skraju zespołu dworsko-parkowego, w sąsiedztwie przecinającej Udórz z północy na południe drogi do Wolbromia, wznoszą się pozostałości budynku dworu rozebranego w latach siedemdziesiątych

XX wieku. Widoczny w terenie relikht ma kształt niewysokiego kopca o rzucie zbliżonym do prostokąta ustawionego dłuższym bokiem w przybliżeniu na osi północ-południe i mierzy na poziomie gruntu około 11×13 m. Z dawnego dworu zachowała się jedynie bardzo zaśmiecona kondygnacja piwnic, zagłębiona na około 2,5–2,7 m. Korona reliktu wyniesiona jest maksymalnie około 2,2 m ponad otaczający teren³, a zachowana substancja budowlana jest w znacznym stopniu zniszczona (ryc. 3).

Ryc. 1. Udórz. Lokalizacja dworu. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Udórz, dwór. Szkic lokalizacji reliktyw dworu: 1 – relikty dworu, 2 – folwark (a – spichlerz z 1783 roku, b – spichlerz z 1830 roku, c – rządówka z 1893 roku), 3 – park dworski, 4 – stawy, 5 – grodzisko z VIII–XII wieku, 6 – rzeka Udorka

We wnętrzu obiektu zachowały się trzy pomieszczenia piwniczne (ryc. 4) o łącznej powierzchni użytkowej około 64 m^2 . Mury konstrukcyjne wykonano głównie z dziko łamanego wapienia i kongrecji krzemien-nych⁴. Użyto też niewielkiej ilości sztrycharskiej cegły ceramicznej pełnej (w tym tzw. palcówki) oraz gruzu z takiej cegły. Podobną cegłę wykorzystano również do budowy części obramień oraz nadproży otworów i wnęk. Spoiwem jest zaprawa wapienna. Z podobnego materiału wykonane są również sklepienia. Ściany, tak wewnątrz, jak i na zewnątrz, oraz sklepienia noszą ślady słabo zagładzonej wyprawy tynkowej (tynk wapienny), bądź też roztartej zaprawy budowlanej.

Pomieszczenie piwniczne 01 ma kształt zbliżony do prostokąta wydłużonego (w przybliżeniu) na osi wschód–zachód. Zajmuje północną partię reliktu, mierzy około $3,7 \times 9,7 \text{ m}$ i ma około 36 m^2 powierzchni. Część jego ścian wschodniej i zachodniej jest zburzona, podobnie jak przyległe do nich fragmenty sklepienia kolebkowego. W ścianie wschodniej widoczny jest fragment zniszczonej, pierwotnej wnęki o nadprożu i węgarach z cegły. Relikt drugiej (również pierwotnej i znacznie uszkodzonej) wnęki znajduje się w zachodniej partii ściany północnej. Z kolei w zachodniej części ściany południowej mieści się przejście do pomieszczenia piwnicznego 02a. Jego ościeża i odcinkowe nadpro-

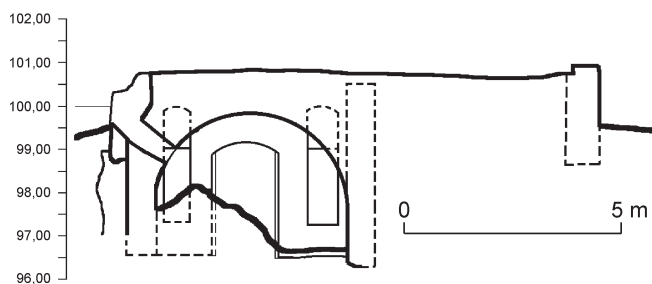
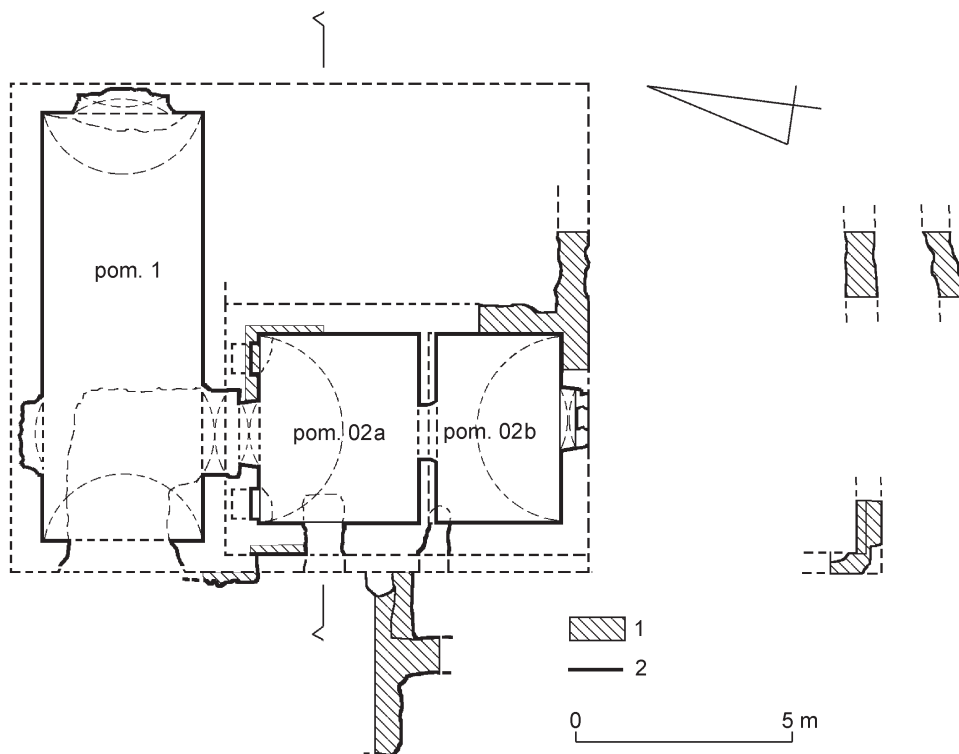
Ryc. 3. Udórz, dwór. Relikty dworu po oczyszczeniu otoczenia. Widok od północnego zachodu. Stan z 2001 roku

że od strony pomieszczenia 01 (wykonane z cegły) są w znacznym stopniu zniszczone. W obu węgarach widoczny jest pionowy szew dzielący południową ścianę izby 01 na osi (w przybliżeniu) wschód–zachód. Nie zachowały się ślady ewentualnych otworów na zewnątrz⁵.

Pomieszczenie 02a stanowiło pierwotnie jedną całość z pomieszczeniem 02b. W ścianie je dzielącej, wymurowanej z cegły maszynowej łączonej zaprawą wapienną (z domieszką cementu?), wykonano przejście. Pierwotne pomieszczenie 02 miało kształt prostokąta wydłużonego (w przybliżeniu) na osi północ–południe. Zajmowało południowo-zachodnią część dworu, mierzyło $6,8 \times 4,3$ m i miało powierzchnię około 29 m². Całość przykrywa sklepienie kolebkowe. W ścianie północnej na osi mieści się wspomniane przejście wiodące do pomieszczenia 01. Jego wykonane głównie z kamienia węgary i nadproże są pierwotne. W ścianie po obu bokach przejścia znajdu-

ją się dwa zamurowane ceglą otwory okienne (ryc. 5). Wiodą one bardzo ostro w górę, a korzystanie z nich umożliwiały pierwotne lunety w kolebce sklepienia. Z kolei w kolebce przy ścianie zachodniej znajdują się dwa otwory okienne doświetlające (obecnie jeden znajduje się w pomieszczeniu 02a, a drugi w 02b). Oba od strony wnętrza lokalności zostały wykonane dzięki wtórnemu przebicciu kolebki. Natomiast od strony zewnętrznej ich węgary (w części wykonane w cegle) powstały wraz z murem tej partii zachodniej ściany dworu. Kolejny zamurowany otwór znajduje się w ścianie południowej. Jak się wydaje, mamy tu do czynienia z wnęką (częściowo zamurowaną w trakcie użytkowania dworu), której plecy rozkuli „poszukiwacze skarbów”. Południowo-wschodnia część reliktu nie była podpiwniczona.

W lipcu 2001 roku pozostałości te stały się przedmiotem badań archeologiczno-architektonicznych przeprowadzonych na

Ryc. 4. Udórz, dwór. Rzut i przyrządek relikwów dworu: 1 – mury w wykopach, 2 – mury o ustalonym przebiegu

zlecenie Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁶.

W trakcie badań wytyczono 5 wykopów archeologicznych o łącznej powierzchni dochodzącej prawie do 44 m², z których pozyskano 270 okazów ruchomego materiału zabytkowego. Wykonano również pomiar relikw dworu, a także ciąg odwierców (ryc. 4, 6)⁷.

I tak, wykop I o wymiarach 11,4 × 1,5 (w części południowej) – 3,3 m (w części

północnej) usytuowano przy południowej ścianie relikw dworu (ryc. 6–8). Natomiast wykopy II (ryc. 6 i 9) oraz V (ryc. 6) założono przy zachodniej ścianie obiektu. Pierwszy z nich ułożono na wysokości ściany działowej pomieszczeń piwnicznych 01 i 02a, a drugi w sąsiedztwie otworu okiennego do pomieszczenia piwnicznego 02b. Z kolei wykop IV (ryc. 6) wytyczono na południowy zachód od dworu na przedłużeniu ściany zachodniej jego za-

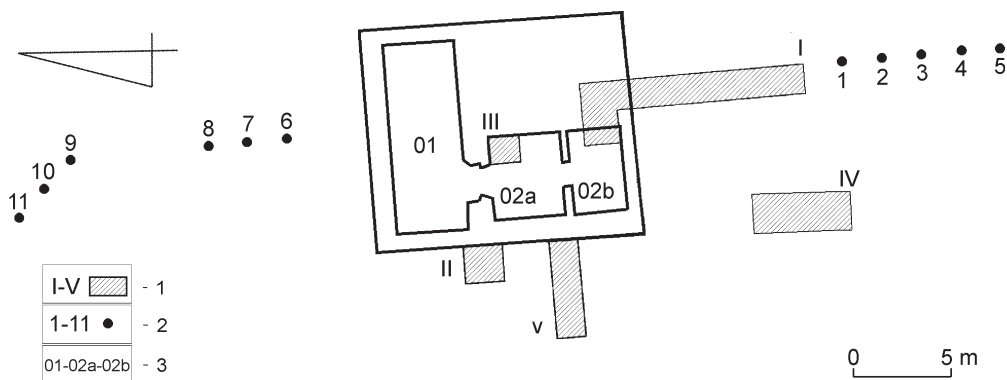
Ryc. 5. Udórz, dwór. Pomieszczenie piwniczne 02a. Zamurowane okno we wschodniej partii ściany północnej. Widok od południa. Stan z 2001 roku

chowanego reliktu. Wreszcie wykop III (ryc. 6) założono w północno-wschodnim narożniku pomieszczenia piwnicznego 02a. Natomiast odwierty wykonano zarówno na północ, jak i na południe od reliktu

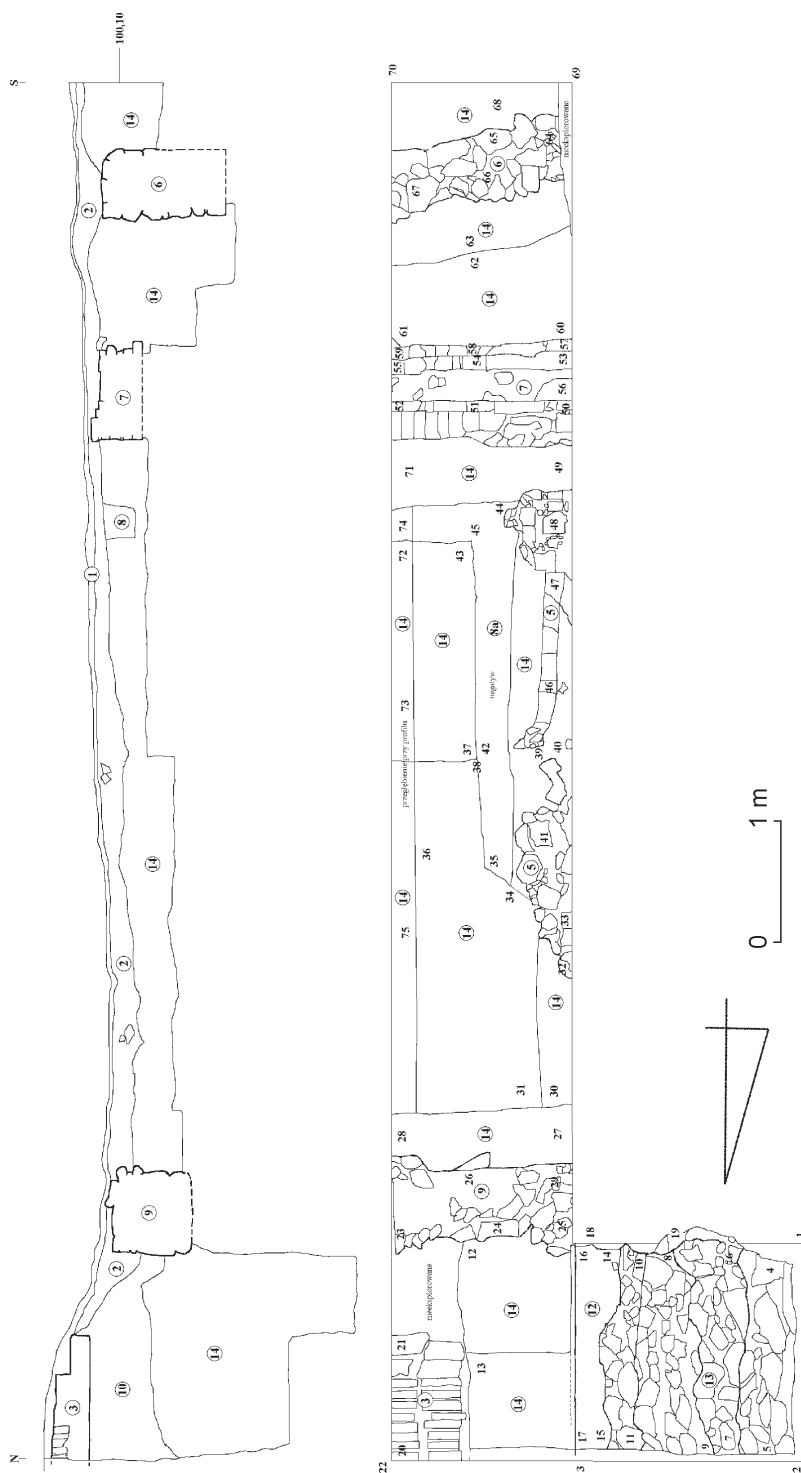
(na przedłużeniu wschodniego profilu wykopu I).

Stratygrafia nawarstwień ziemnych jest nad wyraz skromna. Występują tu bowiem prawie wyłącznie warstwy powstałe w wyniku prac niwelacyjnych, bądź będące zasypiskami wtórnie wykonanych wykopów. Na warstwy powstałe w trakcie użytkowania obiektu natrafiono jedynie w pomieszczeniu piwnicznym 02a (wykop III). Sytuacja taka zapewne została spowodowana pracami porządkowymi (połączonymi z niwelacją terenu) zarówno w trakcie XIX- i XX-wiecznych prac budowlanych, jak i w trakcie rozbiórki obiektu na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku.

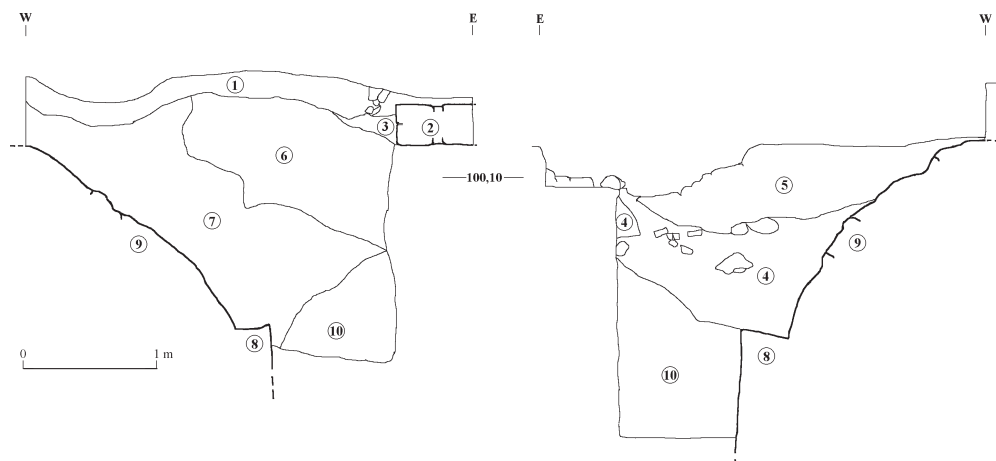
Nieco więcej można wywnioskować z analizy murów (zarówno zachowanych na powierzchni, jak i odsłoniętych w wykopach archeologicznych). Niewątpliwie najstarszym elementem murowanym jest kamienna piwnica 02. Jednocześnie brak śladów innych murów, które można by odnieść do tego samego czasu. Co więcej, obiekt ten w postaci murowanej miał zapewne tylko jedną kondygnację. Sugeruje to brak śladów nadbudowy na odsłoniętej w wykopie I koronie wschodniej ściany tego budynku. Do piwnicy 02 od strony północnej dostawiona została piwnica 01, a pomieszczenie 02 „wchłonał” budynek o wymiarach około 11 × 13 m, którego południowo-wschodnia część nie była pod-

Ryc. 6. Udórz, dwór. Lokalizacja wykopów i odwiertów. Legenda: 1 – wykopy archeologiczne, 2 – odwierty, 3 – numeracja pomieszczeń

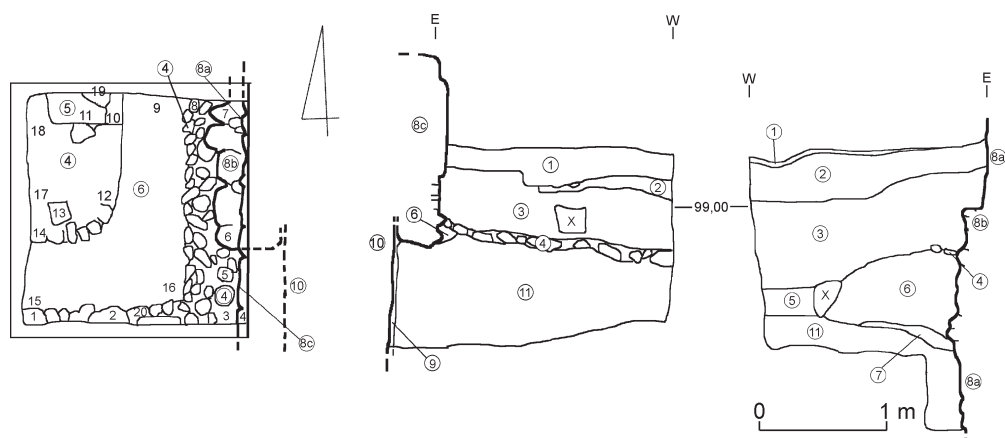
Ryc. 7. Udórz, dwór. Wykop I. Profil wschodni i rzut dna po zakończeniu eksploracji (z poszerzeniem): 1 – humus porośnięty darnią, pojedyncze ułamki gruzu ceglanego, ślady zaprawy wapiennej (ułamki ceramiki naczyńowej i kafli piecowych, tynk); 2 – brunatnoczarna próchnica z gruzem ceglanym i okruchami zaprawy wapiennej – warstwa niwelacyjna powstała po rozbiorze dworu (ułamki ceramiki naczyńowej i kafli piecowych, przedmioty żelazne); 3 – cegła maszynowa (?) ułożona na zaprawie wapiennej w dwóch warstwach na „rolkę” – podstawa pieca (?); 4 – łamany wapień i bryły krzemienne oraz cegły sztrycharskiej (?) i gruz ceglany oraz zaprawa wapienna – rozwalisko ściany działowej dworu (powstałej po II rozbudowie ?/); 5 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych łączonych na glinę (w posadowieniu warstwa cegły ustawionej białej w licu – południowa ściana dobudówki do dworu (w tórna w stosunku do II rozbudowy ?/); 6 – mur z cegły sztrycharskiej (?) na zaprawie wapiennej – południowa ściana dworu (po II rozbudowie); 7 – żużel – zasypisko wkopów związanych z odwodnieniem terenu; 8 – negatyw po wyeksplorowanej warstwie żużla – wkop związany z odwodnieniem terenu; 9 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych łączonych na glinę i niewielkie ilości zaprawy wapiennej – południowa ściana dworu (po I rozbudowie); 10 – szarobrazowa glina z iłem i piaskiem – zasypisko wykonane na sklepieniu piwnicy 02; 11 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych na zaprawie wapiennej – ściana wschodnia piwnicy 02; 12 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych na zaprawie wapiennej – sklepienie piwnicy 02; 13 – brązowa glina z iłem i piaskiem – calec. Cyfry w kółkach oznaczają warstwy, cyfry bez kółek – niwelację. Niwelacje na stronie obok

Ryc. 8. Udórz, dwór. Wykop I. Profil północny i lico północne południowej ściany dworu po I rozbudowie (poszerzenie): 1 – humus porośnięty darnią, pojedyncze ułamki gruzu ceglanego, ślady zaprawy wapiennej; 2 – cegła maszynowa (?) układana na zaprawie wapiennej w dwóch warstwach na „rolkę” – podstawa pieca (?); 3 – szary piasek z drobnym gruzem ceglanym i okruchami zaprawy wapiennej – zasypisko wkopu związanego z 2; 4 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych łączonych na glinę i niewielkie ilości zaprawy wapiennej – południowa ściana dworu (po I rozbudowie); 5 – obryw muru 4; 6 – szarobrazowa glina z iłem i piaskiem – zasypisko wykonane na sklepieniu piwnicy 02; 7 – brązowożółta glina z iłem i piaskiem – zasypisko wykonane na sklepieniu piwnicy 02 przechodzące dołem w zasypisko wkopu związanego z budową piwnicy 02; 8 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych na zaprawie wapiennej – ściana wschodnia piwnicy 02; 9 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych na zaprawie wapiennej – sklepienie piwnicy 02; 10 – brązowa glina z iłem i piaskiem – calec

Niwelacje punktów zaznaczonych na rycinie 7:

1. 100,79	20. 100,61	39. 100,04	58. 99,95
2. 100,86	21. 100,49	40. 100,13	59. 100,01
3. 100,95	22. 100,71	41. 100,17	60. 99,41
4. 100,35	23. 100,15	42. 99,94	61. 99,44
5. 100,36	24. 99,94	43. 100,13	62. 99,40
6. 100,11	25. 100,18	44. 100,00	63. 99,14
7. 99,99	26. 99,76	45. 99,94	64. 100,28
8. 99,66	27. 99,60	46. 100,16	65. 100,14
9. 99,84	28. 99,59	47. 100,17	66. 99,98
10. 99,40	29. 100,00	48. 100,34	67. 100,23
11. 99,38	30. 99,86	49. 99,85	68. 99,74
12. 98,15	31. 99,73	50. 100,34	69. 100,50
13. 98,70	32. 99,99	51. 100,36	70. 100,52
14. 99,91	33. 100,16	52. 100,32	71. 99,86
15. 99,98	34. 99,86	53. 100,20	72. 99,85
16. 99,96	35. 99,94	54. 100,26	73. 99,86
17. 99,01	36. 99,80	55. 100,27	74. 99,96
18. 100,77	37. 99,86	56. 100,21	75. 99,64
19. 100,34	38. 99,91	57. 99,90	

Ryc. 9. Udórz, dwór. Wykop II. Rzut dna na poziomie reliktów bruku, profil północny i profil południowy: 1 – humus porośnięty darnią, pojedyncze ułamki gruzu ceglanoego, ślady zaprawy wapiennej; 2 – czarna próchnica z gruzem ceglanoym i okrucami zaprawy wapiennej – warstwa niwelacyjna powstała po rozbiórce dworu; 3 – brunatnoszara próchnica z żółtym iłem oraz gruzem ceglanoym i okrucami zaprawy wapiennej; 4 – łamany wapień i bryły krzemienne – bruk; 5 – szary piasek; 6 – żółto-brązowa glina z iłem i piaskiem przemieszana z brunatnoszarą próchnicą – zasypisko wkopu muru 8; 7 – czarna próchnica – zasypisko wkopu muru 8; 8a – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych łączonych zaprawą wapienną (zachodnia ściana dworu po rozbudowie na odcinku pomieszczenia piwnicznego 01 dostawiona do muru 10) – odcinek głęboko posadowiony; 8b – odsadzka muru 8a; 8c – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych łączonych zaprawą wapienną (zachodnia ściana dworu po rozbudowie na odcinku pomieszczenia piwnicznego 02a dostawiona do muru 10) – odcinek płytko posadowiony; 9 – brązowa glina z iłem i piaskiem – zasypisko wkopu muru 10; 10 – mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych łączonych zaprawą wapienną – ściana pomieszczenia piwnicznego 02a; 11 – brązowa glina z iłem i piaskiem – calec; X – kamień. Cyfry w kółkach oznaczają warstwy, cyfry bez kółek – niwelacje

NIWELACJE:

1. 98,73	6. 98,98	11. 98,44	16. 98,70
2. 98,95	7. 98,93	12. 98,66	17. 98,62
3. 98,94	8. 98,66	13. 98,70	18. 98,60
4. 99,04	9. 98,50	14. 98,61	19. 98,99
5. 98,96	10. 98,54	15. 98,30	20. 98,82

piwniczona. Przy jego wznoszeniu nie wykorzystano w pełni starszych murów do oparcia nowych ścian, ale równolegle do ściany zachodniej wykonano nowy, płyciej posadowiony fundament. Jednocześnie zamurowano okna w północnej ścianie pomieszczenia 02 i wykonano nowe w ścianie zachodniej, przebijając przy tym kolebkę starego sklepienia. Podstawowym surowcem budowlanym był w tym czasie kamień.

Do tak ukształtowanego budynku dostawiono mur (wykop V) z łamanego wapienia oraz brył krzemiennych łączonych za-

prawą wapienną biegnący prostopadle i równolegle do zachodniej ściany dworu. Stanowił on niegdyś fundament przybudówki mieszczącej wejście. Dostawiono też zapewne mur z cegły sztrycharskiej (?) na zaprawie wapiennej opasujący lokalności powstałe w trakcie ostatniej rozbudowy dworu i przystawione doń od południa. Jego pozostałości uchwycono w wykopie I (ściana południowa) i wykopie IV (ściana zachodnia). Jeszcze później powstał chyba łączony na glinę mur z łamanego wapienia i brył krzemiennych, w którego posadowieniu wystąpiła warstwa cegły

ustawionej blatem w licu. Sądzić można, iż jest reliktem południowej ściany dobudówki do dworu wzniesionej prawdopodobnie już po jego rozbudowie.

Jako ostatni element powstała ścianka dzieląca na dwie lokalności dawne pomieszczenie 02.

Ruchomy materiał zabytkowy znaleziony przy dworze w zdecydowanej większości pochodzi z warstw przemieszanych po-

wstałych bądź to w wyniku prac niwelacyjnych, bądź będących zasypiskami wtórnie wykonanych wkopów. Odkryte artefakty zestawiono w tabeli 1. Wśród nich najliczniej wystąpiły ułamki naczyń glinianych (139 egzemplarzy). Jest to materiał zachowany fragmentarycznie, bardzo rozdrobniony i nie nadający się do pełnej analizy formalnej (ryc. 10a–f). Przeprowadzono natomiast jego analizę technologiczną,

Tabela 1

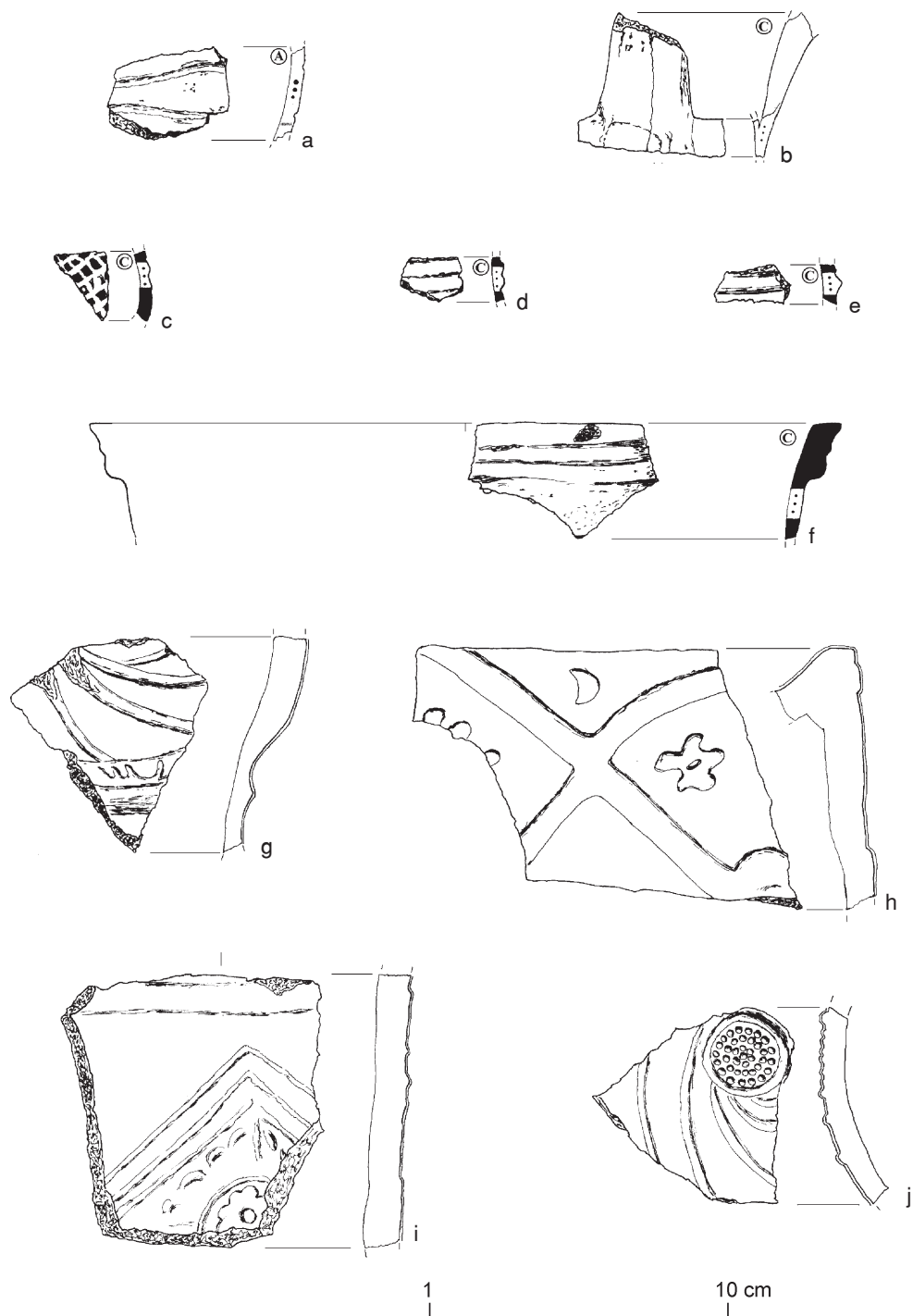
Materiał zabytkowy

Wykop/ /Warstwa	Ceramika naczyniowa									Razem	Ceramika budowlana	Kafle piecowe	Przedmioty żelazne	Szkło	Kości zwierzęce	Inne	OGÓŁEM
	A	A/D	B	C	Db	Dc	Eb	Ec	Ws								
I/1												6	2		5	1	14
I/2											1	1	1				3
I/4									1	1		1	2				4
I/5												1				1	2
II/1									1	1	3	6	1				11
II/2			14	7	5		5	1	3	35		18	2	1	3	1	60
II/3		1	3	32	2	6	16	14	2	76	1	15		5	4		101
II/5												1					1
II/6				3	3		1	3	1	11		5		16	3		35
II/7				1						1		2					3
II/9	1			2						3							3
II/luźne*													1				1
III/3				5						5							5
IV/1												3					3
V/1				2			1		1	4							4
V/2												2					2
V/3								1	1	2		1		1			4
Powierzchnia terenu												7	5			2	14
Ogółem	1	1	17	52	10	6	23	19	10	139	5	69	14	23	15	5	270

* Z podczyszczania profili.

Oznaczenia grup ceramiki: A – naczynia wypalone w prymitywnej technice utleniającej; A/D – bardziej zaawansowane technologicznie naczynia wypalone w prymitywnej technice utleniającej; B – naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej „kuchenne”; C – naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej „stołowe”; Db – naczynia wypalone w atmosferze utleniającej z glin białych i kaolinitowych; Dc – naczynia wypalone w atmosferze utleniającej z glin żelazistych; Eb – naczynia wypalone z glin białych i kaolinitowych, polewane; Ec – naczynia wypalone z glin żelazistych, polewane; Ws – ceramika współczesna (fabryczna): fajans, porcelit, kamionka, doniczki z gliny żelazistej wypalone w atmosferze utleniającej.

Literatura: L. K a j z e r, *Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnowskiego” zamku w Raciążku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 35: 1986, nr 2, s. 199–225; t e n z e, *W sprawie waloryzacji masowych zbiorów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 39: 1991, nr 4, s. 467–484.

Ryc. 10. Udórz, dwór: a-f – ceramika, g-j – kafle piecowe

dzieląc ułamki metodą opracowaną przez L. Kajzera, tj. zaliczając je do grup od A do F, oznaczających metodę wypalania czerepów naczyń i charakteryzujących ich technologię⁸. I tak, wśród ceramiki dominują okazy zaliczone do grupy C, a więc pochodzące z cienkościennych, tzw. stołowych, naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej, którym towarzyszą wypalone w analogiczny sposób okazy grubościenne, tzw. kuchenne zaliczone do grupy B. Naczynia te wytoczono z glin o różnej zawartości związków żelaza. Mniej liczne są natomiast ułamki naczyń toczonych, wypalonych w atmosferze utleniającej. Wykonano je tak z glin kaolinitowych i białych (grupa Db), jak i żelazistych (grupa Dc). Podobnych glin użyto do produkcji naczyń polewanych (odpowiednio grupy Eb i Ec). Wśród nich są prawie wyłącznie okazy wypalone w atmosferze utleniającej. Margines stanowią 2 ułamki, z których jeden pewnie określić można jako pochodzący z naczynia wypalonego w prymitywnej technice utleniającej (grupa A), drugi zaś jest technologicznie nieco bardziej zaawansowany (grupa A/D). W zbiorze tym obok ułamków naczyń nowożytnych znaleźć można i takie, które wykonano jeszcze w tradycji średniowiecznej. Jednak cały zbiór datować można w szerokich granicach od końca XVI wieku (czy raczej przełomu XVI i XVII wieku) po wiek XIX, a może nawet początki XX⁹.

Obok ceramiki naczyniowej wystąpiły też w większej liczbie ułamki kafli piecowych (69 fragmentów). Również one są silnie rozdrobnione, a największą ich część stanowią niezbyt charakterystyczne ułamki kołnierzy. Wśród nich występują jedynie ułamki kafli płytowych (ryc. 10g–j). Znaczna ich część pochodzi z wyrobów wykonywanych maszynowo w 2. połowie XIX wieku i 1. połowie XX wieku. Obok nich uwagę zwracają jednak dość liczne ułamki kafli o płytach wytłaczanych ręcznie w matrycach. Są to głównie ułamki zielono polewane z typowym dla XVII wieku geometrycznym (okuciowym) ornamentem kontynuacyjnym oraz roślinnym, zarówno kontynuacyjnym, jak i z motywem rozety.

Pozostałe zabytki to ułamki szkła naczyniowego, fragmenty ceramiki budowlanej (płytek posadzkowych i dachówek), przedmioty żelazne (głównie gwoździe oraz 5 elementów kutej kraty), destrukty kości zwierzęcych oraz znaleziska zaliczone do kategorii „inne” (m.in. ułamki tynku wapiennego z malaturami). Większość tych artefaktów nie ma walorów datujących. Wyjątkiem są niektóre ułamki szkła, które odnieść można do wieków XVI–XVII (?).

Tak więc całość pozyskanego materiału zabytkowego datować można w szerokich ramach chronologicznych, począwszy od 2. połowy lub końca XVI wieku po wiek XX. Natomiast jedyne ułamki naczyń odkryte w warstwie związanej z użytkowaniem dworu w jego I fazie odnieść można jedynie ogólnie do XVII wieku. Z kolei w materiale pochodzącym z wkopu fundamentowego związanego z tą fazą obok ułamka z XVI–XVII wieku pojawił się fragment średniowieczny, wypalony w prymitywnej technice utleniającej, który jednak stanowi tu element przemieszczony.

W trakcie badań zachowanej substancji murowanej dworu w Udorzu stwierdzono, iż powstała ona w kilku fazach budowlanych. I tak, najstarszy murowany obiekt (faza I) miał postać piwnicy mierzącej około $5,8 \times 8,3$ m (dzisiejsze pomieszczenia piwniczne 02a i 02b), która – jak można sądzić – wchodziła w skład większego założenia drewnianego. Piwnicę tę datować można jedynie ogólnie na XVII wiek, a jej fundatora doszukiwać się bądź to w osobie Andrzeja Korycińskiego herbu Topór, bądź Jana Morawca herbu Ogończyk¹⁰.

Budowa dworu w pełni murowanego wiązała się z powstaniem zachowanego do dziś pomieszczenia piwnicznego 01 i budową fundamentów nie podpiwniczonej partii południowo-wschodniej (faza II). Nastąpiło to chyba dopiero pod koniec XVIII wieku lub – co bardziej prawdopodobne – dopiero w początkach wieku XIX. Prace te mogli więc podjąć tak Walewscy herbu Kolumna, jak Ostaszewscy herbu Ostoja czy wreszcie Kulczyccy herbu Sas.

Dalsza rozbudowa, polegająca na dostawieniu nie podpiwnicznej partii południowej i ganku przy ścianie zachodniej (faza III), miała miejsce w 2. połowie XIX, bądź w początkach XX wieku i była już dziełem kogoś z przedstawicieli rodziny Moes.

Ostatnim przed rozbiórką działaniem budowlanym było podzielenie pomiesz-

czenia piwnicznego 02 na dwie lokalności, tj. pomieszczenia 02a i 02b, co miało miejsce w XX wieku, może już po II wojnie światowej (faza IV). Kres istnieniu obiektu położyła rozbiórka przeprowadzona na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku.

PRZYPISY

¹ O rzece Udorce patrz: R. O l c z a k, E. T r a n d a, *Z biegiem Pilicy*, Warszawa 1990, s. 109–110.

² Obiekt położony jest w obrębie arkusza 94–55 Archeologicznego Zdjęcia Polski i oznaczony nań jako stanowisko numer 11. W ramach miejscowości nosi oznaczenie: Udórz, stanowisko 10.

³ Relikt przykrywała warstwa humusu porośniętego trawą i samosiejkami drzew oraz krzewów liściastych, które usunięto w trakcie pomiaru i prowadzonych tu badań. W artykule wartości punktów wysokościowych podano w układzie lokalnym w nawiązaniu do repera pomocniczego o przyjętej wartości 100,00, co odpowiada 310,70 m n.p.m.

⁴ Materiał budowlany pochodzi z kamieniołomu położonego na południowy zachód od zabudowań wsi.

⁵ Według zachowanych zdjęć reliktyw dworu wykonanych w 1996 roku, a więc przed częściowym zniszczeniem piwnicy 01, sądzić można, iż otwór oświetleniowy był w ścianie wschodniej, a komunikacyjny w ścianie zachodniej.

⁶ Badania prowadziła „Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska, Aleksander Andrzejewski, Tadeusz Grabarczyk” (91-850 Łódź, ul. Marynarska 54/62), a kierowali nimi autorzy niniejszego sprawozdania. Udział w pracach brali również studenci archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.

⁷ Działania te nie były pierwszymi badaniami archeologicznymi na terenie wsi Udórz. Już wcześniej, w latach 1987–1988, ekspedycja Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej P.P. PKZ o/Łódź kierowana przez A. Bartczaka i J. Pietrzaka prowadziła prace w rejonie reliktyw murowanego zamku zlokalizowanych na zachodnim skraju gruntów wsi. Prace te w roku 1990 kontynuowała prowadzona przez A. Bartczaka ekipa Zespołu Badań i Konserwacji Zabytków w Łodzi. Z kolei w latach 90-tych prace na grodzisku położonym na zachodnim skraju wsi prowadzili M. Broda i B. Muzolf.

⁸ L. K a j z e r, *Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnkowskiego” zamku w Raciążku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 35: 1986, nr 2, s. 199–225; t e n ż e, *W sprawie waloryzacji masowych zbiorów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytniej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 39: 1991, nr 4, s. 467–484.

⁹ W podziale nie uwzględniono grupy F (naczynia z pobiałami i malaturami), gdyż kategoria ta nie występuje w zgromadzonym materiale zabytkowym. Natomiast osobną grupę ułamków ceramiki naczyniowej stanowią okazy ceramiki fabrycznej, powstałe w końcu XIX i początkach XX wieku. Znalezione fragmenty fabrycznych naczyń fajansowych, porcelitowych i kamionkowych zaliczono do grupy Ws. Do tej samej grupy włączono fragmenty doniczek wytoczonych z gliny żelazistej i wypalonych w zaawansowanej atmosferze utleniającej.

¹⁰ Obszerne dane o historii Udorza zawiera opracowanie: W. D ł u g o s z e w s k a, J. P i e t r z a k, *Udórz, gm. Żarnowiec, pow. Zawiercie, woj. śląskie. Badania archeologiczno-architektoniczne reliktyw dworu (stanowisko AZP 94-55/11)*, Łódź–Piotrków Trybunalski, 2001 (maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach). Skrócona wersja opracowania została opublikowana: c i ż, *Nowożytny dwór w Udorzu, gm. Żarnowiec, woj. śląskie. Informacja wstępna*, „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne” t. VII: 2001, s. 387–397.

VÝZKUM NOVOVĚKÉHO DVORCE V UDORZI,
SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V průběhu výzkumu bylo realizováno pět archeologických výkopů, řada vrtů a analyzovány zbytky zdí dvorce (obr. 3–6). Zachyceny byly výlučně vrstvy, vzniklé v důsledku pozdních vyrovnávacích prací, nebo ty, které vyplňovaly sekundární výkopy (obr. 7–9). Bylo získáno 270 kusů mobiliáře, hlavně úlomků keramických nádob a kamnových kachlů (obr. 10). Bylo zjištěno, že pozůstatky dvorce nepocházejí z jedné fáze a že s osídlením v sousedství dvorce můžeme počítat teprve na konci 16. nebo na přelomu 16. a 17. stol.

Nejstarší zděný objekt byl sklep s rozměry cca 5,8 × 8,3 m, který – jak se zdá – byl součástí větší dřevěné stavby. Toto sklepení je možno datovat pouze rámcově do 17. stol. K budování celozděného dvorce došlo snad teprve na konci 18. stol. nebo – což je pravděpodobnější – na začátku 19. stol. Ve 2. polovině 19. nebo na počátku 20. stol. byl dvorec rozšiřován. Posledním stavebním zásahem před zbouráním bylo rozdělení sklepní místnosti ve dvě, což se stalo ve 20. století, možná až po II. světové válce. Konec existence objektu znamenala demolice na přelomu 70. a 80. let 20. stol.

Wiktoria Długoszewska, Janusz Pietrzak

UNTERSUCHUNGEN DES NEUZEITLICHEN HOFES IN UDÓRZ,
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Laufe der Untersuchungen wurden 5 archäologische Grabungsflächen angelegt und eine Reihe von Stichgrabungen gemacht sowie Relikte der Hofmauern analysiert (Abb. 3–6). Es konnten fast ausschließlich Schichten ermittelt werden, die bei unterschiedlichen Abtragungen entstanden oder Schüttungen von nachträglich gemachten Gruben waren (Abb. 7–9). Vom Fundmaterial konnten 270 Exemplare geborgen werden, vornehmlich Bruchstücke der Gefäßkeramik und Ofenkacheln (Abb. 10). Es wurde festgestellt, daß die Überreste des Hofes kein einmaliges Objekt sind, und mit der Besiedlung in der Nachbarschaft des Hofes sei es hier erst am Ende des 16. oder an der Wende des 16. und 17. Jh. zu rechnen.

Das älteste gemauerte Objekt war ein Keller von 5,8 × 8,3 m, der – wie es scheint – zu einer größeren hölzernen Anlage gehörte. Den Keller darf man nur allgemein ins 17. Jh. setzen. Ein völlig gemauerter Hof wurde vielleicht erst am Ende des 18. Jh. oder, was wahrscheinlicher ist, zu Beginn des 19. Jh. erbaut. In der 2. Hälfte des 19. oder zu Beginn des 20. Jh. wurde der Hof erweitert. Die letzte Bauhandlung vor dem Abbruch des Hofes war die Teilung des Kellers in zwei Lokalitäten, was im 20. Jh. stattfand, vielleicht schon nach dem 2. Weltkrieg. Das Ende brachte dem Objekt der Abbruch an der Wende der 70er und 80er Jahre.

BADANIA POWIERZCHNIOWE

POVRCHOVÉ PRŮZKUMY

*Zuzana Břízová, Bogusław Chorąży,
Emanuel Grepl, Vratislav Janák*

VÝSLEDKY PROJEKTU „PRŮZKUM PRAVĚKÝCH VÝŠINNÝCH SÍDLIŠŤ V POBESKYDÍ MEZI BEČVOU (ČESKÁ REPUBLIKA) A BIAŁOU (POLSKÁ REPUBLIKA)” V LETECH 2001–2002

O společném projektu¹ Jagellonské univerzity v Krakově, Slezské univerzity v Opavě a regionálních muzeí (Bielsko-Biala, Frýdek-Místek, Nový Jičín), o jeho cílech a o výsledcích jeho první etapy na podzim r. 2000 jsme psali v minulém svazku tohoto sborníku². V r. 2001 a 2002 proběhly v•dy dvě etapy, jedna na jaře, druhá na podzim. Délka trvání jedné etapy byla podle okolností jeden a• dva týdny. Jednotlivé průzkumné kampaně byly realizovány v následujících termínech: 3.–11.4.2001; 8.–17.10.2001; 15.–22.4.2002; 14.–19.10.2002.

Ve druhé etapě byly v dubnu 2001 zkoumány tři relativně samostatné oblasti. Začalo se penetrací údolí Ro•novské Bečvy, nejen po pravém, ale i po levém břehu. Pak se procházela severní část sídelní enklávy kolem Kotouče, zhruba od okraje Příbora po státní silnici Nový Jičín–Frýdek-Místek a poslední dny byly věnovány severovýchodní části Štramberské vrchoviny: Palkovickým Hůrkám a výšinným polohám v navazující části povodí horní Ostravice na levém i pravém břehu. Tento poslední prostor ve tvaru čtyřúhelníku lze vymezit na jihu linií spojující severní okraj Kozlovic, severní okraj masivu Ondřejníku, ji•ní okraj vsi Pr•no a Janovice, na východě pak linií spojující sídla Janovice a Skalice, podobně na severu Skalice a Fryčovice a ko-

nečně na západě Fryčovice a Kozlovice. Během této etapy byly registrovány lokality č. 20–59.

Ve třetí etapě v říjnu 2001 se expedice pohybovala na Ondřejníku, v severovýchodní části Frenštátské brázdy, na západním a severním okraji Lysohorské hornatiny, na západním a severním okraji masivu Ropice, v oblasti Těšínské pahorkatiny (na severu a• po linii Sedliště–•ermanice–Hradiště–Český Těšín) a konečně na severozápadním okraji Slezských Beskyd mezi Třincem, Vendryní a polskou hranicí. Byly registrovány lokality č. 60–69.

Ve čtvrté etapě v dubnu 2002 se aktivita výzkumného týmu soustředila do Třinecké (Jablunkovské) brázdy a Jablunkovského průsmyku, mezi slovenskou hranicí na jihu a linií Český Puncov–Třinec–Guty na severozápadě. Byly registrovány lokality č. 70–81.

V dosud poslední, páté etapě, bylo v říjnu 2002 zkoumáno jednak území, vymezené na východě řekou Ostravicí, na jihu státní silnicí z Nového Jičína do Frýdku-Místku, na západě a severu Ondřejnicí, Odrou a ji•ním okrajem integrované zástavby Ostravy, jednak území na sever od Českého Těšína v okolí Zrupné Lhoty. Ve druhém případě jsme byli vedeni snahou ověřit údaje starší literatury o existenci pohřebiště popelnicových polí snad někde

na katastru Zpupné Lhoty³. To sice identifikováno nebylo, ale i tak jsme v páté etapě registrovali celkem 36 nových lokalit, č. 82–117.

Průzkumy v letech 2001–2002 realizoval česko-polský výzkumný tým, jehož základem byli archeologové regionálních muzeí: Z. Brízová (muzeum Frýdek-Místek), B. Chorąży (muzeum Bielsko-Biala, koordinátor za polskou stranu a vedoucí týmu), E. Grepl (muzeum Nový Jičín, koordinátor za českou stranu) a dokumentátor J. Číp (muzeum Nový Jičín). Každou sezónu se průzkumu zúčastňovali studenti, někteří vícekrát, někteří jen jednou: V. Dudková, R. Frait, J. Hlas, J. Juchelka, A. Knápek, J. Langr, M. Paulus, K. Výška (Archeologický seminář ÚHM Slezské univerzity v Opavě), A. Mielec, W. Mirocha, Sz. Skorski, J. Slowieczková, M. Zbranková (Archeologický ústav Jagellonské univerzity v Krakově) a R. Skoczyła (Akademia Humanistyczno-Techniczna v Bielsku-Białe).

V letech 2001–2002 bylo tedy prozkoumáno území Rožnovské brázdy a do okolí Valašského Meziříčí západě, východní část Frenštátské brázdy, Třinecká brázda s Jablunkovským průsmykem, masiv Ondřejníku a pás Podbeskydské pahorkatiny přibližně od severního okraje Příbora až po státní hranici. Na západě bylo zkoumané území omezeno tokem Odry a jím a východním okrajem Ostravské pánve, příp. integrované zástavby Ostravy, Havířova a Karviné (území těchto sídel je dnes de facto sestavěno v milionovou aglomeraci, velice hustě zalidněno a z volných ploch větší část buď zdevastována pro potřeby těžkého průmyslu nebo převrstvena rekultivací). Z hlediska geomorfologického má zkoumaná oblast, nehledě k říčním údolím, většinou charakter pahorkatiny a vrchoviny při nadmořské výšce od cca 250 m do 850 m; zřídka se šlo výše (nejvyšším penetrovaným bodem byla Skalka na Ondřejníku – 964,4 m).

Zde je třeba upozornit na skutečnost, že povrchový průzkum v oblasti Pobeskydí je mimořádně obtížný s ohledem na charakter terénu. Podstatná část – snad až 3/4

zkoumaného území – je silně zalesněná a zatravněná, příp. na severu hustě zastavěná. Druhým momentem, omezujícím možnosti průzkumu, jsou erozní procesy, které v horských a podhorských oblastech intenzivně likvidují stopy osídlení. Je tedy obtížné interpretovat samotné výsledky projektu jako reprezentativní pro poznání osídlení Pobeskydí. Pouze s velkou opatrností a s vynícím starších poznatků je v nich možné sledovat nějaké tendence osidlovacího procesu. Poněkud reprezentativnější se zdají být zjištění, týkající se problematiky osídlení výšinných poloh, na jejichž poznání byl při realizaci projektu položen hlavní důraz. Byla zde uita metodika, opírající se o intenzivní povrchový průzkum všech terénních vyvýšenin (do cca 800 m n.m.), zaměřující se především na prohledávání denudačních svahů. To dovolilo identifikovat určité množství výšinných sídliš. Není to však metoda samospasitelná a získané výsledky nelze interpretovat jako úplný obraz výšinného osídlení.

Bylo zjištěno celkem 98 lokalit, z nich jedna byla známa již dříve (srv. níže), ostatní jsou nové. Lokality se nacházejí na území 39 částí obcí, což jsou nejmenší správní jednotky, obsahující v sobě i nezastavěná území. V následujícím výčtu je uveden název části obce, za ním v závorce název obce, o její část jde⁴. Pokud část obce zaujímá více katastrů a nález pochází z katastru, jehož název není totožný s názvem části obce, je jeho název uveden za názvem obce v závorce z lomítek; v závorce z lomítek může být na tomto místě uveden i jiný údaj, pokud je nezbytný k jednoznačné identifikaci části obce, o níž jde. Po pomlčce pak následuje počet zjištěných lokalit a v závorce za ním jejich čísla v rámci evidence projektu: Brušperk (Brušperk) – 1 (č. 114), Bynina (Valašské Meziříčí) – 1 (č. 36), Český Puncov (Třinec) – 1 (č. 66), Dobratice (Dobratice) – 1 (č. 67), Dolní Lištná (Třinec) – 2 (č. 65, 76), Dolní Paseky (Rožnov pod Radhoštěm) – 1 (č. 20), Dolní Sklenov (Hukvaldy) – 2 (č. 48, 52), Fryčovice (Fryčovice) – 6 (č. 57–59, 110, 112, 113), Guty (Třinec) – 1 (č. 70), Hájov (Příbor) – 3

(č. 45–47), Hodoňovice (Baška) – 1 (č. 39), Hradiště (Těrlicko) – 1 (č. 69), Chotěbuz (Český Těšín) (katastr Zpupná Lhota) – 2 (č. 96, 98), Jablunkov (Jablunkov) – 2 (č. 73, 74), Příbor (Příbor) (katastr Klokočov) – 4 (č. 41–44), Konská (Třinec) – 3 (č. 78–80), Krásno nad Bečvou (Valašské Meziříčí) – 4 (č. 27, 28, 31, 32), Krhová (Valašské Meziříčí) – 3 (č. 24, 25, 33), Lhotka (Lhotka) (býv. okres Frýdek-Místek) – 1 (č. 60), Lysůvky (Frýdek-Místek) – 3 (č. 82–84), Malenovice (Malenovice) – 1 (č. 61), Mosty (Český Těšín) – 1 (č. 97), Mosty u Jablunkova (Mosty u Jablunkova) – 1 (č. 71), Mštěnovice (Lešná) – 1 (č. 37), Myslík (Palkovice) – 1 (č. 40), Nová Bělá (Ostrava) – 1 (č. 111), Nýdek (Nýdek) – 2 (č. 77, 81), Písek (Písek) – 1 (č. 75), Ro•nov pod Radhoštěm (Ro•nov pod Radhoštěm) – 1 (č. 21), Skalice (Frýdek-Místek) – 1 (č. 51), Staříč (Staříč) – 28 (č. 53–56, 8595, 100–109, 115–117), Stříte• (Stříte•) (býv. okres Vsetín) – 1 (č. 22), Stříte• (Stříte•) (býv. okres Frýdek-Místek) – 1 (č. 68), Šance (Mosty u Jablunkova) – 1 (č. 72), Štrambersk (Štrambersk) – 1 (č. 49), Trnávka (Trnávka) – 1 (č. 99), Valašské Meziříčí (Valašské Meziříčí) – 7 (č. 23, 26, 29, 30, 34, 35, 38), Vendryně (Třinec) – 3 (č. 62–64), Závěšice (Závěšice) – 1 (č. 52).

Objevené lokality vytvářejí nevelké koncentrace v oblasti západní části Ro•novské brázdy v okolí Valašského Meziříčí, na Frydeckoměstsku v okolí Staříče a Fryčovic a na severním předpolí Jablunkovského průsmyku v okolí Třince. Na zbytku zkoumaného území se objevují zjištěné lokality více či méně sporadicky. Zvláštní pozornost si vy•aduje zanedbatelné mno•ství nálezů, zjištěných na rozlehlém území mezi Frýdkem-Místkem a Českým Těšínem.

Malou vypovídací hodnotu mají lokality, na kterých se vyskytly v minimálním počtu (jen *pro forma* jsme se rozhodli pro mno•ství 1–4 ks) pouze úlomky středověké nebo novověké keramiky. Vzhledem k tomu, •e se takové střepy na pole bě•ně dostávaly při hnojení, je relevance podobných lokalit pro poznání středověké sídelní sítě nevelká. Samozřejmě, nelze vy-

loučit, •e další intenzivní průzkum by mohl přinést na některých z nich průkaznější argumenty pro sídelní aktivitu. Lokality této skupiny je 23 (úlomky středověké, příp. pozdější keramiky v počtu 1–4 ks jsou dolo•eny ještě z dalších 15 lokalit, na kterých se vyskytly také nálezy pravěké nebo nedatovatelné). Podobně malou vypovídací schopnost mají lokality – je jich 6, na kterých se ve stejně nízkém počtu (1–4 ks) objevily úlomky keramiky, většinou velmi malé, u kterých nelze bezpečně rozhodnout ani to, zda jsou pravěké či středověké; někdy byly doprovázeny minimálním počtem úlomků, je• lze jako středověké či novověké určit jednoznačně.

Z dalších úvah musíme vypustit také 5 lokalit, na kterých byly zjištěny nedatovatelné a neinterpretovatelné kamenné konstrukce. Ve 4 případech (č. 21, 40, 60, 75) jde řádově o desítky kamenných kup na vrcholu kopců; identické památníky se vyskytují té• na několika lokalitách na polské straně hranice. V l. 1991 a 1993 byly dokonce prozkoumány dvě takové hromady kamenů na lokalitě Jaworze – „Szpic”. Bylo sice zjištěno, •e mají podzemní strukturu (jámu rovně• vyplněnou kamením), ale nebylo je mo•no ani datovat, ani blí•e osvětlit aktivitu, jejím• jsou důsledkem⁵. Na páté lokalitě – jde rovně• o vrcholek kopce – byly kamenné konstrukce jiného tvaru.

Více ne• třetina lokalit (celkem 34) je tedy pro další úvahy o struktuře a vývoji osídlení takřka bezcenná. O mnoho větší vypovídací hodnotu nemají ani lokality, na kterých bylo nalezeno po 1 ks štípané kamené industrie (příp. v kombinaci s 1–4 ks středověkých či novověkých keramických fragmentů), i kdy• v těchto případech lze o pravěkém stáří industrie sotva pochybovat (v •ádném nešlo o středověký či novověký křesací kámen). Takových lokalit bylo zjištěno celkem 27. Podobnou – do•sti omezenou – hodnotu má skupina lokalit, na nich• bylo nalezeno po 1 zlomku prehistorické keramiky, buď samostatně, nebo v kombinaci s 1–4 ks střepů pozdějšího data; jejich vztah k sídelní síti je přibližně takový, jako vztah skupiny

předcházející, i kdy• jako příp. indikace blízkosti sídliště mají snad přece jen o trochu větší sílu. Takové lokality byly identifikovány 4.

Vypovídací schopnost zbývajících 33 lokalit by měla být přece jen vyšší. Nález 5 a více kusů středověké, příp. pozdější keramiky byly učiněny samostatně na 4 lokalitách a v kombinaci s jinými nálezy na dalších 7 lokalitách. V první skupině přítomnost 5 fragmentů na lok. č. 49 na katastru Štramberka, resp. 6 fragmentů na lok. č. 93 na katastru Staříče mů•e být stále náhodná, ale v případě lok. č. 98 (Zpupná Lhota) a 108 (Staříč), kde bylo zjištěno v•dy několik desítek střepů, jde zjevně o přímý doklad zaniklého trvalejšího osídlení, na lok. č. 98 raně novověkého, na lok. č. 108 středověkého. Ve druhé skupině mů•eme počítat se zaniklým středověkým osídlením na lok. č. 26 (Valašské Meziříčí), a na lok. č. 101 (Staříč), v•dy s několika desítkami keramických úlomků, zatímco o lok. č. 86 (Staříč) s 9, lok. č. 107 (Staříč) se 14 a lok. č. 110 (Fryčovice) s 11 nalezenými úlomky středověké keramiky lze takto soudit v nejlépeším případě se značnými výhradami, o dalších lokalitách s 5 či 6 zlomky ani nemluvě. Celkem tedy mů•eme počítat pravděpodobně se 3 zaniklými středověkými a 1 raně novověkým sídlištěm, existence dalších není zcela vyloučena, ale mů•e ji potvrdit pouze terénní výzkum.

Další skupinou jsou lokality s pouhými 2–5 kusy pravěké štípané industrie, příp. ještě v kombinaci s minimálním počtem středověkých či novověkých keramických úlomků. Takových lokalit bylo zjištěno 7. Pravděpodobně jsou pozůstatkem nějaké aktivity na místě samém, ale bli•ší interpretace je předbě•ně obtí•ná. Celkem je 5 lokalit, kde byly zjištěny 2–3 úlomky prehistorické keramiky. V jednom případě (Hájov, část Příbora, lok. č. 45) byly dva zlomky keramiky nalezeny na sídlišti ji•delší dobu známém a také publikovaném⁶. Ani v dalších případech – lok. č. 32 (Krásno nad Bečvou, část Valašského Meziříčí), č. 34 (Valašské Meziříčí) a č. 76 (Dolní Líštná, část Trince) – kdy se jedná

o výraznější výšinné polohy, není asi přítomnost pravěké keramiky náhodná, potvrdit by to však mohl jen další výzkum, stejně jako v případě poslední z relevantních lokalit, č. 109 (Staříč).

V několika případech se objevily fragmenty pravěké keramiky spolu s pravěkou štípanou industrií. Ne v•dy si však mů•eme být jisti, •e nále•ejí jednomu a tému• horizontu osídlení. Málo přesvědčivá je lok. č. 50 (Závišice), kde jde o 2 ks štípané industrie a 1 zlomek keramiky (jeho• pravěkým stářím si ostatně nejsme stoprocentně jisti). O mnoho přesvědčivější je např. lok. 86 (Staříč), kde se třemi fragmenty prehistorické keramiky se pojí 6 ks štípané industrie. Sotva lze pochybovat o existenci alespoň nějakého sídelního bodu, strá•iště, tábořiště apod. na lok. č. 23 (Valašské Meziříčí), kde bylo nalezeno 6 úlomků keramiky a snad třík. Na lok. č. 31 (Krásno nad Bečvou, část Valašského Meziříčí) s nálezem 8 fragmentů, dvou hrudek mazanice (a také 3 fragmentů středověkých i několika kousků nedatovatelného zkorodovaného •eleza a •elezné strusky), na lok. č. 39 (Hodoňovice) s 8, č. 107 (Staříč) s 8 a č. 77 (Nýdek) s 5 fragmenty pravěké keramiky, zvláště kdy• se mnohdy jedná o exponované výšinné polohy. Alespoň v některých z těchto případů však budeme jistě uva•ovat opět o osadách, třeba malých a krátkodobých.

Nepochybně jako trvalejší pravěká sídliště bude nutno interpretovat lok. č. 26 (Valašské Meziříčí), 53 (Staříč), 62 (Vendryně), 66 (Český Puncov), 101 (Staříč), 110 (Fryčovice), 113 (Fryčovice), kde jdou počty sesbírané prehistorické keramiky do mnoha desítek kusů, k nehledě k příp. dalším nálezům.

Důle•itým zjištěním je lokalizace většiny objevených pravěkých sídli• ve vyšší poloze. Žčásti to zřejmě souvisí s krajinným rázem (pahorkatina, vrchovina), jsou zde však i sídliště, u nich• zjevně převa•uje strategický aspekt – č. 62 (Vendryně), č. 66 (Český Puncov), č. 77 (Nýdek), č. 76 (Dolní Líštná), č. 53 (Staříč), č. 39 (Hodoňovice) – jakkoli u •ádného z nich průzkum neindikoval pozůstatky fortifikace (obr. 1–3).

Protože jde o sběry a vzhledem k úrodným podmínkám – důsledkem je dominance atypické a často navíc silně korodované keramiky mezi nálezy – lze většinu zjištěných lokalit datovat jen obtížně. Poměrně nejsnazší je oddělit lokality se středověkými nálezy, které však mají ve velké většině jen malou kognitivní cenu (srv. výše). Pokud jde o nálezy štípané kamenné industrie, jen zcela výjimečně by se mohlo jednat o industrii paleolitickou. Naprostou většinu z nich bude třeba spojovat s obdobím neolitu/eneolitu, příp. se starší dobou bronzovou; nelze zcela vyloučit ani nálezy ještě mladší. Poměrně snadno lze rozpoznat keramiku z doby římské, to je však jen jediný případ (č. 101, katastr Staříče). Mezi ostatními sídlišti převažují zřejmě osady (mladších) popelnicových polí, což ve výjimečných případech naznačují i jednotlivé zdobené střepy – lok. č. 26 (Valašské Meziříčí), lok. č. 62 (Vendryně), lok. č. 110 (Fryčovice), ale musíme počítat i se sídlišti z neolitu/eneolitu – snad lok. č. 86

(Staříč) – a asi i se sídlišti púchovské kultury – lok. č. 53 (Staříč). Řada období však zjevně zastoupena není, stejně jako není zastoupena ve starším nálezovém fondu, a tato skutečnost jen posiluje předpoklad, že pravěké osídlení Pobeskydí bylo přetržené, diskontinuální⁷.

Počet zjištěných pravěkých lokalit je, při rozloze probádaného území, která činí mnoho set čtverečních kilometrů, nevelký. To je naprosto jiná situace, než na jakou jsme zvyklí z tradičních sídelních území. Dosavadní výsledky průzkumu tak výrazně posilují i další předpoklad, vyslovený na začátku 90. let, totiž že pravěké osídlení zde bylo velice řídké⁸.

Pravěké sídlištní lokality, zjištěné v l. 2000–2001, se koncentrovaly na třech místech – u Valašského Meziříčí, severozápadně od Frýdku-Místku a v okolí Těšína a Trince; mimo tyto koncentrace byly zjišťovány nanejvýše nepatrné stopy po osídlení. Tato skutečnost vyvstane velice plasticky, srovnáme-li na jedné straně výsledky páté etapy v území severozá-

Obr. 1. Hodoňovice – „Hůrky“ (lok. 39). Pohled od západu

Obr. 2. Nýdek – „Ostrý” (lok. č. 77). Pohled od severu

Obr. 3. Vendryně – „Vavříkova hora” (lok. č. 62). Pohled od západu

padně od Frýdku-Místku s výsledky třetí etapy v území Podbeskydské pahorkatiny směrem od Frýdku-Místku na severovýchod a• po ji•ní okraj těšínsko-trinecké koncentrace, přibližně tedy mezi Ostravicí a okrajem Trinecké brázdy⁹. Obě území byla bádána shodným, standardním, postupem. Zatímco v prvním případě bylo zjištěno 7 lokalit, které mů•eme se značnou pravděpodobností považovat za pravěké vsi, a více než dvě desítky dalších pravěkých lokalit, ve druhém území nebylo zjištěno – nehledě k nepatrným stopám u Střítě•e, Dobřatic apod. – vlastně nic. Dosavadní výsledky projektu tedy opět potvrzují starší předpoklad, že osídlení se zde, v kontinuálně zalesněném prostředí průchozího koridoru mezi Českým masivem a Karpaty, shlukovalo do enkláv, oddělených velkými plochami v zásadě pustého území¹⁰. Původní předpoklad, který enklávy do značné míry spojoval s průběhem dálkové komunikace¹¹, výsledky průzkumu také dále posílily – enkláva u Valašského Meziříčí kontroluje soutok Bečvy, a tedy vstup do údolí Vsetínské Bečvy, na nejkratší cestu k Lysskému průsmyku a dále do Pová•í¹²; enkláva u Frýdku-Místku přechod přes Ostravicí a enkláva u Těšína a Trince, nalézající se zčásti na českém a zčásti na polském území¹³, severní okraj Trinecké (Jablunkovské) brázdy, ergo Jablunkovského průsmyku i blízký přechod přes Olši. Kromě toho však projekt potvrdil i předpoklad, který vyslovil B. Choražý na základě průzkumu na polské straně hranice, že totiž osady v podbeskydských enklávách se vázaly na lehce obdělitelné půdy – rendzínové půdy na vápencovém podloží, písčité půdy na glaciálu – a osidlování, těkých, hlinitých půd se vyhýbaly¹⁴.

Velmi důležitá je zjištění několika výšinných osad v území mezi Olší a státní hranicí na východ od Českého Těšína (na katastrech Vendryně, Nýdku, Dolní Lištné a Českého Puncova). Navazují na polské lokality, výše zmiňované v pozn. 12) a spolu s nimi vytvářejí výraznou enklávu s více než desítkou osad (arci zřejmě ne všech stejně starých), kontrolující od severu

a severozápadu přístup do Jablunkovského průsmyku. Potvrzují tak jeho velký komunikační význam v pravěku, který byl dosud uznáván spíše jen hypoteticky. A• do 90. let byly z této koncentrace známy, nehledě k různým ojedinělým nálezům, pouze hradisko v Podoboře, část Chotěbuzi a na druhé straně řeky výšinné sídliště na Zámeckém vrchu v Cieszyně; obě se ovšem nalézají poněkud stranou od průsmyku a sugerují spíše kontrolu přechodu přes Olši v místech dnešního Těšína. Na české a polské straně průsmyku tedy zmíněný předpoklad díky našemu projektu potvrdila heuristika. Na slovenské straně průsmyku vypadá situace stále tak, jak ji na začátku 80. let zachytil O. Šedo – ojedinělé doklady osídlení se na sever od úrovně zhruba Kysuckého Nového Mesta zcela výjimečně objeví v období neolitu/eneolitu (Čadca, Krásno n. Kysucou) či pozdní doby bronzové (Ochodnica), jinak se nevzdalují z povodí dolní Kysuce¹⁵.

Na rozdíl od průzkumu údolí Olše přinesl průzkum údolí Ro•novské Bečvy opačné – totiž zcela negativní (teprve v oblasti jejího soutoku se Vsetínskou Bečvou, u Valašského Meziříčí, objevila expedice výraznou koncentraci pravěkého osídlení) – výsledky¹⁶. To lze snadno vysvětlit. Případný postup proti toku Ro•novské Bečvy směrem k Bumbálce byl prakticky cestou nikam – po značné námaze a přechodu Makovského průsmyku končil v povodí horní Kysuce, v pravěku nejspíše úplně pustém a těk•o prostupnými hřebeny Javorníků odděleném od osídlení ve vá•ském ohbí. Při cestě do Pová•í by bylo nutno Javorníky obejít, tedy projít údolím Kysuce v celé jeho délce a přitom vystoupit a• do blízkosti ji•ního okraje Jablunkovského průsmyku (!). Neracionálnost takové trasy v porovnání s cestou údolím Vsetínské Bečvy a Lysským průsmykem je zřejmá na první pohled, takže běžně asi využívana nebyla.

Jedním z cílů projektu bylo také přispět k řešení otázky masového přechodu obyvatelstva v severní části Karpatské kotliny a Příkarpátí na výšinná sídliště na konci doby bronzové a na počátku doby •elez-

né. Průzkum na polské straně hranice v 90. letech skutečně přinesl přinejmenším indicie pro přechodnou existenci nové sídelní struktury v Pobeskydí, opírající se o síť výšinných sídlišť v nejmladší části období lučických popelnicových polí (ve stupních HC a HD)¹⁷. Dosavadní výsledky našeho průzkumu to, zdá se, potvrzují, s tím ovšem, že počátek formování nové sídelní sítě by mohl spadat již do stupně HB (kdy začíná osídlení hradiska v Podoborě) a s tím, že se to nejspíše netýká enklávy v okolí Kotouče, kde jsme pro její existenci indicie nezjistili, a snad ani enklávy kolem soutoku Ročnovské a Vsetínské Bečvy, protože ve starých nálezech z hrobů u Krásna nad Bečvou (část Valašského Meziříčí), jsou zastoupena všechna tři období lučických popelnicových polí – lučické, slezské i platěnické¹⁸. O poměrech enklávy u dnešního Valašského Meziříčí zatím víme jen velmi málo, ale na možnost specifického charakteru osídlení enklávy v okolí Kotouče v porovnání se severnějším Pobeskydím nejen v tomto, ale i v několika jiných obdobích, bylo ostatně v literatuře nedávno poukázáno¹⁹.

Výsledky pěti etap projektu „Průzkum pravěkých výšinných sídlišť v Pobeskydí mezi Bečvou (Česká republika) a Białou (Polská republika) – Badania pradziejowych osiedli wyżynnych na Podbeskidziu między Beczwą (Republika Czeska) a Białą (Rzeczpospolita Polska)” především podstatně rozšířily nálezový katastr české části Pobeskydí. Kromě toho, bez ohledu na možnou námitku nedostatečné reprezentativnosti průzkumu, který se do značné míry pohyboval v zatravněném a zalesněném terénu, navíc vystaveném možnosti rozsáhlé eroze – podpořily zejména:

1) Stávající hypotézu o velmi řídkém, enklávové a diskontinuitním osídlení Pobeskydí od neolitu do středověku i o jeho silné vazbě na průběh dálkových komunikací. Prozatím se toto osídlení zdá být nejintenzivnější na konci doby bronzové a ve starší době železné (od stupně HB do stupně HD). Sídelní síť v této době zaujímá větší část Pobeskydí. Rozmístění sídlišť je nerovnoměrné, tvoří větší uskupení v okolí Valašského Meziříčí, Štamberka, Příbora, Frýdku-Místku a Těšina. Nápadná je absence, resp. minimální množství sídlištních nálezů v území mezi Frýdkem-Místkem a Těšínem a v povodí říčky Jičiny (v okolí Nového Jičína). Sídelní síť je tvořena jednak výšinnými sídlišti, nalézajícími se v exponovaných terénních polohách s přirozeným obranným charakterem, jednak sídlišti na výšinných polohách, které takový charakter nemají, a sídlišti rovinnými.

2) Předpoklad o využívaní Jablunkovského průsmyku a naopak o nevyužívání údolí Ročnovské Bečvy v dálkové komunikaci v pravěku.

3) Předpoklad, vycházející z výsledků průzkumu polské části Pobeskydí v 90. letech, o vazbě sídelních enkláv k lehce obdělátným půdám, především na vápencovém podloží.

Bádání tak samozřejmě vyvstává řada nových otázek, které bude nutno v budoucnu řešit, ty však před skončením projektu – v dubnu 2003 ho čeká závěrečná etapa – specifikovat nechceme.

Projekt plní svou úlohu i v dalších plánovaných aspektech, totiž při podpoře rozvoje archeologie v regionu, rozvoje česko-polské akademické i muzejní spolupráce a zapojení studentů do vědecké práce.

¹ Projekt byl podpořen z rozpočtových prostředků zúčastněných institucí a projektu Grantové agentury ČR 404/01/0306 „Neolit a eneolit českého Slezska”.

² Z. Břízová, E. Grepl, B. Choraży, V. Janák, *Zpráva o povrchovém průzkumu české část Pobeskydí*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 483–486.

³ A. Peter, *Heidnische Gräberalterthümer in Schlesien*, „Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale” 15, 1870, s. 71; Ch. d'Elvert, *Zur Altherthumskunde Mährens und Österr. – Schlesiens*, zvl. otisk z: „Notizenblatt der historisch-statistischen Section der k.k. mährischen Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft, Natur- und Landeskunde”, Jhrg. 1892, Brünn 1893, s. 10; R. Kulka, A. Makowsky, *Vorgeschichte*, in: „Mähren und Schlesien in Wort und Bild”, Wien 1897, s. 518.

⁴ „Část obce” je nejníšší správní jednotka, obsahující v sobě i nezastavěná území. Podřízený pojem „Základní sídelní jednotka” se a• na výjimky týká výhradně zastavěného území, je pro nás tedy nepou•itelný. Při přidělování lokalit částem obcí jsme vycházeli z posledního oficiálního úředního pramene: *Statistický lexikon obcí České republiky 1992 (podle správního rozdělení k 31. prosinci 1992 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů ke 3. březnu 1991)*, Praha 1994 (tamté• na s. II viz vysvětlení pou•itých pojmů správního rozdělení a jejich hierarchie). Při identifikaci katastrů jsme vycházeli z katastrálního rozdělení, naznačeného na borduře základních map.

⁵ B. Choraży, B. Choraży, *Wstępne wyniki badań na stanowisku I w Jaworzu, województwo bielskie, w 1991 roku*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, Katowice 1994, s. 79–85. B. Choraży, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku I w Jaworzu, województwo bielskie*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, Katowice 1997, s. 92–97.

⁶ V. Janák, E. Grepl, *Archeologické výzkumy v Příboře-Hájově, okr. Nový Jičín*, „Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín” 40, 1987, s. 52–55.

⁷ V. Janák, P. Kouřil, *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě*, „Časopis Slezského zemského muzea”, série B 40, 1991, s. 198–199.

⁸ V. Janák, P. Kouřil, *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě*, „Časopis Slezského zemského muzea”, série B 40, 1991, s. 198.

⁹ V. Janák, B. Choraży, Z. Břízová, E. Grepl, *Průzkum Pobeskydí na podzim r. 2001*, „Archeologické rozhledy” 54, 2002, s. 753–754.

¹⁰ E. Opravil, 1974, *Moravskoslezský pomezí les do začátku kolonizace*, in: *Archeologický sborník (Ostravské muzeum)*, Ostrava, zejm. s. 124–128. V. Janák, P. Kouřil, *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě*, „Časopis Slezského zemského muzea”, série B 40, 1991, s. 198.

¹¹ E. Opravil, 1974, *Moravskoslezský pomezí les do začátku kolonizace*, in: *Archeologický sborník (Ostravské muzeum)*, Ostrava, zejm. s. 122–124. V. Janák, P. Kouřil, *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě*, „Časopis Slezského zemského muzea”, série B 40, 1991, s. 199.

¹² Z povodí Vsetínské Bečvy jsou řídke archeologické lokality – vč. sídliš• – známy již dávno (srv. R. Pavlík, J. Skutil, *Hromadný bronzový lu•ický nále v Hovězí u Vsetína*, „Naše Valašsko”, 10, 1947, s. 133–143, passim, srv. mapu na s. 140–141); také tato oblast by zaslou•ila průzkum.

¹³ Kromě již dříve známých sídliš•, především na hradiscích v Podoboře (část Chotěbuzi, Český Těšín) a na Zámeckém vrchu (Góra Zamkowa) v Cieszyńě, a kromě lokalit, zjištěných během našeho průzkumu, také např. sídliště Krasna (Cieszyn), Kisielów, Leszna Górna, Cisownica, Puńców – srv. B. Choraży, B. Choraży, *Nowe odkrycia osiedli neolitycznych na terenie Pogórza Cieszyńskiego*, in: *Neolit i początki epoki brązu w Karpatach polskich*, Krosno 2001, s. 343–356; B. Choraży, B. Choraży, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku 14 w Cieszyńie-Krasnej w latach 1999–2000*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 95–106 (zčásti nepublikováno, viz archiv Archeologického oddělení Muzea v Bielsku-Bialé).

¹⁴ B. Choraży, B. Choraży, *Nowe odkrycia osiedli neolitycznych na terenie Pogórza Cieszyńskiego*, in: *Neolit i początki epoki brązu w Karpatach polskich*, Krosno 2001, s. 343.

¹⁵ O. Š e d o, *Archeologické bádanie a poznatky o procese osidlovania Kysúc*, „Správy a informácie Kysuckého múzea”, 1981/82, Čadca 1982, s. 19–59.

¹⁶ V. J a n á k, B. C h o r á ž y, Z. B ř í z o v á, E. G r e p l, *Druhá etapa terénneho průzkumu Pobeskydí*, „Archeologické rozhledy” 52, Praha 2001, s. 643–645.

¹⁷ B. C h o r á ž y, W. K u š, *Najstarsze dzieje Śląska Cieszyńskiego (od paleolitu do średniowiecza)*, in: *Śląsk Cieszyński (zarys dziejów)*, Cieszyn 1998, s. 8–10.

¹⁸ V. D o h n a l, *Kultura lučických popelnicových polí na východní Moravě*, *Fontes archaeologiae Moraviae* 10, Brno 1977, s. 67, obr. na s. 128.

¹⁹ V. J a n á k, P. K o ů i l, *Archeologie Pobeskydí (k nové polské práci o Těšínsku)*, „Archeologické rozhledy” 53, 2001, s. 376–377.

Zuzana Břízová, Bogusław Chorąży, Emanuel Grepl, Vratislav Janák

REZULTATY PROJEKTU „BADANIA PRADZIEJOWYCH OSIEDLI WYŻYNNYCH NA PODBESKIDZIU MIĘDZY BECZWĄ (REPUBLIKA CZESKA) A BIAŁĄ (RZECZPOSPOLITA POLSKA)” W LATACH 2001–2002

(Streszczenie)

W latach 2001 i 2002 przeprowadzono łącznie 4 etapy projektu, trwające od jednego do dwóch tygodni. Zrealizowane zostały na następujących terminach: 3–11.04.2001; 8, 10–17.10.2001; 15–22.04.2002; 14–19.10.2002. Przebadano obszar Bruzdy Rożnowskiej aż do okolicy Międzyrzecza Wałaskiego od zachodu, wschodnią część Bruzdy Frenszackiej, Bruzdę Trzyniecką z Przełęczą Jabłonkowską, Ondrzejnik i pas Pogórza Podbeskidzkiego w przybliżeniu od północnego skraju miejscowości Przybor do granicy państwowej. Na zachodzie zbadano obszar ograniczony biegiem Odry oraz południowym i wschodnim skrajem Kotliny Ostrawskiej, a także krawędzią zwartej zabudowy Ostrawy, Havířova i Karwiny. Z punktu widzenia geomorfologicznego zbadany obszar, pomijając doliny rzeczne, ma w większości charakter od pagórkowatego po wyżynny przy wysokości od ok. 250 do 850 m n.p.m.; rzadko szło się wyżej (najwyższym penetrowanym punktem była Skalka na Ondrzejniku – 964,4 m). Badania realizował zespół czesko-polski, jego trzon stanowili archeolodzy z muzeów regionalnych; w każdym sezonie w badaniach brali udział studenci Seminarium Archeologicznego Instytutu Historii i Mu-

zeologii Uniwersytetu Śląskiego w Opawie, Instytutu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej. Łącznie odkryto 98 stanowisk (97 z nich to nowe), wśród nich zapewne 3 zaginione osady średniowieczne i jedna wczesnonowożytna. 12 stanowisk uważamy za regularne osady pradziejowe. W przypadku dalszych 5 stanowisk jedynie z kilku ułamków ceramiki pradziejowej należałoby wnioskować przynajmniej o jakiś punktach strażniczych, ze względu na eksponowane, strategicznie korzystne położenie wyżynne większości z nich. Natomiast 7 stanowisk ze znaleziskami jedynie kilku egzemplarzy artefaktów krzemiennych trzeba uznać raczej za przejawy aktywności do tej pory bliżej nie określonej. Trudno zatem interpretować 4 stanowiska z jedną skorupą ceramiki pradziejowej i 27 stanowisk z jednym artefaktem krzemiennym. Wyjaśnienie może być różne (często oczywiście ich obecność na miejscu będzie przypadkowa), w żadnym przypadku nie miałyby wszakże chodzić o pozostałości regularnych osad, chociaż mogłyby oznaczać ich bliskość.

Ważnym odkryciem jest lokalizacja większości odkrytych osad na większych wysokościach. Po części wiąże się to oczy-

wiście z charakterem krajobrazu (pogórze, płaskowyż), są wszakże i takie osady, w przypadku których wyraźnie przeważa aspekt strategiczny – nr 62 (Vendryně), nr 66 (Český Puncov), nr 77 (Nýdek), nr 76 (Dolní Líštná), nr 53 (Staříč), nr 39 (Hodoňovice) – jakkolwiek w żadnym z nich badania nie wykazały pozostałości fortyfikacji (ryc. 1–3).

Bez względu na możliwy zarzut niedostatecznej reprezentatywności badań ich rezultaty wsparły zwłaszcza:

1) hipotezę o bardzo rzadkim, enklawowym i nieciągłym zasiedlaniu Podbeskidzia od neolitu do średniowiecza i o jego silnym związku z przebiegiem komunikacji dalekosiężnej;

2) przypuszczenie o używaniu Przełęczy Jabłonkowskiej i odwrotnie – o nieużywaniu doliny Rożnowskiej Beczwy w komunikacji dalekosiężnej w pradziejach;

3) przypuszczenia, wynikające z rezultatów badań polskiej części Podbeskidzia w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia, o związku enklaw osadniczych z glebami lekkimi, przede wszystkim na podłożu wapiennym, także o powstaniu i przejściowym istnieniu nowej struktury osadniczej opartej na sieci osad wyżynnych w młodszym odcinku okresu łużyckich pól popielnicowych (od fazy HB do fazy HD), przynajmniej dla obszarów sięgających w kierunku południowym aż po granice enklawy sztramberskiej.

Projekt, którego szósty, ostateczny, etap odbędzie się w kwietniu 2003 roku, spełnia swe zadanie i w dalszych planowanych aspektach – we wspieraniu rozwoju archeologii w regionie, rozwoju czesko-polskiej współpracy akademickiej i muzealnej oraz wdrożeniu studentów do pracy naukowej.

Zuzana Břízová, Bogusław Chorąży, Emanuel Grepl, Vratislav Janák

ERGEBNISSE DES PROJEKTS „UNTERSUCHUNGEN DER
VORGESCHICHTLICHEN HÖHENSIEDLUNGEN IM BESKIDEN-VORBERGEBIRGE
ZWISCHEN BEČVA (TSCHECHISCHE REPUBLIK) UND BIALA
(REPUBLIK POLEN)” IN DEN JAHREN 2001–2002

(Zusammenfassung)

In den Jahren 2001 und 2002 wurden insgesamt 4 Etappen des Projekts von jeweils einer bis zwei Wochen durchgeführt. Sie fanden in den folgenden Terminen statt: 3.–11.4.2001; 8.–17.10.2001; 15.–22.4.2002; 14.–19.10.2002. Zugleich wurde also das Gebiet von Bergtal innerhalb Beskiden: Rožnovská Brázda bis zur Gegend von Valašské Meziříčí im Westen, der östliche Teil von Frenštátská Brázda, die Třínečská Brázda mit dem Jablunkov-Paß, Ondřejník und der Streifen des Beskiden-Vorgebirges (Pobeskydská pahorkatina) ungefähr vom nördlichen Rand des Ortes Příbor bis zur Staatsgrenze untersucht. Im Westen wurde das Gebiet durchforstet, das durch den Oderlauf und den südlichen und

östlichen Rand des Ostrava-Beckens, bzw. durch den Rand der geschlossenen Bauungsareale von Ostrava, Havířov und Karviná, begrenzt ist. Vom geomorphologischen Gesichtspunkt weist das untersuchte Gebiet, abgesehen von Flußtalern, größtenteils den Charakter von einem Hügelland bis zu einem Bergland auf, mit einer Höhe von etwa 250 bis 850 m ü.d.M.; nur selten mußte man höher gehen (der höchste untersuchte Punkt war Skalka auf dem Berg Ondřejník – 964,4 m). Die Untersuchungen wurden durch ein tschechisch-polnisches Team realisiert, dessen Grundlage die Archäologen der Heimatmuseen bildeten; an jeder Kampagne nahmen auch die Studenten des Archäologi-

schen Seminars des Instituts für Geschichte und Museologie der Schlesischen Universität in Opava, des Archäologischen Instituts der Jagiellonen-Universität in Krakau und der Technisch-Humanistischen Akademie in Bielsko Biała teil. Insgesamt wurden 98 Fundstellen entdeckt (97 davon neu), darunter wohl 3 untergegangene mittelalterliche und eine frühneuzeitliche Siedlung. 12 Fundstellen halten wir für regelmäßige vorgeschichtliche Siedlungen. Im Fall der 5 weiteren Fundstellen ist es lediglich von einigen Bruchstücken der vorgeschichtlichen Keramik mindestens von Wachpunkten zu schließen, da die meisten eine exponierte, strategisch günstige Höhenlage einnahmen. Dagegen soll man im Fall von 7 Fundstellen mit nur einigen Feuersteinartefakten sie eher als Zeichen einer näher unbestimmbarer Aktivität sehen. Es ist nur schwer 4 Fundstellen mit einem Scherben der vorgeschichtlichen Keramik und 27 Fundstellen mit einem Feuersteinartefakt zu interpretieren. Man darf sie unterschiedlich erklären (oft wird ihr Vorhandensein an einer Stelle zufällig sein), in keinem Fall könnte es jedoch um Überreste von regelmäßigen Siedlungen gehen, obwohl es ihre nahe Lage bedeuten könnte.

Eine wichtige Erkenntnis ist die Lokalisierung der meisten entdeckten Siedlungen an größeren Höhen. Teilweise ist das mit dem Gepräge der Landschaft zu verbinden (Vorgebirge, Bergland), es gibt jedoch auch solche Siedlungen, bei denen deutlich der strategische Aspekt geltend ist – Nr. 62 (Vendryně), Nr. 66 (Český Puncov), Nr. 77 (Nýdek), Nr. 76 (Dolní Lištná), Nr. 53 (Staříč), Nr. 39 (Hodoňovice)

– obwohl die Untersuchungen bei keinem davon Überreste von Befestigungen ermittelt haben (Abb. 1–3).

Ohne Rücksicht auf den möglichen Vorwurf einer ungenügenden Repräsentativität der Untersuchungen haben ihre Ergebnisse insbesondere unterstützt:

1) die Hypothese von einer seltenen, enklaveartigen und diskontinuierlichen Besiedlung des Beskiden-Vorgebirges vom Neolithikum bis zum Mittelalter und ihrem starken Zusammenhang mit dem Verlauf des Fernverkehrs;

2) die Vermutung, daß der Jablunkov-Paß verwendet und umgekehrt daß das Tal der Rožnovská Bečva in der Vorgeschichte zum Fernverkehr nicht verwendet war;

3) die Vermutungen, die aus den Ergebnissen der Untersuchungen des polnischen Teils des Beskiden-Vorgebirges resultierten, über einen Zusammenhang der Besiedlungsenklaven mit leichten Böden, vor allem auf der Kalkunterlage, auch über die Entstehung und eine vorübergehende Existenz einer neuen Besiedlungsstruktur, die sich auf ein Netz von Höhensiedlungen gestützt hatte, im jüngeren Zeitabschnitt der Lausitzer Urnenfelder (von der Stufe HB bis zur Stufe HD), mindestens für das Gebiet, das in südlicher Richtung bis an die Grenzen der Štramperk-Enklave reichte.

Das Projekt, das im April 2003 einer sechsten, endgültigen Etappe erwartet, erfüllt seine Aufgabe auch in den weiteren geplanten Aspekten – es soll die Entwicklung der Archäologie in der Region unterstützen, die tschechisch-polnische akademische und museale Zusammenarbeit entwickeln sowie die Studenten in die wissenschaftliche Arbeit einarbeiten.

ROZPRAWY

ČLANKY

DOLNOŚLĄSKA BAZA DANYCH O STANOWISKACH ARCHEOLOGICZNYCH

W artykule mowa o historii powstania i stanie aktualnym systemu bazy danych o stanowiskach archeologicznych z obszaru Dolnego Śląska. Przedstawiono w nim także informacje o programie ArPol, który jest elementem systemu.

W 1997 roku w wyniku współpracy autora artykułu (wówczas pracownika Regionalnego Biura Urbanistycznego w Wałbrzychu) i Marka Kowalskiego z Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Wałbrzychu powstała pierwsza wersja programu ArPol¹. Rodowód programu wywodzi się z planowania przestrzennego, na którego potrzeby został opracowany prototyp bazy, opartej na schemacie karty Archeologicznego Zdjęcia Polski. Nowością było połączenie mapy, zdjęcia lotniczego i relacyjnej bazy danych w jednym programie. Dzięki temu uzyskano możliwość wieloaspektowych analiz przestrzennych pozwalających wyjść daleko poza jedną dziedzinę, jaką jest ochrona zabytków. To stanowiło i nadal stanowi o atrakcyjności systemu. Wielka szkoda, że nie udało się w owym czasie nawiązać szerszej współpracy w celu rozwinięcia projektu. Nowy podział administracyjny kraju i w konsekwencji likwidacja Regionalnego Biura Urbanistycznego w Wałbrzychu spowodowały ustanie prac rozwojowych nad systemem baz danych, w tym i bazy ArPol. Po zmianie miejsca zatrudnienia autor rozpoczął prace nad nowym programem o tej samej nazwie i generalnej idei, co program

poprzedni. Zmiana ta – jak się okazało po latach – wyszła programowi na dobre. Od tamtego czasu program uległ wielu modyfikacjom, dostosowując swoją funkcjonalność do zwiększających się wymagań użytkowników, którzy poczęli dostrzegać korzyści płynące ze swobodnego dostępu do informacji zawartych na kilkudziesięciu tysiącach kart. Jedną z ważniejszych zmian technologicznych jest niezależność programu od MS Access.

Program ArPol od początku spełniał trzy podstawowe warunki:

- Prostota w działaniu – niezmiennie od pierwszej wersji programu intuicyjne podejście do przeglądania i wyszukiwania danych, które ułatwia pracę z dużą ilością różnorodnych danych.
- Otwartość – program umożliwia importowanie i eksportowanie danych z i do wielu programów. Struktura bazy danych została opublikowana² i uzgodniona z Generalnym Konserwatorem Zabytków w 1998 roku.
- Bezpieczeństwo – nie można w przypadkowy sposób usunąć ani zmienić danych o stanowiskach.

Zmiany administracyjnego podziału kraju spowodowały powstanie województwa dolnośląskiego obejmującego swym zasięgiem teren dawnych województw: jeleniogórskiego, legnickiego, wrocławskiego i wałbrzyskiego. Każde z byłych województw na swój sposób organizowało pracę z kartami AZP. Metody były różne –

wypełniane ręcznie wykazy, arkusz kalkulacyjny, wykorzystanie dystrybuowanych przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków programów AZP_Fox i System_AZP. Nie było to dobrym rozwiązaniem dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu w zarządzaniu tak dużym zbiorem informacji zawartych w kartach AZP. Zaistniała potrzeba ujednolicenia i scalenia danych w jednym wspólnym systemie, który zapewniłby dostęp do danych zarówno archeologom pracującym w delegaturach Służby Ochrony Zabytków, jak też we Wrocławiu. W roku 2001 wybór padł na program ArPol. Uzgodniono realizację następującego planu:

- Etap I – wprowadzenie i weryfikacja danych tekstowych z kart AZP do ArPol.
- Etap II – zakup oprogramowania i skanów map województwa dolnośląskiego w skali 1:10 000 i wprowadzenie do warstwy graficznej informacji o położeniu stanowisk na mapie.
- Etap III – wprowadzenie dodatkowych warstw informacji o położeniu stref ochrony konserwatorskiej, lokalizacji zabytków architektury i innych warstw według potrzeb.

W efekcie otrzymamy system zawierający wszystkie informacje z karty AZP, który znacznie ułatwi ochronę stanowisk archeologicznych. Odtworzony zostanie pomysł autora, który był zrealizowany w odniesieniu do województwa wałbrzyskiego w roku 1998, tym razem w znacznie większej skali.

Pomysł utworzenia systemu nie ruszyłby z miejsca, gdyby nie porozumienie o współpracy podpisane 19 lutego 2002 roku między Regionalnym Ośrodkiem Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu (obecnie Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) i Wojewódzkim Oddziałem Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu wraz z podległymi delegaturami. Określono wówczas zasady współpracy w celu usprawnienia procedury uzupełniania bazy danych programu ArPol. Ustalono, że karty AZP będą dostarczane do ROBiDZ w celu wprowadzenia danych do programu ArPol. W prak-

tyce oznacza to wprowadzenie wszystkich danych z blisko 30 000 kart AZP z województwa dolnośląskiego (z wyjątkiem danych byłego województwa wałbrzyskiego, które zostały wpisane w roku 1998). Tej ogromnej pracy podjęły się Maria Sikorska i Donata Wiśniewska. W zamian archeolodzy z WOSOZ otrzymają gotowe i – co ważne – sprawdzone oraz ujednolicone dane. Uzgodniono również tryb aktualizacji danych tekstowych i graficznych w bazie tak, aby wszyscy zainteresowani otrzymywali aktualne dane jak najszybciej, gdy pojawią się nowe informacje o stanowisku lub założone zostaną nowe karty AZP. Ten sposób współpracy zapewnia jednolitość, kompletność oraz jednorodność danych, zapewnia również dostęp do tych samych danych zarówno w oddziałach WOSOZ, jak i w ROBiDZ. Jeden z punktów porozumienia nakłada na archeologów obowiązek uzupełniania i uaktualniania danych administracyjnych, jak i innych wynikających z losów stanowisk na dostarczonych do wpisywania do bazy kartach AZP. Obowiązek ten wynika przede wszystkim z wielu błędnych danych znajdujących się na kartach AZP, z braku niektórych danych oraz z oczywistych zmian związanych z nowym podziałem administracyjnym i wcieleniem kilkudziesięciu wsi do miast.

Dzięki udanej współpracy między WOSOZ i ROBiDZ w roku 2002 wpisano do bazy danych karty z dawnych województw jeleniogórskiego i legnickiego. Zakłada się, że w roku 2004 zostanie zbudowana baza danych ze skonsolidowanymi informacjami ze wszystkich kart AZP województwa dolnośląskiego. W ten sposób zostanie zakończony pierwszy etap budowy systemu.

Etap drugi rozpocznie się po uzyskaniu dostępu do skanów map i oprogramowania MapInfo. Na podstawie doświadczeń związanych z dawnym województwem wałbrzyskim można założyć, że etap ten będzie trwał dużo krócej niż etap pierwszy, ale wymaga poznania nowego oprogramowania typu GIS. Do usprawnienia pracy będą potrzebne warstwy z granicami gmin i województw i je także trzeba będzie

utworzyć. Efektem będzie system ArPol wzbogacony o moduł współpracujący z MapInfo w zakresie umożliwiającym przede wszystkim wybieranie stanowisk i tworzenie map tematycznych, a także sprawdzanie kolizji zaznaczonych inwestycji ze stanowiskami archeologicznymi.

Etap trzeci to poszerzenie informacji geograficznej o dodatkowe warstwy, np. zabytki architektury, określone w studiach oraz ustalone w planach zagospodarowania przestrzennego stref ochrony konserwatorskiej, i inne potrzebne warstwy. Ten etap stanowi rozwinięcie podstawowego zadania systemu dotyczącego zarządzania stanowiskami archeologicznymi.

Zakończenie trzeciego etapu pozwoli dobrze przygotować następną wersję systemu, która będzie już tworzona w technologii „NET”.

Budowa systemu otwiera nowe możliwości nie tylko dla Służby Ochrony Zabytków, ale również dla archeologów. Otwierają się możliwości różnego rodzaju analiz, w tym:

- geograficznych – badających zależności położenia stanowisk,
- przestrzennych – pokazujących ukształtowanie stanowisk o określonych cechach i ich położenie,
- statystycznych – badających zależności statystyczne wybranych informacji.

W związku z tym program ArPol zostanie wzbogacony o moduł umożliwiający dokonywanie zestawień statystycznych i badanie występowania różnych zależności w ujęciu statystycznym.

Pierwotne założenia dotyczące usprawnienia zarządzania stanowiskami poszerzone zostaną o:

- uzgadnianie inwestycji oparte na informacjach geograficznych,
- ułatwienie w tworzeniu zestawień wraz z mapami tematycznymi,
- wymianę (import/eksport) danych w formacie XML z innymi systemami informatycznymi. Pozwoli to na dostosowanie programu do współczesnych wymagań administracji państwowej i Unii Europejskiej. Umożliwi również szerszą

wymianę danych między różnymi systemami.

Podstawowym elementem dolnośląskiego systemu stanowisk archeologicznych jest program ArPol służący między innymi do przeglądania i zarządzania danymi o stanowiskach. Poniżej dokonano przeglądu wybranych elementów programu.

System zabezpieczeń – umożliwia identyfikację użytkownika, a na tej podstawie udostępnia lub blokuje wybrane funkcje programu. Dzięki temu z programu mogą bezpiecznie korzystać np. studenci archeologii, którzy poszukują materiałów do prac badawczych. Zabezpieczenia programu uniemożliwiają osobom nie posiadającym odpowiednich uprawnień usunięcie, modyfikację lub dopisanie nowych danych.

Importowanie danych – dane można importować ze starszych i obecnej wersji programu ArPol. Możliwość takiego połączenia danych jest wykorzystywana przy łączeniu danych z baz lokalnych z bazą centralną. Przy importowaniu danych o tych samych stanowiskach dane z baz lokalnych zastępują dane w bazie centralnej. Założenie to wynika z faktu, że lokalne bazy danych zawierają bardziej aktualne informacje. Oprócz złączenia danych program ArPol umożliwia importowanie danych z konkurencyjnego programu³ AZP_FOX wersja 1.8.

Funkcja importu danych umożliwia przekodowanie informacji ze standardu Mazowia na Latin 2 (stosowany powszechnie w MS-Windows) oraz, jeśli dane importowane dotyczą jednego nowego województwa, ustawienie nazwy tego województwa dla wszystkich importowanych stanowisk (ryc. 1).

Należy zwrócić uwagę, że ilość danych przechowywanych w programie AZP_FOX jest inna niż w programie ArPol. W związku z tym po zakończeniu importowania danych należy uzupełnić brakujące dane, takie jak np. zagrożenia, archiwa, decyzje o wpisie do rejestru zabytków. Pomijane są dane, które już są w bazie ArPol.

Importuj z AZP_FOX

1. Gdzie znajdują się dane programu AZP_FOX ?
Dane AZP_FOX: ...

2. Sprawdź, czy nazwy miejscowości są poprawnie napisane. Jeśli NIE są prawidłowo wyświetlane, to zaznacz opcję PRZEKODUJ i sprawdź ponownie.
☐ Przekoduj na Latin 2.
Jeśli dane po przekodowaniu nadal są źle wyświetlane, to wymagają zamiany na stronę kodową LATIN 2 za pomocą innych programów i NIE należy ich importować.

3. Jeśli importowane dane dotyczą jednego NOWEGO województwa, możesz jego nazwę wybrać z listy obok.

Nowe województwo:

ZUKOW
ZIMNIK
ZIMNA WODA
ZELAZNY MOST
ZEBOWICE
ZAREK
WOJSZYN
WOJCIESZYN
WIET SZYCE

Baza AZP_FOX:
Liczba stanowisk:
Liczba faktów osadniczych:

Baza ArPol:
Liczba stanowisk:
Liczba faktów osadniczych:
Literatura:

Ryc. 1. Importowanie danych z programu AZP_FOX

Sprawdzanie poprawności – funkcja programu umożliwia sprawdzenie, czy w bazie znajdują się błędnie wypełnione karty. Program wyszukuje dane, w których powtarzają się numer obszaru wraz z numerem stanowiska na obszarze, oraz w drugim oknie sprawdza powtórzenia nazw miejscowości, gminy i numeru w miejscowości. Dzięki tej funkcji programu użytkownicy mogą szybko poprawić błędy i przygotować dane do współpracy z mapą. Warunkiem koniecznym współpracy z mapą jest brak błędów w numeracji stanowisk na obszarze, które winny mieć niepowtarzalne numery – jest to zresztą podstawowe założenie systemu Archeologicznego Zdjęcia Polski. Z dotychczasowych doświadczeń autora wynika, że najczęściej takich błędów występuje na obszarach, przez które przebiegały granice

dawnych województw. Znalezienie powyższych uchybień jest bardzo łatwe po połączeniu danych z sąsiednich województw. Rycina 2 przedstawia przykładowy wykaz danych, które należy poprawić. Ponadto program ArPol kontroluje poprawność wprowadzanych danych, wykorzystując do tego celu listy słownikowe. Inny mechanizm zastosowano w przypadku danych, których różnorodność stanowi pewien problem, np. nazwy kultur czy faktów osadniczych. Dla tej kategorii danych skuteczną metodą okazało się grupowanie danych i pozwolenie użytkownikowi na ich ujednolicenie.

Grupowanie danych – to jedna z bardziej rozbudowanych funkcji programu. W „drzewku”, którego gałęzie można rozwijać, uzyskując bardziej szczegółowe dane, umieszczono listę zgrupowanych da-

Miejsce	Nr stan. w miejscowości	Gmina
BABIN	1	KROTOSZYCE
BABIN	1	KROTOSZYCE
BABIN	2	KROTOSZYCE
BABIN	2	KROTOSZYCE
BĄDZÓW	1	JERZMANOWA
BĄDZÓW	1	JERZMANOWA

Poniższe stanowiska mają jednakowy numer obszaru i numer stanowiska na obszarze

Nr obszaru	Nr stanowiska na obszarze
67-18	100
67-18	100
69-20	227
69-20	227
69-21	104
69-21	104
70-19	71
70-19	71

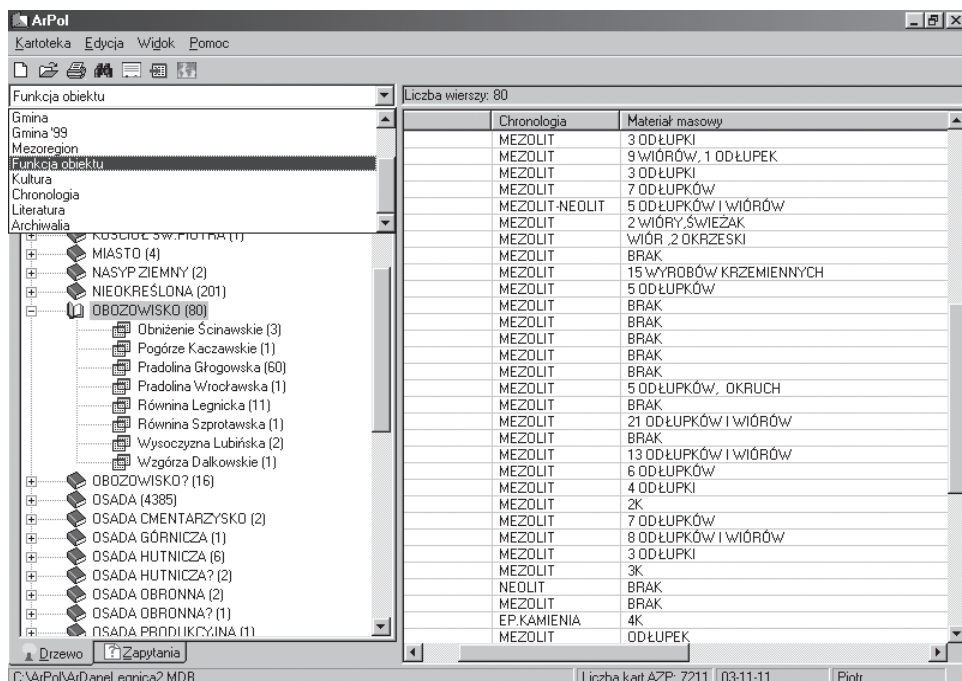
Ryc. 2. Wykaz danych wymagających poprawienia

nych wybranej kategorii. Na rycinie 3 pokazano: u góry – listę dwunastu kategorii grupowania danych, z lewej strony – „drzewko” ze zgrupowanymi funkcjami obiektu, z prawej strony – tabelę z danymi dotyczącymi znalezisk towarzyszących wybranej funkcji obiektu, w tym przypadku obozowiskom. Liczba w nawiasie obok funkcji obiektu, np. obozowisko (80), oznacza liczbę wystąpień tej funkcji obiektu w bazie danych. Jak widać na ryc. 3, rozwinięciem gałęzi „obozowisko” są informacje o mezoregionach, w których występują obozowiska (także z podaniem liczby wystąpień, tzn. na Obniżeniu Ścinawskim występują trzy stanowiska pełniące funkcje obozowiska).

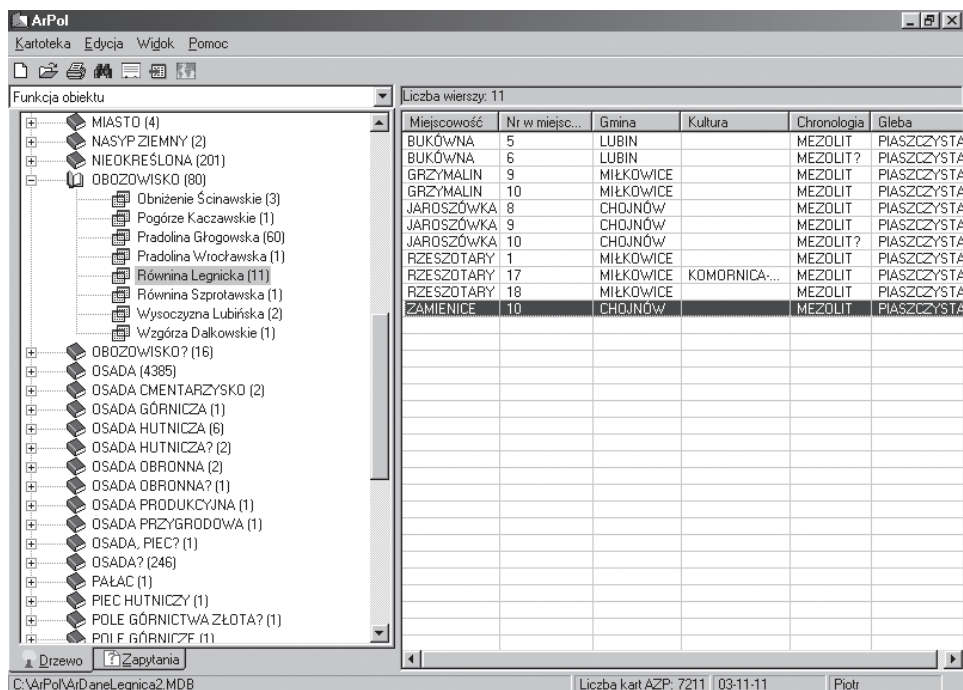
grupowania. W ten sposób widzi jakby ogół danych zgromadzonych w bazie. Na tej podstawie możemy zagłębić się w wybrane zagadnienie, wybierając na „drzewku” określoną informację. Odnosząc to do ryc. 3, widzimy, że rozwinięciem informacji o obozowiskach jest wyszczególnienie obozowisk w mezoregionach, np. Równina Legnicka (11) – liczba w nawiasie oznacza liczbę obozowisk na Równinie Legnickiej. W ten sposób widzimy dodatkowe informacje o rozkładzie obozowisk w mezoregionach.

Dzięki takiemu układowi informacji użytkownik może przeglądać wszystkie dane według jednej z dwunastu kategorii

Z prawej strony na rycinie 4 są pokazane dodatkowe informacje o obozowiskach z Równiny Legnickiej. Są to: nazwa miejscowości, numer w miejscowości, gmina, kultura, chronologia, rodzaj gleby. W ten sposób można dotrzeć do najniższego poziomu szczegółowości, który jest do

Ryc. 3. Grupowanie danych wg funkcji obiektu. Wybór kategorii grupowania

Ryc. 4. Ekran po wybraniu obozowisk z Równiny Legnickiej

uzyskania w tym oknie. Aby dotrzeć jeszcze głębiej, należy wybrać menu Widok, a następnie podmenu Karta. Ten krok powoduje otwarcie formularza ze wszystkimi danymi z karty AZP. W tym formularzu możemy przeglądać karta po karcie dane, w opisywanym przypadku z jedenastu, stanowisk z Równiny Legnickiej. Gdyby użytkownik wybrał przeglądanie kart z poziomu „obozowisko”, mógłby przejrzeć dane z 80 kart AZP, które w kolumnie „funkcja” obiektu mają wpisane „obozowisko”. W ten sposób z kilku tysięcy kart AZP wybiera się tylko te z funkcją „obozowisko”. Takie działanie opisanego mechanizmu stanowi o prostocie działania samego programu ArPol. To także było głównym celem projektowania programu.

Sposób organizacji programu pozwala uzyskać coraz bardziej szczegółowe informacje dotyczące np. stanowisk z obszaru X czy stanowiska z gminy Y poprzez wybranie odpowiednich elementów z „drzewka”. Dla każdej kategorii grupowania da-

nych ustalono, jakie najważniejsze informacje są w danej chwili potrzebne do pokazania w tabeli obok. Ten sposób działania programu, od ogółu do szczegółu, bardzo ułatwia pracę użytkownika.

Zapytania – umożliwiają uzyskanie informacji, których nie można otrzymać, korzystając z „drzewka”. Program ArPol umożliwia tworzenie, wykonywanie, usuwanie i przechowywanie utworzonych zapytań w pliku bazy danych. Wyniki zapytań są wyświetlone w tabeli obok listy zapytań. Po wybraniu danego zapytania można dodatkowo – z wykorzystaniem odpowiednich poleceń menu – obejrzeć szczegółowe informacje z wyselekcjonowanych kart AZP. Listę utworzonych zapytań możemy obejrzeć na zakładce ZAPYTANIA (ryc. 5).

W tworzeniu zapytań pomocny jest odpowiedni formularz (ryc. 6), który zbudowano tak, aby w prosty sposób umożliwiał: – wybór informacji, które mają stanowić wyniki zapytania,

The screenshot shows the ArPol application window. On the left, there is a tree view under 'Funkcja obiektu' with a list of categories including 'Brak', 'CMENARCH', 'CMEN', 'CMENTPRA', 'CZYZYK', 'dec', 'ggggg', 'gr', 'Głogów', 'Grębocice', 'Kotla', 'legnica', 'Lublin', 'nnn', 'orka', 'OSNEOL', 'Pęczaw', 'popop', 'pppp', 'pradolina', 'Proch', 'Prochowice', 'Prochspis', 'Prospis', 'Przemków', 'Rejestr', 'Rudna', 'Ścinawa', 'test', 'WZGLATEN', and 'Zukowice'. The 'Rejestr' category is selected. On the right, a table displays the results of a query. The table has four columns: 'Nr w miejscowości', 'Numer obszaru', 'Nr na obszarze', and 'Numer decyzji wpisu do rejestru'. The table contains 24 rows of data. At the bottom of the window, the status bar shows 'C:\ArPol\ArDaneLegnica2.MDB', 'Liczba kart AZP: 7211', '03-11-11', and the user name 'Piotr'.

Nr w miejscowości	Numer obszaru	Nr na obszarze	Numer decyzji wpisu do rejestru
7	78-21	19	100/649/72
11	78-21	2	99/647/72
3	76-21	25	150/813/75
4	76-21	26	111/723/74
1	79-22	13	76/421/69
2	79-22	11	75/420/69
2	79-21	31	101/650/72
4	79-21	35	103/652/72
7	79-21	34	102/651/72
8	79-21	40	105/654/72
9	79-21	32	104/653/72
3	83-20	3	462/Arch/69
4	83-20	16	81/1050/Arch/83
5	83-20	17	82/1051/Arch/83
1	68-20	11	A-175/73/66
3	70-22	75	63/386/68
1	69-21	9	177/68/68
4	75-19	41	19/Arch/74
1	72-23	5	57/372/68
1	72-22	12	A-3/8/58, 8/17/64
1	81-20	1	244/91/65
3	70-23	78	11/23/64
3	66-19	37	176/66/Arch/68
4	74-20	7	64/387/68
1	79-21	56	116/732/74
5	79-21	53	22/102/65
1	75-18	1	67/405/68
2	75-18	2	65/389/68
4	75-18	4	66/404/68
1	68-17	47	A-168/14/66
2	68-17	48	A-170/27/66

Ryc. 5. Lista zapytań. W tabeli obok listy wyniki zapytania o stanowiska wpisane do rejestru

Ryc. 6. Formularz tworzenia zapytań

- określenie kryteriów wyboru informacji,
- wybór metody sortowania wyników,
- określenie nazwy, pod jaką zapytanie będzie zapisane w bazie.

Za pomocą polecenia „Eksportuj” wyniki zapytań mogą być wyeksportowane do tabeli w edytorze MS-Word. Poniżej fragment omawianej tabeli z danymi wyselekcjonowanymi w pytaniu „Rejestr”, które wybiera stanowiska wpisane do rejestru zabytków.

Wydruki informacji z programu ArPol stanowią o przydatności programu w pracy archeologa. Informacje zawarte na wydrukach to efekt współpracy autora i archeologów. W programie utworzono 30 gotowych szablonów wydruków i umożliwiono użytkownikowi utworzenie własnych kompozycji wydruków na podstawie

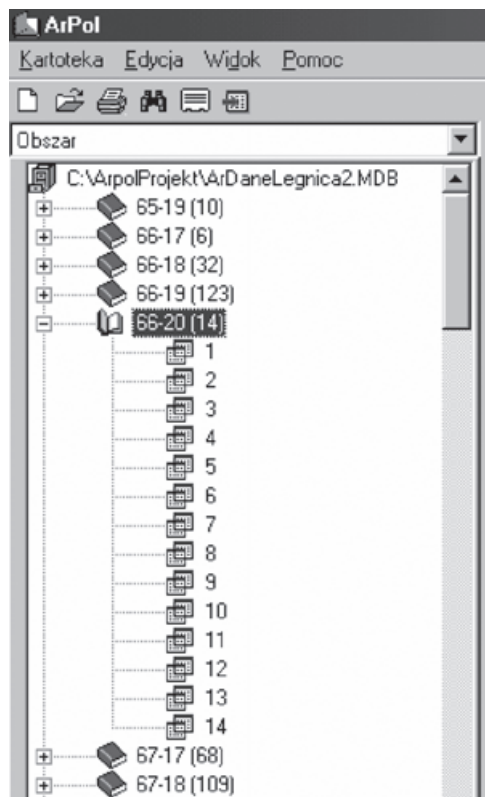
utworzonych zapytań. Podstawowym wydrukiem, który można uzyskać z programu, jest karta AZP.

Większość wydruków w programie ArPol jest skojarzona z „drzewkiem”, to znaczy wybranie odpowiedniego elementu „drzewka” powoduje uzyskanie skojarzonego z tym elementem wydruku. Dalej zaprezentowano przykłady dwóch wydruków i odpowiadających im elementów „drzewka”.

Dane zostały zgrupowane według obszarów AZP, a potem wybrano element opisany „C:\ArPolProjekt\ArDaneLegnica2.MDB”. Następnie wydrukowano zbiorczy raport dla wszystkich obszarów. Przykład fragmentu raportu dla jednego obszaru zamieszczono obok ryciny 7. Ten wydruk może służyć do wykonania naklejek na teczek obszarów kart AZP. W przy-

Fragment tabeli z ryciny 5 z danymi o stanowiskach wpisanych do rejestru zabytków

Miejscowość	Numer w miejscowości	Numer obszaru	Numer na obszarze	Numer decyzji wpisu do rejestru	Data wpisu do rejestru zabytków	Numer w bazie
BARTOSZÓW	7	78-21	19	100/649/72		3100
BARTOSZÓW	11	78-21	2	99/647/72		3033
BIENIOWICE	3	76-21	25	150/813/75		3783
BIENIOWICE	4	76-21	26	111/723/74	74-03-04	3781

Ryc. 7. Dane zgrupowane według numerów obszarów

padku zgrupowania danych według innej kategorii raport otrzymany tą samą drogą przedstawiałby inne zestawienia syntetyczne, odpowiednio do rodzaju grupowanych danych.

Przykład fragmentu raportu zbiorczego:

Zestawienie zbiorcze według numerów obszarów

Numer obszaru:	65-19	A:	1
Liczba stanowisk:	10	T:	9
W tym zagrożonych:	9	W:	0
– stale zagrożonych:	9	P:	9
– zagrożonych doraźnie:	0	L:	0
		Z:	0
		R:	0
Liczba stanowisk o wartości poznawczej:			
	dużej	średniej	małej
	0	0	9
Liczba stanowisk – niezbędna szczegółowa inwentaryzacja:	0		
Liczba stanowisk – niezbędne badania wykopaliskowe:	0		
Liczba stanowisk – niezbędna interwencja administracyjna:	0		
Liczba stanowisk wpisanych do rejestru:	0		

Wybranie obszaru 66-20 (ryc. 7), a następnie kliknięcie na ikonę drukarki powoduje wydruk zestawienia faktów osadniczych, którego treścią są podstawowe informacje o wybranym jednym obszarze. Zawiera ono najważniejsze dane z obszaru zgrupowane według miejscowości i posortowane według numeru w miejscowości. Poniższy wydruk może stanowić wkładkę do teczek z kartami AZP obszaru 66-20.

Zestawienie faktów osadniczych z obszaru 66-20 Miejscowość XYZ*

Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia	Kultura
14	2	osada	epoka brązu	
14	2	obozowisko	mezolit	
15	1	osada	okres rzymski	
15	1	osada?	neolit	
15	1	obozowisko	mezolit	
16	3	osada	neolit	
16	3	osada	mezolit?	
19	14	obozowisko	mezolit	

*Ze względu na bezpieczeństwo stanowisk dane zostały celowo zniekształcone przez autora.

W niektórych przypadkach można uzyskać wydruki bardziej szczegółowe odnoszące się do „liści” „drzewka”. Przykładem jest zgrupowanie danych według funkcji znalezisk (ryc. 4), a następnie wybranie

grodzisk z Równiny Legnickiej. Z tym poziomem skojarzono zestawienie, zamieszczone poniżej, opisujące znaleziska z danego mezoregionu pogrupowane według gmin.

Zestawienie stanowisk – funkcja obiektu: grodzisko
Mezoregion: Równina Legnicka
Gmina: Chojnów

Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Obszar	Nr stanowiska na obszarze	Chronologia	Kultura
.....	1	74–17	1	średniowiecze?	
.....	3	74–17	3	późne średniowiecze	
.....	5	74–17	6	epoka kamienia–	
.....	6	74–17	7	I–II okres epoki brązu	
				późne średniowiecze	

Opisane możliwości programu stanowią najczęściej wykorzystywane elementy programu ArPol. Informacje o systemie do-

stępne są także na stronie internetowej: www.arpol3.republika.pl.

PRZYPISY

¹ Po raz pierwszy program został szerzej opisany w artykule: P. Łapkowski, M. Kowalski, *Nowe oblicze AZP. Program komputerowy ArPol*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w roku 1996*, Katowice 2000, s. 195–203.

² P. Łapkowski, M. Kowalski, *Struktura komputerowej bazy danych o stanowiskach archeologicznych objętych ewidencją w ramach AZP*, „Zeszyty Generalnego Konserwatora Zabytków”, z. 1 (*Archeologia*): 1998, s. 47–52.

³ A. Prinke, *AZP FOX, wersja 1.8. Program do obsługi komputerowej bazy danych o stanowiskach archeologicznych*, Poznań 1996.

Piotr Łapkowski

DOLNOSLEZSKÁ DATABÁZE ARCHEOLOGICKÝCH LOKALIT

(Résumé)

V roce 2002 byla podepsána smlouva o spolupráci mezi Regionálním střediskem výzkumu a dokumentace památek (Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) a Wojewodským oddělením Státní památkové péče (Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków) ve Vratislavi

týkající se i jejich expozitur. Na základě smlouvy vznikla dolnoslezská databáze údajů o archeologických lokalitách, která funguje s využitím počítačového programu ArPol. V článku jsou popisovány etapy budování systému: přenesení a verifikace údajů z karet AZP, vytvoření grafické vrstvy

se zaznamenáním polohy lokalit na mapy v měřítku 1:10 000, vytvoření doplňkových vrstev s polohou zón památkové ochrany a lokalizací pozůstatků architektury.

V článku jsou popsány možnosti programu ArPol, týkající se:

- systému zabezpečení a úprav – identifikace uživatele, a tímto základě zpřístupnění nebo zablokování vybraných funkcí programu;
- importu – možnost spojování údajů, užívaná při spojení místních databází s centrální databází (obr. 1);
- ověření správnosti dat – možnostmi ověření, zda se v databázi nenalézají chybně vyplněné karty, v nichž se reduplikuje číslo sektoru zároveň spolu s číslem lokality v sektoru a ověřuje také zdvojení názvu obce, střediskové obce a čísla lokality v rámci obce s cílem připravit data

pro využití na mapě. Nezbytnou podmínkou tohoto využití je neexistence chyb v číslování lokalit na územním sektoru, kde nesmí být zdvojená čísla (obr. 2);

- seskupování dat – jedna z intenzivněji vybudovaných funkcí programu ulehčující prohlížení a vyhledávání dat (obr. 3, 4, 7);
- dotazů – program ArPol umožňuje tvorbu, realizaci, odstraňování a uchovávání vytvořených dotazů v rámci databáze (obr. 5, 6);
- tisků – v programu je vytvořeno 30 hotových šablon pro tisk a uživatel může vytvářet vlastní skladbu tisků na základě vytvořených dotazů.

Aktuální informace o dolnoslezské databázi a programu ArPol lze získat na internetové stránce:

www.arpol3.republika.pl.

Piotr Łapkowski

NIEDERSCHLESISCHE DATENBANK VON ARCHÄOLOGISCHEN FUNDPLÄTZEN

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2002 wurde ein Übereinkommen über die Zusammenarbeit zwischen dem Regionalen Zentrum für Denkmalforschung und Dokumentation und der Woiwodschaftsabteilung des Denkmalpflegedienstes in Wrocław unterschrieben. Aufgrund des Übereinkommens entstand die niederschlesische Datenbank von archäologischen Fundplätzen, die auf dem Computerprogramm ArPol basiert. Es wurden Etappen für den Aufbau des Systems festgelegt: Eingabe und Überprüfung der Daten von den Karten der Archäologischen Aufnahme Polens, Aufbau einer graphischen Oberfläche über die Lage der Fundplätze auf der Karte 1:10 000, Bearbeitung zusätzlicher Oberflächen über die Lage der Denkmalschutzzonen und Lokalisierung von Baudenkmalern.

Im Beitrag wurden die Möglichkeiten des Programms ArPol geschildert, die betreffen:

- System von Sicherungen und Zugänglichkeiten – Identifizierung des Benutzers und auf diesem Grund Bereitstellung oder Verweigerung von gewählten Funktionen des Programms,
- Importieren – Möglichkeit, die Daten zu verbinden, bei der Verbindung der Lokalbanken mit der Zentralbank verwendet (Abb. 1),
- Testen der Richtigkeit von Daten – Möglichkeit zu testen, ob sich in der Bank fehlerhaft ausgefüllte Karten befinden. Das Programm sucht Daten, die sich duplizieren: die Nummer des Areals mit der Nummer des Fundplatzes im Areal, sowie prüft wiederholte Namen von Orten, Gemeinden und der Nummer im Ort, um die Daten für die Zusammenarbeit mit der Landkarte vorzubereiten. Eine notwendige Bedingung für diese Zusammenarbeit sind keine Fehler in

- der Numerierung der Fundplätze im Areal; die Fundplätze sollen über unwiederholbare Nummern verfügen (Abb. 2),
- Gruppierung von Daten – eine der erweitertesten Funktionen des Programms, die leichter die Daten durch- und auszusuchen läßt (Abb. 3, 4, 7),
 - Befragungen – das Programm ArPol ermöglicht die Befragungen in der Datei der Datenbank zu erstellen, auszuführen, zu löschen und zu speichern (Abb. 5, 6),
 - Ausdrucke – im Programm wurden etwa 30 fertige Schablonen von Ausdrucken erstellt und dem Benutzer möglich gemacht, eigene Kompositionen von Ausdrucken aufgrund der gemachten Befragungen zu erstellen.
- Aktuelle Informationen zur niederschlesischen Datenbank und dem Programm ArPol sind im Internet erhältlich bei:
www.arpol3.republika.pl.

RATOWNICZE BADANIA WYKOPALISKOWE NA GÓRNYM ŚLĄSKU W XX WIEKU ZWIĄZANE Z ZAGROŻENIAMI STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Zagrożenia stanowisk archeologicznych na Górnym Śląsku omówiono skrótowo w osobnym artykule¹. W związku z wieloma trudnościami w uzyskaniu dokładnych informacji o przyczynach podejmowania badań ratowniczych w wymienionym artykule podano jedynie nieliczne przykłady interwencji konserwatorskich z obszaru byłych województw bielskiego, częstochowskiego, katowickiego i opolskiego, w wyniku których zdołano uratować (a czasami nie zdołano) przed zniszczeniem obiekty z różnych okresów, od paleolitu do czasów nowożytnych. W niniejszym artykule uwzględniono tylko teren Górnego Śląska w jego historycznych granicach. W minionym wieku był objęty wyjątkowo intensywną działalnością gospodarczą powodującą największe spustoszenie wśród zabytków archeologicznych. W związku z tym rodzą się wątpliwości, czy wysiłki, jakie podejmowali archeolodzy, aby uchronić je przed destrukcją, wystarczyły, abyśmy mogli mówić o zabezpieczeniu śladów bytności człowieka pozostawionych w ziemi. Warto nieco bliżej przyjrzeć się warunkom, jakie w ostatnim stuleciu decydowały o zachowaniu dziedzictwa archeologicznego dla następnych pokoleń.

Industrializacja Górnego Śląska w 2. połowie XIX wieku i intensywna na początku XX wieku rozbudowa miast stanowiły bodaj największe zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Tego czasu się-

gają początki badań ratowniczych. Jednak polegały one raczej głównie na interwencjach doraźnych (najczęściej spóźnionych) dokonywanych nie zawsze przez fachowców przy okazji różnych prac ziemnych. Archiwa ponemieckie zawierają wiele przykładów takich działań. W zasadzie dopiero w latach dwudziestych nastąpił przełom w związku z organizacją służb konserwatorskich, które zwłaszcza w niemieckiej części Górnego Śląska osiągnęły niemałe sukcesy w ratowaniu stanowisk archeologicznych. Coraz więcej uwagi poświęcano kontroli wszelkich prac ziemnych, a edukacja społeczna związana z naszą najodleglejszą przeszłością przyniosła owoce w postaci licznych zgłoszeń i znalezisk. Po II wojnie światowej dopiero od połowy lat pięćdziesiątych można zauważyć pewien postęp w ratowaniu dziedzictwa archeologicznego. Zatrudniano coraz więcej archeologów. W 1. połowie lat sześćdziesiątych najpierw w województwie opolskim, później w ówczesnym województwie katowickim w urzędach konserwatorskich zaczęli pracę archeolodzy, co pozwoliło na coraz lepszą opiekę nad zabytkami. Do tego czasu siedziby inspektorów ds. zabytków archeologicznych znajdowały się w Krakowie i Wrocławiu. Jednak kolejny etap uprzemysłowienia regionu górnośląskiego i urbanizacja miast rozpoczęte w latach sześćdziesiątych dokonały dalszych zniszczeń, czemu służby konserwatorskie nie mogły zapobiec z róż-

nych powodów. Mimo pomocy archeologów z innych instytucji nie udało się uratować wielu zabytków. Szczególnie brakowało ewidencji stanowisk. Tylko w województwie opolskim konserwator zlecał planowe badania powierzchniowe. O ile od lat osiemdziesiątych rozeznanie w lokalizacji stanowisk systematycznie się poszerzało dzięki Archeologicznemu Zdjęciu Polski, o tyle warunki pracy niewiele się do dziś poprawiły. Mam na myśli wszystko, co powinno służyć konserwatorom do wypełniania zadań statutowych. Nadzorów prowadzono niewiele (ich liczba wzrosła w końcu lat dziewięćdziesiątych), zgłoszeń było jeszcze mniej, a z ewidencji coraz większej liczby stanowisk nie korzystano we właściwy sposób. Tu i ówdzie dokonywano odkryć, najczęściej jednak w trakcie dewastacji zabytków archeologicznych.

Wydawać by się mogło, że zebranie materiałów i sporządzenie listy ratowanych obiektów będzie sprawą prostą. Lektura literatury nie przyniosła jednak oczekiwanych rezultatów. W publikowanych sprawozdaniach, lakonicznych informacjach, krótkich wzmiankach i nawet opracowaniach materiałowych nie precyzowano rodzajów zagrożeń. Nie podawano, o jakie konkretne zagrożenie chodzi, chociaż jednocześnie wymieniano Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź Konserwatora Zabytków Archeologicznych jako finansujących lub współfinansujących wykopaliska. Przykładem mogą być choćby ogólnopolskie „Informatory Archeologiczne”. Takich stanowisk nie można było uwzględnić w zestawieniach tabelarycznych. W niektórych pracach powoływano się na wcześniejsze publikacje, maszynopisy i archiwa, co umożliwiało weryfikację, chociaż nie zawsze. Część poniemieckich dokumentacji archiwalnych zaginęła, czego dowodzą braki w archiwach. Sprawozdania konserwatorskie zamieszczane przykładowo w czasopiśmie „Silesia Antiqua” były najczęściej ogólnikowe i nie przytaczały powodów prowadzenia wykopalisk. Nazywając prace „ratowniczymi”, kierujący badaniami terenowymi w pewien sposób, przynajmniej na papierze, uzasad-

niali wydatkowanie pieniędzy zgodnie z obowiązującymi przepisami. Trudno im było je uzyskać z innych źródeł, więc wykorzystywali fundusze konserwatorskie na prace nie mające z ratownictwem nic bądź mające niewiele wspólnego. Bałagan był spowodowany brakiem nadzoru władz zwierzchnich, tj. Ministerstwa Kultury i Sztuki i Generalnego Konserwatora Zabytków (choć ten ostatni w końcu lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku pewne działania w tym kierunku czynił), nad działalnością służb konserwatorskich w zakresie wydawania środków finansowych zgodnie z przeznaczeniem, czyli na ratownictwo. W zestawieniach nie znalazły się ani stanowiska bez określonego zagrożenia, ani takie, które ze względów wiadomych chyba tylko konserwatorom i kierownikom ekip były dotowane ze środków konserwatorskich. Jednym słowem, wzmianki tylko o finansowaniu badań przez konserwatora oraz określenia typu: „prace ratownicze”, „prace o charakterze ratowniczym” itp. nie dawały podstaw do zamieszczenia stanowisk w spisie.

Stwierdzono bardzo wiele niezgodności, porównując różne doniesienia z tych samych wykopalisk. W jednym są one ratownicze, w innych nic się o zagrożeniach nie wspomina, a często przytacza się zupełnie inne cele badań. Czy było to rezultatem zapomnienia, czy kierowano się innymi powodami, trudno ustalić. W każdym razie w miarę możliwości takie niewiarygodne, niedokładne, a także nieprawdziwe dane zostały zweryfikowane na podstawie znajomości terenu, rozmów przeprowadzonych z archeologami, wiedzy o stanowiskach uzyskanej z publikacji, a także kwerend archiwalnych.

Nie uwzględniono drobnych interwencji ograniczonych do udokumentowania znalezisk bądź eksploracji w małym zakresie. Pominięto również badania archeologiczno-architektoniczne wiążące się z pracami adaptacyjnymi w zamkach, pałacach, dworach, kościołach, klasztorach itp. Tak więc nie wszystkie stanowiska badane ratowniczo udało się zestawić. Podane przykłady stanowia jednak ich znakomitą większość.

W zestawieniach nie podano zdecydowanej większości numerów stanowisk archeologicznych. Można je odszukać w literaturze przytoczonej w przypisach. Pomocne w identyfikacji są funkcja i datowanie. Mogło się zdarzyć, że stanowiska badane w różnych latach a ujęte pod jednym numerem w spisie to stanowiska różne. Nie można też wykluczyć, że stanowisko wymieniono 2 razy, nie mogąc jednoznacznie określić, czy chodzi o to samo. W uwagach wpisano inny rodzaj zagrożenia, kiedy stwierdzono, że w różnych latach było inne.

Jakie badania powinno się nazywać badaniami ratowniczymi? W moim rozumieniu są to prace wykopaliskowe na stanowiskach archeologicznych niszczonych bądź zagrożonych niszczeniem w najbliższym czasie, a także w dalszej perspektywie, w związku z planowaną w ich rejonie działalnością gospodarczą lub szkodliwym oddziaływaniem środowiska przyrodniczego.

Badania ratownicze możemy podzielić na poprzedzające i interwencyjne. Niewątpliwie najkorzystniejsze jest przeprowadzenie ratowniczych badań wykopaliskowych poprzedzających prace ziemne w terminie, który pozwoliłby obu zainteresowanym stronom (archeologom i inwestorowi), a także wykonawcy robót na bezkolizyjne działanie. Uratowanie stanowisk archeologicznych tym sposobem może świadczyć o sprawności służby konserwatorskiej. Do tego niezbędne są jednak m.in. dobra znajomość terenu (ewidencja stanowisk), współpraca z instytucjami projektującymi i administracją danego obszaru, umiejętności organizacyjne konserwatorów. Ekipy prowadzące tego typu prace powinny być do nich szczególnie przygotowane (kompetentne osoby, odpowiednia liczba pracowników, niezbędny sprzęt). Badania interwencyjne wszczyna się wówczas, kiedy konserwator uzyskał informację o postępującym niszczeniu stanowiska. Mogło to nastąpić w wyniku inspekcji bądź zgłoszenia. Wszelkie sygnały dotyczące niszczenia stanowiska archeologicz-

nego wymagają najczęściej natychmiastowej reakcji służb konserwatorskich. Interwencja konserwatora w zasadzie powinna ograniczyć się do wstrzymania robót ziemnych i dalszego postępowania zgodnie z obowiązującymi przepisami. Jeśli konieczne są badania ratownicze, to powinny je prowadzić inne instytucje, zwłaszcza wówczas, gdy prace te finansuje inwestor. W niektórych przypadkach, jeśli obiektom grozi zagłada, to może je zabezpieczyć doraźnie archeolog konserwator, poprzez udokumentowanie, a jeśli to niezbędne, także eksplorację. Rozszerzanie prac na tym etapie interwencji jest nieuzasadnione. Podejmowanie badań ratowniczych dopiero w momencie dewastacji stanowiska jest, niestety, najczęściej spotykane na Górnym Śląsku. Nie trzeba chyba uzasadniać, że jest ono z wielu względów niekorzystne zarówno dla archeologów, jak i samych zabytków, choćby z powodu różnych trudności organizacyjnych, jakie trzeba w krótkim terminie pokonać, pośpiechu, do którego zmusza realizacja harmonogramu robót, stosowania ciężkiego sprzętu, konfliktów z inwestorem itd., a przede wszystkim ze względu na szkody, jakie do tego czasu powstały z powodu prac ziemnych. Przykładem właściwego postępowania we wczesnym ratowaniu stanowisk archeologicznych są badania przeprowadzone w ostatnich latach na budowach autostrad (również na Górnym Śląsku) i gazociągów. Taki kierunek wspólnego działania wszystkich archeologów powinien być preferowany. Niestety w przeszłości aż nazbyt często okazywało się, że nie potrafiliśmy skutecznie interweniować i wiele zabytków archeologicznych bezpowrotnie zginęło. Wydaje mi się, że uwaga ta dotyczy również czasów obecnych.

Badania ratownicze podjęte w związku z konkretnymi zagrożeniami przedstawiono, biorąc pod uwagę kolejno: miejscowość, województwo, przyczynę interwencji konserwatorskiej, rodzaj stanowiska, przynależność kulturową lub czasową, rok badań i uwagi.

Oddziaływania przyrodnicze

1. Leśnica, województwo śląskie, podmywany brzeg w zakolu rzeki, osada kultury przeworskiej, 1936².
2. Mochów, województwo opolskie, podmywana skarpa koryta rzeki, osada neolityczna, 1981, 1983³.

Budowa zakładów przemysłowych

1. Dobrzeń Mały, województwo opolskie, Elektrownia „Opole”, osada wielokulturowa, 1973–1975⁴.
2. Opole-Groszowice, Fabryka Armatury Chemicznej „Metalchem”, ślady osadnictwa, 1975⁵.
3. Tarnowskie Góry-Repecko, województwo śląskie, oczyszczalnia ścieków, osada wielokulturowa, 1983, 1986–1987⁶.
4. Imielin, województwo śląskie, Stacja Uzdatniania Wody, osada kultury przeworskiej, 1984–1985⁷.
5. Gliwice-Stare, województwo śląskie, GM „Opel”, osada kultury łużyckiej, 1997⁸.

Liniiowe prace budowlane

1. Ziemnice Małe, województwo opolskie, droga, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1926⁹.
2. Ligota Wielka, województwo opolskie, rów, osada kultury przeworskiej, 1928¹⁰.
3. Bytom, województwo śląskie, dojście do kościołka, grodzisko, 1929¹¹.
4. Mikolin, województwo opolskie, most i droga, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1933¹².
5. Wysoka, województwo opolskie, droga, osada wielokulturowa, 1933, 1937¹³.
6. Łany Małe, województwo śląskie, autostrada, osada wielokulturowa, 1937, 1996, 1998¹⁴.
7. Zdieszowice, województwo opolskie, rów odpływowy z koksowni, osada o bliżej nieokreślonej chronologii, 1939¹⁵.
8. Leśnica, województwo opolskie, ulica, piwnica średniowieczna, 1938¹⁶.
9. Książę Pole, województwo opolskie, droga, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1940¹⁷.

10. Malnie, województwo opolskie, droga, osada wielokulturowa, 1941, 1998¹⁸.
11. Oleszka, województwo opolskie, droga, osada kultury łużyckiej, 1941¹⁹.
12. Kuniów, województwo opolskie, tory kolejowe, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1942²⁰.
13. Opole, rów kanalizacyjny, średniowieczne cmentarzysko szkieletowe, 1955²¹.
14. Rozmierka, województwo opolskie, rurociąg szlamu, osada kultury łużyckiej, 1973²².
15. Chrzowice, województwo opolskie, rurociąg cementowni, osada kultury łużyckiej, 1975²³.
16. Głogówek, województwo opolskie, modernizacja sieci gazociągowej, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1975, 1976²⁴.
17. Nowy Browiniec, województwo opolskie, droga, osada neolityczna, stan. 1, 1977²⁵.
18. Nowy Browiniec, województwo opolskie, droga, osada wielokulturowa, 1977, 1978²⁶.
19. Nowy Browiniec, województwo opolskie, droga, osada i cmentarzysko kultury łużyckiej, 1978²⁷.
20. Nowy Browiniec, województwo opolskie, droga, osada o bliżej nie ustalonej chronologii, stan. R, 1978²⁸.
21. Nowy Browiniec, województwo opolskie, droga, osada o bliżej nie ustalonej chronologii, stan. K, 1978²⁹.
22. Kędzierzyn-Koźle, województwo opolskie, wykop pod złącza telekomunikacyjne, cmentarzysko z wieków XV i XVI, 1993³⁰.
23. Biała, województwo opolskie, ziemny kabel telekomunikacyjny, osada neolityczna, 1996–1997³¹.
24. Olszowa, województwo opolskie, autostrada, stanowisko neolityczne, 1998³².
25. Rogów Opolski, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1998³³.
26. Wysoka, województwo opolskie, autostrada, stanowisko górnopaleolityczne, 1998, 2000³⁴.
27. Dolna, województwo opolskie, autostrada, stanowisko wielokulturowe, 2000³⁵.

28. Gogolin, województwo opolskie, autostrada, osada wielokulturowa, 2000³⁶.
29. Wysoka, województwo opolskie, autostrada, stanowisko górnopaleolityczne, 2000³⁷.
29. Zakrzów, województwo opolskie, autostrada, stanowisko wielokulturowe, stan. 4, 2000³⁸.
30. Zakrzów, województwo opolskie, autostrada, stanowisko wielokulturowe, stan. 6, 2000³⁹.
31. Zakrzów, województwo opolskie, autostrada, stanowisko wielokulturowe, stan. 40, 2000⁴⁰.
32. Zakrzów, województwo opolskie, autostrada, stanowisko wielokulturowe, stan. 41, 2000⁴¹.

Budowa zapór wodnych, zbiorników retencyjnych i różnych urządzeń hydrotechnicznych, regulacja rzek i zbiorników wodnych

1. Piekary Śląskie-Szarlej, województwo śląskie, prace ziemne przy płuczce i budowie odstoju, osada kultury przeworskiej, 1905 i 1911⁴².
2. Dzierżno, województwo śląskie, zapora, osada kultury przeworskiej, 1929–1931⁴³.
3. Kietrz, województwo opolskie, regulacja rzeki, osada kultury łużyckiej i cmentarzysko kultury przeworskiej, 1933⁴⁴.
4. Kotórz Wielki, województwo opolskie, zalew, osada wczesnośredniowieczna, 1934⁴⁵.
5. Szczedrzyk, województwo opolskie, sztuczne jezioro, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1937⁴⁶.
6. Turawa, województwo opolskie, zalew, osada kultury przeworskiej, 1937⁴⁷.
7. Szczedrzyk, województwo opolskie, zalew, osada kultury przeworskiej, 1937⁴⁸.
8. Jędrzychowice, województwo opolskie, zapora, osada wielokulturowa, 1978–1982⁴⁹. Uwaga: inwestor odstąpił od realizacji budowy.
9. Turza Śląska, województwo śląskie, staw rybny, zaplecze pracowni garncarskiej, 1997⁵⁰.
10. Olesno-Walce, województwo opolskie, zbiornik retencyjny, osada wielokulturowa, 1997–1998⁵¹. Uwaga: realizację inwestycji odroczone.
11. Opole-Wójtowa Wieś, wał przeciwpowodziowy, osada wielokulturowa, 1998⁵².

Eksploracja piasku, żwiru, gliny, kruszywa, skał itp.

1. Racibórz-Ocice, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 1909, 1960–1962⁵³.
2. Baborów, województwo opolskie, stanowisko wielokulturowe, 1913, 1936, 1937, 1962, 1966–1968, 1971⁵⁴.
3. Babice, województwo śląskie, osada wczesnośredniowieczna, 1913, 1935, 1937⁵⁵.
4. Strzelce Opolskie-Adamowice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1914, 1936, 1938⁵⁶.
5. Krzywizna, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1922⁵⁷.
6. Czarnowasy, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1922, 1937, 1952–1954, 1959, 1963–1966, 1983⁵⁸.
7. Lasowice Małe, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1924, 1926, 1928, 1958, 1963, 1973, 1981, 1983⁵⁹.
8. Nowa Cerekwia, województwo opolskie, osada celtycka, 1925–1927, 1934–1936, 1938⁶⁰.
9. Chorula, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, od 1925 do 1938 z krótkimi przerwami⁶¹.
10. Obrowiec, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1925⁶².
11. Tarnów Opolski, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1925⁶³.
12. Jaśkowice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1926⁶⁴.
13. Proślice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1926⁶⁵.

14. Duczów Mały, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1926, 1928, 1963–1965, 1978–1979⁶⁶. Uwaga: w latach 1963–1965 głęboka orka.
15. Rozmierka, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1927, 1929, 1971–1972⁶⁷. Uwaga: w latach 1971–1972 głęboka orka.
16. Zakrzów, województwo opolskie, osada wielokulturowa, cmentarzyska kultury łużyckiej i kultury przeworskiej, 1927, 1961, 1971, 1973⁶⁸.
17. Pietrowice Wielkie, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 1930, 1933, 1935–1936, 1942, 1957, 1962⁶⁹.
18. Kietrz, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1930–1943, 1956–1960⁷⁰.
19. Krzanowice, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej (8), 1930, 1934, 1936⁷¹.
20. Krzanowice, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej (9), 1930⁷².
21. Opole-Nowa Wieś Królewska, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1930, 1934, 1936, 1938, 2000⁷³. Uwaga: w 1936 roku budowa domu, a w roku 2000 założenie kanalizacji sanitarnej i deszczowej.
22. Długomiłowice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1930, 1966, 1968–1970⁷⁴.
23. Maków, województwo śląskie, obozowisko paleolityczne, lata 30-te XX wieku⁷⁵.
24. Dziedzice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1931⁷⁶.
25. Rogów, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1933⁷⁷.
26. Pietrowice Wielkie, województwo śląskie, cmentarzysko eneolityczne, 1933, 1935–1936, 1938–1939⁷⁸.
27. Pietraszyn, województwo śląskie, obozowisko paleolityczne, 1933, 1955⁷⁹.
28. Pietrowice Wielkie, województwo śląskie, osada kultury przeworskiej, 1934⁸⁰.
29. Kalinów, województwo opolskie, cmentarzyska kultury łużyckiej i kultury przeworskiej, 1934, 1956⁸¹.
30. Racibórz-Studzienna, województwo śląskie, obozowisko paleolityczne, osada wielokulturowa, 1934, 1936–1939, 1963, 1972–1974, 1982⁸².
31. Raków, województwo opolskie, osada kultury pucharów lejkowatych, 1934–1941, 1960, 1967, 1971⁸³.
32. Krzanowice, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, cmentarzysko wczesnośredniowieczne, 1935–1936, 1953–1954, 1956, 1958⁸⁴.
33. Pietrowice Wielkie, województwo śląskie, cmentarzysko kultury pucharów dzwonowatych, 1935, 1936, 1942⁸⁵.
34. Branice, województwo opolskie, osada neolityczna, 1935, 1938, 1939, 1941, 1958, 1988⁸⁶.
35. Raków, województwo opolskie, osada kultury pucharów lejkowatych, 1936, 1937, 1954⁸⁷.
36. Izbicko, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1936–1938⁸⁸.
37. Raków, województwo opolskie, osada neolityczna, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1936, 1938⁸⁹.
38. Jaśkowice, województwo opolskie, osada wczesnośredniowieczna, 1937⁹⁰.
39. Ostroźnica, województwo opolskie, stanowisko późnośredniowieczne, 1937⁹¹.
40. Wojnowice, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1937⁹².
41. Kazimierz, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1937–1940⁹³.
42. Kazimierz, województwo opolskie, osada wczesnośredniowieczna, 1937, 1939–1940⁹⁴.
43. Gliwice-Łabędy (Przysówka), województwo śląskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1938–1939⁹⁵.
44. Krzanowice, województwo opolskie, osada i cmentarzysko kultury łużyckiej, 1938⁹⁶.
45. Polska Cerekiew-Miłowice, województwo opolskie, osada kultury pucharów lejkowatych, 1938–1939⁹⁷.
46. Opole-Grudzie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1938⁹⁸.
47. Opole-Nowa Wieś Królewska, cmentarzysko wczesnośredniowieczne, 1939–1940⁹⁹.
48. Dzierżysław, województwo opolskie, obozowisko paleolityczne, cmentarzy-

- ska kultury łużyckiej, 1940–1941, 1957–1959, 1992¹⁰⁰. Uwaga: w 1992 roku budowa wysypiska śmieci.
49. Ziemięcice, województwo śląskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1940, 1956–1958, 1960¹⁰¹.
50. Opole-Wróblin, cmentarzysko wczesnośredniowieczne, 1941–1943¹⁰².
51. Opole-Groszowice, osada kultury przeworskiej, 1952–1955, 1959, 1963, 1964, 1966, 1967¹⁰³.
52. Chróścice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1953, 1954¹⁰⁴.
53. Dobrzeń Wielki, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1953–1954, 1959, 1964–1965¹⁰⁵. Uwaga: w latach 1964 i 1965 zabudowania Kółka Rolniczego.
54. Szymocin, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1955¹⁰⁶.
55. Chorula, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1956¹⁰⁷.
56. Opole-Groszowice, cmentarzysko wczesnośredniowieczne, osada kultury łużyckiej, 1957–1958¹⁰⁸.
57. Ziemięcice, województwo śląskie, osada kultury łużyckiej, 1957–1960¹⁰⁹.
58. Ligota Dolna, województwo opolskie, cmentarzysko kultury pomorskiej, 1959–1960, 1963¹¹⁰.
59. Głubczyce, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1960–1961¹¹¹.
60. Pławniowice, województwo śląskie, osada kultury łużyckiej, 1960¹¹².
61. Tychy-Cielmice, województwo śląskie, cmentarzysko wczesnośredniowieczne, 1960, 1962¹¹³.
62. Mionów, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1962–1964, 1966–1971, 1975–1976, 1983¹¹⁴.
63. Polska Cerekiew, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1962–1964, 1999–2000¹¹⁵.
64. Opole-Groszowice, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1962–1964, 1966–1967, 1969¹¹⁶.
65. Opole-Groszowice, osada kultury łużyckiej, 1962–1963¹¹⁷.
66. Głubczyce, województwo opolskie, osada neolityczna, 1963, 1965, 1971–1973¹¹⁸.
67. Młodoszowice, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1964¹¹⁹.
68. Golczowice, województwo opolskie, osada produkcyjna kultury przeworskiej, 1964¹²⁰.
69. Kietrz, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1964, 1965, 1967–1968¹²¹.
70. Opole-Wróblin, osada kultury łużyckiej, 1963–1964, 1968, 1982¹²².
71. Głogówek-Głogowiec, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1964–1965¹²³.
72. Stare Siołkowice, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1966, 1969–1972, 1989¹²⁴.
73. Mokra, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1966–1969¹²⁵.
74. Bieńkowice, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 1963, 1968–1969, 1973, 1983¹²⁶.
75. Bojanów, województwo śląskie, osada kultury łużyckiej, 1968¹²⁷.
76. Dębska Kuźnia, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1968, 1969¹²⁸.
77. Głębinów, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1968–1969¹²⁹.
78. Błotnica Strzelecka, województwo opolskie, osada wielokulturowa, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1968–1969, 1972–1973, 1976, 1979–1980, 1982, 1984, 1988¹³⁰.
79. Czarłowice, województwo opolskie, osada z okresu wpływów rzymskich, 1968, 1981¹³¹.
80. Bielice, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1968, 1992–1996¹³².
81. Długomiłowice, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1969¹³³.
82. Łubowice, województwo śląskie, grodzisko kultury łużyckiej, 1970, 1972–1973, 1998–2000¹³⁴. Uwaga: w latach 1998 i 2000 rozbudowa cmentarza, w 1999 budowa domu i parkingu.
83. Poborszków, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1970–1972¹³⁵.

Uwaga: planowana w latach 1971–1972 budowa drogi nie została zrealizowana.

84. Baborów, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1971¹³⁶.
85. Dobrzeń Mały, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1971–1973¹³⁷.
86. Kościeliska, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1971¹³⁸.
87. Kąty Opolskie, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej¹³⁹.
88. Gogolin, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1972¹⁴⁰.
89. Pietraszyn, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 1973¹⁴¹.
90. Mionów, województwo opolskie, osada neolityczna, 1973¹⁴².
91. Nowy Świętów, województwo opolskie, osada wczesnośredniowieczna, 1973¹⁴³.
92. Samborowice, województwo śląskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1973, 1974, 1976–1977, 1982, 1983, 1987–1988¹⁴⁴. Uwaga: głęboka orka w latach 1983, 1987, 1988.
93. Czarnowasy, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1975, 1978–1980, 1982–1983¹⁴⁵.
94. Czarnowasy, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1975¹⁴⁶.
95. Rogów Opolski, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1975–1977¹⁴⁷.
96. Stare Siołkowice, województwo opolskie, obozowisko mezolityczne, 1975¹⁴⁸.
97. Steblów, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1978¹⁴⁹.
98. Ścigów, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1979–1982¹⁵⁰.
99. Stare Karmonki, województwo opolskie, cmentarzysko nowożytnie, 1982–1986¹⁵¹.
100. Samborowice, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 1982¹⁵².
101. Opole-Wróblin, chronologia bliżej nieokreślona, 1982¹⁵³.
102. Stare Karmonki, województwo opolskie, cmentarzysko średniowieczne, 1982–1986¹⁵⁴.
103. Lisięcice, województwo opolskie, stanowisko wielokulturowe, 1991–1992¹⁵⁵.
104. Pawełki, województwo śląskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1995–1997¹⁵⁶.
105. Rozumice, województwo opolskie, stanowisko wielokulturowe, 1997¹⁵⁷.
106. Cieszyn-Krasna, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 1999–2000¹⁵⁸.
107. Zwonowice, województwo śląskie, osada wielokulturowa, 2000¹⁵⁹.

Melioracje

1. Ligota Wielka, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1931¹⁶⁰.
2. Ciecierzyn, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1965–1966¹⁶¹.
3. Królowe, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1983¹⁶².
4. Lwowiany, województwo opolskie, osada neolityczna, 1983¹⁶³.
5. Gadzowice-Kwiatoniów, województwo opolskie, melioracje, osada wielokulturowa, 1984¹⁶⁴.
6. Królowe, województwo opolskie, melioracje, osada wielokulturowa, stan. J, 1985¹⁶⁵.
7. Królowe, województwo opolskie, melioracje, osada wielokulturowa, stan. K, 1985¹⁶⁶.

Budowa osiedli

1. Opole-Zakrzów, osiedle bliźniaczych domków mieszkalnych, osada wielokulturowa, 1935¹⁶⁷.
2. Krapkowice, województwo opolskie, obóz Służby Pracy, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1939¹⁶⁸.
3. Grzegorzowice, województwo opolskie, kobiecy obóz Służby Pracy, osada wielokulturowa, 1939¹⁶⁹.

4. Leśnica, województwo opolskie, obóz Służby Pracy, osada kultury łużyckiej, 1939¹⁷⁰.
5. Głubczyce, województwo opolskie, spółdzielcze bloki mieszkalne, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1975¹⁷¹.
6. Kietrz, województwo opolskie, osiedle mieszkaniowe Kombinatu PGR Kietrz, osada wielokulturowa, 1978–1980, 1985¹⁷².
7. Kietrz, województwo opolskie, osiedle mieszkaniowe, osada neolityczna, 1979¹⁷³.
8. Kietrz, województwo opolskie, osiedle mieszkaniowe, osada wielokulturowa, 1990¹⁷⁴.

Prace budowlane w rejonie miejskich zespołów zabytkowych (starówek)

1. Bytom, województwo śląskie, wykopy budowlane, modernizacja rynku, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1928–1929, 1932, 1934, 1936, 1937, 1956–1958, 1980, 1990–1991, 1993, 1997–1999¹⁷⁵.
2. Racibórz, województwo śląskie, wykopy budowlane, bank, rozbudowa Ośrodka dla Niepełnosprawnych, modernizacja płyty rynku, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1935, 1943, 1979, 1995, 1997¹⁷⁶.
3. Leśnica, województwo opolskie, wykopy budowlane, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1938, 1977¹⁷⁷.
4. Gliwice, województwo śląskie, wykopy, nawarstwienia późnośredniowieczne i nowożytnie, 1956, 1960¹⁷⁸.
5. Nysa, województwo opolskie, wykopy, nawarstwienia późnośredniowieczne i nowożytnie, 1954, 1958, 1960–1964, 1967, 1970, 1976–1977, 1982, 1985, 1993, 2000¹⁷⁹.
6. Opole, wykopy, rurociągi, bank, cmentarzysko późnośredniowieczne, nawarstwienia późnośredniowieczne i nowożytnie, 1952–1955, 1956, 1958, 1974–1975, 1999¹⁸⁰.
7. Byczyna, województwo opolskie, wykopy, nawarstwienia późnośredniowieczne, 1962¹⁸¹.

8. Głucholazy, województwo opolskie, wykop budowlany, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1978, 1999¹⁸².
9. Krapkowice, województwo opolskie, wykop pod fontannę, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1986¹⁸³.
10. Kędzierzyn-Koźle, województwo opolskie, wykop budowlany, remont kościoła, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1990–1992, 1999¹⁸⁴.
11. Kietrz, województwo opolskie, budowa obiektów mieszkalnych i Urzędu Miejskiego, cmentarzysko z wczesnej epoki brązu, osada wielokulturowa, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1973, 1977, 1990¹⁸⁵.
12. Żory, województwo śląskie, budynek mieszkalno-usługowy, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1998¹⁸⁶.
13. Wodzisław, województwo śląskie, budynek handlowo-usługowy, modernizacja sieci wodociągowej, relikty drewnianej drogi i innych obiektów nowożytnych, 1998¹⁸⁷.
14. Bieruń, województwo śląskie, modernizacja i przebudowa nawierzchni rynku, nawarstwienia późnośredniowieczne i nowożytnie, 1999¹⁸⁸.
15. Bielsko-Biała, województwo śląskie, prace remontowe w kamienicy, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 2000¹⁸⁹.
16. Pszczyna, województwo śląskie, gazociąg, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 2000¹⁹⁰.

Modernizacja obiektów zabytkowych (zamki, pałace, dwory, kościoły itp.)

1. Pszczyna, województwo śląskie, roboty kanalizacyjne związane z remontem zamku, nawarstwienia średniowieczne i nowożytnie, 1968–1969¹⁹¹.
2. Bielsko-Biała, województwo śląskie, remont kościoła, 1990¹⁹².
3. Pszczyna, województwo śląskie, remont budynku bramnego, 1991¹⁹³.
4. Bielsko-Biała, województwo śląskie, zamek, roboty kanalizacyjne, nawarstwienia średniowieczne, 1992¹⁹⁴.

5. Bielsko-Biała, województwo śląskie, przebudowa i modernizacja kościoła i otoczenia, 1997¹⁹⁵.

Budowa obiektów mieszkalnych, komunalnych, gospodarczych, sakralnych

1. Bodzanowice, województwo opolskie, budynek urzędu celnego, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1904¹⁹⁶.
2. Branice, województwo opolskie, szpital, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1904, 1929, 1988¹⁹⁷.
3. Łubowice, województwo śląskie, budynek żandarmerii, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1928¹⁹⁸.
4. Olesno, województwo opolskie, dom mieszkalny, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1931¹⁹⁹.
5. Opole-Zakrzów, parcele budowlane, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1933–1934, 1955. Uwaga: rurociąg zainstalowano w 1955 roku²⁰⁰.
6. Wysoka, województwo opolskie, kościół, osady kultury łużyckiej i przeworskiej, 1934²⁰¹.
7. Pietraszyn, województwo śląskie, dom, osada kultury przeworskiej, 1935²⁰².
8. Opole-Gosławice, dom, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1936²⁰³.
9. Katowice-Piotrowice, zabudowania, osada wielokulturowa, 1937²⁰⁴.
10. Wysoka, województwo opolskie, obiekt pożarniczy, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1938²⁰⁵.
11. Chorula, województwo opolskie, budynki gospodarcze, osada kultury łużyckiej, 1959²⁰⁶.
12. Imielin, województwo śląskie, dom mieszkalny, osada kultury przeworskiej, 1960²⁰⁷.
13. Zalesie Śląskie, województwo opolskie, szkoła, osada kultury przeworskiej, 1963, 1967²⁰⁸.
14. Pietrowice Wielkie, województwo śląskie, Dom Kultury, osada neolityczna, 1963²⁰⁹.
15. Krapkowice, województwo opolskie, budynek, osada wczesnośredniowieczna, 1963, 1977²¹⁰. Uwaga: w 1977 roku wykopy kanalizacyjne i budowa parkingu.
16. Opole, zabudowa terenu, studnia późnośredniowieczna, 1964²¹¹.
17. Dytmarów, województwo opolskie, droga, zabudowania Kółka Rolniczego i Spółdzielni Produkcyjnej, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1965, 1967, 1971²¹².
18. Gołkowice-Piaski, województwo opolskie, leśniczówka, osada kultury łużyckiej, 1968²¹³.
19. Bestwina, województwo śląskie, budynek gospodarczy, grodzisko późnośredniowieczne, 1971²¹⁴.
20. Nędza, województwo śląskie, domy mieszkalne, osada wielokulturowa, 1972, 1973²¹⁵.
21. Nowa Cerekwia, województwo opolskie, zabudowania Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej, osada wielokulturowa, 1973–1974, 1976²¹⁶.
22. Mionów, województwo opolskie, zabudowa terenu, osada neolityczna, 1975²¹⁷.
23. Kornice, województwo śląskie, rozbudowa Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej, osada wielokulturowa, 1976–1978²¹⁸.
24. Duczów Mały, województwo opolskie, owczarnia, osada kultury łużyckiej, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1978–1979²¹⁹.
25. Racibórz-Stara Wieś, województwo śląskie, szpital, osada wielokulturowa, 1983–1984, 1986–1988²²⁰.
26. Opole-Ostrówek, dobudowa windy, gród wczesnośredniowieczny, 1996²²¹.
27. Opole, garaż wielopoziomowy, średniowieczna osada hutnicza, 2000²²².

Głęboka orka i inne prace rolne

1. Ciecierzyn, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1926, 1961–1962²²³.
2. Grzędzin, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1927²²⁴.
3. Nowa Cerekwia, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1929, 1932²²⁵.

4. Nowa Cerekwia, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej stan. 24, 1937²²⁶.
5. Miechowa, województwo opolskie, cmentarzysko wczesnośredniowieczne, 1937²²⁷.
6. Kościeliska, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1937²²⁸.
7. Stare Siołkowice, województwo opolskie, prace rolne, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1940–1941, 1959²²⁹. Uwaga: w 1959 roku bliżej nieokreślone prace ziemne.
8. Chróścice, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1954²³⁰.
9. Chorula, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1955–1956²³¹.
10. Kamieniec, województwo śląskie, osada kultury łużyckiej, grodzisko wczesnośredniowieczne, 1957, 1964²³².
11. Gołkowice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1962²³³.
12. Opole-Zakrzów, osada kultury łużyckiej, 1963²³⁴.
13. Wójcice, województwo opolskie, stanowisko górnopaleolityczne, 1963²³⁵.
14. Warłów, województwo opolskie, osada wczesnośredniowieczna, 1965–1967, 1969²³⁶.
15. Wojnowice, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1968–1970²³⁷.
16. Tomice, województwo opolskie, osada neolityczna, 1969–1970²³⁸.
17. Rudno, województwo śląskie, grodzisko późnośredniowieczne, 1971²³⁹.
18. Kornice, województwo śląskie, osada i cmentarzysko neolityczne, 1975²⁴⁰.
19. Nowa Wieś, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1979²⁴¹.
20. Chróścice, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1982²⁴².
21. Nowa Wieś Głubczycka, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1982²⁴³.
22. Sucha Psina, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1987²⁴⁴.
23. Roszowski Las, województwo opolskie, osada wczesnośredniowieczna, 1987²⁴⁵.
24. Przylesie Dolne, województwo opolskie, osada kultury przeworskiej, 1988–1990²⁴⁶.
25. Lasowice, województwo opolskie, skarb monet wczesnośredniowiecznych, 1993²⁴⁷.
26. Nowaki, województwo opolskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1996, 1998, 2000²⁴⁸.
27. Dzierżysławice, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1997–1999²⁴⁹.
28. Przylesie Dolne, województwo opolskie, pracownia hutnicza kultury przeworskiej, 1997²⁵⁰.
29. Siedlec, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1997²⁵¹.
30. Goraszowice, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1997²⁵².
31. Głogówek-Głogowiec, województwo opolskie, osada z epoki brązu, 1997²⁵³.
32. Kotórz Wielki, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1999²⁵⁴.
33. Wójcice, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 1999²⁵⁵.
34. Kietlice, województwo opolskie, osada neolityczna, 1999–2000²⁵⁶.
35. Brzeźnica, województwo śląskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 2000²⁵⁷.
36. Kotórz Mały, województwo opolskie, osada wielokulturowa, 2000²⁵⁸.

Prace porządkowe

1. Opole, urządzenie ekspozycji, gród wczesnośredniowieczny, 1977–1978²⁵⁹.

Użytkowanie cmentarzy

1. Daniec, województwo opolskie, osada kultury łużyckiej, 1980²⁶⁰.

Prace leśne

1. Czarków, województwo śląskie, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1935²⁶¹.
2. Dobrodzień, województwo opolskie, cmentarzysko kultury przeworskiej, 1936²⁶².

**Wtórne użytkowanie materiału
budowlanego (cegła, kamień)
pochodzącego z obiektów zabytkowych**

1. Chrzelice, województwo opolskie, grodzisko wczesnośredniowieczne²⁶³.

Działania o charakterze wojskowym

1. Katowice-Szopienice, kopanie rowów strzeleckich, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1939²⁶⁴.
2. Szymiszów, województwo opolskie, budowa schronu przeciwlotniczego, 1943–1944²⁶⁵.

Zabudowa inna

1. Piasek, województwo śląskie, boisko szkolne, cmentarzysko kultury łużyckiej, 1928²⁶⁶.
2. Wysoka, województwo opolskie, boisko szkolne, osada wielokulturowa, 1934, 1937²⁶⁷.
3. Opole-Nowa Wieś Królewska, boisko, studnia z okresu rzymskiego, 1936²⁶⁸.
4. Krapkowice, województwo opolskie, lotnisko, osada kultury przeworskiej, 1939²⁶⁹.
5. Prószków, województwo opolskie, boisko szkolne, osada kultury przeworskiej, 1961–1962²⁷⁰.
6. Smardy Górne, województwo opolskie, boisko, osada wielokulturowa, 1987²⁷¹.
7. Opole-Ostrówek, zaplecze amfiteatru, gród wczesnośredniowieczny, 1997²⁷².
8. Olesno, województwo opolskie, parking samochodowy, studnia, 1998²⁷³.

Już pobieżne spojrzenie na wykaz pozwala dostrzec, że najczęściej badań ratowniczych prowadzono na piaszowniach. Wybierzyska z widocznymi w profilach ścian obiektami były doskonałym przedmiotem obserwacji. Łatwo je było dojrzeć z daleka, a z bliska dostrzec na krawędziach ślady jam bądź warstw kulturowych. Wolno postępująca eksploatacja piasku sprzyjała odkryciom, natomiast prace przemysłowe prowadzone na dużą skalę, bez nadzoru, uniemożliwiały na ogół do-

konanie jakichkolwiek odkryć. W olbrzymiej większości na ratowanych stanowiskach doszło już do zniszczeń. Widać to wyraźnie na publikowanych planach.

W dalszej kolejności najczęściej stanowisk uratowano podczas prac budowlanych zarówno w miastach, jak i poza nimi. Szczególną opieką otaczano centra miast (starówki), gdzie zawsze należało się liczyć z możliwością znalezisk średniowiecznych i nowożytnych. W ostatnim ćwierćwieczu rejestrowano zwiększającą się liczbę nadzorów w miastach, szkoda że często ograniczonych tylko do udokumentowania widocznych w wykopach zniszczeń. Badania poza starówką prowadzono rzadko w stosunku do olbrzymiej liczby wykopów pod budowę pojedynczych obiektów. Interwencje w takich przypadkach zależały w większym stopniu od zgłoszeń, niżby to mogło wynikać z urzędowych inspekcji czy nadzorów.

Jeśli chodzi o głęboką orkę, to zagrażała tym stanowiskom, na których warstwy kulturowe zalegały płytko. Niebezpieczeństwo wzrosło w związku z mechanizacją rolnictwa. Najczęściej podejmowano prace ratownicze po stwierdzeniu większej ilości materiału zabytkowego na powierzchni. Sądzę, że nie zawsze rozkopywano stanowiska, które tego wymagały, a tych, na których interwencja była konieczna, nie badano. Czasami weryfikowano obiekty zbyt późno, a czasami zabezpieczano stanowiska doraźnie, za pomocą sondaży, nie kontynuując prac, mimo postępującego naruszania warstw kulturowych. Głęboka orka doprowadziła do zagłady wielu obiektów i widać wyraźnie, że archeolodzy sobie z tym nie radzili, nie tylko ze względu na olbrzymi zasięg tego typu prac rolnych.

Jeszcze gorzej było z ochroną stanowisk zlokalizowanych na trasach budowy dróg, rurociągów, rowów itp. Ostatnie badania w latach dziewięćdziesiątych prowadzone na autostradach A1 i A4 nie okazały się zbyt owocne w znaleziska, co oczywiście nie jest winą archeologów. Bardzo liczne na Górnym Śląsku inwestycje liniowe powstające od 2. połowy XIX wieku również przyczyniły się do wielu dewastacji stano-

wisk archeologicznych, o czym świadczą notatki zachowane w archiwach. Po II wojnie światowej wielu inwestycji drogowych nie nadzorowano.

Zaskakująco mało stanowisk uratowano podczas budowy rozsianych po całym Górnym Śląsku, a zwłaszcza w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym i w Rybnickim Okręgu Węglowym, zakładów przemysłowych. Przyczyna była jedna: nie sprawdzano ich pod względem archeologicznym. Komentarz wydaje się tu zbyteczny.

Osiadli w XX wieku powstało bardzo wiele. I znów można dostrzec, że straty podczas ich budowy i rozbudowy były znaczne. Wznoszono całe dzielnice, a nawet miasta na ogół bez jakichkolwiek kontroli archeologów.

Prawie nie weryfikowano budowy zapór, zbiorników wodnych itp., co skutkowało małą liczbą znalezisk.

Z innych dosyć poważnych prac zagrażających stanowiskom archeologicznym należy wymienić melioracje. O ile w województwie opolskim sprawdzano je w jakimś, zapewne niewystarczającym zakresie, to w województwie śląskim w ogóle ich nie sprawdzano. Ratowanie obiektów podczas meliorowania pól jest dosyć utrudnione i ogranicza się najczęściej do ich inwentaryzacji i zebrania zabytków z przecinanych jam. Nie jest to – jak się wydaje – optymalne rozwiązanie. Lepsze jednak takie działanie niż żadne.

Takie zagrożenia, jak m.in. zasypywanie i porządkowanie terenu, użytkowanie cmentarzy, prace leśne, użytkowanie ziemi przez duże gospodarstwa rolne były na ogół nie dostrzegane przez archeologów. Dlatego też liczba interwencji była znikoma.

Szkody spowodowane niewłaściwymi zachowaniami turystów, rabowaniem, poszukiwaniami skarbów przez amatorów bądź też zorganizowane grupy itp. nielegalną działalnością rejestrowano najczęściej po dokonaniu zniszczeń, kiedy nie było już co ratować, a interwencję można było ograniczyć tylko do zabezpieczenia zdewastowanego fragmentu stanowiska. Przykładem starań konserwatorskich mają-

cych na celu zabezpieczenie kurhanu, w który wkopali się nieznani sprawcy, były badania ratownicze w Rozumicach, województwo opolskie²⁷⁴.

Z powodu niszczącego oddziaływania przyrody uchroniono niewiele obiektów. Destrukcji uległy na przykład stanowiska wydłomowe. Czego nie dokonała natura, dokonał człowiek, zagospodarowując je w niektórych rejonach tak, że mało z nich ocalało.

Podane przykłady interwencji archeologów z powodu licznych zagrożeń wskazują, że mimo uratowania kilku całych, a najczęściej fragmentów stanowisk archeologicznych znaczna ich liczba uległa dewastacji. Można tu wymienić choćby miasta średniowieczne. Mało w nich zostało powierzchni nienaruszonych późniejszą zabudową, a obszary wolne od niej często tylko nadzoruje się podczas prac ziemnych, tym samym przyczyniając się w pewnym stopniu do ich destruktacji. Nadzory w tej formie, jaką uwidaczniają liczne dokumentacje, nie są wystarczające, aby mówić, że się obiekt zabezpieczyło.

Wszystkiego uratować się nie da. Środki, jakie państwo przeznacza na ochronę dziedzictwa archeologicznego, są za małe, a organizacja i działalność służb powołanych do jego ochrony budzą wiele zastrzeżeń. Częściową, ale znaczącą winę za katastrofalny stan zachowania stanowisk archeologicznych ponoszą sami archeolodzy. Podejmowali od czasu do czasu dyskusję na ten temat. Jednak na ogół na niej się kończyło. XX wiek pokazał, że poza nielicznymi w jego końcu skutecznymi przykładami ratownictwa (rurociągi i autostrady) zagłada obiektów archeologicznych była ogromna. Trudno z różnych przyczyn dokonać oceny jej skali, choćby ze względu na to, że dopiero w końcu lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku podjęto do dziś nie ukończoną ewidencję stanowisk. Do tego czasu znaliśmy tylko ich stosunkowo niewielką część. Na pewno sporo znikło bezpowrotnie.

W 2001 roku Zbigniew Kobyliński opublikował obszerną pracę zawierającą wiele trafnych spostrzeżeń i ocen dotyczących

różnych aspektów działalności konserwatorskiej²⁷⁵. Lektura książki dowodzi, że teoria, ze wszech miar potrzebna, to jedna strona medalu, a praktyka decydująca

o tym, ile materialnych śladów naszej przeszłości zachowamy dla następnych pokoleń, to jego druga strona, niestety znacznie gorsza.

PRZYPISY

¹ E. T o m c z a k, *Uwagi o zagrożeniach stanowisk archeologicznych na Górnym Śląsku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 roku*, Katowice 1997, s. 459–469.

² J. K o s t r z e w s k i, *Badania prehistoryczne w powiecie lublinieckim na Śląsku w roku 1936*, „Prace Prehistoryczne” nr 3: 1938, s. 63, 65, tabl. I, ryc. 2.

³ K. M a c e w i c z, *Mochów, gm. Głogówek. Stan. A*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 66; W. W o j c i e c h o w s k i, *Periodyzacja młodszych kultur naddunajskich na Górnym Śląsku w świetle badań w Mochowie*, „Studia Archeologiczne” t. 16: 1987, s. 8–9.

⁴ E. T o m c z a k, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych w Dobrzeniu Małym, woj. Opole (stanowisko B)*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 31: 1979, s. 168–169.

⁵ J. B u r d u k i e w i c z, *Badania archeologiczne w Opolu-Groszowicach*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 19: 1977, s. 83.

⁶ *Repecko, gm. Tarnowskie Góry, woj. katowickie. Stanowisko 3*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1983” 1984, s. 94; Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu,teczka: *Tarnowskie Góry*.

⁷ E. T o m c z a k, *Materiały z osady z późnego okresu rzymskiego w Mysłowicach-Imielinie, woj. Katowice, stanowisko 16*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” *Archeologia*, z. 13: 1993, s. 7–11.

⁸ D. P o d y m a, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie kultury łużyckiej w Gliwicach, województwo katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, Katowice 2000, s. 79.

⁹ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Ziemnice Małe*; M. G e d l, *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 313–314.

¹⁰ E. D r e s c h e r, *Das Gebiet Ellguth Kreis Grottkau O/S. II. Teil: Die urgeschichtliche Besiedlung*, Neisse 1932, s. 81.

¹¹ J. S z y d ł o w s k i, *Bytom, pradžaje i początki miasta*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” *Archeologia*, z. 4: 1966, s. 70.

¹² G. R a s c h k e, *Ausgrabung eines Urnengräberfeldes im Kreise Falkenberg*, „Altschlesische Blätter” Jg 9: 1934, Nr 1, s. 2.

¹³ M. G e d l, *Kultura...*, s. 361; K. G o d ł o w s k i, *Materiały kultury przeworskiej z obszaru Górnego Śląska. Część I*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” t. 2: 1973, s. 378.

¹⁴ E. M. F o l t y n, E. F o l t y n, *Badania sondażowe na wielokulturowym stanowisku 16 w Łanach Małych, województwo katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku*, Katowice 2000, s. 60; D. A b ł a m o w i c z, *Wielokulturowa osada w Łanach Małych, województwo katowickie, w świetle badań ratowniczych*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, Katowice 2001, s. 67, 70.

¹⁵ K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 379.

¹⁶ F. P f ü t z e n r e i t e r, *Ein frühdeutscher Fund aus Bergstadt Kr. Gr. Strehlitz*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit” Jg 17: 1941, H. 1–2, s. 56.

¹⁷ M. G e d l, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Książepolu, pow. Głubczyce*, „Kwartalnik Opolski” R. 5: 1959, z. 1, s. 117.

¹⁸ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Malnie*; K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 326; B. J a r o s z, E. M a t u s z c z y k, *Sprawozdanie z badań ratowniczych osady kultury przeworskiej w Malniach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, s. 116.

- ¹⁹ M. G e d l, *Kultura...* s. 357.
- ²⁰ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego,teczka: *Kuniów*.
- ²¹ J. K a ż m i e r c z y k, *Cmentarzysko szkieletowe z XIV wieku w Opolu*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 6: 1959, s. 140.
- ²² Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, sprawozdanie z badań J. Gołubkowa i E. Noworyty, maszynopis.
- ²³ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne prace konserwatorskie na Opolszczyźnie w latach 1973–1976*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 8: 1985, s. 119–120.
- ²⁴ Tamże, s. 131–132.
- ²⁵ E. H o l c, B. J a r o s z, E. M a t u s z c z y k, *Osada kultury pucharów lejewatych w Nowym Browńcu*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 10: 1992, s. 5.
- ²⁶ B. I ś k ó w, *Nowy Browiniec, gm. Lubrza. Stan. 1, 2, L, R, K*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 54, 58.
- ²⁷ Tamże, s. 54, 60.
- ²⁸ Tamże, s. 54, 62.
- ²⁹ Tamże, s. 54, 64.
- ³⁰ K. M a c e w i c z, K. S p y c h a ł a, *Pochówki szkieletowe odkryte przy ulicy Głubczyckiej w Koźlu, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, Katowice 1997, s. 185.
- ³¹ G. M o l e n d a, *Badania ratownicze na stanowisku A w Białej, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku*, Katowice 2000, s. 17; t e n ż e, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku A w Białej, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 38.
- ³² J. B r o n o w i c k i, M. M a s o j ć, D. B o b a k, *Wyniki nadzoru archeologicznego nad budową autostrady A4 na odcinku Prądy–Nogawczyce, woj. opolskie*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 41: 1999, s. 560.
- ³³ Tamże.
- ³⁴ J. B r o n o w i c k i, B. G e d i g a, M. M a s o j ć, *Badania archeologiczne na trasie budowy autostrady A4 w województwie opolskim*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 478.
- ³⁵ Tamże, s. 474, 477.
- ³⁶ L. K a m y s z e k, *Badania ratownicze na stanowisku 15 w Gogolinie, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 384.
- ³⁷ J. B r o n o w i c k i, B. G e d i g a, M. M a s o j ć, *Badania archeologiczne...*, s. 474.
- ³⁸ Tamże.
- ³⁹ Tamże, s. 469, 474; J. B r o n o w i c k i, M. M a s o j ć, *Krzemienica mezolityczna oraz problematyka krzemieniarstwa epoki kamienia i okresu halsztackiego ze stanowiska Zakrzów 6, pow. Krapkowice*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 43: 2001, s. 77–79.
- ⁴⁰ J. B r o n o w i c k i, B. G e d i g a, M. M a s o j ć, *Badania archeologiczne...*, s. 466, 469.
- ⁴¹ Tamże, s. 466.
- ⁴² Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu,teczka: *Piekary Śląskie Miasto*; M. J a h n, *Die oberschlesischen Funde aus der römischen Kaiserzeit*, „Praehistorische Zeitschrift” Bd 13–14: 1921–1922, s. 127.
- ⁴³ A. S k a l n i k, *Altgermanische Siedlung der Wandalen in Staubeckengebiet von Sersno Kreis Gleiwitz*, „Oberschlesien in Bild” Nr 25: 1933, s. 2.
- ⁴⁴ M. G e d l, *Kultura...*, s. 210; K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 285.
- ⁴⁵ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Kotórz Wielki*.
- ⁴⁶ J. S z y d ł o w s k i, *Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” Archeologia, z. 11: 1974, s. 11–15.
- ⁴⁷ K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 357.
- ⁴⁸ Tamże, s. 356.
- ⁴⁹ W. B ł a j e r, *Jędrychowice, gm. Branice. Grodzisko II*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 27; M. G e d l, J. C h o c h o r o w s k i, W. B ł a j e r, *Jędrychowice, gm. Branice*.

Grodzisko II, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 44; J. Chochorowski, *Jędrzychowice, gm. Branice. Grodzisko II*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987, s. 13.

⁵⁰ M. Furmanek, S. Kulpa, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 2 w Turzy Śląskiej, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 210.

⁵¹ R. Kółomański, *Wyniki badań sondażowych na stanowisku 4 w Oleśnie-Walcach, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, s. 143.

⁵² B. Jarosz, E. Matuszczak, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 72 w Opolu-Wójtowej Wsi*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, s. 90.

⁵³ J. Richter, *Ausgrabungen in Ottitz bei Ratibor*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift”, NF Bd 6: 1911, s. 33; J. Kozłowski, *Badania nad paleolitem i neolitem południowej części Górnego Śląska w roku 1960*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, Katowice 1962, s. 17–18.

⁵⁴ M. Gedl, *Kultura...*, s. 184; B. Gediga, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na terenie Cegielni Nr 2 w Baborowie, pow. Głubczyce*, [w:] *Sprawozdanie z terenowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa opolskiego w 1962 r.*, Opole 1962, s. 10; J. Romanow, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Baborowie pow. Głubczyce*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/1966*, Opole 1966, s. 21; tenże, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na osadzie wielokulturowej w Baborowie, pow. Głubczyce*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1967*, Opole 1967, s. 4–5; A. Kudła, *Sprawozdanie z archeologicznych prac ratowniczych na stanowisku wielokulturowym w Baborowie pow. Głubczyce*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, Opole 1968, s. 108; *Baborów, pow. Głubczyce, cegielnia I i II*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1971”, 1972, s. 43.

⁵⁵ J. Kaźmierczyk, K. Macewicz, S. Wuszkán, *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*, Opole 1977, s. 35.

⁵⁶ F. Hufnagel, *Die früheisenzeitliche Gräberfelder von Groß Strehlitz und Tschammer Ellguth im Kreise Groß Strehlitz*, „Altschlesien” Bd 10: 1941, s. 57–58.

⁵⁷ G. Raschke, *Vorgeschichte des Kreises Kreuzburg O.S.*, Kreuzburg 1940, s. 152.

⁵⁸ A. Arndt, *Der Urnenfriedhof bei Czarnowanz Kreis Oppeln. Ausgrabungsbericht 1922*, „Aus Oberschlesiens Urzeit” 5: 1929, s. 10; H. Wiklak, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Czarnowąsy, pow. Opole*, „Materiały Starożytne” t. 2: 1957, s. 257; M. Gedl, *Kultura...*, s. 291–292; B. Gediga, *Badania na cmentarzysku kultury łużyckiej w Czarnowasach pow. Opole w 1959 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 2: 1959, s. 18; K. Macewicz, *Sprawozdanie z badań ratowniczo-zabezpieczających na cmentarzysku kultury łużyckiej w Czarnowasach, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, Opole 1963, s. 15–16; tenże, *Ratownicze badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury łużyckiej w Czarnowasach powiat Opole w 1964 roku*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, Opole 1964, s. 15; tenże, *Prace wykopaliskowe w Czarnowasach, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/1966*, s. 2; tenże, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Czarnowasach pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/1966*, s. 23; K. Macewicz, K. Spychała, *Czarnowąsy, gm. Dobrzeń Wielki. Stan. 1*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 31.

⁵⁹ T. Kaletyń, *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Lasowicach Małych pow. Olesno*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 26: 1959, z. 1–2, s. 75; E. Dobrzańska, M. Gedl, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Lasowicach Małych, pow. Olesno*, „Silesia Antiqua” t. 4: 1962, s. 121–122; R. Pastwiński, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Lasowicach Małych, pow. Olesno*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 13; tenże, *Wyniki badań na cmentarzysku kultury łużyckiej w Lasowicach Małych*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 2: 1966, s. 117; K. Macewicz, S. Wuszkán, *Archeologiczne...*, s. 147–148; K. Spychała, *Lasowice Małe, gm. Lasowice Wielkie. Stan. 1*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 55–56; R. Pastwiński, *Lasowice Małe, gm. Lasowice Wielkie. Stanowisko 1*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987, s. 18.

- ⁶⁰ B. C z e r s k a, *Osada z okresu późnolateńskiego koło Nowej Cerekwi w powiecie Głubczyce*, „Archeologia Śląska” t. 3: 1959, s. 27–29.
- ⁶¹ J. S z y d ł o w s k i, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowiec*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 11–13.
- ⁶² W. M o t e f i n d t, *Die Aufdeckung eines germanisches Hauses aus dem 4–5 Jahr. bei Oberwitz, Kr. Gr. Strehlitz*, „Altschlesische Blätter” Jg 2: 1927, Nr 1, s. 1–3; K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 327.
- ⁶³ K. G o d ł o w s k i, L. S z a d k o w s k a, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tarnowie, pow. Opole*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 5: 1972, s. 5.
- ⁶⁴ G. R a s c h k e, *Vorgeschichte...*, s. 22.
- ⁶⁵ Tamże, s. 18.
- ⁶⁶ G. R a s c h k e, *Vorgeschichte...*, s. 49; R. P a s t w i ń s k i, *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej w Duczowie Małym, pow. Kluczbork*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 7; tenże, *Badania ratownicze w Duczowie Małym pow. Kluczbork*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 5; G. M a r t y n i a k, *Duczów Mały, gm. Wólczyń. Stan. A*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 20.
- ⁶⁷ M. G e d l, *Materiały z łużyckich cmentarzysk o mieszanym obrządku pogrzebowym w Ligocie Samborowej, Szymiszowie i Podborzanach w powiecie Strzelce Opolskie*, „Materiały Starożytne” t. 8: 1962, s. 107–108; K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie badania archeologiczne na terenie województwa opolskiego w latach 1970–1972*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 6: 1975, s. 151–152; G. M a r t y n i a k, E. N o w o r y t a, *Sprawozdanie z badań birtualnego cmentarzyska kultury łużyckiej w Podborzanach, woj. Opole*, „Silesia Antiqua” t. 25: 1983, s. 35.
- ⁶⁸ J. S z y d ł o w s k i, *Ciałopalne cmentarzysko w Zakrzowie, pow. Krapkowiec*, „Materiały Starożytne” t. 10: 1964, s. 188; K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 165; K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 179.
- ⁶⁹ J. B u k o w s k a - G e d i g o w a, *Osady neolityczne w Pietrowicach Wielkich pod Raciborzem*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 7.
- ⁷⁰ M. G e d l, *Kultura łużycka...*, s. 212–213; tenże, *Wyniki badań prowadzonych w latach 1959–1960, w Kietrzu, pow. Głubczyce*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 25.
- ⁷¹ M. G e d l, *Kultura...*, s. 300.
- ⁷² Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Krzanowice*.
- ⁷³ B. J a r o s z, E. M a t u s z c z y k, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Opolu-Nowej Wsi Królewskiej*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 13: 2001, s. 65–68.
- ⁷⁴ M. G e d l, *Wczesny i starszy okres epoki brązu na Górnym Śląsku*, „Przegląd Archeologiczny” t. 16: 1964, s. 28; J. R o m a n o w, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Długomilowicach, pow. Koźle*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 24; S. W u s z k a n, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Długomilowicach pow. Koźle*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 5; E. N o w o r y t a, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku ciałałpalnym kultury łużyckiej w Długomilowicach, pow. Koźle*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie, Rok 1968*, s. 9; t a ż e, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Długomilowicach, pow. Koźle*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie, Rok 1970*, Opole 1970, s. 7.
- ⁷⁵ J. K. K o z ł o w s k i, *Paleolit na Górnym Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 63–66.
- ⁷⁶ G. R a s c h k e, *Ein Runentopf in dem wandalischen Männergrabe von Sedschütz, Kr. Neustadt O.S.*, „Altschlesien” Bd 5: 1934, s. 376–377.
- ⁷⁷ K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 332.
- ⁷⁸ J. B u k o w s k a - G e d i g o w a, *Eneolityczne cmentarzysko ciałałpalne w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 6: 1975, s. 11–12.
- ⁷⁹ J. K. K o z ł o w s k i, *Paleolit...*, s. 70–72.
- ⁸⁰ K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 372.
- ⁸¹ J. S z y d ł o w s k i, *Badania na Ostrej Górze w Kalinowie, pow. Strzelce Opolskie*, „Silesia Antiqua” t. 1: 1959, s. 155–157.
- ⁸² Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Racibórz-Studzienna*; M. G e d l, *Kultura...*, s. 347; J. K o z ł o w s k i, *Sprawozdanie z prac ratowniczych prowadzonych na osadzie kultury łużyckiej*

w Raciborzu-Studziennej, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 11; *Racibórz-Studzienne. Stanowisko 2*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1972”, 1973, s. 43; *Racibórz-Studzienne. Stanowisko 2*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1973”, 1974, s. 36; K. S o b c z y k, *Dolnopaleolityczne stanowisko w Raciborzu-Studziennej, woj. Katowice*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 28:1976, s. 11.

⁸³ D. W o ź n i a k - K a s z y c a, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w roku 1960 na stanowisku 9 w Rakowie, pow. Głubczyce*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 22–23; D. W o ź n i a k, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 9 w Rakowie pow. Głubczyce*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1964 roku*, Katowice 1965, s. 20–21; t a ż e, *Badania ratownicze na stanowisku 9 w Rakowie, pow. Głubczyce*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1967*, s. 4; K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 138–139.

⁸⁴ M. G e d l, *Kultura...*, s. 301; J. K a ż m i e r c z y k, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe koło wsi Krzanowice, w powiecie opolskim*, „Archeologia Śląska” t. 1: 1957, s. 113–115.

⁸⁵ J. B u k o w s k a - G e d i g o w a, *Cmentarzysko kultury pucharów dzwonowatych w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” *Archeologia*, z. 3: 1965, s. 41.

⁸⁶ D. W o ź n i a k - K a s z y c a, *Sprawozdanie z prac ratowniczych przeprowadzonych w roku 1958 na stanowisku 4 w Branicach pow. Głubczyce*, [w:] *Biuletyn ŚIN*, nr 10, Katowice 1959, s. 18; K. S p y c h a ł a, „Opolski Informator Konserwatorski” 1991, s. 10 i 15.

⁸⁷ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Raków*; A. S t a n k i e w i c z - W ę g r z y k o w a, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na stanowisku 3 w Rakowie pow. Głubczyce w 1957 r.*, [w:] *Biuletyn ŚIN*, nr 10, s. 16.

⁸⁸ J. S z y d ł o w s k i, *Cmentarzysko późnorzymskie w Izbicku, pow. Strzelce Opolskie*, „Silesia Antiqua” t. 5:1963, s. 206–208.

⁸⁹ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Raków*.

⁹⁰ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Jaśkowice, pow. Opole*.

⁹¹ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Ostrożnica*.

⁹² K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 293.

⁹³ M. G e d l, *Kultura...*, s. 209.

⁹⁴ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Kazimierz*.

⁹⁵ F. H u f n a g e l, *Der Stand der Früheisenzeitforschung im nördlichen Oberschlesien*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit” Jg 17: 1941, H. 1–2, s. 49.

⁹⁶ B. G e d i g a, M. G e d l, *Wczesnołużyckie cmentarzysko o mieszanym obrządku pogrzebowym w Krzanowicach, pow. Opole*, „Archeologia Śląska” t. 2: 1959, s. 23–24.

⁹⁷ J. B u k o w s k a - G e d i g o w a, *Osada ludności kultury pucharów lejkowatych w Polskiej Cerekwi, pow. Koźle*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 4: 1970, s. 108.

⁹⁸ J. S z y d ł o w s k i, *Obrządek pogrzebowy...*, s. 110.

⁹⁹ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Nowa Wieś Królewska*; G. R a s c h k e, *Neue Ergebnisse über die Vorgeschichte Oberschlesiens*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit” Jg 17: 1941, H. 1–2, s. 29.

¹⁰⁰ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Dzierżysław*; J. K o z ł o w s k i, *Stanowisko górnopaleolityczne Dzierżysław I, pow. Głubczyce, na Górnym Śląsku w świetle badań przeprowadzonych w 1962 r.*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 30: 1964, s. 462; E. F o l t y n, *Tymczasowe sprawozdanie z badań interdyscyplinarnych na stanowisku Dzierżysław I, województwo opolskie, w 1992 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, Katowice 1994, s. 212.

¹⁰¹ E. D o b r z a ń s k a, *Późnohalsztackie cmentarzysko ciałopalne w Ziemięcicach w pow. gliwickim*, „Przegląd Archeologiczny” t. 13: 1961, s. 150.

¹⁰² Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Opole-Wróblin*.

¹⁰³ G. D o m a ń s k i, *Osada z okresu rzymskiego z Opola-Groszowic*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” t. 1: 1971, s. 190, 193, 195.

¹⁰⁴ J. K a ż m i e r c z y k, *Cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich w Chróścicach pow. Opole*, „Archeologia Polski” t. 2: 1958, z. 1, s. 93–94.

¹⁰⁵ A. Gałuska, *Nowoodkryte cmentarzysko ciałopalne z okresu halszackiego kultury łużyckiej w m. Dobrzeń Wielki, pow. Opole*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 20: 1954, z. 3, s. 300–301; H. W i k l a k, *Cmentarzysko z okresu halszackiego w miejscowości Dobrzeń Wielki, pow. Opole*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 26: 1959–1960, z. 3–4, s. 313; L. S z a f r a n - S z a d k o w s k a, *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Dobrzeń Wielkim, pow. Opole (badania w roku 1959)*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 2: 1966, s. 9, 11; L. S z a d k o w s k a, *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej w Dobrzeń Wielkim pow. Opole*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1964 roku*, s. 33; t a ż e, *Badania archeologiczne w Dobrzeń Wielkim powiat Opole*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1965 roku*, Katowice 1966, s. 28; t a ż e, *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej w Dobrzeń Wielkim, pow. Opole*, w roku 1965, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 4: 1970, s. 51.

¹⁰⁶ A. Gałuska, *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Szymocinie*, „Archeologia Śląska” t. 2: 1959, s. 49.

¹⁰⁷ J. S z y d ł o w s k i, *Wyniki badań ratowniczych na stanowisku nr 4 w Choruli, pow. Krapkowice*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” *Archeologia*, z. 3: 1965, s. 97–99.

¹⁰⁸ H. U r b a Ń s k a, *Wczesnopolskie cmentarzysko rządowe koło Groszowic w pow. opolskim*, „Archeologia Śląska” t. 2: 1959, s. 165.

¹⁰⁹ E. D o b r z a Ń s k a - S z y d ł o w s k a, *Osada kultury łużyckiej z okresu halszackiego w Ziemięcicach, pow. Gliwice, stanowisko 4a*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 64.

¹¹⁰ L. S z a d k o w s k a, *Badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury pomorskiej w Ligocie Dolnej, pow. Kluczbork, w roku 1960*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 66; t a ż e, *Badania ratownicze na stanowisku 5 w Ligocie Dolnej, pow. Kluczbork – wrzesień 1963 r.*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 18.

¹¹¹ D. W o ź n i a k, *Wyniki badań ratowniczych na stanowisku kultury przeworskiej w Głubczycach*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 1: 1963, s. 64.

¹¹² A. S t a n k i e w i c z - W ę g r z y k o w a, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych w Pławniowicach, pow. Gliwice*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 54.

¹¹³ E. S z y d ł o w s k a, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Cielmicach, pow. Tychy, część archeologiczna*, „Studia Archeologiczne” t. 2: 1967, s. 263.

¹¹⁴ J. G o ł u b k o w, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Mionowie pow. Prudnik*, [w:] *Sprawozdanie z terenowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa opolskiego w 1962 r.*, s. 20–23; J. L o d o w s k i, *Badania ratownicze na stanowisku z okresu wpływów rzymskich w Mionowie, pow. Prudnik, w 1963 roku*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 21; K. M a c e w i c z, *Doraźne prace ratownicze na osadzie kultury przeworskiej w Mionowie, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 23; D. W o ź n i a k, *Wyniki badań ratowniczych w Mionowie pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 35; L. S z a d k o w s k a, *Badania ratownicze w Mionowie, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 36; t a ż e, *Osada z okresu wpływów rzymskich w Mionowie, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1967*, s. 13–14; t a ż e, *Mionów pow. Prudnik st. 1 (piaskownia R. Solocho)*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 20; t a ż e, *Badania ratownicze w Mionowie, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, Opole 1969, s. 16; t a ż e, *Osada produkcyjna z okresu wpływów rzymskich w Mionowie, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1970*, s. 18; K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 138–139; M. P a r c z e w s k i, *Materiały z Mionowa w woj. opolskim a zagadnienie górnośląskiej ceramiki „białej” we wczesnym średniowieczu*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 42: 1977, z. 1, s. 40–41; K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 151–152; K. M a c e w i c z, K. S p y c h a ł a, *Mionów, gm. Głogówek*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 85–86.

¹¹⁵ D. W o ź n i a k, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Polskiej Cerekwi pow. Koźle*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1963 roku*, Katowice 1964, s. 33; D. W o ź n i a k, *Badania ratownicze w Polskiej Cerekwi, pow. Koźle*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku*

w 1964 roku, s. 23–24; B. J a r o s z, E. M a t u s z c z y k, *Osada kultury pucharów lejowatych w Polskiej Cerekwi, pow. Kędzierzyn-Koźle*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 13: 2001, s. 5–7.

¹¹⁶ D. W o Ź n i a k, *Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Groszowicach, pow. Opole (lata 1962–1963)*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 2: 1966, s. 55–56; t a ż e, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Groszowicach pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 14; t a ż e, *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej w Groszowicach pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 29; t a ż e, *Badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury łużyckiej w Groszowicach, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1967*, s. 6; t a ż e, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Opolu-Groszowicach*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 11.

¹¹⁷ D. W o Ź n i a k, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych na osadzie kultury łużyckiej w Groszowicach pod Opolem*, [w:] *Sprawozdanie z terenowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa opolskiego w 1962 r.*, s. 17; t a ż e, *Badania ratownicze na osadzie kultury łużyckiej w Groszowicach pod Opolem*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 17.

¹¹⁸ D. W o Ź n i a k, *Wyniki badań ratowniczych na stanowisku kultury przeworskiej w Głubczycach*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 1: 1963, s. 63; t a ż e, *Wyniki badań ratowniczych w Głubczycach*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 5; t a ż e, *Badania ratownicze w Głubczycach*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 1; K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 128; K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 136–137.

¹¹⁹ K. M a c e w i c z, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Młodoszowicach, pow. Grodków*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 22.

¹²⁰ K. M a c e w i c z, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na osadzie produkcyjnej z okresu wpływów rzymskich w Golczowicach, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 24.

¹²¹ P. K a c z a n o w s k i, *Badania ratownicze na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Kietrzu pow. Głubczyce*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1964 roku*, s. 43–44; M. G e d l, *Wyniki badań ekspedycji kietrzańskiej*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1965 roku*, s. 27; Kietrz, pow. Głubczyce (stanowisko 11), „Informator Archeologiczny. Badania. 1967 r.” 1968, s. 159; P. K a c z a n o w s k i, *Sprawozdanie z badań przeprowadzonych na cmentarzysku późnorzymskim w Kietrzu pow. Głubczyce, stan. 11*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 25.

¹²² L. S z a d k o w s k a, *Badania ratowniczo-rozpoznawcze we Wróblinie pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 14; t a ż e, *Osada kultury łużyckiej we Wróblinie pow. Opole*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1964 roku*, s. 37–38; J. R a d k i e w i c z, *Sprawozdanie z prac ratowniczych przeprowadzonych na osadzie kultury łużyckiej we Wróblinie pow. Opole (stanowisko 3)*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 10–11; K. S p y c h a ł a, *Opole-Wróblin. Stan. 2, 3*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 112–113.

¹²³ Z. B a g n i e w s k i, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku nr 2 w Głogowcu, pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 7.

¹²⁴ J. R o m a n o w, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na osadzie kultury łużyckiej w Siolkowicach Starych, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/66*, s. 28; J. R a d k i e w i c z, *Badania ratownicze w Siolkowicach Starych, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 10; J. R a d k i e w i c z, S. W u s z k a n, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na osadzie kultury łużyckiej w Siolkowicach Starych, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1970*, s. 8; K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 155; S. W u s z k a n, *Siolkowice Stare, gm. Popielów. Stanowisko 3*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1991, s. 53.

¹²⁵ P. K u b ó w, *Badania ratownicze na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Mokrej pow. Prudnik*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1965/1966*, s. 37–38; P. K a c z a n o w s k i, *Badania ratownicze na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Mokrej, pow.*

Prudnik, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1967*, s. 16; P. Kaczanowski, R. Małyda, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w Mokrej pow. Prudnik na osadzie z okresu neolitu i wpływów rzymskich*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 4.

¹²⁶ J.K. Kozłowski, *Sprawozdanie z badań ratowniczych przeprowadzonych w Tworkowie i Bieńkowicach, pow. Racibórz*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 2; A. Kudła, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Bieńkowicach pow. Racibórz*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 2; E. Tomczak, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na osadzie z okresu neolitu i z epoki brązu w Bieńkowicach, pow. Racibórz*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 5; K. Macewicz, S. Wuszkán, *Archeologiczne...*, s. 112; I. Łasa, *Badania wykopaliskowe na osadzie wielokulturowej w Bieńkowicach, woj. Katowice, „Silesia Antiqua” t. 21: 1979*, s. 15.

¹²⁷ Bojanów, pow. Racibórz, „Informator Archeologiczny. Badania. 1968 r.” 1969, s. 64.

¹²⁸ G. Martyniak, *Sprawozdanie z ratowniczo-zwiadowczych badań wykopaliskowych na stanowisku z okresu rzymskiego w Dębskiej Kuźni pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 21; E. Noworyta, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku z okresu rzymskiego w Dębskiej Kuźni, pow. Opole*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 17.

¹²⁹ W. Romiński, *Sprawozdanie z ratowniczo-rozpoznawczych prac wykopaliskowych w Głębinowie pow. Nysa*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 22; tenże, *Badania ratownicze na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Głębinowie, pow. Nysa*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 18.

¹³⁰ S. Wuszkán, *Sprawozdanie z badań ratowniczo-zwiadowczych w Błotnicy Strzeleckiej*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 7; E. Tomczak, *Sprawozdanie z badań sondażowych w Błotnicy Strzeleckiej, pow. Strzelce Opolskie w roku 1969*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 37; K. Macewicz, E. Tomczak, S. Wuszkán, *Konserwatorskie...*, s. 117; K. Macewicz, S. Wuszkán, *Archeologiczne...*, s. 113; S. Wuszkán, *Błotnica Strzelecka, gm. Strzelce Opolskie. Stan. A, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981*, s. 8; *Błotnica Strzelecka, gm. Strzelce Opolskie, woj. opolskie. Stanowisko A, „Informator Archeologiczny. Badania. 1980” 1981*, s. 256; E. Holc, E. Matuszczak, *Błotnica Strzelecka, gm. Strzelce Opolskie. Stan. A, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985*, s. 9, 13; S. Wuszkán, *Błotnica Strzelecka, gm. Strzelce Opolskie. Stanowisko A, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987*, s. 6; S. Wuszkán, *Błotnica Strzelecka, gm. Strzelce Opolskie. Stanowisko A, „Opolski Informator Konserwatorski” 1991*, s. 6.

¹³¹ E. Holc, E. Matuszczak, *Czartowice, gm. Biała. Stan. A, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983*, s. 12.

¹³² E. Holc, B. Jarosz, E. Matuszczak, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie kultury przeworskiej w Bielicach, województwo opolskie, w 1992 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, s. 236, 238; B. Jarosz, E. Matuszczak, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie kultury przeworskiej w Bielicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, s. 58; B. Jarosz, E. Matuszczak, *Wyniki badań ratowniczych na stanowisku wielokulturowym w Bielicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 roku*, s. 107, 109; B. Jarosz, E. Matuszczak, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie kultury przeworskiej w Bielicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice 1998, s. 78; B. Jarosz, E. Matuszczak, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie kultury przeworskiej w Bielicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku*, s. 78.

¹³³ E. Noworyta, *Prace ratownicze na osadzie wielokulturowej w Długomiłowicach, pow. Koźle*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1969*, s. 4.

¹³⁴ J. Chochorowski, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na grodzisku kultury lużyckiej w Łubowicach, pow. Racibórz*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1970*, s. 9; tenże, *Łubowice, pow. Racibórz, „Silesia Antiqua” t. 17: 1975*, s. 325; tenże, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku kultury lużyckiej*

w Łubowicach (stan. 1), gm. Rudnik, woj. katowickie, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach, maszynopis; t e n ż e, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych na grodzisku kultury łużyckiej w Łubowicach (stan. 1)*, tamże, maszynopis; t e n ż e, *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2000 roku na grodzisku kultury łużyckiej (st. 1/F–NW część majdanu) w Łubowicach, gm. Rudnik*, tamże, maszynopis.

¹³⁵ K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 149–151.

¹³⁶ Tamże, 116.

¹³⁷ E. T o m c z a k, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Dobrzeniu Małym, woj. Opole*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 30: 1978, s. 87.

¹³⁸ E. T o m c z a k, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kościeliskach, woj. Częstochowa*, „Silesia Antiqua” t. 26: 1984, s. 9.

¹³⁹ E. T o m c z a k, *Piec dymarski z okresu wpływów rzymskich z Kątów Opolskich woj. Opole*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 32: 1980, s. 161.

¹⁴⁰ K. M a c e w i c z, E. T o m c z a k, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 156.

¹⁴¹ Tamże, s. 167.

¹⁴² Z. B a g n i e w s k i, J. R o m a n o w, *Mionów, pow. Prudnik*, „Silesia Antiqua” t. 17: 1975, s. 327.

¹⁴³ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 160–161.

¹⁴⁴ Tamże, s. 175; R. i D. A b ł a m o w i c z o w i e, *Badania ratownicze na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Samborowicach, woj. Katowice w 1982 roku*, „Śląskie Prace Prehistoryczne” t. 1: 1989, s. 45–46; *Samborowice, gm. Pietrowice Wlk., woj. katowickie, stanowisko A*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1987” 1988, s. 69; *Samborowice, gm. Pietrowice Wielkie, woj. katowickie, st. 1/A/AZP*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1988” 1992, s. 46.

¹⁴⁵ K. S p y c h a ł a, *Badania osady z okresu wpływów rzymskich w Czarnowasach, gmina Dobrzeń Wielki*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 18: 1976, s. 45; t e n ż e, *Czarnowasy, gm. Dobrzeń Wielki. Stan. E*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 18–19; S. Ł ę c z y c k i, *Czarnowasy, gm. Dobrzeń Wielki. Stan. E*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 10; K. S p y c h a ł a, *Czarnowasy, gm. Dobrzeń Wielki. Stan. E*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 37.

¹⁴⁶ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 121–122.

¹⁴⁷ Tamże, s. 173; W. P i s z c z a ł o w s k i, *Rogów Opolski, gm. Krapkowice. Stan. 10*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 80.

¹⁴⁸ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 177.

¹⁴⁹ K. M a c e w i c z, *Stęblów, gm. Krapkowice. Stan. E*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 91.

¹⁵⁰ M. S k r z y p e c k i, C. F r a n c k e, S. S ł o w i ŋ s k i, *Ścigów, gm. Strzelczki. Stan. G*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 102; K. B y k o w s k i, *Ścigów, gm. Strzelczki. Stan. G*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 116.

¹⁵¹ *Karmonki Stare, gm. Radłów, woj. częstochowskie*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1988”, s. 170.

¹⁵² M. S z y m a s z k i e w i c z, *Obozowisko kultur amfor kulistych i Chłopice-Veselé w Samborowicach, woj. Katowice*, „Śląskie Prace Prehistoryczne” t. 1: 1989, s. 31.

¹⁵³ K. S p y c h a ł a, *Opole-Wróblin*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 112–113.

¹⁵⁴ W. Ł o n a k, *Stare Karmonki, woj. Częstochowa*, „Silesia Antiqua” t. 27: 1985, s. 226; *Karmonki Stare*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1988”, s. 170.

¹⁵⁵ A. W i ś n i e w s k i, *Wyniki badań stanowiska z epoki kamienia w Lisięcicach, województwo opolskie, w 1991 roku* (s. 18) oraz T. P ł o n k a, A. W i ś n i e w s k i, *Drugi sezon badań wykopaliskowych na stanowisku z epoki kamienia w Lisięcicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, s. 204.

¹⁵⁶ I. M ł o d k o w s k a - P r z e p i ó r o w s k a, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Pawelkach, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w terenach pogranicznych w 1995 roku*, s. 40–41; t a ż e, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Pawelkach, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w terenach pogranicznych w 1996 roku*, s. 31; t a ż e, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Pawelkach, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w terenach pogranicznych w 1997 roku*, s. 87.

¹⁵⁷ E. F o l t y n, *Badania ratownicze wielokulturowego stanowiska C w Rozumicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 13, 15.

¹⁵⁸ B. C h o r ą ż y, B. C h o r ą ż y, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 14 w Cieszynie-Krasnej, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 96.

¹⁵⁹ M. F u r m a n e k, S. K u l p a, M. C i o s e k, W. B ł a s i a k, *Badania archeologiczne na stanowisku 16 w Zwonowicach, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 275.

¹⁶⁰ K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 308; M. G e d l, *Kultura...*, s. 263.

¹⁶¹ G. M a r t y n i a k, R. P a s t w i Ń s k i, S. P a z d a, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyna, woj. opolskie*, Wrocław 1997, s. 5–6.

¹⁶² K. M a c e w i c z, K. S p y c h a ł a, S. W u s z k a n, *Królowe, gm. Głubczyce. Stanowisko I (i)*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 60.

¹⁶³ K. M a c e w i c z, *Stanowisko A. Lwowiany, gm. Głubczyce*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 80.

¹⁶⁴ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Gadzowice-Kwiatoniów, gm. Głubczyce. Stanowisko F*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987, s. 9.

¹⁶⁵ K. S p y c h a ł a, *Królowe, gm. Głubczyce. Stanowisko J*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987–88, s. 27.

¹⁶⁶ K. M a c e w i c z, E. M a r u s z a k, *Królowe, gm. Głubczyce. Stanowisko K*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987–88, s. 38.

¹⁶⁷ G. R a s c h k e, *Ausgrabungen germanischer Siedlungen in Oppeln-Sakrau*, „Oppelner Heimatkalender für Stadt und Land” 1936, s. 58; M. G e d l, *Kultura...*, s. 307–308; L. S z a d k o w s k a, *Osada kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich w Opolu-Zakrzowie*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 7: 1982, s. 65.

¹⁶⁸ K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 325.

¹⁶⁹ M. G e d l, *Kultura...*, s. 339; K. G o d ł o w s k i, *Materiały...*, s. 325.

¹⁷⁰ M. G e d l, *Kultura...*, s. 355–356.

¹⁷¹ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Konserwatorskie...*, s. 139–140.

¹⁷² W. B ł a j e r, *Kietrz, gm. Loco, stan. D*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 36; t e n ż e, *Kietrz, woj. Opole*, „Silesia Antiqua” t. 23: 1981, s. 295–296; W. Ł ę c z y c k i, *Kietrz, gm. Loco. Stan. D*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 33; R. P i w k o, *Kietrz, gm. Loco. Stanowisko D*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987–88, s. 24.

¹⁷³ *Kietrz, woj. opolskie*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1979” 1980, s. 31.

¹⁷⁴ Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, sprawozdania z badań E. Tomczaka, J. Romanowa i R. Piwki, maszynopisy.

¹⁷⁵ F. F ü t z e n r e i t e r, *Baufunde aus der Gründungszeit von Beuthen O/S*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit” Jg 17: 1941, H. 1–2, s. 55; J. S z y d ł o w s k i, *Bytom...*, s. 77–79; t e n ż e, *Archeologiczne prace terenowe Muzeum Górnośląskiego w latach 1945–1957*, [w] *Biuletyn ŚIN*, nr 4, Katowice 1958, s. 15; M. P a w ł i Ń s k i, *Sprawozdanie Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego za lata 1990–1991*, „Silesia Antiqua” t. 36–37: 1994, s. 195; I. W ó j c i k, D. P o d y m a, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Bytomiu przy ulicy Wałowej, województwo katowickie, w 1991 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, s. 93; *Bytom, st. 2*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1993” 1998, s. 88; I. W ó j c i k, D. P o d y m a, *Rezultaty pierwszego sezonu badań wykopaliskowych zachodniej pierzei rynku w Bytomiu, województwo katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, s. 138–139; A. A n d r z e j e w s k a, *Badania archeologiczne Rynku w Bytomiu w 1997 i 1998 roku*, „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne” t. 7: 2001, s. 399; t a ż e, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na Rynku Starego Miasta w Bytomiu, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 329.

¹⁷⁶ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Racibórz*; K. K o z ł o w s k a, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych przy ulicy Rzeźniczej w Raciborzu, województwo katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, s. 102; t a ż e, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na Rynku w Raciborzu, województwo kato-*

wickie, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 184.

¹⁷⁷ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Leśnica*; J. R o m a n o w, *Leśnica, gm. loco. Rynek – pierzeja zachodnia*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 57.

¹⁷⁸ A. S t a n k i e w i c z - W ę g r z y k o w a, *Badania archeologiczne na terenie Starego Miasta w Gliwicach, prowadzone w latach 1956 i 1958*, [w:] *Biuletyn ŚIN*, nr 10, s. 8–10; t a ż e, *Zagadkowe sklepienia pod zamkiem w Gliwicach*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 120.

¹⁷⁹ J. K a ż m i e r c z y k, *Sprawozdanie z badań w Nysie w 1958 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 1: 1958, s. 54–55; M. T o n d e r a, *Sprawozdanie z ratowniczych prac wykopaliskowych przeprowadzonych w Nysie w 1962 r.*, [w:] *Sprawozdanie z terenowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa opolskiego w 1962 r.*, s. 49; t e n ż e, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Nysie za 1964 r.*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1964*, s. 37; t e n ż e, *Średniowieczne zabytki archeologiczne odkryte w Nysie*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 2: 1966, s. 151; J u r j e w i c z, L. S z a d k o w s k a, *Badania ratownicze w Nysie*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1967*, s. 21–22; W. R o m i ń s k i, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na terenie ul. Brackiej w Nysie*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1970*, s. 28, 30; t e n ż e, *Badania archeologiczne na terenie Nysy w 1977 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 20: 1979, s. 119; t e n ż e, *Nysa, gm. loco. Ulica Biskupa Jarosława*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 64; t e n ż e, *Nysa, gm. loco. Ul. Wałowa*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 82; t e n ż e, *Nysa, ul. Bolesława Krzywoustego*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 100; t e n ż e, *Nysa, gm. loco, ul. Bramy Grodzkiej. Relikt kaponiery fortecznej*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1987–88, s. 46; M. K r a w c z y k, W. R o m i ń s k i, *Wyniki badań ratowniczych na Rynku Garncarskim w Nysie, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, s. 98; M. K r a w c z y k, *Ratownicze badania archeologiczne przy ul. Bielawskiej w Nysie, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 337.

¹⁸⁰ J. K a ż m i e r c z y k, *Z badań wykopaliskowych na terenie prawobrzeżnego Opola*, „Kwartalnik Opolski” z. 2: 1956, s. 119; H. U r b a ń s k a, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na wczesno-średniowiecznych cmentarzyskach szkieletowych w powiatach Opole i Góra Śl.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 1: 1958, s. 63; J. K a ż m i e r c z y k, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na terenie prawobrzeżnego Opola w latach 1952, 1953 i 1955*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 6: 1959, s. 132–136; t e n ż e, *Cmentarzysko szkieletowe z XIV wieku w Opolu*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 6: 1959, s. 140; K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Archeologiczne...*, s. 162; K. S p y c h a ł a, *Opole. Plac Wolności*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 69–72; E. M a t u s z c z y k, *Wyniki badań ratowniczych przy placu Wolności w Opolu*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 405.

¹⁸¹ R. P a s t w i ń s k i, *Sprawozdanie z badań ratowniczo-zabezpieczających w Byczynie pow. Kluczbork w roku 1962*, [w:] *Sprawozdanie z terenowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa opolskiego w 1962 r.*, s. 33.

¹⁸² W. R o m i ń s k i, *Glucholazy, gm loco. Plac Wolności*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 24–25; M. K r a w c z y k, *Ratownicze badania wykopaliskowe w Glucholazach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 325.

¹⁸³ A. D w i l e w i c z, *Krapkowice – Rynek*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1989, s. 31.

¹⁸⁴ K. M a t u s i a k, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Koźlu przy ulicy Piramowicza 11, województwo opolskie, w 1991 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, s. 111; M. K r a w c z y k, K. S p y c h a ł a, *Wstępne wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych w Koźlu przy ulicy Limanowskiego 2, województwo opolskie, w 1992 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, s. 271; Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, sprawozdanie z badań R. Piwki, maszynopis.

¹⁸⁵ K. M a c e w i c z, *Kietrz, gm. loco. Stan. 6*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 44; *Kietrz, pow. Głubczyce, stanowisko 6*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1973” 1974,

s. 60; Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, sprawozdanie z badań J. Romanowa, maszynopis.

¹⁸⁶ M. Furmanek, S. Kulpa, *Z badań ratowniczych nad systemem umocnień Starego Miasta w Żorach, przy ulicy Murarskiej 25*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 42: 2000, s. 399.

¹⁸⁷ M. Furmanek, S. Kulpa, *Relikty drogi drewnianej odkryte na ulicy Styczyńskiego w Wodzisławiu Śląskim*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 42: 2000, s. 539; c i ż e, *Badania archeologiczne na ulicy Jana w Wodzisławiu Śląskim*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 41: 1999, s. 533–534.

¹⁸⁸ J. Pietrzak, *Badania archeologiczne na Rynku w Bieruniu Starym, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 425.

¹⁸⁹ B. Chorąży, W. Kuś, *Wyniki badań sondażowych w kamienicy przy ul. Piwowarskiej 1 w Bielsku-Białej, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 362.

¹⁹⁰ M. Furmanek, K. Kulpa, S. Kulpa, *Wyniki badań archeologicznych na Rynku w Pszczynie, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 391.

¹⁹¹ Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu,teczka: *Pszczyna; Pszczyna*, „Informator Archeologiczny. Badania. 1969 r.” 1970, s. 381.

¹⁹² *Bielsko-Biała, st. 36, gm. Stare Bielsko, woj. bielskie. AZP 107–/47*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1991” 1997, s. 140.

¹⁹³ J. Szczępańczyk, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w budynku „Warty” z Bramą Wybrańców w Pszczynie, województwo katowickie, w 1991 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992*, s. 115.

¹⁹⁴ *Bielsko-Biała, st. 31, AZP 107–48/16*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1992” 1997, s. 93.

¹⁹⁵ W. Kuś, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w rejonie placu św. Mikołaja w Bielsku-Białej (etap I)*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 161.

¹⁹⁶ M. Gedl, *Materiały do pradziejów powiatu oleskiego*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 3: 1968, s. 156.

¹⁹⁷ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Branice*; K. Spychała, *Branice, gm. loco. Stanowisko 7*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1991, s. 16.

¹⁹⁸ M. Gedl, *Kultura...*, s. 342.

¹⁹⁹ M. Gedl, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Oleśnie na Górnym Śląsku*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 28:1962, z.1, s. 27.

²⁰⁰ M. Gedl, *Kultura...*, s. 306; H. Wiklak, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Opolu-Zakrzowie*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 26: 1959, s. 347–348.

²⁰¹ M. Gedl, *Kultura...*, s. 361; K. Godłowski, *Materiały...*, s. 378.

²⁰² K. Godłowski, *Materiały...*, s. 366.

²⁰³ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Opole-Gosławice*.

²⁰⁴ J. Kostrzewski, *Sprawozdanie z badań prehistorycznych na Śląsku w roku 1937*, „Prace Prehistoryczne” nr 5: 1939, s. 43–44.

²⁰⁵ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Wysoka, pow. Głubczyce*.

²⁰⁶ E. Dobrzańska-Szydłowska, *Osada kultury łużyckiej w Choruli pow. Krapkowice, stanowisko 4a*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 32.

²⁰⁷ Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, sprawozdanie z badań E. Dobrzańskiej, maszynopis.

²⁰⁸ D. Wóznia, *Sprawozdanie z badań ratowniczo-zwiadowczych w Zalesiu Śląskim, pow. Strzelce Op.*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 25; S. Paźda, *Osada z późnego okresu wpływów rzymskich w Zalesiu Śląskim, powiat Strzelce Opolskie*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 5: 1972, s. 29–30.

²⁰⁹ B. Gediga, *Ratownicze badania wykopaliskowe na osadzie neolitycznej w Pietrowicach Wielkich pow. Racibórz*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 4.

²¹⁰ R. Pastwiński, *Ratowniczo-zabezpieczające badania w Krapkowicach*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1963*, s. 24; K. Macewicz, *Krapkowice, gm. loco. Stan. A*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 51.

- ²¹¹ L. Szadkowska, *Badania ratownicze w Opolu przy ul. Głogowskiej*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1964 roku*, s. 56.
- ²¹² M. Dutkiewicz, L. Szadkowska, *Cmentarzisko kultury łużyckiej w Dytmarnowie*, „Opolski Rocznik Muzealny” t. 6: 1975, s. 27; K. Macewicz, E. Tomczak, S. Wuszkana, *Konserwatorskie...*, s. 127.
- ²¹³ G. Martyniak, *Sprawozdanie z ratowniczych prac wykopaliskowych w Gólkowicach-Piaskach pow. Kluczbork*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1968*, s. 13.
- ²¹⁴ Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, sprawozdanie z badań H. Malinowskiej-Lazarczyk, maszynopis.
- ²¹⁵ K. Macewicz, E. Tomczak, S. Wuszkana, *Konserwatorskie...*, s. 140; K. Macewicz, S. Wuszkana, *Archeologiczne...*, s. 156.
- ²¹⁶ K. Macewicz, S. Wuszkana, *Archeologiczne...*, s. 158–160; E. Kunawicz, *Nowa Cerekwia, pow. Głubczyce*, „Silesia Antiqua” t. 17: 1974, s. 332–333; t. 18: 1976, s. 299; t. 19: 1977, s. 299; t. 20: 1978, s. 295.
- ²¹⁷ K. Macewicz, S. Wuszkana, *Archeologiczne...*, s. 151.
- ²¹⁸ E. Chochorowski, J. Chochorowski, *Badania wykopaliskowe na wielokulturowym stanowisku nr 11 w Kornicach, woj. Katowice*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 32: 1980, s. 271–272; J. Chochorowski, *Kornice, woj. Katowice, stan. 11*, „Silesia Antiqua” t. 22: 1980, s. 275.
- ²¹⁹ G. Martyniak, *Duczków Mały, gm. Wolczyn. Stan. F*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 22.
- ²²⁰ Racibórz-Stara Wieś, woj. katowickie, „Informator Archeologiczny. Badania. 1984”, 1985, s. 32; M. Kurgan-Przybylska, *Domniemany grób środkowoeuropejskiego horyzontu kultury ceramiki sznurowej z Raciborza-Starej Wsi*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 50: 1998, s. 157.
- ²²¹ K. Spychała, *Ratownicze badania grodu wczesnośredniowiecznego na Ostrówku w Opolu*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku*, s. 108.
- ²²² Archiwum Oddziału Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, badania A. i B. Szybowiczów.
- ²²³ G. Raschke, *Vorgeschichte...*, s. 92–93; R. Pastwiniński, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1961–1962 na terenie powiatu kluczborskiego przez Muzeum w Kluczborku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1961–1962*, Katowice 1964, s. 69.
- ²²⁴ M. Gedl, *Wczesnołużyckie cmentarzyska w Grzędzinie i Urbanowicach, w powiecie kozielskim*, „Prace Archeologiczne” z. 3: 1962, s. 39–40.
- ²²⁵ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Nowa Cerekwia*; M. Gedl, *Kultura...*, s. 216–217.
- ²²⁶ Archiwum Muzeum w Raciborzu,teczka: *Nowa Cerekwia*; M. Gedl, *Kultura...*, s. 218.
- ²²⁷ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: *Miechowa*; J. Kaźmierczyk, K. Macewicz, S. Wuszkana, *Studia i materiały...*, s. 292.
- ²²⁸ F. Hufnagel, *Eine Siedlung der Guttenlager Kultur in Hedwigstein, Kr. Rosenberg, „Altschlesien” Bd 9: 1940, s. 85.*
- ²²⁹ D. Woźniak-Kaszyca, *Badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury łużyckiej w Siolkowicach Starych, pow. Opole (1960 rok)*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1959–1960*, s. 38–40.
- ²³⁰ Z. Trudzik, *Osada produkcyjna z okresu wpływów rzymskich w Chróścicach, pow. Opole*, „Archeologia Polski” t. 2: 1958, z. 1, s. 57.
- ²³¹ J. Szydłowski, *Archeologiczne prace terenowe Muzeum Górnośląskiego w latach 1945–1957*, [w:] *Biuletyn ŚIN*, nr 4, Katowice 1958, s. 10.
- ²³² J. Szydłowski, *Sprawozdanie z działalności...*, s. 250; t. 2: 1958, s. 250; t. 3: 1959, s. 250; t. 4: 1960, s. 250; t. 5: 1961, s. 250; t. 6: 1962, s. 250; t. 7: 1963, s. 250; t. 8: 1964, s. 250; t. 9: 1965, s. 250; t. 10: 1966, s. 250; t. 11: 1967, s. 250; t. 12: 1968, s. 250; t. 13: 1969, s. 250; t. 14: 1970, s. 250; t. 15: 1971, s. 250; t. 16: 1972, s. 250; t. 17: 1973, s. 250; t. 18: 1974, s. 250; t. 19: 1975, s. 250; t. 20: 1976, s. 250; t. 21: 1977, s. 250; t. 22: 1978, s. 250; t. 23: 1979, s. 250; t. 24: 1980, s. 250; t. 25: 1981, s. 250; t. 26: 1982, s. 250; t. 27: 1983, s. 250; t. 28: 1984, s. 250; t. 29: 1985, s. 250; t. 30: 1986, s. 250; t. 31: 1987, s. 250; t. 32: 1988, s. 250; t. 33: 1989, s. 250; t. 34: 1990, s. 250; t. 35: 1991, s. 250; t. 36: 1992, s. 250; t. 37: 1993, s. 250; t. 38: 1994, s. 250; t. 39: 1995, s. 250; t. 40: 1996, s. 250; t. 41: 1997, s. 250; t. 42: 1998, s. 250; t. 43: 1999, s. 250; t. 44: 2000, s. 250; t. 45: 2001, s. 250; t. 46: 2002, s. 250; t. 47: 2003, s. 250; t. 48: 2004, s. 250; t. 49: 2005, s. 250; t. 50: 2006, s. 250; t. 51: 2007, s. 250; t. 52: 2008, s. 250; t. 53: 2009, s. 250; t. 54: 2010, s. 250; t. 55: 2011, s. 250; t. 56: 2012, s. 250; t. 57: 2013, s. 250; t. 58: 2014, s. 250; t. 59: 2015, s. 250; t. 60: 2016, s. 250; t. 61: 2017, s. 250; t. 62: 2018, s. 250; t. 63: 2019, s. 250; t. 64: 2020, s. 250; t. 65: 2021, s. 250; t. 66: 2022, s. 250; t. 67: 2023, s. 250; t. 68: 2024, s. 250; t. 69: 2025, s. 250; t. 70: 2026, s. 250; t. 71: 2027, s. 250; t. 72: 2028, s. 250; t. 73: 2029, s. 250; t. 74: 2030, s. 250; t. 75: 2031, s. 250; t. 76: 2032, s. 250; t. 77: 2033, s. 250; t. 78: 2034, s. 250; t. 79: 2035, s. 250; t. 80: 2036, s. 250; t. 81: 2037, s. 250; t. 82: 2038, s. 250; t. 83: 2039, s. 250; t. 84: 2040, s. 250; t. 85: 2041, s. 250; t. 86: 2042, s. 250; t. 87: 2043, s. 250; t. 88: 2044, s. 250; t. 89: 2045, s. 250; t. 90: 2046, s. 250; t. 91: 2047, s. 250; t. 92: 2048, s. 250; t. 93: 2049, s. 250; t. 94: 2050, s. 250; t. 95: 2051, s. 250; t. 96: 2052, s. 250; t. 97: 2053, s. 250; t. 98: 2054, s. 250; t. 99: 2055, s. 250; t. 100: 2056, s. 250; t. 101: 2057, s. 250; t. 102: 2058, s. 250; t. 103: 2059, s. 250; t. 104: 2060, s. 250; t. 105: 2061, s. 250; t. 106: 2062, s. 250; t. 107: 2063, s. 250; t. 108: 2064, s. 250; t. 109: 2065, s. 250; t. 110: 2066, s. 250; t. 111: 2067, s. 250; t. 112: 2068, s. 250; t. 113: 2069, s. 250; t. 114: 2070, s. 250; t. 115: 2071, s. 250; t. 116: 2072, s. 250; t. 117: 2073, s. 250; t. 118: 2074, s. 250; t. 119: 2075, s. 250; t. 120: 2076, s. 250; t. 121: 2077, s. 250; t. 122: 2078, s. 250; t. 123: 2079, s. 250; t. 124: 2080, s. 250; t. 125: 2081, s. 250; t. 126: 2082, s. 250; t. 127: 2083, s. 250; t. 128: 2084, s. 250; t. 129: 2085, s. 250; t. 130: 2086, s. 250; t. 131: 2087, s. 250; t. 132: 2088, s. 250; t. 133: 2089, s. 250; t. 134: 2090, s. 250; t. 135: 2091, s. 250; t. 136: 2092, s. 250; t. 137: 2093, s. 250; t. 138: 2094, s. 250; t. 139: 2095, s. 250; t. 140: 2096, s. 250; t. 141: 2097, s. 250; t. 142: 2098, s. 250; t. 143: 2099, s. 250; t. 144: 2100, s. 250; t. 145: 2101, s. 250; t. 146: 2102, s. 250; t. 147: 2103, s. 250; t. 148: 2104, s. 250; t. 149: 2105, s. 250; t. 150: 2106, s. 250; t. 151: 2107, s. 250; t. 152: 2108, s. 250; t. 153: 2109, s. 250; t. 154: 2110, s. 250; t. 155: 2111, s. 250; t. 156: 2112, s. 250; t. 157: 2113, s. 250; t. 158: 2114, s. 250; t. 159: 2115, s. 250; t. 160: 2116, s. 250; t. 161: 2117, s. 250; t. 162: 2118, s. 250; t. 163: 2119, s. 250; t. 164: 2120, s. 250; t. 165: 2121, s. 250; t. 166: 2122, s. 250; t. 167: 2123, s. 250; t. 168: 2124, s. 250; t. 169: 2125, s. 250; t. 170: 2126, s. 250; t. 171: 2127, s. 250; t. 172: 2128, s. 250; t. 173: 2129, s. 250; t. 174: 2130, s. 250; t. 175: 2131, s. 250; t. 176: 2132, s. 250; t. 177: 2133, s. 250; t. 178: 2134, s. 250; t. 179: 2135, s. 250; t. 180: 2136, s. 250; t. 181: 2137, s. 250; t. 182: 2138, s. 250; t. 183: 2139, s. 250; t. 184: 2140, s. 250; t. 185: 2141, s. 250; t. 186: 2142, s. 250; t. 187: 2143, s. 250; t. 188: 2144, s. 250; t. 189: 2145, s. 250; t. 190: 2146, s. 250; t. 191: 2147, s. 250; t. 192: 2148, s. 250; t. 193: 2149, s. 250; t. 194: 2150, s. 250; t. 195: 2151, s. 250; t. 196: 2152, s. 250; t. 197: 2153, s. 250; t. 198: 2154, s. 250; t. 199: 2155, s. 250; t. 200: 2156, s. 250; t. 201: 2157, s. 250; t. 202: 2158, s. 250; t. 203: 2159, s. 250; t. 204: 2160, s. 250; t. 205: 2161, s. 250; t. 206: 2162, s. 250; t. 207: 2163, s. 250; t. 208: 2164, s. 250; t. 209: 2165, s. 250; t. 210: 2166, s. 250; t. 211: 2167, s. 250; t. 212: 2168, s. 250; t. 213: 2169, s. 250; t. 214: 2170, s. 250; t. 215: 2171, s. 250; t. 216: 2172, s. 250; t. 217: 2173, s. 250; t. 218: 2174, s. 250; t. 219: 2175, s. 250; t. 220: 2176, s. 250; t. 221: 2177, s. 250; t. 222: 2178, s. 250; t. 223: 2179, s. 250; t. 224: 2180, s. 250; t. 225: 2181, s. 250; t. 226: 2182, s. 250; t. 227: 2183, s. 250; t. 228: 2184, s. 250; t. 229: 2185, s. 250; t. 230: 2186, s. 250; t. 231: 2187, s. 250; t. 232: 2188, s. 250; t. 233: 2189, s. 250; t. 234: 2190, s. 250; t. 235: 2191, s. 250; t. 236: 2192, s. 250; t. 237: 2193, s. 250; t. 238: 2194, s. 250; t. 239: 2195, s. 250; t. 240: 2196, s. 250; t. 241: 2197, s. 250; t. 242: 2198, s. 250; t. 243: 2199, s. 250; t. 244: 2200, s. 250; t. 245: 2201, s. 250; t. 246: 2202, s. 250; t. 247: 2203, s. 250; t. 248: 2204, s. 250; t. 249: 2205, s. 250; t. 250: 2206, s. 250; t. 251: 2207, s. 250; t. 252: 2208, s. 250; t. 253: 2209, s. 250; t. 254: 2210, s. 250; t. 255: 2211, s. 250; t. 256: 2212, s. 250; t. 257: 2213, s. 250; t. 258: 2214, s. 250; t. 259: 2215, s. 250; t. 260: 2216, s. 250; t. 261: 2217, s. 250; t. 262: 2218, s. 250; t. 263: 2219, s. 250; t. 264: 2220, s. 250; t. 265: 2221, s. 250; t. 266: 2222, s. 250; t. 267: 2223, s. 250; t. 268: 2224, s. 250; t. 269: 2225, s. 250; t. 270: 2226, s. 250; t. 271: 2227, s. 250; t. 272: 2228, s. 250; t. 273: 2229, s. 250; t. 274: 2230, s. 250; t. 275: 2231, s. 250; t. 276: 2232, s. 250; t. 277: 2233, s. 250; t. 278: 2234, s. 250; t. 279: 2235, s. 250; t. 280: 2236, s. 250; t. 281: 2237, s. 250; t. 282: 2238, s. 250; t. 283: 2239, s. 250; t. 284: 2240, s. 250; t. 285: 2241, s. 250; t. 286: 2242, s. 250; t. 287: 2243, s. 250; t. 288: 2244, s. 250; t. 289: 2245, s. 250; t. 290: 2246, s. 250; t. 291: 2247, s. 250; t. 292: 2248, s. 250; t. 293: 2249, s. 250; t. 294: 2250, s. 250; t. 295: 2251, s. 250; t. 296: 2252, s. 250; t. 297: 2253, s. 250; t. 298: 2254, s. 250; t. 299: 2255, s. 250; t. 300: 2256, s. 250; t. 301: 2257, s. 250; t. 302: 2258, s. 250; t. 303: 2259, s. 250; t. 304: 2260, s. 250; t. 305: 2261, s. 250; t. 306: 2262, s. 250; t. 307: 2263, s. 250; t. 308: 2264, s. 250; t. 309: 2265, s. 250; t. 310: 2266, s. 250; t. 311: 2267, s. 250; t. 312: 2268, s. 250; t. 313: 2269, s. 250; t. 314: 2270, s. 250; t. 315: 2271, s. 250; t. 316: 2272, s. 250; t. 317: 2273, s. 250; t. 318: 2274, s. 250; t. 319: 2275, s. 250; t. 320: 2276, s. 250; t. 321: 2277, s. 250; t. 322: 2278, s. 250; t. 323: 2279, s. 250; t. 324: 2280, s. 250; t. 325: 2281, s. 250; t. 326: 2282, s. 250; t. 327: 2283, s. 250; t. 328: 2284, s. 250; t. 329: 2285, s. 250; t. 330: 2286, s. 250; t. 331: 2287, s. 250; t. 332: 2288, s. 250; t. 333: 2289, s. 250; t. 334: 2290, s. 250; t. 335: 2291, s. 250; t. 336: 2292, s. 250; t. 337: 2293, s. 250; t. 338: 2294, s. 250; t. 339: 2295, s. 250; t. 340: 2296, s. 250; t. 341: 2297, s. 250; t. 342: 2298, s. 250; t. 343: 2299, s. 250; t. 344: 2300, s. 250; t. 345: 2301, s. 250; t. 346: 2302, s. 250; t. 347: 2303, s. 250; t. 348: 2304, s. 250; t. 349: 2305, s. 250; t. 350: 2306, s. 250; t. 351: 2307, s. 250; t. 352: 2308, s. 250; t. 353: 2309, s. 250; t. 354: 2310, s. 250; t. 355: 2311, s. 250; t. 356: 2312, s. 250; t. 357: 2313, s. 250; t. 358: 2314, s. 250; t. 359: 2315, s. 250; t. 360: 2316, s. 250; t. 361: 2317, s. 250; t. 362: 2318, s. 250; t. 363: 2319, s. 250; t. 364: 2320, s. 250; t. 365: 2321, s. 250; t. 366: 2322, s. 250; t. 367: 2323, s. 250; t. 368: 2324, s. 250; t. 369: 2325, s. 250; t. 370: 2326, s. 250; t. 371: 2327, s. 250; t. 372: 2328, s. 250; t. 373: 2329, s. 250; t. 374: 2330, s. 250; t. 375: 2331, s. 250; t. 376: 2332, s. 250; t. 377: 2333, s. 250; t. 378: 2334, s. 250; t. 379: 2335, s. 250; t. 380: 2336, s. 250; t. 381: 2337, s. 250; t. 382: 2338, s. 250; t. 383: 2339, s. 250; t. 384: 2340, s. 250; t. 385: 2341, s. 250; t. 386: 2342, s. 250; t. 387: 2343, s. 250; t. 388: 2344, s. 250; t. 389: 2345, s. 250; t. 390: 2346, s. 250; t. 391: 2347, s. 250; t. 392: 2348, s. 250; t. 393: 2349, s. 250; t. 394: 2350, s. 250; t. 395: 2351, s. 250; t. 396: 2352, s. 250; t. 397: 2353, s. 250; t. 398: 2354, s. 250; t. 399: 2355, s. 250; t. 400: 2356, s. 250; t. 401: 2357, s. 250; t. 402: 2358, s. 250; t. 403: 2359, s. 250; t. 404: 2360, s. 250; t. 405: 2361, s. 250; t. 406: 2362, s. 250; t. 407: 2363, s. 250; t. 408: 2364, s. 250; t. 409: 2365, s. 250; t. 410: 2366, s. 250; t. 411: 2367, s. 250; t. 412: 2368, s. 250; t. 413: 2369, s. 250; t. 414: 2370, s. 250; t. 415: 2371, s. 250; t. 416: 2372, s. 250; t. 417: 2373, s. 250; t. 418: 2374, s. 250; t. 419: 2375, s. 250; t. 420: 2376, s. 250; t. 421: 2377, s. 250; t. 422: 2378, s. 250; t. 423: 2379, s. 250; t. 424: 2380, s. 250; t. 425: 2381, s. 250; t. 426: 2382, s. 250; t. 427: 2383, s. 250; t. 428: 2384, s. 250; t. 429: 2385, s. 250; t. 430: 2386, s. 250; t. 431: 2387, s. 250; t. 432: 2388, s. 250; t. 433: 2389, s. 250; t. 434: 2390, s. 250; t. 435: 2391, s. 250; t. 436: 2392, s. 250; t. 437: 2393, s. 250; t. 438: 2394, s. 250; t. 439: 2395, s. 250; t. 440: 2396, s. 250; t. 441: 2397, s. 250; t. 442: 2398, s. 250; t. 443: 2399, s. 250; t. 444: 2400, s. 250; t. 445: 2401, s. 250; t. 446: 2402, s. 250; t. 447: 2403, s. 250; t. 448: 2404, s. 250; t. 449: 2405, s. 250; t. 450: 2406, s. 250; t. 451: 2407, s. 250; t. 452: 2408, s. 250; t. 453: 2409, s. 250; t. 454: 2410, s. 250; t. 455: 2411, s. 250; t. 456: 2412, s. 250; t. 457: 2413, s. 250; t. 458: 2414, s. 250; t. 459: 2415, s. 250; t. 460: 2416, s. 250; t. 461: 2417, s. 250; t. 462: 2418, s. 250; t. 463: 2419, s. 250; t. 464: 2420, s. 250; t. 465: 2421, s. 250; t. 466: 2422, s. 250; t. 467: 2423, s. 250; t. 468: 2424, s. 250; t. 469: 2425, s. 250; t. 470: 2426, s. 250; t. 471: 2427, s. 250; t. 472: 2428, s. 250; t. 473: 2429, s. 250; t. 474: 2430, s. 250; t. 475: 2431, s. 250; t. 476: 2432, s. 250; t. 477: 2433, s. 250; t. 478: 2434, s. 250; t. 479: 2435, s. 250; t. 480: 2436, s. 250; t. 481: 2437, s. 250; t. 482: 2438, s. 250; t. 483: 2439, s. 250; t. 484: 2440, s. 250; t. 485: 2441, s. 250; t. 486: 2442, s. 250; t. 487: 2443, s. 250; t. 488: 2444, s. 250; t. 489: 2445, s. 250; t. 490: 2446, s. 250; t. 491: 2447, s. 250; t. 492: 2448, s. 250; t. 493: 2449, s. 250; t. 494: 2450, s. 250; t. 495: 2451, s. 250; t. 496: 2452, s. 250; t. 497: 2453, s. 250; t. 498: 2454, s. 250; t. 499: 2455, s. 250; t. 500: 2456, s. 250; t. 501: 2457, s. 250; t. 502: 2458, s. 250; t. 503: 2459, s. 250; t. 504: 2460, s. 250; t. 505: 2461, s. 250; t. 506: 2462, s. 250; t. 507: 2463, s. 250; t. 508: 2464, s. 250; t. 509: 2465, s. 250; t. 510: 2466, s. 250; t. 511: 2467, s. 250; t. 512: 2468, s. 250; t. 513: 2469, s. 250; t. 514: 2470, s. 250; t. 515: 2471, s. 250; t. 516: 2472, s. 250; t. 517: 2473, s. 250; t. 518: 2474, s. 250; t. 519: 2475, s. 250; t. 520: 2476, s. 250; t. 521: 2477, s. 250; t. 522: 2478, s. 250; t. 523: 2479, s. 250; t. 524: 2480, s. 250; t. 525: 2481, s. 250; t. 526: 2482, s. 250; t. 527: 2483, s. 250; t. 528: 2484, s. 250; t. 529: 2485, s. 250; t. 530: 2486, s. 250; t. 5

- ²³⁶ M. Wo r a, *Osada wczesnośredniowieczna w Warlowie, pow. Lubliniec*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” Archeologia, z. 7: 1970, s. 29.
- ²³⁷ Z. B a g n i e w s k i, I. L a s a k, E. T o m c z a k, *Osada kultury pucharów lejkowatych w Wojnowicach, woj. opolskie*, „Studia Archeologiczne” t. 21: 1992, s. 4–5.
- ²³⁸ Z. B a g n i e w s k i, W. W o j c i e c h o w s k i, *Wyniki badań ratowniczych na osadzie ludności kultury pucharów lejkowatych w Tomicach, woj. Opole, stan. A*, „Silesia Antiqua” t. 18: 1976, s. 19.
- ²³⁹ *Rudno, pow. Gliwice. Stanowisko A*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1971” 1971, s. 262.
- ²⁴⁰ J. C h o c h o r o w s k i, *Kornice, woj. Katowice*, „Silesia Antiqua” t. 19: 1977, s. 328–329.
- ²⁴¹ K. M a c e w i c z, *Nowa Wieś, gm. Domaszowice. Stan. E*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 81.
- ²⁴² K. S p y c h a ł a, *Chróścice, gm. Dobrzeń Wielki. Stan. B*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 25.
- ²⁴³ *Nowa Wieś Głubczycka, gm. Głubczyce, województwo opolskie. Stan. F*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1985, s. 103.
- ²⁴⁴ K. M a c e w i c z, *Sucha Psina gm. Baborów. Stanowisko 5*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1989, s. 79.
- ²⁴⁵ K. M a c e w i c z, S. W u s z k a n, *Roszewicki Las, gm. Cisek*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1989, s. 49.
- ²⁴⁶ *Przylesie Dolne, woj. opolskie, st. 6*, „Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1988”, s. 84; M. K r a w c z y k, K. M a c e w i c z, S. P a z d a, *Wyniki badań wykopaliskowych na stanowisku hutniczym kultury przeworskiej w Przylesiu Dolnym (stan. 6), gm. Grodków, woj. opolskie, w 1989 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 32: 1991, s. 123; M. K r a w c z y k, *Badania wykopaliskowe na stanowisku hutniczym kultury przeworskiej w Przylesiu Dolnym, stan. 6, gm. Grodków*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 33: 1992, s. 89.
- ²⁴⁷ M. K r a w c z y k, K. M a c e w i c z, *Wczesnośredniowieczny skarb monet z Lasowic, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1993 roku*, s. 81–82.
- ²⁴⁸ M. K r a w c z y k, *Pierwszy sezon badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Nowakach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku*, s. 35; t e n ż e, *Drugi sezon badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Nowakach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, s. 48; t e n ż e, *III sezon badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Nowakach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 217.
- ²⁴⁹ M. B e d n a r e k, *Rozpoznawcze badania wykopaliskowe na wielokulturowym stanowisku nr 10 w Dzierżysławicach, gm. Głogówek w 1997 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 40: 1998, s. 141; Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu, sprawozdanie z badań M. Bednarka, maszynopis.
- ²⁵⁰ A. B ł a ż e j e w s k i, *Ratownicze badania wykopaliskowe pracowni hutniczej na stanowisku 9 w Przylesiu Dolnym, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 118.
- ²⁵¹ M. F u r m a n e k, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 10 w Siedlcu, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 36.
- ²⁵² M. F u r m a n e k, *Wyniki badań ratowniczych na stanowisku 12 w Goraszowicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 43–44.
- ²⁵³ K. S p y c h a ł a, *Ratownicze badania osady w Głogówku-Głogowcu, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 52, 54, 56.
- ²⁵⁴ K. S p y c h a ł a, *Ratownicze badania wielokulturowej osady w Kotorzu Wielkim, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 248–249.
- ²⁵⁵ M. K r a w c z y k, *Wyniki badań wykopaliskowych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Wójcicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 267.

²⁵⁶ M. Furmanek, A. Rapiński, *Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku 14 w Kiellicach, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 128.

²⁵⁷ J. Chochorowski, *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2000 roku na cmentarzysku kultury łużyckiej w Brzeźnicy, stan. 3, gm. Rudnik*, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach, maszynopis.

²⁵⁸ K. Spychała, G. Mołenda, *Ratownicze badania osady hutniczej w Kotorzu Małym, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, s. 243.

²⁵⁹ B. Gediga, *Opole. Ostrówek*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1981, s. 67.

²⁶⁰ S. Wuszkana, *Daniec, gm. Chrzastowice. Teren nowego cmentarza parafialnego*, „Opolski Informator Konserwatorski” nr 2: 1983, s. 14.

²⁶¹ Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu,teczka: Czarków; M. Gedl, *Kultura...*, s. 175.

²⁶² J. Szydłowski, *Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” Archeologia, z. 11: 1974, s. 33–34.

²⁶³ J. Kaźmierczyk, K. Macewicz, S. Wuszkana, *Studia i materiały...*, s. 398.

²⁶⁴ F. Hufnagel, *Der Stand der Früheisenzeitforschung im nördlichen Oberschlesien*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit” Jg 17: 1941, H. 1–2, s. 48.

²⁶⁵ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: Szymiszów; M. Gedl, *Materiały...*, s. 104.

²⁶⁶ T. Reymań, *Cmentarzysko późnobrązowe i halsztackie w Piasku, w pow. lublinieckim na G. Śląsku*, „Przegląd Archeologiczny” t. 4: 1928–1932, wyd. 1933, s. 47.

²⁶⁷ Archiwum Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,teczka: Wysoka; M. Gedl, *Kultura...*, s. 361.

²⁶⁸ K. Godłowski, *Materiały...*, s. 353.

²⁶⁹ Tamże, s. 325.

²⁷⁰ D. Woźniak, *Badania ratownicze na stanowisku hutniczym z okresu wpływów rzymskich w Prószkowie pod Opolem*, [w:] *Sprawozdania z terenowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa opolskiego w 1962 r.*, s. 27.

²⁷¹ K. Macewicz, K. Spychała, S. Wuszkana, *Smardz Górne, gm. Kluczbork. Stanowisko 12. Osada z okresu wpływów rzymskich i średniowiecza*, „Opolski Informator Konserwatorski” 1989, s. 54.

²⁷² B. Gediga, J. Mołenda, W. Nowaczyk, *Badania ratownicze na terenie grodu na Ostrówku w Opolu*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, s. 145.

²⁷³ R. Kołomański, *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych przy ul. Lompy w Oleśnie, województwo częstochowskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*, s. 227.

²⁷⁴ E. Dąbrowska, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku kurhanowym w Rozumicach, pow. Głubczyce w roku 1970*, [w:] *Terenowe badania archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1970*, s. 23.

²⁷⁵ Z. Kobylinski, *Teoretyczne podstawy konserwacji dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa 2001.

ZÁCHRANNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY VE 20. STOLETÍ
NA GÓRNÝM ŠLĀSKU V SOUVISLOSTI S OHRO•ENÍM
ARCHEOLOGICKÝCH LOKALIT

(Résumé)

Górný Šlāsk byl v minulosti zasa•en výjimečně intenzivní hospodářskou činností, která způsobila obrovské zrušování archeologických památek. Počátky záchranných výzkumů sahají do 2. poloviny 19. stol., ovšem teprve ve dvacátých letech 20. stol. v souvislosti s organizací památkové péče, zvláště v německé části Górného Šlāsku, došlo k jejich značnému rozvoji. Po II. světové válce, od poloviny padesátých let, přibývalo stále více památkových zásahů, ovšem památková péče nikdy nebyla tak organizována, aby mohla ochránit památky před zničením. V článku jsou na tabulkách, informujících o ohro•ení archeologických lokalit, uvedeny obce, na jejich• katastru byly prováděny záchranné výzkumy. Nejsou zde všechny zásahy památkové péče, ale podané příklady představují rozhodující většinu z nich.

Lze pozorovat, •e nejvíce výzkumů se provádělo v pískovnách, během stavebních prací ve městech i mimo ně a ve spojitosti s hlubokou orbou. Méně lokalit bylo

zkoumáno na trasách vystavby komunikací, liniových stavbách atd. Mnohem hůř to vypadalo s ochranou archeologických lokalit během stavby průmyslových podniků a sídliš•, tak početných na celém Górným Šlāsku. Jen nečetné objekty byly zachraňovány v souvislosti s melioracemi a budováním vodních nádr•í.

Všechno zachránit nelze. Částečnou, ale významnou vinu za katastrofální stav dochování archeologických lokalit nesou sami archeologové. Čas od času otevírali diskusi na toto téma. Ovšem pouze na tom se také vše končilo. 20. stol. ukázalo, •e kromě nepočetných příkladů ochrany na jeho konci (liniové stavby, dálnice) byla likvidace archeologických objektů obrovská. Z různých příčin lze tě•ko zhodnotit její rozsah, u• jen proto, •e teprve na konci 70. let minulého století se začalo s dodnes neukončenou evidencí lokalit. Do té doby jsme z nich znali jen v podstatě nevelkou část. Jistě jich mnoho zaniklo nenávratně.

Eugeniusz Tomczak

NOTGRABUNGEN IN OBERSCHLESIE IM 20. JH. IM ZUSAMMENHANG
MIT GEFÄHRDUNGEN VON ARCHÄOLOGISCHEN FUNDSTELLEN

(Zusammenfassung)

Oberschlesien erlebte im vorigen Jahrhundert eine außerordentlich intensive wirtschaftliche Aktivität, die die größte Verwüstung unter den archäologischen Funden verursachte. Die Anfänge der Notgrabungen reichen bis in die 2. Hälfte des 19. Jh. zurück. Jedoch erst in den zwanziger Jahren des 20. Jh. erfolgte ihre bedeutende Ent-

wicklung im Zusammenhang mit dem Aufbau der Denkmalpflege, besonders im deutschen Teil Oberschlesiens. Nach dem 2. Weltkrieg, seit der Mitte der fünfziger Jahre, wurden immer mehr denkmalpflegerische Eingriffe untergenommen, jedoch die Denkmalpflege war nicht so organisiert, um die Denkmäler vor der Vernichtung wirk-

sam schützen zu können. Im Beitrag wurden in den Tabellen mit Informationen über die Bedrohungen der archäologischen Fundstellen die Orte genannt, in denen die Notgrabungen geführt wurden. Es sind jedoch nicht alle Arbeiten, die aus denkmalpflegerischen Gründen aufgenommen worden sind. Die gegebenen Beispiele machen jedoch ihren größten Teil aus.

Es wird sichtbar, daß die meisten Grabungen in den Sandgruben, bei den Bauarbeiten in den Städten und außerhalb deren sowie wegen tiefen Pflügens geführt wurden. Wenigere Fundstellen wurden auf den Strecken der gebauten Straßen, Rohrleitungen usw. sichergestellt. Viel schlimmer war es mit dem Schutz der archäologischen Fundstellen beim Bau von Industriebetrieben und Wohnsiedlungen, die so zahlreich in ganz Oberschlesien verstreut sind. Nur wenige Objekte konnten bei der Bodenverbesserung und dem Bau von Wasserreservoirren gerettet werden.

Alles kann man nicht retten. Teilweise, doch in bedeutendem Maß, sind die Archäologen selbst für den schlechten Erhaltungszustand der archäologischen Fundstellen schuldig. Von Zeit zu Zeit nahmen sie eine Diskussion über das Thema auf. Jedoch es war in der Regel das Ende vom Lied. Das 20. Jahrhundert hat gezeigt, daß außer wenigen erfolgreichen Beispielen der Notforschungen (Rohrleitungen und Autobahnen) die Vernichtung der archäologischen Objekte enorm war. Aus unterschiedlichen Gründen ist es schwierig ihre Skala einzuschätzen, in erster Linie deswegen, daß erst am Ende der siebziger Jahre des vergangenen Jahrhunderts die bis heute nicht zu Ende gebrachte Evidenz der Fundstellen unternommen wurde. Bis zu dieser Zeit kannten wir nur einen verhältnismäßig geringen Teil von ihnen. Mit Sicherheit sind viele unwiederbringlich und rettungslos verschwunden.

AUTORZY

Mgr Marcin Biborski
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Archeologii
ul. Gołębia 11
30-051 Kraków

Robert Bodnar
ul. Francesco Nullo 20/8
31-543 Kraków

PhDr. Zuzana Břízová
Muzeum Beskyd
Zámecké nám. 1264
738 01 Frýdek-Místek

Dr Jarosław Bronowicki
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział we Wrocławiu
ul. Więzienna 6
50-118 Wrocław

Dr Cezary Buško
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Archeologii
ul. Szewska 48
50-139 Wrocław

Mgr Bogusław Chorąży
Muzeum Okręgowe
ul. Wzgórze 16
43-300 Bielsko-Biała

Wiktoria Długoszewska
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
Delegatura w Piotrkowie Trybunalskim
ul. Farna 8
97-300 Piotrków Trybunalski

Prof. dr hab. Marek Gedl
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Archeologii
ul. Gołębia 11
30-051 Kraków

PhDr. Emanuel Grepl
Muzeum Nowojičinska
ul. 28. října 12
741 11 Nový Jičín

PhDr. Vratislav Janák, CSc.
Archeologický seminář ÚHM
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova 37
746 01 Opava

Mgr Piotr Janczewski
ul. Kniaziewicza 18/1
50-455 Wrocław

Mgr Paweł Jarosz
ul. Łużycka 63/85
30-658 Kraków

Bc. Jiří Juchelka
Národní památkový ústav
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odbor ochrany archeologického fondu
Bezručovo nám. 1
746 01 Opava

Mgr Lidia Kamyszek
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział we Wrocławiu
ul. Więzienna 6
50-118 Wrocław

Bc. Marek Kiecoń
Národní památkový ústav
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odbor ochrany archeologického fondu
Bezručovo nám. 1
746 01 Opava

Mgr Teresa Kosmala
UHP ARCHEONTUS
ul. Daleka 55
41-253 Czeladź

Mgr Mariusz Krawczyk
Muzeum w Nysie
ul. Biskupa Jarosława 11
48-300 Nysa

Mgr Małgorzata Kurgan-Przybylska
Muzeum Śląskie
al. Korfantego 3
40-005 Katowice

Mgr Wiesław Kuś
Muzeum w Cieszynie
ul. Regeera 6
43-400 Cieszyn

Mgr Piotr Łapkowski
ul. Piasta 47 B/19
58-304 Wałbrzych

Dr Mirosław Masojć
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział we Wrocławiu
ul. Więzienna 6
50-118 Wrocław

Mgr Jerzy Niegoda
Pracownia Archeologiczno-Architektoniczna
„Niegoda”
ul. św. Mikołaja 16/17
50-128 Wrocław

Mgr Przemysław Nocuń
„Castrum” Spółka z o.o.
ul. Podzamcze 6
44-177 Chudów

Dr Janusz Pietrzak
Uniwersytet Łódzki
Instytut Archeologii
ul. Pomorska 96
91-402 Łódź

Mgr Aleksandra Rogaczewska
Muzeum Zagłębia
ul. Świerczewskiego 15
42-500 Będzin

Jerzy Roś
ul. Nowowiejska 16
32-300 Olkusz

Dr Dariusz Rozmus
ul. Krasińskiego 10/32
32-305 Olkusz

PhDr. Ondřej Šedo, PhD.
Archeologický ústav AV ČR
Královopolská 147
612 64 Brno

Mgr. Pavel Stabrava
Archeologický ústav AV ČR
Nádražní okruh 33
746 01 Opava

Mgr Artur Stanisławski
Opole

Mgr Wojciech Suder
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Archeologii
ul. Gołębia 11
30-051 Kraków

Dr Anita Szczepanek
Uniwersytet Jagielloński
Zakład Antropologii
ul. Ingardena 6
30-060 Kraków

Mgr Jarosław Świącicki
„Castrum” Spółka z o.o.
ul. Podzamcze 6
44-177 Chudów

Mgr Arkadiusz Tarasiński
„Castrum” Spółka z o.o.
ul. Podzamcze 6
44-177 Chudów

Ph Dr. Hana Teryngerová
Národní památkový ústav
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odbor ochrany archeologického fondu
Bezručovo nám. 1
746 01 Opava

Mgr Eugeniusz Tomczak
Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego
ul. J. Ligonía 7
40-036 Katowice

Wiktoria Witkowska
ul. Kotlarza 5F/99
40-139 Katowice

Mgr Tymon Wojnicki
Wrocław

Joanna Wójcik
ul. Leonarda da Vinci 23/10
52-112 Wrocław

Bc. Michaela Zezulova
Národní památkový ústav
Územní odborné pracoviště v Ostravě
Odbor ochrany archeologického fondu
Bezručovo nám. 1
746 01 Opava

ARCHEOLOGIA